

T.C
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ PROGRAMI

SAFRANBOLULU İZZET MEHMED PAŞA’NIN VAKIFLARI

Doktora Tezi

Hazırlayan:

Şefaattin DENİZ

Danışman:

Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK

İSTANBUL-2014

Şefaattin DENİZ tarafından hazırlanan **Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa'nın Vakıfları** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / ~~Oyçokluğuyla~~ Doktora Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 10 / 04 / 2014

(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Süleyman KIZILTOPRAK
(Danışman-Tez İzleme Komitesi Üyesi)

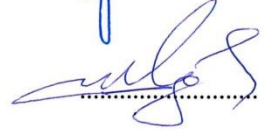
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Ömer İŞBİLİR (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

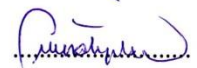
Jüri Üyesi : Doç.Dr. Ercan KARAKOÇ (YTÜ-Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Jüri Üyesi : Prof.Dr. Ahmet TAŞAĞIL

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Murat YILDIZ (Namık Kemal Üniv.Öğr.Üy.)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	XVI
ÖZET	XX
SUMMARY.....	XXI
KISALTMALAR	XXII
TABLolar	XXV
1.GİRİŞ	1
1.1. İzzet Mehmed Paşa Vakıfları'nın Kuruluşu ve Kuruluş Nedenleri.....	1
1.2. Kaynaklar	9
1.2.1. Arşiv Kaynakları ve Yazmalar	9
1.2.2. Vakıf Temalı Çağdaş Eserler	11
1.3.Vakıf Sistemi	14
1.3.1.Vakıf ve Vakfiye	14
1.3.2.Vakfın Hukukî Dayanağı	16
1.3.3.Vakfın Lüzumu ve Gerekçeleri.....	17
1.3.4.Vakfın Sosyal Hayata Etkileri.....	19
1.3.5.Vakıf Sisteminin Tarihsel Kökenleri.....	21
1.3.6.Vakıf Çeşitleri.....	23
1.3.6.1.Kendilerinden Yararlanma Açısından Vakıflar	23
1.3.6.1.1.Herkesin Yararlanabileceği Vakıflar:	23

1.3.6.1.2.Gelirinden Faydalanılan Vakıflar:.....	23
1.3.6.2.Sermaye Bakımından Vakıflar.....	24
1.3.6.3.Amaç Bakımından Vakıflar.....	24
1.3.6.3.1.Hayrî Vakıflar.....	24
1.3.6.3.2.Aile Vakıfları.....	25
1.3.6.3.3.Yarı-ailevi Vakıflar.....	25
1.3.6.4.Tasarruf Hakkı Bakımından Vakıflar.....	26
1.3.6.4.1.Sahih Vakıflar.....	26
1.3.6.4.2.İrsadi Vakıflar.....	27
1.3.6.5.İdari Yönden Vakıflar.....	27
1.3.6.5.1.Mazbut Vakıflar.....	28
1.3.6.5.1.1.Selatin Vakıfları.....	28
1.3.6.5.1.2.Mütevellisi Kalmayan Vakıflar.....	28
1.3.6.5.1.3. Mazbut Vakıflar:.....	28
1.3.6.5.2.Mülhak Vakıflar.....	28
1.3.6.5.3.Müstesna Vakıflar:.....	29
1.3.6.6.Mülklerinin İşletilmesi Bakımından Vakıflar.....	29
1.2.6.6.1.İcâre-i Vâhideli Vakıflar.....	29
1.3.6.6.2.İcâre-i Vâhide-i Kadîmeli Vakıflar.....	30
1.3.6.6.3.Mukataalı Vakıflar.....	30

1.3.6.6.4.İcâreteynli Vakıflar	31
2. İZZET MEHMED PAŞA’NIN HAYATI.....	32
2.1.Memleketi ve İlk Yılları.....	32
2.2.İstanbul’a Gidişi	35
2.3.Beylikten Vezirliğe Terfi	38
2.4.En Önemli İdari Tecrübesi: Mısır Valiliği	42
2.5.Sadarettten Önceki Son Görev: Anadolu Valiliği	52
2.6.İzzet Mehmed Paşa’nın Sadareti.....	53
2.6.1.Sadaret Makamına Getirilişi	53
2.6.2.Rutin Faaliyetler	56
2.6.3. Devrinde Meydana Gelen Yangınlar ve Depremler	59
2.6.3.1.Hasır İskelesi ya da Balıkpazarı Yangını	59
2.6.3.2.Sufiler Hamamı ve Ahırkapı Yangınları	60
2.6.3.3. Azap Kapısı Yangını.....	60
2.6.3.4.Üsküdar Yangını.....	61
2.6.3.5.Tersane Anbarları Yangını	61
2.6.3.6. Arnavut Köy Yangını	62
2.6.3.7. Yangınlara Karşı Alınan Önlemler	62
2.6.3.8.Depremler	65
2.6.4.Dağlı Eşkiası İle Mücadelesi	66

2.6.5.Pasbanoğlu Meselesi.....	72
2.7.Sadaretten Azil ve Sürgün: Sakız ve Manisa.....	76
2.8.Vefatı	85
3. İZZET MEHMED PAŞA’NIN HAYRATI	87
3.1.Safranbolu’daki Yapılar	87
3.1.1.Su Yolları	87
3.1.2.Köprüler	90
3.1.3. Cami	91
3.1.4. Sebil ve Çeşmeler.....	96
3.1.5. Mektep ve Medrese	99
3.1.6. Kütüphane	99
3.1.7. Tuvaletler	100
3.1.8. Saat Kulesi.....	100
3.2. Eyüp’teki Yapılar	103
4. VAKIFLARIN İDARİ YAPISI, HİZMET ALANLARI VE HUKUKİ SORUNLARI	105
4.1. Vakıfların Yönetimi	105
4.1.1. Müteveli.....	105
4.1.2. Müteveli Kaymakamı	116
4.1.3. Safranbolu’daki Müteveli Kaymakamı	118
4.1.4. Atina Vakıf Müdürü	119

4.1.5. İstanbul Kâtibi	120
4.1.6. İstanbul Câbisi	122
4.1.7. Safranbolu Kâtip ve Câbisi.....	124
4.2. Vakıfların Denetimi	125
4.2.1. Nâzır ve Kadı	125
4.3. Vakıf Personeli ve Hizmet Alanları	126
4.3.1. Safranbolu'daki Personel	126
4.3.1.1. Dersiam.....	126
4.3.1.2. Vaiz	127
4.3.1.3. İmam-ı Evvel	130
4.3.1.4. İmam-ı Sâni.....	132
4.3.1.5. Müezzin-i Evvel	134
4.3.1.6. Müezzin-i Sâni.....	135
4.3.1.7. Kayyım-ı Evvel	136
4.3.1.8. Kayyım-ı Sâni.....	137
4.3.1.9. Bevvâb	138
4.3.1.10. Devirhanlar	138
4.3.1.10.1. Ser-Mahfil-i Devirhan	138
4.3.1.10.2. Devirhan-ı Sâni.....	139
4.3.1.10.3. Devirhan-ı Sâlis	140

4.3.1.10.4. Devirhan-ı Râbi.....	140
4.3.1.10.5. Devirhan Atamaları	141
4.3.1.11. Saatçi.....	142
4.3.1.12. Tekkenin Şeyhi.....	143
4.3.1.13. Râh-âbî (Suyolcu)	145
4.3.2. İstanbul'daki Personeli	146
4.3.2.1. İmam	146
4.3.2.2. Müezzin-i Evvel	148
4.3.2.3. Müezzin-i Sâni.....	148
4.3.2.4. Râh-âbî (Suyolcu)	149
4.3.2.5. Tekke'nin Şeyhi	149
4.3.2.5.1. Şeyh Hacı Ömer Rızai Efendi'nin Hayatı	150
4.3.2.5.2. Tekke'nin Diğer Şeyhleri	154
4.3.2.6. Tekke Dışındaki Personel	157
4.3.2.6.1. Eyüp Sultan Camii İmamları	157
4.3.2.6.2. Süleymaniye Camii Müezzin-i Evveli	158
4.3.2.6.3. Fatih Sultan Mehmed Camii Müezzin-i Evveli.....	158
4.3.2.6.4. Yavuz Sultan Selim Camii Müezzin-i Evveli.....	158
4.3.2.6.5. Eyüp Sultan Camii Müezzin-i Evveli	159
4.3.2.6.6. Balık Pazarı İskelesi'ndeki Cami.....	159

4.4. İstanbul'daki Vakıfta Hukuki Sorunlar	160
4.4.1. Yönetim İle Personel Arasında Dava	160
4.4.2. Yönetim ile Şeyh Abdülkadir Efendi Arasındaki Davalar	166
4.4.3. Vezir Tekke'de Post Kavgası	169
5. VAKIFLARIN EKONOMİK YAPISI	173
5.1. Gelir Kaynakları	173
5.1.1. İstanbul'daki Gelir Kaynakları	174
5.1.1.1. Zübeyde Hanım Menzili.....	175
5.1.1.2. Nefise Hanım Menzili	175
5.1.1.3. Abdülhamid Efendi Menzili	176
5.1.1.4. Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mahallesi'ndeki Menzil	176
5.1.1.5. Demirkapı'da Daye Hatun Mahallesi'ndeki Menzil.....	176
5.1.1.6. Eyüp Servi Mahallesi'ndeki Menzil	177
5.1.1.7. Aliye Hanım Menzili	177
5.1.1.8. Demirkapı'daki Menzil	177
5.1.1.9. Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'ndeki Menzil.....	178
5.1.1.10. Nuru Osmaniye'deki Menzil.....	178
5.1.1.11. Süleymaniye'deki Menzil	178
5.1.1.12. Belban Ağa Mahallesi'ndeki Menzil	179
5.1.1.14. Kızıltaş Mahallesi'ndeki Menzil.....	180

5.1.1.15. Saraç İshak Mahallesi'ndeki Menzil.....	180
5.1.1.16. Atik Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Menzil.....	180
5.1.1.17. Atik Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Diğer Menzil	181
5.1.1.19. Emir Cami Mahallesi'ndeki Menzil.....	181
5.1.1.20. Mustafa Bey Mahallesi'ndeki Menzil.....	182
5.1.1.21. Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'ndeki Menzil.....	182
5.1.1.22. Hoşkadem Mahallesi'ndeki Menzil	182
5.1.1.23. Molla Hüsrev Mahallesi'ndeki Menzil.....	182
5.1.1.24. Kemal Paşa Mahallesi'ndeki Menzil	183
5.1.1.25. Akbıyık Mahallesi'ndeki Menzil.....	183
5.1.1.27. Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'ndeki Menzil.....	184
5.1.1.28. Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Menzil.....	184
5.1.1.29. Fethiye'deki Menzil.....	184
5.1.1.30. Atik İbrahim Paşa Mahallesi'ndeki Menzil	184
5.1.1.31. Daye Hatun Mahallesi'ndeki Menzil.....	185
5.1.1.32. Saraçhane Başında Dülgeroğlu Mahallesi'ndeki Menzil ...	185
5.1.1.33. Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Menzil.....	185
5.1.1.34. Saraç İshak Mahallesi'ndeki Menzil.....	186
5.1.1.35. Âşık Paşa Mahallesi'ndeki Menzil	186
5.1.1.36. Eyüp'te Kiremitçi Süleyman Mahallesi'ndeki Menzil	186

5.1.1.37. Eyüp'teki Menzil	187
5.1.1.38. Galata Azap Kapısı Haricindekiler	187
5.1.1.39. Kadıköy'deki Emlâk	187
5.1.1.40. Kirmasti Mahallesi'ndeki Menzil.....	188
5.1.1.41. Mustafa Bey Mahallesi'ndeki Menzil.....	189
5.1.1.42. Molla Zeyrek Mahallesi'ndeki Menzil	189
5.1.1.43. Sofular Mahallesi'ndeki Menzil	189
5.1.1.44. Cerrahpaşa'da Elhac Ahmed Paşa Mahallesi'ndeki Menzil	190
5.1.1.45. İskender Paşa Mahallesi'ndeki Menzil.....	190
5.1.1.46. Cafer Ağa Mahallesi'ndeki Menzil	190
5.1.1.47. Aksaray'da Oruç Gazi Mahallesi'ndeki Menzil	191
5.1.1.48. Galata'da Emekyemez Mahallesi'ndeki Menzil	191
5.1.1.49. Tophane'deki Emlâk	191
5.1.1.50. Sarı Demirci Mahallesi'ndeki Menzil	191
5.1.1.51. Gül? Camii Şerifi Mahallesi'ndeki Menzil.....	192
5.1.1.52. Sarıyer'deki Menziller	192
5.1.1.53. Balık Pazarı İskelesi'nde Dükkân	192
5.1.2. Safranbolu'daki Gelir Kaynakları	192
5.1.3. Atina'daki Gelir Kaynakları	195
5.1.3.1. Çiftlik ve Menziller	200

5.1.3.2. Zeytin Ağaçları	202
5.1.3.3. Bağlar, Bahçeler, Bostan yerleri ve Sulama Hakları	202
5.1.3.4. Tarlalar	204
5.1.4. İzmir'deki Gelir Kaynakları	204
5.2. Gelir Kaynaklarının İşletilmesi	205
5.2.1. İstanbul'daki Gelir Kaynaklarının İşletilmesi	205
5.2.1.1. Eyüp'te Kiremitçi Süleyman Mahallesi'ndeki Menzil	207
5.2.1.2. Galata Azap Kapısı Haricindekiler	211
5.2.1.3. Eyüp Saraç İshak Mahallesi'ndeki Menzil	212
5.2.1.4. Gedik Paşa Mahallesi'ndeki Menzil	216
5.2.1.5. Âşık Paşa Mahallesi'ndeki Menzil	217
5.2.1.6. Cezeri Kasım Paşa Mahallesi'ndeki Menzil	218
5.2.1.7. Kadıköy'deki Bağ	218
5.2.1.8. Akbıyık Mahallesi'ndeki Menzil	219
5.2.1.9. Tophane'deki Emlâk	219
5.2.1.10. Kadıköy'deki Emlâk	221
5.2.1.11. Demirkapı Daye Hatun Mahallesi'ndeki Menzil	222
5.2.1.13. Nuru Osmaniye'deki Menzil	223
5.2.1.13. Sofular Mahallesi'ndeki Menzil	225
5.2.1.14. Nefise Hanım Menzili	225

5.2.1.15. Abdülhamid Efendi Menzili	226
5.2.1.16. Aliye Hanım Menzili	227
5.2.1.17. Mustafa Bey Mahallesi'ndeki Menzil.....	227
5.2.1.18. Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'ndeki Menzil.....	229
5.2.1.20. Molla Hüsrev Mahallesi'ndeki Menzil.....	229
5.2.1.20. Atik Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Menzil	229
5.2.1.21. Fethiye'deki Menzil	231
5.2.1.22. Hoşkadem Mahallesi'ndeki Menzil	232
5.2.1.23. Laleli Civarında Cafer Ağa Mahallesi'ndeki Menzil.....	233
5.2.1.24. Saraçhane Başında Dülgeroğlu Mahallesi'ndeki Menzil ...	234
5.2.1.26. Belban Ağa Mahallesi'ndeki Menzil	235
5.2.1.26. Demirkapı'daki Menzil	236
5.2.1.28. Kızıltaş Mahallesi'ndeki Menzil.....	237
5.2.1.29. Sarı Demirci Mahallesi'ndeki Menzil.....	238
5.2.1.30. Mustafa Bey Mahallesi'ndeki Menzil.....	239
5.2.1.31. Cerrahpaşa'da Elhac Ahmed Paşa Mahallesi'ndeki Menzil	240
5.2.1.32. Kirmasti Mahallesi'ndeki Menzil.....	240
5.2.1.33. Kadıköy Cafer Ağa Mahallesi'ndeki Menzil	241
5.2.1.34. Gül? Camii Şerif Mahallesi'ndeki Menzil	241
5.2.1.35. Balıkpazarı'ndaki Dükkân	241

5.2.2. Safranbolu'daki Gelir Kaynaklarının İşletilmesi	242
5.2.3. İzmir'deki Gelir Kaynaklarının İşletilmesi.....	264
5.2.4. Atina'daki Gelir Kaynaklarının İşletilmesi	266
5.2.4.1. Atina'daki Mevkûfâtın Satışı	268
5.2.5. Vakıf Paralarının İşletilmesi	268
5.3. Giderler.....	280
5.3.1. Safranbolu'daki Vakfın Giderleri	280
5.3.1.1. Personel Giderleri.....	280
5.3.1.2. Bakım ve Onarım Giderleri	284
5.3.1.3. Aydınlatma Giderleri	290
5.3.1.4. Kutsal Gecelerle İlgili Giderler	291
5.3.1.5. Yardım Giderleri	292
5.3.1.6. Diğer Giderler	293
5.3.1.7. Safranbolu'daki Vakfın Gelir-Gider Dengeleri.....	294
5.3.2. İstanbul'daki Vakfın Giderleri	296
5.3.2.1. Personel Giderleri.....	296
5.3.2.2. Bakım ve Onarım Giderleri	298
5.3.2.3. Aydınlatma Giderleri.....	302
5.3.2.4. Yardım Giderleri	302
5.3.2.5. Mukataa-i Zemin Giderleri	303

5.3.2.6. İstanbul'daki Gelir Gider Dengeleri.....	305
5.3.3. Balık Pazarı'ndaki Caminin Bakım ve Onarımı	306
6. KİTAP VAKFI	308
6.1. Kitap Vakfı'nın Kuruluşu	309
6.2. Kütüphanenin Muhtevası	311
6.2.1. Kitap Çeşitleri.....	311
6.3. Kütüphaneye İlave Bağışlar.....	330
6.4. Vakıf Kitapların Serencamı	338
7. MANİSA'DAKİ VAKIFLARI.....	341
7.1. Küçük Cami Vakfı	341
7.2. Yiğitbaşı Dergâhı Vakfı.....	342
7.3. Vakıf Suyu ve Çeşmeleri	343
7.3.1. Çeşmelerin Muhasebesi	347
SONUÇ	349
EKLER	355
KAYNAKLAR	386
KİTAPLAR	389
ÖZGEÇMİŞ.....	402

ÖNSÖZ

Bir Osmanlı mirası olan Safranbolu, aslî hüviyetiyle ayakta kalmayı başarabilmiş ender kentlerimizden birisidir. Tarihî evleri, camileri, çeşmeleri, köprüleri, konakları, hanları, hamamları, çarşıları ve sokaklarıyla arz-ı endam eden Safranbolu, Osmanlı döneminden kalma vakıf eserleriyle bezenmiş bir şehir hüviyetindedir. Dar alanda bu kadar vakıf eserine sahip olan Safranbolu maalesef akademisyenlerin ilgisini yeterince çekmeyi başaramamış, yapılan bilimsel çalışmalar birkaç tebliğ ve yüksek lisans çalışmasının ötesine geçememiş, daha doğrusu tarih alanında herhangi bir doktora çalışmasına konu olamamıştır.

İşte bundan hareketle tezde, Safranbolu’da doğmuş ve siyasi kariyer basamaklarını birer birer tırmanarak zirveye, yani sadrazamlığa kadar yükselmiş bir Osmanlı devlet adamı olan İzzet Mehmed Paşa’nın başta Safranbolu olmak üzere, İstanbul ve Manisa’da yaptırmış olduğu hayratı ile bunlara tahsis ettiği gelir kaynaklarını incelemek amaçlandı. İzzet Mehmed Paşa ile ilgili çalışmalarımızın temeli 2005 yılına dayanmaktadır. O tarihte Karadeniz Teknik Üniversitesi’nin düzenlemiş olduğu “Karadeniz Tarihi Sempozyumu’na, “2113 Numaralı Safranbolu Şer’iye Siciline Göre İzzet Mehmed Paşa Vakfı ve Safranbolu Ticari Hayatına Yansımaları” başlıklı tebliğ ile¹, akabinde 2006 yılında Eyüp Belediyesi tarafından düzenlenen X. Eyüp Sultan Sempozyumuna; “Eyüp’te Bir Vakıf: Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa Vakfı” başlıklı bildiri ile², son olarak Mayıs 2010 tarihinde Karabük Valiliği’nin organize ettiği Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumuna, “İzzet Mehmed Paşa Vakfına Ait Bir Eser: Safranbolu Saat Kulesi” tebliğimiz ile iştirak etmiştik³. Bütün bu çalışmalar bizi parçadan bütüne doğru götürdü. Bundan dolayı tez başlığı olarak “Safranbolulu İzzet

¹ Şefaattin DENİZ, “2113 Numaralı Safranbolu Şer’iye Siciline Göre İzzet Mehmed Paşa Vakfı ve Safranbolu Ticari Hayatına Yansımaları” c. I, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu 25-26 Mayıs 2005**.

² DENİZ, “Eyüp’te Bir Vakıf: Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa Vakıfları”, **X. Eyüp Sultan Sempozyumu**.

³ DENİZ, “İzzet Mehmed Paşa Vakfına Ait Bir Eser: Safranbolu Saat Kulesi”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**.

Mehmed Paşa'nın Vakıfları" adı verildi. Aslında tez önerisinin başlığı İzzet Mehmed Paşa'nın Biyografisi ve Vakıfları şeklinde düşünülmüştü. Ancak tez danışmanımız Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak konunun sınırlandırılması gerektiğini, dört yıl sadrazamlık yapmış bir devlet adamının biyografisinin başlı başına bir tez konusu olduğunu, vakıfları ile birlikte bir doktora tezinin sınırlarını zorlayacak bir hacme ve zorluğa ulaşacağını söylediğinden sadece vakıflarının değerlendirilmesine karar verildi. Elbette ki İzzet Mehmed Paşa'nın hayatı derin ayrıntı ve analizlere girilmeden bir bölüm başlığı altında değerlendirildi

İzzet Mehmed Paşa ile ilgili tarafımızdan yapılan çalışmalar dışında Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'ın DİA'daki "İzzet Mehmed Paşa" maddesi⁴ ile Sadi Bayram'ın "Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa Vakfiyesi ve Kütüphanesi"⁵ adlı bildirisi ile sınırlıdır. Bu nedenle yenileşme devrinin bu büyük devlet adamının vakıflarını bilim âlemine kazandırma sorumluluğu tarafımızdan üstlenilmiştir.

Tezde birçok soruya cevap bulmaya çalışacağız. Öncelikle, İzzet Mehmed'in Anadolu'nun bir köşesi olan Safranbolu'dan çıkıp, devlet bürokrasisinin zirvesi olan sadarete nasıl yükselebildiği, bu yolculukta hangi süreçlerden geçtiği, devlet işleyişine ne gibi katkılar sağladığı, başarıları ve başarısızlıkları, kısaca sergüzeşt-i hayatı aydınlatılmaya çalışılacak. Bir hayır yapma ve gelenek olmanın dışında, Paşa'yı vakıf yapmaya iten nedenler, nasıl bir vakıf sistemi ve hangi şehirlerde vakıflar kurduğu, vakıfların fiziki yapılarının bugünkü durumu, devamlılığının sağlanıp sağlanmadığı açıklanmaya çalışılacak. Cami, çeşme, suyolları vb. gibi klasik vakıf yapıları dışında daha orijinal katkıları olup olmadığı, vakıfların yönetim organizasyonunun nasıl işlediği, personel atamalarındaki kriterlerin nasıl işlediği, özellikle vakıfların bulunduğu şehirlerin sosyo-ekonomik hayatına ne gibi katkıları olduğu aydınlatılacaktır. Vakıfların gelir kaynaklarının türleri,

⁴ Abdülkadir ÖZCAN, "İzzet Mehmed Paşa, Safranbolulu", **DİA**, c. XXIII, s. 560-561.

⁵ Sadi BAYRAM, "Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa Vakfiyesi ve Kütüphanesi", **I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu 4-6 Mayıs 1999**, s. 49-61.

hangi yollarla temin edilip nasıl işletildiği, gider kalemlerinin nelerden oluştuğu, gelir-gider dengeleri, vakıfların iç işleyiş durumu, sorunlar yaşanıp yaşanmadığı gibi sorulara da cevap aranacaktır.

Çalışma giriş dâhil yedi bölümden oluşacaktır. Giriş bölümünde, vakıfların kuruluşu ve kuruluş nedenleri, çalışmanın kaynakları ve genel olarak vakıf sistemi hakkında bilgi verilerek tez temellendirilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde, İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu'da dünyaya gelişinden, İstanbul'a gidişi, devlet kademelerinde yükselişi, vezirliğe terfi ve çeşitli yerlerdeki valilikleri, nihayet sadarete çıkışı ve yaşanan gelişmeler, azil süreci, Manisa'da yaşamının sona ermesine kadar geçen süreç değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde, Safranbolu ve Eyüp'teki vakıfların fiziki yapıları, onların yapılış süreçleri ve bunların bugünkü fiziki durumları masaya yatırılacaktır. Dördüncü bölümde, vakıfların idaresi, idare personeli, dini ve sosyal hizmetleri ile hizmet personeli incelenecektir. Ayrıca yönetim ile personel, yönetim ile tekke ve şeyhlerin kendi arasındaki çekişme ve kavgalar bu bölüme konu olacaktır. Beşinci bölümde, vakıfların ekonomisi ele alınacaktır. Burada vakıfların Safranbolu, İstanbul, İzmir ve Atina'daki bütün gelir kaynaklarının ayrıntılı bir şekilde dökümü çıkarılacak, ardından bu kaynakların hangi yöntemlerle işletildikleri, gelir fazlasının para vakfı olmamasına rağmen nasıl işletildiği, elde edilen gelirlerin hangi kalemlere harcandığı üzerinde durulacaktır. Altıncı bölümde, İzzet Mehmed Paşa'nın vakıf kitapları elimizdeki vakfiye ve farklı kitap listelerine göre incelenecek ve kitapların son durumu hakkında bilgiler verilecektir. Yedinci bölümde ise, İzzet Mehmed Paşa'nın sadarettten azledildikten sonra on dört yıl yaşadığı Manisa'da kurduğu vakıflar ve bunlarla ilgili veriler değerlendirilecektir. Son olarak elde edilen bulgular değerlendirerek çalışma nihayete erdirilecektir.

Bu çalışma birçok kurum ve kişiye teşekkür borçludur. İstanbul İlim Yayma Cemiyeti doktora çalışmalarımızı bir bursla destekledi, belge ve bilgi toplama konusundaki maddi yükümüzü hafifletti, buna vesile olan Abdullah Tırabzon Bey'e çok teşekkür ediyorum. Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü,

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve İSAM çalışanlarına taleplerimi her zaman nezaketle karşıladıkları için teşekkür borçluyum.

Tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak ders döneminden başlayarak çalışmalarına daima destek, vizyon sahibi kişiliği ile de rehber olmuştur, kendisine minnettarım. Ayrıca tez komitesi üyeleri Doç. Dr. Ömer İşbilir ve Doç. Dr. Ercan Karakoç'a tez döneminde yaptıkları katkılardan ötürü teşekkür ediyorum.

Tezi okuyup gerekli ikazları yaptıkları için Prof. Dr. Mustafa Güler, Doç. Dr. Murat Yıldız, Dr. Yusuf Sağır, Dr. Şeref Nur Atık, Mehmet Korkmaz ve Nazan Deniz'e; "icareteyn" konusundaki fikir alışverişi için Dr. Kenan Yıldız'a, tezimizle ilgili elinde bulunan verileri paylaşan Durmuş Kandıra'ya, Safranbolu'daki İzzet Mehmed Paşa Camii kitabesinin çözümünde yardımcı olan Mehmet Ayçiçeği'ne, bilgisayar ile ilgili teknik konularda yardımlarını esirgemeyen Hakan Üstünel ve Burak Tolun'a, kütüphane yoldaşlarım Feridun Tekin ve Naci Tikici'ye yolculuk esnasındaki fikir alışverişleri için müteşekkirim. Son olarak tez dönemindeki destek ve anlayışları için eşim ve çocuklarıma çok şey borçlu olduğumu ifade etmeliyim.

ÖZET

Bu çalışma İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu'da dünyaya gelişinden başlayarak kariyer basamaklarındaki yükselişini, vezirlik görevlerini, sadarete gelişini ve döneminde yaşanan önemli gelişmeleri bir bölümde inceledikten sonra, onun vakıflarına odaklanmaktadır.

İzzet Mehmed Paşa'nın önemli bir bölümü Safranbolu'da olmak üzere İstanbul ve Manisa'da hayratı bulunmaktadır. Paşa yaptırmış olduğu hayratının giderlerini karşılamak için Safranbolu, İstanbul, Atina, İzmir ve Manisa'daki birçok emlakını özel mülkünden ayırıp, vakıflarının gelir kaynaklarına aktarmıştır. Paşa bir işletme hüviyetinde olan vakıflarının nasıl bir nizam içinde çalışacağını vakfiye ile bizzat kendisi belirlemiş, bu sistem kendisinden sonra mütevelliler tarafından yürütülmüştür. Hayratının en azından bir kısmının bugüne kadar ulaşmasında onun kurduğu sistemin belirleyici bir etkisi vardır. İzzet Mehmed Paşa devlet görevlerinde iken elde ettiği ciddi miktardaki mülkiyetini vakfetmek suretiyle yatırıma dönüştürmüş, bu yatırımlar, bulundukları şehirlerin hem sosyo-ekonomik, hem de dini hayatında önemli bir işlev görmüştür.

ANAHTAR KELİMELEER: İzzet Mehmed Paşa, Sadrazamlık, Vakıf Yönetimi, Vakıf Ekonomisi, Cami-Tekke.

SUMMARY

This study focuses mainly on the endowments of Izzet Mehmed Pasha after a detailed analysis of his life beginning from his birth in Safranbolu, his rise in his career, his services as Visier, his elevation to the post of Grand Visier and the important events in his era in the first chapter of the study.

There are many charitable institutions constructed by Izzet Mehmed Pasha in Istanbul and in Manisa, but most of them being in Safranbolu. To meet the expenses of these institutions, he transferred many of his private properties in Safranbolu, in Istanbul, in Atina, in Izmir and in Manisa to the income resources of his endowments. The Pasha determined himself, how his endowments as establishments would function and the system adopted by him was also carried out by the trustees after him. This system play sun doubtedly a significant role in the survival of at least a few of his charitable institutions until the presentday. Izzet Mehmed Pasha invested his own properties that he acquired as a statesman in his endowments, whichmade a big contribution not only to the socio-economic, but also to the religious life of the cities, in which his charitable institutions are located.

KEY WORDS: Izzet Mehmed Pasha, Grand Viziership, Foundation Management, Foundation Economy, Mosque-Dervish Lodge.

KISALTMALAR

ADVNSRSK. d	: Bâb-ı Âsafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Ruûs Kalemi
A.E	: Ali Emiri
AEIII SLM	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emiri III. Selim Tasnifi
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.g.n	: Adı geçen not
a.g.t	: Adı geçen tez
a.g.y	: Adı geçen yazma
A.MKT	: Sadaret Mektubi Kalemi Belgeleri
A.MKT.NZD	: Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları
B	: Receb
BEO	: Bab-ı Âlî Evrak Odası
BEOAYN	: Bab-ı Âlî Evrak Odası Ayniyat Defterleri
bkz	: bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Ca	: Cemaziyelevvel
C	: Cemaziyelahir
c	: Cilt
C. ADL	: Cevdet Adliye
C. AS	: Cevdet Askeriye
C. DH	: Cevdet Dâhiliye
C. EV	: Cevdet Evkaf
C. HR	: Cevdet Hariciye
C. MF	: Cevdet Maarif

C. ML	: Cevdet Maliye
C. NF	: Cevdet Nafia
C. SM	: Cevdet Saray
Çev	: Çeviren
DH.EUM.THR	: Dâhiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü Tahrirat
D.DŞM.MHF	: Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Muhallefat
Der	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EV.d	: Evkâf Defterleri
EV.HMH	: Evkâf-ı Haremeyn Muhasebesi
H	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İEMŞS	: İstanbul Evkâf Mahkemesi Şer'îye Sicilleri
İMPTK	: İzzet Mehmed Paşa Tahrirat Kayıtları
İMPV	: İzzet Mehmed Paşa Vakıfları
KK	: Kamil Kepeci
L	: Şevval
M	: Muharrem
MŞS	: Manisa Şer'îye Sicilleri
N	: Ramazan
nr.	:Numara
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı
Ra	: Rebiülevvel
R	: Rebiülahir

S	: Safer
Sa	: Sayı
s	: Sayfa
SŞS	: Safranbolu Şer'ıye Sicilleri
Ş	: Şaban
ŞD	: Şura-yı Devlet
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VD	: Vakıflar Dergisi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınlayan
Za	: Zilkade
Z	: Zilhicce

TABLOLAR

- Tablo 4.1 : İzzet Mehmed Paşa Vakfı'nın Mütevellileri
- Tablo 4.2 : İsimlerini tespit edebildiğimiz müteveli kaymakamları
- Tablo 4.3 : Balıkpazarı'nda bulunan cami imamı Mahmud Efendi'nin makbuzları
- Tablo 4.4 : Su Yolcu İsmail Ağa'nın Makbuzları
- Tablo 4.5 : Hazreti Halid Camii (Eyüp Sultan) Müezzin-i Evveli
- Tablo 4.6 : Sultan Selim Başmüezzini
- Tablo 4.7 : Süleymaniye Başmüezzini
- Tablo 4.8 : Fatih Sultan Mehmed Han Başmüezzini
- Tablo 4.9 : Şeyh Abdülkadir Efendi'nin makbuzları
- Tablo 4.10 : Şeyh Said Efendi'nin makbuzları
- Tablo 5.1 : Atina'daki Vakıfların 1795-1799 (1210-1213) yılları arasındaki gelir-giderleri
- Tablo 5.2 : Vakıfların borçluları, kullanılan kredi miktarları ve vade süreleri
- Tablo 5.3 : Borçlu-kefil tablosu
- Tablo 5.4 : 7396 numaralı ve Şubat-Mart 1798 (Ramazan 1212) tarihli muhasebe defterine göre personel giderleri
- Tablo 5.5 : 2113 numaralı ve 1804-1805 (1219) tarihli Safranbolu Şer'iye Sicili'ndeki Muhasebe defterine göre Safranbolu'daki personel giderleri
- Tablo 5.6 : Muhasebe defterlerine göre Safranbolu'daki vakfın gelir-gider hesapları
- Tablo 5.7 : 1798 Tarih ve BOA EV.HMH 7396 numaralı muhasebe defterine göre Eyüp'teki giderler
- Tablo 5.8 : 28 Ağustos 1799 (26 Ra 1214) tarih ve BOA EV.HMH 7548 numaralı muhasebe defterine göre Eyüp'teki personel ücretleri
- Tablo 5.9 : Vakfın yıllık mukataa-i zemin giderlerini gösterir tablo
- Tablo 5.10 : Eyüp'teki Vakfın gelir-gider dengelerini gösterir tablo

Tablo 6.1	: Mushaf-ı Şerifler
Tablo 6.2	: Tefsir Kitapları
Tablo 6.3	: Usûl-i Hadisler
Tablo 6.4	: Hadis-i Şerifler
Tablo 6.5	: Usûl-i Fıkıh Kitapları
Tablo 6.6	: Fıkıh Kitapları
Tablo 6.7	: Akâid Kitapları
Tablo 6.8	: İlm-i Kıraat Kitapları
Tablo 6.9	: Tasavvuf Kitapları
Tablo 6.10	: Lügat Kitapları
Tablo 6.11	: Tıp Kitapları
Tablo 6.12	: Vaz'iyye Kitabı
Tablo 6.13	: Tarih Kitapları
Tablo 6.14	: Hikmet Kitapları
Tablo 6.15	: İstiare Kitapları
Tablo 6.16	: Âdâb Kitapları
Tablo 6.17	: Meânî Kitapları
Tablo 6.18	: Mantık Kitapları
Tablo 6.19	: Nahiv Kitapları
Tablo 6.20	: Sarf Kitapları
Tablo 6.21	: Medine Kurrası Hacı Efendi'nin Bağışladığı Tefsir Kitapları
Tablo 6.22	: Kıraat Kitapları
Tablo 6.23	: Hadis Kitapları
Tablo 6.24	: Akaid Kitapları
Tablo 6.25	: Fıkıh Kitapları

Tablo 6.26 : Lügat Kitapları

Tablo 6.27 : Mantık Kitapları

Tablo 6.28 : Meânî Kitapları

Tablo 6.29 : Nahiv Kitapları

Tablo 6.30 : Sarf Kitapları

Tablo 6.31 : Edebiyat Kitapları

Tablo 7.1 : Çeşme Vakıflarının 1832-1837 yıllarına ait gelir tablosu

Tablo 7.2 : Çeşme Vakıflarının 1832-1837 yıllarına ait gider tablosu

1.GİRİŞ

1.1. İzzet Mehmed Paşa Vakıfları'nın Kuruluşu ve Kuruluş Nedenleri

1743 yılında Safranbolu'da dünyaya gelen İzzet Mehmed Paşa, gençlik çağına kadar memleketi Safranbolu'da yaşamış, ardından geleceğini aramak için İstanbul'a gitmiş, zamanla devlet kademelerinde görevler yaptıktan sonra vezaret makamına erişmiş, çeşitli yerlerde valilikler yaptıktan sonra da sadaret makamına getirilmiştir. Haliyle o yaptığı görevlerin karşılığı olarak ve devletin kendisine sağladığı imkânlarla önemli sayılabilecek menkul ve gayrimenkulün sahibi olmuştur.

1209 yılı Rebiülevvel ayının 25'inde (20 Ekim 1794) sadrazam olan İzzet Mehmed Paşa, aynı yıl içinde harekete geçerek elindeki menkul ve gayrimenkulleri değerlendirmek suretiyle selefleri gibi vakıf yapma faaliyetine girişmiştir. Bu çerçevede memleketi Safranbolu'nun Gayza köyü yakınlarında Hızaryanı tabir edilen yerdeki suyu, suyollarını yaptırmak suretiyle şehir merkezine getirmiştir. Ayrıca suyolları üzerinde de birkaç köprü inşa ettirmiştir. Ardından daha önce yaptırdığı mescidi yıktırarak aynı yere İstanbul'daki Nuru Osmaniye Camii'nin küçük bir modeli olan camiye yaptırıp içini tezyin ettirmiştir. Yine buraya mektep, çeşme, sebil ve tuvaletleri de yaptırarak küçük bir külliye haline getirmiştir. Şehir merkezindeki "Burunsandal" olarak tabir edilen yerdeki halveti takkesini de himayesine almıştır.

Safranbolu'da bunlar olurken İstanbul'da da hummalı bir çalışma vardı. İzzet Mehmed, Mısır Valiliği sırasında hususi kitapçısı Şükuf Efendi vesilesiyle tanış olduğu -yüz yüze bir tanışma gerçekleşmedi-, *keşf* ve *kerametlerine* gıyaben şahit olduğu, Nakşibendi Şeyhi Ömer Rızai Efendi'ye karşı muhabbet beslemiştir. Buna istinaden Şükuf Efendi vasıtasıyla şeyhe, eğer İstanbul'a gelirse kendisi için münasip bir yerde tekke yaptırabileceğini söylemiştir. Söz verdiği üzere şeyh efendi için Eyüp'te bir tekke yaptırmıştır.

18 Kasım 1795 (6 Ca 1210) tarihinde başlayan tekkenin inşaatı iki ayda tamamlanmıştır.

Vakfın kuruluşu 25 B 1210 (4 Şubat 1796) tarihinde Bâb-ı âli Kürk Odası'nda kurulan bir mahkeme ile gerçekleşmiştir. Vakıf kurulduğunda Safranbolu'daki cami inşaatı muhtemelen tam olarak bitmemişti. Mahkemede hazır bulunan İzzet Mehmed Paşa, geçici mütevellî Ahmed Aziz Efendi, Sadrazam kethüdası Mehmed Şerif Efendi, Reisülküttap Ebubekir Ratib Efendi, Dergâh-ı âlî başçavuşu Mehmed Said Efendi, Tezkire-i evvel Mehmed Arif Efendi, Tezkire-i Sâni Mehmed Avni Efendi, Sadrazam mektupçusu İbrahim Nesim Efendi, Dergâh-ı âlî kapıcıbaşı ve Sadrazam hazinedarı Salih Bey, Sadrazam kethüdası katibi Ahmed Bey, Sadrazam silahdarı Elhac Esseyyid Mustafa Ağa, Sadrazam hazine katibi Esseyyid Ali Beyefendi, Sadrazam çukadarı Esseyyid Feyzi Ağa, Sadrazam devatdarı Ahmed Faiz Efendi, Sadrazam hazine kapıcısı Elhac İsmail Ağa ve diğerleri vakfın kuruluşuna şahitlik etmişlerdir⁶. Bu kişiler aynı zamanda Paşa'nın Bâb-ı âlî'deki kadrosunu da oluşturuyorlardı.

Vakfiyede, yapılan hayratın giderleri için tahsis edilen İstanbul, Safranbolu ve İzmir'deki gayrimenkuller bütün ayrıntıları ile tarif edilmiştir. Ardından Safranbolu ve Eyüp'teki hayratta görev yapacak personelin nitelikleri, hangi görevleri icra edecekleri, karşılığında ne kadar yevmiye alacakları yazılmıştır. Böylece İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu ve Eyüp'teki vakıfları teşekkül etmiştir.

Vakfın kuruluşundan iki yıl sonra aynı ay ve günde [25 B 1212 (13 Ocak 1798)] yeni bir vakfiye tanzim edilmiş⁷, buna göre, vakfa hayrat olarak bir kütüphane ile bir saat kulesi ilavesi yapılmıştır. Kütüphaneye mektepteki öğrencilerin istifadesine sunmak üzere üç yüzden fazla kitap gönderilmiştir. Safranbolu kalesinin bulunduğu yere yaptırılan saat kulesi ise, İstanbul da dâhil olmak üzere Anadolu'da bir ilktir. Vakfın büyümesine paralel olarak

⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 11.

⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641.

personelin görev tanımlarında değişikliklere, yevmiyelerinde ise artışa gidilmiştir.

Aslında vakıftaki esas büyüme hayratla ilgili değil, yatırımlarla ilgiliydi. Çünkü daha önce maktul Atina voyvodasının elinde bulunan, içinde zeytinlik, dutluk, bağ, bahçe, bostan, tarlalar ve sulama haklarının da bulunduğu büyük çiftlikler temlik yoluyla İzzet Mehmed Paşa vakıflarına geçmiştir. Vakfın kuruluşu sırasında yedi tane olan İstanbul'daki menzillerin sayısı kırka ulaşmış, Safranbolu'da da çok sayıda dükkân vakfa kazandırılmıştır. Ayrıca yeni akarlar satın alınması şartıyla 50.000 kuruş para vakfedilmiştir. Paranın bir kısmıyla İstanbul'da yeni menziller, kalan kısmıyla da Safranbolu'da yeni dükkânlar satın alınmıştır. Satın alınan yeni gayrimenkuler için 2 Ra 1213 (14 Ağustos 1798) tarihinde bir vakfiye daha tertip edilmiştir⁸. İzzet Mehmed Paşa sadareten azledilip Manisa'da sürgündeyken de özel mülkiyetindeki Safranbolu'daki birtakım gayrimenkullerini vakfın gayrimenkulleri arasına katmıştır.

O Manisa'da sürgün hayatı yaşarken daha önceki vakıflarından tamamen bağımsız yeni vakıflar kurmuştur. Bunlar, Küçük Cami Vakfı, Yiğitbaşı Dergâhı Vakfı, Suyolları ve Çeşmeler Vakfı'dır. Aslında Küçük Cami ve Yiğitbaşı Dergâh'ını inşa ettirmekten ziyade, Manisa'da bulunan bazı gayrimenkullerini buralara tahsis etmiştir. Tez içinde ayrıntılarına ulaşacağımız İzzet Mehmed Paşa Vakıflarının çerçevesini bu şekilde çizebiliriz.

İzzet Mehmed Paşa'nın memleketi Safranbolu başta olmak üzere, İstanbul ve Manisa'da hayrat yaptırmasını, gelenek ve inanç, malı müsadereden koruma ve memleketi ihya gibi üç temel nedene dayandırabiliriz.

Onun dünyaya geldiği Safranbolu, ya da o günkü adıyla "Taraklıborlu", Osmanlı İmparatorluğu'nun mütavazı sayılabilecek bir şehriydi. Gençlik

⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 29-34.

çağına kadar kaldığı bu şehrin, onun zihin dünyasının şekillenmesinde önemli bir etki bıraktığı varsayılabilir. Çünkü o, Köprülü Mehmed Paşa'nın bir dönem sürgün kaldığı bu şehir için yaptırdığı Köprülü Külliyesini, Sultan I. İbrahim zamanının Anadolu Kazaskeri Hüseyin Efendi'nin yaptırdığı han, hamam ve diğer vakıf eserlerini, Süleyman Paşa Camii ve Medresesini, hemen her sokağı hayrat eserleriyle tezyin edilmiş yerleri görerek büyümüştür. İstanbul'a gittiğinde, ileride kendi yaptıracığı cami için model aldığı Nuru Osmaniye külliyesi henüz tamamlanmış, fakat Laleli Camii henüz yapılmamıştı. Süleymaniye, Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim külliyesi ise uzun zamandır varlıklarını sürdürmekteydiler. Orhan Gazi'den kendi döneminin padişahı III. Selim'e kadar hemen her padişahın ya payitahtta ya da devletin herhangi bir köşesinde bir külliyesi veya bir hayratı bulunmaktaydı.

Bu kültür ve gelenek padişahlarla sınırlı kalmamış, hanedanın kadın mensupları da kendi bütçeleri çerçevesinde yaptırdıkları hayır eserleriyle toplumsal talepleri karşılamışlar meşruiyetlerini hissettirmişlerdi. Kanuni Sultan Süleyman'ın hasekisi Hürrem Sultan'ın İstanbul'daki Haseki Külliyesi, Kudüs'teki Haseki İmareti ile kızı Mihrimah Sultan'ın Üsküdar ve Edirnekapi'daki hayratı hanedanın kadın mensupları için birer örnek kabul edilebilir.

Osmanlı Devleti'nde sadrazamların da vakıf eserler inşa ettirmeleri bir gelenek haline dönüşmüştür. Selefleri Sokullu Mehmed Paşa, Bayram Paşa, Rüstem Paşa, Hersekzade Ahmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa, Damat İbrahim Paşa ve diğerleri başkentte ve irtibatlı oldukları yerlerde vakıflar kurmuşlar, külliyeler inşa ettirmişlerdir. Yukarıda verdiğimiz örneklerden net bir şekilde anlaşılacağı üzere Osmanlı Devleti'nde padişahların, hanım sultanların ve sadrazamların vakıf kurmaları bir gelenek halini almıştır⁹. İzzet

⁹ Bu gelenek uzak eyaletlerde de varlığını sürdürmekteydi. Örneğin Mısır'da, tıpkı Osmanlı Sultanları gibi, memluk elitleri de aynı yöntemle başvuruyorlar, bölgenin fakirlerini yaptıkları vakıflarla destekliyorlardı. Hatta daha ileri giderek Kutsal topraklarda da aynı şekilde hareket ediyorlardı. Zeinab A. ABUL-MAGD, **Empire and its Discontents: Modernity and Subaltern Revolt in upper Egypt 1700-1920**, s. 74.

Mehmed Paşa'nın bu kültür ve geleneği devam ettirmesi, toplumsal meşruiyetini sağlama açısından bir gerekliliktir.

Müslümanların temel referansları olan Kur'an-ı Kerim ve Peygamberin hadisleri; “zekât”, “fitre”, “sadaka”, “iyilik yapma”, “infâk etme”, “akrabaya yardım etme” gibi emir ve teşviklerle hayırseverliğin genel çerçevesini çizmiştir. Müslümanlar bu ayet ve hadislerden yola çıkarak metodolojik bir yaklaşım sergilemişler ve “vakıf kültürü”nü oluşturmuşlardır. Bu kültür Osmanlılarda bir “medeniyet tasavvuru” haline dönüşmüş, kuruluşundan yıkılışına kadar devletin bütün şehirleri vakıf eserleriyle donatılmıştır.

İzzet Mehmed Paşa'nın vakıf eserler meydana getirmesinde onun inanç dünyasının da önemli bir payı vardı. O Müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş ve İslam kültür ve değerleriyle yetişmiştir. İnancının bir gereği olarak da vakıflar inşa ettirmiştir. Bundan dolayı vakfiyelere yazılan ayet ve hadisler sadece usul ve kaidelerin bir gereği olarak görülemez.

İzzet Mehmed Paşa vakfiyelerinde “kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır¹⁰”, “sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe asla iyiliğe eremezsiniz¹¹”, “kendiniz için her ne iyilik etmiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz¹²”, “artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir¹³”, “her can ölümü tadacaktır¹⁴”, “yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır¹⁵” gibi ayetlerle; “dünya ahiretin tarlasıdır”, “kişi öldüğünde kendisinden sonraya üç şey kalır: sürekli sadaka, faydalı ilim, hayırlı evlad”, “kim Allah için bir mescid inşa ederse Allah da ona cennet de bir bina inşa eder” hadisleri yer almıştır. Vakfiyelerde dünyanın geçiciliği ve hayırseverliğin kalıcılığı ile ilgili ayet ve hadisler onun inanç dünyası ve vakıf yapması hakkında bir fikir vermektedir.

¹⁰ En'am Suresi 160. Ayet.

¹¹ Âl-i İmran Suresi 92. Ayet.

¹² Bakara Suresi 110. Ayet.

¹³ Zilzal Suresi 7. Ayet.

¹⁴ Ankebut Suresi 57. Ayet.

¹⁵ Rahman Suresi 26. Ayet.

Osmanlı Devleti'nde vakıf ile müsadere arasında da yakın bir ilişki vardır. Müsadere, devlet yönetiminde görev yapmış kişilerin elde etmiş oldukları mallara gözden düştükten veya öldükten sonra devlet tarafından el konulmasıdır. Tarihi Hz. Ömer dönemine dayanmakla birlikte Emeviler ve Abbasiler döneminde yaygın bir uygulama haline gelmiş, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında sürdürülmüş, Tanzimat Fermanıyla kişilerin mal ve mülküne her türlü müdahalenin yasaklanması, bir kişinin idam edilse bile malının müsadere edilemeyeceği şeklindeki hükümle de kaldırılmıştır.

Osmanlıların ilk zamanlarında merkezi otorite tam olarak kurulamadığından ve yönetimde Türkmen beylerin etkisi devam ettiğinden birkaç istisna dışında uygulama sahası bulamamıştır. Fatih Sultan Mehmed'in merkezi otoriteyi tesis etme çabalarının bir neticesi olarak öldürülen Çandarlı Halil Bey'in idamından sonra malları müsadere edilmiş, bundan sonra yönetimde "kul" taifesinin etkisi ve ağırlığı artmaya başlayınca da müsadere sistemi daha etkili olarak kullanılmaya başlamıştır.

Müsadere uygulamasının temelinde devlete borcu olanların ve zimmetine para geçirenlerin mallarına el konulması olsa da bu durum zamanla kapsamlı bir hale dönüşmüş, görevden azledilen, kendi eceliyle ölen, ya da idam edilen başta sadrazamlar olmak üzere, vezirler, kaptan-ı deryalar, defterdarlar ve daha sonraki dönemde ayanlar ellerindeki mal-mülk devlet imkânlarıyla elde edildiğinden bahisle müsadere uygulamasından kendilerini kurtaramamışlardır.

Şunu da söylemek gerekir ki, Osmanlı Devleti'nde gelirler savaş yoluyla elde edilen ganimetler olsun, has veya zeamet gelirleriyle olsun hem devlet hazinesine, hem de yöneticilerin kişisel hazinesine akıyordu. Öyleki, beş defa sadaret makamını işgal etmiş Koca Sinan Paşa öldüğünde terekesinden 600 bin duka altını, 2.900.000 akçesi, 20 sandık zebercedi, inci ve elmaslarla süslü silah ve malzemeleri, 600 samur kürkü, 600 vaşak kürkü, 900 parça diğer kürkü çıkmıştı. Yaptırdığı vakıf eserlerle bu eserlerin giderlerine tahsis ettikleri menkul ve gayrimenkuller bu kapsamın dışındaydı.

Yine Kanuni devrinin diğ er sadrazamı Rüstem Paşa'nın durumu bundan farklı değildi. 17. Yüzyılın kudretli paşalarından ve I. Ahmed'e kafa tutması üzerine idam edilen Nasuh Paşa'nın müsadere edilen malları, incilerle dolu sandukalar, 1 milyondan fazla duka, o kadar kuruş, altın ve gümüş işlemeli 1018 kılıç, İran ve Mısır halılarıyla kadife mensucat dolu mahzenler, 1100 at, kısrak ve tay, 1800 deve, 4000 y k hayvanı, 6000 öküz ve 500.000 koyundan müteşekkildi. Kürk ve Samur devri olarak maruf olmuş I. İbrahim zamanının meşhur kazaskeri ve İzzet Mehmed Paşa'nın hemşehrisi Cinci Hoca'nın öldürülmesinden sonra müsadere edilen altınları ve kürkleri de yıllarca dilden dile dolařmıřtı¹⁶.

Müsadere 18. yüzyılda da devam etmiş, bir isyanla sona eren Lale Devri'nin meşhur sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa ile birlikte birçok devlet adamının malları da müsadere edilmiştir. Özellikle bu yüzyılın ikinci yarısından sonra daha aktif ve etkin olarak varlığı hissedilen ayanlar da öldüklerinde veya idam edildiklerinde mallarını kesinlikle müsadereden kurtaramıyorlardı. Devlet bürokrasisinde yer edinmiş kişilerin bu şekilde zenginliğe erişmeleri, devlet görevlileri arasındaki hırs, rekabet ve kıskançlığı da beraberinde getiriyordu. Makamlar el değiştirk e mülkiyet de aynı şekilde el değiştirmiş oluyordu. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa azledildiğinde müsadere edilen altınları Sultan I. Mahmud'un cülus bahşişi işlevi görmekteydi. Yahut İzzet Mehmed Paşa devrinde bir vesile ile idam edilen ayanların müsadere edilenlerin malları da İrad-ı cedid hazinesine gelir olarak kaydedilmekteydi. Bundan hareketle Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki gibi bir aristokrat sınıfı oluşamamasının nedenini temelde müsadere uygulamasına bağlayabiliriz. Osmanlı'daki Sokullu ve Köprülü gibi büyük ailelerin bugün bile varlıklarının bilinmesi yaptıkları vakıflarla doğrudan ilişkilidir. Yoksa müsadere nedeniyle devam etmeyen mülkiyet ve büyük miras aktarımı da olmadığından aradaki bağlar kopacaktı.

¹⁶ Cavid BAYSUN, "Musadere", İA, c. VIII, s. 669-673; Cengiz TOMAR, "Müsadere, c. XXXII, s. 65-66; Mehmet Ali ÜNAL, Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere, Sa 49, s. 104-105.

Sadaret makamına erişen İzzet Mehmed Paşa, bir gün öldüğünde ya da sadareten azledildiğinde, yüzyıllardan beri uygulanagelen müsadereden kendisini kurtaramayacağını farkında olmalıydı. Nitekim o, sadarete geldiğinin ilk aylarında mevzubahis hayratını yaptırdı, giderleri için de gayrimenkullerini vakfa gelir getirmesi için tahsis etti. Paşa azledildiğinde malının müsadere edildiği göz önüne alındığında, Atina'da temlik yoluyla elde ettiği çiftliklerini, İstanbul'daki menzillerini ve Safranbolu'daki dükkânlarını müsadereden kurtarması mümkün gözükmemekteydi. Nitekim ileride göreceğimiz üzere vakıf gayrimenkulleri dışında kalan nesi varsa hepsi için müsadere kararı çıkarıldı ve müsadereye tabi tutuldu.

Bu mevzuda son tahlilde şu söylenebilir ki, müsadere vakfa yönelmenin temel nedenlerinden biridir. Hatta itici gücüdür ve vakıflaşmaya ivme kazandırmıştır. Ancak yegâne belirleyici değildir. Ayrıca yöneticiler, özelde sadrazamlar görevleri devam ettiğinden ve ne zaman sona ereceği bilinemediğinden büyük miktardaki kapı halkının doyurulması, ailesinin ve işlerinin yürütülmesi için her zaman menkul ve gayrimenkule ihtiyaç duymaktaydılar. Bu nedenle her zaman hazırda malı mülkü bulunmak durumundaydı.

Sadaret makamına getirildiğinde İzzet Mehmed Paşa'dan beklentisi olan sadece III. Selim değildi. Kendi şehirlerinde doğup büyümüş bir kişinin imparatorluk yönetiminin merkezine gelmiş olması hemşehrilerini ziyadesiyle memnun etmiş olmalıydı, muhtemelen onlar da Paşa'nın şehre yapacağı katkıları beklemekteydiler. Bu aynı zamanda geleneksel bir yaklaşımdı. Hemen her sadrazam gerek memleketlerine gerekse görev yaptıkları yerlere birtakım vakıf hizmetleri götürmekteydiler. Eski sadrazamlardan Köprülü Mehmed Paşa'nın Vezirköprü'ye¹⁷, Damat İbrahim Paşa'nın memleketi Nevşehir'e vakıflar yaptırması bu kabilden sayılabilir.

¹⁷ Metin Kunt bunun devlet adamlarının vakıflar kurmasının bir kamu politikası ve halka hizmet götürme aracı olduğunu, devlet politikalarının uygulanmasında önemli bir işlev gördüğünü, hepsinden önemlisi fethedilen yerlere sultanın ve devletin şanı için zenginlik ve Osmanlı kültürünü götürdüklerini ifade etmektedir. İ. Metin KUNT, "The Waqf As An

19. yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde belediyecilik faaliyetleri bizatihi devlet kurumları tarafından yerine getirilmediği için birçok konuda olduğu gibi suların şehir merkezlerine getirilmesi ve çeşmelere dağıtılması sorumluluğu da vakıfların üzerindeydi. İzzet Mehmed Paşa, memleketi Safranbolu'nun şehir merkezine yaptıracığı külliye'nin inşasından evvel, ilk ve acil sorun olarak su meselesini görmüştür. Sadarete gelişinin hemen akabinde harekete geçerek Gayza Köyü civarındaki Hızaryanında bulunan suyu künk borularla şehir merkezine getirmiş, bunu *vesîle-i âbâd-ı memleket* olarak görmüştür. Farsça bir sözde ifade edildiği gibi “Âb âbâdî mî âvered”, yani su bayındırlık ve şenlendirmeyi beraberinde getirmektedir. Bu suyun getirilmesi ciddi bir maliyeti beraberinde getirdiği için küçük vakıfların altından kalkabileceği bir iş değildir. İzzet Mehmed Paşa şehrin dışındaki suyu şehir merkezine getirmekle şehrin su ihtiyacının giderilmesini, yaptırdığı külliye ile halkın manevi ihtiyaçlarını karşılanmasını, bu külliye'nin giderlerinin karşılanması için vakfettiği iki yüzün üzerindeki dükkânla da şehrin ticaret hacmini büyütmüş ve daha mamur hale gelmesini sağlamıştır.

1.2. Kaynaklar

1.2.1. Arşiv Kaynakları ve Yazmalar

Tezimizin temeli arşiv kaynaklarına dayanmaktadır. En önemli kaynaklar da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Arşivdeki 1624 numarada kayıtlı defterde, Safranbolu ve İstanbul'daki vakıflarla ilgili ilk vakfiye ve zeyil vakfiyeler, Manisa'daki vakıflarına ait bir vakfiye, H. 1220 yılına ait bir vakıf muhasebesi bulunmaktadır. Yine 1962 numaralı defterin 321-328. sayfaları arasında aynı vakıflarla ilgili mükerrer vakfiye ile zeyil vakfiyeler bulunmaktadır. 129 ve 204 numaralı defterlerin muhtelif sayfalarında vakıf personeli ile ilgili şahsiyet kayıtları mevcuttur. 641 numaralı defter Safranbolu ve Eyüp'teki vakıfların ilk zeyil defteridir. Sanatsal açıdan

da fevkalade değerli olan bu defter 135 yazılı sayfadan müteşekkildir. Bu veriler çalışmamızın iskeletini oluşturmuştur diyebiliriz. Ayrıca Genel Müdürlükteki abide eserler bölümü 67.09-13 numaralı klasörde İzzet Mehmed Paşa Camii'nin yakın zamanda geçirdiği restorasyonla ilgili bilgiler bulunmaktadır.

İstanbul Evkaf Mahkemesi Şer'îye Sicilleri'ndeki 259, 310, 322, 335, 349, 356, 362, 372, 388, 397, 463, 469, 470, 473, 476, 478, 479, 489, 606, 664, 684, 691, 693, 696, 705, 714, 716, 721, 724, 726, 733, 737, 738, 771, 773, 775, 777, 778, 779, 794, 797 ve 799 numaralı defterlerde vakıfla ilgili veriler bulunmaktadır.

Manisa Şer'îye Sicilleri'ndeki 237, 239, 240, 241, 243 ve 244 numaralı defterlerde buradaki vakıflarla ilgili veriler mevcuttur. Manisa'daki vakıflarla ilgili en önemli kaynağımız bu defterler oldu.

Safranbolu'daki vakıflarla alakalı 2113 numaralı Safranbolu Şer'îye Sicili defterindeki bilgilerden de istifade edildi. Esasında Safranbolu'ya ait dokuz defteri taramamıza rağmen, sicillerden umduğumuz kadar bilgi çıkmadı.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi haliyle devletin bakiyesine ait resmi evrakların büyük bölümünün toplandığı yer olması hasebiyle vakıflar arşivinden sonra vakıflarla alakalı en çok defter ve belgenin bulunduğu yerdir.

Başta Hat olmak üzere, Kamil Kepeci'de bulunan sadaret mektubi kalemi tahrirat defterleri, divan-ı hümâyûn ruus defterleri, muhallefat defterleri, evkâf defterleri, evkaf-ı Haremeyn muhasebesi defterleri, Mısır mühimme defterleri, BEO ayniyat defterlerinden istifade edildi. Yine aynı arşivdeki Ali Emiri III. Selim, Cevdet, İrade, Şura-yı Devlet, Müzehhep Fermanlar, sadaret mektubi kalemi gibi belge tasniflerinden gerek İzzet Mehmed Paşa'nın hayatı, gerekse vakıflarıyla alakalı çok sayıda belge ve bilgi tespit edildi.

1.2.2. Vakıf Temalı Çağdaş Eserler

Vakıflarla ilgili en önemli dergi koleksiyonu kuşkusuz 1938 yılında yayın hayatına başlayan ve bugün 39. sayıya ulaşan Vakıflar Dergisidir. Bu dergide yayınlanan makaleler, Vakıf Haftası adı altında düzenlenen akademik etkinlikler ve bujnların hepsinin yayına dönüşmesi Vakıflar Genel Müdürlüğü yayınları olarak büyük bir külliyyatın ortaya çıkmasını sağladı. Bunların dışında "Belleten" başta olmak üzere bugün sayısı yüzleri bulan sosyal bilimlerle alakalı akademik dergilerde ve sempozyum kitaplarında vakıflarla alakalı makale ve bildiriler bulunmaktadır.

Kuşkusuz vakıflarla ilgili en çok müracaat edilen eserlerden birisi Ahmet Akgündüz'ün İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi başlıklı tezi¹⁸ ile Bahaeddin Yediyıldız'ın XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi¹⁹ adlı çalışmasıdır. Yediyıldız'ın bu eseri vakıflarla alakalı yapılan çalışmalar içinde bir klasik haline gelmiştir. Yazara göre bu inceleme; *Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde muhafaza edilmiş olan altı bin vakfiye arasından ihtimali sondaj metoduyla seçilmiş üç yüz otuz vakfiyeye dayandırılmıştır. Basılmamış binlerce sayfadan oluşan bu belge koleksiyonu, sadece vakıf müessesesini değil, fakat belli bir dönemde bir toplumun muhtelif sosyal cephelerini de anlamak için sorgulanmıştır.* Bu tez vakıf çalışmaları açısından bir "opus magnum" niteliği kazanmıştır.

Yine Yediyıldız'ın nezaretinde vakıf temalı birçok tez hazırlanmıştır. Bunlardan Nazif Öztürk tarafından hazırlanan Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi²⁰ başlıklı çalışma *"batılılaşma ve yenileşme hareketlerinin vakıf sektörü üzerindeki etkilerini, eğer varsa sektörün bu ortamın oluşmasındaki rolünü tespit etmek amacıyla yapılmıştır."* Bu tezde vakıfların mahiyeti, merkezi yönetim şekli, iktisadi çalışmaları ve hizmet faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Çalışmada ayrıca vakıf sektöründe yaşanan çözülme ve bozulmalar, sistemin tasfiyesi, cami ve mescitlerin tasfiye ve

¹⁸ Ahmet AKGÜNDÜZ, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*.

¹⁹ Bahaeddin YEDİYILDIZ, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*.

²⁰ Nazif ÖZTÜRK, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*; ayrıca, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*.

satışı gibi konular işlenmiştir. Dönemin uzunluğu çalışmanın hacmini genişletmiştir. Yediyıldız'ın nezaretinde yapılan tezlerden birisi de Fahri Unan'a aittir²¹. O farklı bir yol takip ederek husûsen Fatih Külliyesi'ni derinlemesine ve bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır.

Mekke ve Medine Müslümanların gözünde yeryüzünün en mukaddes beldelerdir. Haremeyn adı verilen bu mukaddes beldelerin üzerine Mustafa Güler²² bir doktora tezi hazırlamıştır. Eser; Haremeyn'in Osmanlı idaresine girdiği 1517'den başlayarak 1689'a kadar getirilmiştir. Ancak şunu da ifade etmeliyiz ki, Osmanlı Devleti'nde kurulmuş vakıfların büyük bölümü vakfiye şartlarına ya Haremeyn fukarası için yardım ile ilgili bir madde koydurmuş, ya da vâkıfın soyunun kesilmesi durumunda Haremeyn'e aktarılmasını istemiştir.

Tahsin Özcan Kanuni Dönemi Üsküdar örneğinden hareketle Osmanlı Para Vakıfları'nı incelemiştir²³. Yazar'ın ifadesiyle kitap *vakıf konulu araştırmalar açısından yeni bir katkı ve açılım getirmektedir. Bugüne kadar yeteri derecede araştırılmayan, ancak son yıllarda yoğun bir şekilde gündeme gelen ve dikkatleri üzerinde toplayan bir konu incelemeye tabi tutulmaktadır. Kitabımızın vakıf sistemi içinde önemli bir yeri olan ve günümüz açısından da özellikle para, kredi, finansman, sosyal güvenlik ve sigortacılık gibi konularda yakın ilgisi dolayısıyla dikkatleri üzerine çeken para vakıfları konusu tahlil edilmektedir.* Özcan haklı olarak, para vakıflarının kredi ve sosyal güvenlik konularında yeni modellerin geliştirilmesinde ilham kaynağı olabileceğini söylemektedir.

Dış politika bağlamında vakıflar ilk defa Süleyman Kızıltoprak²⁴ tarafından incelenmiştir. Vakıf-şehir ilişkisi Sivas örneği üzerinden Ömer Demirel²⁵ tarafından masaya yatırılmıştır. O, Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü başlıklı çalışmasında şehrin İslamlaşması ve imarında

²¹Fahri UNAN, **Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi.**

²² Mustafa GÜLER, **Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları XVI-XVII. Yüzyıllar.**

²³Tahsin ÖZCAN, **Osmanlı Para Vakıfları.**

²⁴ Süleyman KIZILTOPRAK, **Taşöz Operasyonu.**

²⁵ Ömer DEMİREL, **Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü.**

vakıfların rolünü tespit etmeye çalışmıştır. Bursa örneğini de Cafer Çiftçi'nin Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri²⁶ başlığı altında görüyoruz. Çiftçi çalışmasında avarız, hırfet, para ve selatin vakıflarını incelemiştir.

Yakın zamanda Murat Yıldız tarafından yayınlanan Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı²⁷ ile babası Hasan Ağa Vakfı²⁸; Yusuf Sağır'ın Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Vakıfları²⁹ adlı çalışmaları vakıf çalışmalarına yeni bir ivme kazandırmıştır. Bunların dışında sadece isimlerini sayabileceğimiz Hasan Yüksel³⁰, Salih Pay³¹, Amy Singer³², Lucienne Thys-Şenocak³³, Heath W. Lowry³⁴, İsmail Kurt³⁵, Tevfik Güran³⁶, Sami Ağaoğlu³⁷, H. Hüsnü Koyunoğlu³⁸, Yasin Yılmaz³⁹, İbrahim Balık⁴⁰, Adnan Ertem⁴¹, Alpay Bizbirlik⁴², Hamza Keleş⁴³, Adnan Gürbüz⁴⁴, Sadi S. Kucur⁴⁵, Ahmet Köç⁴⁶, R. Eser Gültekin⁴⁷, Kenan Göçer⁴⁸, Vedat Turğut⁴⁹, Laroussi Mohamed⁵⁰, Samettin BAŞOL⁵¹ ve Mustafa Alkan'ın⁵² çalışmalarını da ekleyebiliriz.

²⁶ Cafer ÇİFTÇİ, **Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri.**

²⁷ Murat YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı.**

²⁸ YILDIZ, **Amca Hasan Ağa Vakfı.**

²⁹ Yusuf SAĞIR, **Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Vakıfları.**

³⁰ Hasan YÜKSEL, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü 1585-1683.**

³¹ Salih PAY, **Bursa İvaz Paşa Külliyesi.**

³² Amy SINGER, **Osmanlı'da Hayırseverlik.**

³³ Lucienne Thys-ŞENOCAK, **Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler.**

³⁴ Heath W. LOWRY, **Hersekzâde Ahmed Paşa: An Ottoman Statesman's Career&Pious Endowments.**

³⁵ İsmail KURT, **Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat.**

³⁶ Tevfik GÜRAN, **Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar.**

³⁷ Sami AĞAOĞLU, **Van Merkez Sancağı'nda Vakıflar**

³⁸ H. Hüseyin KOYUNOĞLU, **Sosyal Politika Açısından Vakıflar.**

³⁹ Yasin YILMAZ, **Kanuni Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi.**

⁴⁰ İbrahim BALIK, **Anadolu Selçukluları'nda Eğitim –Vakfiyeler Çerçevesinde-.**

⁴¹ Adnan ERTEM, **Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar.**

⁴² Alpay BİZBİRLİK, **16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakir Beylerbeyliği'nde Vakıflar.**

⁴³ Hamza KELEŞ, **Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları.**

⁴⁴ Adnan GÜRBÜZ, **Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı.**

⁴⁵ Sadi S. KUCUR, **Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu Devri Vakıfları.**

⁴⁶ Ahmet KÖÇ, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ümera Vakıfları ve Kentsel Gelişim.**

⁴⁷ R. Eser GÜLTEKİN, **Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi.**

⁴⁸ Kenan GÖÇER, **Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Bezmi Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi.**

⁴⁹ Vedat TURĞUT, **Bilecik Bölgesi Örneğinde 16. Yüzyılda Vakıflar ve Şehirleşme.**

⁵⁰ Laroussi MOHAMED, **19. Yüzyıl ile 20. Yüzyılın İlk Yarısında Tunus'ta Vakıflar.**

1.3.Vakıf Sistemi

Burada vakıf sistemini bütün boyutlarıyla ortaya koyma imkân ve ihtimalimiz bulunmamaktadır. Ancak çalışmamızın temellendirilebilmesi, daha iyi anlaşılabilmesi ve mevzu hakkında bir kanaatin oluşabilmesi için öncelikle vakıf sisteminin kısmi olarak açıklanması gerektiği gayet açıktır.

1.3.1.Vakıf ve Vakfiye

Vakıf, Arapça kökenli bir kelime olup çoğulu “evkâf”tır. Lügat olarak “durdurmak”, “alıkoymak” anlamlarına gelmektedir. İslam hukukuna göre, menfaati Allah’ın kullarına dönük olmak üzere “ayn” olan bir malı bireyin mülkü olmaktan çıkarıp, Allah’ın mülkü hükmünde kabul ederek aslını her türlü temlik ve temellükten sonsuza kadar alıkoymaktır⁵³.

“Menfaati Allah’ın kullarına dönük” olması, mülkün aslının gelirinden ayrılması demektir. Çünkü mülkün aslı Allah’ın mülkünde olup ebediyyen alıkonulmuş bulunmaktadır. “Allah’ın kulları” olarak çoğul bir ifade kullanılmasından maksat ise, vakıf gelirlerinin tek bir ferde bırakılmayıp topluma hasredildiğini ifade etmektir. “Temlik ve temellükten alıkoymak” ise, “ayn” olan malı alıp-satmaktan, bağışlanabilir-miras bırakılabilir olmaktan çıkararak sonsuza kadar bu şekilde alıkoymaktır.

Vakıf yapan kişiye “vâkıf”, vakfedilen şeye ise “mevku’f”⁵⁴, vakfın hukuki bir statüye kavuşması için düzenlenen ve kadı tarafından tescillenen vesikaya “vakfiye” ya da “vakıfnâme” denilmektedir. Vakfiye vakıf akdinin, daha doğru bir tabirle vakıf tasarrufunun senet ve hüccetidir ki, vücut bulan

⁵¹ Samettin BAŞOL, **Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları**.

⁵² Mustafa ALKAN, **Adana’nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi**.

⁵³ ALİ HAYDAR, **Tertîbü’s-sunûf Fî Ahkâmî’l-vukûf**, s. 6; ÖZTÜRK, **Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, s. 49; ÖMER HİLMİ, **İthaf-ül –Ahlâf fî Ahkâm-il Evkâf**, s. 13; Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 42; Ali Himmet BERKİ, “Hukuki ve İctimai Bakımından Vakıf”, **V.D**, Sa. V, s. 9; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 91; Hilmi Ziya ÜLKEN, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, **V.D**, Sa. IX, s. 16; Hacı Mehmet GÜNAY, “Vakıf”, **DİA**, c. XLII, s. 475.

⁵⁴ ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 6; ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 13; Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 43.

vakıf hükmî şahsiyetinin nizamnamesi mesabesindedir⁵⁵. Vâkıf dışında kimsenin vakfiye şartlarını değiştirme hak ve yetkisi yoktur. Çünkü vakfiyeler her türlü müdahaleye set çekmek için hazırlanmış hukuki vesikalardır⁵⁶. Yüzyıllar içinde zaman ve zeminin değişmesine bağlı olarak, vakıf şartlarının değişmemesi/değiştirilememesi, birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Buna bir örnek vermek gerekirse; vakıfların varlığını sürdürebilmesi için vakfedilmiş gayrimenkullerden alınan kiralara ve personele ödenen ücretler, ekonomik gidişatın bozulmasına ve enflasyonun artmasına paralel olarak büyük değer kayıplarına neden olabiliyordu. Haliyle şartların hiç değişmeden aynen kalması vakfın menfaatini ve çalışanların haklarını koruma anlamında ciddi sıkıntılar yaşatabiliyordu. Vâkıflar, vakfiyelerini tanzim ederken bu hususları göz önünde bulundurmazlarsa, aynı zamanda vakfın sürekliliğini de tehlikeye atmış oluyordular⁵⁷.

Tarihçiler için bu kadar kıymetli vesikalar hükmünde olan vakfiyelerin içinde hangi konuların yer aldığını izah etmeye çalışalım. Vakfın hukuki bir statüye kavuşabilmesi için vakfiyede kadı, hâkim veya kazaskerin imza ve mühürlerinin bulunması gerekir. Vakfiyeler her zaman ve öncelikle dua ile başlar. Bu sebeple vakfiyenin içinde çeşitli dualar⁵⁸, ayet ve hadisler bulunur. Ardından vâkıfların niçin vakıf yapma gereği duydukları gerekçeleriyle ortaya konur. Vakfiyede, vakfı kuran kişinin annesi, babası ve ailenin diğer fertlerinin isimlerinin bulunma olasılığı da yüksektir. Vâkıflar, gerek yaptırdıkları hayır eserlerinin, gerekse vakfın varlığını sürdürebilmesi için vakfettikleri han, hamam, dükkân, arsa vb. vakıf mallarının hangi mahalde bulunduğunu ve bu mahallin sınırlarını bütün ayrıntılarıyla tek tek açıklamaktadırlar. Yine bu gelir kaynaklarının nasıl işletilebileceği, gelir fazlasının nerelere harcanacağı izah edilmektedir. Vakfın en yetkili kişisi olan mütevelliden, en alt kademedeki hizmetlisine kadar vakıf personeline hangi ücretlerin tahakkuk ettirileceği de

⁵⁵ Ali Himmet BERKİ, "Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti", **V.D**, Sa. VI, İstanbul 1965, s. 5; Osman Gazi ÖZGÜDENLİ, "Vakfiye", **DİA**, c. XLII, s. 464-467.

⁵⁶ YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 4; ÖZTÜRK, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, s. 21; ÜLKEN, "a.g.m", s. 16.

⁵⁷ YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 34.

⁵⁸ Vakfiyelerdeki dua ve beddualar hakkında bkz. İbrahim ATEŞ, "Vakfiyelerde Dua ve Beddualar", **V.D**, Sa. XVII, s. 5-54.

belirtilmektedir. Bütün bu açıklamalardan sonra vakfın hukuki dayanağı için İmam-ı Azam, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer'den hangisinin görüşüne itibar edildiği ya da vakfa dayanak yapıldığı ifade edilmektedir. Vâkıf, vakfiye şartlarını amacı dışında değiştirmeye kalkabilecekleri, uyarı mahiyetinde, beddua cümleleri ile ikaz etmektedir. Son olarak vakfın kuruluşuna şahitlik edenlerin isimleri ve sosyal statüleri belirtildikten sonra tarih konularak vakfiye tamamlanmaktadır⁵⁹.

1.3.2.Vakfın Hukukî Dayanağı

Vakfın meşruiyeti kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir⁶⁰. Ancak Kur'an'da vakıfla alakalı doğrudan bir ayet olmamakla birlikte İslam hukukçuları vakfa Kitaptan delil olarak *“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir”*⁶¹ ayetini göstermektedirler. Bunun dışında Kur'an'da geçen “infak” “ihsan”, “Allah’a güzel ödünç verme”, “yararlı iş”, “malından verme”, “hayır işleme”⁶², vb. kavram ve ibarelerin vakıfların gelişmesine ivme kazandırdığı söylenebilir.

Hadislerden delil olarak da, sahabeden Ebu Talha'nın (RA) yukarıdaki ayeti işitince en sevdiği malı olan bahçesini vakfetmesi gösterilmiştir⁶³. Bir başka örnek, bütün hukukçular ve hadisçiler tarafından ittifakla nakledilen Hz. Ömer hadisidir: *“Bir gün Rasulullah'ın yanıdaydım. “Ey Allah'ın Peygamberi!.. Hayber'de ganimetin taksimi sonucu bir araziye malik oldum ki, ömrüm boyu böyle güzel ve kıymetli bir araziye sahip olmamıştım. Bu arazi hakkında ne buyurursunuz?” dedim. Hz. Peygamber de “İstersen aynını hapsed (vakfet), semere ve menfaatini de fakirlere tasadduk eyle.”* Hz. Ömer de ismi “Semg” olan bu araziye aslı satılmamak, bağışlanmamak ve mirasla intikal etmemek şartıyla fakirlere, yakın hısımlara, miskinlere, yolda kalanlara,

⁵⁹ YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 4-6; Ali Himmet BERKİ, “Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti” s. 5, 7; ÖZTÜRK, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, s. 21-24; ÖZGÜDENLİ, a.g.m, s. 466; YÜKSEL, “Vakfiye-Türk ve Osmanlı Tarihi”, **DİA**, c. XLII, s. 469.

⁶⁰ ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 5; Ali Himmet BERKİ, “Hukuki ve İctimai Bakımdan Vakıf, s. 11.

⁶¹ KUR’AN, Â-i İmrân, 92. Ayet.

⁶² ÖZTÜRK, **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, s. 41.

⁶³ ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 5; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 57.

Allah yolunda gazilere ve azatlık antlaşması yapmış kölelere vakfetti. Mütevellisinin de sahiplenmemek şartıyla bu arazien faydalanabileceğini şart koştu. Hz. Ömer'in vakfını Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali, Hz. Zeyd bin Sabit, Hz. Aişe ve ashab-ı kiramdan diğerlerinin vakıfları takip etti⁶⁴.

İcmâ, bir asırdaki İslam hukukçularının (müçtehidlerin) herhangi bir hukukî mesele üzerinde ittifak etmeleridir. İcmâdan delil olarak da sahabeden Cabir'in: *"Ben, Mekke'li ve Medine'li Müslümanlardan mal ve kudret sahibi bir kimse bilmem ki, vakıf ve tasaddukta bulunmuş olmasın"* sözü getirilmektedir⁶⁵. İşte Kur'ân'da hayırseverliği teşvik, tavsiye ve emredici ayetlerle, İslam Peygamberi'nin (sav) hadisleri zengin Müslümanların şehir, kasaba ve köylerde sayısız vakıflar vücuda getirmesine zemin hazırlamıştır. Mekke, Medine, Kahire, Halep ve Şam başta olmak üzere, İslam dünyasındaki birçok şehir baştanbaşa birer vakıf-şehir haline getirilmişti⁶⁶.

1.3.3.Vakfın Lüzumu ve Gerekçeleri

İnsanları vakıf yapmaya iten saikler nelerdi? Ya da insanlar neden vakıf yapıyorlardı? Yukarıda kısaca iyilik ve hayırseverliği teşvik edici ayet ve hadislerin, vakıfların doğuşunda temel referans olduğunu söylemiştik. Ancak bunların dışında Ankebut sûresinin *"Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz"*⁶⁷ ayeti inananlara yeryüzünde bulunan her şeyin fani olduğunu, onun asla esas hedef ve gaye olamayacağını, ancak buna rağmen insanoğlunun boşuna yaratılmadığını, *"dünya[nın] ahiretin tarlası"* olduğunu, hasadının öbür dünyada yapılacağını ve bunun dışında bir kıymetinin olmadığını gösteriyordu. Ayrıca gelecek için azık hazırlama, bu dünyada ve öbür dünyada mutluluk ve refaha malik olma, cehennem azabından kurtulma,

⁶⁴ Ali Himmet BERKİ, "Hukuki ve İçtimai Bakımdan Vakıf", s. 10-11; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 59, İsmet KAYAOĞLU, "Vakfın Menşei Hakkında Görüşler", **V.D**, Sa. XI, s. 51.

⁶⁵ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 60.

⁶⁶ ALİ Himmet BERKİ, Hukuki ve İçtimai Bakımdan Vakıf", s. 11.

⁶⁷ Ankebut Sûresi 57. Ayet.

cennet nimetlerinden elde etme ve mümkün olduğunca Allah'a yaklaşma maksat ve gayeleri de insanları vakıf yapmaya yöneltiyordu⁶⁸.

İnsanın öldükten sonra arkasından iyilikle yâd edilmesini istemesi de elbette tabîî bir arzudur. Çünkü insan fıtrat olarak buna meyyal olarak yaratılmıştır. Dünyada iken yaptıracağı ve Müslümanların namaz kılabilceği bir cami, insan ve hayvanların su içebileceği bir çeşme, tedavi olabileceği bir hastane, yetimlerin ve talebelerin yemek yiyebileceği bir imarethane sayesinde ismi bu dünyada dilden dile ve gönülden gönüle taşındığı gibi, faydasını ahirette görecekti. Ayrıca geride kalanlar, bu güzel örneklerden hareketle, vâkıfların hayırla yâd edildiğini görünce, kendilerinde de vakıf yapma arzusu kuvvetlenecekti⁶⁹.

Ayrıca, bugün daha iyi idrak ettiğimiz gibi insanoğlunda yaratılış itibariyle benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da vardır. Kimisi dâhî düzeyinde zeki olduğu gibi, kimisi zekâ yoksunudur. Kimisi zenginlik içinde hayatını sürdürürken, kimisi de akşam evine ekmek götürebilme imkân ve ihtimalinden uzakta yaşamaktadır. Bugün muhtaç değilse bile yarın olmayacağının garantisi yoktur. Bu gayet açık bir gerçekliktir. Yani yeryüzünün herhangi bir yerinde, tarihin hiçbir döneminde tam anlamıyla müreffeh bir hayat sürülmemiştir. O halde fertler arasında muvazene nasıl sağlanacaktır? Bunun birçok yolu olduğu gibi, fertler arasında yardımlaşmanın yollarından birisi de vakıftır. Vakfın özelliği hayrâta ebedilik kazandırması, belli hükümleri ve nizamı bulunmasıdır⁷⁰.

Gerçekten vakıf yapan kişi, feragatin ve başkalarına yardımcı olmanın mutluluğunu yaşarken, vakıf müessesesinin imkânlarından yararlananlar da, bir ihtiyacını karşılamış olmanın hazzını duymaktadırlar. Bu, birbirleriyle çelişmeyen ve bir diğerrinin mutluluğunu azaltmaksızın dalgalar halinde, cemiyetin bütün fertlerini saran, topyekûn bir mutluluktur.

⁶⁸ YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 11-13; Mustafa ÖZDAMAR, “Vakfetmek”, **V.D**, Sa. XIX, s. 5; İbrahim ATEŞ, “Ölüm Ya da Ölümsüzlüğe Göç”, **V.D**, Sa. XIX, s. 11.

⁶⁹ Şakir, BERKİ, “Vakfın Lüzumu Faydaları ve Vakfı Teşvik”, **V.D**, Sa. V, s. 20.

⁷⁰ Ali Himmet BERKİ, “Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişâfı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faydalar”, **V.D**, Sa. VI, s. 10.

Bu etkenlerin yanında dünyevi beklentilerin olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Özellikle sadrazam, vezirler, valiler gibi üst düzey devlet yöneticilerinin görevlerinden azledildikten veya ölümlerinden sonra mallarına devlet tarafından müsadere yoluyla el konulurdu. Eğer yöneticiler ölmeden ya da görevden azledilmeden önce vakıf yapma imkânı bulabilirlerse, vakıf malları müsadere edilemediğinden bu yolla onlar bir nevi güvence altına alınmış oluyordu. Vakfın malları onların kişisel malları olmamakla birlikte, bu güvence gelirlerden pay almak suretiyle gerçekleşiyordu. Burada ayrıntılarına girmemekle birlikte vakıf sistemi, mirasın paylaşılması yoluyla mülkiyetin parçalanıp küçülmesinin önüne geçilmek gibi bir dünyevi amaca da hizmet ediyordu. İşte bu dünyevi düşünceler de vakıf kurumunun yaygınlaşmasını sağlayan temel dinamiklerden bazılarıdır⁷¹.

1.3.4.Vakfın Sosyal Hayata Etkileri

Vakıfların sosyal hayat üzerinde derin tesirler bıraktığı vakıf sistemi üzerine çalışan akademisyenlerin ortak kanaatidir. Vakıf sisteminin hangi saiklerden ortaya çıktığını yukarıda kısaca tahlil etmiştik. Şimdi bu müessesenin toplumsal hayat üzerinde nasıl izler bıraktığını izaha çalışalım.

Öncelikle belirtmek gerekir ki bugünkü modern dünyada her bireyin eğitim-öğretim hakkı en temel anayasal haklardandır ve devletler bu fırsatları bireylere sağlamak zorundadırlar. Ancak özellikle 19. Yüzyıl ve öncesinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin güvencesi devlet tarafından değil, vakıflar tarafından sağlanıyordu. Çünkü eğitim-öğretim faaliyetleri gerek külliyelerde, gerekse cami ve mescitlerde bulunan medrese ve mekteplerde yürütülüyordu. Buralarda Müslüman çocuklarına yazı yazma, tecvidli Kur'an öğretimi ve ilmiyal bilgileri veriliyor; daha ileriki aşamalarda, hadis, tefsir, fıkıh öğretiliyordu. Özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerdeki medreselerde dinî ilimlerin yanında fennî ilimler de öğretiliyordu. Eğitim-öğretim faaliyetleri dersiam ve müderris gibi kişiler tarafından yürütülüyordu. Bu faaliyetlerin

⁷¹ ÖZTÜRK, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, s. 20.

rahatça yürütülebilmesi için fiziki ortamın hazırlanması, eğitimcilerin atanması, talebelerin eğitim, barınma, yeme-içme ve tüm giderlerinin karşılanması düzenlenen vakfiyelerle güvence altına alınıyordu⁷².

Halkın bilgi açısından tek beslenme kaynağı camilerde verilen vaazlar ve tekkelerde yapılan sohbetlerdi. Bu yüzden vakıf personeli içinde vaizler ve şeyhler de bulunurdu. Eğer bunlar da yoksa camilerdeki imamlar özellikle dini konularda halkı bilgilendirmekle yükümlüydüler. Yani halkın eğitimi de vakıflar eliyle yürütülmekteydi.

Tebaanın sağlık sorumluluğu da vakıflar tarafından üstlenilmişti. Büyük Selçuklular zamanında başlatılan vakıf hastane geleneği, Anadolu Selçukluları zamanında yapılan darüşşifa ve şifahanelerle sürdürülmüş ve Osmanlılar zamanında daha ileri seviyelere götürülmüştür.

İnsan ve şehir hayatının vazgeçilmezlerinden biri olan suyun da dağlardan şehirlere getirilip çeşmelerde akıtılması vakıf faaliyetleri içerisindeydi. Bugün tamamen belediyelerin sorumluluğunda olan bu faaliyetlerden vakıf kurucuları kendilerini mesul tutuyorlardı. Çünkü su vakıf kültürünün vazgeçilmezleri arasında yer alıyordu.

İlmin gelişmesindeki en büyük paya sahip olan kütüphanelerin kurulup geliştirilmesi de vakıfların sorumluluğundaydı. Kütüphaneler cami, mescit veya tekkelerin içinde bir bölüm olabildiği gibi, “büyük bir zevk ve incelikte inşa edilmiş” müstakil kütüphaneler şeklinde de olabiliyordu. Bu vakıf kütüphanelerinin iyi bir şekilde işletilebilmesi için ya hususi vakfiyeler tanzim ettirilmiş, ya da vakfiyeler içinde bir bölüm halinde ele alınmıştır⁷³.

Burada vâkıfların sosyal sorumluluk projelerinin tamamını anlatmak imkân dâhilinde değildir. En azından hamamlar, ribatlar, kervansaraylar, imarethaneler, deniz fenerleri, saat kuleleri, yollar, kaldırımlar, dul evleri gibi yerlerin de ismini zikretmekle yetinelim.

⁷² Şakir BERKİ, “Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler”, V.D. Sa. VI, s. 86-87; YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Vakıf Müessesesi**, s. 208.

⁷³ Kütüphanelerle ilgili İsmail E. ERÜNSAL, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**; YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 224-225

Bu hayırseverlik faaliyetlerinin rahat bir şekilde yürütülebilmesi için birçok toprak geliri ile dükkân ve sınai işletme gelirinin buralara tahsis edilmesi gerekiyordu. Ayrıca vakıfların hayırseverlik hizmetleri dışında mütevellisinden hizmetlisine kadar birçok insanın istihdam edildiği ve bu şekilde işsizliğin izale edilmeye çalışıldığı, nihayetinde ekonomik hayatın da canlanmasına katkıda bulunduğunu söylemeliyiz.

1.3.5.Vakıf Sisteminin Tarihsel Kökenleri

Vakıf sistemi İslam ile mi başlamıştı, ya da İslam'dan önce de vakıflar var mıydı? Kısaca açıklamaya çalışalım. Vakıf sisteminin İslam'dan önceki temelleri ile ilgili Halim Baki Kunter makalesinde, Türk olduklarından hareketle vakıf sistemini Hititlere dayandırmaktadır. Boğazköy kazılarında bulunan tablette yazılanlara göre, “Kral Hattusilis düşmanı Armadataş’ı mağlup ederek bir ev ile müştemilatını Tanrıçe İştâr’a ibadet edilmek üzere vakfeder. Oğlu Duthalyas’ı da bu vakfın idaresiyle görevlendirir. Bu ev ve müştemilatını her türlü vergi ve tekâliften muaf tutar. Ayrıca her türlü taarruz ve müdahaleden de masum kalmasını şart koşar. Oğlu Duthalyas’ın kral olduktan sonra da bu vazifeyi yapmaktan geri kalmamasını, bütün evlat ve ahfadının aynı vazifeyi ifa etmesini ister. Yapmadıkları takdirde Tanrı’nın lanetine uğrayacaklarını söyler⁷⁴.”

İslam’ın henüz Orta-Asya’ya yayılmadığı Turfan’daki kazılarda ortaya çıkan Uygur vakfiyeleri de İslam’dan önce vakıf sisteminin olduğuna kanıt olarak gösterilmektedir. Bu vakfiyeler Buda dinindeki Türklere aittir ve Uygur harfleriyle yazılmıştır. Vakfiyede özet olarak, “tıp medresesini ve diğer mesleklerle ait mektepleri de ihtiva eden bir Buda manastırına bir arazi ve bağ satın alınıp vakfedilir. Vakfeden kişi bir Han’dır. Fakat vesikanın başı yırtık olduğu için kim tarafından vakfedildiği ortaya konulamamaktadır. Vâkıfın şartına göre Manastırı idare eden rahip müteveli olacak ve halefleri de bu vazifeyi ifa edecektir. Vakfedilen emvalin geliri manastıra ait olacaktır. Bunlar

⁷⁴ Halim Baki KUNTER, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd” **V.D**, Sa. I, s. 117; İsmet KAYAOĞLU, “Vakfın Menşei Hakkında Görüşler”, s. 50.

her nevi vergi ve tekâliften muaf tutulacaktır. Manastırın rahipleri hanedana, halka ve yurdun saadet ve selametine dua edeceklerdir.⁷⁵”

Mezopotamya’dan da benzer bir örnek gösterelim: Babil’de bir şahıs Sumu-la-lui devrinde ruhunun selamete erişmesi için, Tanrı Sarrım ve Tanrıça Sullat’a adadığı bir tapınak yaptırmış ve bu tapınağın yanındaki bir toprak parçasını da, rahibe bir mesken yaptırılması için ayırmıştı. Bu tasarrufu yapan, söz konusu mallar üzerindeki her türlü iddiasından vazgeçiyor, iddiada bulunduğu takdirde Şamas’ın (Güneş Tanrısı) ve hükümdarın düşmanı sayılmasını kabul ediyordu⁷⁶. Bu uygulama vakıftan çok hibeyi andırır niteliktedir.

İtalyan hukukçu Gatteschi ise, Müslümanların vakıf sistemini Roma’ya bağlı topraklardaki yerli halktan iktibas ve taklit ettikleri kanaatindedir. Yine bu iddia batılı başka hukukçular tarafından eleştirilmiştir. Ancak İslam vakıf sisteminin Bizans etkisiyle geliştiği fikri yine batılı hukukçular arasında daha geniş çerçevede kabul görmüştür. Bunlardan Marcel Morand’a göre, “İlk Müslümanlarda hayır kurma fikri vardı. Kendi geleneklerine aykırı gelen İslam Dininin veraset hakkındaki hükümlerinden kurtulmak için, dini ahkâma aykırı düşmeyen bir formüle yöneldiler. Böylece Bizans’ın, Roma Hukuku’ndan esinlenerek vakıf müessesesinin ilk örneğini sergilediği Suriye ve Mısır’daki dini müesseselerinden aldılar.” Ancak burada ayrıntısına giremeyeceğimiz şekilde Ebul Ula Mardin bu görüşün geçersizliğini ortaya koymaya çalışmıştır⁷⁷. Nitekim Bizans ile çok ciddi etkileşimlerin başlamadığı bir dönemde yukarıda mevzu bahis olan ayet ve hadisleri kendilerine dayanak yapan Müslümanların vakıf faaliyetlerine başlamış olması vakıf faaliyetlerinin Bizans’tan etkilendiği fikrini zayıflatmaktadır.

Hitit, Mezopotamya, Uygur, Roma ve Bizans’taki bu sistemlerle vakıf sistemi arasında kısmi bir takım benzerlikler kurulabilirse de, esasında

⁷⁵ KUNTER, “a.g.m”, s. 117-118; Walter RUBEN, “Budist Vakıfları Hakkında”, **V.D**, Sa. II, s. 179.

⁷⁶ KAYAOĞLU, “Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, s. 50; ÖZTÜRK, **Menşe’ ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar**, s. 37.

⁷⁷ ÖZTÜRK, **Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, s. 34; KAYAOĞLU, “Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, s. 54-55.

İslam'la birlikte ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti ile bir medeniyet şekline dönüşen bu sistemin nevi şahsına münhasır bir sistem olarak büyüüp geliştiğini söyleyebiliriz.

1.3.6.Vakıf Çeşitleri

Vakıflar çok çeşitli kategorilerde değerlendirilebilmektedir. Biz bunları birçok boyutuyla değerlendirmeye çalışacağız.

1.3.6.1.Kendilerinden Yararlanma Açısından Vakıflar

Vakıflar kendilerinden yararlanma açısından iki kısma ayrılmaktadır.

1.3.6.1.1.Herkesin Yararlanabileceği Vakıflar:

Hayır müesseseleri zengin fakir herkesin eşit olarak kendisinden yararlanabilme hakkı bulunan kurumlardır. Müslümanlar ibadet için camiye, eğitim-öğretim için mektep veya medreseye, üzerinden geçmek için köprüye, ölülerini gömmek için kabristana, yolcular ise hanlara, su içmek için çeşmelere, tedavi olmak için hastanelere muhtaçtırlar Zengin olsa bile, bu ihtiyaçlarını bazen kendisi karşılayamayabilir⁷⁸. Bu tür vakıflardan zengin fakir ayrımı yapılmaksızın herkesin istifade etme hakkı olduğu gibi, bir de istifade hakkı sadece fakirlere ait olup zenginlerin kendilerinden faydalanmadığı hayır kurumları vardır. İmaretler, Daruşşafaka gibi bazı okullar, hastalarının gıda ve ilaç ihtiyaçları vakıf tarafından karşılanan bazı hastaneler bunlara örnek olarak gösterilebilir⁷⁹.

1.3.6.1.2.Gelirinden Faydalanılan Vakıflar:

Bu çeşit vakıfların bizzat kendisinden değil de daha çok gelirinden istifade edilmektedir. Hastane, cami, mektep gibi hayır kurumlarının

⁷⁸ Müessesat-ı Hayriye medâris ve imaret ve dârü'l-kütüb ve dârü'l-müsâfirîn, ve köprü ve hastahane ve dârü's-şifâ ve sebilhâne ve kuyu ve makbere gibi ashâb-ı hayr tarafından inşa ve vakf olunan âsâr-ı hayriyyedir. ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 81. ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 15, 52; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 280-283; Peter Charles HENNİGAN, **The Birth Of A Legal Institution**, s. 1.

⁷⁹ ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 52; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 283-284.

giderlerini karşılamak için gelir kaynağı teşkil edecek menkul ve gayrimenkul mallar tahsis edilir ve bunlara müsakkafat ve müstegallat da denilirdi: Han, ev, dükkân, mağaza, arazi vb. Bunlar işletilerek gelirleri hayır kurumlarına veya doğrudan fakirlere verilirdi⁸⁰. Gelirinden faydalanan vakıf malları vakfın devamı ve vakıf hizmetlerinin yerine getirilmesi için gereken parayı, geliri sağlamaya yaracak mallardı⁸¹.

1.3.6.2.Sermaye Bakımından Vakıflar

Vakıflar sermaye bakımından menkul ve gayrimenkul vakıflar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Menkul; para, kitap, tarım aletleri, silah ve at gibi bir yerden bir yere taşınabilme özelliği olan şeyler için kullanılan tabirdir. Menkullerin özellikle paraların vakıf yapılması İslam hukukçuları arasında ciddi bir tartışma konusu olmakla birlikte uygulamada Osmanlı Devleti'nde yaygın hale gelmiştir⁸². Osmanlı vakıf kurucuları menkul mallar konusunda İmam Züfer'in görüşünü kendilerine dayanak yapmışlardır.

Gayrimenkul ise, arsa, arazi, bina gibi bir yerden başka bir yere taşınması mümkün olmayan mal ve mülktür. İslam hukukunun öngörüsüne göre vakıfta sürekliliğin sağlanabilmesi için vakfedilen şeylerin “akar” veya “akar” hükmünde olması gerekir⁸³.

1.3.6.3.Amaç Bakımından Vakıflar

Amaç bakımından vakıflar hayrî, ailevî ve yarı-ailevi olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.

1.3.6.3.1.Hayrî Vakıflar

⁸⁰ ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 433; ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 14, 52; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 284-285; Hasan GÜNERİ, “Vakıf İşletmeleri”, **V.D**, Sa. XI, s. 29.

⁸¹ GÜNERİ, “Vakıf İşletmeleri”, s. 29.

⁸² Özellikle para vakıfları İslam hukukçuları tarafından çok ciddi tartışma konusu olmuştur. İbn Kemal, Ebussuud, Çivizâde ve Birgivi Efendi'nin bu konudaki kanaatleri ile ilgili bkz. Tahsin ÖZCAN, **Osmanlı Para Vakıfları**, s. 28-47; İsmail KURT, **Para Vakıfları**.

⁸³ ÖZTÜRK, **Menşe' ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar**, s. 81.

Doğrudan doğruya Allah'a yakınlık maksadıyla kurulan vakıflardır. Bu çeşit vakıflarda esas gaye sevap ve ibadet kabilinden fiil işlemektir⁸⁴. Kişi mülklerinden birkaçını vakıf haline getirdikten sonra ondan gelen gelirleri hayra tahsis eder ve bundan sonra kişi ile vakıf arasında hiçbir münasebet söz konusu olamaz⁸⁵.

1.3.6.3.2.Aile Vakıfları

Ailevi vakıflarda vakfın tevliyeti ve bütün gelirler vâkıfın kendisine, ölümünden sonra da ailesine ve nesline şart koşulurdu. Vakfeden tıpkı diğer vakıflarda olduğu gibi mülk tahsis eder, fakat gelirlerinden yalnız vakfedenin neslinden gelenler istifade edebilirdi⁸⁶. Nesil sona erdikten sonra da, gelirler kamu müesseselerine, fakirlere veya çoğu durumda Mekke ve Medine sakinlerine bırakılırdı⁸⁷. Bu tür vakıflarda hayır şartı, ya sembolik ya da nesebin yok olması durumunda söz konusu olurdu⁸⁸. XVIII. Yüzyılda kurulan vakıfların %8'i aile vakfı statüsündeydi⁸⁹. Tanzimat sonrası müsadere ve temlik usulünün ortadan kalkması, ferdi mülkiyet haklarında sağlanan genişlemeler, gayrimenkul mal varlığına dayalı geniş kapasiteli vakıflar kurma yerine, uhrevî mükâfat amaçlı ve küçük kapasiteli para vakıflarının tercih edilmesi, aile vakıflarının azalmasına yol açmıştır⁹⁰.

1.3.6.3.3.Yarı-ailevi Vakıflar

Yarı-ailevi vakıflar hayrî ve ailevi vakıfların her ikisine ait özellikleri de içinde barındırmasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Bu tip vakıflarda ailevi vakıflarda olduğu gibi vakfın idaresi vâkıfın ailesine aittir ve gelir fazlası da aile fertleri arasında paylaştırılmaktadır. Ancak bu tür vakıfların cami,

⁸⁴ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 270.

⁸⁵ YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 15.

⁸⁶ KIZILTOPRAK, "Zeynep Hanım Vakfı ve İstanbul Mısır İlişkilerindeki Rolü", s. 120; HANNIGAN, **a.g.e.**, s. 1-2; Furuzan SELÇUK, "Vakıflar Başlangıcından 18. Yüzyılın Sonuna Kadar", **V.D.**, Sa. VI, s. 23.

⁸⁷ YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 16; KIZILTOPRAK, "Zeynep Hanım Vakfı ve İstanbul Mısır İlişkilerindeki Rolü", s. 120

⁸⁸ ÖZTÜRK, **Menşei ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar**, s. 84.

⁸⁹ YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 15.

⁹⁰ ÖZTÜRK, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, s. 45.

çeşme, mektep, medrese gibi hayır eserlerinden bütün insanlar faydalanabilmekte ve tevliyet hakkı dışındaki görevli personel vâkıfın ailesi dışında da olabilmektedir. Yarı-ailevi vakıflarda kurucular, kurdukları hayri ve sosyal kuruluşlar için gelir kaynakları bulmak gayesiyle, sultana başvurmakta, ondan miri arazilerden bir parçasının gelirini kendilerine vermesini talep etmekteydiler. Padişah da, bu miri toprakları kurmuş oldukları vakıflara düzenli gelir sağlaması için temlik yoluyla onlara bırakıyordu, ama bu vakıf kurucularından birçoğu, vakfiyelerine, söz konusu gelirlerin büyük bir kısmını aileleri veya yakınları lehine döndürecek şekilde hükümler koyuyorlardı⁹¹. XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde yarı-aile vakıfların oranı %75'e ulaşmıştı⁹².

Daha önce de bahsedildiği üzere vezirlik ve sadrazamlık makamına erişen görevliler mülkiyetlerini vakıf yaparak müsadereiden korumuş oluyorlardı. Ancak bunu sadece müsadere korkusuna yönelik bir tedbir olarak yorumlarsak, Osmanlı toplumundaki hayırseverlik düşüncesini tam olarak kavrayamamış oluruz⁹³. Çünkü padişahların, hanımlarının, kızlarının, tüccarların ve sıradan insanların malları müsadereiden muaftı. Ayrıca yapılan camiler, çeşmeler, mektepler ve hastaneler de bu işin sadece hayırseverlik boyutunu teşkil ediyordu. Kısaca yarı-ailevi vakıfların aileye dönük menfaatleri olduğu gibi topluma dönük menfaatleri de oldukça fazlaydı.

1.3.6.4. Tasarruf Hakkı Bakımından Vakıflar

Vakıflar tasarruf hakkı bakımından iki kısma ayrılmaktadır.

1.3.6.4.1. Sahih Vakıflar

Sahih vakıflar, vakfın bütün maddi varlıklarının vakfın hükmi şahsiyetine ait olduğu vakıflardır. Bu çeşit vakıflarda, vâkıfların vakfın devamı ve yaşatılması için tahsis ettikleri gelir kaynaklarını oluşturan gayrimenkul, menkul ve nakitlerin mülkiyetinin vakfın kendisine ait olmasıdır. Sahih

⁹¹ YEDİYILDIZ, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", **V.D.**, Sa. XIV, s. 9.

⁹² YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 17-18.

⁹³ Fuad KÖPRÜLÜ, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü"; **V.D.**, Sa. II, s. 28-29.

vakıflar, faydası Allah'ın kullarına ait olmak üzere, akar hükmünde olan bir mülkü, temlik ve temellükten sonsuza kadar alıkoymaktır. Bir vakfın sahih olabilmesi için hem vâkıfın hem de vakfedilen malın İslam hukukunda öngörülen şartlara uygun olması gerekir⁹⁴.

1.3.6.4.2.İrsadi Vakıflar

İrsad, kelime anlamı itibarıyla gözetmek ve hazırlamak demektir. Hukuki terminolojide miri araziden bir kısmının menfaatinin hükümdar tasarrufundan veyahut onun izni ile başkası tarafından muayyen bir gayeye tahsis edilmesidir. Bu tür vakıflara, "gayr-i sahîh vakıf" veya "tahsisat kabilinden vakıf" denilmektedir. İfadeden de anlaşılacağı üzere bu tür arazinin mülkü devlette kalmaktadır.

Tarihte ilk irsadi vakıf uygulamasını bazı mezra, köy ve kasabaların gelirini Şam Emeviye Camii'ne tahsis ederek Emevi halifesi Velid bin Abdülmelik başlattı. Osmanlı Devleti'nde oldukça yaygınlaşan irsadi vakıflar, Kanuni devrinde zirve noktasına çıktı. Padişah ailesi üyeleriyle sadrazam, darüssaade ağaları ve diğer üst düzey yöneticileri, her şeyiyle devlete ait olan bu arazileri önce birer temlikname-i hümayun ile özel mülk haline getirdiler, sonra da kurdukları vakıflara gelir olarak bağladılar. Aslında bu uygulamanın tımar sistemine büyük bir darbe vurduğu ve hatta suiistimal edildiği ta Fatih zamanında fark edilmişti. Fatih Sultan Mehmed bu statüdeki birçok vakfı tekrar hazineye aktarmıştı. Onun bu uygulamasına çok ciddi tepkiler gelmiş olmalı ki, oğlu II. Bayezid tahta geçince babasının uygulamasından geri adım atmak zorunda kalmıştı⁹⁵.

1.3.6.5.İdari Yönden Vakıflar

Vakıfların idari yönden tasnif ve taksim edilmesi meselesi 1826 yılında Evkaf Nezareti'nin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmış ve Cumhuriyet

⁹⁴ ÖZTÜRK, **Menşei ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar**, s. 87.

⁹⁵ Murat YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 46-48; İrsadi Vakıfların hukuki boyutları için AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 561. ÖZTÜRK, **Menşei ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar**, s. 90-92.

döneminde de bu uygulama aynen kabul edilmiştir. Bu yönüyle vakıflar Mazbut, Mülhak ve Müstesna olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.

1.3.6.5.1.Mazbut Vakıflar

Doğrudan doğruya Evkâf Nezareti tarafından idare edilen vakıflardır ki bunlar da kendi içinde üç kısma ayrılır:

1.3.6.5.1.1.Selatin Vakıfları

Osmanlı Padişahları ve ailelerinin yaptığı vakıflardır. Bu vakıfları idare etmek üzere Evkâf Nazırı vekil yapılmıştır.

1.3.6.5.1.2.Mütevellisi Kalmayan Vakıflar

Daha önce belirtildiği gibi, aile ve yarı aile gibi statüye sahip vakıfların tevliyeti öncelikle vâkıfa, onun ölümünden sonra da yine vâkıfın tayin ettiği şekilde ve genellikle kendi nesline aktarılır bu şekilde nesilden nesile aktarılması planlanmış olurdu. Ancak 1826'dan sonra tevliyetin kesilmesi durumunda Evkâf Nezareti devreye girecek ve bunlara mazbut vakıf statüsü verilerek yönetimi devralınacaktı.

1.3.6.5.1.3. Mazbut Vakıflar:

Yönetimi mazbut vakıflarda tevliyet görevini yürütecek bir müteveli bulunmakla birlikte ona sadece maaş tahsisi yapılarak vakıf işlerine müdahale ettirilmez ve Evkâf Nezareti tarafından yönetilirdi. Köprülü, Cağalzade, Şehit Mehmed Paşa vakıfları bunlara örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu uygulama Ali Haydar'ın dikkat çektiği gibi İslam hukukuna uygun düşmemekteydi⁹⁶.

1.3.6.5.2.Mülhak Vakıflar

⁹⁶ ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 74; ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 16; Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 27; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 367-368; ÖZTÜRK, **Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, s. 201-202; ÖZTÜRK, **Menşei ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar**, s. 92-94; ÜLKEN, **a.g.m**, s. 16.

Bu tür vakıflar Evkâf Nezareti'nin kontrolü altında bulunan ancak hususi mütevellisi tarafından yönetilen vakıflardır. Yani bir nevi bütün vakıflar Evkâf Nezareti'ne bağlanmış gibidir. Çünkü bu tür vakıfların denetimi Evkâf Nezareti kurulmadan önce sadaret, meşihat, darüssaade ağalığı, kazaskerlik, fetva emaneti ve İstanbul kadılığı gibi kurumlara şart ediliyordu. Mülhak vakıflar ya onlar tarafından idare edilir, ya da sadece nezaret edilirdi. İşte bu statüdeki vakıfların da nezareti yukarıda sayılanlar gibi Evkâf Nezaretine geçmiştir⁹⁷.

1.3.6.5.3. Müstesna Vakıflar:

Evkaf nezaretinin kesinlikle müdahale etmediği ve hususi mütevellileri tarafından yönetilen vakıflardır. Gazi (Guzat) ve din büyükleri (Eizze) vakıfları bu gruba girer: Abdülkadir Geylani, Hacı Bektaşî Veli, Mevlana, Hacı Bayram Veli, Gazi Evrenos Bey, Gazi Mihal Bey, Gazi Süleyman Bey vakıfları gibi⁹⁸.

1.3.6.6. Mülklerinin İşletilmesi Bakımından Vakıflar

Vakıflar mülklerinin işletilmesi bakımından İcare-i Vahideli, İcare-i Vahide-i Kadimeli, İcareteynli, Mukataalı olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır.

1.2.6.6.1. İcâre-i Vâhideli Vakıflar

Mütevelliler veya evkaf yönetimi tarafından müsakkafat (han, hamam, dükkân) gibi vakıf mallarının kısa müddetle genelde bir yıl için kiraya verilmesi uygulamasına denilirdi. Bu şekilde kiraya verilen yerlerin kiracıları yıl sonunda ya kiraladıkları yerleri terk ederler ya da yeniden sözleşme yapmak suretiyle tekrar bir yıl için süreyi uzatabilirlerdi. Bu tür vakıflarda kira müddeti genellikle vakfiyelerde açık bir şekilde belirlenirdi⁹⁹ ve kiracıların

⁹⁷ ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 74-75; ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 16-17; Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 29-30; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 368-369.

⁹⁸ ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 75, ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 17; Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 30-31; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 369.

⁹⁹ ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 17; Bu kiralama müddetinin üç seneye kadar uzatılabileceğini söyleyenler de vardır. ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 93. Ali himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 33.

hayatları müddetince tasarruf etmesi ve vefatlarında varislerine intikal etmesi gibi uygulamalar yoktu¹⁰⁰.

1.3.6.6.2.İcâre-i Vâhide-i Kadîmeli Vakıflar

Öncelikle belirtmek gerekir ki böyle bir kiralama yöntemi İslam hukuku kitaplarında mevcut değildir. Normalde vakıf malları icare-i vahide ile kiraya verilmekte iken, kira müddeti sonunda belli bir ücret ile kiracılar tarafından yeniden kiralanmaları ve kiracıların vefatları durumunda da varisleri üzerinden devam ettirilmesinden dolayı bu yöntem ortaya çıkmıştır. Bu kiralama yönteminin mütevellilerin kötü idaresi veya suiistimalinden kaynaklandığı söylenmekte ise de¹⁰¹ aynı yerin aynı kiracı tarafından sürekli kiralanmasından da doğmuş olabileceği ihtimalini gözden uzak tutmamak gerekir.

1.3.6.6.3.Mukataalı Vakıflar

Mukataa: Arsası vakıf ve üzerindeki bina, ağaçlar, üzüm kütükleri mülk olan akarda, tasarruf sahibi tarafından vakfa verilmek üzere tayin edilmiş olan yıllık kiralamadır. Buna zemin kirası ve bu şekil mukataaya bağlı yerlere de mukataalı vakıf denilmektedir. Mukataalı vakıf arsa üzerinde bulunan bina ve ağaç veya üzüm tasarruf sahibinin mülkü olduğundan istediği gibi tasarruf ve vakfedebileceği gibi vefatında da varislerine geçerdi. Mukataa bir nevi “uzun süreli kira” akdi olarak da nitelenebilir. İcare-i vahide yöntemi ile kiralanın yerlerin mukataaya çevrilebilmesi için zorlayıcı sebeplerin bulunması icap ederdi¹⁰².

¹⁰⁰ ALİ HİMMET BERKİ, **Vakıflar**, s. 33; ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 17; ÖZTÜRK, **Menşei ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar**, s. 104-105.

¹⁰¹ Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 33-34; AKGÜNDÜZ, **a.g.e**, s. 496-497.

¹⁰² ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 17; ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 94-95; Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 38, ÖZTÜRK, **Menşei ve Tarihi Gelişim Açısından Vakıflar**, s. 106-107; Mukataa yönteminin ayrıntıları için bkz. AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 487-496.

1.3.6.6.4. İcâreteynli Vakıflar

İcâreteyn yani çift kira sistemiyle yapılan kiralama akdidir. Bu çeşit kiralamalarda vakıf yönetimi önce “icare-i muaccele” adıyla kiracıdan kıymetine yakın bir para alır, ardından her sene sonunda “icare-i müeccele” adıyla tayin edilen cüz’i bir ücret mukabilinde vakıf mülkünü kiralardı¹⁰³. Bu tür kiralamalarda mülkiyet vakfa ait olup, kiracı hayatta olduğu müddetçe mülk üzerinde tasarruf sahibi olmaktadır. Kendisi ölünce de kanun gereği tasarruf hakkı varislerine geçmektedir. Asıl kiralama yöntemi icare-i vahide olmakla birlikte bu yöntem de lüzum ve ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. Özellikle İstanbul’da meydana gelen yangınlar neticesinde genelde ahşap olan yapılar harap olmakta, ancak vakıf bütçesi bunları yeniden ihya edebilecek ekonomik güce sahip bulunmamaktaydı. Kolay kolay kimse de bunları icare-i vahide yöntemi ile kiralamadığından vakıflar mağdur duruma düşmekteydi. İşte böyle durumlar için bir çıkış yöntemi olarak bulunan “icareteyn” yöntemi zamanla yaygın hale gelmiştir¹⁰⁴.

¹⁰³ Ali Haydar Efendi bu yöntemi çok güzel bir örnekle açıklamıştır. Şöyle ki; “*Vakıf bir mağaza ya hana sahibinni bilâ ashâb-ı intikâl vefâtı takdirinde mahlûl ya’ni icâreteyn ile icâr infisâh iderek hakk-ı tasarruf cânib-i vakfa râcî’ olur. Bu akâr elyevm cârî olan usule göre bi’l-müzâyede bedel-i misl olan meselâ beş yüz altun mütefevvizden ahz olunarak ana ihâle olunur. Bu beş yüz altuna icâre-i mu’accele itlâk idilir. Bundan başka mütefevviz seneden seneye meselâ beşer altun taraf-ı vakfa te’diye etmeğe mecburdur ki buna icâre-i mü’eccele teşmiye edilir.*” ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 94; ÜLKEN, **a.g.m**, s. 16.

¹⁰⁴ ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 17; ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 93-94; Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 34-37. Ayrıca icareteyn yönteminin tüm ayrıntıları için bkz. AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 447-486.

2. İZZET MEHMED PAŞA'NIN HAYATI

2.1. Memleketi ve İlk Yılları

İzzet Mehmed, bugün Karabük iline bağlı olan Safranbolu'da doğdu¹⁰⁵. Dünyaya geldiği bu kasabanın onun memleketi olduğu konusunda kuşku yoktur¹⁰⁶. İzzet Mehmed'in memleketi tarih boyunca "Dadybra", "Borglu", "Zalifre", "Taraklıborlu"; "Zağferanborlu", "Zağferanbolu", "Zafranbolu" ve nihayet bugünkü şekliyle Safranbolu olarak söylenegeldi.

Safranbolu orta ve yeniçağlar boyunca dış saldırılara karşı savunma odaklı kurulan diğer yerleşim yerleri gibi, oldukça korunaklı bir yerdir. Yüksek tortulu kayalık üzerine önce bir iç kale inşa edilmiş ve bu kalenin çevresine de şehir yerleşimi kurulmuştur¹⁰⁷. Yaklaşık 70-80 metreyi bulan derin kanyonlar şehre doğal bir koruma statüsü kazandırmıştır. Yerleşim yerinin seçiminde hem yerinin konumu, hem de kayalık ve engebeli arazisi etkili olmuştur.

Safranbolu'nun en yüksek yeri 1750 metre yüksekliğindeki Sarıçiçek yaylasıdır. Buranın yamaçlarında bulunan Bulak ve Hızar mağarasından çıkan sular Safranbolu'ya hayat vermektedir. Bu sular derin ve dik yamaçlı İncekaya, Akçasu ve Bulak kanyonları içinden geçerek Araç Çayı'na karışmaktadır. Araç Çayı ise Soğanlı Çayı ile birleşerek Filyos Çayı'ndan Karadeniz'e ulaşmaktadır. Kireç taşı tabakalarının derin biçimde yarılması sonucu oluşan kanyonların şehir coğrafyası ve tarihi için ayrı bir önemi vardır.

Şehrin yaklaşık iki bin yıllık tarihi geçmişinde; Hititler, Kimmerler, Persler, Makedonlar, Pont krallığı, Romalılar, Bizanslılar ve nihayetinde Türkler müessir bir rol oynamışlardır.

¹⁰⁵ Vakfiyede Safranbolu'daki vakıflarına atfen kullanılan "menbaı alem vücud oldukları" ifadesi onun Safranbolu'da dünyaya geldiğinin delilidir. VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 2.

¹⁰⁶ ...Efendimiz hazretlerinin vatan-ı asliyeleri olan Zağferanborlu kasabasında..., BOA., EV.HMH/8082; ayrıca vakfiyede Safranbolu'daki vakıflarına atfen kullanılan "menbaı alem vücud oldukları" ifadesi onun Safranbolu'da dünyaya geldiğini göstermektedir.

¹⁰⁷ Ünsal TUNÇÖZGÜR, **Dünü ve Bugünü ile Safranbolu**, 1999, s. 13-14.

Burada Türklerin yaşadığına dair ilk bilgiler 1074 yılına aittir¹⁰⁸. 1085 yılında Süleyman Şah'ın emirlerinden Karatekin Bey, Sinop, Kastamonu ve Çankırı yöreleriyle birlikte Safranbolu'yu da fethetmiştir.

Türklerin Anadolu'ya gelişine paralel olarak Safranbolu'da Türk yerleşmesi olmakla birlikte, Hristiyanlar tamamen buradan ayrılmamışlar, şehrin bir parçası olmaya devam etmişler ve Müslümanlarla birlikte ortak bir kültür oluşturmuşlardır¹⁰⁹.

İzzet Mehmed Paşa'dan önce Safranbolu'da iz bırakmış en önemli sima kuşkusuz Cinci Hüseyin Efendi¹¹⁰ ve Köprülü Mehmed Paşa'dır. Arnavutluk'un Berat kazasına bağlı "Roznik" köyünde dünyaya gelen ve Safranbolu'da siyasi bir sürgün olarak bulunan Köprülü Mehmed Paşa, alt kademelerden başlayarak sadrazamlık da dâhil olmak üzere devletin hemen her noktasında görev yapmıştır¹¹¹.

Biyografi kitaplarında yazdığına göre İzzet Mehmed 1743'ün ortalarında doğmuştur¹¹². Bu tarihin, gerçeği ne kadar yansıttığını tam olarak teyit etmek mümkün değildir¹¹³.

İzzet Mehmed Efendi'nin dedesi Silahdar kahvecibaşısı İbrahim Ağa'dır. Bilindiği üzere İbrahim Ağa'nın iki oğlu vardı. Bunlardan biri Benli

¹⁰⁸ Osman TURAN, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay. İstanbul 1993, s. 37. s. 37, Claude CAHEN, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul E Yay. İstanbul 1979, s. 88.

¹⁰⁹ Feridun EMECEN; "Taraklıborlu'dan Safranbolu'ya", s. 17.

¹¹⁰ NAİMÂ MUSTAFA, **Tarih-i Naîmâ**, Haz. Mehmet İPŞİRLİ, c. III, s. 1173-1179; Abdülkadir ÖZCAN; "Safranbolulu Üç Şahsiyet", **I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu**, s. 117-119; ÖZCAN; "Hüseyin Efendi, Cinci Hoca", **DİA**, c. XVIII, s. 541-543; Abdülkerim ABDÜLKADİROĞLU- ÜLKÜ AYAN ÖZSOY; **Safranbolu Meşhurları**, s. 88-89.

¹¹¹ Köprülü Mehmed Paşa ve vakıfları üzerine yapılan önemli bir çalışma için bkz. YUSUF SAĞIR, **Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları**, Mücteba İLGÜREL; "Köprülü Mehmed Paşa", **DİA**, c. XXVI, s. 258-260.

¹¹² MEHMED SÜREYYA, **Sicilli Osmani**, c. III, s. 849; OSMANZADE TAİB AHMED, **Hadikatü'l-Vüzerâ**, s. 47; ÖZCAN, "İzzet Mehmed Paşa-Safranbolulu" **DİA**, c. XXIII, s. 560-561.

¹¹³ Çünkü XVIII. Yüzyıl Osmanlı yönetimindeki şahsiyetlerin devlet hizmetine girmeden önceki biyografilerine ilişkin ayrıntılara Osmanlı tarihi kaynaklarında genellikle rastlanmaz. Devlet hizmetine girdikten sonra bile özel yaşamları gözlerden ırak kalmaya devam ederdi. Virginia AKSAN; **Ahmed Resmi Efendi**, Çev. Özden Arıkan, s. 10.

Hacı Mustafa Paşa¹¹⁴, diğeri ise İzzet Mehmed'in babası Ali Ağa'ydı¹¹⁵. Ali Ağa tıpkı babası İbrahim gibi, Enderun'da Zülüflü Baltacılar Ocağı'nda¹¹⁶ ve Silahdar Ağa Kahvecibaşılığı'nda¹¹⁷ çalışmış, kardeşi Mustafa gibi yüksek makamlara çıkma imkânı yakalayamamıştı. İzzet Mehmed'in, baba ve dedesinin sarayda vazife görmüş olması ve amcasının vezirlikle kaptan-ı deryalığa yükselmiş olması, İzzet Mehmed'in sadrazamlığa kadar uzanan kariyerinde gözden kaçırılmayacak önemli bir noktadır. İbrahim ve çocuklarının söz konusu kariyerleri onların Safranbolu'nun seçkin ailelerinden biri olduklarını göstermektedir. Annesi "Âlime Hatun"un¹¹⁸ ailesi hakkında şimdilik yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ali Ağa ve Âlime Hatun'un tespit ettiğimiz üç çocuğu vardır. Bunlardan biri İzzet Mehmed, diğerleri ise Ayşe ve Fatıma Hanımlardır¹¹⁹.

Belgelerde İzzet Mehmed'in Safranbolulu olduğuna dair somut bilgiler mevcuttur. Ancak, hangi köyden olduğuna dair bir kayıt yoktur. Bununla birlikte onun, "Zora" ya da "Zobran" olarak ifade edilen bir köye mensup olabileceği tahmin edilebilir¹²⁰. Zira tezin içinde de sık sık rastlanacağı üzere Paşa'nın yolu bu köyle sürekli kesişmektedir. Ayrıca, Paşa'nın cariyeye kökenli hanımı Nefise, öldüğünde bu köyde ikamet etmekteydi¹²¹.

¹¹⁴ Deli Hüseyin Paşazade Sarı Mustafa Paşa'ya kethüda olduktan sonra kapıcıbaşıliğe yükseldi. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Zilhicce 1171'de (Ağustos 1758) kapıcılar kethüdası vekili ve daha sonra mîrâhur-ı evvel oldu. Rebiülevvel 1174'de (Ekim 1760) vezirlikle kaptan-ı derya oldu. O sene Recebinde (Şubat 1761) Belgrad muhafızı tayin edildi ve Ramazan 1175'de (Nisan 1762) vefat etti. İktidar sahibi, yumuşak huylu ve iyi bir idareciydi. Oğlu sudûrdan İbrahim Bey'dir. Benli Hacı Mustafa Paşa olarak meşhur oldu. MEHMED SÜREYYA, *a.g.e.*, c. IV, s. 1190.

¹¹⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32.

¹¹⁶ Sarayın Birun kısmına mensup olup saraya odun temin etmek, seferlere giderken yol açmak, çadırları kurup kaldırmak, yükleri indirip bindirmek gibi işleri yapan saray görevlilerinin bir kısmı, İstanbul'un fethinden sonra **zülüflü baltacılar** adıyla Yeni Saray hizmetlerine verilmiştir. Bunlar, Enderunun türlü hizmetleriyle görevli idiler, giydikleri serpuşun iki yanından iki örgü perçem gibi yanaklarına doğru sarktığı için Zülüflü diye anılırlardı. Eskiden kapı ağasına bağlı iken XVIII. Yüzyıldan itibaren Silahtar Ağanın emrine verilmişlerdi. Zülüflü Baltacıların bir diğer adı da Taberdaran-ı Hassa idi. Midhat SERTOĞLU, *Osmanlı Tarih Lügati*, s. 32; Fehmi YILMAZ, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 56.

¹¹⁷ OSMANZADE TAİB, *a.g.e.*, s. 47; MEHMED SÜREYYA, *a.g.e.*, c. III, s. 849

¹¹⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32.

¹¹⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9.

¹²⁰ İzzet Mehmed Paşa'nın sadaretinde burası Kızılbel kazasına tabi idi.

¹²¹ BOA., İrade Dahiliye, No: 9/401.

İzzet Mehmed yaşamının ilk on yedi yılını bu mütevazı kasabada geçirmiştir. Kendisinin çocukluk yıllarına dair yeterince bilgiye ulaşılamamıştır. Kuvvetle muhtemel, daha önce sarayda görev yapmış iyi bir aileden gelmiş olması nedeniyle, İzzet Mehmed'in eğitimi üzerinde hassasiyetle durulmuştur. 5-6 yaşlarından itibaren mektebe devam etmiş, Kur'an-ı Kerim okumasını ve temel dini bilgileri öğrenmiştir. Taşrada alabileceği bütün eğitim basamaklarını tamamlamıştır.

2.2.İstanbul'a Gidişi

İzzet Mehmed, on yedi yaşına geldiğinde amcası, Kaptanı Derya Benli Hacı Mustafa Paşa'nın yanına İstanbul'a gönderildi (H. 1173-M. 1759)¹²². Osmanlı idaresinde devlet kademelerinde yükselebilenin belli şartları vardı. O, sarayda kahvecibaşılık bir ailenin oğlu ve aynı zamanda kaptan-ı deryalığa kadar yükselmiş bir amcanın yeğenydi. Bu durum onun kariyerinde etkili olmuş olabilir.

İzzet Mehmed, amcası Benli Hacı Mustafa Paşa'nın oğlu sudurdan İbrahim Efendi'nin dairesinde inşa dersleri almış¹²³, III. Mustafa (1757-1774) zamanında kaldırılan Baltacı Ocağı I. Abdülhamid (1774-1789) zamanında tekrar açılınca oraya geçmiştir¹²⁴. Askeri sınıfa mensup bir aileden gelmiş olmanın imkânlarını kullanan İzzet Mehmed, artık Kaptan Paşa'nın birader-zâdesi "Mehmed Bey" olarak anılır olmuştur¹²⁵.

Askeri sınıfta -ailevi koşullar ne olursa olsun- bir kişinin ilerlemeyebilmesi için önemli bir etken de "intisap"tı. İntisap, bir nevi hamilik sistemiydi. Bu sistemde askeri sınıftan biri, kendi koruması altındaki kişilerin devlet hizmetine girmesini ve yönetimde yükselmesini sağlar, onlar da hamilerini ve onun çıkarlarını gözetirlerdi¹²⁶. İzzet Mehmed de Silahdar

¹²² MEHMED SÜREYYA, **a.g.e**, c. III, s. 849; OSMANZADE TAİB, **a.g.e**, s. 47.

¹²³ OSMANZADE TAİB, **a.g.e**, s. 47.

¹²⁴ MEHMED SÜREYYA, **a.g.e**, c. III, s. 849.

¹²⁵ OSMANZADE TAİB, **a.g.e**, s. 48.

¹²⁶ Cornell H. FLEISCHER, **Tarihçi Mustafa Âli**, Çev. Ayla Ortaç. Ayrıca şairlerin hamiliği ile ilgili bkz. Halil İNALCIK, **Şâir ve Patron**; yine İNALCIK, **Has Bağçede Ays u Tarab**.

Mehmed Efendi'ye intisap ettikten sonra "Bey Halife" olarak şöhret kazandı¹²⁷.

Bir müddet kapı halifeliği yaptıktan sonra Darüssaade ağası yazıcılığına¹²⁸ getirilen İzzet Mehmed Bey'e, evkaf mallarının çekip çevrilmesindeki başarısı ve Haremeyn'e sağladığı büyük katkılar nedeniyle, yazıcılık uhdesinde kalmak şartıyla, 20 Mayıs 1779 (4 Ca 1193) tarihli bir hattı hümayunla baş muhasebe¹²⁹ payesi verildi. Ayrıca sadrazam tarafından kendisine bir samur kürk giydirildi. 30 Ağustos 1779'da (17 Ş 1193) darphane emini¹³⁰ oldu¹³¹. İstanbul'a gelişinin üzerinden yirmi yıl geçen İzzet Mehmed Bey, hem askeri kökenli bir aileye mensup olmanın avantajı, hem de intisap ettiği Silahtar Mehmed Paşa'nın himayesi sayesinde kariyer basamaklarında hızla yükseldi.

İzzet Mehmed, 1779 yılı veya ileriki bir tarihte Halil Hamid Paşa'nın kızı Zübeyde ile evlendi¹³². Onunla kayınpederi Halil Hamid Paşa¹³³ arasında

¹²⁷ OSMANZADE TAİB, **a.g.e**, s. 48.

¹²⁸ Kızlarağasının her cins yazı işlerini gören ve bilhassa onun idaresinde bulunan Haremeyn Vakıflarına ait işleri çeviren memur. Maiyetinde başka kâtipler de bulunurdu. Makamı, Topkapı sarayında Ortakapı dışında Haslar kapısı tarafındaydı. SERTOĞLU, **Osmanlı Tarih Lügati**, s.79-80

¹²⁹ Osmanlı maliyesinin en önemli kalemi olup XVIII. Yüzyıl başlarında kurulmuştur. Maliye hesaplarını kontrolle görevli kalemlerin bir araya getirilip sorumlu bir amire bağlanmasıyla meydana gelmiştir. Gördüğü iş, bugünkü sayıştaya benzetilebilir. Osmanlı maliye teşkilatında para harcamaya yetkili bütün kalemler Başmuhasebeye karşı sorumlu idi. Amirine Başmuhasebeci ve Muhasebe-i evvel denirdi. SERTOĞLU, **Osmanlı Tarih Lügati**, s. 37.

¹³⁰ Devlet darphanesinin amir ve mesulü olan kimsedir. Kendisi Hacegan derecesinde Birun ricalindendi. Maiyetinde Kethüda adlı yardımcısı, Sikkezenbaşı yani baskı işleriyle meşgul olanların usta ve amiri, Serçeşme yani paraların ağırlık ve ayarlarına bakan, Çeşneci yani basılacak altın ve gümüş paranın ayarını tutturana ve kontrol eden memurları ve hesaplarını tutan kâtibî vardı. Darphaneye muhtelif madenlerden gelen gümüşün nakil ve teslimi ise Simsar adlı memur vasıtasıyla olurdu. Darphane emini Defterdarlar tarafından tayin olunurken XVIII. Yüzyıl sonlarında müstakil bir idare haline getirilmiş, 1835 yılında Defterdarlığa ilhak olunmuştur. 1838 yılında ordunun maliye işlerine bakan Mansure defterdarlığı da bunlara katılarak Maliye Nezareti teşkil olunmuştur. SERTOĞLU, **Osmanlı Tarih Lügati**, s. 78-79.

¹³¹ Şaban 1192'de Darbhane Emini olduğuna dair, MEHMED SÜREYYA, **a.g.e**, c. III, s. 849;

¹³² UZUNÇARŞILI, **Osmanlı Tarihinden Portreler 1**, s. 176.

¹³³ Küçük yaşta babasıyla İstanbul'a gelen Halil Hamid, Bâb-ı âlî'nin çeşitli kalemlerinde görev kâtiplik yaptıktan sonra Âmedî kalemine girmiş, burada devlet teşkilatını çok iyi öğrendikten sonra da Reisülküttaplığa getirilmiştir. Sadaret kethüdalığı ve Tersane Eminliği görevlerinde bulunan Halil Hamid Paşa 31 Aralık 1782'de sadrazam olmuştur. İki yıl dört ay sadrazamlık görevinde bulunduktan sonra azledilerek Gelibolu'ya sürgüne gönderilmiş, ardından idam kararı çıkarılarak kesik başı İstanbul'a gönderilmiştir. Kemal BEYDİLLİ, "Halil Hamid Paşa", **DİA**, c. 15, s. 316-318.

sadece yedi yaş fark vardı. Hamileri de ortaklı¹³⁴ ve muhtemelen aralarında kuvvetli bağlar vardı.

Halil Hamid Paşa sadrazamlıktan azledilip öldürüldükten sonra, devlet kademesindeki adamları tevkif edilerek evleri mühürlenmiş, yaşananlardan haliyle damadı İzzet Mehmed Bey de nasibini almıştı¹³⁵. Sorumluluğunda bulunan Darphane Emaneti ile Evkaf-ı Hümayun Kaymakamlığı elinden alınmış¹³⁶, sadakatle hizmet şartıyla sadece Şah Sultan Kethudalığı üzerinde bırakılmıştı (11 Mayıs 1785)¹³⁷. Bu görevde kalışı bile, kayınpederinin katledildiği böyle kaos ortamında önemli lütuf sayılırdı. İzzet Mehmed Bey'in söz konusu karışık ortamdan kendisini nasıl kurtardığı bilinmemektedir. O, yaklaşık altı yıl darphane emniyeti görevini sürdürmüştü¹³⁸. 9 Ağustos 1785'te Şehremanetine, 26 Mart 1786'da ise hilat giydirilerek tersane emniyeti¹³⁹ ne getirildi. Onun vezirliğe terfi etmeden önce Darphane, Tersane ve Şehr Emniyeti görevlerini icra etmesi kariyeri ve mesleki tecrübesi açısından fevkalade önemlidir. Vezarete terfi etmeden önce hemen hemen her kademedede ciddi devlet tecrübesi kazanmıştır.

¹³⁴ İzzet Mehmed ve Halil Hamid Paşalara hamilik eden Silahtar Mehmed Paşa Niğde vilayetindendir. Esmer benizli olduğundan dolayı Karavezir olarak da ün kazanmıştır. Münevver, zeki ve doğru bir devlet adamı olarak meşhur olmuştur. Memleketini imar edip köy şekinden kaza haline getirmiş ve birçok hayrat bırakmıştır. İsmail Hami DANİŞMEND, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. V, s. 65.

¹³⁵ Aslında bu tasfiye hareketi Halil Hamid Paşa'nın damadı İzzet Mehmed ile başlamıştı. Fikret SARICAOĞLU, **Sultan I. Abdülhamid 1774-1789**, s. 152.

¹³⁶ Darphane-i Âmire Nazırı bir dönem "Evkâf-ı Hümâyûn" veya "Vakf-ı Hümâyûn" Kaymakamı şeklinde anılmıştı. İzzet Mehmed ve selefi Arnavut Mehmed Efendi'ye darphane emini unvanı yanında "Evkâf-ı Hümâyûn Kaymakamı" unvanı verilmişti. Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI, **18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire**, s. 31.

¹³⁷ AHMED VASIF; **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr**, Haz. Mücteba İLGÜREL, s. 252; UZUNÇARŞILI, **Portreler I**, s. 150-156.

¹³⁸ BÖLÜKBAŞI, **a.g.e**, s. 34. Darbhane Nezareti görevini altı yıl devam ettirmiş olması önemlidir. O burada önemli bir iz bırakmış olmalıdır.

¹³⁹ Tersanenin ve bütün harp gemilerinin varidat ve masraf defterleriyle inşaat, tamirat, alım satım işlerine bakan, depoları, malzemeyi kontrol eden ve bütün bunlardan mürekkep olan tersane hazinesinin mesul ve amiri bulunan zat. Kendisi hâcegân rütbesinde olup divan müzakerelerine iştirak etmezse de, orada bulunarak icabında sorulan şeylere cevap verir veya bahriyeye ait emirleri telakki ederdi. SERTOĞLU, **Osmanlı Tarih Lügati**, s. 333.

2.3.Beylikten Vezirliğe Terfi

İzzet Mehmed Bey Hicri 1200 yılı Şevval ayının bir Pazar günü saat bir de (Temmuz-Ağustos 1786) saraya davet edilerek rütbesi vezirliğe yükseltilmiştir¹⁴⁰. Çiçeği burnunda Paşa'nın ilk görev yeri Girit Adası'nda bulunan Hanya Kalesi Muhafızlığı'dır¹⁴¹. I. Abdülhamid, Paşa'dan birkaç gün içinde Tekfurdağı'na (Tekirdağ) gitmesini, orada ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra hiç vakit kaybetmeden görev yerine ulaşmasını istiyordu.

Yaklaşık dört ay Hanya Muhafızlığı yapan İzzet Mehmed Paşa'ya 29 Kasım 1786 (7 S 1201) tarihinde Diyarbakır valiliği tevcih edilmişti¹⁴². İzzet Mehmed Paşa, Diyarbakır Valiliği'nde 29 Kasım 1786'dan (7 S 1201) 23 Aralık 1786 (2 Ra 1201) tarihine kadar görev yapmış, buradaki görev süresi neredeyse bir ayı bile bulmamıştı¹⁴³.

Yaklaşık 25 gün sözde Diyarbakır valiliği yapan İzzet Mehmed Paşa'nın görev yeri tekrar değiştirilmiş ve 5 Ocak 1787 (15 Ra 1201)'de kendisine arpalık olarak İçel Sancağı verilmiştir¹⁴⁴. Ayrıca İçel Sancağı ve kale muhafızlığına ilave olarak Bender¹⁴⁵ Sancağı da verilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra burası Vezir Ahmed Paşa'ya verildiğinden dolayı kendisinden derhal İçel'e gitmesi istenmiştir¹⁴⁶. Paşa'nın görev yerleri o kadar hızlı değişiyordu ki üzerinden İçel sancağının alınarak başkalarına verildiği, onun

¹⁴⁰ "...İzzet Mehmed Bey kulları iş bu bazar günü saat birde iken mu'tad üzere davet ve rütbe-i vâlâ-yı vezâret ile Hanya Kal'ası muhafızlığı tevcih olunmuşdur cenab-ı hak rıza-yı hümâyûnlarına muvâfık a'mâle muvaffak eyleye Âmin." BOA., HAT/1441-59211.

¹⁴¹ BOA., HAT/1441-59211.

¹⁴² BOA., C. DH. 155-7723; "Diyarbakır Eyaleti tevcih olunan sadr-ı esbak Yeğen Mehmed Paşa sâl-hurde ve pir olduğundan bahsile Rumeli canibinde bir mansıb temenni eylediğine binaen eyâlet-i mezkure Hanya muhafızı olan Vezir İzzet Mehmed Paşa'ya tevcih ve müşârûn ileyhe dahi beru tarafa vusulü haberi şayi' oldukda bir mansıb ihsan olunacağı va'd buyuruldu". AHMED VASIF, **a.g.e.**, s. 371.

¹⁴³ BOA., C DH/155-7723.

¹⁴⁴ BOA., C. DH/155-7723.

¹⁴⁵ Boğdan'ın (Moldovia) kuzeyinde Dinyestr ırmağı kıyısındaki Bender Kalesi Osmanlı Devleti'nin son sınır kalesini teşkil ediyordu. Burası Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1538'de Osmanlı idaresine geçmiş ve çok kuvvetli bir biçimde yeniden inşa edilmiştir. İlk 1770 yılında iki ay devam eden bir kuşatmadan sonra Ruslar burayı ele geçirmişler, 1774-1792 arasında birkaç kez el değiştirmesinden sonra 1812 Bükreş Antlaşmasıyla tamamen elden çıkmıştır. Semavi EYİCE; "Bender Kalesi", **DiA**, c. V, s. 431-432.

¹⁴⁶ BOA., C. AS/957-41623, Tarih 19 Mart 1787 (29 Ca 1201).

da Mora yarımadasında bulunan Anabolu¹⁴⁷ kalesini muhafazaya memur edildiği bildiriliyordu¹⁴⁸.

19 Nisan 1787 (1 B 1201) tarihinde ise Vezir Hacı Ahmed Paşa'nın vefatıyla boşalan Cidde valiliğine İzzet Mehmed Paşa getirildi. Mekke-i Mükerrerme şeyhülharemlîği ile Habeş eyaleti de görevine dâhil edildi¹⁴⁹. O, buradaki valilik görevinden 6 Temmuz 1789'da (12 L 1203) alındı. Görevden alındığı belgede, kendisinin yirmi beş ay Cidde'de görev yaptığı belirtiliyor¹⁵⁰ ve buradaki fesad ehline göz yumduğuna işaret ediliyordu¹⁵¹. İzzet Mehmed Paşa, muhtemelen buradaki görevleri sırasında Hac farızasını da yerine getirmişti.

Paşalığa yükseltilmesiyle Cidde valiliğine tayin edilinceye kadar ki geçen bir yıllık sürede; çok farklı coğrafyalar olan Hanya, Diyarbakır, İçel, Bender ve Anabolu'da görev yaptığı –en azından kâğıt üzerinde- dikkate alınırsa, Cidde Valiliği'ndeki görev süresi diğerlerine göre oldukça uzun sayılır. Paşa'nın görev yerlerinin hızlı değişmesi, kendisinden ısrarla görev yerine gitmesi istenmesine rağmen gereğini yerine getirmemesi, merkezin taşradaki yöneticilerine yeterince söz geçiremediği şeklinde yorumlanabilir. Muhtemelen bu durum sadece İzzet Mehmed'e özgü değildi, benzer sorunlar diğer atamalarda da yaşanıyordu. Söz konusu yaşananlar ise dönemin Osmanlı idaresinin ne kadar sorunlu olduğunu ve devlet mekanizmasındaki çürümüşlüğü göstermesi açısından dikkate değerdir.

İzzet Mehmed Paşa görevi bitmesine rağmen 1789 Ekiminin son günlerinde (1204 Saferi başları) sabık vali olarak Cidde'de bulunuyordu.

¹⁴⁷ Yunanistan'da Mora Yarımadasının kuzeydoğusundaki Nauflia'nın Osmanlılar dönemindeki adıdır. Burası 1540 yılında Venediklilerden Osmanlılara geçti. 1790 yılına kadar Mora'da önemli bir idari merkez vazifesini gördü. 1823'te Yunan İhtilali öncülerinden Kolokotranis tarafından işgal edildi ve İlk Yunan Milli Meclisi'nin toplandığı yer oldu. Nejat GÖYÜNÇ; "Anabolu" **DİA**, c. III, s. 106.

¹⁴⁸ BOA., C. DH/155-7724, Tarih 19 Mart 1787 (29 Ca 1201); BOA., C. AS/956-41562.

¹⁴⁹ "Cidde-i ma'mûre sancağı ilhâkı ve Mekke-i Mükerrerme Şeyhü'l-haremlîği inzıamıyla Habeş Eyâleti 4 L 1201 tarihinde vezir-i mükerrrem saadetlû İzzet Mehmed Paşa hazretlerine tevcih..." BOA., C. DH/57-2841; AHMED VASIF, **a.g.e**, s. 391; Cengiz ORHONLU, **Habeş Eyaleti**, s. 257.

¹⁵⁰ BOA., D.BŞM.MHF, Dosya No: 82, Gömlek No: 72.

¹⁵¹ BOA., HAT/94-3833C.

Herhangi bir valiliğe atanmamış, ancak kendisinden Mısır üzerinden bir gemiye binip Rumeli taraflarına geçmesi ve durumunu payitahta bildirmesi talep edilmişti¹⁵².

Paşa, gemiye binip Selanik'e giderken hava muhalefeti nedeniyle Anadolu sahillerinden Meğri¹⁵³ limanına sığınmak zorunda kaldı. Buradan payitahta "esvâb-ı vezâretten ârî olmağla ıztırâb-ı ber kemal olduğunu" yazarken, aslında yeni bir vezirlik görevi beklediğini ifade etmek istiyordu. Bu arada Bahr-i Sefid Boğazı'nda (Çanakkale Boğazı) üç tuğlu bir vezirin görevlendirilmesi gündemdeydi. Bu iş için yakın yerlerde ondan başka bir vezir olmadığından Bahr-i Sefid Boğazı'nın muhafazasına tayin edildi¹⁵⁴. Görev mahallinin ehemmiyetinin farkında olan İzzet Mehmed Paşa bölgesindeki gelişmelerden payitahtı düzenli bir şekilde haberdar etmeye başladı¹⁵⁵.

İzzet Mehmed Paşa sorumluluk bölgesinin muhafazasına azami dikkat ediyor, topladığı istihbarat bilgilerini merkezle derhal paylaşıyordu. Payitahttan Boğaz Hisarları Muhafızı İzzet Mehmed Paşa ile birlikte Seddülbahr, Kilidülbahr, Sultaniye ve Sultanhisarı'nın bütün yöneticilerine; gerek Akdeniz'de dolaşan, gerekse İstanbul'a gelmek üzere boğazdan geçmek isteyen *müste'men* gemilerini düşman ve korsan gemilerinden ayırt etmek için neler yapılacağı ile ilgili bilgiler verilmekteydi¹⁵⁶. Paşa, sadece dışarıdan gelen tehlikelere karşı değil, aynı zamanda iç gaileler karşısında da oldukça hassastı¹⁵⁷. Hem içeriden hem de dışarıdan gelebilecek tehdit ve tehlikelere karşı gösterdiği bu hassasiyet onun yönetim anlayışı hakkında bize fikir vermektedir.

¹⁵² "Hidemât-ı din ü devlet-i aliyyemin kıyâm için ol tarafdin sefîneye rûkûb ve Mısır üzerinden Rum ili taraflarına gelüb bir münasib mahalle hurûc ile kangı mahalle geldiğini icâleten Der Aliyye'ne tahrîr ve iş'âra mübâderet eylemek babında.... Evail-i Safer sene 1204" (21-29 Ekim 1789) BOA., C. AS/494-20622.

¹⁵³ Muğla Fethiye'nin eski adıdır. Nuri AKBAYAR, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, s. 115.

¹⁵⁴ BOA., HAT/206-10819.

¹⁵⁵ BOA., HAT/1411-57423.

¹⁵⁶ BOA., HAT/1411-57423.

¹⁵⁷ BOA., C. AS/20-1332 Tarih 27 Kasım – 7 Aralık 1790 (Evahir-i Rebiülevvel 1205).

İzzet Mehmed Paşa, Divan-ı Hümayun tarafından 10 Şubat 1791'de (6 C 1205) Edirne'de ikamet etmek üzere Silistre Seraskeri tayin edildi. Yeni görevi, Bahri Sefid Boğazı Muhafızlığına ilave olarak verilmişti. "Mükemmel kapı halkı"¹⁵⁸ ile birlikte Edirne'ye gittiğini ve bunların çokluğundan dolayı tayına ihtiyaç duyduğunu İstanbul'daki işlerini yürüten adamı vasıtasıyla ilgililere duyurdu¹⁵⁹.

İzzet Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı ilk defa 1791'de (1205) gündeme geldi. 1790 yılında geniş yetkiler verilerek göreve getirilen Sadrazam Şerif Hasan Paşa, beklentileri karşılayamamıştı. Elinde yeteri kadar kuvvet olmasına rağmen, Rusya üzerine yürümeyip Avusturya mütarekesiyle meşgul olarak zaman kaybettiği gibi gerekçelerle görevden alındı. Yerine getirilebilecek alternatifler tartışıldı. Teklif edilenler arasında Melek Mehmed Paşa, Ebubekir Paşa, Feyzi Süleyman Paşa, Karahisari Ahmed Paşa, Pekmezci Mehmed Paşa, sabık Kaimmakam Mustafa Paşa ve sabık Darphane Emni İzzet Mehmed Paşa'lar vardı. Halihazırda Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı ve Silistre Seraskeri olan İzzet Mehmed Paşa'dan sabık Darphane Emni olarak bahsedilmesi ilginçti. Bu durum kendisinin 6 yıl gibi dönemin şartlarına göre uzun sayılabilecek bir süre burada görev yapmış olmasına verilebilir. Ancak padişah, Mustafa ve Melek Mehmed Paşaların ihtiyarladığını, İzzet Mehmed Paşa'nın "*müseyyeb*"¹⁶⁰ olduğunun tecrübe edildiğinden bahisle, Kaymakam Paşa'dan Reis Efendi ve Şeyhülislam Efendi ile bir araya gelip içlerinden en münasibini seçmelerini istemiş ve "elbette siz benden iyisini bilirsiniz" diyerek topu onlara atmıştır. Nihayetinde yukarıdakilerin dışında biri, eski Veziriazam Yusuf Paşa sadrazamlığa getirildi¹⁶¹.

¹⁵⁸ Ahmed Resmi Efendi devlet adamlarını bu konuda eleştirip alaya alıyor, kırdı bayırda debdebeyi sağlamak için yanlarında "bin kadar kırmızı kaputlu yaldız üzengili kaldırım yaraşığı iç ağaları" gezdirdiklerini söylüyordu. AKSAN, **Ahmed Resmi Efendi**, s. 137.

¹⁵⁹ BOA., C. AS/979-42681, Tarih 10 Şubat 1791 (6 C 1205).

¹⁶⁰ İzzet Mehmed Paşa hakkındaki, tembel, uyuşuk, üşengeç gibi bu sıfatlar onun darbhane dönemine ait olmalıdır.

¹⁶¹ AHMED CAVİD, **Hadîka-i Vekâyi'**, s. 235.

Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları nedeniyle Edirne’de ikamet eden İzzet Mehmed Paşa’ya bu arada Sivas Eyaleti tevcih edildi. Ancak Paşa’nın Edirne’deki sorumlulukları nedeniyle Sivas’a gitmesi mümkün değildi. Bundan dolayı eski Sivas mütesellimlerinden ve Sivas’ta ikamet eden Kenanzâde Seyyid Feyzullah Ağa’ya mütesellimlik verilmiştir¹⁶². Paşa’nın bir sonraki görev yeri ise Osmanlı Devleti’nin en önemli idari yerlerinden biri olan Mısır Eyaleti olacaktı.

2.4.En Önemli İdari Tecrübesi: Mısır Valiliği

Mısır, kadim bir coğrafya olarak insanlık tarihinin en eski yerleşim yerlerinden biridir. Çağdaş Mısır tarihçilerine göre, Nil’in yaşam bahşettiği bu topraklar, MÖ V. Yüzyıldan 1954’e yani yılında İngiliz askerlerinin Mısır’dan çekilmesine kadar, yaklaşık 25 asırlık zaman dilimi boyunca hep yabancı güçler tarafından idare edilmiştir¹⁶³.

Osmanlılardan önce yaklaşık üç asır bu toprakları “Memluk” adı verilen Çerkez kökenli beyler yönetmiştir. 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye savaşlarıyla Yavuz Sultan Selim, Memluk Devleti’ni ortadan kaldırmış, ancak buradaki Memluklerin (Kölemenlerin) ya da diğer bir ifadeyle Çerkez beylerin nüfuzunu sona ermemiştir¹⁶⁴. Osmanlılar döneminde Mısır’da Hac emirliği¹⁶⁵

¹⁶² BOA., C. DH/278-13889, Tarih 1 Şubat 1791 (27 Ca 1205).

¹⁶³ Süleyman KIZILTOPRAK, **Mısır’da İngiliz İşgali**, s. 1.

¹⁶⁴ Afaf Lutfi Al Sayyid MARSOT, **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**; Mısır halkının yönetenlerine yabancılaşması temalı bu kitap Mısır tarihinin kısa ama iyi bir özeti niteliğindedir. 19. Yüzyıldaki Mısır’ın bir panoraması için bkz. KIZILTOPRAK, **Mısır’da Osmanlı’nın Son Yüzyılı**; Memlukler Mısır’da Osmanlı yönetimine daima ortak oldular. Memluk Sultanlığı zamanındaki adetlerden tahtı zorla ele geçirmeye alışık olan Memluk beyleri aynı yöntemi Osmanlı döneminde de uygulamayı sürdürdüler. Memluk sultanlarının önemli bir kısmı, tahta bir darbe ile gelmişlerdir. Hatta bu konuda bir meşruiyet de ortaya çıkarmışlardır: Taht en güçlüdür. Memlukler, saltanatın verasetle devam etmesi kuralına riayet etmiyorlardı. Bu yüzden sultanlık makamı bir vefat ile boşaldığı zaman, ileri gelen Memluk emirleri arasında bu makama tayin yapılması konusunda bir tartışma her zaman olmuştur. KIZILTOPRAK, **Mısır’da İngiliz İşgali**, s. 4.

¹⁶⁵ Osmanlılardan önce **Hac Emirliği** Kölemenler Devleti eliyle yürütülüyordu. Mısır, Mekke ve Medine’ye yakın olması hasebiyle hacıların toplandığı önemli bir üs vazifesi görüyordu. Osmanlılar Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethiyle birlikte bu geleneği değiştirmediler ve **Hac Emirliği** görevinin yine buradaki Çerkez Beyleri tarafından yürütülmesine ses çıkarmadılar. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Orhan KILIÇ, “Osmanlı Devleti’nde Hac Emirliği Müessesesi: Mısır Örneği”, **Egypt During The Ottoman Era 26-30 November 2007 Cairo**.

ve şeyhülbeledlik¹⁶⁶ görevlerini Çerkez kökenli bu beyler yürütüyordu. Çerkez Beyler kendi içlerinde farklı hiziplere ayrılmışlardı. Merkezden Mısır'a tayin edilen valiler, bu hiziplerin rekabetlerinden faydalanarak Mısır'ı yönetmişlerdi. Bazen beyler kendi aralarında işbirliği yapıp valiyi Mısır'ı terk etmeye zorlamışlar, böyle durumlarda merkez de ısrarcı olmayıp yerine yenilerini vali olarak atamıştı. Bazen de kudretli valiler gönderip egemenliğini kuvvetli bir şekilde sağlamıştı¹⁶⁷. Ancak şurası bir gerçek ki, Mısır'da Memluk ocağı devam ettiği için, bu şekildeki olaylar tamamen bertaraf edilememiş ve Mısır'da Osmanlı yönetimini zor durumda bırakan hadiseler son zamana kadar eksik olmamıştır¹⁶⁸.

Mısır, Osmanlı eyaletleri içinde özel bir yere sahipti. Burası hem stratejik açıdan, hem de İslam dünyasının dini merkezi Hicaz'a yakınlığından dolayı önemliydi. Ayrıca Kahire, İstanbul'dan sonra imparatorluğun en kalabalık şehri konumundaydı ve sadarete giden yoldaki en önemli kilometre taşlarından biri sayılmaktaydı¹⁶⁹.

İzzet Mehmed Paşa'nın Mısır valiliğine atanması arifesinde, buraya kimin gönderileceği meselesi padişah ile kaymakam paşa arasında sarayda defalarca müzakere edilmişti¹⁷⁰. Birinci müzakereye göre, Bosna valisi Salih Paşa, Mısır için uygun bir adamdı ve coğrafyayı da iyi tanıyordu, ancak vazifesine geç kaldığı takdirde zaten sürekli sorunlar bulunan Mısır'da işler daha da çıkmaza girebilirdi. Hali hazırdaki Mısır valisi İsmail Paşa ise iyi bir mansıp istiyordu. Mora valisi Seyyid Ahmed Paşa'dan sürekli şikâyetler vardı. Eski Cidde valisi İzzet Mehmed Paşa, Cidde'ye gidiş gelişlerini Mısır üzerinden yaptığı için Mısır'ı yakinen tanıyordu. O da Mısır için uygun bir

¹⁶⁶ Şeyhülbeled vali ile birlikte önemli görevler icra ediyordu. Valilerin tayini çıktığında yerine vekâlet edilmesi, padişahın talebi olan irsaliye hazinesinin gönderilmesi, hac işlerinin tanzimi, haremeynin gelirlerinin ve surrelerin gönderilmesi gibi vazifelere bakardı. BOA., HAT/1399-56283.

¹⁶⁷ KIZILTOPRAK, **Mısır'da İngiliz İşgali**, s. 4. SERTOĞLU, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, c. V, s. 2544-2545

¹⁶⁸ J.H. KRAMERS, "Mısır" **İA**, c. VIII, s. 244.

¹⁶⁹ Andre RAYMOND, **Osmanlı Döneminde Arap Kentleri** s. 4. Osmanlı Devleti'nde Mısır Valiliği yapmış sadrazamların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur.

¹⁷⁰ Bu müzakerelerin tam tarihlerini bilemiyoruz. Çünkü hatt-ı hümayûn tasnifindeki bu belgeler yılın son ayının son günü ile tarihlendirilmiştir.

alternatif olabilirdi. Aslında Seyyid Ahmed Paşa bile burası için iyi bir isim sayılabilirdi, fakat Mısırlılarla uyum sağlayamazdı. Bu fikir teatileri sonucunda, Salih Paşa'nın daha münasip olduğu ifade edilmiş, ancak padişah tarafından hangisi irade buyrulursa orduya bu şekilde yazılacağı arz edilmiştir¹⁷¹. Padişah da “*Salih Paşa'yı uygun görmüşsüz nasb olunsun, İsmail Paşa'ya dahi Mora tevcih olunsun*”¹⁷² diye kararını vermesine rağmen müzakereler devam etmiştir. Bir başka belgede görevinden istifa ettiği belirtilen İsmail Paşa'nın yerine, yeni isimlerle birlikte kaymakam paşa tekrar Salih Paşa'yı önermişti¹⁷³. Bütün bu gelişmelerden sadrazam da haberdar edildi. Söz konusu fikir teatilerine rağmen müzakereye rağmen Mısır valiliğine bir atama yapılamadı¹⁷⁴.

Müzakerelerde Salih Paşa'nın ismi ağır basmasına rağmen, sonunda Mısır'a İzzet Mehmed Paşa atandı (Mayıs 1791)¹⁷⁵. Acaba; “memuriyeti Mısır valisi olmasına manidir” denilmesine rağmen neden kendisinde karar kılınmıştı? Bizce bunun iki sebebi olabilir: birincisi; Salih Paşa'nın Selanik'e ve oradan da Mısır'a gidişinin epey zaman alacak olması, ikincisi ise; ordunun, Salih Paşa'nın savaş bölgesinde bulunmasını İzzet Paşa'dan daha mühim görmesidir. Anlaşılan, Salih Paşa yerine İzzet Mehmed Paşa'nın Mısır'a gönderilmesi kararını payitahttakiler değil, cephedekiler kararlaştırmıştı.

¹⁷¹ BOA., HAT/201-10317, Tarih 29 Ağustos 1791 (29 Z 1205).

¹⁷² BOA., HAT/201-10317.

¹⁷³ Bu çerçevede kaymakam paşa Azmi-zâde'lerden Hanya'da mukim Abdullah Paşa'yı dile getirdi. Diğer alternatifler, İzzet Mehmed ve Ebu Bekir Paşalar seferde oldukları için uygun değillerdi. Padişah hatt'a yazdığı derkenarda Salih Paşa'nın uygun olduğunu, ancak geç kalmasının doğuracağı mahzurları öne sürerek tekrar değerlendirme yapılmasını istedi. BOA., HAT/1413-57596.

¹⁷⁴ İzzet Mehmed Paşa'nın bahar askeri gelinceye kadar yerinde kalıp sonra Mısır'a gönderilmesi mi uygundu, yoksa hemen gönderilmesi mi? Bu konuda payitahtın kafası karışık. Çünkü Mısır'ın asi beyleri İbrahim ve Murad'ın Mısır valisi İsmail Paşa'yı valilikten indirmesinden korkuluyordu. Padişah İzzet Paşa'nın mevcut görevinin Mısır valiliğine engel teşkil ettiğini düşünüyordu. BOA., HAT/202-10452.

¹⁷⁵ Ramazan'ın başında bir Tatar ulak İsmail Paşa'nın Mora'ya, önceki yılın Cidde Valisi ve İzzet olarak bilinen Mehmed Paşa'nın Mısır valisi olduğunu haber veriyordu. **Abd al-Rahmân al-Jabarti's History of Egypt**, c. I-II, Edited by Thomas Philipp&Moshe Perlmann, s. 315; Ali Osman ÇINAR, **Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Tarihi**. s. 189.

İsmail Paşa'ya yazılan hatt-ı hümayûnda, İzzet Mehmed Paşa'nın gelmesini beklemeden oradaki muhasebeyi görmesi için bir adamını vekil tayin etmesi ve acele olarak Mora'ya gitmesi istenmiştir¹⁷⁶. Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları devam ettiğinden, burası daha bir önem arz etmektedir.

İzzet Mehmed Paşa elini çabuk tutup görev mahalline gitmiş¹⁷⁷, ancak İsmail Paşa Mora'ya gitmemiştir. Yeni vali İzzet Mehmed Paşa'ya bir hüküm yazılarak, Mora'nın Akdeniz'in kilidi konumunda olduğu, bundan dolayı İsmail Paşa'yı bir saat bile bekletmeden Mora'ya göndermesi istendi¹⁷⁸.

Defalarca ilgililere fermanlar gönderilmesine rağmen, İsmail Paşa neden görev mahalline gitmekte gecikmişti? Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla İsmail Paşa kendisine haksızlık yapıldığı ve gadre uğradığı kanaatindeydi. Anlaşılan merkezle ordu arasındaki iletişim hatası/kazası yüzünden böyle bir durumla karşılaşmıştı. Belgelerden padişahın da hatanın farkında olduğu anlaşılmaktadır¹⁷⁹.

Çerkez beyleri ile sürekli sorunlar yaşayan ve çözmekte zorlanan İstanbul, bir de iki valinin birbirine girmesi tehlikesi ve tedirginliğini yaşamaktaydı. Devlet bir taraftan dış gailelerle uğraşırken bir de bu meseleyle uğraşmak istemiyordu. Ancak devletin korktuğu başına gelmiş, eski ve yeni vali muhasebenin görülmesi sırasında birbirlerine düşmüşlerdi¹⁸⁰. Tevcih tarihindeki hata, Mısır'da yönetim krizine neden olmuş, bu olaydan ise hazine zarar görmüştü.

1787 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşları devam ederken Rus Çariçesi II. Katerina, Mısır'ın yönetiminde bulunan Çerkez kökenli beyleri eski Kölemen Devleti'ni yeniden diriltmek için teşvik etmekten geri durmuyordu.

¹⁷⁶ BOA., HAT/203-10477.

¹⁷⁷ İzzet Mehmed Paşa'nın kapı halkını ve eşyalarını taşıyan Seyyid Elhac Ali, Ömer Alemdar ve arkadaşlarına, Paşa'nın hazinedarı Salih Bey tarafından kadının huzurunda 2212 kuruş verilmiştir. BOA., C. NF/37-1819 Tarih 3 Mayıs 1791 (29 Ş 1205).

¹⁷⁸ BOA., C. DH/227-11310.

¹⁷⁹ BOA., HAT/209-11208; BOA., HAT/192-9386.

¹⁸⁰ BOA., C. DH/145-7242, Tarih; BOA., C. DH/227-11310.

Ancak beylerden bir kısmı İstanbul'a durumu haber vererek sadakatlerini bildirmişlerdi¹⁸¹.

Nisan 1791'de Mısır'da meydana gelen veba salgınında şeyhülbeled İsmail Bey vefat edince¹⁸², Mısır valisi İsmail Paşa onun yerine Osman Bey'i şeyhülbeled olarak atamıştı¹⁸³. Osmanlı Devleti'nin mecburi ikamete tabi tuttuğu Said bölgesindeki Çerkez kökenli Murad ve İbrahim Beyler bu fırsatı kaçırmayarak Kahire'yi ele geçirme çalışmalarını hızlandırmışlardı. Kendilerinin Kahire'ye gelmesindeki en önemli engel olan İsmail Bey'den kurtulduklarının ve kendileriyle boy ölçüşebilecek kimsenin kalmadığının farkındaydılar¹⁸⁴.

Payitahttakiler Mısır'daki işlerin yolunda gitmediğinin ve durumun vehametinin farkındaydılar. Zaten Mısır'ın kileri durumundaki Said'in İbrahim ve Murad beylerin kontrolünde olmasından ve orada yaşanan olaylara müdahale edememekten dolayı rahatsızlık sürmekteydi. Ayrıca payitahttan yana tavır koyan Çerkez Şeyhülbeled Osman Bey, defterdar Ali Bey ve Cedavi Hasan Beyler arasında da anlaşmazlıklar vardı. Bu durum bölgedeki sorunun çözümünü engellemekteydi. Sonunda İstanbul, devlet yanlısı Çerkez Beylere vali İzzet Mehmed Paşa'nın emirleri doğrultusunda birlik içinde hareket etmeleri uyarısında bulunmuştur¹⁸⁵.

Aslında İstanbul, Mısır'da tam olarak nelerin yaşandığını anlamak, ümera ve vükelanın durumunu inceden inceye araştırmak, daha doğrusu istihbarat bilgileri toplamak için Emin adlı bir görevliyi Mısır'a göndermeye karar vermişti. Görev yazısını alan Emin, hemen İstanbul'dan bir gemiye binerek İskenderiye'ye gitmiş, 12 Temmuz 1791 (11 Zilkade 1205) Bulak'a ulaşmıştı. O, bir müddet vali İzzet Mehmed Paşa, ümera ve ocaklı ile vakit geçirdikten sonra İbrahim ve Murad beylerin vaziyeti hakkında bilgiler

¹⁸¹ UZUNÇARŞILI, **Osmanlı Tarihi IV/1**, s. 604.

¹⁸² JABARTI, **a.g.e**, c. I-II, s. 315

¹⁸³ JABARTI, **a.g.e**, c. I-II, s. 371; BOA., HAT/1399-56283; BOA., HAT/1400-56376.

¹⁸⁴ BOA., HAT/212-11499 veba tarikiyle beğlerin ekseri vefat mukabele idecek kimesne kalmadığından üsatı ümerâ Mısır'a hücum etmek dâyesinde olmalarıyla..."; Ayrıca bkz. Enver Ziya KARAL, **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu 1797-1802**, s. 27.

¹⁸⁵ BOA, C. DH/23-1126, Tarih 17 Aralık 1790 (10 R 1205).

toplamak için bunlarla yakın ilişki içinde olan birisiyle tanışmıştır. Bu kişiye biraz parası olduğunu ve ticaret yapmak istediğini söyleyerek ortaklığa girmiştir. Emin, bu şekilde İbrahim ve Murad Beylerin faaliyetlerini gece gündüz takip ederek bunları bir rapor halinde payitahta sunmuştur¹⁸⁶.

Emin'in gönderdiklerinden başka İzzet Mehmed Paşa'nın kaimesi de, - Murad ve İbrahim beylerin İzzet Paşa'ya, şeyhülbeledi yazdığı mektuplarla birlikte- Zilkade 1205'in başlarında (2-12 Temmuz 1791) İstanbul'a ulaştı. İzzet Paşa yazısına Kahire'de meydana gelen vebanın etkilerini anlatarak başladı. Devletin sadık emirlerinden İsmail Bey'in ve daha başkalarının bu vebada kaybedildiğini anlattı. Ardından sözü Mısır'ın asi beylerine getirerek Mısır'ın bunlar yüzünden yaşadığı sıkıntıları dile getirdi¹⁸⁷.

Önceki Mısır valilerinden Gazi Hasan Paşa'nın Said taraflarına sürdüğü asi beyler Murad ve İbrahim, İzzet Mehmed Paşa'nın başında olduğu askerleri yenilgiye uğratarak yapılan savaştan galip ayrıldılar. Yaklaşık dört yıl önce çıkarıldıkları Kahire'ye yeniden gelip yerleştiler. Burada devletin yapabileceği tek ve en önemli şey kalmıştı. O da sağlıklı kararlarla durumu kendi lehine çevirebilme beceri ve başarısını gösterebilmek.

Padişah III. Selim kendi emrini beklemeksizin Mısır'a giren firari beylerin cezayı hak ettiklerini düşünüyordu¹⁸⁸. Ancak Mısır valisine “senin beyleri bağışlaman ve arka çıkmandan dolayı bazı şartlarla suçları affedilecek” diyerek sorumluluğu İzzet Mehmed Paşa'nın üzerine atmış, olabilecek aksi bir durumda hesap soracağını hissettirmişti¹⁸⁹. Sonra ise İbrahim ve Murad Beylerin bundan böyle devlete karşı kusur etmeyecekleri kanaatine varıldığı, taahhüt ettikleri şekilde hareket ederlerse iltifattan başka bir şey görmeyecekleri, verilen emirleri yerine getirmeleri, hilafdan kaçmaları, “âkılâne ve rızâcûyâne” hareket etmeleri gerektiği kendilerine hatırlatıldı. İzzet Paşa'ya ise istenildiği şekilde hareket etmeye ihtimam, fakir fukaraya

¹⁸⁶ BOA., HAT/186-8777, Tarih 25 Ağustos 1791 (25 Z 1205).

¹⁸⁷ ÇINAR, a.g.t, s. 230-231; KRAMERS, a.g.m, s. 247.

¹⁸⁸ BOA., C. DH/41-2025, Tarih 28 Eylül 1791 (29 M 1206); BOA., C. DH/42-2083, Tarih 26 Aralık 1791 (29 R 1206).

¹⁸⁹ BOA., C. DH/41-2025; BOA., C. DH/42-2083.

şefkat göstermesi ve halkın emniyet içinde olmasına da dikkat etmesi gerektiği ifade edildi¹⁹⁰. Bunlar nasihat ve öğüt niteliğindeki bilinen uyarılardı.

Devlet asi beylerden mali beklentilerini ise şu şekilde sıraladı: 1. İrsaliye hazinesi ve helvan akçelerini¹⁹¹ eskiden olduğu gibi kendi rızalarıyla ödeyecekler. 2. Matbah-ı amire, tersane-i amire ve kilerin ihtiyaçlarını gidermeye devam edecekler. 3. Haremeyn-i Muhteremeyn için önceki sorumlulukları devam edecek ve hacıların zamanında gönderilmeleri konusunda bir kusur meydana gelmeyecekti¹⁹². Bu şekilde onların afları belli şartlara bağlanmış oldu. Aksi durumlardan kaçınmaları, yoksa Mısır'da kalmalarına kesinlikle müsaade edilmeyeceği belirtildi. En önemlisi de Avusturya ile sulhun yapıldığı ve Rusya ile de mütarekenin imzalandığının hatırlatılmasıydı¹⁹³. Yani devlet şu an elinin eskiye göre daha güçlü olduğunu net bir şekilde ifade etmiş oluyor, bir nevi onlara aba altından sopa gösteriyordu. Beyler, valiye istedikleri nitelikte bir takriri yazdırmayı başarmışlardı. Ama hesap etmedikleri Emin'in istihbarat raporlarıydı. Yüklenmeye çalışılan mali yükümlülüklerle bakılırsa uygulanan stratejide Emin'in istihbarat raporları oldukça işe yaramıştı. Ancak gerçekte Mısır'ın yönetimi valinin kontrolünden çıkmış, asi beylerin eline geçmişti.

İzzet Mehmed Paşa ile İbrahim ve Murad Beyler arasındaki ilişki zamanla göreceli olarak daha iyi düzeylere ulaştı. Hatta İzzet Paşa Mısır'dan ayrılırken kendisini iyi bir şekilde uğurlayan İbrahim Bey'in oğlu Merzuk Bey'e sadrazamlığı sırasında beylik hilati giydirmiş ve mükâfat olarak sancak tevcih edilmesini sağlamıştı¹⁹⁴.

Esasında 18. Yüzyılın sonunda Mısır'da yaşanan söz konusu olaylar buranın Osmanlı'dan kopuş sürecinin Mehmed Ali Paşa ile başlamadığını, bunun ilk işaretlerinin aslında ondan çok önceleri Murad ve İbrahim Bey'in

¹⁹⁰ BOA., C. DH/41-2025; BOA., C. DH/42-2083; BOA., C. DH/52-2580; BOA., HAT/201-10264.

¹⁹¹ Helvan Akçeleri ile ilgili bkz. Stanford J. SHAW; **Ottoman Egypt 1517-1798**, s. 165, 289, 329.

¹⁹² BOA., HAT/201-10264, Tarih 18 Ağustos 1792 (29 Z 1206); BOA., C. DH/52-2580.

¹⁹³ BOA., HAT/201-10264.

¹⁹⁴ BOA., C. DH/55-2740, Tarih 21 Mart 1795 (29 Ş 1209).

devlete galebe çalıp güç kullanarak Mısır'ın yönetimini ele geçirmeleri ile hatta Bulutkapan Ali Bey'in¹⁹⁵ faaliyetleriyle başladığını göstermektedir¹⁹⁶.

İzzet Mehmed Paşa'nın Mısır valiliği görevi bir yıl ile sınırlıydı. Bir valinin bulunduğu yerde göreve devam etmesi yeni bir fermanla görevinin ibkâsına bağlı olduğundan¹⁹⁷ İzzet Mehmed'e de bir yıl sonra görev süresinin uzatıldığına dair ferman yazıldı¹⁹⁸.

O Mısır'da gerçekten çok büyük sıkıntılarla mücadele etti. Karşılaştığı güçlükler dayanılır cinsten değildi. İstanbul'daki kapı kethüdası Aziz Efendi'ye yazdığı *şukkalar*¹⁹⁹ yoluyla sarayı şikâyetlerinden haberdar ediyordu. Bunun üzerine valilik değişiklikleri ile ilgili mülahazalarda İzzet Mehmed'in yerine Anadolu Valisi Ali Paşa'nın gönderilmesi gündeme gelmişti. Ancak bundan iki sebeple vaz geçildi. Sebeplerden birincisi; uzun zamandır doğru dürüst toplanamayan irsaliye vergilerinin toplanma ihtimaliydi. Valinin başkanlığındaki Mısır divan üyeleri Şeyhülbeled İbrahim'in konağında toplanıp irsaliyenin nasıl toplanacağını müzakere etmişler ve nihayetinde miktarın köylere tevzi' edilip toplanması konusunda anlaşmışlardı. Diğer sebep ise Ali Paşa'nın Anadolu eşkiyasının tenkilinde görevlendirilmiş olmasıydı. Ayrıca Ali Paşa Mısır'a gönderilirse "Devlet-i Aliyye'nin hidmet-i celâdette istihdâm eylediği veziri Mısır'a tayin etmekten muradı bizleri bir sûretde mahv itmek içündür" vesvesesine düşülebilirdi. Ancak İzzet Paşa'nın şikâyeti de göz ardı edilemezdi. Çünkü Mısır'daki emirlerin –İbrahim ve Murad- tavırlarından bıkip usanmıştı. Görev yerinin değiştirilmesini istiyordu. Bu noktada akla Halep Valisi Feyzi Süleyman Paşa ile tebdili geldi. Feyzi Süleyman Paşa daha önce Mısır'da bulunmuş İbrahim ve Murad'la iyi geçinmişti, Mısır için de ehil bir kişiydi. Plan hemen hazırlandı ve Süleyman

¹⁹⁵ Bulutkapan Ali Bey ile ilgili bkz. EMECEN, "Ali Bey, Bulutkapan", *DiA*, c. II, s. 383-384; GÜLER, **Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması**, s. XXXIII.

¹⁹⁶ Michael WINTER, **Egyptian Society Under Ottoman Rule, 1517-1798**; RAYMOND, **a.g.e.**, s. 45. Bruce MCGOWAN, "Ayanlar Çağı 1699-1812", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Editör: Halil İncılık-Donald Quataert, s. 799-800.

¹⁹⁷ RAYMOND, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁹⁸ BOA., HAT/236-13134A

¹⁹⁹ Merkezle taşra veya taşradaki iki yer arasındaki yazışma, üstten asta yazılan tahrirat. YILMAZ, **a.g.e.**, s. 612.

İskenderun'dan sefineye binip deniz yoluyla Mısır'a yaklaşacak İzzet Paşa da iskeleye doğru geldiğinde Halep'e gitmesi söylenecekti. Padişah da "benim vezirim vâkıa mülâhazan gibidir re'yn üzere nizam viresin" diyerek kaymakam paşanın kanaatlerine ortak olduğunu gösterdi²⁰⁰.

Anadolu valisi Ali Paşa'nın yukarıda belirtilen mahzurlardan dolayı Mısır'a gönderilmesi uygun olmadığından, Anadolu Eyaleti ile Karaman Eyalet valileri arasında değişiklik yapıldı. İzzet Paşa her ne kadar Mısır'dan şikâyet etmekle birlikte, "Mısır'a duhulümden hurucuma dek Devlet-i Aliyye'ye yarar bir hizmetde bulunmamış olurum şu adam bu kadar vakit Mısır'da turdu bir iş göremedi" dedirtmek istemiyor ve "şu hazinenin adını alayım sonra buyuralım" diyordu. Açıkçası o irsaliyeyi toplamadan yerinden ayrılmak istemiyordu. Merkez de aynı kanaatleydi. Hemen azledilse bile "tut"²⁰¹ için bir müddet bekleyeceğini ve görevi terk etmeyeceğini biliyordu²⁰². İzzet Paşa'ya Mısır'dan gönderilecek irsaliyenin gecikmesine engel olunmamak için tebdilin tehir edildiği, hazinenin gönderilmesinin akabinde Mısır'dan kurtarılacağı yazılacaktı. Padişah da azledildiğini önceden haber vermek uygunsa bunun gayet gizli yapılması ve yayılmaması uyarısında bulunarak onayını bildirdi²⁰³.

Bu arada İzzet Mehmed Paşa İstanbul'a iki müjdeli haber gönderdi. Birisi daha önce Mekke'ye gönderilmesi yılan hikâyesine dönen, "zâr-ı şerif"²⁰⁴ ile Bâb-ı Münîfe'ye konulacak perdenin imal edilip yerine gönderilmesiyle ilgiliydi. Paşa emanetlerin hazırlanıp Emir-i Hac Osman Bey'e teslim edildiğini ve hac zamanı yerine ulaştırılacağını yazdı. Diğerisi ise, H. 1200-1207 (M. 1786-1793) arasında çok az ödenen irsaliye hazinesi ile alakalıydı. Şeyhülbeled'in konağında toplanan divanda alınan kararın gereği yerine getirildi, tahsil edilen 554 Mısır kesesinin 154'ü ferman gereği Yusuf

²⁰⁰ BOA., HAT/257-14740, Tarih 7 Ağustos 1793 (29 Z 1207).

²⁰¹ 1. Mısır'da Kiptîlerin yıl başısı. 14 Eylül idi. Bu nedenle Mısır valileri devlet tarafından bu tarihte atanırdı. 2. Mısır'da mali yılbaşı olan 31 Ağustos gününe verilen isim. Bir yıl önceki vergiden ve geçen yıllardan toplanamayıp kalanlar, tut gününe kadar toplanırdı. YILMAZ, **a.g.e.**, s. 662.

²⁰² Benzer bir sorun sabık İsmail Paşa ile İzzet Mehmed Paşa arasında daha önce yaşanmıştı ve tekrar aynı durumla karşılaşılması olası bir durumdu.

²⁰³ BOA., HAT/257-14756, Tarih 7 Ağustos 1793 (29 Z 1207).

²⁰⁴ "Zâr" odaların içinden iki veya daha fazla kısma ayırmak için çekilen perde anlamına gelmektedir. YILMAZ, **a.g.e.**, s. 710.

Paşa'ya verildi ve ondan alınan tahvil ile birlikte, kalan 400 Mısır kesesi mübaşire teslim edilip İstanbul'a yollandı. Mısırlı emirlerin –İbrahim ve Murad olmalı- İstanbul'a Mısır atı ve tavaşı gönderdiği haberi de İzzet Mehmed'in kapı kethüdası Aziz Efendi tarafından saraya haber verildi²⁰⁵. Bu müjde kabilinden haberlere padişahın yorumu oldukça ilginç oldu: “benim vezirim tahriratı gördüm Haleb ile Mısır'ı tebdil eyleyecek idi Süleyman Paşa vefat eyledi şimdi nasıl olur İzzet Mısır'dan şikâyet eyliyor idi”²⁰⁶. Evet, şimdi nasıl olacaktı. Mısır'a kim tayin edilecekti?

Merkezde önce Mısır'ın Anadolu eyaleti ile tebdil edilmesi, yani Ali Paşa'nın Mısır'a, İzzet Mehmed Paşa'nın da Anadolu eyaletine tevcihi düşünülmüştü; çünkü Mısır ümerasının Ali Paşa'dan korkup Mısır irsaliye hazinesini ödeyeceği hesap ediliyordu. Ancak Ali Paşa'nın vefatı bu planın yürürlüğe girmesini engellemiştir²⁰⁷. Sonra Mısır'ın Halep valisi Süleyman Paşa'ya tevcihi ve İzzet Paşa'ya da “İskenderiye taraflarına geledur yakınlar geldiğinde ala mansıp tevcih olunur denilip” Mısır'dan çıkarılıp Halep'in verilmesi planlanmıştır. Ancak bu defa da Süleyman Paşa vefat etti. İzzet Paşa'nın Mısır ümerasından irsaliye hazinesi olarak dört yüz Mısır kesesi tahsil etmeyi başarıp, mübaşiri kapıcı başı ile parayı yola çıkarması ve toplamda irsaliye hazinesinden sekiz yüz Rumi kesenin tahsil olunması şartları değiştirdi. Bütün bunlara rağmen Bekir Paşa'nın Mısır'a gönderilmesi gündeme geldi, ancak Kaymakam Paşa'da İzzet Mehmed'in Mısır'da bırakılması kanaati hâkimdi. Bunu Bekir Paşa'nın Mısır'a gönderilmesi durumunda Rumeli'nin boş kalacağı, İzzet Mehmed Paşa'nın Mısır'daki

²⁰⁵ Hediyeler İstanbul'a ulaştığında İzzet Paşa Anadolu valisi olmuştu: “Kapu kethüdâsı olduğım sâbika Mısır ve hâlâ Anadolu vâlisi saâdetlü İzzet Mehmed Paşa hazretlerinin Mısır vâililiği hengâmında ümerâ-yı Mısıriyye'den sâbika mîrî'l-l-hâc Murâd Bey kulları tarafından gerek rikab-ı müstetâb-ı hazret-i cihandâriye takdîm için tertîb eylediği takdimesini ve gerek sâir mahallere olan hedâyâsı İskenderiye'de sefineye vaz' ve üzerine mu'temed ve mu'teber adamlarından Mehmed Ağa nâm kimesne tayin olunmuş olmak mülâbesesiyle bu defa mahsûben Bâbü's-selâm sefine-i merkûme Der-saâdet'e vâsıl olduğu ma'lum-ı devletleri buyruldukda bu babda teveccühle emr ve irade-i aliyyeleri buyrulur ise emr ü fermân hazret-i menlehû'l-emrindir”. BOA., HAT/1402-56662; bu belge RAYMOND'un 1793-1798 arasında Mısır'dan tek kuruş vergi gönderilmediği iddiasını da çürütmektedir. RAYMOND, **a.g.e.**, s. 12. Ayrıca aynı iddia için; SHAW, **a.g.e.**, s. 1-10.

²⁰⁶ BOA., HAT/184-8573.

²⁰⁷ Ali Paşa'nın Mısır'a atanmasından vazgeçilmesinin, Ali Paşa'nın vefatından değil, başka sebeplerden olduğunu yukarıda izah ettik. BOA., HAT/183-8433.

işlerin kolaylığını bulduğundan bir müddet daha yerinden oynatılmamasıyla gerekçelendirdi. Ama her şeye rağmen padişah, “Bekir Paşa’ya dahi Mısır verilse olmaz mı” diyerek kendi kanaatinin Bekir Paşa’dan yana olduğunu gösterdi. Sonuçta kaymakam paşanın kanaatleri ağır bastı ve İzzet Paşa Mısır’da “İbkâ” edildi. “İbkâsı”nın ardından İzzet Paşa teşekkürlerini ifade eden bir mektubu İstanbul’a gönderdi²⁰⁸. Mısır’daki işleri yoluna koyduğundan olsa gerek, mektuptan anlaşıldığına göre Mısır’da bırakıldığına seviniyordu.

2.5.Sadaretten Önceki Son Görev: Anadolu Valiliği

1208 Şevval kararnamesiyle (Mayıs 1794) İzzet Mehmed Paşa çilesini doldurduğu Mısır’dan Anadolu valiliğine tayin edilince²⁰⁹, yerine Vidin muhafızı ve sabık kaymakam Hacı Salih Paşa getirilmiş, ancak İzzet Paşa’dan “Tut” vakti girinceye kadar Mısır’da kalması; başta darphane olmak üzere toplanması gereken gelirler ile cizyeleri toplama görevinin uhdesinde olduğu bildirilmişti. Hatta Salih Paşa “Tut” vakti girişine kadar yetişemezse o gelinceye kadar Mısır’da emaneten kalması istenmişti²¹⁰. Bu durum çok sürmedi, aynı günlerde gelen yeni hükümle yeni görev yerine “serian hurûc ve icâleten kemâl-i şân ü vakârıyla sefineye binip İzmir’e hurûc ve Anadolu vilayetlerinin merkezi olan Kütahya’ya vusul-i ibtidâr” etmesi istendi²¹¹. Bilindik ifadelerle Mısır’da vali olduğu günden beri ümera, ocaklı ve diğerleriyle güzel dostluklar kurduğu, mühim işleri gördüğü; Anadolu valiliği için böyle bir kişiye ihtiyaç duyulduğundan buraya tevcih edildiği söylendi. İzzet Paşa belirtildiği üzere yerine İbrahim Bey’i kaymakam nasb etti, ancak “tut mevsimi”nin girişine kadar Mısır’ın “tevliyet” ve “darphane”sini idare etmesi için de kapıcılar kethüdası Mustafa’yı yerine vekil bıraktı ve 4 Haziran 1794’de “Kasrûlayn”a hareket etti. Yirmi gün sonra da İskenderi’ye vardı²¹².

²⁰⁸ BOA., HAT/1454-6, Tarih 8 Eylül 1793 (1 S 1208).

²⁰⁹ Abdülkadir Özcan, İzzet Mehmed Paşa’nın 5 Şevval 1207’de Anadolu Valiliğine getirildiğini yazmaktadır. Ancak bu tarih yanlıştır. ÖZCAN, a.g.m, s. 560.

²¹⁰ İzzet Mehmed Paşa 1209 Saferinin 22 sine (18 Eylül 1794) kadar olan bütün cizyeleri toplayacaktı. BOA., Mühimme-i Mısır, Defter No: 10, hüküm 431-432, 2-11 Mayıs 1794 (Evâil-i Şevval 1208).

²¹¹ BOA., Mühimme-i Mısır, Defter No: 10, hüküm 434; hüküm 435.

²¹² BOA., HAT/181-8203.

İzzet Mehmed Paşa'nın Mısır valiliği üç yıla yakın sürmüştü. O, Mısır'da asilere karşı yaptığı savaşı kaybetmesine rağmen, kontrolü tamamen onlara bırakmamış, idare-i maslahatçı bir yaklaşımla durumu idare edereyle vergileri toplamış mümkün mertebe vazifesini yerine getirmeye çalışmıştır.

2.6.İzzet Mehmed Paşa'nın Sadareti

2.6.1.Sadaret Makamına Getirilişi

III. Selim tahta çıkmalı beş yıl olmuştu. Melek Mehmed Paşa iki buçuk yıldan fazla zamandır sadrazamlık yapıyordu. Vezirlikte ise kırk yılı devirmişti. Tecrübeli ve bilgiliydi. Ancak Melek Mehmed Paşa, genç, cevval, ileri görüşlü, her alanda yapacağı reformlarla imparatorluğu daha ileri götürmeyi planlayan III. Selim'in hedeflerini gerçekleştirmede onunla birlikte bu işi götürebilecek bir dinamizme sahip değildi²¹³.

Padişah, aydın fikirli, liyakatli, hedef ve amaçlarını gerçekleştirmede kendisine destek olabilecek nitelikte bir veziri sadaret makamına getirmek istiyordu. Bu çerçevede aklına ilk olarak genç, azimli, zengin ve nüfuz sahibi olması hasebiyle İzzet Mehmed Paşa gelmiştir²¹⁴.

Sadarete getirilmesine karar verilen İzzet Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gelmesi için bir hatt-ı hümayun hazırlandı ve Usta-zâde Ali Haseki gizli bir şekilde Anadolu Valiliği'nin merkezi Kütahya'ya gönderildi. Ali Haseki, Paşa'yı "Gedüs" kasabasında buldu. Vaziyetten haberdar olan İzzet Mehmed Paşa en yakınlarıyla birlikte yola çıkarak 20 Ekim 1794 (25 Rebiülevvel 1209) Pazartesi gecesi Üsküdar'a ulaştı. Ertesi sabah seherde Topkapı Sarayı'na giriş yaptı²¹⁵.

²¹³ Melek Mehmed Paşa'nın azlinin sebebi, ihtiyarlık ve gevşeklikle izah edilir. DANIŞMEND, **a.g.e.**, c. 4 s. 73; CABİ ÖMER, **Câbi Tarihi I**, Haz. Mehmet Ali Beyhan, s. 47.

²¹⁴ SHAW, **Sultan III. Selim**, Çev. Hür Güldü, s. 510.

²¹⁵ Seydi Vakkas TOPRAK, **Nuri Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 134; İzzet Mehmed Paşa'nın sadarete getirilmesine 13 Ekim 1794 (18 Ra 1209) Pazartesi günü karar verilmişti. Ali Haseki'nin İzzet Mehmed Paşa'yı çağırmak üzere Kütahya'ya yola çıkması ile İzzet Mehmed Paşa'nın İstanbul'a girmesi arasındaki süre tam bir haftadır. V. Sema ARIKAN, **III. Selim'in Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme**, s. 179; AHMED CEVDET, **Tarih-i Cevdet**, c. VI, s. 136;

Melek Mehmed Paşa durumdan haberdar değildi. Muhasebe-i Evvel Mehmed Şerif Efendi'nin sur dışında bulunan Baruthane'de verdiği ziyafete katılacaktı. Bâb-ı âli'den hareket edip, Topkapı önünden geçerken kayık gönderilip Balıkhane'ye gitmesi gerektiğine dair hattı hümayun kendisine gösterildi. Balıkhane'ye gönderilmesi kendisinin sadareten azledildiği anlamına geliyordu²¹⁶. Padişah tarafından gönderilen Emir-i Ahur Zühdü Bey sadaret mührünü geri aldı. Bu sırada sarayda bulunan şeyhülislam ile yeni sadrazam padişahın huzuruna çıkarıldı, sadrazama Hırka-i Saadet odasında sadaret mührü teslim edildi. Ardından samur kürk giydirildi, hakkında hayır dua edildi. Tüfekçiler gösteri atışları yaptı, pehlivanlar güreş tuttu, padişah atıyyeleri dağıttı. Ardından orta kapıda padişah tarafından hazırlatılmış "esb-i zerrîn-licâm"a binip görev merkezi olan Bâb-ı Âsafî'ye geldi. Burada da adet üzere devlet adamlarına ve ocak ağalarına hilatler giydirildi²¹⁷.

Padişah 23 Ekim 1794 Perşembe günü, yeni sadrazama bazı hususlara dair tenbihleri içeren hattı hümayun ile birlikte bir at hediye etti. Buradaki törene devlet ricali ve ocak ağaları da katıldı. Hatt-ı Hümâyun Serbevâbîn-i Şehriyârî (kapıcıbaşı) Zühdi Bey tarafından okundu²¹⁸.

SERTOĞLU, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, c. V, s. 2765-2766; İsmail Hami DANİŞMEND, **a.g.e**, c. IV, s. 73; ÖZCAN, **a.g.m**, s. 560.

²¹⁶ Azledilen görevlilerin haklarındaki karar kesinleşinceye kadar Balıkhane'de bekletilmesinin âdet olduğuna dair bkz. YILDIZ, **Bahçıvanlıktan Saray Muhafızlığına Bostancı Ocağı**, s. 173, 238.

²¹⁷ TOPRAK, **a.g.t**, 135-136; ARIKAN, **a.g.e**, s. 179. CABİ ÖMER, **Câbî Târihi I**, s. 47; AHMED CEVDET, **a.g.e**, c. VI, s. 136; SERTOĞLU, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, c. V, s.2766.

²¹⁸ Sûret-i Hattı Humâyûn

Sen ki vezîr-i a'zâm ve bi'l-istiklâl ve vekîl-i mutlakım İzzet Mehmed Paşa'sın! Seni selâm-ı selâmet-encâm-ı şâhânemle taltîf eyledikten sonra ma'lûm-ı sadâkat-mersûmun olsun ki, selevin sadr-ı sâbık Melek Mehmed Paşa gayet pîr ü ihtiyâr olmağla, umûr-ı devletimi idârede fûtûru derkâr olduğundan umûr-ı nizâmiyye-i Saltanat-ı Seniyyem'e sarf-ı zihn edemeyüp, her ne kadar hutût-ı humâyûnumla kendüye tenbîh ve rehâvet etmeyüp, her husûsa ikdâm u sa'y ve ihtimâm eylemesi te"کید olunmuş iken, bir fâ"ideyi müntic olmadığı nezd-i şâhânemde muhakkak olmağla sadâretten azl birle yerine âkil ü müdebbir ve sâdık u mütebassır bir vezîrin nasbı iktizâ eyleyüp, sen, vüzerâ-yı izâm içinde memdûhu'l-ef'al-ı devlet terbiyesi olduğundan, zabt eylediğin menâsıbdâ dahi hüsni sülûk ile ma'rûf ve akilâne hareket ü etvâr ile mevsûf olup, inâyet-i rabbü'l-âlemîn ile hizmet-i sadâretde dahi dîn ü devletime lâıyk ve rızâu'llaha muvâfık etvâr u harekete muvaffak olacağın zâhir olmağla, karîha-i mülûkânemden makâm-ı vekâlet-i kübrâya istiklâl-i tâmm ile nasb olunmuşundur. Göreyim seni, **(6b)** kâffe-i umûr-ı devletimi sana ihale eyledim. Nizâm-ı Devlet-i âliyyemi her umura takdîm ile hayırhâhân-ı dîn ü devlet ve kâr-âşinâyân-ı saltanatım ile müzâkere ve her maslahatda erbâbını istihdâm eyleyerek nizâm-ı devlet ve def'-i mezâlîm ile istirahat-ı ra'ıyyet ve imâr-ı memleket husûslarına gâyet dikkat ve taşralarda olan usât u eşkiyâyı siyâset

Şairlerin her sadaret değişikliğinde sadrazamlar için şiir yazıp tarih düşürmeleri süregelen bir gelenektir. İzzet Mehmed Paşa'nın da anısına müderris Adem Efendi²¹⁹, Fazıl Bey²²⁰, Sururi²²¹, Bahar Efendi²²² ve devrin vakanüvisi Halil Nuri Bey²²³ birer tarih düşürmüşlerdir. Bütün bu beyitlere Halil Nuri Bey kitabında yer vermiştir²²⁴.

Melek Mehmed Paşa'nın ardından oğlu Salih Bey de Kapıcılar Kethüdalığı görevinden alınmış, yerine Mirahur-ı Sâni Zühtü Bey getirilmişti²²⁵. Ayrıca Dergâh-ı Âlî başçavuşluğundan Genç Osman Ağa alınıp yerine 28 Ekim 1794 (3 R 1209) Gümrük Emni Selanikli Seyyid Mustafa Bey getirilmişti. Selanikli Mustafa Bey bu görevinin üzerinden yirmi gün geçmeden vezirlikle Rumeli valiliğine terfi ettirilmişti²²⁶. Bu oldukça hızlı bir yükselişti ve bilinçli bir şekilde böyle bir uygulamaya gidildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Mustafa Bey'in Gümrük Emaneti'nden doğrudan vezirliğe terfisi uygun olmayacaktı. İzzet Mehmed Paşa, Seyyid Mustafa Bey'in çok riskli ve kritik bir görev olan Rumeli valiliğine getirilmesine yardımcı olmakla aslında ateşle oynuyordu. Çünkü Mustafa Bey, üst düzey yönetim konusunda henüz hiçbir vezirlik tecrübesi olmayan bir kişiydi. Anlaşılan o ki İzzet Mehmed Paşa "Dağlı Eşkıyası" ile mücadele etmek için güvendiği bir kişiyi göreve getirerek inisiyatif alıyordu.

eyleyüp, husûsan ser-haddât istihkâmâtına ve derûnlarına esnâf-ı neferât ve envâ'-ı levâzımât vaz'ına sa'y ü gayretde aslâ kusûr eylemeyüp, her etvârını şerî'at-ı ğarrâyâ tatbîk ve ibadullah üzerine neşr-i adâlet ve zalemeyi mazhar-ı siyâset ve sadâkat-kârânı taltîf ve tahsîl-i rızâ-yı şâhâneme gayret eylesin. Cenâb-ı feyyâz-ı mutlak kâffe-i umûrda hayra muvaffak eyleye. Âmin. TOPRAK, **a.g.t.**, s. 139-140.

²¹⁹ *Ve mâ elfu'l-aklâm kâmet ve erhet*

Ve kad lâhe bideru'l-mühür fî evc-i izzeti.

²²⁰ *Cibrîl-i vâhime bana târîhi vahy eder,*

Mühür ü emânet erdi Melek'den Mehmed'e.

²²¹ *Rabb izzet edüp i'zâz ile mührü ihsân,*

Geldi devletle vezir oldu Mehmed Paşa.

²²² *Bâzû-yı bâ şevk-i kalem safha-i fikre târîh,*

Hâ'iz-e devlet sadr oldu Mehmed Paşa.

²²³ Halil Nuri Bey ise şiirini İzzet Mehmed Paşa'ya takdim etmeyip, devrin tarihçisi olarak yazdığı tarih kitabında vermeyi uygun gördü:

Cevheri bende bu târîhi dedim ey Nûrî,

Kala izzetle sadâretde Mehmed Paşa.

²²⁴ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 137-138; Ayrıca AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 138.

²²⁵ AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 137

²²⁶ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 143.

İzzet Mehmed Paşa bunlarla da yetinmemiş, merkez teşkilatında önemli değişikliklere gitmiştir. Bu çerçevede esasında çok önemli devlet tecrübesi olmasına rağmen Ebubekir Ağa yerine sadrazam kethüdalığına Ruznamçe-i evvel ve eski Reisülküttap Abdullah Berri Efendi'yi, Abdullah Berri Efendi'den boşalan yere Baş muhasebeci Mehmed Şerif Efendi'yi, Baş muhasebeciliğe Azmi Efendi'yi, Mektupçuluğa ser halife İbrahim Efendi'yi, ser halifeliğe Galip Efendi'yi, ikinci ser halifeliğe de Mustafa Refik Efendi'yi, Başbakıkulu Abdullah Bey çavuş başılığa, başbakıkulu görevine de eski Bostancıbaşı Ahmed Ağa'yı getirterek Bâb-ı Âlî'deki kontrolünü sağlamlaştırmak istemiştir²²⁷.

2.6.2.Rutin Faaliyetler

Her yıl hac mevsiminde kutsal topraklara Surre gönderme²²⁸ geleneği İzzet Mehmed'in sadrazamlığı döneminde de devam etmiştir. Surre-i hümayun için her yıl Receb ayının on ikinci günü sarayda merasim düzenlenirdi. İzzet Paşa'nın sadrazamlığı sırasında söz konusu törenler hiç aksatılmadan vaktinde yapıldı. Onun sadrazamlık yaptığı dört yıllık dönemde dört surre gönderildi. Bu dört surre alaylarında görevli olarak, Edirne bostancıbaşısı İsmail Ağa (2 Şubat 1795), Medine-i Münevvere muhafızı eski sadrazamlardan Yusuf Paşa'nın kethüdası Mehmed Emin Ağa (23 Ocak 1796), hassa kapıcıbaşısı Mehmed Ağa (11 Ocak 1797) ve Tecelli Efendi (31 Aralık 1798) surre emini olarak kutsal topraklara gönderilmişti²²⁹.

Osmanlı teşrifatında, Hz. Peygamber'in doğum günü kabul edilen 12 Rebiülevvel'de düzenlenen törenlerin başlangıcı hakkında kesin bilgi yoktur²³⁰. İzzet Mehmed Paşa'nın dört yıllık sadaretinde de dört defa mevlid programı tertip edilmiştir. Bu dönemde ilk mevlid programı 26 Eylül 1795'te

²²⁷ AHMED CEVDET, **a.g.e**, c. VI, s. 138-139; TOPRAK, **a.g.t**, s. 143.

²²⁸ Surre-i Hümayun ile ilgili bir çalışma için bkz. Münir ATALAR, **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları**.

²²⁹ TOPRAK, **a.g.t**, s. 160, 328, 431, 665; BOA., HAT/178-7912.

²³⁰ Bunu Osman Gazi'ye kadar götürülenler varsa da genel görüş, bu törenlerin Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren saray protokolünde yer almaya başladığı ve III. Murad zamanında tamamen resmileştiği şeklindedir. Mehmet ŞEKER, "Osmanlılarda Mevlid Törenleri", **DİA**, c. XXIX, s. 479.

(12 Ra 1210) yapılmıştır. Sultan Ahmed Camii'nde okunan mevlide ulema, devlet erkânı ile birlikte III. Selim büyük bir debdebe ile gelmiştir. Daha sonra 17 Eylül 1796 (12 Ra 1211), 4 Eylül 1797 (12 Ra 1212), 24 Ağustos 1798 (12 Ra 1213) tarihlerinde mevlid-i şerif törenleri yapılmıştır. Bütün mevlid törenlerine padişahla birlikte sadrazam İzzet Mehmed Paşa ve ileri gelen devlet erkânı katılmıştır²³¹.

Memur ve askerlere maaş karşılığı mevâcib²³² ya da ulufe adı altında ödeme yapılırdı²³³. Devlet görevlilerinin mevâcibleri günlük yevmiye üzerinden hesaplanır, hicri yıla göre her üç ayda bir ödeme yapılır²³⁴ ve bu ödemelere de “kıst” adı verilirdi. Birinci kıst için; Muharrem, Safer ve Rebiülevvel aylarının kısaltması olarak *masar*, ikinci kıst için; Rebiülahir, Cemaziyellevvel, Cemaziyelahir aylarının kısaltması olarak *recec*, üçüncü kıst için; Receb, Şaban ve Ramazan aylarının kısaltması olarak *reşen*, dördüncü kıst için, Şevval, Zilkade ve Zilhicce aylarının kısaltması olarak *lezez* ifadeleri kullanılırdı²³⁵.

Kapıkullarının mevâcib dağıtımı gösterişli törenlerle yapılır ve sadrazamın huzurunda dağıtılırdı²³⁶. Bazen yabancı elçi kabulü programına da denk düşerdi. Böyle durumlarda devletin büyüklüğü ve haşmeti gösterilmiş olurdu. Maaş ödemeleri için “ihrâc-ı mevâcib-i sunûf-ı askeriye”, “ihrâc-ı mevâcib”, “ihrâc-ı mevâcib-i sunûf-ı leşkerîyân” tabirleri kullanılırdı. Mevâcib dağıtımları bazen birkaç gün sürerdi. Dağıtım bittikten sonra padişahın sadrazama bir hatt-ı hümayun ile mücevherli bir hançer ve samur kürk göndermesi adettendi²³⁷.

²³¹ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 265-266, 398, 483, 721.

²³² Mevâcib tabirini Memlukler kullanmışlar, Osmanlılar da onlardan almışlardı. UZUNÇARŞILI, **Kapıkulu Ocakları I**, s. 411; Erhan AFYONCU, “Mevâcib”, **DİA**, c. XXIX, s. 418-419.

²³³ UZUNÇARŞILI, **Kapıkulu Ocakları I**, s.416; AFYONCU, a.g.m, s. 420.

²³⁴ HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, **Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân**, Haz. Sevim İLGÜREL, s. 38. Ayrıca bu eserde kapıkullarının hangi gruplarının ne kadar mevâcib aldıkları ile alakalı ayrıntılı bilgiler mevcuttur.

²³⁵ Erhan AFYONCU, a.g.m, s. 419; UZUNÇARŞILI, **Kapıkulu Ocakları I**, s. 411.

²³⁶ MUSTAFA NURİ PAŞA, **Netayicül Vukuat III-IV**, Haz. Neşet ÇAĞATAY, s. 117 vd; UZUNÇARŞILI, **Kapıkulu Ocakları I**, s. 419 vd.

²³⁷ UZUNÇARŞILI, **Kapıkulu Ocakları I**, s. 428; AFYONCU, a.g.m, s. 420.

İzzet Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde yıllardır olduğu şekilde dağıtımlar Muharrem, Cemaziyelevvel ve Şaban ayları olmak üzere yılda üç defa yapılmıştır. Şaban ayında iki *kıst* olarak ödeme yapıldığı (*kısteyn*) için üç dönemde mevâcib ödemeleri tamamlanmıştır²³⁸.

XVIII. yüzyılın sonlarında savaşlar sebebiyle askerlerin mevâcibleri uzun bir süre verilememiştir²³⁹. İzzet Mehmed Paşa 20 Ekim 1794'te (1209 yılı rebiülevvel ayının sonunda) sadarete geldiği için, ilk mevâcib dağıtımı 2 Aralık 1794'te (9 Ca 1209) yapılmıştır. Tertip edilen divanda her zaman önce mütekaitlerin ödemesi yapılıyordu. Padişah tarafından teşrifat için gönderilen seferli kethüda ağası, hattı hümayunla hediyeleri sadrazama sunmuş, hattı hümayun okunduktan sonra, sadrazam da ağaya adet üzere samur kürk giydirmiş, donanmış bir at hediye etmiş ve atıyyeler vermiştir²⁴⁰. Daha sonraki dağıtım 10 Mart 1795'te (18 Ş 1209)'te gerçekleştirilmiştir²⁴¹. Şaban ayında iki kıst halinde dağıtım yapılması her zaman sadrazamı en çok zorlayan işlerden olmuştur. Zira savaştan yeni çıkmış bir devlet için dağıtacak parayı bulmak oldukça güçtü²⁴².

Daha sonra sırasıyla 4 Ağustos 1795 (18 M 1210)²⁴³, 17 Kasım 1795 (5 Ca 1210)²⁴⁴, 1 Mart 1796 (21 Ş 1210)²⁴⁵, 20 Temmuz 1796 (14 M 1211)²⁴⁶, 9 Kasım 1796 (8 Ca 1211)²⁴⁷, 15 Şubat 1797 (17 Ş 1211)²⁴⁸, 11 Temmuz 1797 (16 M 1212)²⁴⁹, 31 Ekim 1797 (10 Ca 1212)²⁵⁰, 6 Şubat 1798 (19 Ş 1212)²⁵¹ tarihlerinde mevâcib dağıtımı yapılmıştır.

²³⁸ UZUNÇARŞILI, **Kapıkulu Ocakları I**, s. 411.

²³⁹ AFYONCU, a.g.m, s. 420.

²⁴⁰ TOPRAK, **a.g.t**, s. 144.

²⁴¹ TOPRAK, **a.g.t**, s. 172. AHMED CEVDET, **a.g.e**, c. VI, s. 153.

²⁴² AHMED CEVDET, **a.g.e**, c. VI, s. 154-155.

²⁴³ TOPRAK, **a.g.t**, s. 244.

²⁴⁴ TOPRAK, **a.g.t**, s. 276.

²⁴⁵ TOPRAK, **a.g.t**, s. 276-278; AHMED CEVDET, **a.g.e**, c. VI, s. 178.

²⁴⁶ TOPRAK, **a.g.t**, s. 366.

²⁴⁷ TOPRAK, **a.g.t**, s. 389.

²⁴⁸ TOPRAK, **a.g.t**, s. 414.

²⁴⁹ TOPRAK, **a.g.t**, s. 461.

²⁵⁰ TOPRAK, **a.g.t**, s. 628-630.

²⁵¹ TOPRAK, **a.g.t**, s. 672.

İzzet Mehmed Paşa'nın son mevâcib dağıtımı 3 Temmuz 1798 (19 M 1213) tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu mevâcib divanında Dubrovniklilerin cizye takdimi ile elçi değişim merasimi de yapılmıştır. Mevâcibin toplamı 2.874 Rumi kese, 58.998 akçe tutmuş, devir işlemleri için saraydan çukadar ağa gelmiştir²⁵².

İzzet Mehmed Paşa'nın sadrazamlığında kapıkullarının mevâcib dağıtımı düzenli olarak Muharrem, Cemaziyevvel ve Şaban aylarında yapılmıştır. Ancak ödemeler için standart bir gün olmamış, ayın farklı günlerinde dağıtımlar gerçekleştirilmiştir. Mevacib miktarlarında büyük farklılıklar görülmemiş, genelde her mevâcib dağıtımı için saraydan farklı görevlerden birisi gönderilmiştir.

2.6.3. Devrinde Meydana Gelen Yangınlar ve Depremler

Yangınlar, toplumların hayatını ters yüz eden büyük afetlerdendir. Özellikle imparatorluğun başkenti İstanbul defalarca bu felaketle karşılaşmış, İstanbul'un camilerini, saraylarını, hanlarını, hamamlarını, kütüphanelerini, yalılarını ve evlerini harabeye çevirmiş, sayısı bilinmeyen canlı telef olmuştur. Yangınlar şehrin kültür-sanat yaşamını da olumsuz etkilemiş, binlerce kitabın da yanıp kül olmasına sebep olmuştur. Sadece kentteki sosyal ve kültürel hayatın belini bükmekle kalmamış, ikbal peşinde koşan nice insanın siyasi hayatının sonunu getirmiştir. Nitekim, İzzet Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde de yangın felaketleri başkent İstanbul'dan eksik olmamıştır.

2.6.3.1. Hasır İskelesi ya da Balıkpazarı Yangını

İzzet Mehmed Paşa'nın yangınlarla ilk imtihanı 7/8 Temmuz 1795'te (20 Zilhicce 1209) başlamış, saat ikide Eminönü'nde Balıkpazarı dışında bulunan Hasır İskelesi'nde Duhanî Seyyid Mustafa'nın dükkânında çıkan yangın, rüzgârın da etkisiyle tüm çevreye yayılmıştır. Bir tarafı Balıkpazarı'ndaki helvacı köşesine, bir tarafı taşçılar, balmumcular, keresteciler ve zeytinyağcılardan Tekfurdağı İskelesi'ne, bir tarafı kale içinde bulunan

²⁵² TOPRAK, a.g.t, s. 710; AFYONCU, a.g.m, s. 420.

nalburlar, kutucular ve kantarcılardan sepetçilere; bir tarafı pirinç mahzenleri, Âhi Çelebi Camii ve Uzunçarşı'dan Pertev Paşa Hanı'na kadar ulaşmış ve ertesi gün saat bire kadar, yani on bir saat devam etmiştir. Halkın temel ihtiyaçlarından olan zeytinyağı ve pirinç gibi şeyleri pahalıya satmak niyetinde olanların depo ve mahzenleri de bu yangından büyük zarar görmüştür²⁵³.

III. Selim bu yangını yakından takip etmek için Yeni Camii'ye gitmiş, yangın ilerleyince güvenlik sebebiyle camiden ayrılıp İrâd-ı Cedit Defterdarı Reşid Efendi konağına geçmiştir. Ateş bütün hızıyla Yemiş İskeleyi ve Odun Kapısı taraflarına yayılınca, padişah Ağa Kapısı'na çıkarak Tekeli Köşk'ten yangını izlemiştir²⁵⁴.

2.6.3.2. Sufiler Hamamı ve Ahırkapı Yangınları

2 Şubat 1796'da (23 Receb 1210) gece saat üçte Sufiler Hamamı'nda çıkan yangını görmeye giden padişah, yangın sönme aşamasına gelince saraya geri dönmüştür²⁵⁵. 15 Şubat 1796'da (6 Şaban 1210) sadrazam, şeyhülislam ve dağlı eşkıyası üzerine görevlendirilen Rumeli Valisi Hakkı Paşa padişahın yanına arza çıkmışlar, değerlendirmeler bittikten sonra saraya Ahırkapı'da Mısır valisi Salih Paşa'nın konağında yangın çıktığı haberi gelmiş, padişah da durumu yerinde görmek için Kabasakal'da Arnavut Mehmed Efendi-zade'nin konağına gitmiştir²⁵⁶.

2.6.3.3. Azap Kapısı Yangını

17 Şubat 1797 (20 Şaban 1211) Cuma gecesi saat yedi buçukta Galata Azapkapısı'nda Yolcu-zade Mahallesi'nde bir kişinin evinde başlayan yangın,

²⁵³ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 238-239; ARIKAN, **a.g.e.**, s. 194; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 162; DANIŞMEND, **a.g.e.**, c. IV, s. 73; ÖZCAN, **a.g.m.**, s. 561; Kemalettin KUZUCU, "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri, **Osmanlı**, c. V, s. 694.

²⁵⁴ ARIKAN, **a.g.e.**, s. 194.

²⁵⁵ ARIKAN, **a.g.e.**, s. 209; bu yangının çok tesirli olmadığından olsa gerek, vakanüvis Halil Nuri'nin tarihinde kendine yer bulamamıştır.

²⁵⁶ ARIKAN, **a.g.e.**, s. 210.

yaklaşık yedi saat sürdükten sonra zorlukla durdurulabilmiştir. Yangın söndürülürken zabıt ve neferlerden yaklaşık otuz-kırk kişi yaralanmıştır²⁵⁷.

2.6.3.4.Üsküdar Yangını

25 Haziran 1797 (29 Zilhicce 1211) Pazar günü, sabah saat on birde Üsküdar Açık Türbe Mahallesi'nde bir evde başlayan yangın, söndürme çalışmalarına rağmen, yeterli miktarda insan olmadığından ve rüzgârın da etkisiyle yayılıp yedi-sekiz saat devam etmiştir. Yangın, Doğancılar ve Hacı Paşa hamamı havalisindeki Tırnakçı Konağı ile birlikte birçok konak ile büyük küçük pekçok evi kül ettikten sonra ancak durdurulabilmiştir²⁵⁸. Padişah Haseki Ağa'yla Karakulak odabaşını felaketi iyi idare edemedikleri için görevlerinden alıp yerlerine yenilerini tayin etmiştir²⁵⁹.

2.6.3.5.Tersane Anbarları Yangını

7 Ekim 1797 (16 Rebiülahir 1212) tarihinde Tersane-i Amire'de bulunan beylik zahire anbarlarından birinde başlayan yangında dört zahire anbarı yok olmuştur. Bu yangının söndürülmesi aşamasında buradan çalışanların kişisel gayretleri padişahın hoşuna gitmiş, onlara beş bin kuruş dağıtılmasını istemiştir. İzzet Mehmed Paşa'nın huzurunda bu beş bin kuruş zağarcıbaşı, saksoncubaşı, başçavuş, başyazıcı, otuz yeniçeri ortası zabiti ile neferlerine başyazıcı ve kulkethüdası tarafından dağıtılmıştır. Ertesi gün Sultan III. Selim tebdili kıyafet ile Tersaneye gelip, tulumbacılara beş yüz altın daha dağıtmıştır. Ayrıca Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa zabıt ve neferlere bol miktarda bahşiş dağıtmıştır²⁶⁰. Yapılan tahkikat sonucu yangının anbarların

²⁵⁷ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 437; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 216; Banoğlu tarih vermeden Azapkapısı yangınından önceki bir yangından haber vermektedir. Bu yangın fırtınalı bir gecede başlamış, müthiş fırtına denizdeki gemileri birbirine katmıştı. Bu sırada Cibali'de yangın başlamıştı. Ateş karşısında büyük tehlikeleri göze alan "tulumbacılar" harekete geçmişler, ayrıca her tarafta Cibali'deki yangın duyurulmuştu. Ancak yoğun kar yağışı ve alınan tedbirler yangının sönmeye nereden geldiği. Arkasından meydana gelen zelzele İstanbulluları fena korkutmuştu. BANOĞLU, **a.g.e.**, s. 143.

²⁵⁸ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 470-471; ARIKAN, **a.g.e.**, s. 253.

²⁵⁹ ARIKAN, **a.g.e.**, s. 253.

²⁶⁰ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 619; ARIKAN, **a.g.e.**, s. 260-261.

tamiratı yapılırken amele hatası yüzünden çıktığı ve kırk-elli bin kile zahirenin yandığı tespit edilmiştir²⁶¹.

2.6.3.6. Arnavut Köy Yangını

Arnavutköy, Boğaziçi'nin en şirin yerlerinden birisiydi. İzzet Mehmed Paşa'nın yaptırdığı Biniş Köşkü, çamlar arasında XVIII. yüzyılın muazzam bir şatosu gibi yükseliyordu. Sahil baştanbaşa zenginlerin yalılarıyla doluydu. 28 Mayıs 1798 (12 Zilhicce 1212) günü seher vakti Arnavutköy'de bir evde çıkan yangın, şiddetli lodosun etkisiyle hızla yayılmış, çevredeki bütün ev ve dükkânların yanmasına neden olmuştur. Daha da önemlisi sadrazamın padişah için yaptırdığı Biniş Köşkü, Hamid-paşazadelerin ve Aziz Efendi'nin yalıları, meşhur Hasan Halife Yalısı, sadrazamın sahilhanesi ve civarındaki bir iki küçük yalı ile Mektubi İbrahim Efendi'nin yalısının bir kısmı da yanmıştır²⁶².

III. Selim ve İzzet Mehmed Paşa hemen bütün yangın olaylarını yakın mercek altına almışlar, birçok yangını yerinde gözlemlemeye özellikle gayret göstermişlerdir. Bu yangınların sosyo-ekonomik etkileri yangının büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Bu yangınlardaki maddi hasar tespitleri hakkında maalesef yeterince malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte, söz konusu yangınların birçok esnafın iflasına ve pekçok ailenin mahvına neden oldukları muhakkaktır.

2.6.3.7. Yangınlara Karşı Alınan Önlemler

İstanbul sürekli yangın olaylarıyla yüz yüze geldiğinden yangınların tesirini en aza indirmek amacıyla çalışmalar da yapılmıştı. Özellikle 1720 yılında kurulan Tulumbacılar Ocağı/İtfaiye Teşkilatı bu yolda atılmış en mühim adımdır²⁶³.

²⁶¹ ARIKAN, **a.g.e**, s. 260.

²⁶² TOPRAK, **a.g.t**, s. 707; AHMED CEVDET, **a.g.e**, c. VI, s. 274; BANOĞLU, **a.g.e**, s. 145-146.

²⁶³ Gönül TAŞMAN, **1720-1839 Yılları Arasında İstanbul İtfaiye Teşkilatı**.

İstanbul'da bulunan Galata Kulesi yangınları takip amaçlı kullanılıyordu. Şehirdeki yangınları derhal tespit edip anında haber vermek için kullanılan bu kulenin üst katındaki odalarda yangın çıktığında davul çalınarak halk ikaz edilmekteydi. Ne var ki 27 Temmuz 1794'teki (29 Zilhicce 1208) yangında Galata Kulesi'nin çatısı da yanmaktan kurtulamamıştır. Böyle önemli bir işlevi olan kulenin bir an önce temin edilmesi gerekiyordu. Nitekim III. Selim, Galata Kulesi'nin eskisinden daha güzel yapılması için bir ferman yayınlayıp, Gümrük Emni Halil Efendi'yi bu işle görevlendirmiştir.

Yangından önce taş duvar üzerine yapılmış olan iki oda ve külahtan oluşan kulenin taş duvarından yukarısı yıkılmıştı. Yerine büyük sütunlar konularak kulenin önceki halinden iki zira²⁶⁴ miktarı dışarıya doğru dört tarafına dört adet camlı köşk, iç kısmına üç oda, etrafına birer sofa ve divanhane inşa edilmiştir. Kırk beş ziralık bir iskele üzerine otuz iki dilimli kurşun külah ve onun üzerine de beş ziralık yaldızlı alem konulmuştur. Taş merdiven, mermer sahanlık, demir kapılar ve etrafına mermer direkler konulmak suretiyle yeniden yapılan kule kapısının üst kısmına ise birkaç beyit ile Sultan Selim'in tuğrası işlenmiştir. Ayrıca yangın çıktığında davul sesi duyulmayacak uzak yerler için Galata Kulesi'nde ve Topkapı Sarayı yakınlarındaki nebethanelere birer kös konulmuştur. Galata Kulesi'nin söz konusu tamiri elli bin kuruşa mal olmuştur²⁶⁵.

Peki, İstanbul'da yaşanılması muhtemel yangınlarda kimler görev yapacak ve ne kadar ücret alacaklardı? Bu meseleler de bir nizamname ile karara bağlanarak açıklığa kavuşturuldu. Nitekim yaşanılacak yangın olaylarında askeri ocaklar görev yapacaktı. Humbaracı ve lağımçı ocakları yangın çıktığında zabıt ve neferleriyle hazır bulunacaklardı. Bunun için her ocağa birer çift tulumba ile beşer çifte birer kayık verilecekti. Her bir tulumcaya kırk beş akçe yevmiye ile birer tulumbacıbaşı, yirmi beşer akçe ile birer çavuş, on sekiz akçe ile birer karakullukçu, on beşer akçe ile yirmişer tulumbacı neferleri tayin edilecekti. Toplam olarak zabıtlarla birlikte her

²⁶⁴ 75,8 cm. uzunluk ölçüsü birimidir. 1/24 parmağa eşittir. YILMAZ, **a.g.e.**, s. 37.

²⁶⁵ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 60-61, 179-180; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 143-144.

ocaktan kırk altı nefer görevlendirilmesi ve gerekli masrafların karşılanması kararı alınmıştı²⁶⁶. Dergâh-ı âli topçu ocağına mensup yangın tulumbalarını idareyle görevli tulumbacı erleri yeni düzenlemeyle birlikte iki yılda bir yirmi akçe ile emekli edilecekler, yerlerine de on beş akçe ile yeni neferler yazılacaktı²⁶⁷.

İstanbul'da bazı yerlerde yangını söndürmek için yeterli miktarda su yoktu. Bundan ötürü böyle yerlerde tulumba kullanılamıyordu. Hem su sıkıntısı yaşanabilecek yerlerde, hem de suyun az bulunduğu mevsimlerde kullanmak amacıyla İzzet Mehmed Paşa'nın emriyle havuzlar yapılmaya başlandı. Laleli, Bayezid, Süleymaniye, Nûr-ı Osmaniye ve Bahçekapı'daki Vâlide Sultan camilerinin avlularına yapılan havuzlara borularla su getirilerek muhtemel yangınlar için suyla doldurulmuştur²⁶⁸.

İstanbul'daki yangınlara önlem olarak bazı cami avlularına inşa edilen havuzların faydalı olduğu görülünce birkaç kilisenin civarına da büyük havuzlar yapılması için padişah tarafından ferman çıkarılmış ve her bir havuz yapımı için personel tayin edilmiştir. Kumkapı'daki Ermeni Kilisesi'nde inşa edilecek havuza Mimarbaşı Nurullah Ağa tayin edilmiş, ancak Ağa'nın gizlice rüşvet karşılığı kiliseyi genişlettiği bizzat sadrazamın tahkikatı sonucu ortaya çıkarılınca adamlar gönderilip buralar yıktırılmıştır. Nurullah Ağa da bu olay sonucu 24 Şubat 1796'da azledilip Sinop'a sürgün edilmiş, yerine Arif Efendi mimarbaşı tayin edilmiştir²⁶⁹.

İzzet Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde gözetleme amaçlı kullanılan Galata Kulesi'nin yeniden onarılması, bizzat kendisinin takip ederek İstanbul'daki cami avlularına büyük havuzlar yaptırması, kendisinin yangın felaketleriyle yakından ilgilendiğini gösterir. Yangınların söndürülmesi için çalışacak personelin faaliyetlerinin bir nizamname çerçevesinde belirtilmesi Nizam-ı Cedid faaliyetlerinin bir parçası olarak da görülebilir.

²⁶⁶ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 65, 709.

²⁶⁷ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 543-544.

²⁶⁸ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 239-240; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 162.

²⁶⁹ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 365-366.

2.6.3.8. Depremler

İzzet Mehmed Paşa'nın sadareti döneminde Osmanlı topraklarında tespit edilebilen üç deprem vardır: bunların biri Halep'te, diğeri Lazkiye'de sonuncusu ise Navarin'de meydana gelmiştir. Halep'teki deprem, Aralık 1795'te art arda iki sarsıntı şeklinde meydana gelmiştir. Bunlardan ilki "ikincisinden daha zayıftır", ikincisi ise "pek çok eve zarar verecek kadar güçlüdür", olayın tanığının oturduğu evin "çok yeri çatlamıştır."²⁷⁰

En etkili olanı ise, 26 Nisan 1796 (18 Şevval 1210) tarihinde saat üçte Suriye'de Lazkiye Sancağı'nda meydana gelen depremdir. Bu depremde şehrin yarısından fazlası yıkılmış ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Lazkiye'deki Mina İskelesi'nde bulunan tütün karhanesi tamamen yıkılmış ve içinde bulunan tütün gümrükçüsü Ahmed, kâtibî, memurları ve iki yüz kişiden fazla olan tütün ıslahında çalışan işçiler toprak altında kalmıştır. Lazkiye'ye bağlı Mârkab ve Kadamus kaleleriyle Cevânî köyü ve Cebeliye kasabası tamamen yıkılarak içinde bulunan köylüler ve ziraatla uğraşanlar ölmüşlerdir. Deprem haberini bildiren Trablusşam Valisi Musa Paşa'ya, İstanbul'dan bir mübaşirle emir gönderilerek, yıkılan yerlerdeki mallar ve eşyaların çıkarılarak temizlenmesi istenmiştir²⁷¹.

Bu depremden zarar gören yalnız Osmanlı tebaası değildi. Depremde en çok zarar gören yerlerden birisi de Fransız konsolos vekilliğinin bulunduğu mahalleydi. Burada Fransız misafirhanesi yıkılmış, çok hasar görmekle birlikte konsolosluk binası ayakta kalmıştır²⁷².

Bu döneme ait son deprem ise Navarin'de meydana geldi. 6 Ağustos-3 Eylül 1796'da (Safer 1211) yaşanan depremde Molla İsmail'in meyve bahçesi olarak bilinen yerdeki su kanalının 200 kübitinin hasar gördüğü

²⁷⁰ Jean VOGT, "Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler**, Editör: Elizabeth Zachariadou, s. 30.

²⁷¹ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 383-384; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 196.

²⁷² VOGT, "a.g.m", s. 25.

belirtiliyordu. Bu deprem, 1796 yılındaki Cirigo Adası'nın pek çok yerinde hasara yol açan Helenik Yay depremi olabilir²⁷³.

2.6.4.Dağlı Eşkiası İle Mücadelesi

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarının en önemli sonuçlardan birisi, devletin başına yaklaşık yirmi yıl bela olacak ve yöneticilerin enerjisini tüketecek olan, özelde “Dağlı İsyanları” adı verilen olayla karşı karşıya gelmesidir. Dört yıldan fazla süren bu savaşlarda hususi olarak Rumeli topraklarının sürekli savaş alanı haline gelmesi, savaşlar nedeniyle devletin Rumeli'yle ilgilenememesinin sonucu olarak Anadolu ve Rumeli topraklarında iyice yerleşen ayanlık sistemi, bu sistemin yöneticilerinin halkı canından bezdirmesi, Dağlı Olayları'nın başlamasına ve neticede devletin büyük bir isyanla karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.

Dağlı Olayları ile mücadele 1791 yılında Hacı İbrahim oğlu Bilal ve Kör Yusuf gibi reislerin üzerine gidilmesi için “bi'd-defeat evâmir-i aliyye” düzenlenerek başlamış²⁷⁴ ve 1810 yılına kadar bu mücadele devam etmiştir.

İzzet Mehmed Paşa sadarete getirilinceye kadar “eşkiası”nın tenkilinde Tahir Paşa, Hamamizade Ahmed Paşa, Zihneli Hasan Paşa ve Seyyid Ali Paşa mücadele etmişlerdir. 1794 yılına gelindiğinde dağlı meselesinin şiddeti iyice artmıştır. İzzet Mehmed Paşa'nın sadarete bulunduğu dört yıl boyunca İran'da hanedan değişikliği yaşanmış, Fransız İhtilali bütün hızıyla etkisini göstermiş, Lehistan ve Venedik devletleri ortadan kalkmıştır. İzzet Mehmed, bu gibi olaylarla muhatap olmanın yanı sıra, bir de sadaretinin sonuna kadar Dağlı Olayları'yla uğraşmak zorunda kalmıştır.

İzzet Mehmed Paşa, sadarete geldiğinde Çirmen mutasarrıfı Seyyid Ali Paşa eşkiyayla mücadelede baş aktör durumundaydı. Devletten kendisine yeterince hazine, asker, mühimmat ve zahire yardımı yapıldığı halde başarı

²⁷³ N.N. AMBRASEYS-Caroline FİNKEL, “1500-1800 Döneminde Balkanların Depremselliği Üzerine Yayımlanmış Osmanlı Arşiv Bilgileri”, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler**, Editör: Elizabeth Zachariadou, s. 114.

²⁷⁴ ÖZKAYA, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)**, s. 21.

gösterememiş, askerlerin yanında nüfuzu kırılmıştır²⁷⁵. Diğer aktörler ise Rumeli valisi Ebubekir Paşa ve Silistre valisi Zihneli Hasan Paşa'dır. Bu mücadelede istenilen sonucun elde edilemeyişi kadro değişikliği ihtiyacını doğurmuştur. Rumeli valisi Ebubekir Paşa'nın yerine Seyyid Mustafa Paşa, Zihneli Hasan Paşa yerine Ferhat Paşa, Seyyid Ali Paşa yerine de Hacı Abdi Paşa atanmıştır²⁷⁶. Eşkîya geniş bir alana yayıldığından Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa'ya da eşkıyaya karşı halkını koruması için mektup gönderilmiştir²⁷⁷.

Eşkîyanın ayan tarafından gizli ya da açık olarak destekleniyor olması onlarla mücadelede büyük bir problem yaratıyordu. Rusçuklu maktul Tirsinklioğlu'nun bölükbaşlarından Ömer, etrafına topladığı kırk kişiyi Hezargrad ve Şumnu kazalarının derbentlerine göndermiş, adamları buradaki reayanın mallarını yağmalamakla kalmamış, devletin itibarına gölge düşürecek bir olaya da başvurarak Rusya'dan gönderilen elçinin hediyelerine el atmıştı. Bu olay İzzet Mehmed'i kızdırmış Rusçuk Ayanı Hacı Hasan Ağa'ya gönderdiği mektupta hiçbir bahaneye sarılmadan, hem köylünün, hem de elçinin yağmalanan mallarının teslimini istemiştir²⁷⁸. İzzet Mehmed Paşa'nın "Dağlılarla" mücadelesi işte bu şekilde başlamıştır.

Dağlı eşkıyasının en etkili isimlerinden biri Hacı Manav ve sergerdelerinden oluşan iki bin kişilik gruptu²⁷⁹. Silistre valisi Hacı Abdi Paşa'nın Hacı Manav ve adamlarıyla Yeni Pazar ve Şumnu'da yaptığı

²⁷⁵ TOPRAK, **a.g.t.**, 175-179.

²⁷⁶ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, sayfa 33, Tarih 15 Kasım 1794 (21 R 1209); TOPRAK, **a.g.t.**, s. 143, 145, 175.

²⁷⁷ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, sayfa 37, Tarih 27 Kasım 1794 (4 Ca 1209).

²⁷⁸ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, sayfa 44, Tarih 1 Ocak 1795 (9 C 1209).

²⁷⁹ Eşkîya başı Hacı Manav, Koca Ahmed ve arkadaşlarını yanına alan Abdi Paşa her birine binbaşılık hilatları giydirdi, iki defa da nakit olarak 44 kese akçe bahşiş verdi. Eşkîyaya Yenipazar kazasına tabi Kadıbcın köyünde konak verildi. Ertesi sabah seher vaktinde eşkıya uykudayken hücum edildi. Yarısından fazlası ortadan kaldırıldı. Hacı Manav ve Koca Ahmed'in bulunduğu odada bulunan cephane tutuştuğundan Koca Ahmed'in bazı yerleri yandı, Hacı Manav'ın da bir gözü kör oldu. 400 civarında eşkıya firar etti. Bunlar takip edilip Şumnu'ya bağlı Karatimurculu köyünde tekrar üzerlerine hücum edildi. Eşkîya geride kalan ölümlerini yakıyordu. BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 20, Tarih 21 Ekim 1795 (7 R 1210); TOPRAK, **a.g.t.**, s. 271-272.

muharebelerde binden fazla eşkiyayı öldürmesi Hacı Manav'ın canını zor kurtarması İstanbul'da müthiş bir sevinç yaratmıştır²⁸⁰. Ancak, Abdi Paşa'nın elinden kurtulup kaçan Hacı Manav yeniden etrafına adam toplayıp faaliyetlerine devam etme niyetindedir.

Dağlı eşkiyası için görevlendirilen Mustafa Haseki, beş yüz adamıyla Gümölcine'ye gelen Hacı Manav'ın üzerine varmış, Hacı Manav kaçmış ancak yakalanarak idam edilmiş, onunla birlikte Topuz Ömer'in kardeşi, Şeytan Ahmet'in başları da Edirne Bostancıbaşısına gönderilmiştir. 11 Şubat 1796'da Hacı Manav'ın yeğeni Osman, taraftarları Hacıoğlu Mehmed'in başları da Ali Molla tarafından getirilmiş,²⁸¹ böylece devlet Hacı Manav gaillesinden kurtulmuştur.

Eşkiya ile mücadelede devlet yanlısı ayanlardan da istifade edilmiştir. İzzet Mehmed Paşa Hezargrad ayanı Hacı Ömeroğluna, Şumnu ayanı Çavuşzade'ye ve Cuma kazası ayanı Ali Ağa'ya “bir müddetden berü envâ-ı cevır ve ezâ ve teaddî ile fukaranın ciğerlerin hûn itmiş” olan eşkiyayla yapılan mücadelede kendilerinden güzel hizmetler beklediğini yazmıştır²⁸².

Dağlı eşkiyası üzerine bazen vezirler, bazen Edirne Bostancıbaşılıarı tayin edilmiştir. Ancak kimi işine tama, irtikâp veya fesat karıştırmış, kimi de ya pasif kalmış –Seyyid Mustafa Paşa'da olduğu gibi- ya da emri altındakilerin halka zulmetmesine mani olamamıştır. Bütün bunlar eşkiya ile mücadelede kesin sonuç alınmasına mani olmuştur²⁸³.

Eşkiya ile mücadelede Rumeli çevresinde görev yapan tüm paşalar görevli olmakla birlikte Rumeli valisi olarak Seyyid Mustafa Paşa'nın daha aktif görev yapması gerekiyordu. Ancak belgeler Seyyid Mustafa Paşa hakkında çok suskun kalmaktadır. Bu mücadelede Rumeli valisi Seyyid Mustafa Paşa varken Abdi Paşa'nın daha aktif durumda olduğu

²⁸⁰ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 20, Tarih 21 Ekim 1795 (7 R 1210).

²⁸¹ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 359; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 177.

²⁸² BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 48, Tarih 11 Aralık 1795 (29 Ca 1210).

²⁸³ AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 176.

görülmektedir. Büyük ihtimalle bundan dolayı Rumeli eyaleti Seyyid Mustafa Paşa'dan alınmış, yerine vezaret verilen Mehmed Hakkı Paşa getirilmiştir²⁸⁴.

Mehmed Hakkı hem dürüst hem de sert tabiatlıydı; sözünü esirgemez ve hakikati saklamazdı; cesurdu, zamanına göre iyi tahsil yapmıştı; aceleci ve amansızdı. Sert tabiatı yanında edebi yanı da çok güçlüydü. Silivri kadı naibine yazdığı mektup buna güzel bir örnektir:

*“Silivri nâibi, şeriat hâini, ilâmını gördüm kahkahayla güldüm; meali hezeyan, hükmü hilâf-ı Kur’andır; mührü müeyyedimi basarım, seni mahkeme kapısına asarım!”*²⁸⁵.

Dağlı eşkıyası meselesinde ön planda olan Silistre valisi Hacı Abdi Paşa, Mehmed Hakkı Paşa'nın tayin edilmesiyle ikinci plana düşmüştür. İzzet Mehmed Paşa Abdi Paşa'ya gönderdiği mektupta, Hakkı Paşa'nın nüfuzuna mani ve istiklaline zarar verecek durumlardan kaçınması konusunda onu uyarmıştır²⁸⁶. 31 Ocak 1796'da (21 Receb 1210) Abdi Paşa'nın yerine Silistre valiliğine Gürcü Osman Paşa getirilmiştir.²⁸⁷ Abdi Paşa da Vidin'in muhafazasıyla görevlendirilmiştir²⁸⁸. Böyle bir değişiklik gerçekten zorunluydu. Çünkü Abdi Paşa Silistre valiliğinde faydalı olamadığı gibi, artık zararlı olmaya başlamıştı. Daha önce Pasbanoğlu ile mücadeleler nedeniyle Pasbanoğlu Osman ile Gürcü Osman Paşa arasında gerginlik vardı. İzzet Mehmed bu değişikliklerle aynı zamanda bölgeyi de rahatlatmış oluyordu.

Mehmed Hakkı Paşa'nın asker ihtiyacının büyük bölümü Anadolu'dan karşılanacaktı²⁸⁹. Onu en çok uğraştıracak eşkıyaların başında Sinab olarak şöhret kazanmış Kara Yusuf geliyordu²⁹⁰.

²⁸⁴ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 58, Tarih 1 Ocak 1796 (20 C 1210); AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 177.

²⁸⁵ UZUNÇARŞILI, **Portreler I**, s. 189.

²⁸⁶ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 70, Tarih 21 Ocak 1796 (11 B 1210).

²⁸⁷ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 74.

²⁸⁸ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 75, Tarih 1 Şubat 1796 (22 B 1210).

²⁸⁹ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 2, Tarih 3 Mayıs 1796 (25 L 1210).

²⁹⁰ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 69.

Mehmed Hakkı Paşa hem eşkiyaya hem de onlara destek veren ayanlara göz açtırmamıştır²⁹¹. Anadolu'dan istenilen ölçüde asker gelmediğinden Sinab köşeye sıkıştırılmasına rağmen²⁹² ortadan kaldırılamamıştır. Sinab'ın ortadan kaldırılamamasından dolayı hayli rahatsız olan padişah sadrazama, Hakkı Paşa için bu meseleyi: “ale'l-hâl bitürsün deyu emr ve fermân” etmiştir²⁹³.

Dağlı eşkiyasının tenkili meselesi uzadıkça padişah sadrazamı sıkıştırıyor, sadrazam da Hakkı Paşa'ya gönderilen hemen her mektupta gailenin bir an evvel bitirilmesinin ne kadar önemli olduğunu vurguluyordu²⁹⁴. Bâb-ı âli Dağlı eşkiyası meselesinin halledildiğine dair haberleri bir türlü duyamıyordu.

Merkez para taleplerine mümkün mertebe karşılık vermeye çalışmaktaydı. İzzet Mehmed, kendisinden talep edilen 25.000 kuruşun çıkarıldığına dair yazdığı mektupta, Sinab meselesinin uzaması ve eşkiyanın bitirilememesini asker arasındaki fesattan, bir de talep edilen askerin zamanında gelmemesinden kaynaklandığı kanaatine varmıştır²⁹⁵.

Nihayet büyük uğraşlar sonunda Sinab meselesinden sonuç alınmış, o ve yirmi adamının kesik başları İstanbul'a gönderilmiştir²⁹⁶. İzzet Mehmed, Sinab'ın öldürülmesi ile adamlarının moral bozukluğundan istifade edilerek kısa sürede tam sonuç alınabileceğini Hakkı Paşa'ya yazmıştır. Sinab'ın öldürülmesi padişah ve sadrazam cenahında büyük bir sevinç meydana getirmiştir. Haberi alan padişah: “Hak Teâlâ bâkilerin dahi kahr eylesün” sözleriyle memnuniyetini dile getirmiştir. Ayrıca Sinab'ın yaşadığı kulenin

²⁹¹ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 3.

²⁹² BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 7, Tarih 20 Mayıs 1796 (13 Za 1210).

²⁹³ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 8, Tarih 24 Mayıs 1796 (17 Za 1210).

²⁹⁴ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa, 9-10, Tarih 28 Mayıs 1796 (21 Za 1210).

²⁹⁵ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 13, Tarih 9 Haziran 1796 (3 Z 1210).

²⁹⁶ Sinab bir gece on beş kadar adamıyla kulesinden Balkan'a doğru kaçmaya başlamış, ancak Balkan'ın girişine yerleştirilen bölükbaşları eşkiyaya yayılım ateşi açmışlar, Sinab bu yayılım ateşinden de yaralı olarak kaçmasına rağmen yapılan takip sonucu yakalanarak idam edilmiştir. TOPRAK, a.g.t, s. 392; AHMED CEVDET, a.g.e, c. VI, s. 202.

tamamen yıkılıp harap edilmesini ve orada iskâna müsaade edilmemesini İzzet Mehmed'e aktarmıştır²⁹⁷. Rumeli valisi Hakkı Paşa'ya Sinab meselesini çözmüş olmasından dolayı "tam nüfuz ve istiklâl" verilmiştir²⁹⁸.

Kıştan önce eşkıya meselesini bitirme gayreti olduğundan humbaracı, topçu, arabacı neferlerinin değişimlerine izin verilmediği gibi, İstanbul'dan yeni humbaracı, topçu, arabacı neferleri getirilmeye çalışılmıştır²⁹⁹.

İstanbul'dan kış bastırmadan bu işin bitirilmesi gerektiği konusunda sürekli sıkıştırılan Hakkı Paşa, eşkıya üzerine hücumlarını sıklaştırmıştı. Eşkıya 1796 yılının son büyük darbesini Lofça kazasında yedi. Lofça kadısı İdris gönderdiği ilamında, 18 Aralık 1796'da Lofça kazasına bağlı İzor Mahmud köyüne Dağlı eşkiasının geldiğini ve savaşa tutuşulduğunu, köy halkının bir gün, bir gece eşkıya ile savaştığını, eşkiyadan elli kişinin ölü ve yaralı olarak ele geçirildiğini bildirdi³⁰⁰.

Hakkı Paşa Ocak ayında Şumnu'dan Edirne'ye dönme hazırlıklarına başlamış, ancak kış mevsiminde sinen eşkıya da havaların ısınmasıyla tekrar faaliyetlere girişmiştir.

Tam yetki ile eşkıya işine görevlendirilen Hakkı Paşa eşkıyanın kaldırılmasına muvaffak olamadığından, yerine yine tam yetki ve istiklalle bu defa Anadolu valisi Seyyid Alo Paşa getirilmiştir³⁰¹.

Seyyid Alo Paşa 5 Temmuz 1797 yılında Üsküdar'a gelerek ertesi gün İzzet Mehmed Paşa, Şeyhülislam ve Kaptan Paşa ile görüşmüştür. Küçüksu Kasrı'nda Seyyid Alo Paşa'yı kabul eden padişah kendisine gerekli tenbihlerde bulunmuştur³⁰².

²⁹⁷ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 20, 6 Ağustos 1796 (1 S 1211); Sinab'ın kulesini yıkmak için Hüseyin Paşa gönderilmiş, Hakkı Paşa kendisi de Filibe'de ikamet etmişti. TOPRAK, **a.g.t.**, s. 392.

²⁹⁸ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 23, Tarih 15 Ağustos 1796 (10 S 1211).

²⁹⁹ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 12, sayfa 38-39, Tarih 10 Ekim 1796 (7 R 1211).

³⁰⁰ ÖZKAYA, **a.g.e.**, s. 43.

³⁰¹ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 451; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 221.

³⁰² TOPRAK, **a.g.t.**, s. 460.

Alo Paşa gelinceye kadar Rumeli valisi Mustafa Paşa, Kara Feyzi, Firecik Ayanı Ali ile mücadelelerde bulunmuş, Alo Paşa görev yerine geldikten sonra Mustafa Paşa ile arasında problemler çıkınca merkezden her ikisi de uyarılmıştır.

Görüldüğü gibi İzzet Mehmed Paşa döneminde yoğunluk kazanan “dağlı eşkıyası” ile mücadelede Anadolu’dan istenilen ölçüde asker gelmemesi, bölge ayanlarının önemli bir kısmının eşkıyaya destek olması, eşkıyanın neden türediğine dair sorgulamalar yerine, eşkıyayla mücadeleyi esas yöntem olarak alması istenilen sonucun alınmasını zorlaştırmıştır. İzzet Mehmed Paşa’nın sadaretinde eşkıyayla mücadelede kesin sonuç alınamamıştır.

2.6.5.Pasbanoğlu Meselesi

Osmanlı Devleti Şumnu, Hasköy, Rusçuk ve civarındaki eşkıya meselesini çözemediğinden Vidin’de bulunan Pasbanoğlu sorunu ile tam olarak ilgilenemiyordu. 1758-1807 yılları arasında yaşamış olan Pasbanoğlu Osman, devletin başına büyük gaileler açtığından devrin resmi tarihçisi Nuri tarafından; “Mübtelâ-yı iğvâ-yı şeytân Pasbanoğlu Osman”, “matrûd-ı dergâh-ı Rahmân Pasbanoğlu Osman”, serseri-gerd-i beyâbân-ı hizlân Vidinli Pasbanoğlu Osman”, “mebgûz-ı âlemiyân Pasbanoğlu Osman” ve “sergerde-i su’bân-menişân Vidinli Pasbanoğlu Osman” gibi ifadelerle aşağılanmıştır³⁰³.

İlk defa 4 Ekim 1795’te Pasbanoğlu Osman’ın affı şayiaları ortalıkta dolaşmış, ancak İzzet Mehmed Paşa Pasbanoğlu hakkında kesin irade çıktığından affının söz konusu olmadığını ve fermanın gereğinin yerine getirilmesi gerektiğini yeniçeri zabiti Mustafa Ağa’ya yazmıştır³⁰⁴. 27 Aralık 1795’te Rumeli valiliği yapan Seyyid Mustafa Paşa tam yetkiyle Pasbanoğlu

³⁰³ TOPRAK, **a.g.t.**, muhtelif yerler.

³⁰⁴ BOA., KK, İMPK, Defter No: 11, sayfa 15, Tarih 4 Ekim 1795 (20 Ra 1210). Sadrazam bölgedeki askarlara af yoktur diyor, ancak diğer taraftan dış gelişmelerin de tesiriyle Pasbanoğlu meselesini silahlı mücadeleye girişmeden hal yoluna koymak istiyordu.

meselesiyle görevlendirilmiştir³⁰⁵. Muhtemelen mevsimin kış olmasından dolayı Pasbanoğlu ile ilgili hemen hiçbir faaliyete girişilmemiştir.

25 Ocak 1796'da Sadrazam İzzet Mehmed Paşa Pasbanoğlu Osman'ın affı ile ilgili evrakı padişaha sunmuş, Padişah da Belgrad yamaklarına yardım etmemek, Eflak işlerine karışmamak gibi şartlarla Pasbanoğlu'nu affetmiştir³⁰⁶. Vidin valisi Gürcü Osman Paşa Pasbanoğlu ile sorunları olduğu için Silistre valiliğine çekilerek yerine Abdi Paşa atanmıştır³⁰⁷. Osmanlı Devleti "dağlı sorunu" ile yoğun bir şekilde meşgul olduğundan ayrıca Pasbanoğlu ile de uğraşmak istemiyordu. Ancak devletin dağlı sorunu ile uğraştığı sırada Pasbanoğlu rahat durmuyor, Vidin'de karışıklık çıkarmaya devam ediyordu. Rumeli valisi, Eflak voyvodası, Rusçuk halkı, Pasbanoğlu'nun Selvi, Rusçuk, Şumnu ve Balkan'ın diğer tarafındaki kasaba ve köylerin hepsini ele geçirme fikrinde olduğunu İstanbul'a arz etmişlerdir³⁰⁸.

Gürcü Osman Paşa'nın İslimye'ye tayin edilmesi iki taraf arasındaki güven bunalımını zirveye çıkarmış, tayin olayını kendisine saldırı olarak algılayan veya bu bahaneye sarılan Pasbanoğlu, birkaç bin adam, top ve harp mühimmatı ile eski Selvi voyvodası Macar Ali'yi Niğbolu kalesini tazyik için göndermiştir. Macar Ali kaleyi zapt edip, asker ve reayadan birçok kişiyi öldürüp, ev, dükkân ve camiye ateşe vermiş,³⁰⁹ ayan ve mütesellim olan Haseki Mehmed Ağa ve yeniçerilerden Hacı Memiş Ağa'yı da alıp zincire vurdurarak hakaret etmiştir. Haberler İstanbul'a ulaşınca büyük bir infiale neden olmuştur.

Pasbanoğlu, Vidin yamaklarından olduğundan aslında hem kendisi hem de etrafındakilerin birçoğu yeniçeriydi. Bundan dolayı Bâb-ı âli'de 26 Kasım 1797 meşveret meclisi toplanmış, toplantıya İzzet Mehmed Paşa başkanlık etmiştir. Şeyhülislam, kaptan paşa ve kazaskerler, İstanbul kadıları ve devlet

³⁰⁵ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, sayfa 54, Tarih 27 Aralık 1795 (15 C 1210)

³⁰⁶ ÖZKAYA, **a.g.e.**, s. 35; Pasbanoğlu'nun affedilmesinde, Avrupa'da yaşanan önemli gelişmelerle, Osmanlı İran sınırında Ağa Muhammed Han'ın faaliyetlerinin büyük bir etkisi oldu. Hepsinden önemlisi dağlı eşkıyası ile daha rahat mücadele etmek için bu karara varıldı. AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 176.

³⁰⁷ BOA., KK, İMPTK, Defter 11, sayfa 74, Tarih 31 Ocak 1796 (21 B 1210)

³⁰⁸ AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 254; ÖZKAYA, **a.g.e.**, s. 45.

³⁰⁹ AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 231.

ricalinden birçok kişi, ocak ağaları, emektar turnacıbaşılar, serhat zabıtları, bazı ocak ihtiyarlarının da bulunduğu meşverette mesele enine boyuna tartışılmıştır. İzzet Mehmed Paşa şeyhülislama: “İşte keyfiyet malum oldu. Şevketlü, kudretlü, padişah âlem-penah efendimiz hazretleri bu hususun mukteza-yı şer’isi ne ise icra olunması irade buyururlar, şer’an ne iktiza eder” dediğinde şeyhülislam da: “şer’an merkûmun katli vâcib olmuştur” diye hüküm vermiştir. Yeniçeri ağlarına da: “Siz ne dersiniz” diye sorulduğunda: “bundan böyle Pasbanoğlu ve avanesi ocak tarafından kabul olunmak ihtimali yoktur” dedikten sonra İzzet Mehmed, Şeyhülislam Dürriade Mehmed Arif Efendi’ye hitaben: “Çünkü şakî-i mezkûrun vücûb-ı katline muktezâ-yı şer’-i şerîf üzre hüküm olundu. Ammâ üzerine Devlet-i aliyye tarafından me’mûrlar hücum etdikde, beher hâl Vidin Kal’ası’na tahassun edeceği zâhir ve ol zamân merkûmu ahâlî-i kal’a vermedikleri sûretde, zarûrî Vidin Kal’ası topla döğölmek iktizâ edeceği zâhir olup, ancak kal’a içinde olan bunca sıbyân ve nisvân ve kaziyyede medhali olmayup zarûri merkûmun mahkûmu olan kesân üzerlerine top atmak şer’an câiz olur mu?” diye sorduğunda şeyhülislamın işaretiyle fetva emini kalkıp gerekli izahatları yaptıktan sonra talebi onaylamıştır. Ancak asıl maksat Pasbanoğlu’nun ortadan kaldırılmasıydı. Yanından firar edenler hakkında bir ceza uygulanmayacağı, affedilecekleri, her tarafa ilan edilecekti³¹⁰.

Bu meşveretten birkaç gün sonra 12 Aralık 1797’de Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa Pasbanoğlu üzerine görevlendirildi, maiyetine topçu, arabacı, humbaracı ve lağımcı ocaklarından ortalar verildi. Çapanzade, Karaosmanoğlu ve Anadolu ayanı da kendisine yardımcı olacaktı³¹¹.

Pasbanoğlu, İstanbul’daki gelişmelerden haberdardı. Artık o da kendi yönünü belirlemişti. İstanbul’da meşveretin yapıldığı tarihte Sûseoğlu İsmail, Kâfir (Gavur) İmam, Koca Mehmed, Zağralı İbrahim adlı sergerdelerle Pazarcık ayanı Sarıklıoğlu Ali Varna kalesini kuşatmış, ancak başarılı olamamışlardı. Ancak eşkıya Varna çevresinde bulunan köyleri yağmaladı,

³¹⁰ TOPRAK, a.g.t, s. 646-649.

³¹¹ TOPRAK, a.g.t, s. 650.

çiftlikleri yıktı ve reayadan birçok insanı öldürdü. Bu savaşta pek çok eşkıya da telef edildi ve kesik başları İstanbul'a gönderildi³¹².

6 Aralık 1797'de Pasbanoğlu Osman'ın adamları Macar Ali, Aliş, Rami Alemdar, Poruçalı, Çıtak Veli, Muslu ve Kara Mustafa adlı sergerdeler bu kez Rusçuk'a hamle yaptı. Tirsiniklizade İsmail Ağa ve Rusçuk halkı büyük bir direniş gösterdi. Dört saatlik bir çarpışmadan sonra Pasbanoğlu'nun adamları çekilmek zorunda kaldı. Rusçuk'tan gelen haberleri sadrazam padişahla paylaşmış, Gürcü Osman Paşa'ya bu başarılarından ötürü 25.000 kuruş, Tirsiniklizade İsmail Ağa'ya da samur kürk ile askere dağıtması için on beş kese akçe gönderilmişti. Ayrıca kendisine "kapıcıbaşılık" rütbesi verildi³¹³. Semendire kalesine saldıran Pasbanoğlu'nun adamları burada da bir başarı gösterememişler³¹⁴ Rusçuk ayanı dışında, Şumnu ayanı, Hezargrad ayanı, Varna voyvodası, Lofça ayanı gibi birçok ayan devlet tarafında yer almış, Pazarcık, Pravadi, Plevne ayanları ise Pasbanoğlu'nun yanında yer almayı tercih etmişlerdir³¹⁵.

Devletin Pasbanoğlu meselesi için büyük çapta hazırlığa girişmesi ve harekete geçmesi Pasbanoğlu'nu ürkütmüş, affı için tekrar aracılara mektuplar yazdırmıştır. Pasbanoğlu'nun affı için mektup yazan Mehmed Efendi idam edildiği gibi, onun yanında yer alan Plevne ve Pravadi ayanları yakalanarak idam edilmiş ve kesik başları İstanbul'a gönderilmiştir. 1798 Şubatında Niğbolu eşkıyanın elinden kurtarılmış, Otuzbıroğlu Emir Ağa ve iki yüz adamı idam edilmiştir³¹⁶.

1798 baharında 80.000 kişilik Osmanlı ordusu Vidin önlerine gelmişti³¹⁷. Pasbanoğlu'nun adamları her tarafta sıkıştırılmaktaydı. Eşkıya ile

³¹² TOPRAK, **a.g.t.**, s. 652-653; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 254-255; ÖZKAYA, **a.g.e.**, s. 47.

³¹³ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 661-665; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 255-257; ÖZKAYA, **a.g.e.**, s. 47.

³¹⁴ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 666-667; Semendire'de beklediği bir durumla karşılaşan Pasbanoğlu'nun adamları yönlerini Belgrad tarafına çevirmişler, orada da birkaç yüz ölü ve birçok mühimmat ve cephaneyi terk edip kaçmışlardı. AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 257.

³¹⁵ ÖZKAYA, **a.g.e.**, s. 48.

³¹⁶ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 674-676; AHMED CEVDET, **a.g.e.**, c. VI, s. 260; ÖZKAYA, **a.g.e.**, s. 51.

³¹⁷ AKSAN, **Ottoman Wars 1700-1870**, s. 221; Jorga, Osmanlı ordusunun 40.000 kişilik olduğunu söylemektedir. Nicolae JORGA, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi V**, s. 114.

mücadelede tekrar hizmete alınan Palaslı Mehmed Paşa Lom tarafında Pasbanoğlu'nun en önemli adamları Macar Ali, Deli Mustafa ve Gavur İmam ve avanesine büyük bir darbe indirdi. Çatışmalarda 500 eşkıya öldürüldü. Bu başarısından dolayı devlet Palaslı Mehmed'e birçok hediye gönderdi. Eflak voyvodası tarafından da Pasbanoğlu taifesine ağır bir darbe indirildi³¹⁸. Vidin'in Pasbanoğlu'nun elinden tamamen kurtarılması için 22 Nisan 1798'de Küçük Hüseyin Paşa da Vidin önlerine geldi. Pasbanoğlu meselesinde görevli bütün üst düzey paşalarla toplantı yaptı³¹⁹. Haziran ayında Pasbanoğlu'nun ortadan kaldırılması çalışmaları hızlandırıldı. Ancak Vidin kalesi çok sağlam olduğundan sonuç almak o kadar kolay değildi. 12 Ağustos 1798'de Fransızların İskenderiye'ye hücum ettiği haberinin Hüseyin Paşa'ya ulaşması işi zora soktu. Bir an evvel donanmanın başına dönmesi gereken Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa, dört beş aydır metris yaptıklarını, çamurda çalıştıklarını, Kasım'a kadar Pasbanoğlu'nun bertaraf edileceğini yazıyordu. 3 Ekim 1798'de Pasbanoğlu'nun ortadan kaldırılması için karadan ve denizden kale kuşatılmıştı. Ne var ki Pasbanoğlu meselesinden sonuç alınma ihtimali yoktu. Zaten 30 Ağustos'da İzzet Mehmed Paşa görevden alınmıştı³²⁰. Görüldüğü üzere, bütün uğraşılara rağmen Osmanlı Devleti gerek "dağlı meselesi"nde gerekse "Pasbanoğlu meselesi"nde istenilen sonuçları alamamış, bu sorunları tamamıyla izale edememiştir.

2.7.Sadarettin Azil ve Sürgün: Sakız ve Manisa

İzzet Mehmed Paşa 20 Ekim 1794'te getirildiği sadarette yaklaşık dört yıl kaldıktan sonra 30 Ağustos 1798'de azledildi. Azil gerekçesi Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgaliydi. Napolyon 19 Mayıs 1794'te 280 gemilik bir armada ve 38.000 askerle Fransa'nın Tolon Limanı'ndan hareket etmiş, ancak seferin nereye yapılacağı gizli tutulmuştu. 9 Haziran 1798'de Malta'yı işgal edince Osmanlı Devleti rahat bir nefes almıştı. Ne var ki Napolyon'un nihai hedefinin Mısır olduğu yaklaşık bir ay sonra anlaşılacaktı. Aslında

³¹⁸ ÖZKAYA, a.g.e, s. 51-52.

³¹⁹ AKSAN, *Ottoman Wars 1700-1870*, s. 221.

³²⁰ ÖZKAYA, a.g.e, s. 53-54; AKSAN, *Ottoman Wars 1700-1870*, s. 222.

Mısır'a bir sefer olabileceğinden şüphelenilmiş, fakat pek ihtimal verilmemişti. Paris'te bulunan Osmanlı sefiri Seyyid Ali Efendi bütün uğraşlarına rağmen Osmanlı topraklarına bir saldırı olup olmayacağını öğrenememişti.

Tarihsel ilişkiler bağlamında düşünüldüğünde ve hele ki III. Selim'in daha şehzadeliğinde XVI. Louis ile mektuplaşmaları göz önünde bulundurulduğunda, bu durum tam bir hayal kırıklığı sayılırdı. Ne var ki III. Selim'in XVI. Louis ile mektuplaşmalarından sonra çok şey değişmiş, ihtilal sadece Fransa'da değil, bütün Avrupa'da köklü değişikliklere yol açmıştı. III. Selim işgalin bütün sorumluluğunu sadrazam İzzet Mehmed Paşa'ya yüklemiştir. Fransızların "*Mısır'a su-i kasd niyyet-i fâsidesinde oldukları peyder-pey mesmû*" olunduğundan başka, İzzet Mehmed Paşa uzun müddet Mısır valiliği yapmıştı. Mısır emirlerini ve halkı yakından tanımakta idi. Mısır'ın kilidi mesabesinde olan İskenderiye, Reşid ve Dimyat gibi yerlere nasıl istihkâm yapılması gerektiğini bilmeli ve ona göre hazırlık yapmalıydı. Bunlar suçlama halkasının ilkinin oluşturuyordu³²¹.

Suçlamaların ikinci halkası daha da ağırdı: açgözlülük, doymaz bilmezlik, yiyicilik, rüşvet ve kullukla işleri görmek, yakınlarını kayırmak, menfaat sağlayarak devlet işlerini vermek, siyaseti becerememek, devlet işlerini yürütmede rehavet göstermek, dalkavukluk, kanuna riayetsizlik, ocaklı ve serhattaki askerlerin yevmiyelerini gümrük ve mukataalara nakletmek, ocaklı askerlerin yevmiyelerini noksan vermek, miri malını telef etmek, nice ehl-i fesâda müsaade edip fırsat yaratmak. Bu suçlamalar *makâm-ı sadâretten azli[nin] elzem olduğunu* gösteriyordu. Akabinde III. Selim İzzet Mehmed'in yerine Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa'yı sadaret makamına getirdi³²². Ancak yeni sadrazam Erzurum'dan İstanbul'a gelinceye kadar

³²¹ TOPRAK, a.g.t., s. 722.

³²² "...selefin İzzet Mehmed Paşa'nın tama' u irtikâbı derece-i kemâlde olduğundan, rişvet ve ubûdiyyetle ekser-i umûr-ı devleti muhtell eyleyüp, dâimâ etbâ' u kurenâ müfsidlerine mecbûr ve cerr-i menfa'âtı mesâlih-i mühimme-i devlete takdîme ve hakk-ı adâlete mürâ'ât ile meftûr ve esâs-ı nizâm-ı mülk ü devlet olan siyaseti icrâ eylemeyüp, cümlesinde rehâvet ü kusûr birle, her zamân riyâ vü müdâhene üzre hareket ve kânûna adem-i ri'âyet ve ocaklu ve serhaddât yevmiyelerini gümrük ve mukâta'âta nakl eylediğinden, ocakların yevmiyelerinin noksân ve za'afına ve düşen mahlûlden takâsen, müceddeden tevcîhinden emvâl-i mîriyenin telef ü serefine bâdî ve te'dîb u siyâseti lâzım gelen nice ehl-i fesâda müsâade vü

sadaret işlerini ser-bevvâbîn-i dergâh-ı âlî İzzet Ahmed Paşazade Derviş Abdullah Bey yürütecekti³²³. Elinden Zühdü Bey vasıtasıyla sadaret mührü alınan İzzet Mehmed Paşa, bütün seleflerine yapıldığı gibi, Balıkhane'ye götürüldü³²⁴. Hemen her konuda sadrazamla birlikte hareket eden şeyhülislam Dürrizade Mehmed Arif Efendi de azledilip, yerine Mustafa Aşir Efendi getirildi³²⁵. Ma'zul sadrazam Sakız adasına, şeyhülislam da Bursa'ya sürgün edilecekti³²⁶.

tekâsülünden o makûleler fursat-yâb olup, hilâf-ı rıza-yı humâyûnum hareketlerine bâ'is ve bunlar gibi nice nice mekârihe sebep olmağa, makâm-ı sadâretten azli elzem olduğu nezd-i humâyûnumda muhakkak olup, azl birle..." TOPRAK, **a.g.t.**, s. 728.

³²³ Derviş Abdullah Bey'in atamasının yapıldığı hat'tan da gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır ki İzzet Mehmed Paşa'nın sadareten azlinin temel sebebi Fransa'nın Mısır'ı işgalidir. "Sen ki kaymakam Paşasın, Sadrazam İzzet Mehmed Paşa makam-ı sadârete geldiğinden beri memalik-i İslamiye'nin hıfz u hirâsetini dâima kendüye tenbîh ve mekri âdâdan gafil olmamağı te'kîd eyledikçe tamai hamından kendü maslahatına bakub Françelu hincir-i bîdinlerinin suikastlarından kemâl-i gaflet ve adem-i tecessüsden nâşi haber olmayub ve ahâli-i Mısır-ı dahi mukaddemce agâh edemeyüb hasbünallah vak'ayı tahammülgedâzın vukuundan bir mâh sonra haberi musibet eseri vâsıl-ı şâhânem oldukda teessüf-i gayretimden bükâ ile hâb u râhat haram olup derhal makâm-ı sadâretten azl ve yerine Erzurum valisi Yusuf Paşa'yı nasb eyleyüb Âstâne-i saadetime gelinceye kadar seni kaymakam nasb ve ta'yîn eyledim. İmdi Françelü bî-îmânlarıyla gazâ eylemek cümle elh-i imâna vâcib ve eyâdi-i menhûseyi kâfirlerinden ol emkine-i mübârekeyi istihlâs ve ehl-i İslâm'a eyledikleri ihânet ve gadrın intikâmını almak zimmet ve lâhimmeti tâcdâraneme farz-ı ayn olmakla sadrazam gelince asla tehir eylemeyüb berren ve bahren tedârikâtı-ı kaviyye ile üzerlerine varılıb mütevekkilen alellâh be ruhâniyeti Habîbullah iklim-i Mısır'ı vücûd-ı nekbet âlutlarından tathîr eylemennin tarîkı ne ise ulemâ-ı izâm ve ricâl-i devletim ve Ocaklularım ricâli kullarım ile söyleşüb seferim olduğunu kâffe-yi ehl-i imâna taraf taraf bildirüb giceyi gündüze katarak ahz-ı intikama sa'yı mâlâ kelâm eylesin vesâir memalik-i İslâmiye ve hudûd-ı hâkâniyeyi dahi mekr ü şerr-i âdâdan muhâfaza ve semt semt askerler ve mühimmâtlar irsâl birle dâimâ mutabassırâne hareket ve sekene-i Âstâne-i aliyyemin ahvâl-i yevmiyelerine ve ibâdullahın her husûsuna sadrazam gelinceye be-gâyet dikkat ve sa'y u gayret eylesün. Göreyim seni Hüdâ-yı müteâl her halde tevkîfât-ı aliyyesin refîk eyleyüb â'dadan ahz-ı intikama muvaffak eylesin." KARAL, **Selim III'ün Hattı Hümayunları**, s. 55-56; TOPRAK, **a.g.t.**, s. 724.

³²⁴ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 724.

³²⁵ Semâhatlü şeyhül'islâm Efendi dâ'imiz! Selefimiz Dürrî-zâde Efendi, mesned-i meşîhata geldiği vakitten berü muhâfaza-i câh u mesned kaydına düşüp, herkese mümâşât ü müdâhene birle tarîka ve icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye edecek kudât ü nüvvâba bakmayup, hilâf-ı şer'-i şerîf hareketden memâlik harâb olup, li'llâhi'l-hamd, bizim devletimiz ise şer'at-ı garrâ-yı Muhammediyye ile mü'esses ve cemî-i umûrumuz hükm-i şer'le muhkem iken, bir müddetden berü câhil ve zâlim u gaddâr kudât ü nüvvâb memâlike müstevlî ve hükkâm-ı örf şerîat'ta tâbî olacak iken, ma'âza'llahu ta'âlâ icrâ-yı umûr-ı şer'iyyeye me'mûr kudât efendiler zaleme-i örf'e tâbî olup, zulm u gadrdan başka, kizb-i sârih ilâmât ve müzevver vesîkalar ile inhâ-yı şer'iyyeye i'timâd kalmamak derecelerine varup, bunların men' ü def'i ve hakk u adl üzere şer'i şerîfi icrâ vâcibe-i zimmeti iken, iğmâz eylediğinden azl eyleyüp, cenâbınıza hüsn-i zannımız muktezâsı karîha-i humâyûnumdan sizi Şeyhül'islâm nasb eyledim" TOPRAK, **a.g.t.**, s. 730.

³²⁶ TOPRAK, **a.g.t.**, s. 724; Mehmed Arif Efendi'nin 9 Aralık 1798'de Bebek'te oturması izin çıktı. TOPRAK, **a.g.t.**, s. 773.

Azil işlemi bittikten sonra sıra müsadereye gelmişti. III. Selim İzzet Mehmed'in gizli malları olup olmadığı ile ilgili sorgulanmak üzere en yakın adamı ve kapı kethüdası Ahmed Aziz Efendi'nin saraya getirtilmesini emretti. O sarayda etraflı bir sorguya tabi tutuldu. Ahmed Aziz'in söylediklerine bakılırsa, Paşa sadarete geldikten sonra sadece onu değil, hiç kimseyi hesap işlerine karıştırmamış, bütün kişisel hesabını bizzat kendisi görmüştü. Kısaca kapı kethüdasının hali hazırdaki emvali konusunda bilgisi yoktu. Söylediklerinin doğruluğunun sarrafın defterinden de anlaşılabileceğini iddia etti. Ayrıca, eğer hareminde *mâl-i mektûm* varsa –ki varsa da cüzi miktardadır– bunu da bilmesi mümkün değildi. Bildiği bir şey olsa da gizlemeye cesaret edemezdi. Ancak vakıfla ilgili hesapları hakkında bilgisi vardı ve bunları ayrıntılı biçimde ortaya koyabilirdi³²⁷. Uzun yıllar İzzet Mehmed'in kapı kethüdalığını yapan Ahmed Aziz Efendi'nin ne kadar doğru söylediği bilinmemekle beraber, kendisinin efendisini koruduğu düşünülebilir.

Beklenen oldu ve müsadere işlemi başladı. Mühürlenmiş eşyasının yazımına bir defterdar görevlendirildi. Kapı kethüdası Ahmed Aziz Efendi de ona yardımcı olacaktı. Paşa'nın bütün emvalinin tam olarak ortaya çıkarılabilmesi için hapisteki hazinedarı ile sarrafı da defterdar tarafından sorgulandı. Tespitlere göre, İzzet Mehmed'in sarrafta 1.000 kese altını, 1.300 kese nakdi, oğluna ait akçeleri vardı. Haremdeki sandıkta oğluna ayrılmış 100 kese, annesine ayrılmış 100 kese, diğer haremine ayrılmış 70 kese altını vardı. Ayrıca sarrafta sefine hesabından, vakıflardan, oğlunun mahremlerinin

³²⁷ Şifahen sâdır olan emr-i hümayûnları mücebince sadr-ı sâbık İzzet Mehmed Paşa kapu kethüdâsı Ahmed Aziz Efendi getürdülüb müşârûn ileyhın emvâl-i mektûmesi etrafiyla suâl olundukda efendi-i mümâ ileyh ben müşârûn ileyhın Âstâne'ye vürudunda kapu kethüdâlık hesabımı rû'yet eyledim yedimde senedi mevcûddur. Andan sonra ahz ve i'tâsı umûrına bana müdâhale itdirmedi o makule umûrı kimesneye sipâriş itmeyüb kendüsi rû'yet ider idi emvâlî keyfiyetine vâkîf değilim sarrafının hesabı dahi defterinden ma'lûm ve zâhir olur ve mersûmdan lede's-suâl toğrucasını söyler eğerçi tarafında mâl-i mektûmı var ise bilemem olsa dahi cüz'î olmak gerekdir hâsılı benim bu hususa vukûfım yokdur müşârûn ileyhın kendüsinden dahi suâl ve taharrî buyurulsun emvâl-i mektûme var ise zâhire çıkar benim bildiğim olsa ketme cesâret idemem ifâdesine mecbûr olurum bildiğim fakat uhdeme muhavvel olan evkâf-ı selâse hesabıdır ana müteferri' mevâdd ma'lûmum olub defterini dahi takdim ider ma'dâsına muttali' değilim yine tahkik buyurulsun eğer vukufum olarak bir mâl-i mektûm zuhur ider ise ne zamân olsa ben mevcudum yine her halde efendilerimiz a'lemidir deyu adem-i vukufunu beyân itmiş olduğu muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukda..." BOA., HAT/1435-58995, Tarih 31 Ağustos 1798 (19 Ra 1213).

gelirlerinden toplanmış akçeler de vardı. Bu paraların hazineye başka taliplileri de vardı. Sarraf 1000 kese alacağı olduğunu iddia ediyordu. Bir de Paşa'nın *kıste'l-yevm* hesabından külliyyetli miktarda borcu çıkmıştı. İzzet Mehmed'in kendi konağı dışında haremının konakları da mühürlendi. Kendi konağında mefruşat vardı, ancak diğer konak boştu. Konaklar mühürlü olduğu için hanımların konaklama sorunu vardı ve bu sorunun çözülmesi gerekiyordu³²⁸.

Üç bin keselik muhallefet değeri *emn-i cihada* sarf edilmek üzere Darphane-i Âmire'ye, At, at takım ve koşumları da has ahırlara teslimi edilecekti. Bütün bu işlerin sorumluluğu Ahmed Aziz Efendi'ye bırakıldı. Fakat ortada bir sorun vardı. Geride oğlu, hanımları ve cariyeleri vardı. Mazul sadrazam geriye kalan hayatını nasıl idame ettirecekti. Ayrıca Paşa'nın muhallefati ne sarrafına ne de kıste'l-yevm borçlarına ödemeye yetmiyordu. Yapılan hesaplamalara göre tüm ödemeler yapıldıktan sonra bile beş altı yüz kese daha açık çıkacaktı³²⁹.

Sakız adasına sürgün edilen İzzet Mehmed'in yanına mübaşir olarak dergâh-ı muallâ gediklilerinden Mehmed Emin Efendi tayin edildi. 10 Eylül 1798 (29 Ra 1213) tarihli Sakız kadısı Mehmed Salih'ten gelen ilama bakılırsa, mübaşir Mehmed Emin Efendi sabık sadrazamı Sakız'a yerleştirip görevini tamamlamıştı³³⁰.

İzzet Mehmed, Sakız'ın hava ve suyuyla imtizaç edemediğini ileri sürerek III. Selim'den Manisa'da ikamet etmek üzere izin vermesini istemiştir. Padişah da kendisine dört yıl hizmet eden sabık sadrazamını kırmamış ve Manisa'ya gitmesine onay vermiştir³³¹. Gerçekte ise İzzet Mehmed'in sorunu Sakız'ın havası ve suyuyla ilgili değildi. O sadece mukataalarına yakın olmak istiyordu. Çünkü Saruhan sancağı ve çevresinin mukataası onun tasarrufu altındaydı.

³²⁸ BOA., HAT/220-12184.

³²⁹ BOA., HAT/1435-59000

³³⁰ BOA., C. DH/48-2372, Tarih 30 Eylül 1798 (19 R 1213).

³³¹ BOA., C. DH/102-5086, Tarih 8 Aralık 1798 (29 C 1213).

III. Selim'in verdiği izinle Manisa'ya gelip yerleşen İzzet Mehmed, bir süre Çarşı Mahallesi'nde Çelebizâde Esseyid Mehmed Ağa'nın konağında oturmuştur³³². Daha sonra Akmescit'te bağ içiresinde yaptırdığı kasa taşınmıştır. Haki Baba tekkesi batısında zeytinlikler içiresinde duvar kalıntıları bulunan binanın bu köşk olması muhtemeldir. Halk arasında buraya Tahir Paşa Köşkü denilmektedir³³³.

İzzet Mehmed'in Saruhan'daki (Manisa) mukataalarının mültezimi Karaosmanzadelerdi. Nitekim 1802-1806 (1217, 1218, 1220) yıllarının iltizamını zamanında ödenmek kaydıyla *dergâh-ı âlî kapucubaşlarından* Karaosmanzade Hüseyin Ağa'ya bırakmıştır³³⁴. 1805-1806 (1220) senesinden itibaren Aydın ve Manisa cizyeleri birbirinden ayrılarak, Manisa cizyeleri İzzet Mehmed Paşa'nın mukataalarına dâhil edilmiştir³³⁵.

İzzet Mehmed'in tespit edebildiğimiz tek oğlu *müderrişîn-i kirâmdan* Mehmed İsmet Efendi'nin de Gedüs, Yörükân, Borgos ve çevresinde mukataaları vardı. Muhtemelen bu mukataanın sınırları ile ilgili problemler yaşanıyordu. İzzet Mehmed henüz sadaret makamındayken oğlunun mukataalarına bağlı köy ve arazilerin tahkik edilerek Defter-i Hakani'ye aykırı müdahale edilen yerler olup olmadığına dair araştırmalar yapmak üzere Divan-ı Hümayun gediklilerinden Mehmed Said Ağa'yı mübaşir ve

³³² Bu konağın "büyük harem" adı verilen bölümünde, üst katta üç oda, alt katta iki oda, bir hamam odası, bir kargir hamam, ayrıca iki kış odası, bir kiler, bir mutfak, bir yer odası, büyük bir havuz, meyve ağaçları da bulunan sebze bahçesi vardı. Büyük harem bölümüne bitişik olarak, Caşnigir Camii vakıf bahçesi, ser bevâbîn-i dergâh-ı âlî kasrı ile çevrili ikinci bir bölüm vardı. Bu bölümün üst katında güzel bir Has Oda, bunun bitişğinde başka bir oda, sofa, kethüda odası, kahve odası, merdiven başında başka bir oda ve bir mabeyn odası, bir mutfak, tuvalet, çeşme, bir ahır ve mir miktar avlu vardı. Ayrıca konağa bitişik "küçük harem" denilen bir bölüm daha vardı. Bu bölümün çevresi de Osmanağazadelerin çulha odaları ve köşkü bulunuyordu. Küçük haremün üst katında özenilerek döşenmiş bir has oda, onun karşısında ikinci bir oda ve ikisi arasında bir sofa, bitişğinde üçüncü bir oda ile kargir bir hamam, bir tuvalet, bir cariyeye odası, bir mabeyn odası, bir mutfak bulunuyordu. Kamil SU, "Sadrazam İzzet Mehmed Paşa ve Hayırları", bu notları bana veren Aytekin KUŞ Beyefendiye müteşekkirim.

³³³ SU; a.g.n, s. 3.

³³⁴ M.Ş.S, Defter No: 237, s. 140-141, 156-157; Defter No: 239, s. 157. Muhtemelen hem daha önceki hem de daha sonraki tarihlerdeki iltizamları da aynı aile almıştı.

³³⁵ M.Ş.S, Defter No: 240, s. 177, Tarih 12 Nisan 1806 (23 M 1221).

Defterhane'den Mehmed Hıfzı'yı görevlendirmişti³³⁶. Bunlardan başka Karesi Sancağına bağlı Bedirli köyü de *185 kuruş mâl ile ber-vech-i Mâlikâne* Mehmed İsmet Efendi'nin üzerindeydi. Mehmed İsmet Efendi 1800-1801 (1215) yılında bilinmeyen bir sebeple hayatını kaybetti³³⁷. Bu İzzet Mehmed ailesi için ilk kayıp değildi. O henüz sadaret makamındayken eşi Zübeyde Hanım'ı kaybetmişti. Zübeyde Hanım maktul sadrazam Halil Hamid Paşa'nın kızıydı.

1805-1806 (1220) yılına gelindiğinde Paşa ekonomik bir darboğazın içindeydi. Yıllarca devlete hizmet etmiş, dört yıl sadaret makamını işgal etmiş bir devlet adamının bu durumda bulunması uygun görülmezdi. Kendisine uygun bir yerden tekaüt maaşı bağlanmasını istiyordu. Emsal olarak kendisi gibi mütekit olarak Bursa Yenişehir'de ikamet eden Hasan Paşa görüldü. Hasan Paşa Eğriboz cizyesinden 1000 kuruş aylık alıyordu. İzzet Mehmed için de benzer bir uygulamaya gidildi. Ona İzmir gümrük malından daha iyi bir yer bulunamazdı. 28 Temmuz 1805 (1 Ca 1220) tarihinden geçerli olmak üzere Haremeyn mukataası ve Haremeyn defterlerine kaydedilerek İzmir gümrük malından 1.000 kuruş maaş tahsis edildi³³⁸. İzzet Mehmed her ayın son gününde İzmir gümrük eminininden maaşını talep ediyordu³³⁹. 1805-1806 (1220) yılına ait sekiz aylık maaşı olan 8.000 kuruşu düzenli olarak gümrük eminininden tahsil etmeyi başardı³⁴⁰. 9 Eylül 1812'de (2 Ramazan 1227)

³³⁶ BOA., C. DH/348-17354, Tarih 30 Nisan 1798 (14 Za 1212); BOA., C. ML/571-23378. Araştırmanın sonucunun ne olduğunu öğrenemedik.

³³⁷ Mehmed İsmet Efendi ölünce bu mukataa 6000 kuruş muaccele ile bir başkasına devredildi. BOA., C. AS/1021-44769, Tarih 20 Ağustos 1801 (29 Ra1215); BOA., C. ML/69-3166, Tarih 9 Ağustos 1800 (18 Ra 1215).

³³⁸ BOA., C. DH/347-17326.

³³⁹ İzzet Mehmed'in 1220 senesi şaban, ramazan, şevval, zilkade ve zilhicce aylarına ait maaş talep yazılarına arşivde ulaşıldı. O, maaş talep yazılarını muhtemelen kendisi yazmış ve mühürlemiştir. Bir tanesini örnek vermek gerekirse: " İzmir gümrük emini izzetlü ağa gümrük-i mezbûr mâlinden bâ fermân-ı âlişân tarafımıza ta'yîn ve ihsân buyurulan mâhya bin guruş maâşımızdan bin iki yüz yirmi senesi mâh-ı şa'bânü'l-mu'azzamına mahsuben bin guruş virüb hîn-i muhâsebede hesabınıza mahsûb eylemek için iş bu memhûr tahvilimizi ahz ve hıfz eylesüz fi selh Ş 220 Mühür: hâk-i kadem mefhar-i âlem Mehmed İzzet. BOA., C. ML/430-17435.

³⁴⁰ BOA., C. ML/430-17435, Tarih 16 Mart 1807 (6 M 1222).

Manisa’da vefat etmesi üzerine İzmir gümrük malından aldığı maaş kesildi³⁴¹. Ancak maaşın başka taliplileri vardı³⁴².

İzzet Mehmed Paşa ailesinde mukataası olanlar sadece Paşa ve oğlu değildi, akrabasından Mustafa Sadık Bey Serdellalan’daki hassından Paşa’nın hanımı Nefise Kadın adına feragat etmek istemişti. Ancak kadın taifesinden tanınmış olanlara mukataa berati verilmesi eski bir uygulama olup o tarihte geçerliliği kalmamıştı. Buna rağmen padişah Nefise Hanım’a bu mukataanın verilmesini uygun gördü³⁴³.

Ma’zul bir sadrazam olarak İzzet Mehmed’in padişah katında hatırı geçiyordu. Safranbolu’da vefat eden Kazgan Asmazoğlu Seyyid Ali’nin muhallefatinin zapt olunması hakkında karar çıktığını öğrenince devreye girerek müsaderenin gerçekleşmesi durumunda Seyyid Ali’nin yetimlerinin perişan olacağına dair İstanbul’a bir hatır yazısı yazdı. Padişah İzzet Mehmed’in bu ricasını kırmadı ve muhallefatin yetimlerine bağışlanması talebini uygun gördü³⁴⁴.

İzzet Mehmed bir mesele için daha Padişah’tan ricacı oldu. Ancak bu yaptığı gerçekten çok riskliydi. Çünkü 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşı devam ediyordu. 1809-1810 (1224) yılında devam etmekte olan sefer için Aydın ve Saruhan sancaklarından güçlü, kuvvetli askerler hazırlanması, başlarına muktedir başbuğlar konulması ve Karaosmanzade Hüseyin Ağa’nın da bu askerlerin başında savaşa iştirak etmesi isteniyordu. İzzet Mehmed devletin

³⁴¹ İzzet Mehmed’in maaşı her ayın sonunda tahakkuk ettiğinden Ramazan ayına ait maaşını alamadı. BOA., C. ML/549-22575, Tarih 13 Ekim 1812 (6 L 1227).

³⁴² Sadr-ı esbak atûftlü Mustafa Paşa hazretlerinin kendüye maaş tahsis iltimâsını hâvî taraf-ı veliyyü’n-niamîlerine vârid olan bir kıt’a kâimesi taraf-ı ...şeref destûrîlerinden rikâb-ı hümâyûn-ı mülûkâney lede’l-arz bir münâsib mahalden mâhya yedi yüz elli gurus ta’yîn olunması bâbında hatt-ı şerîf-i şâhâne sudur itmekle mantûk-ı münîfi üzre tanzimine mübâderet olunmak bâbında sâdir olan fermân-ı âlîleri mücebine kuyûd-ı lâzimesi ba’de’l-ihrac ahar kat’ olmuş ne makule ma’âş vardır keyfiyeti suâl olundukda sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa’nın İzmir Gümrüğü malından mâhya bin gurus ma’âş olub vefatına binâen yigirmi yedi târihinde kat’ olunmuş olduğına binâen ber mantûk hatt-ı hümâyûn şevket-makrûn müşârûn ileyh Mustafa Paşa hazretlerine tahsîsi lâzım gelen mâhya yedi yüz elli gurusun gümrük-i mezbûrdan tahsîs ve ta’yîni muvafık irâde-i seniyyeleri ise emr ü fermân devletlü saâdetlü sultânım hazretlerindir. BOA., C. ML/549-22552, Tarih 2 Haziran 1814 (13 C 1229).

³⁴³ BOA., HAT/538-26524, 15 Şubat 1809 (29 Z 1223).

³⁴⁴ BOA., C. ADL/19-1151, Tarih 24 Mayıs 1808 (28 Ra 1223)

mühim taleplerinin karşılanabilmesi için Hüseyin Ağa'nın seferden affedilmesini istedi³⁴⁵. Bu teklif İstanbul'da hiç hoş karşılanmadı. Zaten Anadolu'dan tertip edilen askerler de gelmemişti. Eğer Hüseyin Ağa'ya izin verilirse “tecrübe olunduğu üzere Karaosmanzâde avdet eyledi sefer yoğ imiş diyerek” diğerlerinin de sefere iştirak etmekten vazgeçeceklerinden korkuluyordu. Önemli miktarda askerle Niş tarafında Hurşit Paşa'nın maiyetinde bulunacak olan Hüseyin Ağa'yı devlet gücendirmek de istemiyordu. Bunun için II. Mahmud Hüseyin Ağa'ya teşvik mahiyetinde yazılar yazılmasını istedi. Ancak İzzet Mehmed, “iki zeamet ve tımar ve mukataat bedellerini dün gösterürler deyu Osman zadelere bir nevi sargugluk etmek ahz ve intikam suretiyle garaz icrası” gibi çok aşağılayıcı bir ifadeyle itham edildi³⁴⁶.

Deneyimli eski bir yönetici olduğundan dolayı devlet zaman zaman İzzet Mehmed'in görüşlerine de başvuruyordu. Bir defasında Manisa'da yaşanan bir sorunla ilgili, fikri sorulmuştu. Mesele Karaosmanzadeler ile Nasuhzadeler arasındaki eski bir anlaşmazlık konusu olan Uşak voyvodalığı idi. Paşa gönderdiği mektubunda her iki ailenin de devlete çok hizmet ettiğini ve duruma göre her ikisinin devlet için kullanılabileceklerini söyledi. İdare-i maslahatçı bir kanaat belirtmesine rağmen görüşünün ortaya çıkma ihtimalinden dolayı tedirgindi: *“iş bu ısrâr-ı ketm gayet muktezi ve lâzım olmağla kendüm yazdım kimesneyi vâkıf eylemedim ağyârdan hıfz buyurmanız pek niyâzımdır sultânım.”*

Aslında İzzet Mehmed, görüşüne başvurulmasından ziyade, terk edilmişlik hissi ile Manisa'da hayat sürerken hatırlanmasından dolayı büyük bir heyecan sarmalına kapılmıştı. Meseleyi arz ettikten sonra kenarına *“bunu yazmadan muradım mücerred şevketlü efendimiz hazretlerinin bu kullarına olan iltifât ve ihsânlarına izhâr-ı teşekkürdür, tûğ matlub-ı çâkerânem*

³⁴⁵ BOA., HAT/963-41255, Tarih 19 Haziran 1811 (27 Ca 1226).

³⁴⁶ BOA., HAT/672-32883.

*değildir*³⁴⁷” notunu iliştiirdi. Neden böyle bir şey yapmıştı? Acaba gönlünden yeni bir vezirlik mi geçiyordu?

İzzet Mehmed Paşa’ya ikbal güneşi son bir daha kez ışığını gösterebilirdi, ama olmadı. Şam valiliğine kimin getirilebileceği ile ilgili kaymakam Paşa ile padişah arasında bir mülahaza olmuştu. Orada diğer paşalarla birlikte İzzet Mehmed’in de adı geçmişti. Değerlendirmelerde İzzet Paşa’nın sadaretinden önce bir süre Cidde valiliği ve hayli vakit de Mısır valiliğinde bulunduğu, Arabistan’da hüsn-i şâyiası olduğu, herkesle uyumlu çalıştığı, ayrıca *erbâb-ı diyanetten* olduğu ve Şam hac emirliği vazifesini layıkıyla yapabileceği söylendi. Eğer padişah tarafından da uygun görülürse Muharrem ayından geçerli olmak üzere kendisine hilat giydirilecekti. Padişahın kanaati de olumluydu, ancak “*ihtiyâr oldı diyorlar rûkûb ve nüzûlda nasıldır*” diyerek ata inip-binmesi ile ilgili küçük de olsa çekincesini ortaya koydu. Eğer göreve getirilecekse hemen şimdiden tevcih edilip açıklanmalı mıydı? Yoksa biraz beklenmeli miydi? Padişah bu meselenin mülahaza edilmesini istedi³⁴⁸. Ne var ki bu tevcih hiçbir zaman gerçekleşmedi. Ölmeden bir yıl önce uhdesinde bulunan mukataaların 1810-1812 (1225-1226) yıllarına ait 13.489 kuruş *bedel-i cebelüsünün* geniş bir vakitte ödenebileceğine dair bir yazı gönderildi³⁴⁹.

2.8.Vefatı

30 Aralık 1798’de ayak basıp 9 Eylül 1812’de vefat eden İzzet Mehmed Paşa’nın Manisa’daki yaşamı neredeyse 14 yılı bulmuştu. Onun vefat haberi 17 Eylül 1812’de (10 N 1227) sadrazama ulaştırıldı. Ölümü *ecel-i mev’ûd* olarak ifade edilmiş, herhangi bir sebep belirtilmemişti³⁵⁰. Manisa’ya defnedilen İzzet Mehmed Paşa’nın mezarı şehirde yaşanan büyük yangında kayboldu. Mezar taşı ise oğlununki ile birlikte Manisa Mevlevihanesi’ne kaldırıldı. Paşa’nın mezar taşı daha sonra memleketi Safranbolu’ya getirilip,

³⁴⁷ BOA., HAT/646-31688, Tarih 10 Aralık 1809 (3 Za 1224).

³⁴⁸ BOA., HAT/483-23704.

³⁴⁹ BOA., C. ML/94-4208, Tarih 9 Ekim 1811 (21 N 1226).

³⁵⁰ BOA., C. DH/45-2243.

burada yaptırmış olduğu camiin avlusuna yerleştirildi. Mezar taşındaki kitabede “Hüve’l-hallâku’l-bâki sadr-ı a’zâm esbak cennet-mekân Firdevs-i âşiyân merhûm ve mağfûrû’l-muhtâc ilâ rahmet-i rabbihi’l-gâfûr El-Hâc İzzet Mehmed Paşa hazretlerinin rûh-ı şerîfiçün Fâtiha 02. Ramazan 1227” yazılıdır.

3. İZZET MEHMED PAŞA'NIN HAYRATI

İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu, İstanbul ve Manisa'da hayrat türünde çeşitli vakıfları bulunmaktadır. Bu eserlerden Safranbolu'dakiler küçük değişimlerle bugüne kadar ayakta kalabilmeyi başarırken, İstanbul Eyüp'teki hayratı asli hüviyetlerini tamamen kaybedip, harap vaziyetteki bina ve birkaç mezar taşı ile varlıklarını devam ettirmekteydi. Ancak yakın zamanda İstanbul Büyük Şehir Belediyesi burayı restore ederek kültür dünyamıza kazandırmıştır. Balıkpazarı İskele Camii ya da mescidi ortadan kaldırılmıştır. İzzet Mehmed Paşa'nın sadarettten azledildikten sonra Manisa'da yaptırdığı çeşmeler ile Nakşibendi ve Halveti tarikatlarına ait olan dergâhlardan da bugün bir iz yoktur. İleride de değinileceği üzere, Manisa'daki dergâhlar bizzat İzzet Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği yapılar değildir. Ayrıca Safranbolu ve Manisa'daki vakıflardan ayrıdır. Bundan dolayı Manisa'daki hayratı ayrı bir bölüm halinde değerlendireceğiz.

3.1.Safranbolu'daki Yapılar

İzzet Mehmed Paşa Vakıflarına ait hayratdan Safranbolu'da bulunanlar aradan geçen iki yüz yılı aşkın zamana rağmen, hem sağlam gelir kaynaklarının sağladığı imkânlar, hem de vakıf yöneticileri ile şehrin sakinlerinin hassasiyetleri sayesinde ayakta kalmayı başarabilmiştir. Bunlar; suyolları, köprüler, çeşmeler, küçük bir külliye görünümündeki cami ve saat kulesinden müteşekkildir.

3.1.1.Su Yolları

İzzet Mehmed Paşa Safranbolu'daki caminin de bulunduğu küçük bir külliye görünümündeki yapıyı inşa ettirmeden önce, şehre Gayza Köyü'nde bulunan Hızar Yanı'ndaki suyu getirmeye niyetlenmiştir. Öncelikle bu suyun geçeceği yerlerin keşfi yapılmış, neticede 11.000 kuruşa şehre akıtılabileceği tespit edilmiştir. Sadrazam İzzet Mehmed Paşa, bu faaliyetiyle ilgili, şehir eşrafından Hacı Abdizade Mehmed Ağa, Yahya Ağazade Mehmed Ağa ve

Emir Hocaazade Mustafa Ağa'yı görevlendirmiştir. Ayrıca İstanbul'dan Mustafa adlı bir görevliye 8.000 de kuruş vererek Safranbolu'ya göndermiştir. Viranşehir³⁵¹ Voyvodası Hüseyin Ağa'ya gönderdiği mektupta ise Safranbolu'ya su getirme faaliyetinin kendi özel işi olduğunu, bu işte çalışanlar hakkında muhabbet ve teveccühünün olacağını ifade etmiştir. Paşa'nın, Mustafa vasıtasıyla gönderdiği para, Viranşehir Voyvodası Hüseyin Ağa tarafından görevlendirilen kişilere takdim edilecekti. Ayrıca voyvoda bu işe *nazır* (kontrolör) olarak tayin edilmiş, muhtemelen iş yoğunluğundan bizzat ilgilenemeyeceği düşünülerek, Subaşı Hüseyin Ağa'yı kendisine vekil yapması, bu işin yerine gelmesi için layıkıyla gayret göstermesi, subaşıya da durumun ehemmiyetini anlatması ve kendisinin de yakinen nezaret etmesi istenmiştir. Bu faaliyetin bir an evvel bitirilmesi Paşa'nın özel arzusuydur. O bu işi *vesile-i âbâd-ı memleket* olarak görmektedir. İlgililerin işe koyulmaları ve layıkıyla yerine getirmeleri için gerekli tenbihlerde bulunmuştur. Mektupta, şehirdeki amelelerin başka yerlere gönderilmemesi, dışarıda bulunan ustaların çağırılması, suyollarının *müstahkem* olarak inşa edilip tamamlanması istenmiştir³⁵².

Muhtemelen bu tarihlerde daha birçok yazışma yapılmıştır. İzzet Mehmed Paşa'nın istekleri doğrultusunda İstanbul'dan gönderilen para bahsi geçen kişilere teslim edilmiş, hem Safranbolu'da hem de civarda bulunan ustalar toplanmış, 16 Haziran 1795 (28 Za 1209) tarihinde suyun kaynağında yapılan dua sonucunda çalışmalara başlanmıştır. Paşa "*bundan böyle bu makule umûr-ı hayriyyeyi ve her halde tevîka mazhar eyleyüb seni dahi berhudar eyleye âmin*" diyerek kendi duasını da yapmıştır. Son olarak, subaşının "aralık aralık" uyarılmasını da Voyvoda Hüseyin Ağa'ya tenbih etmiştir³⁵³.

³⁵¹ Viranşehir o dönemde Safranbolu'nun da bağlı olduğu bir sancaktır. Burasının Gerede veya Eskipazar olma ihtimalleri için bkz. YAZICIOĞLU, **Safranbolu Tarihi**, s. 225; Ayrıca Anadolu'daki diğer "Viranşehir" isimleri için bkz. AKBAYAR, **a.g.e.**, s. 167.

³⁵² BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, s. 73, Tarih 24 Mayıs 1795 (5 Za 1209).

³⁵³ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, s. 81, Tarih 27 Haziran 1795 (9 Z 1209).

Aradan geçen üç ayda suyollarının yapımı bitirilme aşamasına gelmiş, bu vesileyle İzzet Mehmed; Yahya Ağazade Mehmed, Hacı Abdizade Mehmed, Emir Hocaazade Mustafa ve Viranşehir Voyvodası'nın Subaşı Hüseyn Ağalara suyollarının yapımının bitmek üzere olduğu haberinin geldiğini ve bundan dolayı da memnun olduğunu ifade etmiştir³⁵⁴. 26 Kasım 1795 (14 Ca 1210) tarihinde Viranşehir Voyvodası Çalıkzade'ye gönderilen mektuptan artık çalışmaların tamamlandığı ve suyun şehre getirildiği anlaşılmaktadır³⁵⁵. Böylece beş aylık bir zaman diliminde suyollarının yapımı tamamlanmıştır.

Arşiv belgeleri dışında suyun şehre getirilmesi ile ilgili rivayet kabilinden bilgiler de bulunmaktadır. Safranbolu'nun yerel tarihçilerinden Ünsal Tunçözgür suyolları ile ilgili bir rivayeti kaynak belirtmeden şu şekilde aktarmaktadır:

"Köprü'nün inşaatı bittikten sonra sıra oradan gelecek olan suyun şehre kadar uzayacak olan yollarının yapımına gelir. İş yapanlar suyun arkla açık olarak gelmesinden yanadır. İzzet Paşa ise bunu mahsurlu bularak, künk boru döşenmesini ister. Kendisine zamanla su borularının içinin kireç bağlayıp tıkanacağı söylenince Paşa: Siz onu bana bırakın der. Balıkesir'deki çiftliğinden deve kervanları ile irili ufaklı 1100 küp dolusu zeytin yağı getirerek köprüden borulara boşalttırır. Kentteki yedi çeşmede bir hafta zeytin yağı akar. Bu şekilde borulara bir emaye özelliği kazandırılmış ve kireçlenme önlenmiştir. Bugün bile aradan geçen iki asra rağmen boruların içinde kirece rastlanmamaktadır. Bu da İzzet Mehmed Paşa'nın ilmi ve işlek zekasının bir örneğidir."³⁵⁶

Bu rivayetin gerçeği ne kadar yansıttığını tam olarak bilemeyiz. Ancak yaptığımız arşiv çalışmaları neticesinde İzzet Mehmed Paşa'nın Balıkesir'de bir çiftliği ve zeytinliği olduğuna dair herhangi bir kayda rastlayamadık.

³⁵⁴ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, s. 98, Tarih 20 Eylül 1795 (6 Ra 1210).

³⁵⁵ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, s. 41.

³⁵⁶ TUNÇÖZGÜR, **Dünü ve Bugünü ile Safranbolu**, s. 63.

3.1.2.Köprüler

İzzet Mehmed Paşa, Viranşehir voyvodası ile Kahvecizade Mehmed Ağa'ya yazdığı bir mektupta, Safranbolu'da bulunan derenin üzerine yaptırdığı büyük köprünün muhafaza edilmesine ve üzerinden geçen yolcuların sağ salim geçmesine dikkat edilmesi istenmiştir. Mektupta bahsedilen köprünün hangisi olduğuna dair çok açık bir ifade yoktur. Ancak biz buranın, çok kesin olarak ifade edemesek de İncekaya Su Kemerini olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü bu köprünün üzerinden su geçmesi hedeflendiği için dar yapılmış, bu da insan geçişini zorlaştırmıştır³⁵⁷.

Köprünün uzunluğu 116, yüksekliği ise 60 metredir. Su kemeri olarak da ifade edebileceğimiz bu köprünün toprak üzerinde beş kemeri tamamen kesme taştan ve horasan harcı ile yapılmıştır. Toprak üzerine rastlayan bölümler 2,5 metre derenin üstüne rastlayan bölüm ise, 1.20 metre genişliktedir. Bir kanal içinden su geçmektedir. Suyun akış hızının dengelenmesi için su kemeri üç kıvrımlı olarak yapılmıştır. Buradan geçen su Asmazlar Havuzlu Konağı'nın bahçesinde bulunan su terazisinden kente dağıtılmaktadır³⁵⁸.

Köprünün ya da kemerin yapımında Zora Divanı ile Ba'deneşir? köylülerinin hizmetleri geçmiştir. Mektupta köylülerin muafiyet şartlarının yerine getirilmesi konusunda Viranşehir Ayanı Hüseyin ve Zobran Köyü'nde sakin Kahvecizade Mehmed Ağa ikaz edilmiştir³⁵⁹. Hiristos Kriakopulos'a göre bu köprünün mimarı Efstathios Evdokimos isimli Safranbolulu bir Rum'dur³⁶⁰.

³⁵⁷ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, s. 77, Tarih 9 Haziran 1795 (21 Za 1209); Esasında Gayza köyünden Danaköy'e geçiş noktasında bir köprü daha vardır. Kuvvetle muhtemel bu iki köprü de İzzet Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olmalıdır. Çünkü vakfiyede geçen, "Gayza karyesinden menba'ı olup derûn-ı kasaba-i mezbûreye cereyân iden mâ-i lezzin yolu ve mürur eylediği köprüler..." ifadesi birden fazla köprünün yapıldığını doğrulamaktadır. Tokatlı köyündeki köprü ayrıca zikredilmiştir. VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7.

³⁵⁸ Karabük İl Yıllığı 1999, s. 137; TUNÇÖZGÜR, a.g.e, s. 62-63.

³⁵⁹ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, s. 77, Tarih 9 Haziran 1795 (21 Za 1209).

³⁶⁰ TUNÇÖZGÜR, a.g.e, s. 62.

İzzet Mehmed bu köprü ile yetinmedi. Yeni bir köprünün daha inşa edilmesi için keşfinin yapılmasını Viranşehir Voyvodası Çalıkzade'den talep etti³⁶¹. Bu da muhtemelen Tokatlı köprüsü olmalıdır³⁶². Bu köprü 40 m uzunluğunda, 6 metre genişliğinde ve 30 metre yüksekliğindeydi³⁶³.

3.1.3. Cami

İzzet Mehmed Paşa'nın cami yaptırmayı düşündüğü yerde bir mescit bulunuyordu. Bu mescidin de yine onun tarafından yaptırıldığını *"bundan akdem ol tarafda bina eylediğimiz mescid-i şerifin yerine bu defa resm-i ahar olarak müceddeden bir camii şerif bina olunması"* ifadelerinden tespit etmekteyiz.

Suyollarında olduğu gibi bu camiin inşasında da Yahyazade ve Hacı Abdizade Mehmed Ağalar ile Emir Hocaşade Mustafa Ağa görevlendirilmiştir. Verilen emre göre, Viranşehir Voyvodası Hüseyin Ağa bu işlerin nazırlığını yürütecek, subaşı Hüseyin Ağa da ona vekâlet edecektir. Görevlendirilenlerden tıpkı suyollarında olduğu gibi istenilenlerin ihtimamla, "sâdikâne" ve gayûrâne" yerine getirilmesi talep edilmektedir. İzzet Mehmed Paşa, Enderun Ağalarından Ebubekir Ağa'yı Safranbolu'ya 5.000 kuruş para ve maiyetinde mimar, kalfa ve ustalar ile göndermiştir³⁶⁴. İzzet Mehmed Paşa cami ile ilgili olarak Kastamonu mütesellimine de mektup göndererek bu caminin "serian inşa ve tekmil olunması"nı istemiştir. Gerekli olan şeylerin tehir edilmeksizin tedarik edilerek gönderilmesinin çok mühim olduğu, bunların itina ve dikkat ile yerine getirilmesi kendisine hatırlatılmıştır³⁶⁵.

İstanbul'dan gönderilen ustalar yeterli olmamış olacak ki, caminin temelini konulması için Eflani ve Şehabeddin kazalarında bulunan ustaların

³⁶¹ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, s. 41.

³⁶² "...Tokatlı karyesinde derûn-ı kasabaya cereyân iden mâ-i lezzin tarîkı ve mürur eylediği köprü..." VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7.

³⁶³ **Karabük İli Yıllığı 1999**, s. 137.

³⁶⁴ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, s. 98-99, Tarih 20 Eylül 1795 (6 Ra 1210).

³⁶⁵ BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, s. 99, Tarih 20 Eylül 1795 (6 Ra 1210).

da tedarik edilmesi ve gerekli taşların çıkarılması Viranşehir Voyvodası'ndan talep edilmiştir. İzzet Mehmed Paşa gönderdiği mektupta kızkardeşi ile dergâh-ı âli gediklilerinden yeğeni Râgıb Bey'in "sıla-i rahim" arzusuyla Safranbolu'ya geleceğini, ancak cami işiyle ilgilerinin olmadığını, rahatları için gereğinin yapılmasını voyvodaya iletmiştir³⁶⁶.

İzzet Mehmed Paşa Camii olarak anılan yapı, bizzat Paşa'nın emir ve talimatları doğrultusunda mimar ve kalfaları İstanbul'dan gönderilmek suretiyle inşa ettirilmiştir. Bu cami Aşağı Çarşı mevkiinde bulunmaktadır. Tamamen kesme taştan yapılmış olan cami, fevkanî camiler grubu içinde düşünülebilecek özellikler taşımaktadır. Küçük bir külliye oluşturarak, eğimli araziye uyumlu bir şekilde yerleşen yapılardan oluşmaktadır³⁶⁷. Dış alanı 807, iç alanı ise 285 m²'dir. İstanbul'daki Nur-ı Osmaniye Camii model alınarak yapılmıştır. Avlusunun doğudan dış giriş kapısının üstünde "İnnessalâte kânet ale'l-mü'minîne kitâben mevkûtâ"³⁶⁸ ayeti yazılıdır. Bu kapının her iki yanında birer çeşme bulunmaktadır. Avluya yuvarlak kemerli beşik tonoz³⁶⁹ örtülü bir açıklıkla girilmektedir. Kare planlı, tek kubbe ile örtülü olan ana mekânın kubbe köşelerinde dört silindirik ağırlık kulesi yapıyı sınırlandırmaktadır. Caminin kuzeyinde ortada kubbe, yanlarda aynalı tonoz³⁷⁰ örtülü üç bölümlü son cemaat mahalli vardır. İki yanlı taş merdivenlerle dört sütun üzerine oturan aynalı tonozlu üstü kurşun örtülü ayaklıktan son cemaat yerine varılmaktadır. Kubbe ve tonozu taşıyan kemerler duvarda üzengiler³⁷¹ üzerine oturmakta olup bir siyah taş sıra beyaz kesme taşla inşa edilmiştir. Asıl ibadet alanına giriş kapısı sağ ve solunda

³⁶⁶ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, s. 41, Tarih 26 Kasım 1795 (14 Ca 1210).

³⁶⁷ Metin SÖZEN, "Safranbolu ve Anıtları Konusunda Kısa Bilgiler", **Türkiye'de Mimarlık Değerlerinin Korunmasında İlk Adımlar**, Der. Aytekin KUŞ, s. 78.

³⁶⁸ "Şüphesiz ki namaz belirli vakitlerde müminlere fark kılındı" Kur'an-ı Kerim, Nisa/103.

³⁶⁹ Tonoz; Biçimi alttan içbükey olmak üzere taş ya da tuğla ve harçla örülmüş yarım silindirik biçiminde tavan; bir kemerin aralıksız olarak devam etmesi ile meydana gelen örtü. Beşiktonoz ise, enine kesiti yarım çember şeklinde olan tonoz; yarım silindirik biçimindeki tonoz. Doğan HASOL, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, s. 83, 504.

³⁷⁰ Manastır tonozunun üst bölümünü yatay bir düzlemle keserek elde edilen tonoz. HASOL, **a.g.e.**, s. 505.

³⁷¹ Kirişleri veya bazı çatki parçalarını taşımak üzere altlarına geçirilen U şeklinde bükülmüş lama demiri veya yuvarlak demir, üzengi demiri. HASOL, **a.g.e.**, s. 524.

yuvarlak kemer alınlıklı³⁷², düz taş lentolu³⁷³ iki dikdörtgen pencere ortasında birer mihrabiye bulunmaktadır. Doğu cephesi kapalı olan son cemaat yerinin bu cephesinde dikdörtgen pencere ile bir kapısı vardır. İbadet alanına asıl giriş kapısından başka iki dikdörtgen kapı ile de giriş sağlanmaktadır³⁷⁴.

Son cemaat mahallinden asıl ibadet alanına girilen kapı üzerinde iki kitabe bulunmaktadır. Üstteki kitabenin³⁷⁵ vezni Bahr-i Muzârî-i Ahreb: Mef'ûlû/Fâilâtü/Mefâîlû/Fâilün'dür. Metin şu şekildedir:

Şâhenşeh-i cihân Selîm Hân-ı Sâlisi

Kılmış hüdâ cemî'-i selâtînin emcedi

Bây u gedaya lutf u inâyet şîârıdır

Zât-ı şerîfi cümle şâhânın ecvedi

Kahrı taalluk eylese a'dâ serin virir

Aldıkda destine³⁷⁶ kabza-i seyf-i mihnedi

Lütfi eğer meâdîne itse taallukı

Virirdi seng-pâreye hükm-i zebercedi³⁷⁷

Bir bendesine nîm-nigâh eylese eğer

Bulur o bende devlet ü feyz-i müebbedi

Ez cümle sadr-ı a'zamı ol zât-ı ekreme

³⁷² Alınlık kimi yapılarda giriş kısmının, kapı ve pencerelerin üstünde bulunan üçgen veya yarı değirmi süsleme, fronton. HASOL, a.g.e, s. 30.

³⁷³ Kapı ve pencere boşluklarının üzerindeki duvar yüklerini taşımak için bu boşlukların üstüne yerleştirilen küçük alınlıklı taş, beton ya da ahşap kiriş, üst eşik, atkı. HASOL, a.g.e, s. 326-327.

³⁷⁴ İzzet Mehmed Paşa Camii ile ilgili mimari teknik bilgiler V.G.M, Abide ve Yapı İşleri Dairesi, Dosya No: 67.09.01/3; SÖZEN, a.g.m, s. 78'den alınmıştır.

³⁷⁵ Bu kitabedeki şiir İzzet Mehmed Paşa zamanında Reisülküttaplık makamında bulunan Raşid Efendi'ye ait olabilir. Çünkü ona ait bulunamayan bir divandan söz edilmektedir.

³⁷⁶ [burda vezin icabı böyle okunmalı, hakk edilmiş yazıda hata var, hakkâk taşı yanlış yontmuş olabilir. Taşta: "aldıkda deste kabzına seyf-i mihnedi" yazıyor ama bu ne anlama ne de vezne uyar. Doğrusu " aldıkda destine kabza-i seyf-i mihneti" olmalı, anlam: " eline (destine) mihnet kılıcının kabzasını aldığıında, kahrı da düşmana ulaştığında, düşman başını verir." Yani kılıcı indirmesine gerek bile kalmaz...]

³⁷⁷ Manası: eğer lütfu madenlere ulaş[abilseydi], taş parçasını bile zeberced kıvamına getirirdi.

Gördi sezâ sadâreti viridi o mesnedi
 Ya'ni o zât-ı efham ü düstûr-ı pür-himem
 Sâhib-salâh u menba'-ı şer'-i Ahmedî
 Hem-nâm fahr-ı âlem ü 'izzet-meâb odur
 Mesned-nişîn-i sadr olan eslâfın erşedi
 Akdâm-ı hak rızâsını tahsîle mün'atîf
 İbkâ-yı hayr u birre ider sa'y-i ezyedi
 Tevfîk-i Hak mukârin-i zât-ı şerîfidir
 Her işde sâib olmada re'y-i müeyyedi
 Çok hayra anı itdi muvaffak cenâb-ı Hak
 Ez cümle yaptı maskat-ı re'sinde ma'bedi
 Mevlâ hemîşe eyleye makbul dergehi
 Şâh-ı cihâna dahi vire ömr-i sermedi
 Bânîsinin de eylesün ikbâlini mezîd
 Hem dü cihânda cümle sa'îd anun es'adi
 Râşid dü leble söyledi târîh-i câmi'i
 Buldı cemâat izzet-i dîn-i Muhammedi 1211 (1796/1797)

Alttaki kitabede *"Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râğıbü'l-cenneti ve'd-derecât sadr-ı a'zâm El-hâc İzzet Mehmed Paşa yessera'l-lahü mâ yurîd vemâ yeşâ' ketebehû Zühdi"*³⁷⁸ sene 1211 (1796/1797)" yazmaktadır.

³⁷⁸ Kitabelerin İstanbul'da yazılıp Safranbolu'ya gönderilmiş olma ihtimali yüksektir. Kitabenin altında yazan Zühdi ise, muhtemelen İsmail Zühdi Efendi idi. İsmail Zühdi Efendi, Ünyeli olup Mehmed Kaptan'ın oğlu ve Mustafa Rakım Efendi'nin büyük kardeşidir. Ünye'de doğdu. Gençliğinde İstanbul'a geldi. İlim tahsiline çalıştı. Sülûs ve nesih hattını Ahmed Hıfzı Efendi'den meşk ederek icazet aldı ve diğer üstadlardan da müstefiz oldu. Abdullah Münif ve Mustafa İzzet isimli kişilere icazetname verdi. Saray hattatı oldu. 40 mushaf-ı şerif, birçok hilye-i saadet, mürakka, kit'a ve levha yazdı. Pek çok şakird yetiştirdi. Şanizade Ataullah da İsmail Zühdi'nin şakirdidir. 1806 yılında vefat etti. Edirnekapısı kabristanına defnedildi. İbnül Emin Mahmud Kemal, **Son Hattatlar**, s. 476.

Asıl ibadet alanı kare mekânlı olup, pandatif³⁷⁹ geçişli tek kubbe ile örtülüdür. Kubbe dıştan köşelerde dört silindirik ağırlık kulesi ile sınırlandırılmış olup, kubbe kasnağında³⁸⁰ on iki alçı şebekeli pencere açılmıştır. Ana mekânın kuzeyinde üzeri kubbelerle örtülü üç bölümlü kadınlar mahfili yer almaktadır. Güney cephesinde yer alan mihrap yarım daire niş³⁸¹ şeklinde olup, iki yanı silindirik sütuncelidir³⁸². Kavsarası³⁸³ üstünde “*Küllemâ de hale aleyhâ Zekerîyye’l-mihrâb*”³⁸⁴ ayeti yazılıdır. Üstünde III. Selim’in tuğrası vardır. Mihrabın sağında yer alan mimber mermerdendir. Ana mekân kuzeyinde dört sütun üzerine oturan üç kubbeli kadınlar mahfelinin alt tavanı, kubbeleri ve kubbeleri taşıyan kemerlerin iç yüzeyi kalem işi motiflerle süslüdür. XVIII. yüzyılda Türk mimarisinde ve bezemesindeki Batı etkilerinin Anadolu’ya yansımaları konusunda bize fikir vermektedir. Bu yönden de yapı üzerinde durulması gereken niteliklerle doludur.

Minaresi³⁸⁵ kesme taştan kare kaide üzerinde çokgen gövdeli olup gövdesi ve çokgen petek³⁸⁶ kısmı kalem gibi ince ve zariftir. Şerefe altında çokgen taç bir bilezik vardır. Şerefesi iç bükey kavisli, şerefe korkulukları geometrik şebekelidir. Konik külâhı kurşun kaplıdır. Caminin dıştan bütün örtü sistemi kurşunla kaplıdır. Avlunun batısında dört sütun üzerine oturan

³⁷⁹ Bir kubbeyi taşıyan kemerler ile kubbe kaidesinin arasını kapatan ve kare bir plandan kubbenin dairesel kaidesine geçmeyi sağlayan küresel üçgen. HASOL, **a.g.e.**, s. 387.

³⁸⁰ Bir kubbeyi taşıyan, daire, kare ya da çokgen planlı kaidedir. HASOL, **a.g.e.**, s. 266.

³⁸¹ Çoğunun üstü kemerli duvar hücrelidir, hücre. HASOL, **a.g.e.**, s. 371.

³⁸² Yüksekliğine göre çapı çok az olan ince ve küçük sütun. HASOL, **a.g.e.**, s. 474.

³⁸³ Kemer ve tonozların iç büken bir yüzey meydana getiren iç kalınlıklarına verilen ad. HASOL, **a.g.e.**, s. 269.

³⁸⁴ “Zekerîyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulur” Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmrân, 37. Ayet.

³⁸⁵ Caminin minaresi ile ilgili de bir rivayet vardır. Buna göre, caminin minaresinin yapımına sıra geldiğinde, işin zorluğu ve yeri itibarıyla, kimse yapım işini üzerine almak istememektedir. Devrin taş ustalarından bir Rum’a bu minareyi yapması teklif edilir. Usta minareyi kuzeyden gelen rüzgarlara karşı mukavim olması amacıyla başlangıçtan aleme doğru 0 derece 29 dakika açı ve %1,5’luk bir eğimle kuzeye doğru eğik olarak inşa eder. Bu gerçekten bir ustalık eseridir. Ama minare inşaatı bittikten sonra usta, minarenin yıkılabileceği, kendisinin de suçlanacağı evhamına kapılır ve parasını bile almadan, o günün koşullarında uzak sayılan Kastamonu’ya kaçır ve orada tam 15 yıl sürgün hayatı yaşar. Bu arada Kastamonu’ya gelen her Safranbolulu’ya, minarenin durumunu sorar. Eskerinin sağlamlığına kesin inandıktan sonra Safranbolu’ya döner ve emeğinin karşılığı parasını alır. TUNÇÖZGÜR, **a.g.e.**, s. 47.

³⁸⁶ Minarenin şerefe ile külâh arasında yer alan bölümü. HASOL, **a.g.e.**, s. 400.

beşik tonoz örtülü abdest musluklarının bulunduğu yer vardır³⁸⁷. Yine avluda İzzet Mehmed Paşa'nın Manisa'dan getirilen mezar taşı bulunmaktadır.

Cami içinde mihrabın sağ ve solunda bakır şamdanlar mevcuttur. Şamdanlarda *“sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râgıbü'l-cenneti ve'd-derecât hâlâ sadr-ı a'zam El-hâc İzzet Mehmed Paşa hazretlerinin câmi-i şerîflerine vakıflarıdır sene 1211 (1796/1797)”* yazılıdır. Yine mihrabın sağ ve solunda iki tane saat bulunmaktadır.

Cami dışında kalede açılan müzede de İzzet Mehmed Paşa vakıflarına ait birkaç parça eser bulunmaktadır. Bunlar mevlid programlarında cemaate ikramda bulunmak için alınan ve mütevellinin zimmetine bırakılan kaplardır. Bunlardan birisinin üzerinde, *“sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râgıbü'l-cenneti ve'd-derecât hâlâ sadr-ı a'zam El-hâc İzzet Mehmed Paşa hazretlerinin câmi-i şerîflerine vakıflarıdır sene 1212 (1797/1798)”* yazılıdır. Demek ki, bu kaplar şamdanlardan bir yıl sonra hazırlanmıştır.

3.1.4. Sebil ve Çeşmeler

Vakfiyeler dâhil, vakıfla ilgili hemen bütün belgelerde çeşmelerle birlikte bir bahsedilmektedir³⁸⁸. Bu sebil muhtemelen caminin doğu giriş kapısının solunda bulunan çeşmenin yanındaki mekândır. Bu mekân halen dükkân olarak kullanılmaktadır. Şuan vakıf mülkiyetinde olup olmadığını bilemiyoruz³⁸⁹.

İzzet Mehmed Paşa'nın yaptırdığı çeşmeler, caminin doğu tarafından giriş kapısının sağ ve solunda yer almaktadır. Kesme taştan yapılmış olan çeşmelerde üçer adet musluk bulunmakta olup, çeşmelerin olukları sağlam ve suları akmaktadır. Çeşmelerin üzerinde herhangi bir kitabe yoktur³⁹⁰.

³⁸⁷ V.G.M, Abide ve Yapı İşleri Dairesi, Dosya No: 67.09.01/3; SÖZEN, a.g.m, s. 78; Kızıltan ULUKAVAK, “Kentin Tarihi ve Mimari Değerleri, **Türkiye’de Mimarlık Değerlerinin Korunmasında İlk Adımlar**, Der. Aytekin KUŞ, s. 44.

³⁸⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 2.

³⁸⁹ VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi, Dosya No: 67.09.01/3'deki rapordan alınmıştır.

³⁹⁰ Mustafa ACAR, **XVII. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Dönemi Başlarında Yapılmış olan Safranbolu (Âb-ı Hayat) Çeşmeleri**, s. 13.

Yeri gelmişken vakıf hayratından olmayıp, tamirat giderleri -vakfiye şartları gereği- vakıf tarafından karşılanacak olan bazı çeşmelerden bahsetmek istiyoruz. Bu çeşmelerin ilki İzzet Mehmed Paşa'nın kız kardeşi Fatma Hanım'ın Kalealtı'nda bulunan Konağı'ndaki çeşmesidir³⁹¹. Çeşme mahallesi, Eski Cami Sokak'ta, İbik Kadıların Evi'nin duvarına yapılmış olan bu çeşme, dikdörtgen planlı, kesme taştan, sivri kemerli olarak inşa edilmiştir. Musluk yerinin hemen üzerinde, dikdörtgen, yanları iç bükey bir kabartma, bunun içinde de dikey oval madalyon oluşturulmuştur. Oluk taşı sağlam olan çeşmenin, bir musluk yeri ve tahliye borusu vardır, ancak suyu akmamaktadır. Sivri kemerinin hemen altında beş satırdan oluşan kitabesi vardır³⁹². Bu çeşme 1862/1863 (H. 1279) yılında Hidayetzâde İsmail Bey tarafından tamir ettirilmiştir³⁹³.

İkincisi İzzet Mehmed Paşa'nın yeğeni Ali Bey'in Konağı'ndaki çeşmedir³⁹⁴. Üçüncüsü vakfiyede "hassa tarla nâm mahalde vâki çeşme ve tarîkı" diye geçen çeşmedir³⁹⁵. Emek mahallesi, Paşa Pınarı-Gül Sokakları ve Dostlar Caddesi kavşağında bulunan çeşme dikdörtgen planlı, kesme taştan yapılmıştır. Arka tarafı moloz taştan yapılmış olan çeşmenin sivri kemerli bir nişi bulunmaktadır. Sivri kemerinin hemen üzerinde "Mâşâallah", sağında "Lâ ilâhe illallah", solunda "Muhammedün Resûlullâh" yazısı vardır. Çeşmenin saçağının sol alt yanında iki kavak ağacı ve bu ağaçların arasında içi geometrik şekillerle süslü bir madalyon mevcuttur. Çeşmenin sağ üst yanında ise yan yana ibrik, ağaç, madalyon kabartması vardır. Ön yüzünün kenarları geometrik kabartmalarla çevrilidir. Yalak taşı sağlam olan çeşmenin bir musluğundan su akmaktadır. Ayna taşında ağaç ve madalyon kabartmaları etrafında geometrik kabartmalar bulunmaktadır. Kitabesi altı satırdan

³⁹¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7.

³⁹² Bihamdülillâh harâbdan kurtulub çeşme ki tamire sebeb oldu
Hidayetzâde İsmail Bey kıla maksuduna nâil hem dünyada ve ukbâda
Sahib-ül hayrât ve'l-hasenât ve râgıbül'-cenneti ve'd-derecât
Vezîr-i a'zam İzzet Mehmed Paşa hazretlerinin hemşiresi
Fatıma Hanım yesserallâhü mâ yurîd vemâ yeşâ sene 1279 (1862/1863)

ACAR, **Safranbolu Çeşmeleri**, s. 29-30.

³⁹³ ACAR, **a.g.e.**, s. 30.

³⁹⁴ Vakfiyede "yeğenimiz Ali Bey'in Konağı'nda olan çeşme" diye geçmektedir. VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7.

³⁹⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

oluşmakta olup sülüs yazı ile yazılmıştır³⁹⁶. Dergâh-ı âli gediklilerinden İzzet Mehmed Paşa'nın yeğeni Ragıb Bey³⁹⁷ *sıla-i rahim* arzusuyla Safranbolu'ya geldiğinde bu çeşme yapılıp bitirilmiş olmalıdır³⁹⁸.

Vakfiyede “*Bağlarda Kavaklar nâm mahalde vâki Trabzonluoğlu mektebi pişgâhında*” ve “*Pekmez Pazarı'nda kâin*” diye iki çeşmeden daha bahsedilmektedir. Bugün itibarıyla bu çeşmelerin hangi çeşmeler olduğunu tam olarak bilemiyoruz.

Bu çeşmelerden başka, vakfiyede bahsi geçmeyen, ancak İzzet Mehmed Paşa Vakıflarının ikinci mütevellisi ve Paşa'nın yeğeni, Fatıma Hanım'ın oğlu, Salih Paşa'nın yaptırdığı bir çeşme daha vardı ki, bu çeşme 1819/1820 (H. 1235) yılında Hacı Salih Paşa tarafından yaptırılmıştır³⁹⁹. Son olarak Cilbir Pınarı Çeşmesi adında bir çeşmeden daha bahsetmek istiyoruz. Bu çeşmeyi yaptıran kişi Cilbirzade Hacı Ali Ağa'dır. Çeşmenin suyu İzzet Mehmed Paşa'nın şehre getirdiği suyollarından gelmektedir. Çeşmenin mühendisi ise Emir Hocaşade Mustafa Efendi'dir 1889/1890 (H. 1307)⁴⁰⁰.

³⁹⁶ Cenâb-ı mir Ali Ragıb ile Salih Bey bülend-i ünvân
Mücedded yaptılar bir çeşme-i mîzân-ı celîl-i şân
Pederlerinin ettiler tamamen ruhunu şâdân
Hudâ pür-nûr ede validelerinin kabrini her an
Bir âli çeşme bünyâd eylediler fî sebîlillâh
Dua-i hayr ile yâd eyleseler nûş eden atşân
Hüseyn ile Hasan aşkına içüb teşnegân suyun
Dua etsün hemân bânilere sıhhat vere yezdân
Bu âsâr-ı cemîl makbul ola dergâh-ı mevlâda
Vere bânilere ömr-i devlet kadîr-i sübhân
Dediler şeş cihetden gurretâ tarihine tahsin
Ragıb Beyle Salih Bey kıldılar bu çeşmeyi bünyâd 1209 (1794/1795). ACAR, **Safranbolu**

Çeşmeleri, s. 11-12.

³⁹⁷ Muharrem 1220'de vefat eden eden Ali Ragıb bin Mustafa'nın veraseti Safranbolu'da oturan zevcesi İzzet Kadın ile annesi Fatıma Hanım'a intikal etti. O tarihte Ali Ragıb'ın Mehmed Râşid ve Mustafa Sadık isimli iki küçük oğlu ile Hafize Hanım adlı bir kızı vardı. M. Çağatay ULUÇAY, **Sancaktan Saraya**, s. 545.

³⁹⁸ BOA., KK, İMPTK, Defter No: 11, s. 41, Tarih 26 Kasım 1795 (14 Ca 1210).

³⁹⁹ ACAR, **a.g.e.**, s. 22-23.

⁴⁰⁰ ACAR, **a.g.e.**, s. 36-37; Suyolları ile caminin yapılmasında görevli Emir Hocaşade Mustafa Ağa ile aynı lakap ve ismi taşıması anlamlıdır. Çeşmenin mühendisi olan kişi suyolları ile caminin yapımında görevli olan kişinin birkaç nesil geriden gelen torunlarından olmalıdır.

3.1.5. Mektep ve Medrese

İzzet Mehmed Paşa Vakıflarına ait ilk vakfiyede Safranbolu'daki hayratı arasında cami, çeşme ve sebili zikredilmiş, mektep veya medreseden bahsedilmemiştir⁴⁰¹. Buna rağmen vakıfların kurulduğu yıla ait bazı belgelerde “mekteb-i münîf” ve “mekteb-i latîf” ifadeleri geçmekteydi ki bu da mektebin mevcut olduğu anlamına gelmektedir⁴⁰². Nihayetinde iki yıl sonraki zeyil vakfiyeye mektep de dâhil olmuştur. Bazen mekteb bazen medrese olarak zikredilen bu eğitim yerinde müderris dersiam olarak görev yapmaktadır⁴⁰³. Ancak medrese olarak camiin neresinin kullanıldığını tespit edemedik. İhtimal olarak cami içinde bir yerde bu eğitim faaliyetinin yürütüldüğünü söyleyebiliriz.

3.1.6. Kütüphane

Başbakanlık Osmanlı Arşivi EV.HMH/7392 numaralı bir defterde “...Vilayet-i Anadolu'da Zağferanborlu nâm-ı diğer Taraklıborlu kazasında müceddeden bina ve inşâsına muvaffak olduğum câmi-i şerifde kâin kütüphaneye...” şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu ifadeye göre cami içinde bir kütüphane bulunması gerekir. Bu kütüphane eğer hususi olarak fiziki bir yapı ise, camiye girmek için merdivenlerden çıktıktan sonra sol tarafta mevcut iki odadan biri olabilir. Eğer hususi bir yapı değilse cami içine dolaplar yerleştirmek suretiyle de oluşturulmuş olmalıdır. Bunu bugün tam olarak tespit etme imkânı olmamakla birlikte, Hulusi Yazıcıoğlu, İzzet Mehmet Paşa kütüphanesinden bahisle, “*bu kütüphanede bine yakın değerli kitaplar vardır. Bu kitaplar caminin bir köşesindeki dolaplarda muhafaza edilmektedir*” demektedir. Bu ifade, cami içinde bir bölümün kütüphane olarak kullanıldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁴⁰⁴ Ancak İzzet Mehmed Paşa'nın vakıf yaptığı kitaplar bir müddet kütüphane olarak kullanılan Köprülü Camii avlusundaki

⁴⁰¹ “...cami-i şerif ve sebîl-i münîf ve çeşme-i latîf...” VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 2.

⁴⁰² BOA., EV.HMH/7240.

⁴⁰³ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 103; Ayrıca İstanbul'daki vakıfların müsakkafat defterinde Safranbolu'daki mekteple ilgili “mekteb-i münîf” ifadesi geçmektedir. BOA., EV.HMH/7240.

⁴⁰⁴ YAZICIOĞLU, **Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar**, s. 50-54.

muvaakkithanede, bir müddet de Kazdağlıoğlu camiinde muhafaza edilmiştir. Paşa'nın vakıf kitaplarını ayrı bir bölüm halinde inceleyeceğimizden burada tafsilata girmiyoruz.

3.1.7. Tuvaletler

Küçük bir külliye andıran Safranbolu'daki caminin iki farklı yerde tuvaletleri mevcuttur. Birincisi, avlusu içinde, diğeri ise, batı tarafından avluya çıkmadan sağ taraftadır. Bu tuvaletlerin temizliği için tayin edilen görevliler vardır.

3.1.8. Saat Kulesi

Saatler doğuda geliştirilmişse de, kule saati yapma geleneği Batı'da ortaya çıkmış ve ilk defa kilise ve saray kulelerinde uygulanmıştır. XIII. Yüzyıldan itibaren görülen bu yapıların ilk örnekleri; İngiltere West-Minister ve İtalya'daki Padua'daki saat kuleleridir. Avrupa'da XIV. Yüzyılda yaygınlaşan saat kulesi yapma geleneğinin Osmanlı topraklarında XVI. Yüzyılın sonlarında başladığı kabul edilir. Kienitz'in bu fikrini Banaluka Ferhad Paşa Camii Saat Kulesi (1577) ve Üsküp Saat Kulesi destekler. 1593'te Üsküp'ü gezen bir Türk yazarı şehirdeki saat kulesini "gavurlar"ın binaları arasında saymıştır. 1660-1661'de Üsküp'e gelen Evliya Çelebi saat kulesinden söz eder. Bu gelenek Osmanlı dünyasında XVIII ve XIX. Yüzyıllarda batıdan doğuya doğru giderek yaygınlaşmış, II. Abdülhamit'in, tahta çıkışının yirmi beşinci yılında (1901) valilere saat kulesi yapımıyla ilgili olarak gönderdiği irade üzerine saat kuleleri Anadolu içlerine ve Osmanlı Devleti coğrafyasının tamamına yayılmıştır⁴⁰⁵. Hatta Osmanlı toprakları dışında Meksika ve Bombay'da bile Abdülhamit döneminde saat kuleleri yaptırılmıştır.

Saat kulelerinin Osmanlı topraklarına geç girişine dair ilk yorum yapan kişi Flaman Hümanist Ogier Ghiselin Busbecq'dir. Busbecq, Türklerden bahsederken, "... ne var ki, matbaayı kullanmaya ya da meydan saatleri

⁴⁰⁵ Hakkı ACUN, "Saat Kulesi", **DİA**, c. XXXV, s. 325.

yapmaya ikna edilmeleri henüz mümkün değil, çünkü kutsal yazıları –yani kutsal kitapları- eğer basılırsa artık kutsal yazı olmaktan çıkar ve eğer meydan saatleri ortaya çıkarılırsa, bu suretle müezzinlerin otoritesi ve onların kadim ayinleri zafiyete uğrarmış.”⁴⁰⁶ Busbecq’in tek yorumu saat kulelerinin geç gelişi ile ilgili değil, matbaanın geç gelişi ile ilgili ilk yorumu yapan da o. Busbecq’in saat kuleleri ile ilgili yorumu da tıpkı matbaa konusunda olduğu gibi Türk tarihçilerinin beylik cümlelerinden biri haline gelmesi muhtemeldir.

“Sultan İçin Bir Saat” adlı eserin sahibi Alman tarihçi Otto Kurz; “19. Yüzyılın ortasında İstanbul, Müslüman bir ülkede inşa edilmiş ilk meydan saatine sahipti” der⁴⁰⁷. Bu ifade bütünüyle yanlış olduğu için, cümlelerin baştan aşağı düzeltilmesi gerekir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Osmanlı’nın Müslüman coğrafyasındaki ilk saat kulesi bu saat kulesi değildi. Şayet yazar İstanbul’u kastediyorsa, İstanbul’daki ilk saat kulesi de Dolmabahçe Saat Kulesi değil, Nusretiye Camii Saat Kulesi’dir ve Sultan Abdülmecit tarafından 1848-1849’da inşa ettirilmiştir. Dolmabahçe Saat Kulesinin inşasına ise, 1890’da başlanmış ve 1894’te bitirilmiştir. Anadolu’daki ilk saat kulesi ise, o günkü adıyla Taraklıborlu bugünkü adıyla Safranbolu’daki Saat Kulesidir ve İzzet Mehmet Paşa tarafından 1798’de bir hayır müessesesi yani bir vakıf eseri olarak inşa ettirilmiştir.

İzzet Mehmet Paşa’nın 04 Şubat 1796 (25 Receb 1210) tarihinde hazırlanan ilk vakfiyesinde saat kulesi ve saatlerle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir. İlk vakfiyeden sonra hazırlanan 13 Ocak 1798 (H. 25 B 1212) tarihli zeyil vakfiyede, saatlerle ilgili ilk kayıtlara rastlanmaktadır. Bu da bize saat kulesinin vakfiyenin hazırlandığı 1796 tarihinde henüz yapılmadığını göstermektedir.

İzzet Mehmet Paşa, vakfiyesinin zeylinde “*Safranbolu kasabasında kâin cami-i şerif-i mezkûr derununda vaz’ eylediğim “Ayar” tabir olunur bir kebir saat ile kasaba-i mezbûre kal’asına müceddeden vaz’ olunması irâde olunan diğer bir kebir saatin lede’l-iktiza tamir ve termimleri içün saatçilik katında*

⁴⁰⁶ Otto KURZ, **Sultan İçin Bir Saat**, . 31.

⁴⁰⁷ KURZ, **a.g.e**, s. 86-90. Bu ifade ile ilgili kitabın editörü bir düzeltme yapmıştır.

*mahir ve mîkate âlim bir kimesne saatçi tayin olunup beher yevm vakt-i gurubda zikr olunan saatleri kurub ve lede'l-hace tamir ve termim dahi idüb...*⁴⁰⁸ diyerek saatçide bulunması gereken niteliklerle ona ait sorumlulukları belirtmiştir. Bu arada saat kulesine konulan saat dışında, bir de cami içine konulan “Ayar” tabir edilen bir saatin varlığını öğreniyoruz. Bugün hala cami içinde iki tane saat mevcuttur. Bu saatler acaba İzzet Mehmed Paşa'nın koydurduğu saatler midir? Yoksa daha sonradan mı konulmuşlardır? Soruları henüz cevapsız kalmaktadır.

İzzet Mehmed Paşa Camii'ndeki bu saat sarkaçlı bir saattir. Acaba cami içlerine sarkaçlı saat koyma uygulaması daha önce başlamış mıydı? Yoksa bu da saat kulesi gibi bir ilk miydi? Bunu tam olarak bilememekle birlikte, sarkaçlı saat modasının camilerden Rum Ortodoks kiliselerine yayıldığını biliyoruz⁴⁰⁹. Sonraki bölümde bahsedeceğimiz üzere, İzzet Mehmed Paşa camisinde ikinci devirhanlık⁴¹⁰ görevini yürüten kişinin muvakkitlik görevi de vardı. Muhtemelen camideki saatle de bu kişi ilgileniyordu.

Saat Kulesi, şehrin kale mevkiinde, her yönden görülebilen, yaklaşık 12 m.⁴¹¹ yükseklikte, kare (4.65×4.65) prizma gövdelidir. Şehre bakan yüzünde yuvarlak kadranlı bir saat yer bulunmaktadır. Saat köşküne, 7 parçalı “Z” şeklinde 42 basamaklı ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Saatin iç aksamının bulunduğu yerde gelenlerin oturması için tahtadan sedirler bulunmaktadır. Üstte her cephede dikdörtgen ikişer pencere mevcuttur. Şehre bakan güney yüzündeki iki dikdörtgen pencerenin ortasında, altta yer alan tek saat kadranının çapı 1.20 metredir. Üzeri kırma çatıyla örtülüdür. 7 günde bir kurulan saat, zembereksizdir. Saati çalıştıran ağırlık 68 kilogram, çanı çalıştıran ağırlık ise 109 kilogramdır. Geo Sitar markalı saatin çanı 1717 tarihli⁴¹². Kulenin saati, ünlü yapımcısı George Prior'un imzasını taşımaktadır. 1797 tarihi ve saatin geldiği yeri gösteren “London” ibaresi hem saat mekanizmasının hem de yarım saatte bir neredeyse üç kilometrelik bir

⁴⁰⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 116-117.

⁴⁰⁹ KURZ, a.g.e, s. 73.

⁴¹⁰ Dua okuyuculuk görevidir.

⁴¹¹ Bu rakamı Ünsal Tunçözgür vermektedir. Hakkı Acun ise 8-10 m. Olduğunu yazmaktadır.

⁴¹² ACUN, **Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri**, s. 77.

alana yayılarak kentin her tarafından duyulan “güçlü ve tatlı” sesli çanın üzerine kazılıdır. Saat kulesi 1999’da İl Özel İdaresi ve Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Safranbolu Meslek Yüksek Okulu tarafından restore edilmiştir⁴¹³.

Safranbolu Saat Kulesinin 2010 yılında anısına bir sempozyum düzenlenmiş olup⁴¹⁴, ayrıca burada çeşitli saat kuleleri maketlerinden oluşan bir açık hava müzesi yapılmıştır.

İzzet Mehmed Paşa Safranbolu’ya yaptırmış olduğu saat kulesi ile imparatorluk tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. Zira o, başkent İstanbul’da dâhil, bugünkü Türkiye topraklarında ilk defa bir saat kulesi yaptırma uygulamasını başlatmış ve batı saat kulesi geleneğini Safranbolu’ya, Anadolu içlerine taşımıştır. Vakıf eserleri içinde cami, çeşme, köprü, hastane gibi hayır müesseselerine saat kulesini de ekleyerek bir ilke imza atmıştır. Bu yönleriyle o gerçekten farklı bir kişiliğe sahip bir sadrazam portresi çizmektedir. Paşa’nın vakfı olan bu saat kulesi, iki yüzyıldır her saat başı goong sesiyle Safranbolululara zamanı hatırlatmaktadır.

3.2. Eyüp’teki Yapılar

Daha önce de mevzu bahis olduğu üzere, İzzet Mehmed Paşa Nakşibendi Şeyhi Ömer Rızai Efendi’ye Eyüp’teki tekkeyi yaptırmıştır. Tekke ve içindeki cami Servi Mahallesi’ndedir⁴¹⁵. Burada tekke ve camiden başka su kuyusu, su yolları ve müstemilatı bulunmaktadır. Ayrıca vakıf tarafından 2034 zira arsalı bir mülk menzil satın alınmış⁴¹⁶, “menzilin süknâsı”, yani oturma hakkı, şeyh olanlara meşruta yapılmıştır⁴¹⁷. Yine Servi Mahallesinde tahtani iki oda, bir kenef, su kuyusu, bir avluyu kapsayan bir menzil de tekkedeki imam ve hatip olanlara meşruta yapılmıştır⁴¹⁸.

⁴¹³ Meltem CANSEVER, **100 Saat Kulesi**, s. 154.

⁴¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu, 21-22 Mayıs 2010, **Bildiriler Kitabı**.

⁴¹⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 2.

⁴¹⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 4.

⁴¹⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7.

⁴¹⁸ İEMŞS, Defter No: 259, vr. 92, Tarih 1796/1797 (1211).

Tekke ve müştemilatı satın alındığında harabe durumdaydı ve bedel olarak 800 kuruş ödenmişti.⁴¹⁹ Burası satın alınınca levazımı, mefruşat, bakır, yiyecek içecek kapları, Şeyh Efendi için bir yeşil çuka hırka, buğasi, küçük hırka entari, çakşır, kavuk, mağrip şalından settar, kuşak her ne lazımsa hepsi tedarik edilmiştir. Ayrıca İzzet Mehmed Paşa, Şeyh Efendi'ye Habeşi cariyeye "Hatice Valide'yi" ve bir zenci cariyeyi hizmet için satın alıp, bütün gün yiyecek ve içecek hizmetlerini görmesi için göndermiştir⁴²⁰.

Tekkenin inşa edilmesi işi Mimar Ağa'ya ihale edilmiş, 18 Kasım 1795'te (6 Ca 1210) "rûz-ı kasımın ikinci isneyn" günü başlayan inşaat iki ayda tamamlanmış ve ilk Cuma kılınmıştır⁴²¹. Ancak mimar işini tam yapmamış, harem tarafını eksik bir şekilde bırakmış, bu durum dervişlerin kışın büyük bir sıkıntı çekmesine neden olmuştur. Bir gün tebdili kıyafetle dergâha gelen İzzet Mehmed Paşa, Şeyh Efendi ile iki saat kadar görüşmüş, tekkenin inşaatını beğenmemiş, Bâb-ı âli'ye dönünce de Mimar Ağa'yı görevden azlettirmiştir. Nihayetinde bahar gelince tekkenin bitişiğindeki vakıf bir arsa satın alınıp⁴²² yeniden harem binası yapılmıştır. Eski harem mahalli ise bahçe olarak bırakılmıştır⁴²³.

Bugün vezir tekke olarak bilinen yapı, tarih içinde çeşitli sebeplerle tahribata uğramış ve yeniden inşa edilmiştir. Son olarak tekke İstanbul Büyük Şehir Belediyesi tarafından yeniden inşa edilmiştir. Tekkenin tarih içinde geçirdiği onarım ve tamirleri 5. Bölümde Bakım ve Onarım Giderleri bölümünde incelenecektir.

⁴¹⁹ İzzet Mehmed Paşa'nın Ömer Rızai Efendi ile tanışıklığı, onun için bir tekke satın alma kararı ve diğer ayrıntılar Ömer Rızai Efendi'nin hayatının konu alındığı bölümde bütün ayrıntısı ile ele alınacaktır.

⁴²⁰ **Ömer Rızai Efendi Hakkında Yazma Risale**, Millet Kütüphanesi, nr. 1096, vr. 9b-11a

⁴²¹ Başlangıçta zaviye içinde bulunan yer mescit niteliğindeydi. Ancak daha sonra, tekke içindeki mescidin içine minber konulmasına ve burada Cuma ile bayram namazları kılınmasına izin verildi. BOA., ADVNSRSK.d, Defter No: 117, s. 172-173; AYYANSARAYİ HÜSEYİN EFENDİ-ALİ SATI' EFENDİ-SÜLEYMAN BESİM EFENDİ, **Hadikatü'l-Cevâmi'**, s. 353.

⁴²² Burada 2904 zira bir arsanın satın alınarak vakfa ilhak edildiğine dair bir belge vardı. Ancak bütün aramalarım rağmen bu belgeyi tekrar bulamadım. Herhalde kastedilen arsa bu arsa olsa gerektir.

⁴²³ A.E, Yazma No: 1096, vr. 15-a.

4. VAKIFLARIN İDARİ YAPISI, HİZMET ALANLARI VE HUKUKİ SORUNLARI

4.1. Vakıfların Yönetimi

4.1.1. Müteveli

Vakıflar, kurucuları tarafından tanzim edilen ve vakıfla ilgili şartları içeren vakfiyelere göre yönetilmektedir. Vakfı fiili olarak yöneten, yani tevliyet hakkını elinde bulunduran kişiye müteveli denilmektedir. Müteveli vakfiyede belirtilen şartlara uygun şekilde vakıf işlerini idare etmek ve görmek için tayin edilen kimsedir⁴²⁴. Bu tariften de anlaşılacağı üzere vakıfta tasarruf hakkı müteveliye aittir. Müteveli varken, -şartlara uyulduğu takdirde- kadı dâhil kimse vakfa müdahale edemez⁴²⁵.

Vâkıfın soyunun kesilmesi halinde kadılar tarafından vakıflara müteveli ataması yapılabilmekte ve buna "*nasb olunmuş olan müteveli*" denilmektedir⁴²⁶. Ancak genelde mütevelliler vâkıfın yani kurucunun koyduğu şartlara göre belirlenmektedir. Bunlara da "*meşrutiyet üzere*" müteveli denilmektedir⁴²⁷.

Kurucu vakfiyede şart koşsun koşmasın öncelikle tevliyet hakkı kendisine aittir. Kendileri hayattayken bir başkasını müteveli tayin edebilirler, ancak kendilerinin tasarruf hakkı mahfuzdur. Kendisinden sonra da ister kendi yakınlarına, isterse de başka birini tayin edebilir. Mütevellilerin çoğunluğu, vakıf kurucularının ailesine mensupturlar. Bu aslında anlaşılır bir durumdur. Zira vakfın idaresi ve yaşaması hususunda aile fertlerinin aile

⁴²⁴ ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 13; Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 39; ÖZTÜRK, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, s. 170; Ali Haydar Efendi diğerlerinden biraz farklı olarak müteveliye, "*umûr ve mesâlih-i vakfı şurût-ı vakfiye ve ahkâm-ı şer'îye dâiresinde idare ve rû'yet için ta'yîn olunan kimsedir*" diye tanımlamaktadır. ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 77.

⁴²⁵ ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 77. Bu genel kuraldır. Ancak İslam hukukçuları bazı durumlarda kadıların vakıflara müdahale edebileceğini söylemektedirler ki, ancak bu çalışma hukuki bir nitelikli olmadığından konunun ayrıntılarına girmeyi gerekli görmüyoruz.

⁴²⁶ ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 14; ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 78; Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 39-40; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 300.

⁴²⁷ Ali Himmet BERKİ, **Vakıflar**, s. 39-40; ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 14; ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 78; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 300.

dışındakilere göre daha hassas ve dikkatli davrandığı açık bir husustur. Gerek vakıf kuran ecdadının hayır yapma düşüncesini yaşatma, gerekse bu vesileyle bir geçim kaynağına sahip olma vakıf mütevellilerinin işlerini ciddiyetle yerine getirmelerini sağladı⁴²⁸.

Mütevellide aranan en önemli şart onun akıllı ve buluğa ermiş olmasıdır⁴²⁹. Tevliyet hakkı kendisine geçen kişi henüz küçükse tevliyet işlerini yürütmeye muktedir oluncaya kadar kadı tarafından bir müteveli kaymakamı nasbedilirdi⁴³⁰. Mütevellilerin erkek olması da şart değildir. Kadınlardan da müteveli olabilir. Ancak, genelde İzzet Mehmed Paşa Vakıfları'nda da olduğu üzere kurucular tevliyet hakkını öncelikle erkeklere eğer bulunmazsa kadınlara şart koşmuşlardır⁴³¹.

Mütevellide, âdil ve güvenilir olmak ve vakfın işlerini görebilecek yeterliliğe sahip olmak⁴³² gibi şartlar da aranır ki bunlar çok önemlidir. Çünkü müteveli birçok konuda takdir yetkisi kullanacaktır. İdaresi altında birçok personel çalışacaktır.

Hanefi hukukçuları dışındakiler mütevellide Müslüman olma şartı aramaktadırlar. Hanefilere göre, gayrimüslimler de müteveli olabilir. Çünkü tevliyetten gaye, vakıf mallarını korumak, idare etmek ve vakıftan yararlananlara haklarını ulaştırmaktır. Bu vasıflar, Müslümanlarda bulunabileceği gibi gayrimüslimlerde de bulunabilir⁴³³.

İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu ve Eyüp'teki vakıfları için vakfiyesini, sadrazamlığı sırasında İstanbul Bâb-ı âlî'de kendi sarayında bulunan Kürk Odası'nda tertip edilen mahkemede yazdırmıştır. Bir asıl, iki

⁴²⁸ YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 285.

⁴²⁹ Evsâf-ı mezkûreyi câmi olmayan kimse müteveli nasb olunamaz. ÖMER HİLMİ, **a.g.e.**, s. 85.

⁴³⁰ ÖMER HİLMİ, **a.g.e.**, s. 85.

⁴³¹ Söylediğimiz gibi bu bir kural değildir. Nitekim Mısır valisi Mehmed Ali Paşa vakfiyesinde, kendisinden sonra mütevellilik görevini soyundan gelen ekber ve erşed olan yani en büyük ve kanunen en reşid olan erkek ve kız evladına bırakmıştır. KIZILTOPRAK, **II. Abdülhamid Han'ın Dış Politikası ve Taşöz Operasyonu**, s. 100.

⁴³² AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 318.

⁴³³ AKGÜNDÜZ, **a.g.e.**, s. 319.

zeyil ve bir de kitap vakfiyesinin tanzimi için Hacegan-ı divan-ı hümayundan Ahmed Aziz Efendi tescil mütevellisi olarak tayin edilmiştir⁴³⁴.

İzzet Mehmed Paşa, ölünceye kadar vakfın mütevelliliğinin kendisinde olacağını⁴³⁵, vefatında sonra eşi Nefise Hatun binti Abdullah'ın tevliyeti üstleneceğini beyan etmiştir⁴³⁶. Nefise Hatun'dan sonra en büyük erkek evladına, erkek bulunmaması durumunda kızların en büyüğünün mütevellie olmasını istemiştir⁴³⁷. Vâkıf daha sonra ise, “*evlâd-ı evlâdım ve evlâd-ı evlâdımın* en büyüğü nesilden nesile mütevellie olsun diye şart koştur. Ancak erkek varken kızlardan kimse mütevellie olmasın diyerek kesin sınırları belirlemiştir⁴³⁸.

⁴³⁴ Ahmed Aziz Efendi ilk vakfiyenin tanziminde Haremeyn-i Şerifeyn Muhasebecisi, VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 2; birinci zeyil vakfiyede ve kitap vakfiyesinde Mutfak Emni, VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 12; BOA., EV. HMH.d/7392, son zeyil vakfiyede sabık Mutfak Emni olarak anılıyordu. Demek ki bu görevden alınmış ve muhtemelen yeni bir görev verilmemişti. VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 29.

⁴³⁵ Aslında Hanefi hukukuna göre kurucu böyle bir şart koşturmasa bile tevliyet hakkı ölünceye kadar kendisindir. Çünkü “tevliyeti kimseye meşrut olmayan bir vakfa, vâkıfın kendisini mütevellie olup umûr-ı vakfı rûyet eder.” ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 85. İzzet Mehmed Paşa'nın da vakıflarını kurduğu XVIII. yüzyılda kurulan vakıfların % 51'nin ilk mütevellileri bizzat kurucuların kendileriydi. YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 178.

⁴³⁶ Paşa'nın kendisinden sonra tevliyeti eşine bırakması çok sık rastlanmamakla beraber istisnai bir durum da değildi. Paşanın yaşadığı yüzyılda bazen erkek veya kadın vakıf kurucularının, vakıflarının idaresini eşlerine tevdi ettiği oluyordu. YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, s. 180.

⁴³⁷ Yine XVIII. yüzyılda vakıf kurucularının %47’si ölümlerinden sonra tevliyet hakkını çocuklarına bırakıyordu. Bazı vakıf kurucuları ayırım yapmadan “...dâr-ı bekaya intikalim mukadder oldukça evladımın ekber ve erşedi mütevellie ola; ba’dehû evlâd-ı evlâd-ı evlâdım batnen ba’de batnin mütevellie ola...” diyordu. YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Vakıf Müessesesi**, s. 179; YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 287; Ahmet KÖÇ, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Ümerâ Vakıfları ve Kentsel Gelişim: Mahmud Paşa Vakıflarının Ankara Örneği**, s. 92.

⁴³⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9; İzzet Mehmed Paşa Vakfı’ndan gerek önce gerekse sonra kurulan birçok vakıf erkek ve kız çocukları arasında bir ayrıma gitmemiştir. Nitekim, İzzet Mehmed Paşa’dan sonra vakıflarını kurmuş olan Kavalalı Mehmed Ali Paşa kendisinden sonra kız-erkek ayırımına gitmeden en büyüğünün mütevellie olmasını istediğinden ileriki yıllarda ailenin en büyüğü olarak Zeyneb Hanım bu vakıfları idare etmiştir. KIZILTOPRAK, “Zeynep Hanım Vakfı ve İstanbul Mısır İlişkilerindeki Rolü”, s. 116-117; İzzet Mehmed Paşa’dan çok önceleri sadrazamlık makamında bulunmuş olan Amcazade Hüseyin Paşa kız ve erkek çocukları arasında bir ayrıma gitmeden evlâd-ı vâkıfın en büyüğüne tevliyeti şart koştur. Bu şekilde kızı Fatma Hanım 1 Ekim 1702 yılında mütevellie olarak atandı. YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 287; Yine Amca Hasan Ağa’nın vakıflarını da bir kadın Rahmiye Hanım yönetiyordu. YILDIZ, **Amca Hasan Ağa Vakfı**, s. 49; Köprülülerin atası Köprülü Mehmed Paşa ise, Amcazade Hüseyin Paşa’nın aksine vakıf tevliyetinde önceliği erkek çocuklarına vermişti. SAĞIR, **Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları**, s. 202; Cafer Çiftçi’nin Bursa üzerine yaptığı araştırmaya

Paşa kendi sulbünden çocuk gelmemesi durumunda alternatif olarak kız kardeşleri Aişe ve Fatıma Hanımların *evlâdları*, *evlâd-ı evlâdları*, *evlâd-ı evlâd-ı evlâdlarının* erkek olanlarının en büyüğünün nesilden nesile müteveli olması şart etmiş, ancak bunlarda da erkek bulunmaması durumunda kızlarının en büyüğünün müteveli olması istemiştir⁴³⁹. Peki, vâkıf neden kız kardeşlerinin ismini zikretmek suretiyle kendi neslinden sonra onların tevliyyette hak sahibi olmalarını istemiştir? Bu sorunun mantıki cevabı kanaatimizce şöyledir: Vakıflar kurulurken İzzet Mehmed'in hayattaki tek çocuğu *müderrişin-i kirâmdan* Mehmed İsmet Efendi'ydi. İzzet Mehmed tek çocuğu olması hasebiyle sonraki tevliyyet haklarını kız kardeşleri Aişe ve Fatıma hanımların çocuklarına devretmiştir. Zaten vakıfların kuruluşunun tamamlanmasından kısa bir süre sonra Mehmed İsmet Efendi de vefat etmiş⁴⁴⁰, böylece vâkıfın çocuklarından tevliyyeti yürütecek kimse kalmamıştır.

Paşa, yeni bir durum olarak kız kardeşlerinin neslinin kesilmesi ihtimaline karşı da, baba tarafından akrabalarına vakfın tevliyyet haklarını şart koşmuş, öncelikle bunlardan en büyüğü, daha sonra ise *evlâd-ı evlâdlarının* en büyüğünün müteveli olması istemiştir⁴⁴¹.

Onların da soyunun kesilmesi durumunda, azatlı köle ve cariyelerinin çocuklarının en büyüklerinin nesilden nesile müteveli olması şart etmiş, evlatları ile ilgili olarak koyduğu şartların bunlarda da geçerli ve muteber olduğunu belirtmiştir⁴⁴².

göre, 1760-1761 yılında 509 mütevellinin sadece 2 tanesi kadındı. ÇİFTÇİ, **Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri**, s. 70; HENNİGAN, **a.g.e**, s. 3-4.

⁴³⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9.

⁴⁴⁰ BOA., C. ML/69-3166.

⁴⁴¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9; bu şekildeki şart koşmalar da nadir görülen durumlardan değildi. Zira XVIII. yüzyılda bu şekilde yakın akrabalarına tevliyyeti şart koşanların oranı %37 idi. YEDİILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 178.

⁴⁴² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9; Amcazade Hüseyin Paşa da son noktada tevliyyeti azat edilmiş köle ve cariyelere şart koşmuştu. "Uteka" denilen bu gruptan müteveli olacaklar için de, vâkıfın öz evladı için vakfiyeye konulan şartlar geçerliydi. Anlaşılan o ki bu ifadeler vakfiyeler için standart hale gelmişti. YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 288. Ayrıca belirtmek gerekir ki, XVIII. Yüzyılda azatlı kölelere son kertede tevliyyetin şart koşulma durumu % 10 oranındaydı. YEDİILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 178; SAĞIR, **Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları**, s. 202.

İzzet Mehmed Paşa zeyil vakfiyeyle tevliyet şartlarında önemli bir değişiklik yapmış, ilk vakfiyede kendisi öldükten sonra yerine mütevelliyeye olmasını istediği Nefise Hatun ile ilgili -değiştirme hakkına bağlı olarak- şartlardan geri dönmüş ve “*kat'an halilem mûmâ ileyhâ Nefîse Hatun vakten mine'l-evkât vakf-ı mezkûrîma mütevelliyeye olmak câiz olmaya*”⁴⁴³ demiştir. Acaba ne değişmiştir de İzzet Mehmed Paşa böyle bir değişikliğe gitmek zorunda kalmıştır? Bu durumu mevcut verilerle açıklamak oldukça güçtür.

Müteveli kendisini tayin eden makamın vekili mesabesinde olduğundan, kendi salahiyet ve mezuniyeti dâhilinde olan işleri kadıya müracaat etmeksizin bizzat kendisi görmektedir, ancak kendi sorumluluk alanı dışında kalan mevzularda kadıya müracaat etmektedir. Kadı bunları ya bizzat kendisi yapmakta yahut mütevelliyeye izin verip yaptırmaktadır (icâre-i vâhideli vakfı zaruret için icareteyn ile ve vâkıf tarafından şart olunan müddetten fazla müddetle kiralamak gibi)⁴⁴⁴.

Mütevelliler, kendisine emanet edilmiş vakıf mirasını her türlü gasp ve tecavüze karşı bütünlüğünü korumak, akarları muhafaza etmek ve onun gelirlerini artırmakla yükümlüdür⁴⁴⁵. Ayrıca her müteveli, çalışan görevlilerin ücretlerini ödemek ve kaynakların israfını önlemek zorundadır⁴⁴⁶. Vakıfların muhasebelerini mütevelliler görmektedir. Bunları teftiş edecek makam ise genellikle kadılardır. Vakfın mütevellisi varken kadı vakfın tasarruflarına karışamaz, ancak mütevellilerin vakıf hakkında hıyanet ve suiistimalleri bazı emarelerle hissedildiğinde, kadı, vakfa dair işlemleri teftiş edip, muhasebelerini isteyebilmektedir⁴⁴⁷. Kadı mütevellinin muhasebesini görmek istediğinde müteveli muhasebeyi göstermek zorundadır⁴⁴⁸.

⁴⁴³ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 127.

⁴⁴⁴ ALİ HAYDAR, *a.g.e.*, s. 559-560; ÖMER HİLMİ, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁴⁵ YEDİYILDIZ, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, s. 181; UNAN, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, s. 165; YILDIZ, *Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı*, s. 286; ÇİFTÇİ, *a.g.e.*, s. 67; DEMİREL, *a.g.e.*, s. 143.

⁴⁴⁶ AKGÜNDÜZ, *a.g.e.*, s. 348; ALİ HAYDAR, *a.g.e.*, s. 610-611; UNAN, *a.g.e.*, s. 165-166; YILDIZ, *Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı*, s. 286; DEMİREL, *a.g.e.*, s. 143.

⁴⁴⁷ ÖMER HİLMİ, *a.g.e.*, s. 89-90; AKGÜNDÜZ, *Vakıf Müessesesi*, s. 328,

⁴⁴⁸ ALİ HAYDAR, *a.g.e.*, s. 546; ÖMER HİLMİ, *a.g.e.*, s. 90

Vakıfların gelir fazlaları, evlada şart koşulan bütün vakıfların muhasebeleri, mahallinde şer'i hükümlere uygun ve evkaf memuru marifetiyle, vakıftan yararlananlar hazır oldukları halde, vakfiyedeki şartlara göre yürütülmektedir⁴⁴⁹.

Mütevellilerin en önemli görevlerinden biri de vakıf mülklerinin tamiri ile ilgilidir. Bütün İslam hukukçuları harap olan veya haraba yüz tutan vakıf mallarının tamirini, mütevellinin tek başına yapabileceği en önemli tasarruflardan biri olarak kabul etmektedirler. Tamirin yapılması için vâkıfın hususi şartına gerek yoktur. Mütevellinin inşa konusunda, tasarruf hakları olmakla birlikte, istediği zaman vakıf arazi üzerinde bina inşa etme hakkı yoktur. Bununla birlikte şehre yakın vakıf tarım arazilerini, üzerinde dükkân ve ev gibi kiraya verilmek suretiyle daha çok gelir getirecek binalar yapmak üzere arsa haline getirebilmektedir⁴⁵⁰.

Mütevellilerin yapabileceği işler olduğu gibi yapması caiz olmayan tasarruflar da vardır. Mütevelliler şüpheli olan tasarruflarda bulunamaz, vakıf mallarını rehin veremez, hukuki bir sebep olmaksızın kimsenin bedelsiz olarak vakıf mallardan faydalanmasına izin veremezler⁴⁵¹.

Peki, İzzet Mehmed Paşa'nın tanzim ettirdiği vakfiyelere göre, vakfın mütevellisi ne gibi görevler üstlenecekti? Şimdi onları inceleyelim. Müteveli öncelikle İstanbul'daki menzilleri ve diğer gelir kaynakları ile Safranbolu'daki dükkânları taliplilerine kiralayacak; buradan elde edilecek gelirlerle hem cami, çeşme, tekke, saat kulesi ve suyolları gibi hayrat türünden eserleri, hem de dükkân gibi gelir kaynakların bakım ve onarım işlerini yürütecekti⁴⁵². Vakfiyelerde belirtilmemekle birlikte vakfın İstanbul'da bulunan menzillerinin ferağ işlemleri de mütevellinin izni ile gerçekleşmekte⁴⁵³, yine vakıf paralarının nemalandırılması, borç para verilmesi işlemleri de mütevelliler eliyle yürütülmekteydi.

⁴⁴⁹ AKGÜNDÜZ, **a.g.e.**, s. 333.

⁴⁵⁰ AKGÜNDÜZ, **a.g.e.**, s. 401-405.

⁴⁵¹ AKGÜNDÜZ, **a.g.e.**, s. 406.

⁴⁵² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁴⁵³ BOA., EV. HMH.d/7240.

Vakıf kurumlarının bulunduğu yerlerden gönderilen muhasebe defterleri her yıl mütevellîye takdim edilecek⁴⁵⁴, o da ortaya çıkan gelir fazlasına başkalarının müdahale etmesini engelleyip, şartlara uygun şekilde hareket edecektir. Safranbolu'daki cami ve tekkedeki aydınlatma malzemeleri İzmir, İstanbul ve Atina'daki gelir kaynaklarından elde edilen gelirlerle mütevellî tarafından satın alınıp, her yıl Şaban ayında Safranbolu'daki kaimmakam-ı mütevellîye teslim edilecektir⁴⁵⁵.

Mütevellîlerin sorumlulukları yanında hakları da bulunmaktadır. Üstlendikleri sorumluluklar için aldıkları ücrete vazife-i tevliyet denilmektedir. Mütevellînin ücretini ya vâkıf, ya da hâkim tayin etmektedir⁴⁵⁶. İzzet Mehmed Paşa vakıfların mütevellîsinin alacağı ücret günlük 25 akçe olarak belirlenmiştir⁴⁵⁷.

Amcazade Hüseyin Paşa Vakfının mütevellîsinin 100⁴⁵⁸, Köprülü Mehmed Paşa Vakfının mütevellîsinin 150⁴⁵⁹ akça yevmiye aldığına bakılınca, İzzet Mehmed Paşa'nın mütevellî için öngördüğü 25 akçenin oldukça mütevazı kaldığı görülmektedir. İzzet Mehmed Paşa hayatta oldukça vakıflarına kendisi mütevellî olup, tevliyet gelirlerine de bizzat kendisi mutasarrıf olacaktır⁴⁶⁰. Ayrıca mütevellînin ücret alma konusunda diğerlerine göre önceliği bulunmaktadır⁴⁶¹.

Vakfiye şartlarına göre, her sene muharrem ayı içerisinde vakfın bütün hesapları görülüp, personel ödemeleri ve zaruri masraflar çıkarıldıktan sonra çıkan fazlanın üçte biri mütevellîye, üçte biri birinci nesilde bulunan evlatlarının erkek ve kızlarına *ale's-seviye* yani eşit bir şekilde taksim edilecekti. Kalan üçte biri ise, çıkabilecek masraflar için mütevellînin elinde muhafaza edilecekti. Masraflardan kalan meblağ da gelecek senenin

⁴⁵⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

⁴⁵⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

⁴⁵⁶ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 320.

⁴⁵⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8; 4 Temmuz 1804 tarihli Karaosmanoğulları'ndan Hacı Hüseyin Ağa'nın vakfının mütevellîsi 20 akçe alıyordu. NAGATA, **Tarihte Ayanlar**, s. 288.

⁴⁵⁸ YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 290.

⁴⁵⁹ SAĞIR, **Vakfiyesine Göre Köprülü Mehmed Paşa Vakıfları**, s. 84.

⁴⁶⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁴⁶¹ ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 602.

muhasebesine gelir kaydedilecekti⁴⁶². Ancak muhasebe defterlerinde gelir fazlasının ne mütevellilere, ne de birinci batında olanlara taksim edildiğine dair herhangi bir kayda rastlayamadık⁴⁶³. Defterlerde sadece mütevellilerin aldıkları 25 akçe bulunmaktadır.

İzzet Mehmed Paşa, vakıfların *taklil ve teksir, tebdil ve tağyir* yetkisini bizzat kendi uhdesine almıştır⁴⁶⁴. *Teksîr*, vakıftan yararlananlardan birinin payını artırmak; *taklil*, bir mevkufun aleyhin istihkakını azaltmak; *tağyîr*, vâkıfın vakfiyedeki şartları değiştirme hakkı; *tebdil ise*, vakıf konusu malın intifa' tarzını değiştirebilme yetkisidir. Vâkıf vakfiyesinde şartları değiştirme yetkisini kendisine veya mütevelliyeye tanırsa, bu yetkisini bir defa veya duruma göre her zaman kullanabilmektedir. Bu durum ölüm hastalığında bile olsa muteber kabul edilmektedir. Vakfiyede böyle bir yetkiyi belirlememesi durumunda, tevliyet hakkındaki şartların dışında hiçbir şartı, ne kendisi ne de müteveli değiştirememektedir⁴⁶⁵. İzzet Mehmed Paşa vakfiye şartları ile kendisine tanıdığı bu yetkileri; tevliyet hakkı, personel görevlerinin içeriği ve ücretlerinin değişimi gibi birçok konuda kullanmıştır. Bu durum tanzim ettirdiği zeyil vakfiyelerden net bir şekilde görülmektedir. Vâkıf, zamana bağlı olarak konulan şartlara riayet edilemeyecek hale gelirse, o zaman vakıf gelirlerinin *fukarâ-yı müslimine* sarf edilmesini şart koşturmuştur⁴⁶⁶.

⁴⁶² Zeyil vakfiyede yazdığına göre bu taksim ilk vakfiyede yer alıyordu. Ancak ilk vakfiyeyi defalarca incelememize rağmen böyle bir ifadeye rastlayamadık. Zeyil vakfiyede bu ifadeler yer aldığına göre en azından bundan sonraki uygulama bu şekilde olacaktı. VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 126.

⁴⁶³ Bunun tek bir istisnasını gördük. 29 Haziran 1908 (29 Ca 1326) tarihinde yapılan mahkemede tekkenin şeyhinin mütevelliden alacağı olan 2768 kuruşun mütevellinin tevliyet hissesinden kassamlık dairesi tarafından ödeneceğine dair karardır. BOA., EV.d/30156, s. 246-247. Muhasebe defterlerine yansımamakla birlikte demek ki, vakıftaki gelir fazlasının sülüsü tevliyet hakkı olanlara veriliyordu.

⁴⁶⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 10; Aynı defterin 29. Sayfasındaki 3. Vakfiyede yani ikinci zeyil vakfiyede şartları değiştirebilme yetkisinin kendisinde olduğunu teyit etti. Benzer bir örnek için bkz. KIZILTOPRAK, "Zeynep Hanım Vakfı ve İstanbul Mısır İlişkilerindeki Rolü", s. 121; Ayrıca Amcazade Hüseyin Paşa vakfiyesinde, kendisi hayatta oldukça vakıfla ilgili her türlü verme, alma, hibe, bağışlama, atama, azil, değiştirme, arttırma, azaltma, kayıt, katma, kabul ve ret gibi "*bilcümle kâffe-i tasarrufât-ı şer'iyye ve âmme-i teberru'at-i mer'iyye*"yı kendi iradesine bağladı. YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 287.

⁴⁶⁵ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 264-265.

⁴⁶⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 10, 29.

Mütevellilerin vakıf cihetlerinin verilmesi ile ilgili görevleri de bulunmaktadır. "Cihet"; müderrislik, hatiplik, imamlık, kayyımlık, kütüphanecilik ve mütevellilik gibi vakıf müesseselerine ait görevlere denilmektedir. Çoğulu "cihât"tır. Bu cihetler ikiye ayrılmaktadır: birincisi, müderrislik, hatiplik, imamlık, kütüphanecilik, mütevellilik ve vakıf tahsildarlığı yani cabilik gibi vazifesinin yerine getirilmesi ilmi dirayete bağlı olan cihetlerdir. İkincisi ise; kayyımlık, türbedarlık, hizmetçilik gibi sanata taalluk edip ilim tahsiline ihtiyaç görülmeyen cihetlerdir⁴⁶⁷. Bu cihetlerin hizmeti ifa etmeye ehil olmayan kimselere tevcih edilmemesi, tevcih edilse bile o kişiden alınıp ehline verilmesi gerekmektedir⁴⁶⁸. Vakıftaki her cihet sahibinin; kendi istekleriyle vazifelerini bırakmaları durumunda, yerlerine getirilecek olanların belirlenmesinde söz hakkı bulunmaktadır. Ayrıca, belirli birisi lehine vazifelerinden çekilmeleri mümkündür. Bu tür feragatlerin ekseriyetle kendi çocukları veya öteki yakınları lehine tecelli ettiği görülmektedir. Bu da, cemiyet içinde aile dayanışmasının bir tezahürü olarak yorumlanabilmektedir⁴⁶⁹.

Vakfiye esaslarına göre, Safranbolu'daki cihetlerin mutasarrıflarından birisi ölürse, öncelikle bu işi yapabilecek niteliklere sahip, liyakatli bir evladı bulunursa ona, bulunmazsa yine Safranbolu'dan bu hizmeti yürütmeye liyakatli birisine verilecektir⁴⁷⁰. Başka yerden hizmetleri zorlukla yürütecek bir kişiye bu görevler verilmeyecektir. Cihetlerin özürsüz bir şekilde vekâlet edilmesine müsaade edilmeyecektir⁴⁷¹. Özürsüz bir şekilde hizmeti terk edip,

⁴⁶⁷ ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 105; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 341-342.

⁴⁶⁸ ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 105. Gerek vâkıf, gerek müteveli ve gerekse hâkim; tevcih edeceği cihâtı ehline tevcih etmeye mecburdur. Ehliyetsiz kimselere yapılacak tevcihler, bu durumun anlaşılmasından sonra, yapılan tayin iptal edilerek, bu göreve ehil bir kimsenin tayin edilmesi icap eder. ÖZTÜRK, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, s.174.

⁴⁶⁹ UNAN, **a.g.e**, s. 193.

⁴⁷⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9-10; Genellikle böyle durumlarda cihetler bir başkasına doğrudan değil de vekâlet yoluyla bırakılmıştır. Yani ölen tevcih sahibinin çocuğu küçük olduğu için, çocuk ehil hale gelinceye kadar vekâlet yoluyla görevler yürütülmüştür. Bununla ilgili ileride örnekler göreceğiz. Bu konu ile ilgili ayrıca bkz. ÖZTÜRK, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, s. 177.

⁴⁷¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9-10; Vakıf cihetlerinde vekâlet caizdir. Bir kimse özür olmasa bile, uhdesinde bulunan cihetin hizmetini edaya ehil olan diğer bir kimseyi hâkim kararıyla vekil edebilir. Fakat cihet mutasarrıfının *bi'n-nefs* hizmeti yerine getirmesi vâkıf

bu işleri İstanbul veya başka yerlerden yapmak *sevdasında* olanların cihetleri iptal edilecektir⁴⁷². Boşalan cihetlerin tevcihi, işi yapmaya liyakati olanlar arasından mütevellî kaymakamının inhası ve mütevellinin de arzıyla tevcih edilecektir. Bu cihetlerin tevcihi kadının arzıyla olmayacaktır⁴⁷³.

İzzet Mehmed Paşa Vakfı'nda mütevellilik yapmış kişileri aşağıdaki tablodan inceleyebiliriz:

Tablo 4.1: İzzet Mehmed Paşa Vakfının mütevellileri⁴⁷⁴

Sıra No	Mütevellî Olduğu Tarih	Mütevellî'nin Adı
1	4 Şubat 1796 (25 B 1210)	İzzet Mehmed Paşa bin Ali Ağa
2	3 Kasım 1812 (27 L 1227)	Salih Paşa ⁴⁷⁵
3	13 Haziran 1825 (26 L 1240)	Mehmed Bey ⁴⁷⁶
4	11 Şubat 1841 (18 Z 1256)	Esseyyid Mehmed Emin Bey bin Salih Paşa ⁴⁷⁷
5	14 Ocak 1842 (1 Z 1257)	Mehmed Bey
6	27 Temmuz 1858 (17 Z 1274)	Esseyyid Mustafa Bey bin Mustafa
7	13 Temmuz 1864 (9 S 1281)	Hidayetzade İsmail Bey ⁴⁷⁸
8	12 Ekim 1868 (25 C 1285)	Emir Hocaşade Seyyid Mehmed Raşid Bey bin Mustafa ⁴⁷⁹
9	26 Ağustos 1889 (29 Z 1306)	Mehmed Ali Bey
9	15 Mayıs 1891 (7 L 1308)	Ahmed bin Mustafa
10	28 Eylül 1903 (6 B 1321)	Mustafa Bey ⁴⁸⁰

veyahut hakim tarafından şart koşulmuşsa bu durumda özür olmadıkça görevi diğerine tevkil edemez. ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 106.

⁴⁷² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9-10; Hidemât-ı evkâfda bilâ özür terk ve tekâsülü vuku bulan erbâb-ı cihâtın cihetleri ref' olunur. ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 106.

⁴⁷³ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9-10; Genel kaideye göre cihetler vâkıflar, mütevelliler ya da hakimler tarafından tevcih olunurdu. ÖZTÜRK, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, s. 173.

⁴⁷⁴ Bu tablo BOA., EV.d/31664, s. 230-231'e göre hazırlanmıştır; BOA., C. EV/140-6960; BOA., EV.d/28369, s. 138-139.

⁴⁷⁵ İzzet Mehmed Paşa'nın kız kardeşi Fatıma Hanım'ın oğlu ve Kastamonu valisidir.

⁴⁷⁶ Hatice Hanım'ın oğlu diye geçiyor,

⁴⁷⁷ Mehmed Emin Bey hâcegan-ı divân-ı hümayındandı. İEHMŞS, Defter No: 372, vr. 29,

⁴⁷⁸ İsmail Bey Mustafa Bey'in halazadesidir.

⁴⁷⁹ İzzet Mehmed Paşa'nın kızkardeşi Fatıma Hanım'ın ekber evlâd-ı zükûrundan İsmail Bey'in halazadesidir.

Tablodan da görüleceği üzere vakıfta tespit edebildiğimiz on tane müteveli görev yapmıştır. İzzet Mehmet Paşa ölünceye kadar tevliyet hakkını kendi elinde bulundurmuş, ancak işleri kendi adına Ahmed Aziz Efendi yürütmüştür. Ondan sonra tevliyeti kendi çocuklarından yürütecek kimse kalmadığından ve hayattaki tek çocuğu Mehmed İsmet Efendi vefat ettiğinden kız kardeşi Fatıma Hanım'ın oğlu ve Kastamonu valisi Salih Paşa, ekber ve erşed sisteminden dolayı, mütevellik görevini yürütmeye başlamıştır⁴⁸¹. Ancak o da işleri bizzat kendisi yürütmek yerine, müteveli kaymakamı Mehmed Emin Efendi'ye gördürmüştür.

⁴⁸⁰ Fatıma Hanım'ın ekber evlâd-ı evlâdındandır. Evkâf mahkemesinde görülen davada hala vakfın mütevellisi olarak Mustafa Bey geçmektedir. BOA., EV.d/30156, s. 266-267.

⁴⁸¹ Sâdır olan fermân-ı âlilerine imtisâlen nezâret-i hazret-i sadâret-penâhide âsûde evkâfdan sadr-ı a'zâm esbâk merhûm İzzet Mehmed Paşa Hazretlerinin Âsitâne-i aliyye ve Zağfiranborlu'da vâki muvaffak oldukları vakf-ı şerifelerinin vakfiye-i ma'mû'l-bihâsında vakt ile nazar olundukda zikr olunan evkâfının tevliyetini vâkıfı müşârûn ileyh evvelen kendüye ba'de hemşireleri Aişe ve Fatıma Hanımların evlâdları ve evlâd-ı evlâdları ve evlâd-ı evlâdları evlâd-ı evlâdlarının batnen ba'de batnin ekber ve erşed ve aslahına şart ve ta'yin itmekle vakf-ı müşârûn ileyhın tevliyetine yevmi yirmi beşer akçe vazife ile ber-muceb-i şart ve tayin mutasarrıf olan vâkıf-ı müşârûn ileyh İzzet Mehmed Paşa Hazretleri bu esnâda dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya rihlet idüb tevliyeti mezkûre mahlûl ve hizmet-i lâzimesi muattal kalmağla merhûm müşârûn ileyhın hemşirelerinden müma ileyha Fatıma Hanım'ın oğlu ve hâlâ Kastamonu valisi olub der-adâlet karara? Takdim-i arzuhal iden devletlû inayetlû atufetlû re'fetlû El-hâc Salih Paşa yessera'l-lâhü mâ yurîd ve mâ yeşâ hazretleri batn-ı evvelde ekber ve erşed ve aslah olub tasarruf-ı tevliyeti müşârûn ileyh hazretlerinin olduğunu müderrisîn-i kirâmdan Halil Efendi ve Mehmed Bey ve Hafız Mehmed Emin Efendi ve Hafız Osman Efendi ve El-hac İsmail ve diğer El-hâc İsmail ve sâir mazbutu'l-esâmî kimesnelerin meclis-i şer'de alâ tarîki da haberleriyle zâhir ve mütehakkik olmağla tevliyet-i vakfı müşârûn ileyh ber-muceb-i şart-ı vâkıf vazife-i rusûmesiyle vezir-i müşârûn ileyh El-hâc Salih Paşa hazretlerine berât-ı şerif-i âlişân i'ta ve ihsân buyurulmak iktizâ idüb müşârûn ileyh El-hac Salih Paşa hazretleri sâlifü'l-beyân Kastamonu vâlisi ve elan kasaba-i merkûmede mukim olmalarıyla mülâbesesiyle umur-ı vakf-ı müşârûn ileyhâ idâre ve rû'yet itmek üzere Asitâne-i Aliyye'de sâkin müşârûn ileyh hazretlerinin kapu kethûdaları hâcegân-ı divân-ı hümayûndan Mehmed Emin Efendi vakfı müşârûn ileyhe kaimmakam nasb ve ta'yin olunmağla mümâ ileyh Mehmed Emin Efendi'ye zabtıbir kıta fermân-ı âlişân ısdar ve i'ta buyurulmak iktizâ eylediği teftiş mahkemesinden huzur-ı âlilerine i'lâm olundu fi 27 şevval sene 1227. İEMŞS, Defter No: 335, vr. 9. s. 14-15.

4.1.2. Müteveli Kaymakamı

Müteveli kaymakamı, mütevellinin vekili olarak kabul edilen kişidir⁴⁸². Bir mazeret veya hukuki bir lüzum halinde, bazen de bütün işler için tayin edilmektedir⁴⁸³. Vakıf mütevellisi mevcut olduğu halde, aniden ortaya çıkan ve vakfı ilgilendiren bir iş için arandığında bulunamadığı, vekil bırakmaksızın üç gün veya daha fazla süre ile yolculuğa çıktığı, meşruta mütevellinin küçük olduğundan vakıf işlerini yürütemediği, müteveli mevcut olduğu halde vakıfla ilgili davaların takip edilebilmesi ve vakfın mütevellisinin hıyanetle suçlandığı gibi durumlarda tayin edilmektedir⁴⁸⁴. Eğer belirli bir iş için tayin edilmişse, işin bitimiyle müteveli kaymakamının işi de sona ermektedir

Osmanlı Devleti'nde büyük vakıfları kuranlar, padişahlar, hanım sultanlar, sadrazamlar, vezirler, darüssaade ağaları gibi yöneticilerdi. Bu kişilerin meşguliyetleri gereği vakıf işleri ile doğrudan ilgilenebilmeleri mümkün değildir. Bunlar işin doğası gereği kurdukları vakıflara ya müteveli naspediyorlar, ya da müteveli kaymakamı atamak suretiyle tevliyet hakkını kendilerinde tutarak işlerin kaymakam tarafından yürütülmesini sağlıyorlardı. Daha önce de ifade edildiği gibi, İzzet Mehmed Paşa vakıfların mütevellilik görevini kendi uhdesine almıştır. Ancak gerek sadrazamlığı döneminde, gerekse sadareten azlinden sonra bu işlerle bizzat kendisi ilgilenmemiştir. Vakıf kurulurken tescil mütevellisi olarak bulunan, Hacı Ahmed Aziz Efendi'yi müteveli kaymakamlığına getirerek bütün sorumlulukları ona bırakmıştır. Buna delil olarak, vakıflar kurulduktan sonra bütün personel atamalarının onun inha ve arzları ile sunulduğunu gösterebiliriz⁴⁸⁵.

Ayrıca vakıflar kurulduktan sonra vakıf gelir kaynaklarını artırmak için satın alınan bütün menzillerin alım satım işlemlerini, alım satım işlemlerinden

⁴⁸² Kaimmakam-ı müteveli, bazı ahvâlde müteveli makamına kaim olmak ve ana aid vezaifi görmek üzere taraf-ı hâkimden nasb olunan kimsedir. ALİ HAYDAR, **a.g.e**, s. 79; ALİ HİMMET BERKİ, **Vakıflar**, s. 40.

⁴⁸³ ALİ HİMMET BERKİ, **a.g.e**, s. 40-41; ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 88.

⁴⁸⁴ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 313; ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 88.

⁴⁸⁵ H. 1226 yılına kadarki özellikle atama ve vakfa yeni mülkiyet kazandırma faaliyetleri başta olmak üzere, belki onlarca belgede vakfın müteveli kaymakamı olarak Hacı Ahmed Aziz Efendi'nin imzası var.

sonra gerçekleştirilen icareteynle kiraya verme işlemlerini, ölen personelin yerine yapılan tevcih işlemlerini daha çok Ahmed Aziz Efendi yapmıştır. Mısır valiliğinden Paşa'nın ölümüne, hatta ölümünden sonra yaşanan o sıkıntılı günlere kadar her işe Ahmed Aziz Efendi bakmıştır⁴⁸⁶. Yaptığı işlere bakarsak, Paşa'nın sağ kolu ifadesinin bile Ahmed Aziz Efendi'yi tarif etmekte yetersiz kaldığını görebiliriz.

Daha sonraki yıllarda yeni menzil alımlarında, ya da menzillerin tamirâtı gibi sorunlarda bazen muhataplar mütevellilerin kendisi olduğu gibi bazen de müteveli kaymakamlarıydı. Ayrıca İzzet Mehmed Paşa'nın ölümünden çok sonraları yapılan “*muamele-i şer'iyye*” ile borç verme işlemlerini de bazen mütevelliler, çoğunlukla da müteveli kaymakamları yürütmüştür. Yine özellikle H. 1300'lü (M. 1882) yıllardan sonra yoğunlaşan tevliyet davalarında dava vekilleri müteveli kaymakamları olmuştur.

Tablo 4.2: İsimlerini tespit edebildiğimiz müteveli kaymakamları⁴⁸⁷

Sıra No	Müteveli Kaymakamları
1	Ahmed Aziz Efendi
2	Mehmed Emin Bey
3	Süleyman Nazif Efendi
4	Mehmed Efendi bin Mustafa
5	Mustafa Zühdi Bey ⁴⁸⁸
6	Mehmed Bey
7	Rauf Bey
8	Mehmed Tefvik Efendi ⁴⁸⁹
9	Mehmed Ali Bey bin Elhac Ahmed Efendi
10	Osman Efendi bin Nazif

⁴⁸⁶ Ahmed Aziz Efendi'ye ilk defa İzzet Mehmed Paşa'nın Darphane Nazırlığı döneminde rastlıyoruz. O dönemde İzzet Mehmed Paşa'nın mühürdarı görevini yürütüyordu ve Berkofça mukataasının dörtte bir sehmeye sahipti. BÖLÜKBAŞI, **a.g.e.**, s. 37.

⁴⁸⁷ BOA., EV. HMH.d, Defter No: 7240; BOA., C. EV/530-26764; BOA., BEOAYN, Defter No: 983, s. 96; BOA., BEO, Dosya No: 148, Gömlek Sıra No: 11086; BOA., BEO, Dosya No: 1900, Gömlek Sıra No: 142471; BOA., BEO, Dosya No: 1730, Gömlek Sıra No: 129.709; BOA., EV.d/12886, s. 130-131; EV.d/27638, 187-189; BOA., EV.d/30156, s. 266-267; BOA., EV.d/30156, s. 245.

⁴⁸⁸ Mustafa Zühdi Bey bu görevden 5 Ağustos 1896'da (14 Safer 1313) azledilmekte ve vakfın para sandığının teslimi kendisinden talep edilmektedir. EV.d/28369, s. 138-139.

⁴⁸⁹ Vakfın müteveli kaymakamlarından Evkâf-ı hümâyûn teftiş kaleminde müstahdem olan Mehmed Tefvik Efendi daha önceki bir tarihte ölmüş, eşi cariye Fatıma Faika kocasının nezaretteki alacaklarını talep etmekteydi. BOA., BEO, Dosya No: 1900, Gömlek Sıra No: 142.471, Tarih 9 Ağustos 1902 (5 Ca 1320); BOA., BEO, Dosya No: 1730, Gömlek Sıra No: 129.709, Tarih 9 Ekim 1901 (25 C 1319).

4.1.3. Safranbolu'daki Mütevellî Kaymakamı

İstanbul'da olduğu gibi, Safranbolu'daki işleri yürütecek bir mütevellî kaymakamı da vakfiyede yerini almıştır. Safranbolu'daki vakıf işlerini yürütecek kişinin *müddir* ve *müstakim*⁴⁹⁰, yani işleri idare edebilecek dürüst niteliklere sahip biri olması öngörülmüştür. Onların Safranbolu'daki vakıf ile ilgili yapacağı işler ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Buna göre o, Safranbolu'daki vakıf muhasebesini her yıl Muharrem ayında kadı ile birlikte hazırlayıp defterini mütevellîlere takdim edecekti⁴⁹¹. Personel ücretleri ve masrafların ödenmesinden sonra gelir fazlası çıkarsa, Safranbolu'nun münasip yerlerinden akar satın alacaktı⁴⁹².

İkinci zeyil vakfiyede de buna benzer bir yaklaşımla, çıkan gelir fazlasının emin bir yerde korunup; cami, suyuolları, dükkânlar ve sair akaratin ortaya çıkan tamir ve onarımlarına sarf edilmesi, gerekirse yeniden inşa edilmesi⁴⁹³, geriye her ne kalırsa fırsat bulununca akar satın alınması onlardan istenmiştir⁴⁹⁴. Mütevellî kaymakamları vâkıfın istekleri doğrultusunda hareket etmişler, zaman zaman vakıf için gelir kaynakları satın almışlardır⁴⁹⁵. Vakıf için yeni satın almalar Safranbolu ile sınırlı değildi, zaman içinde İstanbul'da da birçok menzîl vakıf adına satın alınmıştır.

Mütevellî kaymakamı her yıl Şaban ayında kendisine teslim edilen aydınlatma malzemelerinin yerli yerinde sarf edilip edilmediğini denetleyecekti. Tamirat ihtiyacı ortaya çıktığında ise, kadı ile işbirliği yapıp gerekli keşif ve muayeneleri yapacak, giderleri Safranbolu'daki gelirlerden

⁴⁹⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9.

⁴⁹¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9, 33.

⁴⁹² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 10.

⁴⁹³ VGMA, İMPV, Defter No: 1624. , s. 33; Bu çerçevede Safranbolu'dan geçen nehrin kenarındaki Akseki adlı mahalde vakıf için 6 tane yeni basmacı dükkânı inşa edilmiş ve 405,5 kuruş masraf edilmişti. BOA., EV. HMH.d/8082.

⁴⁹⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624. , s. 33.

⁴⁹⁵ Bir muhasebe defterinden Salih Paşa'dan 2236 kuruşluk, diğer kişilerden alınanlarla birlikte 2327 kuruşluk vakfa yeni gelir kaynağı satın alındığını tespit ediyoruz 10 Ekim 1807 (7 Ş 1222) BOA., EV. HMH.d/7930.

karşılacak, eğer kifayet etmezse, kalanı İstanbul'daki vakıf gelirlerinden tamamlatacağı⁴⁹⁶.

Mütevelli kaymakamı, her yıl peygamberimizin doğum gününde okutulacak mevlid programından sonra cemaate dağıtılmak için alınan malzemelerin muhafazasından da sorumlu olacak, eğer bu malzemeler kaybolursa kendisinden tazmin olunacaktı⁴⁹⁷. Son olarak mütevelli kaymakamlarının, cihetlerin tevcihinde mütevelliyeye inha edilmesi gibi bir görevleri de vardı.

Safranbolu'daki mütevellî kaymakamları günlük 20 akçe vazife ile tayin edilecekler⁴⁹⁸ ve kendilerine ayrıca Ramazan ayı içinde 40 kuruş Ramazaniye verilecekti⁴⁹⁹.

Vakfın buradaki ilk mütevellî kaymakamı Hidayetzade Mehmed Ağa bin Ali'ydi. Onun mütevellî kaymakamlığı inha ve arzını İstanbul'daki mütevellî kaymakamı Ahmed Aziz Efendi sunmuştur⁵⁰⁰. Hidayetzade Mehmed Ağa uzun yıllar Safranbolu'daki mütevellî kaymakamlığı görevini sürdürmüştür. Vakfın gelir fazlası da Kazganzade Esseyid Mehmed Ağa'nın evinde muhafaza edilmiştir⁵⁰¹.

4.1.4. Atina Vakıf Müdürü

Vakfiyelerde Atina'daki vakıflar için herhangi bir müdür, ya da mütevellî kaymakamı ataması gibi bir görev tanımı yapılmamakla birlikte, İzzet Mehmed Paşa Vakfı'nın Atina'daki çiftlikleri önemli bir yekûn teşkil etmiştir.

⁴⁹⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

⁴⁹⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

⁴⁹⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9.

⁴⁹⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 118; Ramazaniye verilmesi sadece vakıflara münhasır bir durum değildi, başka kurumlarda da Ramazaniye adı altında ödemeler yapılmaktaydı. Örneğin, Darphane personeline Ramazaniye adı altında bal, pirinç, yağ ve benzeri erzak türünden şeyler veriliyordu. BÖLÜKBAŞI, **a.g.e.**, s. 28.

⁵⁰⁰ Hidayetzade Mehmed Ağa 1212-1227 yılları arasındaki muhasebe kayıtlarında Safranbolu'daki mütevellî kaymakamı olarak görev yapıyordu. Bu görevi ne zamana kadar sürdürdüğünü elimizde başka veri olmadığı için bilemiyoruz. BOA., ADVNSRSK.d, Defter No: 120, s. 226-227, Tarih 7 Şubat 1798 (20 Ş 1212); S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a vr. 19a-22a; VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35; BOA., EV. HMH.d/7930, 8082, 8178.

⁵⁰¹ BOA., EV. HMH.d/7930, 8082, 8178.

Buradaki işlerin layıkıyla yerine getirilmesi için bir görevli atanması önemli görülmüş olmalı ki, Hayrullah Efendi adında biri müdür tayin edilmiştir. Hayrullah Efendi'nin buraya ne zaman müdür tayin edildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, buraların vakfa temlik edilmesiyle birlikte görevlendirildiği tahmin edilmektedir⁵⁰².

4.1.5. İstanbul Kâtibi

Vakfiyede Safranbolu ve İstanbul için ayrı ayrı vakıf kâtipliği kadrosu ihdas edilmiştir. Mütevelliler, vakıf sisteminin başı olmakla birlikte, özellikle belli büyüklükteki vakıflarda vakıf işlerini tek başlarına yürütebilmeleri mümkün değildir. Bundan dolayı kurucular, mütevellinin üstündeki yükü hafifletmek, vakıf yazışmalarının rahatça yürütülmesini sağlamak için yardımcılar tayin etmişlerdir. Bu yardımcılar muhasebe işlerinin görülmesi, vakıflara yeni gelir kaynakları tahsis edilmesi, mevcut gelir kaynaklarının ecr-i misliyle taliplilere kiralınması, vakıf paralarının işletilmesi ve bunun gibi bütün iş ve işlemler için gerekli yazışmaların yapılmasında mütevellinin sağ kolu mesabesindeydiler.

Bu görevlilerin başında, vakıf mütevellisinin sekreteri⁵⁰³ olarak tanımlayabileceğimiz kâtipler gelmektedir. Kâtipler külliye elemanları arasında sorumlulukları en fazla olanlardan biridir. Çünkü bunlar vakfın bütün yazışmalarını üstlenmiş durumdadır. Vakıfların büyüklüğüne göre kâtip sayıları da değişebilmektedir⁵⁰⁴.

Vakıf kâtibinin öncelikle *ehl-i kalem* olması, yani her türlü yazışma inceliklerini bilmesi gerekiyordu. Ayrıca doğruluk, dindarlık, olgunluk marifet ve anlayış gibi inanca dayalı veya ahlaki yönü bulunan vasıflar da vakıf kâtibinde bulunmalıydı. Bazı vâkıflar kâtibin dikkatli, uyanık (müteyakkız) ve muhasebeyi iyi bilenlerden olmasına özen gösteriyorlardı. Vakıf kurucuları,

⁵⁰² BOA., EV. HMH.d/7582.

⁵⁰³ YEDİYILDIZ, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", V.D, Sa. XVII, s. 57.

⁵⁰⁴ Bursa'da bulunan Muallimhane-i Pir Ahmed Çelebi vakfının, 1560-1561 tarihinde birden fazla sayıda kâtibi bulunmaktaydı. ÇİFTÇİ, a.g.e, s. 72; YILDIZ, **Amca Hasan Ağa Vakfı**, s. 52.

bu tür vasıfları sıralarken, -başına zaptiye dikemeyeceğine göre- külliye elemanlarını vicdanıyla, imanı ve ahlaki değerleriyle baş başa bırakarak, oto-kontrol mekanizması kurmayı hedeflemiş olmalıdırlar⁵⁰⁵.

İzzet Mehmed Paşa Vakıflarında, *kâtiplik ve hesap işlerinde mahir* bir kişi, günlük 5 akçe vazife ile İstanbul'daki vakıflara kâtip olacaktı⁵⁰⁶. Kâtibin sadece yazışma kurallarını bilmesi yeterli değildi. Muhasebe ile ilgili hesaplamaları da yapabilmeliydi. Onun İstanbul'daki vakıf menzillerin ferağ işlemleri *ihbârlığı* ile ilgili sorumlulukları da vardı⁵⁰⁷. Zeyil vakfiye ile kâtibe verilen yevmiye yetersiz bulunmuş, yevmiyesi üzerine 10 akçe daha zam yapılarak günlüğü 15 akçeye çıkarılmıştır⁵⁰⁸. İzzet Mehmed Paşa Vakfı'nın İstanbul'daki kâtibi 15 akçe yevmiye alırken, Fatih külliyesinin kâtibi 10 akçe, Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı'nın kâtibi 20 akçe alıyordu⁵⁰⁹. Vakfın İstanbul'daki kâtibinin yevmiyesi muadillerinden kötü sayılmazdı.

İstanbul'daki vakıflara ilk kâtip ataması 17 Mayıs 1796 (10 Za 1210) tarihinde gerçekleştirildi. Buraya kâtip olarak görevlendirilen kişi Esseyyid Mehmed Efendi bin Esseyyid Abdülbaki'ydi⁵¹⁰. 5 Ocak 1802'de (1 N 1216) vakfın kâtibi Seyyid Ali Rıfat⁵¹¹, 15 Eylül-14 Ekim 1825'de (Safer 1241) ise Süleyman Efendi bin Mehmed Emin Efendi idi⁵¹². Mehmed Emin Efendi'nin vakfın müteveli kaymakamlığını yürüten Mehmed Emin Efendi ile alakası olduğunu teyit edememekle beraber, eğer öyleyse, tevliyet ve kitabet işlerini baba-oğulun birlikte yürüttürleri söylenebilir.

⁵⁰⁵ UNAN, **a.g.e.**, s. 170; YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 293.

⁵⁰⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9.

⁵⁰⁷ BOA., EV. HMH.d/7240, s. 14.

⁵⁰⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 124-125; BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 228-229, 9 Şubat 1798 (22 Şaban 1212); BOA., C. EV/270-13799.

⁵⁰⁹ UNAN, **a.g.e.**, s. 198; YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 293.

⁵¹⁰ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 236-237; BOA., C. EV/270-13797.

⁵¹¹ BOA., C. EV/101-5002.

⁵¹² İEMŞS, Defter No: 362, vr. 51; İEMŞS, Defter No: 372, vr. 29; İEMŞS, Defter No: 372, vr. 32.

4.1.6. İstanbul Câbisi

Mütevellilerin en önemli vazifelerinden biri gelirlerin tahsilidir. O gelirlerin toplanmasından sorumlu olmakla birlikte, büyük vakıflarda bu işi mütevellî adına “câbî” adını verdiğimiz görevliler yapardı.

Câbî, Türk-İslam devletlerinde haraç ve vergi toplayan bir görevli anlamındayken, Osmanlıların ilk dönemlerinden itibaren vakıf gelirlerini toplayan kişiler için kullanılagelmiştir. Son dönem Osmanlı hukukçularından Ali Haydar, câbî için, “vakfın tahsildarı” demektedir⁵¹³. Câbîlerin yaptıkları işlere *cibâyef* denilmektedir. Bir vakıftaki câbîlerin sayısı o vakfın büyüklüğü ile doğru orantılıdır⁵¹⁴.

Câbî bir tahsildar statüsünde olduğuna göre, onun hesap işlerinden iyi anlaması gerekirdi. Ayrıca işlerinin ehli olmaları, cemiyetin hoş görmediği fiillerle ilgilerinin bulunmamaları, nefislerine hâkim, iffetli olmaları gibi özellikler de kendilerinden beklenirdi⁵¹⁵.

Câbîler, bütün personel gibi vâkıfların kendileri için öngördüğü kadar ücret alırlardı⁵¹⁶. Ayrıca câbîler kendilerine ayrılan belirli ücretler yanında boşalan vakıf gayrimenkullerinin kiraya verilmesi, el değiştirmesi gibi işlemlerden elde edilen gelirlerin yarısından mütevellî ve kâtiplerle birlikte bir pay alırlardı. Bunlar vakıf gelirlerini toplarken, haliyle para tahsil edeceği kişilerle ve daha birçok problemle karşı karşıya kalıyorlardı. Öte yandan para işleriyle uğraşmalarından dolayı, vakıfların idaresinde sık sık görülen suiistimallerde onların adı ön plana çıkmıştı⁵¹⁷.

⁵¹³ ALİ HAYDAR, **a.g.e.**, s. 80.

⁵¹⁴ Bursa'daki İvaz Paşa külliyesinin işleri vakfiyede öngörüldüğü gibi, sadece bir câbiyle yerine getirilememiş ve zamanla câbi sayısı artmıştır. Üç asır boyunca üç cabiyle yürütülen tahsilat işleri, XIX. Asrın son çeyreğinden itibaren dört cabiyle yürütülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla câbi sayısındaki bu artışı, zirai gelirlerin toplanmasındaki zorlukla açıklayabiliriz. PAY, **a.g.e.**, s. 149-150.

⁵¹⁵ UNAN, **a.g.e.**, s. 172; Cabiler para işiyle uğraştıklarından zaman zaman suiistimaller görülebilmekteydi. Nitekim Mahmut Paşa Vakıflarının cabisi Esseyid Şeyh Tayyib Ahmed, göndermesi gereken vakıf fazlasını göndermediği gibi vakıf menfaatini kendine hasreylemek gibi bir suçlamayla karşı karşıya kalmıştır. KÖÇ, **a.g.t.**, s. 95.

⁵¹⁶ Cabiler vakıf gelirlerinin tahsili için sık sık seyahat yapmak zorunda kaldıkları için yol masraflarını karşılamak için yolluk da verilebiliyordu. YILDIZ, **Amca Hasan Ağa Vakfı**, s. 53.

⁵¹⁷ Mehmet İPŞİRLİ, “Câbî” **DİA**, c. VI, s. 529-530.

İzzet Mehmed Paşa İstanbul'daki Vakıfları'nda hesap işlerini bilen kişi günlük 4 akçe câbîlik için, 2 akçe de ihbâriye için ücret alacaktı⁵¹⁸. Câbînin ücretine zeyil vakfiye ile 4 akçe daha zam yapılarak yevmiyesi 10 akçeye çıkarılmıştır⁵¹⁹. Vakfın sadece İstanbul'da ellinin üzerinde menzili olması, bunların bir kısmının icâre-i müeccelesinin günlük, bir kısmının aylık, bir kısmının ise yıllık olarak toplanması nedeniyle câbîlerin hayli zorlandıkları söylenebilir⁵²⁰. Onların sürekli olarak menzillerdeki kiracılarla para tahsili için karşı karşıya gelmesi, zaman zaman da istenmeyen olaylarla yüz yüze kalması muhtemeldir. İzzet Mehmed Paşa Vakıflarının câbîsinin aldığı ücret ise, Amcazade Hüseyin Paşa vakıflarının câbîsinin aldığı ücretle aynıydı⁵²¹.

İstanbul'daki vakıf gelirlerinin tahsili için tayin edilen ilk câbî, 17 Mayıs 1796'da (10 Za 1210) atanan Abbas Efendi'dir⁵²². Nitekim İstanbul'daki menzillerden birinin ferağ işlemi 18 Ağustos 1804 (3 Ca 1219) tarihinde onun inhası ile yapılmıştır⁵²³. 7 Eylül 1823'te (1 M 1239) vakfın câbisi olarak Veliyyüddin Efendi kayıtlıdır⁵²⁴.

24 Aralık 1873 (3 Za 1290) tarihinde câbîlik vazifesine vakfiye şartlarına göre babası öldüğünden dolayı Mehmed Emin Efendi getirilmiştir⁵²⁵. Ancak Mehmed Emin Efendi'nin henüz yaşı küçüktü. Bu sorumluluğu yerine getirebilecek yeterlilik ve niteliklerden yoksundu. Böyle durumlarda niyabeten görevlendirme formülü bulunmuştu. Bu yöntem, vazifenin tamamen bir başkasına geçmesinin engellenmesi için kullanılmaktaydı. Anlaşılan görev

⁵¹⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9.

⁵¹⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 125; BOA., AE.IIİSELİM, Gömlek No: 12451; VGMA, Defter No: 129, s. 42, sıra 292.

⁵²⁰ Hemen hemen bütün kiralama işlemlerinde icâre-i müeccelelerin vakfın *câbîsi yediyle* toplanacağı ifade edilmişti. BOA., EV. HMH.d/7240.

⁵²¹ YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 294. Yıldız, Hüseyin Paşa vakfı câbîsinin aldığı ücreti diğer birçok vakıfla mukayese etmiştir. Değerlendirmeye aldığı vakıflar içinde en yüksek câbîlik ücreti 10 akçeydi. Ayrıca Sultan III. Osman'ın vakfiyesinde de câbiye 10 akçe yevmiye verilmesi öngörülmüştür. Ali ÖNGÜL, **Sultan III. Osman Vakfiyesi**, s. 14.

⁵²² BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 236-237; İEMŞS, Defter No: 322, vr. 55.

⁵²³ BOA., EV. HMH.d/7240, s. 12; 19 Ekim 1814 (5 Za 1229) tarihinde vakfın câbîsi hala Abbas Efendi'yd.

⁵²⁴ BOA., EV. HMH.d, Defter No: 7240, s. 31, 42.

⁵²⁵ Baliğ olunub bi'n-nefs edâ-yı hidmete liyâkat idinceye değin tarafından mahkeme-i teftiş-i kebir ... vakf-ı müşârün ileyhin mütevellî vekili Mehmed Tevfik Efendi bi'n-niyâbe edâ-yı hizmet itmek üzere sağır Mehmed Emin Efendi bin Hüseyin 24 Aralık 1873 (3 Za 1290), VGMA, Defter No: 129, s. 42, sıra no 292.

aile dışından bir başkasına bırakılmak istenmiyordu. Mehmed Emin Efendi'nin yerine görevi Mehmed Tevfik Efendi ifa ediyordu. Ancak Mehmed Tevfik Efendi öldüğünde Mehmed Emin Efendi'nin bu sorumluluğu yerine getirebileceği belirtilerek görev 15 Nisan 1886 (10 B 1303) tarihinde asıl sahibine verilmiştir⁵²⁶.

17 Eylül 1889 (21 M 1307) tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla Hafız Mehmed Emin Efendi berat ile hem İzzet Mehmed Paşa vakıflarının hem de Halil Hamid Paşa vakıflarının câbîsidir⁵²⁷. Aynı kişinin birden fazla vakıfta vazife alması sıkça rastlanan durumlardandır. 31 Temmuz-29 Ağustos 1897'de (Ra 1315) Vakıfların câbisi Mehmed Rauf Bey bin Mehmed Ali Bey'dir⁵²⁸. Bu kişi de muhtemelen mütevellilik ve müteveli kaymakamlığı görevlerinde bulunmuş olan Mehmed Ali Bey'in oğludur.

4.1.7. Safranbolu Kâtip ve Câbisi

İzzet Mehmed Safranbolu'daki vakıflar için ayrı ayrı kâtip ve câbî görevlendirmek yerine, kitâbet ve cibâyete görevlerini bir kişinin yapmasını istemiştir. Vakfiye şartlarına göre, günlük 10 akçe ile Safranbolu'daki vakıflara bir kişi kâtip ve câbî olacaktı. Vâkıf özellikle parasal işlerle ilgili bir kargaşa olmasını önlemek için Safranbolu ve İstanbul'daki kâtip ve câbiler için sınırlayıcı bir hüküm koymuştur. Buna göre, İstanbul'daki vakıflara kâtip ve câbî olanlar Safranbolu'daki vakıfların işlerine müdahale etmeyecekler, aynı şekilde Safranbolu'dakiler de İstanbul'daki işlere müdahale etmeyeceklerdi⁵²⁹. Safranbolu'daki kâtip ve câbiye günlük 10 akçeden başka,

⁵²⁶ İEMŞS, Defter No: 684, vr. 14. Mümâ ileyh kebir ve nâib-i mümâ ileyh Mehmed Tevfik Efendi dahi bundan akdem vefât itmiş olduğundan bizzat edâ-yı hidmet itmek üzere mümâ ileyh Mehmed Emin Efendi'ye tebdîlen ve berât virilmiştir 6 Eylül 1886 (8 Z 1303). VGMA, Defter No: 129, s. 42, sıra no 292.

⁵²⁷ İEMŞS, Defter No: 693, vr. 7. Halil Hamid Paşa vakıfları ile İzzet Mehmed Paşa vakıflarının câbîliğini aynı kişinin yürütmesini belki iki aile arasındaki akrabalık bağları ile açıklayabiliriz.

⁵²⁸ İEMŞS, Defter No: 721, vr. 48; Ancak ilginç bir durum olarak 1338 tarihli bir şahsiyet kaydında Mehmed Emin Efendi'nin elindeki beratın büyük Fatih yangınında yandığından dolayı kendisine yeniden berat verildiği belirtilmiştir. VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 204.

⁵²⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9.

Ramazan ayında 18 kuruş Ramazaniye verilecekti⁵³⁰. Buraya ilk olarak Mustafa Halife bin Ali tayin edilmiştir⁵³¹. Mustafa Halife'den sonra 27 Mayıs 1813 (26 Ca 1228) tarihinde bu göreve Seyyid Mehmed Efendi getirilmiştir⁵³².

4.2. Vakıfların Denetimi

4.2.1. Nâzır ve Kadı

Nâzır, vakıf mütevellisini teftiş eden ve vakıf işlerini vakfiye şartlarına göre yapıp yapmadığını denetleyen kişidir. Vakıflar hususi olarak idare edilmesine rağmen, onların kontrolü, prensip olarak devlete düşen bir kamu göreviydi⁵³³. İzzet Mehmed Paşa kurduğu vakıfların nezaret işini sadrazamlık makamında bulunan kişilerin *hasbî* olarak yapıp *nâil-i ecr-i cezîl* ile yani bol sevap kazanma düşüncesiyle yapmalarını istemiştir⁵³⁴. Takdir edilmeli ki, İzzet Mehmed Paşa kendisi vakıf işlerini müteveli kaymakamları eliyle yürüttüğüne göre, kendisinden sonra gelen sadrazamlar da vakfın gereği gibi idare edilip edilemediğini denetleyemezlerdi. Zaten bu fiilen de mümkün değildi.

Peki, bu durumda vakıfların ciddi şekilde idari denetimleri nasıl gerçekleştirilecekti? Yukarıda da bahsedildiği gibi, bu işi kadılar yapacaklardı. Vakıf muhasebesini onlar denetleyecekler, gördükleri her türlü usulsüzlüğe müdahale edebileceklerdi. Bu durum vakfiyede yer almasa bile, kamunun denetim hakkıydı. İzzet Mehmed de realiteye uygun bir şekilde ikinci zeyil vakfiyede Safranbolu'daki vakıfların denetimi ile ilgili, *vücûh-ı belde-i mezkûre nezâretleri ve ma'rifet-i şer'i şerif ile hesâbı[n] rû'yet* edileceğini beyan etti. Ayrıca tamirat işlerinde de kadının denetim hakkı olacaktı. Dolayısıyla her sene görülen vakıf muhasebesi ancak *hâkimü'l-vakt* (kadı) efendilerce onaylandıktan sonra İstanbul'a gönderilebilecekti. Muhasebe harcı olarak da

⁵³⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 115-116.

⁵³¹ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 362-363, Tarih 23 Ekim 1796 (20 R 1211); BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 224-225, Tarih 7 Şubat 1798 (20 Ş 1212); BOA., C. EV/30-1473.

⁵³² VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 204, sıra no: 251.

⁵³³ YEDİYILDIZ, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, s. 186.

⁵³⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 10.

kadiya vakıf gelirlerinden yıllık 3.000 akçe verilecekti⁵³⁵. Bu şekilde yeni düzenlemeyle vakıfların denetim işi daha sağlıklı bir zemine oturmuştur.

4.3. Vakıf Personeli ve Hizmet Alanları

4.3.1. Safranbolu'daki Personel

Vakıfların eğitim ve din hizmeti ile sosyal boyutlu hizmet alanları vardır. Tasnif yaparken vakfın idari yapısını mütevelliyi esas alarak tek merkezli incelemekle beraber, vakıf personelini Safranbolu ve İstanbul olmak üzere ayırdık. Sıralamaya ölçüt olarak muhasebe defterlerindeki sırayı aldık.

4.3.1.1. Dersiam

“Umuma, halka açık ders” anlamına gelen dersiamın ilk defa ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak XVI. Yüzyıl kaynaklarında bu kavrama rastlanmış olması, kavramın daha önceden beri kullanılmış olma ihtimalini akla getirmektedir. Özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllardan itibaren müderris ile eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Cami ve medreselerde *dersiye* hizmetlerini dersiamlar yerine getirmeye başlamıştır. Bu tür vakıflarda dersiam cihetlerine eskiye nazaran daha sık rastlanmaktadır. Bir kişinin dersiam olabilmesi için medreseden mezun olduktan sonra icazet alıp imtihana girmesi gerekiyordu. Eğer imtihanda başarılı olurlarsa halka açık ders verme yetkisini de almış, böylece halk içinde ciddi bir nüfuz kazanmış oluyorlardı⁵³⁶.

İzzet Mehmed Paşa Safranbolu'daki vakıflarını tesis ettiğinde ve ilk vakfiyeyi tanzim ettirdiğinde dersiamlık vazifesi yer almamış, zeyil vakfiyede dersiamlık vazifesi ihdas edilmiştir. Paşa, camide ders verebilecek niteliklere sahip *âlim*, *âmil*, *fâzıl* ve *kâmil* bir kişinin dersiam olmasını istemiştir. Dersiam ders bitiminde kendisinin mağfireti için dua edip, ardından üç ihlas bir fâtiha

⁵³⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

⁵³⁶ İPŞİRLİ, “Dersiâm”, *DİA*, c. IX, s. 185-186; Ali Himmet BERKİ, *İstilah ve Tabirler*, s. 40; YEDİYILDIZ, “Vakıf İstilahları Lügatçesi”, s. 56. YEDİYILDIZ, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, s. 212; Mehmet Zeki PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, s. 427.

okuyacak ve Paşa'nın ruhuna hediye edecekti. Bu hizmetine mukabil vakıf gelirlerinden günlük 18 akçe yevmiye alacaktı. Ayrıca medresenin günlük 12 akçe vazife ile müderrisi olacaktı. Müderris ya da dersiam toplamda günlük 30 akçe alacaktı. Ayrıca dersiam her sene Ramazan ayı girişinde 18 kuruş Ramazaniye verilecekti⁵³⁷. Böylece dersiamın yıllık olarak alacağı ücret 108 kuruşa tekabül etmekteydi⁵³⁸.

İzzet Mehmed Paşa vakıflarının tespit edebildiğimiz ilk dersiamı Ahmed Efendi idi⁵³⁹. Tespit edilen son dersiam ise, Müderris Mustafa Efendi'ydi ve 15 talebesi vardı. Safranbolu'daki medreseler içinde en az talebeye sahip olan medrese de İzzet Mehmed Paşa medresesiydi⁵⁴⁰.

4.3.1.2. Vaiz

Vaiz, vaaz veren kişi anlamına gelmektedir. Vaaz ise, sözlük anlamı olarak öğüt vermek, uyarmak, sakındırmak, ıstılah olarak bir topluluğa dini ve ahlaki konularda nasihat etmek, dinleyenlerin kalplerini iyiliğe ısındıracak sözler söylemek, uhrevi mükâfat ve azaba dair bilgiler vererek teşvik ve ikazda bulunmak şeklinde tanımlanabilmektedir. Nahl suresi 25. Ayette Allah, Peygamberine insanları dine, hikmetle, güzel öğüt ve en güzel usulle davet etmesini; Nisa süresi 63. Ayetinde ise, çevresindekilere vaaz ve nasihatle bulunmasını emretmektedir. Yine birçok hadis kitabında Hz. Peygamberin bilhassa namazdan sonra cemaatle sohbet ettiği, vaaz ve nasihatle bulunduğu anlatılmaktadır⁵⁴¹. Yani vaizlik bir nevi peygamber mesleğidir. Peygamberden sonra İslam büyükleri, hem Kur'an ayetleri hem de

⁵³⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 102-103; VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 24; İzzet Mehmed Paşa Camiinin dersiamı Bursa'daki İvaz Paşa Külliyesi'nin dersiamına göre oldukça iyi ücret alıyordu. Çünkü İvaz Paşa Külliyesi dersiamının yevmiyesi 4 akçe idi. PAY, **a.g.e.**, s. 172-173.

⁵³⁸ İzzet Mehmed Paşa Vakfı'ndan on beş sene sonra kurulan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın külliyesinin baş müderrisi aylık 300 kuruş almaktaydı. KIZILTOPRAK, **Taşöz Operasyonu**, s. 90.

⁵³⁹ BOA., EV. HMH.d/7957, Tarih 1807-1808 (1222).

⁵⁴⁰ Köprülü Medresesi'nde 50, Süleyman Paşa Medresesi'nde 60, Kazdağlıoğlu Medresesi'nde 50, Çavuş Ağa Medresesi'nde 40 ve Musalla Medresesi'nde 25 talebe bulunuyordu. ACAR, **Kastamonu Vilâyet Sâlnâmelerinde Safranbolu Kazası**, s. 19.

⁵⁴¹ Hasan CİRİT, "Vaaz" **DİA**, c. XLII, s. 404-405.

peygamberin hadisleri ışığında Müslümanları dünyanın aldatıcılığı konusunda uyararak halka sürekli vaaz ve nasihatte bulunmuşlardır.

Osmanlılar döneminde camilerde eğitim-öğretim söz konusu olduğu vakit, özellikle ücretleri vakıflarca ödenen ve vaaz etmekle görevli *kürsü şeyhi* de denilen vaizler bulunurdu. Vakfiyelerden anlaşıldığına göre vaizler vaaz ettikleri günün adıyla tanınıyorlardı: pazartesi vaizi, Salı vaizi, vs. gibi. Cuma günü kürsüye çıkan vaiz ayrı bir şöhrete sahipti; zira o Cuma namazı sayesinde, bilgilerini ve düşüncelerini aktarabileceği için diğer günlerinkinden çok daha kalabalık bir dinleyici kitlesi buluyordu⁵⁴².

Kur'an ve hadis tefsiri konusunda uzman olmaları gereken vaizler, özellikle dinleyicileri ikna edebilmeleri için konuşma sanatının inceliklerini bilen ve onları tatbik edebilen kişiler arasından seçiliyordu. Gerçekten de, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman halkın büyük bir kısmı tatbik ettikleri dinin nazari ve ameli bilgilerini bu vaizlere borçludurlar. Vakfiyelerdeki şartlara göre, bunlar da görevlerini babadan oğula intikal ettiriyorlardı. İslam tarihi boyunca, bu vaizlerin İslam toplumları üzerindeki etkisi, o derece büyük olmuştur ki, bazı dini ve siyasi fikirlerin yayılmasında çok önemli bir rol oynayabilmişlerdir⁵⁴³.

İzzet Mehmed Paşa Safranbolu'da yaptırdığı camiine bir tane vaiz görevlendirmiştir. O, günlük 15 akçe vazife ile Cuma günleri camide hazır bulunanlara vaaz ve nasihat edip, bitiminde vâkıfın mağfireti için dua edecek, ayrıca 15 akçe vazife ile de Muhammed Birgivi'nin kitabından cemaate ders verecekti⁵⁴⁴. Bu şekilde vaiz toplamda günlük 30 akçe elde etmiş olacaktı. Zeyil vakfiye ile vaizin gelirlerine 18 kuruş Ramazaniye ilave edilmiştir⁵⁴⁵. Vakıfta dersiamla vaiz aynı ücreti almaktadır.

Camiye atanan ilk vaiz olan Mehmed Efendi bin Mustafa'nın tayini vakfın müteveli kaymakamı Ahmed Aziz Efendi'nin arzıyla şeyhülislam

⁵⁴² YEDİYILDIZ, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 219.

⁵⁴³ YEDİYILDIZ, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 219-220.

⁵⁴⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁵⁴⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 112-113; Defter No: 1624, s. 25.

Mehmed Arif Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir⁵⁴⁶. Zeyil vakfiye ile vaizlere Ramazan ayı girişinde 18 kuruş Ramazaniye verileceğinden kendisinin beratı 8 Şubat 1798 (21 Ş 1212) tarihinde yenilenmiştir⁵⁴⁷.

Mehmed bin Mustafa uzun yıllar burada vaizlik vazifesini sürdürmüştür. Yaklaşık otuz beş yıl sonra 8 Aralık 1832 (15 B 1248) tarihinde beratını kaybettiğinden vakfın mütevellî kaymakamı Mehmed Emin Efendi tarafından girişimde bulunularak beratı yenilenmiştir⁵⁴⁸.

Mehmed bin Mustafa vefat edince yerine oğlu Ahmed bin Mehmed geçmiştir. Bu doğal bir haktır. Vakfiye esaslarına göre, Safranbolu'daki cihetlerin mutasarrıflarından birisi ölürse görevi, öncelikle bu işi yapabilecek niteliklere sahip, liyakatli bir evladı bulunursa ona, bulunmazsa yine Safranbolu'dan bu hizmeti yürütmeye liyakatli birisine verilecekti⁵⁴⁹. Ancak Mehmed bin Mustafa'nın ölüm tarihi ile oğlunun yerine atandığı tarihi tespit edemedik. Bununla birlikte 8 Aralık 1832 (15 B 1248) tarihinde beratı yenilendiğine göre, Mehmed bin Mustafa bu tarihten sonra ölmüş olmalıdır.

Ahmed bin Mehmed 30 Ekim 1864 (29 Ca 1281) tarihinden önceki bir tarihte vefat etmiş ve vazifesi boş kalmıştır. O vefat ettiğinde oğlu Mehmed Vehbi henüz küçük yaştadır ve vaizlik vazifesini yapabilecek salahiyyete sahip değildir. Mehmed Vehbi Efendi Safranbolu'ya bağlı Kızılbel kazasının Zora köyü nüfus defterinde birinci hanenin 7 numarasında kayıtlı olarak görülmektedir. Mehmed Vehbi Efendi liyakat kazanıncaya kadar yerine imtihanla bu işe ehliyetli olduğu tespit edilen, yine Safranbolu ahalisinden Mesezade Mustafa Efendi'nin getirilmesi için Kastamonu Liva Meclisi Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti'nde girişimlerde bulunulmuştur⁵⁵⁰. Bu zamanla bir yöntem

⁵⁴⁶ BOA., ADVNSRSK.d, Defter No: 117, s. 262-263.

⁵⁴⁷ BOA., ADVNSRSK.d, Defter No: 120, s. 227.

⁵⁴⁸ BOA., C. MF/48-2364.

⁵⁴⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9-10; genellikle böyle durumlarda cihetler bir başkasına doğrudan değil de vekâlet yoluyla bırakılmıştır. Yani ölen tevcih sahibinin çocuğu küçük olduğu için, çocuk ehil hale gelinceye kadar vekâlet yoluyla görevler yürütülmüştür. Bununla ilgili ileride örnekler göreceğiz. Bu konu ile ilgili ayrıca bkz. ÖZTÜRK, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, s. 177.

⁵⁵⁰ BOA., C. MF/95-4733; Mehmed Vehbi'nin niyabeti 5 Temmuz 1865 (12 S 1282) tarihinde onaylanmıştır. VGMA, Şahsiyet Kaydı Defter No: 204, s. 30, sıra no, 209.

haline gelmiş, cihetlerin ailenin elinden çıkmaması için azami gayret gösterilmiştir.

Mevcut belgeler ışığında Safranbolu'daki Camiin vaizlik görevlerini Mehmed bin Mustafa, ardından Ahmed bin Mehmed, vekâleten Mesezade Mustafa ve Mehmed Vehbi bin Ahmed Efendiler yürütmüştür. Mehmed Vehbi Efendi Zora köyünden olduğuna göre ve cihetler babadan oğula geçtiğine göre vaizler bu köydendi. Peki neden? Muhtemelen İzzet Mehmed vakıflarında görev yapan personeli kendi köylü ve akrabalarından seçmekteydi. Bütün personelin tam köylerini tespit edemediğimizden bu konuda kesin kanaate varamıyoruz. Ancak bazı belgeler bize bu konuda fikir yürütmek için ipucu vermektedir.

4.3.1.3. İmam-ı Evvel

Cami görevlileri arasında en büyük sorumluluk, "imam"a aittir. İmamların yetki ve sorumlulukları Osmanlı döneminde bugünküne nazaran çok daha geniştir. Yani imamlar Osmanlı şehirlerinin sosyal ve toplumsal hayatında önemli bir yere sahipti. Zira yabancıların mahalleye geliş ve gidişleri onun bilgisi dâhilinde olurdu. Ülkemizde 1829 senesinde muhtarlık teşkilatı kurulana kadar mahallenin mülki ve beledi amiri yani yöneticisi olan imamlar, aynı zamanda kadı'nın bir nevi temsilciliğini de yapıyorlardı⁵⁵¹.

İzzet Mehmed Paşa ilk vakfiyede *i'tikâd-ı sâlim*, namaz meselelerinde *âlim*, sesi güzel, kıraatı düzgün, salih bir kişinin günlük 10 akçe ile camide imam olmasını istemiştir. İmam olan kişi beş vakit cemaate imamlık yapacak, farzların eda edilmesinden sonra *tertil* üzere yani tecvidli bir şekilde Kur'an okuyacak, sevabını öncelikle vâkıfın, anne babasının, ardından da bütün inananların ruhlarına hediye edecekti. Günlük 8 akçe ile camiinin hitabet, 5 akçe ile Yasin, Tebareke, Amme ve Fetih sûrelerinin okunması, 2 akçe ile *hatim-han* cihetleri imama şart koşulmuştur. İmam bütün bu görevleri karşılığında toplamda 25 akçe vazife alacaktı⁵⁵².

⁵⁵¹ Ziya KAZICI, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, s. 164-166.

⁵⁵² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

Zeyil vakfiye ile imam sayısı ikiye çıkarılmıştır. Ancak bununla da yetinilmeyip, yaptıkları işler karşılığında aldıkları ücretlerde de değişikliğe gidilmiştir. Buna göre imam-ı evvel, 10 akçeye imamet, 7 akçeyle hitabet, 3 akçeye feth-i şerif ve hatim-han, 10 akçeye hafız-ı kütüb⁵⁵³, 5 akçeye mustahfız-ı sandık-ı Mushaf⁵⁵⁴ ve ecza-i şerif⁵⁵⁵ vazifelerine mutasarrıf olup, günlük toplam 35 akçe alacaktır. Böylece vâkıf bir önceki vakfiyeye göre birinci imamın yevmiyesinde 10 akçelik bir artışa gitmiştir. Ayrıca imam-ı evvel her Ramazan ayı girişinde 18 kuruş Ramazaniye alacaktır. Vâkıf cami içine vakfettiği kitapların korunması, mütalaa edilmesi ve talebelerin istifadesine sunulması işini de imam-ı evvele bırakmıştır. İmam, talebelerin bu kitaplardan istinsah ve istifade etmelerine imkân sağlayacak, ancak dışarıya çıkarılıp birilerine verilmesine kesinlikle müsaade etmeyecek, her sene muharrem ayında kitaplar müteveli kaymakamı nezaretinde sayılacak, şayet noksan gelirse, zarar hafız-ı kütüb vazifesini uhdesinde bulunduran imamdandan tazmin edilecektir⁵⁵⁶. İkinci zeyil vakfiyeyle imamın görevlerine 3 akçe ile cüzhan⁵⁵⁷, 1 akçe ile mustahfız-ı ecza-yı şerife⁵⁵⁸, 1 akçe ile müvezzi-i ecza-yı şerife⁵⁵⁹ vazifeleri ilave edilerek yevmiyesi 40 akçeye çıkarılmıştır. Son olarak da her sene 12 Rebiülevvel günü yani peygamberin doğum gününde okunacak mevlid de 5 akçe ile imam-ı evvele şart koşularak⁵⁶⁰ yevmiyesi 45 akçeye çıkarılmıştır⁵⁶¹. Böylece birinci imam vakıf personeli içinde en yüksek ücreti alan kişi haline gelmiştir.

⁵⁵³ Bu kişiler vakıf kitapların nezareti, mesuliyeti ve istifadesi veya men edilmesinden sorumludur. Vâkıf ya bu işlerle önce kendisi, öldükten sonra da çocukları uğraşır ya da bu sorumluluğu başkasına bırakır. Yahya Mahmud SAATİ, **Vakf ve Gostereş-i Kitâbhâne der Cihân-ı İslâm**, s. 176-177.

⁵⁵⁴ Kur'an sandıklarının korunması ile ilgili görevdir.

⁵⁵⁵ Kur'an-ı Kerim 30 cüzden oluşmaktadır. Cüzlerin çoğulu olarak "eczâ" kelimesi kullanılmaktadır.

⁵⁵⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 105-107.

⁵⁵⁷ Kur'an'ın otuz bölümünden birini okumakla vazifeli dua okuyucudur. YEDİYILDIZ, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 56.

⁵⁵⁸ Kur'an cüzlerinin korunması görevidir.

⁵⁵⁹ Kur'an cüzlerinin cüzhan yani okuyuculara dağıtılması görevidir.

⁵⁶⁰ BOA., A.E.III. SELİM, Gömlek No: 2103; Tarih 2 Temmuz 1799 (28 M 1214).

⁵⁶¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32; Kavalalı Mehmed Ali Paşa külliyesinin imamının 20 akçe yevmiye aldığına bakılırsa, İzzet Mehmed Camii imamının geliri oldukça iyi sayılırdı. KIZILTOPRAK, **Taşöz Operasyonu**, s. 94.

Safranbolu'daki camiye ilk olarak 28 Ekim 1796 (25 R 1211) tarihinde Ahmed Aziz Efendi'nin arzıyla Mustafa Efendi bin Ahmed imam tayin edilerek eline berat verilmiştir⁵⁶². Zeyil vakfiyeyle Mustafa Efendi'nin görev ve yevmiyesi ile ilgili değişiklikler yapıldığı için, yeni şartlara göre yeni bir berat tanzim edilip kendisine tevdi edilmiştir⁵⁶³. İkinci zeyil vakfiyeyle kendisine yeni görevler tevdi edildiğinden 30 Haziran 1799 (26 M 1214) tarihinde üçüncü kez berat verilmiştir⁵⁶⁴. İmam-ı evvel Mustafa Efendi camide uzun yıllar imamlık yapmıştır. Onun ölümü üzerine yerine 2 Ekim 1834'de (28 Ca 1250) bu işe her yönüyle müstehak olan büyük oğlu Numan (Osman) Ali Halife getirilmiştir⁵⁶⁵. 22 Aralık 1863 (11 B 1280) tarihinde caminin imam-ı evvelliğine Mustafa Efendi tevcih edilmiştir.

4.3.1.4. İmam-ı Sâni

Vakıf kurulurken bulunmayan imam-ı sanilik kadrosu, zeyil vakfiye ile ihdas edilen bir kadrodur. Vâkıf vakfiyesinde *i'tikâd-ı sâlim*, namaz meselelerinde *âlim*, sesi güzel, Kur'an'ı tertil üzere okuyan, salih ve mütedeyyin bir kişi günlük 10 akçe ile camide imam-ı sâni (ikinci imam) olacaktır. İmam-ı sâni beş vakit cemaate imamlık yapacak, farzların eda edilmesinden sonra *tertil* üzere yani tecvidli bir şekilde Kur'an okuyacak, sevabını öncelikle vâkıf ile anne ve babasının, ardından da bütün mümin ve müminelerin ruhlarına hediye edecekti. Yine günlük 10 akçe ile Yasin, Tebareke, Amme ve Fetih surelerini okuma görevi ile 5 akçe karşılığında hatimhan cihetleri de imam-ı evvel gibi imam-ı saniye şart olacaktır. İkinci imam günlük toplam 25 akçeye mutasarrıf olacaktır. Her sene Ramazan girişinde vakıf gelirlerinden kendisine 18 kuruş Ramazaniye verilecekti. Birinci imam öldüğünde yerine ikinci imam getirilecek, imam-ı sanilik görevine ise şartlara uygun bir kişi getirilecekti⁵⁶⁶.

⁵⁶² İlk imam tayin edildiğinde yevmiyesi 25 akçeydi. BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 368-369.

⁵⁶³ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 226-227, Tarih 7 Şubat 1798 (20 Ş 1212)

⁵⁶⁴ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 121, s. 260-261.

⁵⁶⁵ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 155, s. 148.

⁵⁶⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 107-109.

İkinci zeyil vakfiye ile ikinci imama da ilave vazifeler verildi. Buna göre, imam-ı sani günlük 3 akçe eczahanlık⁵⁶⁷ ücreti alacak, eczahanlık hizmetleri üzerine meşruta olup vazifenin ayrılmasına kesinlikle müsaade edilmeyecekti⁵⁶⁸. Kurucu hem imam-ı saniye hem de diğer beş eczahanın (imam-ı evvel ve dört devirhan) her birine beşer cüz tayin etmiştir. Bunlar kendilerine tayin edilen bir cildde beş aded eczâ-i şerifeyi her aybaşında okumaya başlayıp, on beşinci gün hatmi tamamlayacaklar, cami içinde öğle namazından sonra bütün eczahanlar hazır iken nöbetçi olan imam, mihraptan kalkmadan önce hatim duasını yapacaktı. Demek ki burada imamlık görevi nöbet usulüyle yapılmaktaydı. Ardından aynı şekilde on beşinci gününden başlayıp ayın sonuna kadar eczahanlar yine cami içinde hatim okuyup ayın sonunda hatim duası yapılacaktı. Bu şekilde her ay görevliler iki defa hatim indirmiş olacaklardı. Hatimler bitince duası yapılacak, öncelikle hayatta bulunduğu sürece kurucunun selameti için, *dâr-ı bekâ*'ya göç ettiğinde ise ruhu için, ardından da cümle *ehl-i kemâl* ruhlarına, babası Ali Ağa ve annesi Âlime Hatun'un ruhlarına, akrabalarının ruhlarına, bütün mümin ve müminelerin ruhlarına hediye edilecekti⁵⁶⁹.

Ahmed Efendi bin Mehmed camiye ilk atanan imam-ı sani olmuştur 7 Şubat 1798 (20 Ş 1212)⁵⁷⁰. İkinci zeyil vakfiye ile yapılan ilaveler için kendisine 30 Haziran 1799 (26 M 1214) tarihinde yeniden berat verilmiştir⁵⁷¹. 18 Kasım 1877 (11 Za 1294) tarihindeyse camiin ikinci imamlığı görevini Mustafa Faik adlı birisinin ifa ettiği görülmektedir⁵⁷².

⁵⁶⁷ Kur'an'ın otuz bölümünden her birini okumakla vazifeli profesyonel dua okuyucularıdır. YEDİYILDIZ, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 57.

⁵⁶⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32.

⁵⁶⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32.

⁵⁷⁰ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 224-225, BOA., C. EV/30-1473.

⁵⁷¹ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 121, s. 260-261.

⁵⁷² VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 204, sayfa 30, sıra, 217.

4.3.1.5. Müezzin-i Evvel

Müezzinler cami ve mescitlerin vakıflarından maaş alıyorlardı. Tayinleri genelde vakıf mütevellilerinin teklifi ve şeyhülislamın tasdikiyle hazırlanan beratla oluyordu. Müezzinlerin gelirleri vakıfların ekonomik gücüne bağlı olarak değişebiliyordu. Onlara Ramazan aylarında, bayramlarda, mübarek gün ve gecelerde ek gelirler tahsis edilebiliyordu. Müezzinlerin tayinlerinde dini bilgi yanında güzel ses ve musiki bilgisi de aranıyordu. Bu genel bir kural olmakla birlikte, bir müezzin öldüğünde yerine evlatlarından birisi geçiyordu. Eğer cami küçükse, müezzinlere, camiin kayyımlik ve ferraşlık gibi temizlik ve tertip işleri de şart koşulabiliyordu⁵⁷³.

İzzet Mehmed Paşa, sesi güzel, âlim bir kişinin günlük 7 akçeyle camide müezzin-i evvel olarak görev yapmasını istemiştir. Müezzin, 6 akçe ile kayyımlik⁵⁷⁴, 4 akçe ile fatiha ve ihlashanlık, cami ve minarelerin kandillerinin yakılması ve ferraşlık⁵⁷⁵, 1 akçe ile Kur'an sandıklarının korunması, 2 akçe ile vaiz, hatip ve dersiamın seccadelerinin bakım ve koruma sorumluluğunu yerine getirecekti. Bu görevleri karşılığında toplam 20 akçe alacaktı⁵⁷⁶. Görüldüğü üzere müezzinin normal müezzinlik görevleri dışında, caminin temizliği, cami ve minarelerin belirlenen zaman dilimlerinde kandillerinin yakılıp söndürülmesi, çeşitli surelerin okunması, Kur'an-ı Kerimlerin konulduğu sandıkların korunması, vaiz, hatip ve dersiamın seccadelerinin serilmesi ve korunması gibi görevleri vardı.

Zeyil vakfiye ile müezzin-i evvelin görev ve ücretlerinde değişim yaşandı. O artık yeni düzenlemeyle müezzinlik için 10, sala ve temcidhan⁵⁷⁷ vazifesi için 3, ihlas ve fatiha surelerinin okunması için 3 akçe olmak üzere,

⁵⁷³ KÜÇÜKAŞÇI, a.g.m, s. 494.

⁵⁷⁴ Vakıf kuruluşlarını korumak, temizlemek, ışıklarını yakmak ve onlarla ilgili diğer işleri yürütmekle görevlendirilmiş kişilere verilmiş umumi isim. YEDİYILDIZ, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 57.

⁵⁷⁵ Halıları yıkamak, katlamak ve temizlemekle görevli kişidir. YEDİYILDIZ, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 57.

⁵⁷⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁵⁷⁷ Üç aylarda Receb'in ilk gecesine başlayarak Ramazan'ın teravih kılınan son gecesine kadar, bazı uygulamalarda yatsı namazından çıkıldıktan, bilhassa Ramazan'da sahurdan sonra birkaç müezzin tarafından minarede topluca okunan, çoğu Arapça dua ve yakarışları ifade eden bir cami musikisi türüdür. www.ihyayorum.com.

toplam 16 akçe yevmiye alacaktı. Bu eskiye göre günlük 4 akçelik bir kayıp demektir. Ancak her sene Ramazan girişinde o da diğerleri gibi 18 kuruş Ramazaniye alacaktı⁵⁷⁸.

İkinci zeyil vakfiyeye müezzin-i evvelin şartları yine değiştirilmiştir. Müezzin-i evvel, her gün ikindi namazından önce Fetih süresini, ardından üç defa ihlas süresini okuyup sevabını öncelikle kurucunun, ardından anne-babası Ali Ağa ve Alîme Hatun ile akrabalarının, ardından bütün *ehl-i kemâl* mümin ve müminelerin ruhlarına hediye edecek, bu hizmeti karşılığında kendisine 6 akçe yevmiye verilecekti. Böylece son düzenlemeyle müezzin-i evvelin yevmiesi 22 akçeye yükseltilmiştir⁵⁷⁹.

Cami için görevlendirilen ilk müezzin-i evvel, ataması 23 Ekim 1796 (20 R 1211) tarihinde yapılan Osman Halife bin Ebubekir olmuştur⁵⁸⁰. Zeyil vakfiye ile müezzin-i evvelin görev ve ücretlerinde değişiklik yapılınca kendisine 7 Şubat 1798 (20 Ş 1212) tarihinde yeniden berat verilmiştir⁵⁸¹. Osman Halife bin Ebubekir yaklaşık bir yıl sonra vefat edince müezzin-i evvellik vazifesi boşalmıştır. Kadro için 2 Nisan 1799 (26 L 1213) tarihinde⁵⁸² *erbâb-ı istihkâdan* oğlu Ebubekir Halife arz edilmiş ve ataması 30 Haziran 1799'da (26 M 1214) gerçekleşmiştir⁵⁸³. 17 Kasım 1877 (11 Za 1294) tarihinde müezzin-i evvellik görevini Mehmed, Osman ve Ahmed adlı kişiler yürütmekteydiler⁵⁸⁴. Bunlar muhtemelen kardeşiler. Bir kişi tarafından yürütülebilecek bir görevin üç kişiye paylaştırılması, vakıf personel kadrosunun şişmesine sebep olmuştur.

4.3.1.6. Müezzin-i Sâni

Müezzin-i sani görevini yerine getirecek kişi de müezzin-i evvel gibi güzel sesli ve âlimlik vasıflarına sahip olacaktı. 6 akçe ile müezzin-i sanilik, 5

⁵⁷⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 24-25.

⁵⁷⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32.

⁵⁸⁰ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 362-363.

⁵⁸¹ BOA., ADVNSRSK.d, Defter No: 120, s. 226-227; BOA., C. EV/51-2550.

⁵⁸² BOA., ADVNSRSK.d, Defter No: 121, s. 130-131.

⁵⁸³ BOA., ADVNSRSK.d, Defter No: 121, s. 262-263.

⁵⁸⁴ VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 204, s. 30, sıra no: 220.

akçe ile sala ve temcidhanlık, kayyımlik, cami ve minarenin kandillerinin yakılması, 2 akçe ile fatiha ve ihlashanlık, 2 akçe ile cami avlusu ve keneflerin ferraşlığını yapacaktı. Bu hizmetleri karşılığı 15 akçe yevmiye alacaktı. Müezzinler beş vakitte farzlardan önce üçer ihlas okuyup sevabını vakıf kurucusu ile anne-babasının ruhlarına hediye edeceklerdi⁵⁸⁵. Birinci müezzine vakıf kurulurken müezzinlik görevleri dışında birtakım görevler yüklenmişti. İkinci müezzine birinciden farklı olarak cami ve keneflerin temizlik ve bakımı görevleri verilmiştir.

Zeyil vakfiyedeki düzenlemeyle müezzin-i evvelde olduğu gibi müezzin-i saninin görevlerinde de değişikliğe gidilmiştir. İkinci müezzin de müezzinlik için 10, sala ve temcidhanlık için 3, fatiha ve ihlashanlık için ise 2 akçe alacaktı. Bu durumda müezzin-i saninin yevmiyesinde değil, görevlerinde değişikliğe gidilmiştir. İkinci müezzin yine eskisi gibi toplamda 15 akçe yevmiye, Ramazan ayı girişinde de 18 kuruş Ramazaniye alacaktı⁵⁸⁶.

Camiye görevlendirilen ilk müezzin-i sani, ataması 23 Ekim 1796 (20 R 1211) tarihinde yapılan Tahir Halife bin Ahmed olmuş,⁵⁸⁷ zeyil vakfiyede yapılan değişiklik nedeniyle Tahir Halife için yeniden bir berat çıkarılmıştır⁵⁸⁸. 13 Şubat 1811 (19 Muharrem 1226) tarihinde bu kadro Seyyid Hüseyin Efendi'ye tevcih edilmiştir⁵⁸⁹.

4.3.1.7. Kayyım-ı Evvel

Kayyım, sözlükte “bir işi yerine getiren, üstlenen kimse” anlamına gelmektedir. Bu kelime vakıf mütevellisi anlamında da kullanılmış olup, esas itibarıyla vakıflarda temizlik, bakım gibi hademelik statüsünde bir göreve karşılık gelmektedir. Kayyımlik tevcihinde yeterlilik, vücutça sağlamlık ve bilirkşişi raporu gereklidir⁵⁹⁰. Bu göreve ehil olmayanların tayin edilmesi uygun

⁵⁸⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁵⁸⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 25.

⁵⁸⁷ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 362-363.

⁵⁸⁸ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 228-229.

⁵⁸⁹ VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 204, s. 30, sıra no: 225.

⁵⁹⁰ İsmail ÖZMEL, “Kayyım”, **DiA**, c. XXV, s. 107.

olmamakla beraber, genel olarak görev değişiklikleri babadan oğula geme şeklinde olmaktadır.

Vakfın kurucusu İzzet Mehmed ilk vakfiyede kayım görevlendirmesi yapmamış, bu görevleri müezzinlere bırakmıştır. Ancak zeyil vakfiye ile yeni düzenlemeler yaparak iki tane kayımlık kadrosu ihdas etmiştir. Buna göre bir kişi günlük 10 ake ile kayım-ı evvelik yapacak, 10 ake ile de cami, minare ve tuvaletlerin kandillerinden sorumlu olacak, toplamda günlük 20 akeye mutasarrıf olacaktı. Ayrıca her sene Ramazaniye olarak da 18 kuruş alacaktı⁵⁹¹.

Bu göreve ilk önce kimin getirildiğini belgelerden tespit edemedik. Ancak 27 Mayıs 1813 (26 Ca 1228) tarihinde Mehmed ve Hüseyin Efendiler bu görevi yerine getirmekteydiler⁵⁹². İlk atamalarda bir görevin iki kişiye tevcih edildiğine hiç şahit olmamıştık. Ancak ölen personelin yerine birden fazla tevcihler yapılması rutin hale gelmeye başlıyordu.

4.3.1.8. Kayım-ı Sâni

Zeyil vakfiyeye göre bir kişi günlük 10 ake ile kayım-ı sanilik, 10 ake ile de cami, minare ve tuvaletlerin kandillerinin yakılıp söndürölmesi görevini yerine getirecek, toplamda günlük 20 ake alacaktı. Ayrıca her sene Ramazaniye olarak da 18 kuruş alacaktı. Bu cihet kayım-ı saniye meşruta olacaktı⁵⁹³. Görüldüğü gibi kayımlar caminin hizmetli personelidir.

İlk görevlendirilen kayım-ı sani, ataması 7 Şubat 1798 (20 Ş 1212)tarihinde yapılan Ali Halife bin Süleyman'dır⁵⁹⁴. 9 Temmuz 1817 (24 Ş 1232) tarihinde bu göreve Ali ve Mehmed Efendiler getirilmiştir⁵⁹⁵. Bu kişiler muhtemelen Ali Halife'nin çocuklarıdır. Verilen yevmiyede bir artış olmadan birden fazla kişinin görevlendirilmesi, alınan ücretlerin paylaşılması anlamına gelmektedir.

⁵⁹¹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 110-111.

⁵⁹² VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 204, s. 30, sıra no:228.

⁵⁹³ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 111.

⁵⁹⁴ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 228-229, BOA., C. EV/51-2549.

⁵⁹⁵ VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 204, s. 30, sıra no: 230.

4.3.1.9. Bevvâb

Bevvâb, vakıf kuruluşlarında çalışan kapıcı⁵⁹⁶ diye tanımlanmaktadır. İzzet Mehmed Paşa camiinde görevlendirilen kapıcı, günlük 10 akçe ile bevvâblık, 10 akçe ile cami, avlu, tuvaletler ve muslukların ferraşlık görevlerini yerine getirecek ve 20 akçe alacaktı. Ayrıca her sene 18 kuruş Ramazaniye alacaktı. Ferraşlık görevi bevvaba meşruta olacaktı⁵⁹⁷. Ferraşlık; cami, mescid, imaret gibi müesseselerin temizliğini sağlamak; kilim, halı ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle vazifeli olan kişiler hakkında kullanılır bir tâbirdir⁵⁹⁸.

Bu görev ilk olarak 7 Şubat 1798 (20 Şaban 1212) tarihinde *erbâb-ı istihkâdan* İsmail Halife bin Abdullah'a tevcih edilmiştir⁵⁹⁹. 3 Ocak 1808 (4 Za 1222) tarihinde bevvâblık kadrosunda İsmail Efendi isimli kişi bulunmaktadır⁶⁰⁰. Bu iki İsmail muhtemelen aynı kişilerdir.

4.3.1.10. Devirhanlar

Vakıf şartları gereğince Cuma veya herhangi belirli bir gün öğle namazlarından önce Mülk suresi veya başka bir sureyi okuyan kişilere devir suretiyle sureler okudukları için devirhan denilmiştir⁶⁰¹. Bunlar genelde birden fazla kişiden oluştukları için bir devirhan grubu oluşturmaktadırlar. Başlarına da *ser mahfil*, ya da devirhan-ı evvel denilmektedir. Safranbolu'daki camide dört kişiden oluşan bir devirhan grubu bulunmaktadır.

4.3.1.10.1. Ser-Mahfil-i Devirhan

Bu kişi, 7 akçe yevmiye ile ser-mahfil-i devirhan, 3 akçe ile na't⁶⁰² ve ta'rifhan⁶⁰³, 2 akçe ile teravih aralarında *aşırhanlık* görevi yapacak, toplam 12

⁵⁹⁶ YEDİYILDIZ, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 56.

⁵⁹⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 112.

⁵⁹⁸ PAKALIN, **a.g.e.**, c. I, s.608.

⁵⁹⁹ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 226-227.

⁶⁰⁰ VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 204, sayfa 30, sıra no: 246.

⁶⁰¹ Ali Himmet BERKİ, **İstılah ve Tabirler**, s. 12; PAKALIN, **a.g.e.**, c. I, s. 436.

⁶⁰² Na'athan, peygamberin övüldüğü na'atları terennüm etmekle görevlendirilmiş kişidir. YEDİYILDIZ, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 59.

akçeye mutasarrıf olacaktı⁶⁰⁴. Ser-mahfil ile ilgili zeyil vakfiyede herhangi bir değişiklik yapılmamış, sadece her sene Ramazan ayı girişinde 18 kuruş Ramazaniye verileceği belirtilmiştir⁶⁰⁵. İkinci zeyil vakfiyede ser-mahfil-i devirhana 3 akçelik eczahan görevi de verilmiştir. Bahsedilen eczahan vazifesi bu kadroya meşruta olacaktı. Devirhan-ı evvel ikinci zeyil vakfiyedeki düzenlemeyle birlikte artık ayda iki hatim indirme faaliyetine katılacaktı⁶⁰⁶. Böylece ser-mahfil-i devirhanın günlük yevmiyesi de 3 akçe artışla 15 akçeye yükselmiştir.

4.3.1.10.2. Devirhan-ı Sâni

Kuruluş vakfiyesine göre, devirhan-ı sâni 6 akçeye mutasarrıf olacak, 2 akçe ile teravîh namazları arasında aşırhanlık yapacak, her ay birer defa hatim indirip sevabını vâkıfın, ana-babasının, akrabalarının ve ehl-i kemalin ruhlarına hediye edip günlük toplam 8 akçeye mutasarrıf olacaktı⁶⁰⁷. Zeyil vakfiyede herhangi bir değişiklik yapılmamış, sadece her sene Ramazan ayı girişinde 18 kuruş Ramazaniye verileceği belirtilmiştir⁶⁰⁸. İkinci zeyil vakfiye ile devirhan-ı saniye 3 akçe ile eczahan görevi verilmiş olup, günlük yevmiyesi 11 akçeye yükseltilmiştir⁶⁰⁹.

8 Eylül 1801 (29 R 1216) tarihinde devirhan-ı sâninin 9 akçe vazife ile muvakkit⁶¹⁰ olarak görevlendirildiğini görüyoruz⁶¹¹. Bu görev için muhtemelen yeni bir vakfiye tanzimine lüzum görülmemiş, vâkıf *taklil*, *teksir*, *tebdil* ve *tağyir* yetkilerini kullanarak devirhan-ı sâniye ilave bir vazife çıkarmış

⁶⁰³ Cami ve tekkelerde namazdan önce Hz. Muhammed ile büyüklerin evsafına dair cemaate yüksek sesle izahlarda bulunan vazife sahiplerine denilmektedir. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Lügat**, s. 1033.

⁶⁰⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁶⁰⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 113-115.

⁶⁰⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32

⁶⁰⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁶⁰⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 113-115.

⁶⁰⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32

⁶¹⁰ Yıldızlar ilmi ve kozmoğrafyayı bilmek zorunda olan ve vakitlerin tayini için muvakkithanede bulunan saatlerden sorumlu olan şahıs. Muvakkithane, büyük camilerin bitişiğinde, sokağa bakan pencerelerle mücehhez küçük bir odadır. YEDİYILDIZ, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 58.

⁶¹¹ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 124, s. 124-125.

olmalıdır. Böylece devirhan-ı sâninin ücreti devirhan-ı evvelin yevmiyesini geçmiş, devirhan grubu içinde en fazla ücreti o almaya başlamıştır.

4.3.1.10.3. Devirhan-ı Sâlis

Kuruluş vakfiyesine göre, devirhan-ı salis, 6 akçe vazifeye mutasarrıf olacak, 2 akçe vazife ile teravîh namazları arasında aşırhanlık yapacak, her ay birer defa hatim indirip sevabını vâkıfın, ana-babasının, akrabalarının ve ehl-i kemalin ruhlarına hediye eyleyip toplam günlük 8 akçeye mutasarrıf olacaktı⁶¹². Zeyil vakfiyede herhangi bir değişiklik yapılmamış, sadece her sene Ramazan ayı girişinde 18 kuruş Ramazaniye verileceği belirtilmiştir⁶¹³. İkinci zeyil vakfiye ile devirhan-ı sâlise 3 akçe ile eczahan görevi verilmiş olup, günlük yevmiyesi 11 akçeye yükseltilmiştir⁶¹⁴.

4.3.1.10.4. Devirhan-ı Râbi

Kuruluş vakfiyesine göre, devirhan-ı râbi' 6 akçeye mutasarrıf olacak, 2 akçe ile teravîh namazları arasında aşırhanlık yapacak, her ay birer defa hatim indirip sevabını vâkıfın, ana-babasının, akrabalarının ve ehl-i kemalin ruhlarına hediye eyleyip toplam günlük 8 akçeye mutasarrıf olacaktı⁶¹⁵. Zeyil vakfiyede herhangi bir değişiklik yapılmamış, sadece her sene Ramazan ayı girişinde 18 kuruş Ramazaniye verileceği belirtilmiştir⁶¹⁶. İkinci zeyil vakfiye ile devirhan-ı saniye 3 akçe ile eczahan görevi verilmiş olup, günlük yevmiyesi 11 akçeye yükseltilmiştir⁶¹⁷.

Devirhan grubunun başı ser-mahfil-i devirhan olduğu halde en fazla ücreti muvakkitlik vazifesinden dolayı devirhan-ı sâni almakta ve ser-mahfil-i devirhan ondan sonra gelmektedir. Üçüncü ve dördüncü devirhanlar ise aynı miktarda yevmiye almaktadır.

⁶¹² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁶¹³ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 113-115.

⁶¹⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32

⁶¹⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁶¹⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 113-115.

⁶¹⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32

4.3.1.10.5. Devirhan Atamaları

İlk ser-mahfel-i devirhan, ataması 23 Ekim 1796 (20 R 1211)tarihinde gerçekleşen Süleyman Halife bin Mehmed olmuştur⁶¹⁸. Devirhan-ı sânilîğe Mehmed Halife bin Ahmed⁶¹⁹, devirhan-ı salisliğe Mehmed Halife bin Osman⁶²⁰, devirhan-ı râbî'liğe ise Şakir Halife bin Ahmed⁶²¹ tayin edilmiştir. Devirhanlara ikinci zeyil vakfiyeyle ecza-yı şerife vazifesi verilince hepsinin de beratları yenilenmiştir⁶²². Son olarak İzzet Mehmed Paşa yeni bir vakfiye tanzim etmeden devirhan-ı sani Mehmed Halife bin Osman'a⁶²³ günlük 9 akçe vazife ile muvakkitlik ciheti tayin etmiş, bundan sonra muvakkitlik vazifesini devirhan-ı sani olanlara şart koşturmuştur⁶²⁴.

9 Şubat 1839 (25 Za 1254) tarihinde ser-mahfel-i devirhanlığa Ahmed ve Mustafa Efendiler tevcih edilmişlerdir. Devirhan-ı saniliğe, 5 Temmuz 1839'da (3 M 1245) Molla Mustafa bin Ahmed; devirhan-ı salisliğe, 9 Kasım 1826'da (8 R 1242) Mehmed ve Mustafa Efendiler getirildiler⁶²⁵.

Devirhan-ı rabi olarak görev yapan Şakir Halife bin Ahmed vefat edince, geride Esseyid Mehmed ve Elhac Mustafa Hulusi Efendi adlarında iki oğlu kalmıştı. Şakir Halife'nin arkasından oğlu Esseyid Mehmed de çocuksuz olarak vefat etmiş, akabinde Çavuş mahallesinin birinci hanesinin birinci numarasında ikamet eden 73 yaşındaki Esseyid Elhac Mustafa Hulusi Efendi bu işi yapmaya muktedir ve imtihanla ehliyetli olduğundan tayini uygun görülmüştür⁶²⁶.

⁶¹⁸ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 360-361; BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 226-227.

⁶¹⁹ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 362-363; BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 224-225, Tarih 20 Şaban 1212; BOA., C. EV/30-1473.

⁶²⁰ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 362-363; BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 224-225; BOA., C. EV/30-1473; BOA., AE.III.SELİM, Gömlek No: 9937; 23 Ekim 1796 (20 R 1211).

⁶²¹ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 362-363; BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 226-227; BOA., C. EV/270-13797; BOA., AE.III.SELİM, Gömlek No: 9933; 2100; Tarih 2 Temmuz 1799 (28 M 1214).

⁶²² BOA., ADVNSRSK, Defter No: 121, s. 264-265, tarih 2 Temmuz 1799 (28 M 1214).

⁶²³ Bu kişi bazı bir belgede devirhan-ı salis olarak da geçmişti. C. EV/75-3736.

⁶²⁴ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 124, s. 125; Tarih 6 Kasım 1801 (29 R 1216).

⁶²⁵ VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 204, s. 30, sıra no: 236-239.

⁶²⁶ BOA., C. MF/37-1843, Tarih 5 Aralık 1867 (8 Ş 1284).

4.3.1.11. Saatçi

Anadolu'daki vakıf eserleri içinde bir saat kulesinin yapıldığının ilk örneğini Safranbolu'da görüyoruz. Bu saat kulesinin banisi İzzet Mehmed Paşa'dır.

İlk vakfiyede saat kulesi ve saatlerle ilgili herhangi bir bilgi mevcut değilken, zeyil vakfiyede, saatlerle ilgili ilk kayıtlara rastlıyoruz. Bu da bize saat kulesinin vakfiyenin hazırlandığı 1796 tarihinde henüz yapılmadığını göstermektedir.

İzzet Mehmet Paşa, vakfiyesinin zeylinde “*Safranbolu kasabasında kâin cami-i şerif-i mezkûr derununda vaz’ eylediğim Ayar tabir olunur bir kebir saat ile kasaba-i mezbure kal’asına müceddeden vaz’ olunması irâde olunan diğer bir kebir saatin lede’l-iktiza tamir ve termimleri için saatçilik katında mahir ve mîkate âlim bir kimesne saatçi tayin olunup beher yevm vakt-i gurubda zikr olunan saatleri kurub ve lede’l-hace tamir ve termim dahi idüb...*⁶²⁷” diyerek, saatçinin saatçilik mesleğinde uzman, her türlü bakım ve onarımdan sorumlu, ayrıca hem camideki, hem de saat kulesindeki saatleri gurup vaktinde kurmakla da yükümlü olmasını istemiştir.

Vakfın ilk saatçisi 7 Şubat 1798 (20 Ş 1212) tarihinde bu göreve atanan Mehmed Halife bin İbrahim olmuştur⁶²⁸. Ancak 13 Kasım 1831 (7 C 1247) tarihli bir belgede, saatlerden sorumlu olan “*Seyyid Mustafa bin Hasan nam kimesnenin...* geride evlat bırakmadan ölmesi üzerine *fenn-i mezkura âşinâ olan erbâb-ı istihkâdan Seyyid İbrahim bin Ahmed nam kimesnenin*”⁶²⁹ görevlendirilmesi istenmiştir. Vakfın görevlilerinden biri öldüğünde onun yerine, işi bilen, liyakatli bir evladı bulunur ise evladına; bulunmaz ise, kasabanın sakinlerinden hizmete liyakati olan birine verilmesi şart koşulmuştu⁶³⁰.

⁶²⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 116-117.

⁶²⁸ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 224-225.

⁶²⁹ BOA, C. EV/410.

⁶³⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9.

1965'ten bu yana fahri olarak saatlerin bakımını, Nuri Usta, Hakkı Usta ve Rifat Conkoğlu'dan sonra görevi devralan, kundura ustası İsmail Ulukaya yürütmektedir. Ulukaya, saatin bakımı için yağlama, benzin ve fırça ile temizleme işlerinin yanı sıra, ziyaretler esnasında rehberlik hizmetini de yapmaktadır.

Zeyil vakfiyeye göre saatçi vakıf gelirlerinden günlük 15 akçe alacaktı. Ayrıca Ramazan girişinde 18 kuruş Ramazaniye alacaktı⁶³¹. Daha sonra ilave düzenlemelerle, saatçinin, saatçilik görevi için 15 akçe, topçuluk için 4 akçe olmak üzere 19 akçe yevmiye, ayrıca hem saatçilik hem de topçuluk için 18'er kuruş Ramazaniye alması sağlanmıştır⁶³².

4.3.1.12. Tekkenin Şeyhi

Safranbolu'da "Burun-ı Sandal" ya da "Sandalburnu" olarak tarif edilen yerdeki tekke İzzet Mehmed Paşa tarafından yaptırılmamıştır. Tekkenin şeyhi sadece vakıf gelirlerinden istifade edecektir. Bu tekke bir halveti tekkesidir.

İzzet Mehmed Paşa'nın şartına göre Sandal Burnu tekkesi şeyhi 18 akçe alıp, her gün güneşin doğuşundan sonra İşrak namazını (kuşluk namazı) kılıp akabinde üç ihlas okuyacak sevabını vakıf kurucusunun ruhuna hediye edip, mağfireti için dua edecekti⁶³³. Zeyil vakfiyeyle tekkenin şeyhine 18 akçeden başka Ramazan girişinde 18 kuruş Ramazaniye verilmesi şart edilmiştir⁶³⁴.

İzzet Mehmed Paşa'nın Halvetilerle ilişkisi nereden geliyordu? Şabani Şeyhlerinden birisi olan Şeyh Mehmed (Muhammed) Efendi Safranbolu'ya bağlı Zora Köyü'ndendir. Yani İzzet Mehmed Paşa'nın köylüsüdür. Şeyh Mehmed Efendi köyünde büyük bir Halveti tekkesi inşa ettirmiştir.⁶³⁵

⁶³¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 26.

⁶³² S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a vr 19a-22a.

⁶³³ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

⁶³⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 116; Defter No: 1624, s. 25.

⁶³⁵ Hür Mahmut YÜCER, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, s. 135,140; Muhammed İhsan Oğuz, **Hazreti Şaban-ı Veli ve Mustafa Çerkeşi**, s. 73.

Sandal Burnu tekkesine atanan ilk şeyh Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu Ahmed olup, 23 Ekim 1796 (20 R 1211) tarihinde atanmıştır⁶³⁶. Ahmed Efendi'ye 18 kuruş Ramazaniye tahakkuk ettirilince 7 Şubat 1798 (20 Ş 1212) tarihinde eline yeniden berat verilmiştir⁶³⁷.

Şeyh Ahmed ölünce yerine Mustafa Efendi geçmiştir⁶³⁸. Ancak kendisine verilmiş herhangi bir berat tespit edemedik. Daha sonra yerine oğlu Mehmed bin Mustafa geçmiş, Mehmed bin Mustafa ölünce geride yine Mehmed ve Ahmed adıyla iki oğlu kalmış, Ahmed şeyhlikten el çekince kardeşi Mehmed'e berat verilmiştir⁶³⁹.

Safranbolu'daki dergâh aslında Zora Dergâh'ının bir şubesi konumundaydı. Zora'da post-nişin olanlar kışın Safranbolu'ya gelirler, ayin icra ederlerdi⁶⁴⁰. Anlaşılan o ki Zora Köyü İzzet Mehmed Paşa gibi bir sadrazamdan başka, Halvetilerin önemli bir kolunun doğuşuna da ev sahipliği yapmıştır⁶⁴¹.

⁶³⁶ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 362-363; BOA., C. EV/124-6155; Ahmed'in adı Sefine-i Evliya'da Ahmed Feyzullah olarak geçmektedir. OSMANZADE HÜSEYİN VASSAF, **Sefine-i Evliya**, c. IV, s. 77.

⁶³⁷ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 224-225; BOA., C. EV/30-1473.

⁶³⁸ VASSAF, **a.g.e**, c. IV, s. 77.

⁶³⁹ BOA., C. EV/66-3281, Tarih 1 Ekim 1842 (25 Ş 1258); Sâdik Vîcdânî, **Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye** (Tarikatler ve Silsileleri) adlı eserinde Mehmed Efendi'nin bulunduğu Zora köyünü Zevra olarak kabul etmiştir. Vîcdânî, bu köyün irşad halkasından Hacı Mustafa Efendi gibi saygıdeğer bir şeyh yetiştiğini, Mehmed Efendi'nin burada büyük bir halveti dergâhı kurarak ümmetin irşadına çalıştığını, vefatından sonra da kendi soyundan bir meşâyih silsilesi geldiğini belirtmiştir. Vîcdânî'ye göre Şeyh Mehmed Efendi'nin nesli şu şekildeydi; Şeyh Hacı Mehmed Efendi, Oğlu Şeyh Ahmed Feyzullah Efendi, oğlu Şeyh Mustafa Efendi, oğlu Muhammed (Mehmed) Hamdi Efendi, oğlu Şeyh Şaban Efendi, kardeşi Şeyh Mustafa Gazi Efendi. SÂDIK VİCDÂNÎ, **Tomâr-ı Turûk-ı Aliyye** (Tarikatler ve Silsileleri), s. 217-218.

⁶⁴⁰ "Zora hanedan-ı meşâyihine müntesib olanlar, behemahal Zora Dergâhı'na gelirler, erbâin çıkarırlar imiş. Müşarûn iley Hacı Muhammed Efendi'nin ezberinde binbir hadis-i şerif olduğu mervidir". VASSAF, **a.g.e**, c. IV, s. 77; VİCDÂNÎ, **a.g.e**, s. 218.

⁶⁴¹ Şabanilerin önemli bir kolu olan Çerkeşilik Şeyh Mehmed Efendi'nin talebesi Mustafa Efendi tarafından tesis edilmiştir. Mustafa Çerkeşi Efendi Karabaş-ı Veli'nin *Mi'yârü't-Tarika* adlı eserinde verdiği Halvetiliğin yirmi şartını, üçe indirdiği için Şabaniye Tarikatı'nın ikinci piri olarak adlandırılmış ve kol kurucusu olarak kabul edilmiştir. YÜCER, **a.g.e**, s. 135; Bu koldan Safranbolulu birçok şeyh gelmiştir. OĞUZ, **a.g.e**, s. 111-115, 200-204

4.3.1.13. Râh-âbî (Suyolcu)

Râh-âbî, suyu kaynağından şehirlere kadar ulaştıran suyollarının bakım ve onarımından sorumlu olan kişidir⁶⁴². Suyollarının yapımı, bakım ve onarımı, korunması, suların ölçülmesi ve dağıtılmasıyla ilgili bütün işler bu meslek dalının çalışma alanını meydana getirmektedir. Suyolcu tayin edilenlerin ellerine padişah beratı verilir, beratlarda isimleri, görevleri, kazançları, vergi muafiyetleri belirtilirdi. Bir suyolcu kadrosu azil, ölüm veya feragat yoluyla boşaldığı zaman yeri hemen doldurulurdu. Ölen suyolcunun oğlu varsa bu görev öncelikle ona verilirdi. Yeni suyolcuya getirildiği kadronun vergi muafiyetlerini gösteren berat verilirdi. Elllerinde padişah beratı olan suyolcular, vergi memurlarının baskıları karşısında şikâyetle bulunabilmek için bu belgeleri gösterirlerdi⁶⁴³.

İzzet Mehmed Paşa menbaı Gayza Köyü olan suyu Safranbolu'ya getirmiş, bu suyollarının bakım ve onarımının vakıf gelirlerinden karşılanmasını istemişti. Safranbolu'daki vakıfta bir kişi suyolcu olarak görevlendirilmiş olup, günlük 5 akçeye mutasarrıf olacaktı⁶⁴⁴. Ancak, zeyil vakfiye ile bahsedilen 5 akçelik yevmiyesine 5 akçe daha zam yapılarak 10 akçeye çıkarılmış, 18 kuruş da Ramazaniye tahakkuk ettirilmiştir⁶⁴⁵. Vakıf için görevlendirilen ilk suyolcu Mehmed Halife bin Mustafa olmuştur⁶⁴⁶.

Safranbolu için tek suyolcu yeterli görülmemiş olunacak ki, buraya bir suyolcu daha görevlendirilmiştir. Ancak bunun için herhangi bir vakfiye tanzimine gerek duyulmamış, ikinci suyolcunun görevlendirilmesine gerekçe olarak, suyun kaynağının iki saat mesafede olduğu, zamanla suyollarının tamir ve onarıma ihtiyaç duyacağı gösterilmiştir. Bundan dolayı *suyolculuk ilminde ve iktizâ iden ta'mîr ve termîminde bir mütefennin üstadın tayin ve tahsisine muhtaç olmağla yine kasaba-i mezkûre mahallâtından Kıranköy Mahallesi sekenesinden sanat-ı mezkûrede mâhir Yani veled-i Mihal zimmi*

⁶⁴² YEDİİLDİZ, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 59.

⁶⁴³ Abdullah MARTAL, "Suyolcu", *DİA*, c. XXXVIII, s. 1.

⁶⁴⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9.

⁶⁴⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 117-118.

⁶⁴⁶ BOA., ADVNSRSK.d, Defter No: 120, s. 226-227; BOA., C. MF/60-2962.

görevlendirilmiştir. *Yani*'nin ticaret veya başka bahaneler göstermemesinden hareketle, hem İzzet Mehmed Paşa Vakfı'nın hem diğer vakıfların suyollarını tamir ve onarıma vakit ayırmak şartıyla cizyeden ve ferman ile tekâlif-i örfiyye ve şakkadan muaf olması için berat istenmiştir. Bununla ilgili takrir vakfın mütevellî kaymakamı Ahmed Aziz Efendi tarafından 23 Temmuz 1807 (17 Ca 1222) tarihinde yazılması üzerine *Yani*'ye berat verilmiştir⁶⁴⁷. *Yani* yaptığı bu işler karşılığında vakıftan günlük 15 akçe alacaktı. Uzun yıllar bu vazifeyi sürdüren *Yani veled-i Miha*l çocuksuz olarak öldüğünden hizmetleri atıl kalmış, *Yani* yerine yine Rum milletinden bir başka *Yani*, *Yani veled-i İstifan* bu görevi 12 Temmuz 1844 (25 C 1260) tarihinde üstlenmiştir⁶⁴⁸.

4.3.2. İstanbul'daki Personeli

İzzet Mehmed'in Eyüp'teki vakıf personelinin içinde bir imam, iki müezzin, bir suyolcu ve tekkenin şeyhi vardı. Bunların dışında Balıkpazarı'ndaki caminin imamı ile çeşitli camilerin imam ve müezzinlerine tevcih edilen vazifeler de vardı.

4.3.2.1. İmam

Vakfiyede, Eyüp'teki zaviye içinde bulunan camideki imamda bulunması gereken vasıflardan bahsetme lüzumu duyulmamıştır. Safranbolu'daki imamlarda bulunması gereken özelliklerin Eyüp'teki imamda da bulunması beklenmiştir. Paşa, Eyüp'teki imamın, imamet için 18, hitabet için 11 olmak üzere, toplam 29 akçeye mutasarrıf olmasını istemiştir. Caminin hitabetinin imam olanlara meşrûta olmasını, bu görevlerin her birinin başka kişilere verilmesinin, yani ayrılmasının uygun olmadığını belirtmiştir⁶⁴⁹.

Başlangıçta zaviye içinde bulunan yer mescit niteliğindeydi. Ancak daha sonra, tekke içindeki mescidin içine minber konulmasına ve burada Cuma ile bayram namazları kılınmasına izin verilmiştir. Buradaki imamet ve hitabet

⁶⁴⁷ BOA., C. BLD/79-3906.

⁶⁴⁸ BOA., A.MKT, Dosya No: 14, Gömlek No: 27.

⁶⁴⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 10.

vazifeleri de 16 Şubat 1796 (7 Ş 1210) tarihinde *erbâb-ı istihkâk*dan Süleyman Efendi bin Mehmed'e bir berat ile verilmiştir⁶⁵⁰. Ancak Süleyman Efendi bin Mehmed bu hizmeti terk etmiş, bundan dolayı yerine 30 Mayıs 1800 (6 M 1215) tarihinde *erbâb-ı istihkâk*dan Esseyid Abdülhadi Halife bin Esseyid Ahmed getirilmiştir⁶⁵¹.

Yaklaşık on yıl sonra tekkenin imamet ve hitabet vazifelerini yürüten Abdülhadi Halife çocuksuz olarak öldüğünden hizmeti boş kalmış, 27 Haziran 1810 (24 Ca 1225) tarihinde yerine Seyyid Hüseyin bin Ahmed getirilmiştir⁶⁵². İkisinin babasının adının aynı olması rastlantı değilse bu ikisi kardeşlerdir.

Sebebi belirtilmemekle birlikte Tekke içindeki caminin hitabet görevi boş kalmış, görevin kendisine verilmesi için Seyyid Hafız Mehmed Halife padişaha arzda bulunmuş, talebi yerinde bulunan Hafız Mehmed Halife'ye bahsedilen görev 21 Haziran 1830 (29 Z 1245) tarihinde tevcih edilmiştir⁶⁵³. Hafız Mehmed Halife'nin maaşına 11 Kasım 1837'de (12 Ş 1253) zam yapılarak aylık 40 kuruşa çıkarılmıştır⁶⁵⁴.

20 Ocak 1844 (29 Z 1259) tarihinde imamlık görevinde bulunan Hafız Receb bin Derviş Mehmed imamlıktan el çekmiş ve bu görev Hafız Süleyman bin Hafız Nureddin'e tevcih edilmiştir⁶⁵⁵. 1 Ekim 1866 (21 Ca 1283) tarihinde imamlık kadrosuna Hafız Süleyman Efendi bin Ahmed getirilmiştir⁶⁵⁶. Uzun yıllar sonra 1890-1898 (1308-1315) arasında imamın adının Hafız Süleyman Efendi⁶⁵⁷ olmasını herhalde aynı aileye mensup bir kişi şeklinde açıklamak doğru olacaktır. 1910-1911'de (Rumi 1326) vakfın imamet ve hitabet görevlerini Şeyh Abdülkadir Efendi'nin kardeşi Şeyh Said Efendi yürütmekteydi⁶⁵⁸.

⁶⁵⁰ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 172-173.

⁶⁵¹ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 123, s. 194-195; BOA., C. EV/131-6536, Tarih 15 Nisan 1800 (20 Za 1214).

⁶⁵² BOA., HAT/1510-40.

⁶⁵³ BOA., HAT/1582-92.

⁶⁵⁴ VGMA, Hüküm, Defter No: 966, s. 56.

⁶⁵⁵ İEMŞS, Defter No: 473, vr. 79.

⁶⁵⁶ VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 129, s. 42, sıra no: 297.

⁶⁵⁷ BOA., EV.d/29358, s. 73.

⁶⁵⁸ BOA., DH.EUM.THR, Dosya No: 48, Gömlek No: 22.

4.3.2.2. Müezzin-i Evvel

Eyüp'teki zaviyedeki bir kişi 6 akçe ile müezzin-i evvellik, 3'er akçe ile kayyım ve ferraşlık yapacak, toplamda 12 akçe alacaktı⁶⁵⁹. Yani müezzin müezzinlik görevi yanında tekke ve caminin temizlik, tertip ve düzeninden de sorumlu olacaktı. Bu göreve ilk olarak Abdurrahman Halife bin Halil atanmıştır 10 Şubat 1796 (1 Şaban 1210)⁶⁶⁰.

11 Kasım 1837'de (12 Şaban 1253) Abdurrah Halife'nin 12 akçe ya da aylık 3 kuruş olan maaşına 27 kuruş zam yapılarak 30 kuruşa yükseltilmiştir⁶⁶¹. Bu oldukça yüksek bir maaş artışıdır. Abdurrahman Halife bin Halil çocuksuz olarak ölünce görevi boş kalmış, bu görevi Mustafa Efendi bin Feyzullah istemiştir. Mustafa Efendi'nin kayyımlık ve ferraşlık görevlerine ehil olduğuna Osman Efendi bin İsmail ve Abdullah Efendi bin Eyüb şahitlik etmişler, müezzinliği yapabileceği de imtihan ile tasdik edilince görev 5 Nisan 1855 (17 B 1271) tarihinde 42 yaşındaki Mustafa Efendi'ye tevcih edilmiştir⁶⁶². Anlaşılan o ki Abdurrahman Halife tekkenin müezzinliğini almış yıldan fazla yürütmüştür.

4.3.2.3. Müezzin-i Sâni

Zaviye içindeki camide bir başka kişi 5 akçe ile ikinci müezzinlik, 3 akçe ile zaviye, 2 akçe ile de cami kapıcılığı yapacak, toplamda 10 akçe alacaktı⁶⁶³.

Bu kadroya ilk olarak 10 Şubat 1796 (1 Ş 1210) tarihinde Mehmed Halife bin Abdullah atanmıştır⁶⁶⁴. Ancak 13 Mayıs 1797'de (16 Za 1211) Mehmed Halife bin Abdullah *adem-i rağbetinden*, yani bu işe pek istekli olmamasından dolayı görev Ahmed Halife bin Mehmed'e verilmiştir⁶⁶⁵. Uzun yıllar günlük 10 akçe ya da aylık 2,5 kuruş maaş alan Esseyid Ahmed

⁶⁵⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 10.

⁶⁶⁰ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 166-167.

⁶⁶¹ VGMA, Hüküm, Defter No: 966, s. 56.

⁶⁶² BOA., C. EV/67-3334.

⁶⁶³ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 10.

⁶⁶⁴ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 166-167.

⁶⁶⁵ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 538-539.

Halife'nin maaşına 27,5 kuruş zam yapılarak aylığı 30 kuruşa çıkarılmıştır⁶⁶⁶. Bu şekilde birinci müezzinle maaşları eşitlenmiştir.

Görevden el çekmeler zaman zaman görülmekteydi. Nitekim 20 Ocak 1859 (15 C 1275) tarihinde müezzin-i sani olarak görev yapan Ahmed Salih de kendi isteğiyle görevden el çekmiştir⁶⁶⁷. Son olarak Eyüp'teki tekkenin bahçesinde bulunan bir mezar taşından Derviş Hasan adlı kişinin daha müezzinlik yaptığını tespit etmekle birlikte, birinci veya ikinci müezzinlik yaptığının dair bir ibare yoktur.

4.3.2.4. Râh-âbî (Suyolcu)

Eyüp'teki dergâhta suyolcu olan kişi hizmetleri karşılığı günlük 5 akçe alacaktı⁶⁶⁸. Buraya ilk suyolcu olarak 10 Şubat 1796 (1 Ş 1210) tarihinde Mehmed... Halife bin Mehmed atanmıştır⁶⁶⁹.

1890-1898 (1308-1315) yılları arasında bu kadroda İsmail Ağa bulunmakta ve yıllık 80 kuruş suyolculuk parası almaktaydı.

Mehmed Halife ile İsmail Ağa arasında yüzyıldan fazla sürede acaba başka kimler bu görevi yapmıştı? Maalesef bununla ilgili elimizde herhangi bir veri yoktur. İsmail Ağa'dan da, devam eden bir mahkeme vasıtasıyla haberdar olduk⁶⁷⁰.

4.3.2.5. Tekke'nin Şeyhi

İzzet Mehmed Paşa tarafından Eyüp'te yaptırılan tekke, Nakşibendi tarikatı mensuplarına aittir. Kurucu İzzet Mehmed buradaki tekkeye mürşid-i kâmil, âlim, âmil, zâhir ve bâtını bilen Nakşibendi şeyhlerinden bir kimsenin şeyh olup, günlük 18 akçe almasını istemiştir. Şeyh Efendi, beş vakit namaz eda edildikten sonra üçer ihlas ve bir Fatiha okuyup vâkıfın, anne-babasının ruhlarına hediye edecek ve günlük 18 akçeye daha mutasarrıf olacaktı. Bu 18

⁶⁶⁶ VGMA, Hüküm, Defter No: 966, s. 56.

⁶⁶⁷ BOA., C. BLD/47-2317.

⁶⁶⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 10.

⁶⁶⁹ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 117, s. 166-167.

⁶⁷⁰ BOA., EV.d/29358, s. 73.

akçe meşihata meşruta olup birbirinden ayrılmayacak, böylece Şeyh Efendi'ye toplamda 36 akçe yevmiye verilecekti. Bu tekkede Şeyh Ömer Rızai Efendi meşihat vazifesini yürütecekti.

Şeyh Hacı Ömer Rızai Efendi vefat ettiğinde geride irşat vazifesini yürütebilecek bir evlat bırakırsa, meşihat görevi evladının *erşed* ve *ekberine* verilecek, şayet bu nitelikleri haiz evladı bulunmazsa, Nakşibendi Tarikatından yukarıda sayılan vasıfları haiz ve müstahak birisi bu işi yürütecek, kesinlikle başka tarikattan birisine verilmeyecekti. Şeyh Efendi'ye ayrıca her yıl Ramazan ayı girişinde Ramazaniye olarak 18 kuruştan 54 kuruş verilecekti⁶⁷¹.

Vâkîf İzzet Mehmed, "Ramazaniye" adı altında verilen ücreti Safranbolu'daki bütün personele şart koşarken, Eyüp'teki tekkeden sadece Şeyh Efendi'ye şart koşmuştu. Nedense diğer personele bu ücret tahakkuk ettirilmemişti.

4.3.2.5.1. Şeyh Hacı Ömer Rızai Efendi'nin Hayatı⁶⁷²

Ömer Rızai Efendi Darendelidir. Memleketinde aldığı Arapça ve Farsça tahsille kanaat etmeyip yirmi beş yaşında ilim yolunda gurbete gitmiş, Müftü Yeğen Efendi'den zahir ilimleri tahsil etmiş, ardından Nakşibendiye tarikatına intisap etmiştir. Kendisine şeyh olarak Bursa'daki mürşid-i kâmil münzevi Esseyyid Elhac Abdullah Nasreddin'i seçmiştir⁶⁷³. Onun sohbet meclislerinde

⁶⁷¹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 121-123; BOA., ADVNSRSK.d, Defter No: 120, s. 230-231, Tarih 11 Şubat 1798 (24 Şaban 1212); AYVANSARAYÎ HÜSEYİN EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 353.

⁶⁷² Şeyh Ömer Rızai Efendi'nin hayatını, menkıbelerini, İzzet Mehmed Paşa ile ilişkilerini anlatan bir eser Millet Kütüphanesi Ali Emiri tasnifi 1096'da bulunmaktadır. Bu eserle ilgili ilk çalışma Hür Mahmut Yücer tarafından yapılmıştır: "Menakıb-ı Ömer Rızaî Daredevî ve Eyüp'te Vezir Tekkesi" *İlimi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf*, c. IV, S. 11, Ankara 2003, s. 241-258. Bu eser çalışmamızla doğrudan alakalı olduğu için yazmanın dijital kopyasını almak suretiyle orijinalinden faydalanma yoluna gittik.

⁶⁷³ Abdullah Nasireddin Karaman'ın Aladağ kazası Kahdama ya da diğer adıyla İrhal köyünde dünyaya geldi. Kayseri'de Salih Efendi'den ders aldı. İlmîni artırmak için Ankara'ya geldi. Ankara'da da Salih Efendi'nin ders halkasına katıldı. Nakşibendi tarikatından bir mürşid-i kâmile intisap etti ve icazete muvaffak oldu. Bursa'ya giderek Boyacılar Camii bitişiğinde bir ev kiralarak vaktini münzevi bir şekilde gece gündüz ibadetle geçirdi. 1788-1789 (1203) yılında meydana gelen Avusturya Muharebesine katıldı. MEHMED

bulunmuş, kırk günlük inziva ve halvetlere çekilip, riyazetlere girmiş, *fakr u zaruret* içinde *seyr u sülûk*ını tamamlamıştır⁶⁷⁴.

Ömer Rızai Efendi Hacca gitmek için niyetlendiği yıl Moskova seferi çıkmış, Hoca Abdullah Nasreddin talebesini Moskova seferine göndermiştir. Bunun için İstanbul'a gelen Ömer Rızai Efendi Eyüp'te birkaç gün misafir olmuş, devletten kendisine beş kese akçe, çadır ve diğer levazımat verilince orduyla birlikte yola koyulmuştur. Sefer sonrası, Abdullah Nasreddin Efendi yaverim dediği Şeyh Ömer Rızai Efendi'yi *bedeni kuvvetiniz varken Hac farzasını yerine getirmek lazımdır* diyerek, daha önce niyetlenip gidemediği, Hicaz'a göndermiştir.

Rodos'ta kırk gün kalan Şeyh Ömer Rızai, Kahire'ye ulaşmış, Ezher Camii'ndeki ulema ve fukaha ile sohbet etmiş, Hac mevsimi geldiğinde Mısır hacılarıyla birlikte Süveyş tarafından Medine'ye varıp Peygamber Efendimizi ziyaret etmiştir. Ardından kabile ile birlikte Mekke'ye ulaşp, Harem-i Şerif'te fukaralarıyla (dervişleriyle) birlikte tavaf, zikir ve fikir ile vakit geçirmiştir. Orada iki sene kalan Ömer Rızai, ertesi senenin hacılarıyla birlikte Medine'ye gelmiş, ziyaretten sonra tekrar Mısır'a dönmüştür⁶⁷⁵.

Kahire'de *Sevki Ferede* adlı bir yerde ikamet ederken zamanın Mısır Valisi İzzet Mehmed Paşa giyaben Ömer Rızai Efendi'yi tanımış, dervişlere yakınlık göstermek için hususi kitapçısı Şükuf Efendi'yi göndermiş⁶⁷⁶, neticede Ömer Rızai Efendi ve dervişlerine günlük 40 kuruşluk *cıl* para tayin ettirmiştir. Bu şekilde ikili arasındaki ilk ilişki ağı örülmüştür⁶⁷⁷.

Kitaptaki anlatıya göre, İzzet Mehmed Paşa'nın sadrazamlık müjdesi Kahire'de verilmiştir! Buna göre Paşa'nın sadrazamlık talebi Şeyh Efendi'ye anlatılmış, Şeyh Efendi de *bizim yed-i fakirimizde bir şey yokdur muradullah*

ŞEMSEDDİN, **Bursa Dergâhları Yâdigâr-ı Şemsî I-II**, Haz. Mustafa KARA-Kadir ATLANSOY, s. 525-526.

⁶⁷⁴ **a.g.y**, vr. 2 a-b.

⁶⁷⁵ **a.g.y**, 5 b- 6 a.

⁶⁷⁶ İzzet Mehmed Paşa'nın hem bir kitap vakfı kurması, hem de öldüğünde terekesinden çok sayıda farklı türden kitap çıkması, onun entelektüel yapısını göstermektedir. Hususi bir kitapçıya sahip olması bile başlı başına özel bir durumdur.

⁶⁷⁷ **a.g.y**, vr. 6 a-b.

ne ise olur dua idelim haklarında hayırlısı olsun diyerek halvete girmiş, halvet tamamlandığında Server-i kâinat efendimiz hazretlerini müşahede kırlar ki İzzet Paşa'yı bir kır esb üzerine rûkûb buyurub var ibadullahın hidmetin güzelce gör diye emr buyurmuşlardır⁶⁷⁸."

O gün Padişah'tan davetçi tatarlar gelip Paşa'yı sadarete davet edilince⁶⁷⁹ İzzet Mehmed Paşa İstanbul'a gideceğiz diyerek teşekkür etmek için bir adamını Şeyh Efendi'ye gönderip, Şeyh Efendi'nin İstanbul'a gelmesini her nerede isterse orada kendisine bir tekke yahut bir medrese yapmak niyetlerini bildirmiştir. O, İzzet Paşa'ya Kudüs'ü ziyaret ettikten sonra İstanbul'a geleceği sözünü vermiş, 1209 şevvalinde İstanbul Eyüp'te Yazılı Medrese'ye ulaşmış, Şeyh Efendi'nin geldiği de İzzet Paşa'ya haber verilmiştir⁶⁸⁰.

İzzet Paşa yakınlarından sadık bir dostu olan Elhac Abdülhalim Efendi ile gece sohbet ederken, *Halim Monla biz Mısır'da bir zât-ı şerife musârif olduk Hicaz ve Rum'u gezdim böyle zâhir ve bâtını mamur mücahid, mükâşif, mürşid-i kâmil görmedim bu tarafa teşrifleri matlubum idi şimdi Eyüb'e gelmişler yarın selametimizi tebliğ idüb ve görüşüb hatır-ı şeriflerini sual ediniz* diyerek Abdülhalim Molla'yı Şeyh Efendi'ye göndermiştir⁶⁸¹.

Halim Efendi Paşa'nın talebini tekrar Şeyh Efendi'ye anlatınca o da Şeyhi Abdullah Nasreddin Efendi'ye sormadan cevap veremeyeceğini söylemiş, İzzet Paşa da Abdullah Nasreddin'e bir çalar saat ve dervişlerine 500 kuruş hediye göndermiştir⁶⁸². İzzet Paşa'nın vaatlerini anlattıktan sonra

⁶⁷⁸ a.g.y, vr. 6 b- 7a.

⁶⁷⁹ İzzet Mehmed Paşa Mısır valiliğinden sonra Anadolu valiliğine tayin edildi. Sadarete tayini Mısır valiliğinden yaklaşık yedi ay sonrasına denk geliyordu.

⁶⁸⁰ a.g.y, vr. 7a- 8b.

⁶⁸¹ a.g.y, vr. 8b-9b.

⁶⁸² İzzet Mehmed bu hediyeleri göndermekle kalmadı ayrıca münzevi Şeyh Abdullah Nasreddin Efendi'nin tekkesini de yeniden inşa ettirdi ve türbenin niyaz penceresi üzerine koydurduğu bir mermere şu tarihi kazıttı:

Hadd-i pür-mekrûmet-pîrâ-yı Âsâf-rây cem-kudret
Hudâ me'men-i bünyân-ı devlete izzet-mekân itdi
Keff-i deryâ-nevâlî vâye-bahş-ı genç-i bâd-âver
Felek mahsul-ı berr u bahr lutfından rehin itdi
Behişt-âbâd ider himmet disem gör işte reyb itme
Ki bu medfen-gehi reşk-âver-i huld-ı berîn itdi

emriniz olursa Hicaz'a gideyim demiş, ancak Abdullah Efendi *yok yok şeyh Ömer o zat vaad eylemişler* hayra mani olmayayım *bir miskin fukara ihya* olsun sonunda yine Hicaz'a gidersiniz diyerek Ömer Rızai Efendi'yi İstanbul'a göndermiştir. Ömer Rızai Abdülhalim Efendi'ye İstanbul'da ikamet etme kararını bildirmiş, Abdülhalim Efendi de derhal işe koyulmuş ve Şeyh Efendi için daha önce bahsi geçen tekkeyi almıştır⁶⁸³.

İzzet Mehmed Paşa'nın tebdilen Eğrikapı haricinde bulunan *Suklar* denilen yere gelip Şeyh Efendi'ye bargir göndererek çağırması ve sohbet esnasında Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın davranışlarından ve beytûlmali itlafından bahisle Hüseyin Paşa'dan kurtulmak istediğini ifade etmesi aradaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Dervişin iddiasına göre Şeyh Efendi, *fakir cellad olmak için gelmedik bizlerden o makule şeyler sâdır olmaz ve olmak dahi ihtimâl yokdur* diyerek İzzet Paşa'nın talebini reddetmiş, *bir tekye bina eyledim deyu itminân iderseniz bana tekye lâzım değildir* diyerek rahatsızlığını ifade etmiş, bundan sonra ilişkiler zayıflamıştır.

Ömer Rızai Efendi birçok kez evlendi, bu evliliklerinden kız ve erkek çocukları olmuş, ancak birçoğu kendisinden önce ölmüştür. 22 Mayıs-20 Haziran 1822'de (1237 yılı ramazan ayında) hastalanan Şeyh Efendi, Üsküdar Kısıklı'da bir ev kiralayıp birkaç ay burada kalıp iyileşmiş, 1240 yılı surresiyle birlikte Hacca gitmeye niyetlenmiş⁶⁸⁴, ancak hac yolculuğundan kısa bir süre önce 11 Kasım 1824 (19 Ra 1240) günü gece yarısı çok sevdiği oğlu Mehmed Şakir Efendi'yi kaybetmiştir⁶⁸⁵.

Resâdır yazdı ikbâl ü yümnî hiç güç çekmez
Eger ta'mîr ü dünyâdur eger tedbir-i dîn itdi
Görüp bu türbe-i kuds nişânı leb gez hayret
Olup Rûhu'l-emîn ahsente gûyân âferîn itdi
Didi târîh itmâmında hatm-i güttâr-ı pîş itdi
Mehmed Nâm izzet menkabet sadr-ı cihân-dârı
Bin iki yüz onunda bu mekânı dil-nişîn itdi.

Şeyh münzevi Abdullah Nasireddin dergâhın tamamlanmasından birkaç ay sonra vefat etti. MEHMED ŞEMSEDDİN, **a.g.e.**, s. 526-527.

⁶⁸³ **a.g.y.**, vr. 9b-11a.

⁶⁸⁴ Her yıl sarayda Receb ayının 12'sinde tören tertip edilirdi. Bu tarihi esas alırsak Şeyh Efendi 2 Mart 1825 tarihinden sonra İstanbul'dan ayrıldığını varsayabiliriz.

⁶⁸⁵ **a.g.y.**, vr. 22a, 24b.

Surre-i Hümayun reisi Veliyyüddin Paşa ile birlikte hac yolculuğuna çıkan Şeyh Efendi, haccını tamamladıktan sonra Şam üzerinden Konya'ya gelmiştir. Ertesi yıl tekrar hac için Mısır'a gitmiş, hac yolunda iki defa ağır ishal geçirmiş, yanındaki Hacı Ali Efendi'ye *bizi çölde bırakmayıp, Medine-i Münevvere'ye gönderesiniz*" diyerek vasiyette bulunmuştur. Sabaha karşı Çöride Boğazı denilen mevkide hastalığı iyiden iyiye şiddetlenen Şeyh Efendi, yemeden içmeden kesilmiş, yoldaşı Hacı Ali Efendi'ye *bizim vaktimiz tamamdır, şu mühürleri ve heybedeki kitabı al Asitane'de evlatlarımdan kalan kimseye götür* demiş, deve üzerinde bir kere *Allah deyip* emaneti teslim etmiştir. Hafız Ali Efendi tarafından 23,5 riyale bir hecin devesi kiralanıp eline bir tezkere verilerek cenaze şafak vakti yola çıkarılmış, hecin devesi 16 saatlik yolu 5,5 saatte alarak öğle namazından önce cenazeyi Medine'deki gusülhaneye yetiştirmiştir. Şeyh Efendi öldüğünde yaşı 70'e ulaşmıştı⁶⁸⁶. Onun bu çalkantılarla dolu hazin hikâyesi bu şekilde son buldu.

Ömer Rızai Efendi'nin tekkesi zaman zaman dışarıdan gelen misafirleri de ağırlıyordu. Nitekim *İraniyan ulemasından* on tane şeyh İstanbul'a gelmiş onların istirahat ve ikamet için Eyüp'teki İzzet Mehmed Paşa tekkesine misafir verilmişlerdi. Şeyhler iade oluncaya kadar kendilerine her ay iki kuruş tayinat tahsis edilmesi defterdar efendiden talep edilmişti 29 Mayıs 1800 (5 M 1215)⁶⁸⁷.

4.3.2.5.2. Tekke'nin Diğer Şeyhleri

Ömer Rızai Efendi vefat edince meşihat görevi 1/3'er hisse ile oğulları Esseyyid Abdülkadir, Mehmed Kadri, Esseyyid Mehmed Bahaüddin Halifelere geçmiştir. Ancak Mehmed Bahaüddin Efendi de kısa süre içinde vefat ettiğinden onun hissesi Abdülkadir ve Mehmed Kadri Efendilere geçmiştir. Atamaları 10 Ocak 1827 (11 C 1242) tarihinde Şeyhülislam

⁶⁸⁶ a.g.y, vr. 24b-31b.

⁶⁸⁷ BOA., C. HR/32-1581.

Kadızzade Mehmed Tahir Efendi yapmıştır⁶⁸⁸. Aslında bu tayinler usule aykırıdır. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere vakfiyeye göre, Şeyh Efendi'nin “ekber”, “erşed” ve “aslah” olan oğlu meşihat vazifesini yürütecekti. Ancak Şeyhülislam Kadızzade Mehmed Tahir'in bu usulsüz ataması ya da bu tür atamaların teamül haline gelmesi hem kadroların şişmesine, hem de personel gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca “Hukuki Sorunlar” alt başlığında anlatılacağı üzere, personel arasında huzursuzluklara da neden olacaktır.

11 Kasım 1837 (12 Ş 1253) tarihinde Abdülkadir ile Mehmed Kadri Efendiler meşihat görevini birlikte yürütüyorlardı. 36 akçelik -aylık 9 kuruşa tekabül eden- yevmiyelerine çok ciddi zam yapılarak (91 kuruş) 100 kuruşa çıkarıldı⁶⁸⁹.

Arkadan gelen birkaç nesil çocuklardan birisine hep Abdülkadir Efendi isminin verilmesi karmaşıklığa sebep olmuştur. 1852-1853 (1269) ya da daha önceki bir tarihte adı geçen Abdülkadir Efendi ölmüştü. Onun ölümüyle Tersane-i Amire'de bulunan 50 kuruşluk maaşı *hazine mande* edilince varisleri, eşi Fatıma Cariye, oğlu Mehmed Raşid, kızı Saide bir arzuhal ile bu meblağın kendilerine verilmesini istemiştir. Bu konuda 21 Nisan-9 Mayıs 1853 (11-29 B 1269) arasında Bahriye Meclisi, Tersane-i Amire Nezareti ve Sadaret arasında yazışmalar yapılmaya başlanmıştır⁶⁹⁰. Abdülkadir Efendi'den sonra 1866-1867 (H. 1283) tarihine kadar meşihat görevi oğlu Abdülkadir Efendi tarafından yürütülmüştür⁶⁹¹. Ancak bu görevi Abdülkadir Efendilerin tek başlarına yürütmemiş olmaları gerekmektedir. Çünkü diğer kardeş de meşihata ortak olduğundan onun neslinden gelenler de bu meşihatla hisse sahibiydiler.

⁶⁸⁸ BOA., C. EV/555-28011; Eyüp tarihi ile ilgili bir eserde Ömer Rızai Efendi'nin ölümünden sonra oğlu Abdülkadir'in sonra da Mehmed Kadri'nin şeyh olduğu yazılıdır. Ancak bu bilgi verdiğimiz arşiv belgesi ile düzeltilmiş oluyor. HASKAN, **a.g.e I**, s. 58.

⁶⁸⁹ VGMA, Hüküm, Defter No: 966, s. 56.

⁶⁹⁰ BOA., A.MKT.NZD, Dosya No: 72, Gömlek No: 20; Dosya No: 69, Gömlek No: 39.

⁶⁹¹ Bu kişi H. 1269 yılında ölen Abdülkadir Efendi'den başkası olmalıdır muhtemelen de oğlu. H. 1283'ten H. 1324 yılına kadar görev yapan da yine bir başka Abdülkadir Efendi'di. BOA., EV.d/30.156, s. 246-247.

1890-1898 (1308-1315) arasında postnişinler Abdülkadir ve Said arasında yaşanan kavgalar bize meşihatın tek kişi tarafından yürütülmediğini göstermektedir⁶⁹². Cereyan eden mahkemeler sonucunda mahkeme kararıyla postnişinlik Abdülkadir Efendi'ye bırakılmıştır. Ancak bundan kısa bir süre sonra Abdülkadir ve Mehmed Said Efendilerin çocuksuz olarak ölmeleri üzerine meşihat görevi *Meclis-i Meşayih* mazbatası ve *Şura-yı Evkâfın* 25 Temmuz 1914 (12 Temmuz 1330) tarihli kararıyla Ali Efendi'ye tevcih edilmiş, ancak Ali Efendi bu görevden istifa ederek çekilmiştir. Bunun yerine görev 22 Eylül 1914 (9 Eylül 1330) tarihinde Nakşibendi şeyhlerinden Selanik'teki Numan Paşa Dergâhı sabık şeyhi Abdullah Efendi'ye tevcih edilmiştir⁶⁹³.

Son şeyh Abdullah Efendi'nin kabri Bahariye mezarlığında, şehitlik mevkiinde ve Bahariye Mevlevihanesi türbesi nakillerinin bulunduğu hazirenin sağ tarafındadır. Abdullah Efendi'nin şahidesi tarikat silsileli olup dört dilimlidir. Kabrinin etrafı parmaklıklarla çevrilmiştir. Kitabesi şu şekilde yazılmıştır:

Selanikli Şeyh Abdullah Efendi

Vezir Tekyesi postnişini idi

Bir cem' gicesi ani olarak

İrcî emr ile davet kılındı

Kabrini ziyaret eden ihvandandır

Birer fatiha rica olundu

Fi 12 Nisan 1929/ 2 Z 1347⁶⁹⁴.

Abdullah Efendi yaklaşık on beş yıl bu görevi yürütmüştür.

İzzet Mehmed Paşa'nın yaptırdığı ve Vezir Tekke olarak nitelendirilen, Nakşibendi tarikatına bağlı bu dergâh yaklaşık 135 yıllık tarihinde birçok siyasi ve sosyal olayın içinde olmuştur. Özellikle Ömer Rızai Efendi'nin

⁶⁹² BOA., EV.d/29358, s. 73. Abdülkadir Efendi ile Said Efendi arasında yaşanan kavgayı ayrı bir başlık altında değerlendireceğimizden burada ayrıntılara girmiyoruz.

⁶⁹³ VGMA, Şahsiyet Kaydı, Defter No: 129, s. 42, sıra no: 289.

⁶⁹⁴ HASKAN, a.g.e I, s. 58-59.

ölümüyle, geride kalan bütün çocuklarına meşihat vazifesinin paylaşılması ilerde öngörülemeyen sonuçlar doğurmuştur.

4.3.2.6. Tekke Dışındaki Personel

İzzet Mehmed Paşa, Eyüp'te ihya ettiği tekke dışında, Eyüp Sultan Camii imam ve müezzinleri ile Fatih, Yavuz ve Kanuni'nin yaptırdığı selatin camileri müezzinlerine de vakıf gelirlerinden belli bir miktarda para tahsis etmiştir. İzzet Mehmed'in yaptığı tahsisat hayli anlamlıdır. Çünkü Eyüp Sultan İstanbul'un en önemli manevi şahsiyetidir. İhya ettiği tekkede Eyüp El-Ensari'nin medfun olduğu yere hayli yakındır. Diğer tahsisat da elbette bir rastlantı ve tesadüf eseri değildir. Çünkü Fatih, Yavuz ve Kanuni Osmanlı toplumu ve devleti nazarında Osmanlı idealizmini temsil etmektedir. Her birinin hususi özellikleri vardır. Mevzu bahis camilerde, Eyüp Sultan, Fatih, Yavuz ve Kanuni ile birlikte her gün İzzet Mehmed Paşa'nın da adının zikredilecek olması, herhalde onun için manevi bir kazanç, hem de bir saygınlık vesilesi olarak görülmelidir.

4.3.2.6.1. Eyüp Sultan Camii İmamları

Eyüp Sultan Camii'nde imam olanlar, türbe önünde eskiden adet olduğu üzere yapılan *da'vât-ı hayriyye* esnasında İzzet Mehmed Paşa'nın ruhunu da yâd edip, Eyüp Sultan'ın şefaatlerini rica edecekler, her iki cihanda kurucunun mağfireti için dua edeceklerdir. Buna mukabil imam-ı evvel, imam-ı sani ve imam-ı salis olanlar vakıftan 5'er akçeye sahip olacaklardır. Bu 15 akçe buradaki imamlara meşruta olacaktır⁶⁹⁵.

Vakfiye şartları gereği, Eyüp Camii birinci imamı Hasan Efendi bin Salih'e⁶⁹⁶, ikinci imamı Abdullah Efendi bin Salih'e⁶⁹⁷ ve üçüncü imamı Abdurrahman Efendi bin Abdullah'a⁶⁹⁸ 9 Şubat 1798 (22 Ş 1212) tarihinde beratları verilmiştir. Muhtemelen birinci ve ikinci imamlar kardeşiler.

⁶⁹⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 119-120.

⁶⁹⁶ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 228-229.

⁶⁹⁷ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 228-229; BOA., C. EV/270-13787.

⁶⁹⁸ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 228-229.

4.3.2.6.2. Süleymaniye Camii Müezzin-i Evveli

İzzet Mehmed Paşa Süleymaniye Camiinin birinci müezzinine de de vakıf gelirlerinden pay ayırmıştı. Burada müezzin olan kişi ikinci namazından önce fetih süresi ve üç ihlas okuyup sevabını Kanuni Sultan Süleyman'ın ruhuna, vâkıf İzzet Mehmed Paşa'nın ruhuna hediye edip, vakfın gelirlerinden günlük 10 akçe alacaktır. Vakfiyeye göre, 10 akçe camideki müezzin-i evvellere meşruta olacaktır⁶⁹⁹. Süleymaniye Camii müezzin-i evveli Mahmud Efendi'ye bu görev tevcih edilmiştir 9 Şubat 1798 (22 Ş 1212)⁷⁰⁰.

Bundan yüzyıl sonra bile buradaki baş müezzin vakıftan hala günlük on akçe üzerinden aylık 2 kuruş 20 para almaktaydı. Baş müezzin Hafız Süleyman Efendi vefat edince yerine tersane-i amire ulemasından Şükrü Efendi getirilmiştir. Ancak Şükrü Efendi, görevine gereken önemi vermediğinden vazife kendisinden alınıp, Eylül-Ekim 1902 (C 1320) tarihinde Hafız Ömer Faik Efendi'ye verilmiştir⁷⁰¹.

4.3.2.6.3. Fatih Sultan Mehmed Camii Müezzin-i Evveli

İkinci zeyil vakfiye ile vâkıf yeni duagu vazifeleri ihdas etmiştir. Buna göre, Fatih Sultan Mehmed Camii'nde birinci müezzin olan kişi her gün ikinci namazından önce Fetih suresi ile birlikte üç ihlas okuyacak, sevabını Fatih Sultan Mehmed'in, İzzet Mehmed Paşa ile anne babasının, ehl-i kemal ile bütün mümin ve müminelerin ruhlarına hediye eyleyecek, vakfın gelirlerinden 5 akçeye mutasarrıf olacaktır. Bu 5 akçe sadece camideki müezzin-i evvellere meşruta olacaktır. Bu kadro için ilk olarak 9 Temmuz 1799 (5 S 1214) tarihinde Elhac Mustafa Efendi bin Ali'ye berat verilmiştir⁷⁰².

4.3.2.6.4. Yavuz Sultan Selim Camii Müezzin-i Evveli

Yine Yavuz Sultan Selim Han Gazi Camiinde birinci müezzin olan kişi her gün ikinci namazından önce Fetih süresi ile üç ihlas okuyup, öncelikle

⁶⁹⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 120-121.

⁷⁰⁰ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 120, s. 228-229.

⁷⁰¹ İEMŞS, Defter No: 738, vr. 42.

⁷⁰² BOA., ADVNSRSK, Defter No: 121, s. 269.

Sultan Selim'in ruhuna, ardından İzzet Mehmed Paşa, anne-babası, ehl-i kemal ve bütün müminlerin ruhuna bağışlayacak, 5 akçe yevmiye alacaktır. Bu 5 akçe birinci müezzinlere meşruta olacaktır. Bu görev için ilk olarak 6 Temmuz 1799 (2 S 1214) tarihinde El-hac Mehmed Efendi bin Mustafa'ya berat verilmiştir⁷⁰³.

4.3.2.6.5. Eyüp Sultan Camii Müezzin-i Evveli

Eyüp Camii'nde bulunan birinci müezzin her gün ikindi namazından önce Fetih süresini ve üç ihlas okuyup, sevabını öncelikle Hazreti Ebi Eyyüb El-Ensari'nin ruhuna, sonra İzzet Mehmed Paşa'nın, anne-babasının, bütün ehl-i kemal, mümin ve müminelerin ruhlarına bağışlayacak ve 5 akçe yevmiye alacaktır. Bu görev müezzin-i evveller meşruta olacaktır⁷⁰⁴.

4.3.2.6.6. Balık Pazarı İskelesi'ndeki Cami

İzzet Mehmed Paşa, Bahçekapısı yakınlarında bulunan Balıkpazarı İskelesindeki Mehmed Said Camii imam ve müezzinine de tahsisat yapmıştır. Ancak bu tahsisat vakfiyelerde yer almamaktadır. Bunun için hususi bir zeyil vakfiye varsa da biz bunu bütün araştırmalarımıza rağmen tespit edemedik.

11 Kasım 1837 (12 Ş 1253) tarihinde Balık Pazarı iskelesinde bulunan Mehmed Said Camii'nde imamet ve hitabet vazifesini *bila berat* Es-seyyid Mehmed Raşid Efendi bin Mehmed yürütmekteydi⁷⁰⁵. 10 Mayıs 1881 (10 C 1298) tarihli bir belgeden, Balıkpazarı'ndaki cami imamlığının hatt-ı hümayunla, Mahmud Efendi bin Hüseyin'e verildiği tespit edilmiştir. Mahmud Efendi'nin selefi Hasan Hüseyin Tahsin Efendi'ydi⁷⁰⁶. 6 Haziran 1900 (7 S 1318) tarihinde imamlık hala Mahmud Efendi'deydi⁷⁰⁷. Müezzinlik görevi ile

⁷⁰³ BOA., ADVNSRSK, Defter No: 121-266-267.

⁷⁰⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 32.

⁷⁰⁵ VGMA, Hüküm, Defter No: 966, s. 56.

⁷⁰⁶ İEMŞS, Defter No: 664, vr. 53.

⁷⁰⁷ BOA., EV.d/29358, s. 73.

kayımlık ve ferraşlık görevini ise aylık 30 kuruşa Abdullah Efendi bin Mehmed yapıyordu⁷⁰⁸.

4.4. İstanbul'daki Vakıfta Hukuki Sorunlar

İstanbul'daki vakıf yönetimi ile personeli arasında ödemelerle ilgili zaman zaman sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar kurum içinde çözülemediği durumlarda mahkemeye intikal etmiştir. Ayrıca tekkedeki postnişinler arasında da uzun süren davalar yaşanmıştır. Evkaf mahkemesinde görülen bu davaları ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun gördük.

4.4.1. Yönetim İle Personel Arasında Dava

Vakıf yönetimi ile İstanbul vakıflarında görev yapan personel arasında ödemelerle ilgili sorun mahkemeye yansımıştır. Davayı yukarıda ismi geçen Balıkpazarı Camii imamı Mahmud Efendi açmıştır. Destekçileri, tekkenin şeyhleri Abdülkadir ve Said Efendiler, imamı merhum Süleyman'ın oğlu ve su yolcusu İsmail Ağa'dır. Hepsi de açılan mahkemede hazır bulunmuşlar, vakıf savunmasını ise, müteveli vekili İbrahim Hakkı Efendi yapmıştır.

Dava konusu tamamen personelin vakıftan alacakları ile ilgilidir. Personel vakıftan alacaklarını tahsil edememekten yakınmaktadır. Mahmud Efendi'nin iddiasına göre, Balıkpazarı camii imamlık vazifesi için aylık 90 kuruş'tan yılda 1080 kuruş, 1308-1315 arasındaki sekiz yıllık dönem için toplamda 8.640 kuruş alması gerekiyordu.

Tablo 4.3: Balıkpazarı'nda Bulunan Cami İmamı Mahmud Efendi'nin Makbuzları

S.N	Kimden Aldığı	Tarihi	Aldığı ücret
1	Numan Naim ve Mustafa Şevket	11 Mayıs 1897 (29 Nisan 1313)	190
2	Numan Naim ve Mustafa Şevket	5 Mayıs 1898 (23 Nisan 1314)	250
3	Numan Naim ve	30 Nisan 1896 (18	127,5

⁷⁰⁸ VGMA, Hüküm, Defter No: 966, 56.

	Mustafa Şevket	Nisan 1312)	
4	Hacı Ahmed Ağa	19 Aralık 1895 (7 Kanun-ı evvel 1311)	100
5	Hacı Ahmed Ağa	10 Eylül 1895 (29 Ağustos 1311)	100
6	Numan Ağa	Ocak-Şubat 1896 (Kanun-ı Sani 1311)	168
7	Muavin Efendi	23 Nisan 1896 (11 Nisan 1312)	200
8	Muavin Efendi	11 Mayıs 1896 (29 Nisan 1312)	200
9	Muavin Efendi	19 Nisan 1899 (7 Nisan 1315)	100
10	Baki Mum Bahası		140
11	Toplam		1575,5

Ne var ki Mahmud Efendi tablodan da rahatça görülebileceği üzere bu süre için çeşitli mütevellî vekillerinden toplam 1.575,5 kuruş alabilmiştir. Hala vakfın zimmetinde 7.065,5 kuruş alacağı bulunmaktadır.

Suyolcu İsmail Ağa'nın ise, yıllık 80 kuruştan 8 sene için 640 kuruş alması gerekiyordu. Ancak o da 450 kuruş alabilmiştir. İsmail Ağa'nın da geride 190 kuruş alacağı kalmıştır. Tekke imamının alacağının –ne kadar olduğu belirtilmemiştir- taliplisi merhumun varisi durumundaki oğludur.

Tablo 4.4: Su Yolcu İsmail Ağa'nın Makbuzları

S.N	Tarihi	Aldığı Ücret
1	1 Şubat 1897 (20 Kanun-ı sani 1312)	80
2	5 Şubat 1898 (24 Kanun-ı sani 1313)	80
3	30 Nisan 1896 (18 Nisan 1312)	60
4	Aralık-Ocak 1895-1896 (Receb 1313)	60
5	3 Teşrin-i evvel	40
6	11 Mayıs 1897 (29 Nisan 1313)	80
7	Vezir Tekke İmamı Süleyman Efendi	50

	Senedinden	
8	Su yolcuya tamir için verilen 6 senet	268,5
	Toplam	718,5

Tablonun 8. Sırasındaki “Suyolcuya tamir için verilen 6 senet karşılığı 268,5” kuruşu saymazsak, makbuzlara göre su yolcunun almış olduğu ücret 450 kuruşa tekabül etmektedir.

Hazreti Halid (Eyüp Sultan Camii), Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim ve Süleymaniye Camii’nin baş müezzinlerine 8 senelik ücretlerinin ödendiği belirtilmektedir. Ancak garip bir şekilde buradaki personel de hamaliye, zeytinyağı ve mum gibi bedeller istemektedir. Ancak vakfiyelerde bu kişiler için böyle bir ödeme kalemi yoktur.

Tablo 4.5: Hazreti Halid (Eyüp Camii) Müezzini Evveli

S.N	Tarihi	Aldığı Ücret
1	16 Mart 1896 (4 Mart 1312)	120
2	1308 senesi	60
3	1309 senesi	60
4	1308 ila 1311	60
5	Toplam	300

Tablo 4.6: Sultan Selim Başmüezzini

S.N	Tarihi	Aldığı Ücret
1	1308	15
2	1309	15
3	?	15
4	Toplam	45

Tablo 4.7: Süleymaniye Başmüezzini

S.N	Tarihi	İığı Ücret
1	?	30
2	1308	30
3	1309	30
4	Toplam	90

Tablo 4.8: Fatih Sultan Mehmed Han Başmüezzini

S.N	Tarihi	Aldığı Ücret
1	?	15
2	1308	15
3	1309	15
4	Toplam	45

İddialarına göre tekkenin şeyhi Abdülkadir ile kardeşi Said Efendilerin de vakıftan 2.716 kuruş alacakları vardı ve bu para vakfın zimmetinde kalmıştı. Ayrıca, zeytinyağı, mum, hamaliye, kalay, taamiye gibi giderler için de talepleri vardı.

Tablo 4.9: Şeyh Abdülkadir Efendi'nin Makbuzları

S.N	Kimden Aldığı	Tarihi	Aldığı Ücret (kuruş)
1	Hacı Ahmed Ağa	19 Aralık 1895 (7 Kanun-ı evvel 1311)	100
2	Hacı Ahmed Ağa	7 Eylül Sene ?	100
3	Numan Naim ve Mustafa Şevket Efendiler	30 Ocak 1897 (18 Kanun-ı Sani 1312)	250
4	Numan Naim ve Mustafa Şevket Efendiler	2 Nisan 1898 (21 Mart 1314)	200

5	Numan Naim ve Mustafa Şevket Efendiler	1 Haziran 1895 (20 Mayıs 1311)	200
6	Numan Naim ve Mustafa Şevket Efendiler	5 Şubat 1898 (24 Kanun-ı Sani 1313)	108
7	Hacı Ahmed Ağa	15 Ekim 1895 (3 Teşrin-i evvel 1311)	150
8	Numan Ağa	12 Mayıs 1898 (30 Nisan 1314)	100
9	Muavin Efendi	22 Ekim 1895 (10 Teşrin-i evvel 1311)	200
10	Şevket Efendi	12 Mayıs 1898 (30 Nisan 1314)	150
11	Muavin Efendi	29 Nisan 1893 (17 Nisan 1309)	700
12	Muavin Efendi	3 Nisan 1895 (22 Mart 1311)	200
13	Abdülkadir Efendi senedinden	?	220
	Toplam		2678

Tablo 4.10: Şeyh Said Efendi'nin Makbuzları

S.N	Kimden Aldığı	Tarihi	Aldığı Ücret (Kuruş)
1	Kassam Muavini	5 Haziran 1895 (24 Mayıs 1311)	300
2	Kassam Muavini	20 Mayıs 1895 (8 Mayıs 1311)	300
3	Kassam Muavini	21 Mayıs 1893 (9 Mayıs 1309)	120

4	Kassam Muavini	4 Mart ?	250
5	Kassam Muavini	20 Mart 1894 (8 Mart 1310)	100
6	Numan Naim ve Mustafa Şevket	30 Ocak 1897 (18 Kanun-ı Sâni 1312)	300
7	Numan Naim ve Mustafa Şevket	5 Mayıs 1897 (23 Nisan 1313)	200
8	Numan Naim ve Mustafa Şevket	30 Ocak 1898 (18 Kanun-ı Sâni 1313)	256
9	Ahmed Ağa	14 Ekim 1895 (2 Teşrin-i evvel 1311)	200
10	Ahmed Ağa	19 Aralık 1895 (7 Kanun-ı evvel 1311)	200
11	Numan Efendi	10 Mayıs 1895 (28 Nisan 1311)	100
12	Ahmed Ağa	24 Eylül 1895 (12 Eylül 1311)	200
13	Kurban Masarısı	2 Eylül 1898 (21 Ağustos 1314)	200
	Toplam		2726

Şeyh Abdülkadir Efendi için vakıf yönetimi 2.678, kardeşi Şeyh Said Efendi için de 2.726 kuruş ödemiştir. Mütevellî vekili İbrahim Hakkı savunmasında; dergâhın tamir nedeniyle kapalı durumda bulunduğunu, tamirâtı tamamlanmadığından burada ayin yapılamadığını, bugünlerde fukaranın yemeklerini vakıfta yemediğini, itikâflarını yapamadığından taleplerinin meşru olmadığını iddia etmiştir. Son olarak makbuzlarından fazla alacakları olanların alacaklarının hesaplar görüldükten sonra, vakfın evkaf hazinesindeki gelirlerinden ödeneceğini ifade etmiştir⁷⁰⁹.

⁷⁰⁹ BOA., EV.d/29358, s. 73; Tarih 5 Haziran 1900 (7 Safer 1318).

4.4.2. Yönetim ile Şeyh Abdülkadir Efendi Arasındaki Davalar

Yukarıdaki davadan başka yönetim ile tekkenin sorumlusu Şeyh Abdülkadir Efendi arasında tekke giderleri için de davalar cereyan etmiştir. Mahkemede tekkenin alacağı ile ilgili talepleri, haliyle, tekkenin en yetkili ve etkili kişisi olan Şeyh Abdülkadir Efendi dile getirmiştir. Abdülkadir Efendi mahkemede vakıf yönetiminden; 1.200 kuruşu meşihat vazifesi, 480 kuruşu kayd-ı hayat şartıyla daha önce tayin edilen maaş⁷¹⁰, 600 kuruşu taamiye, 170 kuruşu dervişlerin nüzuratu, 75 kuruşu Filibe'den vakfa verilen pirinç nakliyesi, 75 kuruşu nühas (bakır), 200 kuruşu şem'i asel, 96 kuruşu şem'i revgan, 450 kuruşu revgan-ı zeyt, 100 kuruşu şamandiye? [şamandire] ve kandiller için olmak üzere toplam 3.446 kuruş istemiştir⁷¹¹.

Mütevelli vekili Mehmed Ali Bey taleplere tek tek cevap vermiştir. Buna göre; meşihat vazifesi için günlük 18 akçeden 54 kuruş, ihlas-ı şerif kiraatı vazifesi için 18 akçeden 54 kuruş, Ramazaniye için 54 kuruş ödeneceğini ifade etmiştir. Taamiye olarak dervişlere 600 kuruş değil de, vakfiyede belirtildiği üzere 126 kuruş verilecektir.

170 kuruş derviş nüzuratu, 75 kuruş pirinç nakliyesi ve 75 kuruş bakır kalayı için yapılan taleple ilgili olarak, bunlar vakfiyede olmadığından ödenemeyeceğini ifade etmiştir. Yine mütevelli vekili, bu nüzuratlar hangi dervişlere verilecektir? Tekkede kaç derviş vardır? Bu dervişler depremde nerede oturmuşlardır? Kalay akçesi hangi bakırları kalaylamak için verilecektir? gibi sorularla Abdülkadir Efendi'yi güç duruma düşürmeye çalışmış, ayrıca bakır ve mefruşatın da olmadığına dair bilgiler aldığını mahkemede ifade etmiştir. 200 kuruşluk şem'i asel talebiyle ilgili olarak, depremden beri cami harap durumda bulunduğundan ve evkaf hazinesi tarafından tamiratın tamamlanmadığından bu mumların yakılmadığı

⁷¹⁰ Bu 480 kuruş sadece bir şeyh için verilmemiş 1253 tarihinde bazı vakıf emlakinin satılması üzerine İstanbul'daki tekke personeli ile Balıkpazarı'nda bulunan personelin de maaşlarına zam yapılmıştı. Ayrıca o tarihte Ömer Rızai Efendi ölmüş, yerine oğulları Mehmed Kadri ile Abdülkadir geçmişti. Bu 480 kuruş Mehmed Kadri ile Abdülkadir'e 240'ar kuruş olarak takdir edilmişti. VGMA, Hüküm, Defter No: 966, s. 57.

⁷¹¹ BOA., EV.d/30156, s. 245.

söylenmiştir. 96 kuruş şem'i revgan ile ilgili vakfiyede bir hükmün olmadığı ifade edilmiştir. 450 kuruş zeytinyağı talebi için, cami içinde yakılmak üzere aylık beşer kıyyeden senelik 60 kıyye olduğu, ancak camiin hissesiyle tekkenin hissesinin ayrılması gerektiği ifade edilmiştir.

Mütevelli vekili kandiller ve şamandiriye vs. için vâkıfın koyduğu bu şart, depremden dolayı yerine getirilemediğinden haliyle böyle bir masrafı kabul edemeyeceğini, ödemelerin vakfiye şartları dairesinde yapılacağını vakfiye şartı dışında bir akçe bile ödeme yapılmayacağını, bunun da 11.032 kuruşluk bir meblağ olduğunu açıkça ifade etmiştir⁷¹².

Vakfın mütevelli vekili Mehmed Ali Bey yine, vâkıf İzzet Mehmed Paşa'nın vakıflarının kurulduğu günle bugünü arasında büyük farklar olduğunu, vakfın ciddi sarsıntılar geçirdiğini, o zamanki genişliği ile şimdikininki aynı olmadığını ortaya söylemiş, vakfın gelir kaynaklarından Atina'daki – Yenişehir ve Golos- arazisinin düşman eline geçtiğini ve mahvolduğunu ifade etmiştir⁷¹³. Yine mütevelli vekilinin söylediğine göre, İstanbul'daki vakıf gelir kaynaklarının kiralاریyla, nakitlerin neması öncelikle Safranbolu'daki vakıflara, ardından Balıkpazarı'ndaki camiye, üçüncü derecede tekkeye sarf edilecekti. Vekilin son söyledikleri oldukça ilginçtir. Çünkü İzzet Paşa Safranbolu ile Eyüp'teki vakıfları daha önce kurmuştur. Nasıl olmuştu da Balıkpazarı'ndaki cami tekkenin önüne geçmiştir. Bu bizim kanaatimizce vâkıfın bir tasarrufu değil, mütevelli vekilinin kendi takdirdir. Son olarak mütevelli vekili vâkıfın belirlediği miktarların dışına çıkamayacağını ve diğer hayratın harabiyetine sebep olabilecek bir manevi mesuliyetin altına

⁷¹² BOA., EV.d/30156, s. 245.

⁷¹³ Ancak gerçek hiç de öyle değildi. Çünkü Vakfın Atina'daki çiftlikleri ile diğer bütün gelir kaynakları vakfın müteveffa mütevellisi Mehmed Emin Efendi tarafından padişahın izniyle satılarak *akara tebdil* edilmişti. Atina'daki bütün emlak bir yük 34.782 kuruşa satılmıştı. Ancak vakfın mütevellisi bu parayı şahsi işlerinde kullanmış, geri ödeneceğine dair zeyil olarak kayıt düşülmüştü. Mehmed Emin Efendi bu parayı ödeyemeden vefat edince beytülmal tarafından borcun bir kısmı terekesinden bir kısmı varisleri vasıtasıyla sarraf Mardros'tan tazmin edilmişti. İEMŞS, Defter No: 476, vr. 50. Bilinçli ya da bilinçsiz çok akıllıca bir yol seçilmişti. Eğer bu şekilde yapılmasaydı, zaten buradaki gelir kaynakları elden çıkacaktı. Buradaki itirazımız sadece savunmadaki yanlış delillendirmeden kaynaklanmaktadır.

giremeyeceğini beyan etmiştir. Vâkîfın şartlarına göre vakfı yönetme zorunluluğuna değinerek savunmasını bitirmiştir 5 Ocak 1906 (9 Za 1323)⁷¹⁴.

Abdülkadir Efendi 14 Mart 1906 (18 M 1324) tarihinde devam edegelen mahkemelerden birinde, babası Şeyh Abdülkadir Efendi'nin 1283 yılına kadar senelik 480 kuruşu aldığını, H. 1284 tarihinden itibaren bu görev kendisine tevcih edildiğinden, 480 kuruşun bizzat kendisi tarafından 1308 tarihine kadar alındığını, bu tarihten sonrasının da vakıf yöneticilerine tenbih edilerek kendisine ödenmesini mahkemeden talep etmiştir⁷¹⁵.

Nihayetinde mahkeme meşihat vazifesi, *kayd-ı hayat* şartı ile verilegelen maaş, son muhasebedeki düzenlemeye göre⁷¹⁶ tekkeye ödenmeye devam etmesine, ancak deprem dolayısıyla görevler icra edilemediğinden dört senelik görevlerin tutarlarının ise hesaptan düşülmesine karar vermiştir. Başkalarının uhdesinde veya mahlûl durumda olan cihetlerin vazifeleri, mevlid, büyük mumlar gibi cami ile ilgili ödenekler de hesaptan düşülecektir. Yani bunlarla ilgili ödeme de yapılmayacaktır. Ancak cami ve tekke arasında olan şeyler hesaba dâhil edilmiştir. Bunlar şeyh efendiye izah edilecektir. Son olarak 1308 ile 1325 seneleri için talep edilen 25.816 kuruşun, muhasebe idaresinden senetlerle makbuzları olan 5.700, mütevelliden senetle aldığı 12.884 kuruş dâhil toplam 18.584 kuruşu düşülmüş, kalan 7.232 kuruştan 2.768 kuruşu mahkeme huzurunda verilmiş, bu şekilde taraflar aralarındaki alacak verecek meselesi kalmamış, aradaki husumeti de kaldırdıklarını beyan etmişlerdir 28 Mayıs 1908 (26 R 1326). Bu arada bu ödenen 2.768 kuruş, mütevellinin tevliyet hissesinden kassamlık dairesi tarafından düşülecektir 29 Mayıs 1908 (29 Ca 1326)⁷¹⁷.

⁷¹⁴ BOA., EV.d/30156, s. 245.

⁷¹⁵ BOA., EV.d/30156, s. 246-247.

⁷¹⁶ Bu muhasebe defteri elimizde olmadığı için tam olarak nasıl bir düzenleme yapıldığını bilemiyoruz.

⁷¹⁷ BOA., EV.d/30156, s. 246-247.

4.4.3. Vezir Tekke'de Post Kavgası⁷¹⁸

1911-1913 (H. 1329-1331) yılları arasında zamanın postnişin-i evveli Abdülkadir ve kardeşi postnişin-i sani olan Mehmed Said arasında postnişinlik kavgası cereyan etmiştir. Abdülkadir Efendi'nin vakfiyeye atfen iki iddiası vardı: birincisi, şeyh vefat ettiğinde *ekber* ve *erşed* evladın yerine geçeceğinden bahisle meşihat hakkının kendisinde olduğu; diğeri de vakfiyede meşihat görevini yürütenlere *sükna*, yani oturma hakkı verilen dergâhtaki evin kendisinde olduğu. Kardeşi Mehmed Said Efendi de 1866-1867'de (1283) babalarının ölümünden sonra kendisine yaşı küçük olduğundan dolayı postnişin-i sanilikle ilgili berat verildiği ve dergâhta oturma hakkı bulunduğu iddiasındaydı.

Esasında gelineen noktada her ikisi de kendi açılarından haklıydılar. Çünkü vakfiyeye göre, *Ömer Rızai Efendi intikâl-i dâr-ı bekâ eyledikde irşâda kâdir evlâd terk ider ise meşihat-i mezbûre evlâdının erşed ve ekberine virile*⁷¹⁹ diye şart-ı vâkıf mevcuttur. Ancak vâkıfın bu şartına rağmen, Ömer Rızai Efendi ölünce meşihat ciheti üç oğlu arasında paylaştırılmıştır. Meşihat dairesi maalesef bu noktada kritik bir yanılsa imza atmış, böyle bir uygulamayı başlatmıştır. Haliyle daha sonra meşihat görevi kardeşler arasında paylaştırılmalıdır. Sorunun müsebbibi şeyhler değil, meşihat meclisidir.

Şimdi iki kardeş arasındaki meselenin ayrıntılarına inebiliriz. 1866 (1283) yılında vefat eden Şeyh Abdülkadir'in iki oğlu vardı: Şeyh Abdülkadir ve Şeyh Mehmed Said Efendi. Şeyh Abdülkadir büyük çocuk ve Şeyh Mehmed Said küçük çocuktur. O tarihte her iki kardeşe bu vazife *munasafatan* paylaştırıldı. Gelirden her iki kardeş eşit şekilde faydalanacaktı, ancak Abdülkadir büyük kardeş olduğundan meşihat görevini yürütecekti. Şeyh Mehmed Said Efendi mahkemeye verdiği dilekçesinde, abisinin kendisinin küçük olmasını fırsat bilerek mağdur ettiğini, ailesinin maişetinin

⁷¹⁸ Bu meseleyi şu belgelerden özetlemeye çalıştık: İEMŞS, Defter No: 771, vr. 44; İEMŞS, Defter No: 771, vr. 45; İEMŞS, Defter No: 777, vr. 84; İEMŞS, Defter No: 778, vr. 97; İEMŞS, Defter No: 779, vr. 42; İEMŞS, Defter No: 779, vr. 43.

⁷¹⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 122.

temini için namusu dairesinde çalıştığını ve aynı zamanda Mustafa Paşa dergâhından da mezuniyet aldığını iddia etmiştir. Mehmed Said Efendi, kendisinin şikâyeti üzerine bir hissenin tarafına verildiğini, ayrıca camiin imamet ve hitabet cihetinin kendisine verildiğini, dergâhın içindeki camide imamlık yapmaya başladığını söylemiştir. Ancak Şeyh Abdülkadir tekkede ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Şeyh Abdülkadir'in eşi dışarıda olduğundan bir müddet sorun çıkmamış, eşi dergâha dönünce sorunlar baş göstermiş ve iddiasına göre, kardeşi tarafından dışarı atılmaya çalışılmıştır. Mehmed Said Efendi burada kendisinin de hakkı bulunduğu hareketle tekkeden çıkarılmaya direnmektedir ve mahkemeden kardeşini bu şekilde davranmaktan men etmesini istemektedir.

Şeyh Abdülkadir ise kendisi mahkemeye gelmeyip yerine vekilini göndermiştir. Vekil savunmasında, öncelikle meşihat cihetinin kırk yıldan beri müvekkilinde bulunduğunu, meşihatın ekber ve erşede verilmesinin vâkıfın şartı olduğunu belirtmiştir. On yıldır imam meşrutahanesinde ikamet etmekte olan Mehmed Said Efendi'nin yaklaşık bir buçuk yıl önce müvekkilini bir gece cebren dışarı attığını, bunun üzerine evkaf mahkemesi ve müteakiben meşihat meclisine müracaat edildiğini, burada Mehmed Said Efendi'nin ihracına karar verildiğini ifade etmiştir. Dava vekilinin iddiasına göre, buna rağmen Said Efendi dergâhın bir kısmında kalmak konusunda direnmektedir. Dava vekili dergâhın yetersizliğinden dolayı Said Efendi'nin burada kalmasının mümkün olmadığını söylemektedir. Çünkü dergâhta altı tane oda vardır. Ayrı bulunan iki odadan birisi dergâha, diğeri kahve ocağına aittir. Sofa üzerinde bulunan diğeri dört odanın birisi meşihata mahsus olup, diğeri de hareme aittir ve burada namahrem bulunmaktadır. Oysa Said Efendi'nin üzerinde imamet ve hitabete meşruta üç odası bulunduğu halde kanaatsizliğinden dolayı on seneden beri müvekkili Abdülkadir Efendi'ye birçok sıkıntılar yaşatmıştır.

İddialardan sonra kayıtlara bakılmış, bu kayıtlara göre, 24 Ağustos 1866 (12 R 1283) tarihinde her iki kardeşe meşihat beratla tevcih edilmiştir. Dergâhın bulunduğu 2.034 zira arsalı, su kuyusu ve müştemilatı bulunan

menzilin şeyh olanlara meşruta olduğu vakfiyede yazılıdır. Yani iddia edilen yer imamın oturması için değildir.

Mesele 25 Haziran 1911 (27 C 1329) tarihinde meşihat meclisine havale edilmiştir. Ancak Mehmed Said imtihandan kaçınmaktadır. Ayrıca vakfiyeye göre meşihatın ekber ve erşed evlada verilmesi, buraya atanacak kişinin mürşid-i kâmil olması, âlim ve fâzıl bulunması gibi şartları bulunmaktadır.

Abdülkadir Efendi birkaç ay sonra mahkemeye dilekçe vermiş, bilindik şeyleri tekrar ettikten sonra kardeşinin iki sene öncesinde kendisini görev yapmaktan mahrum hale getirdiği, *zokak ortalarında sürünmekte* olduğu iddialarında bulunmuştur. Dergâhın altı odadan müteşekkil bulunduğunu, kardeşine yer olmadığını ve çıkarılması gerektiğini söylemiştir. Kardeşi ise savunmasında, hala yarım hissenin kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. 31 Ekim 1911 (8 Za 1329) tarihine gelindiğinde hukuki problemler devam ediyor, mesele bir türlü çözüleliyordu.

Ancak ertesi yıl 23 Haziran 1912 (8 B 1330) tarihinde mahkemeden Mehmed Said Efendi'yi üzecek bir karar çıkmıştır. Abdülkadir Efendi'nin 46 yıldır bu işi yürüttüğü, ayrıca kendisinin de imamet ve hitabet vazifesini yürüttüğünden hareketle, meşihatın her iki hissesinin müstakil hale getirilerek Abdülkadir Efendi'ye berat verilmesi ilam olunmuştur.

Ancak buna rağmen sorunlar bitmek bilmemiştir. Çünkü Abdülkadir Efendi hala kardeşinin burayı fuzuli bir şekilde işgal ettiğinden, ayrıca teberrukat eşyasını teslim etmediğinden yakınıyor ve gerekenlerin yapılmasını istiyordu. Fakat Mehmed Said çok ilginç bir şekilde ve mahkeme kararına rağmen direnmeye devam ediyor, kardeşinin iddiasının *mugayir-i hareket* olduğunu söylüyordu. Ancak mahkeme 21 Aralık 1912 (11 M 1331) tarihinde ikinci kez Said Efendi'yi haksız bulmuş, böylece karar pekişmişmiştir.

Aslında yaşananlar trajikomik bir durumdur. Çünkü bu kararlardan önce (1329 yılından önce), -daha doğrusu bu davalar başlamadan önce- aynı

konuda karar verilmiş, Mehmed Said Efendi nasıl olduysa defalarca mahkeme kararına rağmen meseleyi başa çevirmiş, hatta Said Efendi'nin zabıta marifetiyle buradan çıkarılması için Şeyhülislam Musa Kazım Efendi tarafından emniyetle yazışmalar bile yapılmıştı. Said Efendi'de o tarihlerde burayı terk edeceğini ancak üzerinde bir takım teberrukât eşyası bulunduğundan hazine-i evkaftan bir memurun hazır bulundurulmasını bile istemişti⁷²⁰.

Aslında bu yaşanan olaylar bize devletin yaşadığı siyasi buhranın bütün kurum ve kuruluşlara da yansıdığını, İzzet Mehmed Paşa Vakıflarının da bundan farklı bir durumda olmadığını göstermektedir.

⁷²⁰ BOA., DH.EUM.THR, Dosya No: 48, Gömlek No: 22; Yazışmalar 16 Temmuz-31 Ağustos 1910- (3 Temmuz 1326 ile 18 Ağustos 1326) arasında gerçekleşti.

5. VAKIFLARIN EKONOMİK YAPISI

5.1. Gelir Kaynakları

Cami, çeşme, mektep, medrese, tekke gibi hayrat türünden müesseselerin hayatiyetini ve faaliyetlerini sürdürebilmeleri için, onlara gelir kaynaklarının tahsis edilmesi kaçınılmaz bir durumdu. Çünkü vakıflarda mütevellisinden hizmetlisine birçok personel istihdam edilmekteydi. Haliyle bu personelin ihtiyaçlarının karşılanması bir zorunluluk olarak ortada durmaktaydı. Onların iyi ve hayırlı niyetlerle kurulmaları varlıklarını devam ettirebilmeleri için yeterli değildi. Çünkü her hizmetin bir külfeti, bir yükü olmalıydı ve bu yük, yeterli gelir kaynaklarının olmasıyla kaldırılabilirdi⁷²¹. Ayrıca yaptırılan bu eserler, deprem, yangın gibi afetlerle karşılaşılabilecekleri gibi zamanla tamire muhtaç duruma da gelebilirlerdi. Böyle durumlarda sorunlar nasıl çözülecekti? Bu tarihsel tecrübeler bize vakıf eserlerinin uzun süre varlığını sürdürebilmelerinin ön koşulunun, onlara giderlerinin rahatça karşılanabilmesi için tahsisatlar yapmak olduğunu göstermektedir.

Peki, vakıfların devamını sağlayacak bu gelir kaynakları nelerdi? Bu kaynaklar tarımsal nitelikli olarak köy ve mezraların aşar ve mukataa gelirleri olabileceği gibi, çiftlikler, madenler, ormanlar ve zeytinlikler de olabilirdi. Ayrıca vakıf gayrimenkulleri arasında gösterilen menziller, dükkânlar, küçük fabrika niteliğinde olan sınai tesisler de olabilirdi. İzzet Mehmed Paşa yaptırmış olduğu hayrat türü eserlerinin giderlerinin karşılanabilmesi için başta İstanbul olmak üzere, Safranbolu, Atina, İzmir ve Manisa'da sahip olduğu zirai ve bina nitelikli birçok gelir kaynağını bu hayır kurumlarına tahsis etmiştir. Birçok vakıf çalışmasında vakıfların gelir kaynakları zirai ve bina nitelikli gelir kaynakları diye tasnif edilirken biz çalışmamızda vakfedildikleri yerlere göre tasnif etmeyi daha uygun bulduk.

⁷²¹ UNAN, a.g.e, s. 98.

5.1.1. İstanbul'daki Gelir Kaynakları

İzzet Mehmed Paşa vakıflarının İstanbul'daki gelir kaynaklarının tamamına yakını bina nitelikli idi. Bu binaların çok büyük bir bölümünü menziller oluşturmakla birlikte bir kısmı da han ve dükkân gibi gelir kaynaklarından oluşmaktaydı.

İzzet Mehmed Paşa öncelikle İstanbul'un çeşitli semtlerinde elinde bulundurduğu mevcut menziller ile vakfa yeni akarlar alınması için vakfettiği paralarla satın aldığı/aldırdığı toplam ellinin üzerinde menzili vakıflarına gelir kaynağı olarak bıraktı. İzzet Mehmed Paşa'dan sonra da vakfa yeni menziller alınmaya devam edildi. Bu menzilleri imar görmüş, içinde oldukça yüksek gelire sahip insanların yaşadığı lüks konutlar olarak değerlendirmek elbette yanlış olmayacaktır. İzzet Mehmed Paşa vakfiyelerinde bu menzillerin konumları, alanları, etrafında bulunan yapılar, hangi birimlerden oluştuğu ve hatta bahçelerindeki ağaç türlerine varıncaya kadar ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Menziller zemin kat hariç genelde iki kattan oluşuyordu. Dâhiliye ve hariciye olarak adlandırılan bu bölümlerin her bir katında çeşitli ebatlarda irili ufaklı odalar, sofalar, divanhaneler, tuvaletler, hamamlar, mutfaklar, su hazineleri, kömürlükler, taş musluklar, camekânlı odalar, havuzlar, bina içinde köşk olarak nitelenen tezyinatlı odalar, çamaşırhaneler, dehlizler, ahırlar, koğuşlar gibi sayısını daha çok artırabileceğimiz bölümler bulunuyordu. Bu binaların genelde etrafı taş duvarla çevriliydi ve içinde su kuyuları, meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçeler mevcuttu. Vâkıf vakfiyelerde belirtildiği üzere bu menzilleri bilirkişinin tayin ettiği fiyatla sahiplerinden alarak vakıflarına gelir kaynağı olarak tahsis etti. Bu menziller hakkındaki bilgiler vakfiye ve çeşitli arşiv belgelerinde bulunmaktadır.

Şimdi bu menzillerin fiziki konumlarını, içerdikleri parçaları ve yerlerini öncelikle vakıfların kurulduğu tarih olan **4 Şubat 1796 (25 Receb 1210) tarihli vakfiyeye** göre tahlil etmeye çalışalım:

5.1.1.1. Zübeyde Hanım Menzili

Bu menzil Halil Hamid Paşa'nın kızı ve İzzet Mehmed Paşa'nın da eşi olan Zübeyde Hanım'a aitti. Menzil İstanbul Bozdoğan Kemerı civarında bulunan Kalenderhane Mahallesi'ndeki 12.003 ziralık⁷²² arsa üzerinde kurulmuştu ve arsası Hümaşah Sultan Vakfından senelik 2.160 akçe, Hatice Sultan vakfından da 5.760 akçe *mukataa-i kadimeliydi*. Menzilin dâhiliyesi üst katta dört büyük oda, iki sofa, divanhane, abdesthane, kenef, bir taş musluk, bir fevkani hamam; orta katta yine dört büyük oda, iki sofa, divanhane; alt katta bir kargir mutfak, bir kargir kömürlük, bir kargir kahve odası, ahşap iki oda, fevkani iki taş oda, sofa, altında mahzen ve bir avlu, meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçe, sokak kapısı; hariciyesi fevkani bir büyük oda, bitişiğinde iki küçük oda, iki sofa, bir divanhane, bir taş musluk ve bir büyük mabeyn odası, "zül-vecheyn" adlı mahallinde bir büyük köşk, bir küçük köşk, ortada büyük koğuş, on bir tane küçük oda, altında bir koğuş, bir küçük oda, altında bir saraydar odası, iki kapıcı odası, bir kargir su hazinesi, bir avlu sokak kapısı, bahçe, "zülvecheyn" tabir edilen bahçede bir köşk ve iki küçük oda, bitişiğinde tahtani taş oda, fevkani su hazinesi, bir camekân, bir hamam, mukabilinde bir havuz, taş musluklar, abdesthane, kenef, sokak kapısı, su yolu ile suyunu da ihtiva ediyordu⁷²³.

5.1.1.2. Nefise Hanım Menzili

İstanbul Kaptan İbrahim Paşa Camii civarındaki Süleymaniye Mahallesi'nde bulunan menzil, İzzet Mehmed Paşa'nın eşi Nefise Hatun'a ait olup Hümaşah Sultan vakfından 3.600 akçe *mukataa-i kadimeliydi*. 2.785,5 zira arsa üzerindeki menzilin dâhiliyesi üst katta iki oda, bir camekân odası, bir kargir hamam, soğukluk, altında kargir mutfak, tahtani ve fevkani kargir su hazinesi, iki büyük sofa, abdesthane, tuvalet, divanhane, ortada iki oda, kiler,

⁷²² Zira' Osmanlılarda kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimidir. Kaynaklarda 1 zira 75-90 cm arasında değişir. Fehmi Yılmaz'a göre 1 zirâ' 75,8 cm, Mehmet Ali Ünal'a göre, 54,04 cm.dir. YILMAZ, **a.g.e.**, s. 37; Mehmet Ali ÜNAL, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, s. 749. Arada çok ciddi farklılıklar olduğundan dolayı belgelerde geçtiği gibi zirâ' olarak vermeyi daha uygun gördük.

⁷²³ VGMA, İMPV, Defter No:1624, s. 2-3.

karşısında bir büyük cariyе odası, bitişiginde bir küçük oda, abdesthane, tuvalet, tahtani kiler, bir oda, altında çamaşırhane, mutfak, kömürlük, bir avlu, bir bahçe, orta kapı, sokak kapısı, hariciyesi üst katta bir büyük oda, iki vasat oda, kiler, iki büyük sofa, bir dühani odası, divanhane, abdesthane, kenef, bir mabeyn odası, bitişiginde iki oda, abdesthane, tuvalet, orta katta bir koğuş, bir küçük oda, bir kahve odası, abdesthane, tuvalet, altında bir oda, ahır, kömürlük, bir avlu, bir bahçe, sokak kapısı, su yolu ve bir masura sudan müteşekkildi⁷²⁴.

5.1.1.3. Abdülhamid Efendi Menzili

Şehzade Camii yakınlarında Baba Hasan İlmî Mahallesi'nde Abdülhamid Efendi ve annesi Hatice Hatun'dan bilirkişinin tayin ettiği fiyatla satın alınan bu menzil, 1.912,5 zira arsa üzerindeydi. Menzilin üst katında, dâhiliyesi üç büyük oda, bir küçük oda, dehliz, kenef, abdesthane, gasilhane; alt katta kiler, mutfak, kömürlük, iki su kuyusu, zemin altında mahzen, hariciyesi iki büyük oda, bir küçük oda, dehliz, kenef, abdesthane; altta bir koğuş, ahır, bir su kuyusu, mahzen sokak kapısı bulunmaktaydı⁷²⁵.

5.1.1.4. Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mahallesi'ndeki Menzil

Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mahallesi'nde 120 ziralık arsa üzerinde bulunan menzil, fevkani iki oda, bir su kuyusu ve sokak kapısını kapsıyordu⁷²⁶.

5.1.1.5. Demirkapı'da Daye Hatun Mahallesi'ndeki Menzil

Demirkapı ve Daye Hatun Mahallesi'nde bulunan menzil, dahiliyesi fevkani üç oda, bir sofa, dehliz; orta katta iki oda, bir sofa, bir tuvalet, bir abdesthane; altta bir mahzen, mutfak, bir hamam, üzerinde tahtaboş⁷²⁷;

⁷²⁴ VGMA, İMPV, Defter No:1624, s. 3

⁷²⁵ VGMA, İMPV, Defter No:1624, s. 3-4

⁷²⁶ VGMA, İMPV, Defter No:1624, s. 4

⁷²⁷ 1. Damın düz bir bölümü ki en çoğu çamaşır sermeye yarar ve çinko ile döşeli bulunur. 2. Arap evlerinde bir yüzü iç avluya açılan oda.

hariciyesi başka bir kimsenin mülkü olan 37 zira bakkal dükkânı üzerinde bir oda, bir kahve odası, bir sofa, bilinen diğer müştemilatı kapsıyordu⁷²⁸.

5.1.1.6. Eyüp Servi Mahallesi'ndeki Menzil

Eyüp'te Servi Mahallesi'nde bulunan menzil 2.034 ziralık arsali idi ve içinde su kuyusu, su yolu ve tatlı suyu da içeriordu. Ancak nedense bu menzilin fiziki özelliklerinin açıklanmasından sarfınazar edilmiştir⁷²⁹.

5.1.1.7. Aliye Hanım Menzili

İzzet Mehmed Paşa İstanbul Süleymaniye Camii civarında Hoca Gıyaseddin Mahallesi'ndeki bu menzili mahalle sakinlerinden Aliye Hanım'dan satın almıştı. 600 ziralık arsa üzerinde bulunan menzil, dahiliyesi üst katta üç oda, bir sofa, hazine odası, kenef; orta katta üç oda, bir camlı oda, kenef; hariciyesi fevkani üç oda, bir kahve odası, kiler; alt katta mutfak, hamam, iki su hazinesi, ahır, mahzen, su yolu ile birlikte tatlı sudan oluşuyordu⁷³⁰.

Görüldüğü üzere İzzet Mehmed Paşa vakıflarını kurarken, yani ilk vakfiyede, İstanbul'un farklı semtlerindeki çeşitli büyüklükteki yedi menzili satın alarak vakıflarına gelir kaynağı olarak tahsis etti. Ancak Paşa bu menzillerle de yetinmemiş tam iki hicri yıl sonra aynı ay ve günde -25 Receb 1212 (13 Ocak 1798) tanzim ettirdiği zeyil vakfiyeyle vakıflarına yeni gelir kaynakları ilave etmeye devam etmiştir: Bu akarlar şunlardır:

5.1.1.8. Demirkapı'daki Menzil

İzzet Mehmed'in, Demirkapı civarında kıymeti mukabilinde aldığı 600 ziralık arsaya sahip menzil, dahiliyesi üst katta dört oda, bir sofa, bir tahtaboş, bir dehliz, bir kenef; orta katta iki oda, bir sofa, bir hamam, dehliz,

⁷²⁸ VGMA, İMPV, Defter No:1624, s. 4

⁷²⁹ VGMA, İMPV, Defter No:1624, s. 4

⁷³⁰ VGMA, İMPV, Defter No:1624, s. 4

kenef; alt katta bir kargir mutfak, su kuyusu, kiler; hariciyesi, üstte bir oda, sofa, ortada iki oda, sofa, kenef, altta bir oda, bir anbar, bir ahır, bir su hazinesi, bir avlu, nısf çuvaldız tatlı suyu müştemildi⁷³¹.

5.1.1.9. Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'ndeki Menzil

Kapan-ı Dakik (Unkapanı) kapısı içinde Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'nde 436 ziralık arsa üzerine yapılmış olan menzil, dahiliyesi üst katta dört oda, iki sofa, divanhane, abdesthane, kenef, gasilhane; orta katta üç oda, bir mutfak, kenef, mahtab (odunluk), kömürlük, orta kapısı hariciyesi üç oda, bir sofa, divanhane, abdesthane, kenef, ahır, avlu, bir bahçe, su kuyusu ve sokak kapısından oluşuyordu⁷³².

5.1.1.10. Nuru Osmaniye'deki Menzil

Nur-ı Osmaniye Mahallesi civarında Servi (Serveri) Mahallesi'nde bulunan 963 ziralık arsaya sahip bu mülk menzilin arsası yıllık 2.220 akçe mukabilinde Mahmud Paşa Vakfı'ndan mukataa yöntemi ile kiralanmıştı. Menzilin dâhiliyesinin üst katında iki oda, bir sofa, divanhane, abdesthane, kenef, orta katta, bir oda, bir hamam, bir camekân, divanhane, bir sofa, abdesthane, kenef, alt katta, bir kiler, bir kömürlük, bir bahçe, bahçe içinde bir köşk, havuz, fıskiye, zir-i zemin mahzen, bir avlu, orta kapısı, hariciyesi üst katta, bir oda, bir mabeyn odası, bir sofa, divanhane, orta katta, bir oda, bir mabeyn odası, divanhane, abdesthane, kenef, alt katta bir küçük oda, bir ahır, bir avlu, bir miktar tatlı suyu vardı⁷³³.

5.1.1.11. Süleymaniye'deki Menzil

Süleymaniye civarında Samanveren Mahallesi'nde bulunan menzil 2.300 ziralık arsa üzerine yapılmıştı. Menzil dahiliyesi üst katta iki oda, bir sofa, abdesthane, kenef, orta katta, bir oda, bir sofa, kiler, bir kargir hamam, camekân odası, alt katta bir küçük oda, cariyeye odası, bir kiler, kenef mutfak,

⁷³¹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 49-50.

⁷³² VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 50-51.

⁷³³ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 51-52.

meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçe, kargir mahzen, bitişiğinde boş arsa, su kuyusu, hariciyesi üst katta bir oda, iki sofa, abdesthane, kenef, iki mabeyn odası, orta katta, iki oda, bir küçük oda, iki sofa, iki mabeyn odası, abdesthane, kenef, alt katta bir koğuş, abdesthane, kenef, bir ahır, samanlık, meyveli bahçe, su kuyusu, orta kapı bitişiğinde bir kargir su hazinesi, orta kapısı, bir masura tatlı suyu kapsıyordu⁷³⁴.

5.1.1.12. Belban Ağa Mahallesi'ndeki Menzil

Belban Ağa Mahallesi'nde bulunan menzilin arsası Kara Hamza Vakfından 360 akçe mukataalıydı. 691,5 zira 7 parmaklık arsa üzerine bina edilmiş menzil, dahiliyesi üst katta iki oda, bir sofa, divanhane, abdesthane, kenef, orta katta, bir oda, mabeyn odası, divanhane, abdesthane, kenef, hamam, alt katta bir oda, mutfak, kiler, kömürlük, kenef, çamaşırhane, avlu, sarnıç, bir bahçe, orta kapısı hariciyesi üst katta bir oda, iki sofa, divanhane, abdesthane, kenef, orta katta iki oda, divanhane, abdesthane, kenef, alt katta kahve odası, altında ahır, kenef, bitişiğinde su hazinesi, bir bahçe, zir-i zemin mahzen, yarım masura tatlı su ve sokak kapısını müştemil bulunuyordu⁷³⁵.

5.1.1.13. Kâtip Şemseddin Mahallesi'ndeki Menzil

Süleymaniye Camii civarında Kâtip Şemseddin Mahallesi'nde bulunan menzilin arsası Mimaristan Vakfı'ndan senelik 720 akçe mukataa-i kadime ile kiralıydı. 1.898 ziralık arsa üzerine yapılmış menzil dahiliyesi üst katta, dört büyük oda, iki küçük oda, bir sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet, orta katta, yine dört büyük oda, bir sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet, alt katta iki oda, iki kiler, bir kargir hamam, iki camekân, mutfak, kömürlük, mahtab (odunluk), bir miktar meyveli bahçe, hariciyesi üst katta dört büyük oda, iki sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet, orta katta üç oda, divanhane, abdesthane, tuvalet, alt katta bir kapıcı odası, ahır, samanlık, anbar, iki kargir

⁷³⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 53-55.

⁷³⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 55-57.

su hazinesi, yarım masura tatlı su, bir avlu, dâhiliye ve hariciyesi altı adet kargir mahzen, orta kapı ve sokak kapısından müteşekkildi⁷³⁶.

5.1.1.14. Kızıлтаş Mahallesi'ndeki Menzil

Kızıлтаş Mahallesi'nde bulunan menzil 1.008 zira 8 parmaklık arsa üzerine bina edilmişti. Dahiliyesi üst katta üç oda, bir sofa, abdesthane, kenef, tahtaboş, divanhane, orta katta, bir küçük cariyeye odası, fevkani kargir hamam, camekân odası, fevkani bahçe, alt katta mutfak, kömürlük, kenef, büyük ve küçük fevkani ve tahtani taş oda, su hazinesi, orta kapı ve hariciyesi üst katta iki oda, bir kahve odası, bir sofa, abdesthane, kenef, bir miktar divanhane, ortada iki oda, bir sofa, divanhane, abdesthane, kenef, alt katta bir ahır samanlık, mutfak ve sokak kapısı bulunuyordu⁷³⁷.

5.1.1.15. Saraç İshak Mahallesi'ndeki Menzil

Saraç İshak Mahallesi'nde 143,5 zira 6 parmaklık arsa üzerine yapılmış olan menzil dahiliyesi üst katta iki oda, bir sofa, abdesthane, tuvalet, orta katta bir oda, bir sofa, bir kahve odası, abdesthane, tuvalet, alt katta mutfak, kömürlük, bir su kuyusu, bir avlu, orta kapısı hariciyesi üst katta bir oda, bir sofa, alt katta bir oda, tuvalet, altında ahır, bir avlu, sokak kapısından oluşuyordu⁷³⁸.

5.1.1.16. Atik Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

Laleli civarında Atik Mesih Paşa Mahallesi'nde bulunan arsa senelik 240 akçe mukataa ile Kamer Hatun Vakfı'ndan kiralanmıştı. 333 ziralık arsa üzerinde kurulmuş menzil ise, üst katta iki oda, bir sofa, abdesthane, kenef, orta katta iki oda, bir sofa, abdesthane, kenef, alt katta iki oda, kenef, zir-i zemin mutfaktan oluşuyordu ve dört tarafı da taş duvarla çevriliydi⁷³⁹.

⁷³⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 57-59.

⁷³⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 59-61.

⁷³⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 61-62.

⁷³⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 62-63.

5.1.1.17. Atik Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Diğer Menzil

Atik Mesih Paşa Mahallesi'nde 963 ziralık arsa üzerine yapılmış menzil, dahiliyesi üst katta iki oda, bir setli sofa, divanhane, abdesthane, kenef, orta katta yine iki oda, bir küçük oda, divanhane, abdesthane, kenef, tahtessema kargir hamam, camekân odası, mutfak, zir-i zemin mahzen, su kuyusu, kömürlük, kenef, orta kapısı hariciyesi üst katta bir oda, bir küçük oda, bir setli sofa, divanhane, kenef, orta kapı ve orta katta iki oda, bir kahve odası, abdesthane, kenef, alt katta kargir su hazinesi, kömürlük, kenef, bir avlu, sokak kapısını müştemil bulunuyordu⁷⁴⁰.

5.1.1.18. Cezeri Kasım Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Cezeri Kasım Paşa Mahallesi'nde bulunan ve 1.150 ziralık arsa üzerine yapılmış olan menzil, dahiliyesi fevkani iki oda, bir sofa, dehliz, divanhane, abdesthane, tuvalet, tahtani dört oda, sofa, dehliz, sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet, bir kargir hamam, bir bahçe ve zir-i zemin büyük mahzen, yine bir kargir hamam, mutfak, üç adet su kuyusu, hariciyesi fevkani iki oda, sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet, tahtani iki oda, sofa, divanhane, ahır, sokak kapısını müştemildi⁷⁴¹.

5.1.1.19. Emir Cami Mahallesi'ndeki Menzil

Demirkapı civarındaki Emir Camii Şerif Mahallesi'nde bulunan ve 425 ziralık arsa üzerine yapılmış olan menzil, dahiliyesi üst katta iki oda, bir sofa, kenef, abdesthane, orta katta iki oda, bir sofa, kenef, abdesthane, alt katta bir mutfak odası, bir kömürlük, bir mahtab (odunluk), kiler, hariciyesi üst katta iki oda, bir sofa, bir kenef, abdesthane, orta katta iki oda, bir sofa, kenef, abdesthane, alt katta bir koğuş, kömürlük, ahır, samanlık, avlu, bir taş kule, yarım masura tatlı su, orta kapı ve sokak kapısından oluşuyordu⁷⁴².

⁷⁴⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 63-65.

⁷⁴¹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 65-66.

⁷⁴² VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 66-67.

5.1.1.20. Mustafa Bey Mahallesi'ndeki Menzil

Mustafa Bey Mahallesi'nde bulunan arsa yıllık 180 akçe mukataa ile Elaldı Vakfı'ndan kiraliydi. 1.555,5 ziralık arsa üzerine yapılmış menzil, dahiliyesi üst katta üç oda, divanhane, abdesthane, tuvalet, orta katta üç oda, divanhane, abdesthane, tuvalet, bir küçük kiler, alt katta bir küçük oda, gasilhane, tuvalet, kömürlük, kargir mutfak, iki adet su kuyusu, bir sokak kapısı, orta kapı ve hariciyesi bir oda, bir sofa, alt katta yine bir oda, altında ahır, tuvalet, abdesthane, bir miktar sofa, avlu, dahiliyesi meyveli ve meyvesiz bahçe, dört tarafı taş duvarla çevriliydi⁷⁴³.

5.1.1.21. Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Kapan-ı Dakik (Unkapanı) civarında Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'ndeki menzil, üst katta iki oda, kenef, abdesthane, divanhane, orta katta yine iki oda, kenef, abdesthane, divanhane, bir kargir mahzen, bir kargir mutfak, alt katta bir oda, mutfak, bir su kuyusu, bir bahçe, sokak kapısını müstemil 395 ziralık arsadan oluşuyordu⁷⁴⁴.

5.1.1.22. Hoşkadem Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Şehzade Camii civarında Hoşkadem Mahallesi'nde bulunan 100 ziralık arsa üzerine yapılmış menzil, fevkani bir oda, bir sofa, mutfak, kenef, bir müşterek tatlı sudan oluşuyordu⁷⁴⁵.

5.1.1.23. Molla Hüsrev Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Şeyh Ebul Vefa civarında Molla Hüsrev Mahallesi'nde 550 ziralık arsa üzerine yapılmış olan menzil, hariciyesi fevkani ve tahtani üç oda, bir sofa, bir kenef, bir ahır; dahiliyesi fevkani ve tahtani üç oda, divanhane,

⁷⁴³ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 68-69.

⁷⁴⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 69-70.

⁷⁴⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 70-71.

dehliz, kenef, hamam, mutfak, bir tatlı su, bahçe ve bir avludan müteşekkildi⁷⁴⁶.

5.1.1.24. Kemal Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Kemal Paşa Mahallesi'nde 810,5 ziralık arsa üzerine yapılmış olan menzil, dahiliyesi üst katta üç oda, bir sofa, bir küçük oda, divanhane, abdesthane, kenef, tahtessema, orta katta üç oda, divanhane, abdesthane, kenef, alt katta bir kargir hamam, camekân odası, bir zir-i zemin kargir mahzen, bir su kuyusu, kargir mutfak, kömürlük, kenef, bir miktar meyveli bahçe, orta kapı ve hariciyesi üst katta bir kargir oda, sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet, orta katta bir büyük oda, divanhane, abdesthane, kenef, alt katta bir küçük oda, ahır, kömürlük, bir kargir su hazinesi, samanlık, avlu, sokak kapısından oluşuyordu⁷⁴⁷.

5.1.1.25. Akbıyık Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul Akbıyık Mahallesi'nde bulunan arsanın Akbıyık Camiine senede 15 akçe mukataa-i kadimesi vardı. 608 ziralık arsa üzerine yapılmış olan menzil üst katta bir oda, bir küçük oda, kiler, bir tahtessema, bir kenef, orta katta iki oda, bir kiler, divanhane, kenef, alt katta bir oda, bir kargir su hazinesi, bir kargir mutfak, bir kömürlük, bir kenef, bir hamam, bir camekân, bir su kuyusu, bir bahçe, orta kapı, hariciyesi fevkani bir oda, sofa, divanhane, alt katta bir kahve odası, abdesthane, kenef, ahır, samanlık, kömürlük, bir avlu ve sokak kapısını ihtiva ediyordu⁷⁴⁸.

5.1.1.26. Gedik Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul Gedik Paşa Mahallesi'nde bulunan ve 140 ziralık arsa üzerine yapılmış menzil fevkani iki oda, tahtani bir oda, kenef, abdesthane, mutfak,

⁷⁴⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 71-72.

⁷⁴⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 72-73.

⁷⁴⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 73-75.

bir su kuyusu, kargir mahzen, meyveli ve meyvesiz bahçe, sokak kapılarını müştemildi⁷⁴⁹.

5.1.1.27. Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Kapan Dakik civarında Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'nde bulunan menzil, dahiliyesi üst katta iki oda, bir sofa, orta katta iki oda, sofa, kenef, abdesthane, alt katta bir mutfak su kuyusu, zir-i zemin mahzen, bir avlu, bahçe, hariciyesi bir oda, kenef, sokak kapısını müştemildi ve 218 ziralık arsa üzerine kuruluydu⁷⁵⁰.

5.1.1.28. Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

İzzet Mehmed Paşa İstanbul'da Laleli Çeşme civarında Mesih Paşa Mahallesi'nde bulunan fevkani iki oda, divanhane, gasilhane, tuvalet, orta katta iki oda, divanhane, sofa, tuvalet, abdesthane, alt katta bir oda, altında zir-i zemin mahzen, mutfak, kömürlük, bir su kuyusu, sokak kapısını müştemil yaklaşık 804,5 ziralık arsa üzerine kuruluydu⁷⁵¹.

5.1.1.29. Fethiye'deki Menzil

Fethiye civarında dahiliyesi fevkani dokuz oda, beş sofa, orta katta üç oda, bir tuvalet, bir hamam, bir mutfak, bir tuvalet, hariciyesi iki oda, bir kahve odası, bir tuvalet, ahır, üstünde bir oda, samanlık, tuvalet, bir avlu, sokak kapısını müştemil 876,5 ziralık arsa üzerine kuruluydu⁷⁵².

5.1.1.30. Atik İbrahim Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Uzunçarşı civarında Atik İbrahim Paşa Mahallesi'nde 2.600 ziralık arsaya sahip bu büyük mülk menzilin 430 zirai Abdi Bey Vakfı'ndandı. Kalan 2.170 ziralık hariciyesinin arsası İbrahim Paşa Vakfından her gün 5 akçe mukataai kadime ile kiralanmıştı. Menzil, üst katta dört oda, bir mabeyn

⁷⁴⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 75-76.

⁷⁵⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 76-77.

⁷⁵¹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 77.

⁷⁵² VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 77-78.

odası, divanhane, abdesthane, tuvalet, orta katta dört oda, bir kahve ocağı, iki sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet, alt katta iki koğuş odası, iki ahır, bir su kuyusu, su hazinesi, bir avlu, dört mahzen, üzerlerinde fevkani bahçe, sokak kapısını ve diğer müştemilatı ihtiva ediyordu⁷⁵³.

5.1.1.31. Daye Hatun Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Demirkapı civarında Daye Hatun Mahallesi'nde bulunan 180 ziralık arsa üzerine kurulmuş menzilin dahiliyesi üst katta bir büyük oda, iki küçük oda, bir sofa, orta katta bir küçük oda, bir sofa, bir tuvalet, tahtesema, alt katta bir mutfak, bir su kuyusu, bir kömürlük, bir bahçe, hariciyesi bir büyük oda, bir küçük oda, abdesthane, bir tuvalet, tahtani bir küçük oda, bir ahır, tuvalet, ocak, orta kapı, dört tarafı taş duvarla çevriliydi⁷⁵⁴.

5.1.1.32. Saraçhane Başında Dülgeroğlu Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Saraçhane başında Dülgeroğlu Mahallesi'nde dahiliyesi üst katta bir büyük oda, bir küçük oda, divanhane, abdesthane, tuvalet, orta katta bir büyük oda, bir küçük oda, bir küçük sofa, dehliz, gasilhane, abdesthane, tuvalet, alt katta bir mutfak, su kuyusu bir bahçe, orta kapı ve hariciyesi bir oda, bir avlu, sokak kapısını müştemildi. Menzil 332,5 ziralık bir arsanın içindeydi⁷⁵⁵.

5.1.1.33. Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Laleli civarında Mesih Paşa Mahallesi'nde 184 ziralık bir arsa üzerindeki menzil, üst katta iki oda, sofa, tuvalet, abdesthane, iki tahtesema, orta katta, iki oda, tuvalet, abdesthane, alt katta bir kiler, bir mutfak, bir ahır ve bir su kuyusu, meyveli bahçeyi müştemildi⁷⁵⁶.

⁷⁵³ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 78-80.

⁷⁵⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 80-81.

⁷⁵⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 81-82.

⁷⁵⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 82-83.

5.1.1.34. Saraç İshak Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Saraç İshak Mahallesi'nde bulunan menzil dâhiliyesi üst katta ocaklı bir oda, içinde bir sandık odası, bir büyük bir küçük oda, bir büyükçe oda, dehliz, bir miktar divanhane, sofa, bir tuvalet, iki abdesthane, merdivenli mabeyn yolu, orta katta iki oda, bir tuvalet, abdesthane, dehliz, alt katta büyük ve küçük iki kargir hamam, camekân, zir-i zemin bir mahzen, iki su kuyusu, mutfak, kiler, kömürlük, iki tuvalet, su hazinesi, meyveli meyvesiz bir bahçe, orta kapısı Pirinççi sokağına bağlanan harem kapısı, hariciyesi üst katta bir büyük ve bir küçük oda, mabeyn odası, sofa, bir miktar divanhane, orta katta bir koğuş, tuvalet, abdesthane, alt katta bir ahır, bir su kuyusu, bir avlu, samanlık, kömürlük, arpa anbarı, sokak kapısı ve dört tarafı taş duvarla çevrili 1.500 ziralık arsa içindeydi⁷⁵⁷.

5.1.1.35. Âşık Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

Âşık Paşa Mahallesi'nde bulunan menzil, hariciyesi fevkani bir oda, bir kahve odası, sofa, kenef, altında ahır, bir su kuyusu, dahiliyesi iki oda, bir sofa, bir abdesthane, bir kenef, orta katta iki oda, bir hamam, mutfak, kiler, meyveli ve meyvesiz bahçeyi müstemil 1.075 ziralık bir arsa içindeydi⁷⁵⁸.

5.1.1.36. Eyüp'te Kiremitçi Süleyman Mahallesi'ndeki Menzil

Eyüp'te Kiremitçi Süleyman Mahallesi'nde dahiliyesi üst katta beş oda, iki küçük oda, abdesthane, divanhane, tuvalet, orta katta büyük küçük altı oda, sofa, abdesthane, tuvalet, alt katta bir hamam, camekân, mutfak, kiler, mahtab (odunluk), kömürlük, iki küçük mabeyn odası, su hazinesi, meyveli meyvesiz bahçe, orta kapı hariciyesi üst katta üç büyük oda, iki küçük oda, bir kahve odası, bir sofa, divanhane, tuvalet, su hazinesi alt katta iki oda, koğuş odası, ahır, kömürlük, samanlık, arpa anbarı, bir su kuyusu, kenef, meyveli meyvesiz bahçe, su hazinesi, sokak kapısını müstemil 2.661,5 ziralık arsası olan bir büyük mülk menzilin içinde Soğancı Mehmed Ağa'nın menzili

⁷⁵⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 83-85.

⁷⁵⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 85-86.

tarafında bulunan Haremeyn-i Şerifeyn vakfından temessükte yazıldığı gibi her ay 30 akçe icare-i müecceleli 305 ziralık arsadan kalan mülk olan bilcümle mezkur menzile bağlı bir masura tatlı suyun sekiz sehm itibarıyla sahip olduğu dört sehmini ihtiva ediyordu⁷⁵⁹.

5.1.1.37. Eyüp'teki Menzil

Eyüp'te ki menzil fevkani iki oda, kenef, su kuyusu, bir avluyu müştemildi⁷⁶⁰.

İzzet Mehmed zeyil vakfiyeyle vakfa otuz menzil daha kazandırdı. Böylece vakfın sahip olduğu menzil sayısı otuz yediye çıkmış oldu.

Paşa'nın vakfa kazandırdığı gelir kaynaklarının büyük bölümü menzil olmakla birlikte, sadece menzillerden ibaret değildi. Galata ve Kadıköy'de içlerinde, kayikhane, kahve, kaymakçı, işkembeci, keresteci, yoğurthane, üzüm bağı ve bağ evi gibi farklı nitelikteki birçok gayrimenkulünü daha vakıflarına bağışlamıştır.

5.1.1.38. Galata Azap Kapısı Haricindekiler

Galata'da Azap Kapısı haricinde bulunan arsa Hasan Kethüda Vakfından senelik 2.000 akçe mukataa ile kiralanmıştı. İçindeki binalar, iki göz kayikhane, arkasında bulunan bir kahve, bir kaymakçı, bir işkembeci dükkânlarındaki yarım hisseler vakfa gelir kaynağı olarak kaydedildi⁷⁶¹.

5.1.1.39. Kadıköy'deki Emlâk

Üsküdar'a bağlı Kadıköy'de bulunan 400 ziralık arsa üzerine yapılmış bir mülk keresteci dükkânı⁷⁶², yine Kadıköy'de bulunan deniz kenarındaki 1.464 ziralık arsa üzerine yapılmış bir mülk yoğurthane ile üç kıta yanmış dükkân arsalarını⁷⁶³, 225 ziralık arsa üzerine yapılmış sekiz oda bir küçük

⁷⁵⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 86-89.

⁷⁶⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 89.

⁷⁶¹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 89-90.

⁷⁶² VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 90-91.

⁷⁶³ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 91.

kapıcı odası ve sokak kapısını müştemil bir küçük mülk hanını⁷⁶⁴, 80 ziralık arsalı bir mülk çörekçi dükkânını⁷⁶⁵, denize nazır iki tarafı taş duvarla çevrili tahminen 30 dönüm miktarı arsa üzerine dikilmiş üzüm bağı içinde mevcut üst katta bir köşk, bir kiler, bir miktar divanhane, bir tuvalet, alt katta bir büyük oda, bir küçük oda, bir kahve odası, bir tuvalet, bir mutfak, iki su kuyusu ve bilcümle mülk binaların olduğu bağını kapsıyordu⁷⁶⁶.

Ayrıca Paşa vakfa yeni akarlar alınması şartıyla 50.000 kuruş para vakfetti⁷⁶⁷.

Paşa'nın şartlarına uygun olarak bu parayla vakfa İstanbul'un farklı semtlerinde dokuz yeni menzil daha alındı. Bu menziller 15 Ağustos 1798 (3 Ra 1213) tarihinde düzenlenen ikinci zeyil vakfiyeyle kayıt altına alındı.

5.1.1.40. Kirmasti Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Fatih Camii civarında Kirmasti Mahallesi'nde bulunan 3.969 zira arsalı bir büyük menzilin bahçesinde bulunan sedden aşağı 1.624 ziralık arsa Haremeyn-i muhteremeyn vakfından ve 100 ziraı Hoyzadelerin vakfındandı. Kalan 2.245 ziralık arsa üzerine yapılan menzil dahiliyesi üst katta iki oda, bir sandık odası, iki tuvalet, musluk, divanhane, bir küçük sofa, orta katta yol üzerinde bir oda, hamam, bir kahve odası, bir sandık odası, divanhane, bir cariyeye odası, sofa, bir küçük oda, kargir camekân, sofa, kargir bir oda, alt katta bir küçük oda, hamam, altında kargir mahzen, mutfak, bitişiğinde diğer mahzen, fevkinde ocaklık, su hazinesi, tuvalet, kömürlük, bir avlu, kiler odası, orta kapı hariciyesi üst katta bir kiler, mabeyn odası, bitişiğinde bir sofa, büyük oda, bir dühan odası, yola nazır diğer mabeyn odası, bir küçük oda, bir sofa, abdesthane, tuvalet, orta katta bir mabeyn odası, bir sofa, ocaklı büyük küçük iki oda, bir kahve odası, bir abdesthane, tuvalet, alt katta bir büyük koğuş, bitişiğinde küçük kiler, bir oda, altında bir sedir odası, ahır, kiler, bir kömürlük, bir miktar sedli bahçe, tuvalet, bir avlu,

⁷⁶⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 92.

⁷⁶⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 92.

⁷⁶⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 92-93.

⁷⁶⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 101; VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 29.

iki tarafta olan iki tarafta iki sokak kapısı su yolu ve yarım masura tatlı sudan müteşekkildi⁷⁶⁸.

5.1.1.41. Mustafa Bey Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Fatih Camii civarında Mustafa Bey Mahallesi'nde bulunan ve üst katta üç oda, bir setli sofa, tuvalet, abdesthane, bir oda, orta katta, üç oda, bir kiler, bir setli sofa, tuvalet, abdesthane, alt katta bir oda, bir ahır, tuvalet, bir su kuyusu, bir mutfak, atik hamam, sokak kapısını müştemil 685,5 zira arsalı bir mülk menzilin bahçesinin sokak yapısı yanında bulunan yerin mukataalı kira geliri İskender Paşa Vakfı'na imam olanlara meşruta idi. Kalan 570,5 zira arsalı bir mülk menzilde İzzet Mehmed Paşa vakfına gelir kaynağı olarak kaydedildi⁷⁶⁹.

5.1.1.42. Molla Zeyrek Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Molla Zeyrek Mahallesi'nde bulunan menzil 300-350 ziralık arsa üzerinde yapılmış fevkani ve tahtani iki oda, dehliz, kenef, abdesthane ve bir bahçeyi müştemildi⁷⁷⁰.

5.1.1.43. Sofular Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul Lahm (Et) Meydanı civarında Sofular Mahallesi'nde bulunan 933 zira 10 parmaklık arsa üzerine yapılmış hariciyesi üst katta bostan ve yola nazır iki oda, bitişiğinde bir kiler odası, divanhane, abdesthane, tuvalet, bir küçük sofa, orta katta bostana nazır bir ocaklı oda, yola nazır bir oda, bitişiğinde bir kahve odası, bir küçük sofa, divanhane, abdesthane, tuvalet, alt katta bir ahır, kömürlük, yaz ahır, tuvalet, arpa anbarı, bir avlu, orta kapı dahiliyesi üst katta bir mabeyn odası, bitişiğinde kahve ocağı, bir mabeyn odası, divanhane, tahtaboş, abdesthane, tuvalet, alt katta bir kiler odası, bir miktar ocaklık, kömürlük, bir hamam, camekân mahtab (odunluk), mutfak,

⁷⁶⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 29-30.

⁷⁶⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 30.

⁷⁷⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 30.

altında bir zir-i zemin kargir mahzen bir avlu, su kuyusu, su hazinesi, sokak kapısını müştemildi⁷⁷¹.

5.1.1.44. Cerrahpaşa'da Elhac Ahmed Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

Cerrahpaşa civarında Elhac Ahmed Mahallesi'nde bulunan 743 ziralık arsa üzerinde yapılmış, dahiliyesi fevkani bir kiler odası, bitişiğinde bir oda, bir sandık odası, bahçeye nazır bir oda, tuvalet, abdesthane, divanhane, alt katta bir oda, bir hamam, camekân, bir tuvalet, bir mutfak, su kuyusu, bir mahzen, meyve ağaçlı bahçe, orta kapı ve hariciyesi bir mabeyn odası, altında bir hizmetkar odası, ahır, civarında küçük mahzen, tuvalet, sokak kapısını müştemildi⁷⁷².

5.1.1.45. İskender Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Yeni Odalar civarında İskender Paşa Mahallesi'nde bulunan 580 ziralık arsa üzerindeki menzilin hariciyesi fevkani bir oda, altında bir ahır, bir kenef, bir avlu, dahiliyesi üst katta dört oda, bir küçük sandık odası, sofa, tuvalet, orta katta iki oda, tuvalet, alt katta bir mutfak, kiler, kenef, mahzen, iki su kuyusu, bir bahçe, dört tarafı taş duvar ve sokak kapısını müştemildi⁷⁷³.

5.1.1.46. Cafer Ağa Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Adanalı Çeşm civarında Cafer Ağa Mahallesi'nde 327,5 ziralık arsa üzerinde yapılmış menzilin dahiliyesi fevkani bir oda, bitişiğinde bir küçük oda, tahtaboş, divanhane, orta katta bir oda, bir küçük oda, abdesthane, tuvalet, gasilhane, mabeyn yolu ve mabeyn odası, alt katta bir mutfak, bir kiler, tuvalet, orta kapı ve hariciyesi fevkani bir oda, bir setli sofa, tahtani bir küçük oda, abdesthane, tuvalet, ahır, su kuyusu, samanlık, kömürlük, bir avlu, sokak kapısını müştemildi⁷⁷⁴.

⁷⁷¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 30

⁷⁷² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 30-31.

⁷⁷³ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 31.

⁷⁷⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 31.

5.1.1.47. Aksaray'da Oruç Gazi Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Aksaray civarında Oruç Gazi Mahallesi'nde bulunan 703 zira 3 parmaklık arsa üzerinde yapılmış menzil, üst katta üç oda, bir büyük sofa, bir küçük sofa, dehliz, abdesthane, tuvalet, iki sofa, alt katta ahır, samanlık, iki su kuyusu, orta kapı ve mutfak, kömürlük, kargir hamam, camekân, meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bahçe, bir avlu, sokak kapısını müştemildi⁷⁷⁵.

5.1.1.48. Galata'da Emekyemez Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul Galata'da Emekyemez Mahallesi'nde bulunan 320 ziralık arsa üzerinde yapılmış olan menzil, fevkani iki oda, bir mutfak, kenef, tahtani bir oda, bir su kuyusu, bir bahçe, sokak kapısını müştemildi⁷⁷⁶.

Bu zeyil vakfiyeyle yukarıda saydığımız menzillerin dışında vakfa birkaç gelir kaynağı daha kazandırıldı. Bunlar:

5.1.1.49. Tophane'deki Emlâk

İstanbul Tophane'de Limanı Mahallesi'nde bulunan yerlerin arsası Sultan Bayezid Vakfı'ndan senelik 15 akçe ile mukataalıydı. Burası 852 ziralık arsa üzerinde yapılmış bir kayikhane, üç oda, bir harap hamam, altında bir mahzen ve üç adet dükkândan müteşekkildi⁷⁷⁷.

İzzet Mehmed Paşa öldükten sonra da vakfa menzil alınmaya devam edildi.

5.1.1.50. Sarı Demirci Mahallesi'ndeki Menzil

1.250 ziralık arsa üzerine yapılmış menzil, fevkani bir köşk, abdesthane, tuvalet, altında bir oda, dahiliye ve hariciyesi dört oda, tuvalet, abdesthane, sofa, tahtani kömürlük, tuvalet, bir matbah, bir kargir hamam, camekân, üç

⁷⁷⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 31.

⁷⁷⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 31.

⁷⁷⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 31.

kargir manzen, iki su hazinesi, üç su kuyusu, dört kıta sedli meyveli ve meyvesiz bahçe, orta sokak kapısını müştemildi⁷⁷⁸.

5.1.1.51. Gül? Camii Şerifi Mahallesi'ndeki Menzil

224 zira arsa üzerinde 139 ziralık bu menzilin sınırları ifade edilmiş, ancak iç fiziki mekânı hakkında bilgi verilmemiştir⁷⁷⁹.

5.1.1.52. Sarıyer'deki Menziller

Kayıtlara göre Sarıyer'de de iki adet menzil vardı. Ancak bu menzillerin sadece isimlerini biliyoruz⁷⁸⁰.

5.1.1.53. Balık Pazarı İskelesi'nde Dükkân

İzzet Mehmed Paşa'nın Balıkpazarı İskelesi'nde bir camii daha vardı. Ancak vakfiyelerin hiçbirisinde böyle bir durumdan bahsedilmez. Paşa'nın buradaki cami vakfını ne zaman kurduğuna dair şimdiye kadar herhangi bir vakfiye tespit edebilmiş değiliz. Bu caminin merdiven altında bir dükkân vardı.

İzzet Mehmed Paşa Vakıflarının İstanbul'da ellinin üzerinde menzili ve çeşitli nitelikte gelir kaynakları mevcuttu. Köprülü Vakıfları'nın 40⁷⁸¹, Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı'nın çok boyutlu olmayan sadece iki menzili⁷⁸² olduğunu göz önüne alırsak İzzet Mehmed Paşa'nın vakıf menzillerinin önem ve mahiyeti ortaya çıkar.

5.1.2. Safranbolu'daki Gelir Kaynakları

İzzet Mehmed Paşa Safranbolu'da doğmuş ve büyümüş, gençliğinde tıpkı dedesi, babası ve amcası gibi ikbalinin peşinde İstanbul'a gitmişti. O bir paşa ve sadrazam olmasının yanı sıra aynı zamanda bir Safranboluluydu.

⁷⁷⁸ İEMŞS, Defter No: 476, vr. 50, Tarih 28 Ağustos 1843 (26 B 1259).

⁷⁷⁹ BOA., EV.d/12886, s. 128-129, Tarih 2 Ocak 1847 (14 M 1263).

⁷⁸⁰ BOA., EV.d/21437, sıra 112.

⁷⁸¹ Her ne kadar sayı itibarıyla incelediğimiz vakıfların menzillerine yakın gibi gözükse de menzillerin büyüklükleri ve içerikleri mukayese edilemeyecek kadar küçüktür. Ayrıca İzzet Mehmed Paşa vakıfları bir kişiye aitken Köprülü Vakıflarının kapsamı içine o aileden gelen bütün Paşalar girmekteydi. SAGIR, a.g.t.

⁷⁸² YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakıfları**, s. 344-345.

Zamanla devlet kademelerinde yükselip önemli makam ve mevkileri işgal eden devlet adamları gibi onun da *memleket-i aslisine* katkıları olmalıydı. Bu çerçevede İzzet Mehmed Safranbolu'da yukarıda bahsedilen hayır kurumlarını yaptırmış, ardından da bu hayratın giderlerini karşılamak için gelir kaynakları ihdas etmiştir. Tıpkı İstanbul'daki menzillerde olduğu gibi H. 1210, 1212 ve 1213 tarihli vakfiyelerle Safranbolu'daki vakfettiği mülkleri kayıt altına almıştır. Bunların büyük çoğunluğu dükkân niteliğindedir. Her bir gelir kaynağının Safranbolu'nun hangi çarşısında bulunduğu ve sınır komşularının kimlerden oluştuğu gibi fiziki konumu bütün ayrıntılarıyla birlikte vakfiyelerde yer almıştır. Ancak biz ayrıntıdan kaçınmak için dükkânların tam konumlarını vermedik. Paşa'nın İstanbul'daki gelir kaynaklarının nasıl ki kahir ekseriyetini menziller oluşturuyorsa, buradaki akarların kahir ekseriyetini de dükkânlar oluşturmuştur. Gerek vakıf dükkânları, gerekse komşusu olan dükkânların ne tür dükkânlar oldukları hakkındaki bilgiler bize Safranbolu'daki esnaf teşkilatının mahiyeti hakkında hazine niteliğinde bilgiler sunmaktadır.

Vakfın H. 1210 tarihli vakfiyeye göre Safranbolu'daki gelir kaynakları, Penbecilerde üç penbeci dükkânı, attarlar çarşısında üç attar dükkânı, Cinci Hanı yakınında bulunan birbirine bitişik iki bazergan dükkânı, boyacılar çarşısında bulunan bir boyacı dükkânı, saraçlar çarşısında iki saraç dükkânı, Yeni Cami yakınında bir berber dükkânı, kuyumcular başında bir haffaf dükkânı, kasaplar çarşısında bulunan yirmi dört demirci dükkânı, Cinci Hamamı yakınlarında ve Köprülü Mehmed Paşa mektebiyle sınırlı bir keçeci kârhânesi, altında bir nalband, iki manav dükkânı, penbecilerde birer bakkal ve berber dükkânı, terziler çarşısında bulunan iki terzi dükkânı, sebzeciler çarşısında bir sebzeçi dükkânı, kasaplar çarşısında bulunan kasap dükkânı, kalaycılar çarşısında birbirine bitişik dört kalaycı ve bir sebzeçi dükkânı, aynı mahalde bir berber dükkânı, kuyumcular mahallinde bir kalıpçı dükkânı, Cinci Hanı önü adlı yerde bir terzi dükkânı, aynı yerde yarım bazergan dükkânı, Köprülüzade Camii yakınında iki kapılı mülk haffafhane, Aşağı Çarşı adlı yerde bir manav dükkânından 1/5 hisse, saraçlar çarşısında bulunan bir

bazergan dükkânı, Dere hamamı yakınlarında bulunan bir göz değirmenin yarım hissesi, Danaköy yakınlarında bulunan bir su hızarıdır⁷⁸³.

H. 1212 yılında tanzim edilen birinci zeyil vakfiye ile bu kaynaklara yenileri eklenmiştir. Bunlar; Safranbolu'da demirciler çarşısında demirci dükkânının yarım hissesi, semerciler çarşısında bulunan bir semerci dükkânı, Cinci Hanı karşısında bulunan bazergan dükkânının yarım hissesi, kasaplar çarşısı başında bulunan çerci dükkânının yarım hissesi, boyacılar çarşısında bulunan birbirine muttasıl iki mülk boyacı dükkânı ve üstünde bir mülk kahvehane dükkânı, demirciler çarşısında bulunan iki demirci dükkânı, demirciler çarşısı bitişiğinde bulunan dühancı dükkânı, küçük çarşıda bulunan birbirine bitişik sekiz dükkânı, bir manav dükkânı, birbirine muttasıl biri ekmekçi ve biri kasap iki mülk dükkânı, bir penbeci dükkânı, bir kasap dükkânı, bir demirci dükkânı, arsası kasaba haricinde oturan miskinlere yıllık 9 kuruş mukataalı binaları mülk manav dükkânı, arsası Kara Ali Mahallesi avarızına yıllık 45 kuruş mukataalı binaları mülk bir bozacı dükkânı, kasabadaki bir miktar arsa, kasabadaki çeşmesine yıllık on iki kuruş mukataalı binası mülk manav dükkânı olmak üzere yirmi sekiz parçadan oluşmaktadır. Böylece iki vakfiyede kayıtlı toplam seksen sekiz parça mülk vakıf haline getirilmiştir⁷⁸⁴.

Son olarak İzzet Mehmed H. 1213 tarihli ikinci zeyil vakfiyeyle Safranbolu'daki vakıf gelir kaynaklarına on iki mülk demirci dükkânı, iki dühancı ile beraber kahve dükkânlarının sekiz sehm itibarıyla sahip olduğu beş sehm hisselerini de ilave ettirmiştir⁷⁸⁵. İleride muhasebe defterlerinde de görüleceği üzere İzzet Mehmed Paşa Vakfı'nın Safranbolu'daki dükkânlarının sayısı haffâfhânelerle birlikte iki yüzü aşacaktır.

İzzet Mehmed Paşa Manisa'da ikamet üzere iken Safranbolu'da yaptırdığı cami ve suyollarının bakım ve onarımı ile görevlilerin maaşlarının ödenebilmesi için bir mülk menzilini vakfa akar kaydettirmiştir. Yine Kara Ali

⁷⁸³ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 5-7.

⁷⁸⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 93-100.

⁷⁸⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 31.

Mahallesi'nde bulunan yirmi bir bab büyük mülk menzilini, Yazıköy altında bulunan Çorak Değirmeni olarak bilinen beş göz mülk değirmenini ve değirmen önünde bulunan binaları, meyve ağaçlarını ve üzüm bağıni da içine alan bir bahçesini bağışlamıştır. Son olarak Pekmez Pazarı'nda bulunan fevkâni bir kahvehane, tahtani bir bakkal dükkânı, üç adet debbağ dükkânının ¼ hisselerini, Baba Sultan Mahallesi'nde bulunan bir menzilini vakfa gelir kaynağı kaydettirmiştir⁷⁸⁶.

Yukarıda görüldüğü üzere İzzet Mehmed Paşa'nın İstanbul ve Safranbolu'daki vakıf akarlarının tamamına yakını bina niteliklidir.

İzzet Mehmed Paşa Vakıflarının dükkân sayısını başka vakıflarla mukayese etmek gerekirse; Bursa'daki İvaz Paşa Külliyesi'nin dükkân sayısı 150 civarında⁷⁸⁷, İstanbul'daki Fatih Külliyesi'nin 41⁷⁸⁸, Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı'nın 4⁷⁸⁹, Hersekzade Ahmed Paşa'nın Güzelhisar Kazası'ndaki Köşk Kasabası'nda 300, Uşak Kazası'ndaki Ney Bazar'da 200⁷⁹⁰, Kukli Mehmet Bey'in Prizren'de 116, Leje'de (Arnavutluk) 50 dükkânı vardı.

5.1.3. Atina'daki Gelir Kaynakları

İzzet Mehmed Paşa'nın Atina'daki vakıf kaynaklarını çiftlikler ve müştemilatı, çiftlik menzilleri, bahçeler, bostan yerleri, zeytin ağaçları, dut ağaçları, dut bahçeleri, üzüm bağları, zeytinyağı değirmenleri, tarlalar ve bütün bu tarım işletmelerinin sulama hakları oluşturuyordu. Öncelikle vakfın Atina'daki gelir kaynaklarını oluşturan çiftlik, bağ ve bahçe gibi kavramların neyi ifade ettiğini açıklamaya çalışalım.

Osmanlılar, nasıl şehirde esnaf loncası sistemini imparatorlukta en temel kentsel kuruluş olarak görüyorlarsa, aile emeğine dayalı köylü çiftliği sistemini de aynı şekilde, tarımsal üretimin ve kırsal toplumun temel birimi olarak görüyorlardı. Çiftlik, bir çift öküzle işlenebilecek büyüklükte bir toprağı

⁷⁸⁶ MŞS, Defter No: 241, vr. 82, s. 144-145.

⁷⁸⁷ Salih PAY, **a.g.e**, s. 75-76;

⁷⁸⁸ UNAN, **a.g.e**, s. 107.

⁷⁸⁹ YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 344

⁷⁹⁰ Heath W. LOWRY, **Hersekzade Ahmed Paşa'nın Meslek Hayatı ve Kurduğu Vakıflar**, s. 95.

ve ona tasarruf eden evli bir köylüyü ifade ediyordu. Bunu İncalcık *çift-hane* sistemi olarak ifade etmektedir. *Çift-hane* sistemi; başlıca üç unsuru birleştirmekteydi: emek kaynağı olarak hane halkı; koşum gücü olarak bir çift öküz; bu bir çift öküzle işlenebilir boyutlarda bir birim meydana getiren ve tahıl üretimine hasredilmiş bulunan tarlalar⁷⁹¹.

Basit anlamda bir çift öküzle işlenebilen bir sahayı ifade eden çiftlik, tımar teşkilatının uygulandığı dönemlerde, toprağın verimliliğine göre büyüklüğü değişen, 60 veya 80-150 dönümlük bir sahayı ifade ediyordu⁷⁹². İncalcık'ın tarif ettiği *çift-hane* sistemi çiftliklerin temeli olmakla birlikte 18. Yüzyıla gelindiğinde *çiftlik* kavramı artık daha geniş ve kapsamlı bir üniteyi temsil ediyordu. Çünkü çiftlik diye tabir edilen yer, üzerine inşa edilmiş binaları, içindeki hayvanları, ekim için kullanılacak tohumları, toprağı işlemek için lüzumlu çift aletlerini ve diğer malzemeleri de kapsıyordu. Mesela, Rumeli'nin Yenişehir Feneri'ndeki bir çiftliğin muhteviyatı arasında, iki yüz çiftçi ailesini barındırmaya müsait iki yüz bölümden müteşekkil biri diğerine bitişik elli ev, bu çiftliğin vakfedilişinden önce muhtemelen mülk sahibinin oturduğu bir konak, samanlıklar, hanay denilen ahırlar, bakkal dükkânları, anbarlar, kovanlarla dolu bir kovanlık, birçok hayvan ve özel deftere kaydedilmiş tarım aletleri bulunmaktaydı⁷⁹³.

Belgelerde *bağçe* olarak ifade edilen bahçeler meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu ve etrafı çevrili bir sahayı kapsıyordu. Bu bahçelerin büyüklüğü değişkendi, yani standart bir büyüklüğe sahip değildi. Bahçeler bir dönümden oluşabildiği gibi yüz dönümden de oluşabilirdi. Ayrıca bir cins meyvelerin bulunduğu bahçeler olabildiği gibi içinde farklı meyvelerin bulunduğu bahçeler de olabiliyordu. İzzet Mehmed Paşa vakıflarının yaklaşık elli dönümlük bahçeleri bulunuyordu ve bu bahçelerden bazısı dut ağaçlarını ihtiva ettiğinden *dut bağçesi* olarak adlandırılmıştı.

⁷⁹¹ Halil İNALCIK, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, c. I, s. 190.

⁷⁹² Ö. L. BARKAN, "Çiftlik" **İA**, c. III, s. 392-397; İNALCIK, **a.g.e.**, s. 192.

⁷⁹³ YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 100-101; Ayrıca değişik çiftlik boyut ve içerikleriyle ilgili ÖZTÜRK, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, s. 120-124.

Bahçeler belli bir kesim karşılığında kiracılara verilir ve onlar tarafından işletilirdi. Mesela Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı'nın akarından olan Eyüp Sarayı Bahçeleri zimmi bahçıvanlarca işletilmekteydi⁷⁹⁴.

Bostan yerleri bugün daha çok köylerde evlerin önlerinde bulunan, günlük sebze ihtiyaçlarının karşılandığı yerler olarak algılanmaktadır. Bostan yerleri de hemen hemen bahçelerle aynı büyüklüklere sahip olabiliyordu. Buralar, özellikle *bağçevan*'ın yani bostancının oturması için küçük bir ev, ahırlar, sundurmalar, su kuyuları ve havuzları ihtiva ediyordu⁷⁹⁵. Örneğin Amcazade Hüseyin Paşa Vakfına ait bir bostanın yıllık geliri 19. Yüzyıl boyunca 150 kuruştı⁷⁹⁶. Eğer bu bostanın alan bilgisine sahip olabilseydik buradan alınan kira bedeli daha anlamlı olabilirdi. İzzet Mehmed Paşa'nın Atina'daki vakıf sahaları içinde de bostan yerleri mevcuttu ve bunların bazıları elli dönümü aşıyordu.

Üzüm bağları üzüm yetiştiriciliğinin yapıldığı yerlerdi. Paşa'nın vakıfları içinde görülen en büyük üzüm bağı otuz dönümü buluyordu. 19. Yüzyıldan itibaren toprak sisteminde yaşanan büyük değişimlerle birlikte ve buna bağlı olarak arazilerin miras paylaşımı yüzünden nesilden nesile sürekli parçalanmasından dolayı daha küçük arazileri ifade ederken, o gün bağ, bahçe, bostan yerleri olarak tabir edilen yerler büyük dönümlerle ifade ediliyordu.

Tarlalar buğday ve arpa gibi tahıl ürünlerinin ekilip biçildiği yerlerdi ve onların devlet mülkiyetine tabi olduğu, kanunnamelerde sık sık vurgulanan bir husustur. "Miri arazi, köylerin etrafındaki ekili topraklardan oluşur." Örneğin, bu tarlalardan otlak, bağ veya meyve bahçesi yapılması yasaktı, çünkü bu takdirde bu toprakta özel mülk olarak tasarruf edilebilir; satılabilir, bağışlanabilir, borca karşılık gösterilebilir veya mirasçılar arasında paylaştırılabilirdi⁷⁹⁷. İzzet Mehmed Paşa'nın vakfettiği araziler içindeki tarlalar

⁷⁹⁴ Murat YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 353.

⁷⁹⁵ YEDİYILDIZ, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 99; UNAN, **a.g.e**, s. 105-106.

⁷⁹⁶ YILDIZ, **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, s. 354.

⁷⁹⁷ İNALCIK, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, s. 201.

farklı boyutlara sahipti ve bunların en büyüğü 25 dönümlük bir arazi parçasıydı. Bu tarlalara buğday, arpa ve bakla gibi tahıl ürünleri ekiliyordu.

Zeytinlikler, ziraî ve sınaî faaliyetlerin birlikte yürütüldüğü vakıf kurucusunun mevkiine ve tesis ettiği vakfın zenginliğine göre, genişliği ve ağaç sayısı değişen tarım işletmelerindendi. Bunlardan bir kısmının içinde zeytin ezmeye mahsus mengeneler, değirmen taşları ve zeytinyağı istihsalı için gerekli diğer aletleri ihtiva eden su değirmenleri bulunuyordu⁷⁹⁸. Vakıf zeytinlikleri de diğer tarım işletmelerinde olduğu gibi, vakıfların bağımsız çalıştığı dönemlerde mütevelliler eliyle, Evkâf Nezareti'nin kurulmasından sonra ise vakıf personelinin gözetiminde iltizam suretiyle kiraya verilerek değerlendirildiği, bu durumun Evkâf Umum Müdürlüğü'nün 1926 yılı bütçe kanununa bir hüküm konulmasına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır⁷⁹⁹. İzzet Mehmed Paşa'nın vakfettiği binlerce zeytin ve dut ağaçları ile üzüm bağları vardı.

İzzet Mehmed Atina'daki bütün bu emlâki temlik yöntemi ile elde etmişti. Esasında temlik yöntemi, *şenlendirme ve mülk edinme potansiyeli taşıyan toprakların tarım arazisi haline getirilmesi için teşvik yöntemi* olarak kullanılıyordu. Temlik alma süreci, kural olarak, ya doğrudan doğruya ya da veziriazam veya beylerbeyi gibi yüksek bir mevki sahibi aracılığı ile sultana resmen başvurulması yöntemi ile başlardı. Başvurma nedenleri farklı farklı olabilirdi. Bu tahsis işlemleri bazen farklı sorunlara da sebep olabilirdi⁸⁰⁰. Ancak genelde İzzet Mehmed Paşa'nın başvurduğu şekilde çoğu zaman kişi, dini bir vakıf aracılığıyla hayrat ve hasenat tesis edebilmek için bu gelire gerek duyduğunu belirtirdi. Temliknamesi alınmak için başvurulanan şey açık seçik tanımlanmak zorundaydı. Genellikle ekilip biçilmekte olan bir arazi, ya

⁷⁹⁸ ÖZTÜRK, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, s. 130.

⁷⁹⁹ ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 131.

⁸⁰⁰ İzzet Mehmed Paşa'dan daha sonraki dönemde Kavalalı Mehmed Ali Paşa Kavala'daki külliye için Taşöz'ün gelirlerinin ihsanını II. Mahmud'dan istemiş, padişah da gayretlerinden dolayı bir talebi uygun görmüştü. Ne var ki, Mısır'ın 1882 yılında İngilizlerce işgali üzerine bu bir sorun haline gelmiş, Bâb-ı âli buranın mülk değil devlet tarafından tahsis edildiği tezini işlemiştir. Bu konudaki daha geniş ayrıntılar için bkz. KIZILTOPRAK, *Taşöz Operasyonu*, s. 81-83; Ayrıca Taşöz'de yaşanan olaylara Vakıf Müdürü Yüzbaşı Mahmud Rifat Bey'in müdahalesi ve meydana gelen ölüm ve yaralanmalara dair KIZILTOPRAK, *Mısır'da Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, s. 246-248.

da terkedilmiş tarım arazisi veya otlak ve çayırlar, ya da çorak topraklar yahut müracaat sahibinin şenletip mâlikane kurduğu arazi yahut bazen sırf kamu su şebekesinden bir miktar suyun kullanım hakkı, temlik konusu olabilirdi. Temliknameyle sultan, başvuru sahibinin gösterdiği sadakat ve yararlılık nedeniyle bu ayrıcalığa layık olduğunu dile getirerek mülkiyeti kendisine tevdi ederdi. Mülk olarak verilen toprağın sınırları temliknamede dikkatle çizilirdi. Gene de resmi temlik işleminin tamamlanmasının ardından, ilgili kişi toprağının sınırlarından emin olmak isteyebilir ve çoğu zaman söz konusu sınırları tarif eden ayrı bir belge alırdı⁸⁰¹. İzzet Mehmed'in de Atina'daki emlâki elde yöntemi neredeyse diğerleriyle aynıydı.

Aşağıda zikredeceğimiz yerler önceden Atina voyvodası sabık maktul Hacı Ali'nin emlaki arasındaydı. Hacı Ali Ağa öldürülünce Atina'daki emlakının miri tarafından zapt edilmesine ve ardından taliplilerine satılmasına dair irade çıkmıştı. Ancak daha sonra bu emlak padişah tarafından İzzet Mehmed Paşa vakıflarına *ihsân-ı hümâyûn* ile temlik edildi. Bunlar içinde çiftlikler, bahçeler, ağaçlar, tarlalar, emlak ve araziler bulunuyordu. Atina'daki bu mülkler her sene mart başında Atina mukataası tarafına ve voyvodasına öşür bedeli olarak yedişer yüz kuruş verilmek şartıyla İzzet Mehmed Paşa vakıflarına tahsis edildi⁸⁰². Böylece sabık Atina voyvodası Maktul Hacı Ali Ağa'nın emlâki temlik yöntemi ile İzzet Mehmed Paşa vakıflarına geçmiş oldu:

İzzetlû defterdâr efendi, Atina voyvodası sâbık maktûl Hacı Ali'nin bundan akdem ber-vech-i mülkiyet cânib-i mirîden zabt ve ba'de bâ muaccele talibine furuhta irâde buyurulan emlâkinden üç kıt'a suver-i defâtir ve mülknâme-i hümâyûn nâtık olduğu üzere vakfımıza ilhâk olunmak için taraf-ı bâhirü's-şeref hazret-i cihândârîden temlik ve ihsân-ı hümâyûn buyurulan Atina'da kâin ma'lûmu'l-kıta'ât çiftlikân ve bağçehâ ve eşcâr ve tarlahâ ve emlâk ve arâzî için mahallinde erbâb-ı vukûfun tahkîk ve ihbârlarıyla kable's-şer'eden virilen i'lâm mûcebince beher sene mart ibtidâsında Atina mukâtaası tarafına öşr bedeli olarak yedişer yüz kuruş virilmek şartıyla maktû'a rabt ve bâş muhâsebeye kayd ve iktizâ eden mahallere ilm u haberi

⁸⁰¹ İNALCIK, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 164-165; YEDİYILDIZ, **XVIII. Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, s. 129-130;

⁸⁰² BOA, Müzehheb Fermanlar, No: 694. Bu ferman **Osmanlı Fermanları**, s. 263'te yer almaktadır.

i'tâ olunmuş olmağla ber-vech-i muharrer takdîr olınan ol mikdâr mâl-ı maktû'ı beher sene vakfımız tarafından mukâtaa-i mezbûre voyvodasına edâ olunmak şartıyla zikr olunan çiftlikân ve bağçehâ ve eşcâr ve tarlahâ ve emlâk ve arâzî li-vechî'l-lâhi Teâlâ ihyâsına muvaffak olduğumuz evkâfa ilhâk olınmak için mukaddemce i'tâ olınan mülknâmeler ile defâtir suretleri Defterhâne-i Âmire'de mukâtaa-i mezbûre mahalline mahall-i tevkî'î kalemiyle tashîh ve sebt-i defter ve defâtir-i mezkûre hıfz ve sûretleri i'tâ olınmak zımında dîvân-ı hümâyûn kaleminden tashîh emr-i şerîfi isdârı iktizâ idüb ancak suret-i hatt-ı hümâyûn inâyet-makrûna mütevakkıf olduğına binâen bâ takrîr rikâb-ı kâm-yâba arz ve takdim olundukda takririmiz bâlâsına mücebince vakfımıza ilhâk olınmak üzere Defterhâne'de mahallî tevkîî kalemiyle tashîh ve sebt-i defter ve suver-i defâtiri hıfz ve sûret-i icmâl-i hâkânîsi i'tâ oluna deyu hatt-ı hümâyûn inâyet-makrûn şeref-bahş sudûr olmağla imdi ber-mantûk-ı hümâyûn iktizâ iden mukâtaa kaydî Defterhâne-i Âmire'den ve mülknâme ve suver-i defâtir kaydları be-ibârethâ bâş muhâsebeden ba'del ihrâc ma'lûm kıta'at-ı çiftlikân ve eşcâr ve tarlahâ ve arâzî-i sâire vakfımıza ilhâk olunmak üzere mukâtaa-i mezbûre mahallî tevkî'î kalemiyle tashîh ve sebt-i defter olunub icmâl-i hâkânîsi i'tâ olınmak üzere iktizasına göre dîvân-ı hümâyûndan tashîh emri tahrîrini telhis eylesiz deyu 22 Ra 1211⁸⁰³

İzzet Mehmed'in temlikname ile aldığı bu mülkler bütün ayrıntısıyla 13 Ocak 1798 (25 Receb 1212) tarihli zeyil vakfiyede yer aldı⁸⁰⁴. Biz burada temelde vakfiyeden hareketle Atina'daki bu gelir kaynaklarını özetlemeye ve daha anlaşılır hale getirmeye çalışacağız.

5.1.3.1. Çiftlik ve Menziller

İzzet Mehmed'in Atina'ya bağlı Aynikola'da vakfettiği çiftlik 30 dönüm miktarı bağ ve 15 dönüm miktarı bahçe içinde bulunuyordu. Çiftliğin içinde bahçıvan hane, ahır, saman hane, oda, mermer direk üzerinde bir köşk, kargir mutfak, bahçenin "Porta" denilen kapı bitişiğinde kargir olarak yapılmış "cihannüma" adı verilen bir köşk vardı. Üst katta hazine odası, kargir kenef, abdesthane, dışında büyük oda, bitişiğinde bahçe, üzerinde bir büyük oda, divanhane, üç tane şehnişin vardı. Orta katta iki dehlizli büyük oda,

⁸⁰³ BOA., C. EV/121-6006, Tarih 25 Eylül 1796 (22 Ra 1211).

⁸⁰⁴ Atina'daki mülkler vakfiyenin 13-49 sayfaları arasındadır. VGMA, İMPV, Defter No: 641; Ayrıca VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 13-18; BOA., C. EV/121-6006, Tarih 25 Eylül 1796 (22 Ra 1211).

pencerelerden dışarıda hazine odası, karşısında küçük oda, kargir abdesthane, kenef, asma köprülü çerçeveleri mermer demir kapı mevcuttu. Alt katta birbirine bitişik “tolos” tabir edilen iki kargir mahzen, eski kapı yerinde kargir küçük mahzen, içinde kiler, mutfak ocağını içeren bir büyük oda, mermer *çarçupeli* kapı, demir kapı, demir pencere vardı. Haricinde mermer tekneli kargir su hazinesi, mermer su çeşmesini içeren büyük yeni bir kule ile kule bahçesi vardı. Bu çiftliğin uzunluğu 600, genişliği ise 7 zira idi. Üç tarafına da 3.000 adet dut ağacı dikilmişti.

Atina Kazası Haşe Nahiyesindeki İstefan Çiftliği'nin, içindeki su kendisine ait olmak üzere, 20 adet çiftçi menzili, 20 adet küçük Camus damı, 20 adet samanlıkla birlikte ahır, altında anbarı, üstünde odaları, 4 su kuyusu, 40 harman yeri, bir kargir kulesi, deniz kenarında 2 kargir değirmen damları, levazımatlarıyla birlikte 20 adet saban demirleri, 708 kile buğdayı, 300 kile arpası vardı.

Atina Kazası Katadime Nahiyesindeki Pelika Aynikola Araklı Çiftliğinde, 21 adet çiftçi menzili ile birlikte samanlık, gerekli levazımatıyla birlikte 21 adet saban demirleri, 521 kile buğday, 186 kile arpa, 16 kile bakla tohumu, dört odalı menzili, bir mahzeni, 40 adet harman yeri, mermer su çeşmesi mevcuttu.

Atina'da Fethiye Camii Mahallesinde bulunan menzilin içinde dört oda, divanhane, avlu, ahır ve gerekli aletleri müştemil bir âsiyâb-ı revganthane (yağhane değirmeni) vardı. Ayrıca Atina Aynikola'da bir un değirmeni mevcuttu.

Son olarak Atina'da Cami-i Şerif Mahallesinde içinde bir miktar harap bağ ve bahçenin bulunduğu etrafı avluyla çevrili yanmış bir menzili vardı.

Yukarıdaki verilerden net bir şekilde anlaşılacağı üzere Paşa vakıflarına gelir kaynağı olmak üzere Atina'da üç çiftlik, içi bir nevi zeytinyağı sınai işletmesi olan bir menzil, Aynikola'daki bir un değirmeni ve harap durumda harap bir bağ evi vakfetti. İstefan Çiftliğinde 20'şer adet, Araklı Çiftliğinde ise 21'er adet çiftçi menzili, samanlık, saban demirleri ve 40'ar adet harman

yerinin olması ne anlama geliyordu? İnalıcık Hoca'nın *çift-hane* sisteminden hareketle, İstifan Çiftliğini 20 ve Araklı Çiftliğini de 21 ailenin işlettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca her bir aileye bir samanlık ve iki harman yeri düşüyordu. Bu verilerden hareketle biz 18. Yüzyıl sonunda genelde Balkanlarda, özelde Yunanistan'da çiftliklerin nasıl bir ünite olduklarını görmüş oluyoruz.

5.1.3.2. Zeytin Ağaçları

Rumeli Vilayeti Eğriboz Sancağı Atina kazası sınırları dâhilinde Polatna Kamini'deki 1.667, Vosoloz'daki 1.196, Aysova'daki 109, Hrisyotsa'daki 300, Kalta'daki 87, Aynikola'daki 200, İstavrumnu'daki 1.093, Katadime Nahiyesi Kifse Köyü Harmanlar Mevkiindeki 215, Araklı'daki 204, Araklı'dan Kakavanoz'a giderken dere içinde bulunan 12, Vonoza'daki 406, Büyük kuleli bahçe içindeki 1, Kokavanoz sınırı arasında Yaranda Değirmenindeki 34, Kokavanoz Netme'deki 15, Kokavanoz Hamamilü'deki 18, Kokavanoz Hataylı'daki 12, Budaroz'daki 17, Kokavanoz Kadrese'deki 4, Kokavanoz Harmanlardan aşağı mahaldeki 5, Kokavanoz Beyaz Topraklardaki 1, Katadime Nahiyesi Kifse Köyünde Bahçeler yakınındaki 13, Kokavanoz Aynikola'daki 60, Sire'deki 76, Kaminoz'daki 13, Veyis Ağa'da 11 zeytin ağacı olmak üzere toplam 5.769 zeytin ağacı ile bunların Defter-i Hâkânî'ye göre sulama haklarını vakfetti. Muhtemelen bu zeytinliklerden elde edilen mahsul yukarıda bahsettiğimiz menzilin içindeki revgan hanede zeytinyağı haline getiriliyordu.

5.1.3.3. Bağlar, Bahçeler, Bostan yerleri ve Sulama Hakları

İzzet Mehmed'in, Atina Aynikola'da vakfettiği bahçelerde biri 45 dönümlüktü, içinde meyveli ve meyvesiz ağaçlar bulunuyordu. Ayrıca içinde bir adet Sakızkârî su dolabı vardı. Defter-i Hakani'ye göre bu bahçenin Ligotorya suyundan akan tatlı sudan her hafta Pazar günü güneşin doğuşundan Çarşamba günü güneşin doğuşuna kadar, yine Cuma günü güneşin doğuşundan cumartesi güneşin doğuşuna kadar sulama hakkı

bulunuyordu. Bu bahçenin bitişiğinde yeni dikilen on dönüm miktarı bir bağ vardı.

Yine Ligotorya suyundan sulama hakkını ihtiva eden 47 dönüm bahçe ile bahçenin sağ tarafında Depe Yahya adlı mahaldeki 53 dönüm bostan yeri ve Hırısıyotsa adlı yerde bulunan 6,5 dönüm bostan yeri vardı.

Atina Kolova'da 10 dönümü bağ ve otuz iki dönümü tarla olmak üzere toplam 47 – 42 olmalı- dönüm bostan yeri, Lahisi'de 31 dönüm bostan yeri, Polatna'da 23 dönüm üzüm bağı, yine aynı bağın bitişiğinde 2,5 dönüm üzüm bağı mevcuttu.

Kokavanoz toprağında bulunan Araklı'da meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu 15 dönümlük bahçe Kifse karyesinde bulunan Pınarbaşı menbaından akan sudan her on beş günde bir kere pazartesi günü öğle vaktinden ertesi Salı günü öğle vaktine kadar yirmi dört saat sulama hakkını ihtiva ediyordu.

Vonoz'da 24 dönüm bostan yeri ile her hafta cumartesi günü başlayıp yirmi dört saat akmak üzere sulama hakkını ihtiva eden 2,5 dönüm meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu bir bahçesi vardı.

Atina civarındaki Zeytinlik bahçesi olarak bilinen yerde meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu Veyis Ağa bahçesinin içinde bahçıvan hane ve müştemilatı ile birlikte Ligotorya menbaından akan tatlı sudan cumartesi günü yarım gün sulama hakkı mevcuttu.

Büyükdere'den Pazartesi günü güneş saat ile *bir çar yek* akmak üzere sulama hakkını ihtiva eden 20 dönümlük bahçesi vardı. Son olarak Aynikola'da 6 dönümlük bostan yeri mevcuttu.

Yukarıdaki bilgileri bir toparlarsak vakfın 129,5 dönüm bahçesi –miktarı belirtilmeyen bir bahçe hariç-, 153,5 dönüm bostan yeri, 35,5 dönüm bağı ve farklı gün ve saatlerde altı farklı sulama hakkı vardı. Toplamda bağ, bahçe ve bostan yerleri 318,5 dönümden müteşekkildi.

5.1.3.4. Tarlalar

Vakfın çiftliklere bağlı ziraat yapılan ve temlikname ile önce mülk haline getirilip sonra vakfa ilhak edilen Atina Palanikra'da 11,5 dönüm 1 evlek, Davroz'da 6 dönüm 2 evlek, Vonoza'da 48,5 dönüm, Kaminoz'da 1 dönüm, 3 evlek, Batisa'da 4 dönüm, Vosoloz'da 3 dönüm, Peliside'de 7 dönüm, Kotina'da 4 dönüm 2,5 evlek, Frenk Kilisesi'de 5 dönüm, Asila'da 17 dönüm, Paşa Koyu'nda 5 dönüm, Paylo'da 3 dönüm, Dikilitaş'ta 2 dönüm, İstavro'da 25 dönüm, Dukarı'da 25 dönüm, Veyis Ağa mağarasında 2 dönüm, Levazi'de 2 dönüm, Gavki'de 4 dönüm, Ficani Boc Alandan Atik Kamine'de 1 dönüm, Yorgaki mağarından Mağara'da 1 dönüm, Nikola Karun'dan Ağrınoz'da 3 dönüm 1,5 evlek, Komaran'da 5 dönüm, Dameni'de 6 dönüm 1 evlek, Hacı Ali Taş'ta 5,5 dönüm, İsterkoz'da 3 dönüm 3 evlek, Abidanlı'da 4 dönüm 1 evlek, Yenikapı'da 2 dönüm 3 evlek, Anaksa'da 7 dönüm, Büyük Taş'ta 3,5 dönüm, Yeni Bahçe karşısında 8 dönüm bir kıta tarla vardı. Defter-i Hakani'ye göre, Ayaniryaza'dan akan tatlı sular bu tarlalara her hafta bir kere Salı günü öyle ezanı okunurken akmaya başlayıp, ertesi Çarşamba günü güneşin doğuşuna kadar on sekiz saat akacaktı. Yine haftada bir kere Cuma günü öyle ezanı okunurken zapt edilip altı saat olmak üzere toplamda haftada yirmi dört saat sulama hakkı vardı. İzzet Mehmed Paşa'nın diğer müştemilatıyla beraber vakfettiği toplam tarla 227 dönüm bir evlekti⁸⁰⁵.

5.1.4. İzmir'deki Gelir Kaynakları

İzzet Mehmed Paşa Vakıfları'nın İzmir'deki gelir kaynakları İstanbul, Atina ve Safranbolu'dakilerle kıyaslanamayacak kadar azdı. Bunlar Kasap Hızır Mahallesi Katırcıoğlu Sokağı'nda bulunan 177 ziralık arsa üzerindeki birçok ev ile diğer müştemilatı kapsayan bir mülk rumhane, bitişiğinde bahçesi için ayrılmış 75 ziralık mülk arsa, aynı yerde bulunan 557 ziralık arsa

⁸⁰⁵ 1847 sayımında Sultan Süleyman Vakfından Drama Kazası Çatalca Karyesindeki çiftlikte 836 dönüm tarla, II. Mahmut Vakfından Çorlu Kazasının Türkmanlı Karyesinde bulunan Hancıoğlu Çiftliğinde 5540 dönüm tarlası vardı. Bu durum bize Padişah vakıfları ile sadrazam vakıfları arasındaki farkı çok açık bir şekilde göstermektedir. ÖZTÜRK, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, s. 120-121. Bursa İvaz Paşa Külliyesi'nin beş tarlası vardı. PAY, **a.g.e**, s. 81-82.

üzerinde bulunan dâhiliye ve hariciyesi birçok ev ve diğer müştemilatı içeren bir başka mülk rumhaneden oluşuyordu⁸⁰⁶.

5.2. Gelir Kaynaklarının İşletilmesi

İzzet Mehmed Paşa Safranbolu ve Eyüp'te bir takım hayır kurumları yaptırmış ve bunların giderlerinin karşılanabilmesi için de İstanbul, Atina, Safranbolu, İzmir'de bir takım mülklerini vakıflarına gelir kaynağı olsun diye vakfetmişti. Bunları yukarıda uzun uzadıya gördük. Elbette bu gelir kaynaklarının işletilmesi gerekiyordu. Peki, bunlar nasıl işletilecekti?

5.2.1. İstanbul'daki Gelir Kaynaklarının İşletilmesi

İzzet Mehmed Paşa 4 Şubat 1796 (25 Receb 1210) tarihli ilk vakfiyesinde gerek İstanbul'daki menzillerinin gerekse diğer yerlerde satın alınacak menzillerin nasıl işletileceği ile ilgili olarak: ... *İstanbul ve gerek kasaba-i mezbûrede ve mahall-i sâirede evkâf-ı mezkûrem için akâr olmak üzere iştirâ olunacak menâzil dahi bâlâda zikr olunduğu üzere halîlelerim mümâ ileyhâya icâr olunan menzileyn-i mezkûreyn misüllü bâ ma'rifet-i mütevellî icâreteyn-i misliyyeteyn ile talibine icâr oluna...* diye şart koşmuştur⁸⁰⁷. 13 Ocak 1798 (25 Receb 1212) tarihindeki zeyil vakfiyede de bu şartları değiştirmemiş, yeni satın alınan menzillerin de *icareteyn* usulü ile kiralanmasını istemiştir⁸⁰⁸. Ayrıca İzzet Mehmed, vakfa bıraktığı *nukûd-ı mevkûfe* ile münasip yerlerde yeni akarlar satın alınmasını ve bunların da *icareteyn* yöntemi ile kiralanarak gelirlerinin mütevellî eliyle vakıf tarafından toplanmasını istemiştir⁸⁰⁹. Bütün bu bilgilerden gayet net bir şekilde anlıyoruz ki İzzet Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki gelir kaynaklarının tamamına yakını oluşturulan menziller *icareteyn* yöntemi ile kiraya verilecekti.

“Çift kira” anlamına gelen *icareteyn* XVIII. asırda, vakıf gayrimenkullerin işletilmesinde en çok kullanılan kira biçimiydi. Bu kira şekli aslında

⁸⁰⁶ VGMA, İMPV, Defter No:1624, s. 4

⁸⁰⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7.

⁸⁰⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 49

⁸⁰⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 101-102.

işletilemeyecek bir hale düşmüş vakıf emlakın kiralanmasında uygulanıyordu. Bazen vakıfların gelir kaynağını teşkil eden gayrimenkuller öylesine harap oluyordu ki, gelirler, vakıf emlakın gerekli bakım ve onarımına kâfi gelmiyordu. Bu durumda, müessesenin maddi güçlüklerini hafifletmek için, söz konusu vakıf emlak *icareteyn* usulüyle kiralanıyordu. Bu yöntemde kiracı mukavelenin yapılışı sırasında, bir defaya mahsus olmak üzere, vakıf mütevellisine, *icare-i mu'accele* (peşin kira) denilen ve umumiyetle vakıf emlakın gerçek değerinin yarısına eşit olan, bunların tamirine harcanması gereken sabit bir meblağ ile *icare-i müeccele* (tecil edilmiş kira) denilen ve aslında normal kira bedelinden çok düşük olan, değiştirilmesi mümkün olmayan bir ücret ödüyordu⁸¹⁰.

İcareteyn yöntemi sadece zorunluluktan değil, aynı zamanda zengin vakıfların mütevellilerinin, tasarruflarını daha doğrusu vakfın gelir fazlasını değerlendirmek, vakıflarının emlakini yeni kazançlarla büyütmek istedikleri zaman da yeni gayrimenkuller satın alarak onları eski sahiplerine *icareteyn* usulüyle kiralıyorlardı⁸¹¹. Aşağıda göreceğimiz üzere İzzet Mehmed de aynı yöntemi benimsemişti.

Vakıflar bazen kiracılarında özel şartlar da aramışlardı. Nitekim İstanbul'daki Fatih Külliyesi vakıflarında vakıf mallarının kirasını ödemeye gücü yeten, yaptığı işlerde doğruluktan ayrılmayan ve emanete hıyanet etmeyeceği herkes tarafından bilinen kimselere kiralınması, kiracılardan güvenilir kefiller istenmesi hususunda ihmalkar davranılmaması, anlaşmazlıkların ve düşmanlıkların doğmasına yol açılmaması ve bu yüzden vakıf gelirlerinin heba edilmemesi, kiracıların boşalttığı yerlerin kısa süre içinde yeniden icara verilmesi, ancak istekliler arasında en yüksek ücreti verenlerin tercih edilmesi gibi özel şartlar aranmıştı⁸¹². Ancak İzzet Mehmed Paşa'nın vakfiyelerinde kiracılarda aranan herhangi bir özel şarta rastlamadık.

⁸¹⁰ YEDİYILDIZ, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 136; Ali Himmet BERKİ, Vakıflar, s. 34; AKGÜNDÜZ, Vakıf Müessesesi, s. 447; ÖMER HİLMİ, a.g.e, s. 56.

⁸¹¹ YEDİYILDIZ, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, s. 137.

⁸¹² UNAN, a.g.e, s. 120.

Şimdi İzzet Mehmed Paşa'nın İstanbul'daki gelir kaynaklarının kimlerden ve ne şekilde satın alındığını, icareteyn yöntemi ile kiralanan bu menzillerin kira miktarlarının ne kadar olduğunu, kimlere kiralandığını, tasarruf sahiplerinin bu haklarından nasıl ve kimler adına feragat ettiklerini, bu menzillerin zaman içinde nasıl el değiştirdiğini ortaya koymaya çalışalım.

5.2.1.1. Eyüp'te Kiremitçi Süleyman Mahallesi'ndeki Menzil

Bu menzillerin fiziki durumları daha önce belirtildiğinden burada tekrarına lüzum görülmemektedir. Bu menzil mevkuf haline gelmeden önce Mehmed Emin Efendi'nin hanımı Beyzade Fatıma Kadın binti Abdüssamed'in mülkü idi. Vakfın mütevellî kaimmakamı Ahmed Aziz Efendi bu mülk menzili 5 Kasım 1797 (15 Ca 1212) tarihinde vakıf adına 7.500 kuruşa satın alarak bunun 2.000 kuruşunu vakıftaki *nukûd-ı mevkûfed*en ödedi⁸¹³.

Peki, kalan 5.500 kuruş ne olacaktı? Menzil tekrar Fatıma Kadın tarafından *icâreteyn* yöntemi ile kiralanacağından, kalan 5.500 kuruş menzilin *muaccesine mahsuben*⁸¹⁴ vakıfta kalacak, icâre-i müeccele olarak da Fatıma Kadın vakıf gelirlerini toplamakla yükümlü câbisine günlük 6 akçe üzerinden aylık 180 akçe ödeyecekti. Menzilin tasarruf hakkının bu şekilde Fatıma Kadın'a *îcâr ve tefviz* edildiğine dair vakıf yönetimi tarafından temessük verildi. Gerekli tamir, onarım ve bakımı *muaccesine mahsuben* bırakılan paradan karşılanacaktı⁸¹⁵.

Burada, şu hususu belirtmekte fayda var: Mukataa yöntemi ile vakıf mallarının kiralanmasında sonradan yapılan her şey kiracının mülkiyetinden sayılırken, icareteyn usulünde sonradan yapılan her şey vakıf adına yapılmış oluyordu. Yukarıdaki örnek, aynı zamanda icareteyn ile mukataalı kiralama arasındaki farkı ve icâreteynin mukataaya nazaran vakıf için daha faydalı bir kiralama metodu olduğunu bize açıkça göstermektedir.

⁸¹³ BOA., EV. HMM.d/7240, s. 3-4,7.

⁸¹⁴ Bir yerin yanması veya yıkılması neticesinde vakfın binasını yeniden inşaya bütçesinin yetersiz olması halinde, söz konusu yere talip olan bir kimsenin kendi parasıyla binayı yaptırması ve masrafının, icareteyn kapsamında ödemekle yükümlü olduğu peşin paraya (muaccele) sayılmasıdır. Kenan YILDIZ, **1660 Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili**, s. 114.

⁸¹⁵ BOA., EV. HMM.d/7240, s. 3-4,7.

Burada Fatıma Kadın tarafından evin vakfa hangi satış yöntemi ile satıldığını yazmamaktadır. Ancak görünen o ki, Fatıma Kadın kuvvetle muhtemel nakit paraya ihtiyaç duymuş, vakıf da kendisine yeni gelir kaynakları temin etmek istediğinden ucuz fiyata kaynak temin etmişti. Bu şekilde ev sahibinin de evi tamamen elinden çıkmamış oluyor, tasarruf haklarını da elinde bulundurmuş oluyordu. Kısaca söylemek gerekirse bu satış ve kiralama sistemi bir nevi bütün tarafların avantaj sağladığı bir sistemdi.

Vakfın kiracısı Fatıma Hanım vefat edince, menzil kanun gereği oğlu Ali Efendi ile kızı Azime Hanım'a tefvîz yöntemiyle intikal etti⁸¹⁶. *Tefvîz* hakkı, yani mutasarrıfın ölümü halinde, sadece icâre-i müeccele karşılığında kanunda sayılan hısımlara *intikâl* etme hakkıdır. *Tefvîz* edilirken hısımlardan "muaccele" alınmamaktadır⁸¹⁷. Çünkü ölen kişi menzilin tasarruf hakkını alırken zaten "muaccele"yi ödemiş oluyordu.

Bir müddet sonra Fatıma Hanım'ın oğlu Ali Efendi'de vefat etti. Onun sahip olduğu yarı hisse ya da 3/6 hak, kızları Zübeyde ve Zeliha ile oğlu Mehmed Emin Molla'ya intikal etti. Bu şekilde menzilin altı hissesinden Ali Efendi'nin çocuklarına 1/6'şar hisse intikal etmiş oldu⁸¹⁸.

Aylık 180 akçelik icâre-i müeccelenin 90 akçesini ödemekle mükellef ve 3/6 hisseye sahip olan Fatıma Hanım'ın kızı ve Ali Efendi'nin kardeşi Azime Hanım *bilâ veled müteveffiye* olmuş, yani çocuksuz olarak vefat etmişti. Bu durumda bu 3/6 hissenin akıbeti ne olacaktı? Mirasçı bırakmadan vefat eden kimselerin tasarruf ettikleri icâreteynli vakıf mallara **mahlûlât** yani mutasarrıfı bulunmayan, boşalmış mallar denilmektedir. Bunlar tekrar vakfa rücu ederler, yani vakfın malı olurlardı⁸¹⁹. Bu kaideye riayeten Azime Hanım'ın 3/6 hissesi vakfa devredildi⁸²⁰.

⁸¹⁶ BOA., EV. HMH.d/7240, s. 3-4,7.

⁸¹⁷ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 464;

⁸¹⁸ BOA., EV. HMH.d/7240, s. 3-4,7.

⁸¹⁹ Mutasarrıf bilâ veled vefat ederse, mahlul taraf-ı vakfa ait olup evlattan maada vereseye intikal etmez. ÖMER HİLMİ, **a.g.e**, s. 56; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 462.

⁸²⁰ BOA., EV. HMH.d/7240, s. 3-4,7.

Vakfa devredilen hisseler için yeni bir müzayede yapılır, icâre-i muaccelelerden *resm-i âdî* (%2), *ihbâriye* (%1) ve *harç-ı istifâ* adı altında bazı vergi ve harçları kesildikten sonra mazbut vakıflara ait muacceleler Hazine-i Evkâfa, mülhak vakıflara ait muacceleler ise vakıf mütevellilerine verilirdi⁸²¹. Vakfa devredilen üç hisse için yapılan müzayedeyi Ali Efendi'nin büyük kızı Zübeyde 1.500 kuruş muaccele ile kazanarak menzilin 4/6 hissesine sahip oldu 26 Mart 1811 (Gurre Ra 1226). Zübeyde 1.500 kuruşun tamamını vakfa eda etti. Ödenen para Zübeyde'nin *emriyle* vakıf işlerine sarf edildi⁸²².

4/6 hisseyi elinde bulunduran Ali Efendi'nin büyük kızı Zübeyde tasarruf haklarının *ferağ* edilmesi için Esseyid Mehmed Said Efendi'ye vekâlet verdi. Mehmed İzzet Efendi ve Yusuf Efendi'nin şahitliğinde Zübeyde'nin tasarruf hakları bilemediğimiz bir gerekçeyle Nefise Hatun binti İsmail Ağa'ya *ferağ* edildi⁸²³.

Uygulamadan bahsettikten sonra *ferağ*ın nasıl bir hukuki işlem olduğu üzerinde duralım. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi icâreteynli vakıfların mutasarrıfı malın rakabesine malik değildir ve bir nevi kiracı durumundadır⁸²⁴. Mülk olan bir malın başkasına devrine satış akdi, tasarruf hakkının devrine de *ferağ* denir. Yani bir şahsın üzerinde bulunan bir şeydeki tasarruf hakkını başka birine terk ve tefviz etmesine denir. Bu şey ya miri arazidir veya icareteynli vakıf bir maldır. *Ferağ*ı yapana *fâriğ*, lehine *ferağ* yapılan şahsa *mefrûğunleh*, *ferağ* bedeline *bedel-i ferağ* ve *ferağ* konusu olan şeye de *mefrûğunbih* adı verilir. *Ferağ* işlemi bir nevi kira akdi mahiyetindedir. Tasarruf hakkı belli bir bedel karşılığında kiraya verilmektedir. Bu durumda kiracı tasarruf hakkını bir başkasına kiralamış olmaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki *ferağ* süresiz bir kira akdi mahiyetindedir⁸²⁵. Şimdilik bu kadarıyla yetinelim. Çünkü *ferağ*la ilgili farklı muamelelerle karşılaştıkça mevzuyu hukuki boyutuyla da açıklamaya çalışacağız.

⁸²¹ AKGÜNDÜZ, *Vakıf Müessesesi*, s. 462.

⁸²² BOA., EV. HMH.d/7240, s. 3-4,7.

⁸²³ BOA., EV. HMH.d/7240, s. 3-4,7.

⁸²⁴ İcareteynli akarat-ı mevkûfenin rakabesi ve zatı vakfı tarafına ve hakk-ı tasarrufu bilicareteyn müstecirine aittir. ÖMER HİLMİ, *a.g.e*, s. 56.

⁸²⁵ AKGÜNDÜZ, *Vakıf Müessesesi*, s. 472; Ali BARDAKOĞLU, "Ferağ", *DiA*, c. XII, s. 351.

Zübeyde'nin 4/6 hissesinden Nefise Hatun binti İsmail Ağa adına kendi rızasıyla feragat etmesinden sonra geriye Ali Efendi'nin diğer çocukları Mehmed Emin ve Züleyha Hanım'ın 2/6 hisseleri kalmıştı. Onlar yaşça küçük olduklarından dolayı Emine Kadın binti Abdullah *hüccet-i şer'iye* ile vasiyeleri durumundaydı. Emine Kadın *ferağ* işlemine Osman Ağa'yı vekil tayin etti. Yusuf Ağa ve Mustafa Efendi'nin şahitliğinde çocukların tasarruf hakları Evkâf Müfettişi'nin verdiği *izin hücceti* gereğince 2.000 kuruşa Nefise Hanım'a *ferağ* edildi 15 Nisan 1811 (21 Ra 1226). Böylece Nefise Hanım bütün menzilin tasarruf haklarını elde etmiş oldu. Nedense Zübeyde'nin *ferağ* işleminde herhangi bir muaccele miktarından bahsedilmemiş, çocukların *ferağ*ının 2.000 kuruşluk muaccele ile yapıldığı ifade edilmişti⁸²⁶. Burada yapılan *ferağ* işlemi *kat'î ferağ* işlemiydi. Bu tür muamelelerde mutasarrıflar bedelli veya bedelsiz hiçbir şart ileri sürmeden *ferağ*da bulunabilirlerdi. Muamele bittikten sonra geri dönüş yoktu⁸²⁷.

“İzin Hücceti” müteveli tarafından vakıfta korunacaktı. Çünkü mütevellinin izniyle *ferağ* işlemleri yapılıyordu. Ayrıca ifade etmek gerekir ki kadınlar bu tür hukuki muamelelerde yerlerine bir vekil tayin ediyorlardı. Daha önceki işlemde bahsedilmemekle birlikte çocukların tasarruf hakları devredilirken Evkâf Müfettişi'nden “izin hücceti” alınmıştı. Aynı işlemi ileride başka örnekler üzerinden göreceğiz. Şu kadarıyla iktifa edelim ki, küçük çocukların vasileri durumundaki kişiler vasilik yetkisine rağmen, mahkemeden izin almadan işlem yapamıyordu, bütün küçük yaştaki çocukların *ferağ* işlemleri bu yöntem üzerine yapılmıştır. Bir de izin hüccetinin vakıf tarafından korunduğunu teyit etmiş olalım, muhtemelen anlaşmazlık durumlarında olay mahkemeye intikal ettiğinde, mahkeme bu “izin hücceti”ni mütevelliden talep ediyordu.

Nefise Hanım tasarruf sahibi olduktan on bir yıl sonra 18 Eylül 1822 (Gurre M 1238) tarihinde menzilin yarı hissesinden yukarıda bahsettiğimiz ***ferağ-ı kat'î mu'tebere*** ile kardeşi dergâh-ı âli zuamasından İbrahim Ağa

⁸²⁶ BOA., EV. HMH.d/7240, s. 3-4,7.

⁸²⁷ *Ferağ-ı kat'î*; bila şart vuku bulan *ferağ*dır. ÖMER HİLMİ, a.g.e, s. 15, 62; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 476.

adına feragat etti. Nefise Hanım acaba neden hisselerinin yarısından kardeşi adına feragat etmişti? Kesin olmamakla birlikte bunun borç ilişkilerinden kaynaklanmış olabileceğini tahmin edebiliriz. Burada 6 akçelik icâre-i müeccelenin 3'er akçe olarak paylaşıldığını ve meydana gelebilecek büyük küçük bütün bakım, onarım ve her ne bina ederse masraflarının kendi malından muaccesine mahsuben ve vakıf adına yapılmış sayılacağını ve bu şartla İbrahim Ağa'ya yeni bir temessük verildiğini ifade etmiş olalım⁸²⁸.

Zaim İbrahim Ağa bin İsmail, Hoca Paşa'da Hobyar Mahallesi'nde ikamet üzere iken vefat etti. Geride Fatıma ve Nefise adında iki küçük kızı, ismini tespit edemediğimiz bir küçük oğlu ile Aişe Hanım adlı bir büyük kızı kaldı. Çocukların vasisi büyük ihtimal halaları olan Nefise Hanım'dı. Ancak evin yarısı İbrahim Ağa'nındı. Menzil çocuklara *âdiyen* intikal etmişti. Yani baba ya da anne ölünce tasarruf hakları sadece çocuklara intikal ediyordu. Menzil harap durumdaydı. Bundan dolayı küçük kızların hisselerinin bedeliyle *mütevelli-i ahara* ferağ olunması istendi. Çocukların menfaati için elde edilecek meblağın da defter kassamlarının elinde istirbah yöntemiyle işletilmesi talep edildi. Mahkemenin 22 Temmuz 1830 (1 S 1246) tarihinde Nefise Hanım'a bu şekilde izin verdiğine dair kayıt düşüldü⁸²⁹.

5.2.1.2. Galata Azap Kapısı Haricindekiler

Vakıf tarafından Galata'da Azap Kapısı haricinde bulunan arsa Hasan Kethüda Vakfı'ndan senelik 2.000 akçelik mukataa ile kiralanmış, içindeki binalar, iki göz kayıkhane, arkasında bulunan bir kahve, bir kaymakçı, bir işkembeci dükkânındaki yarım hisseler vakfa gelir kaynağı olarak

⁸²⁸ BOA., EV. HMH.d/7240, s. 3-4,7.

⁸²⁹ İEMŞS, Defter No: 388, vr. 86. Tasarruf sahiplerinin öldüğü, çocukların küçük olduğu ve evin de harap bulunduğu durumlarda ne yapılacağı/yapıldığı hususunu Ömer Hilmi Efendi; "Sağirin bi'l-icâreteyn tasarrufunda olan vakf akar harap olupta hâsılı harcına vefa etmemek veyahut sağirin zaruret nafakası bulunmak gibi müsevvigat-ı şer'iyyeye binaen ol akarın ahara ferağı sağir hakkında mucib-i hayr ve menfaat olacağı ve bedel-i misli inde'l-hâkim erbâb-ı vukûfun ihbârıyla tebeyyün ettiği halde izni hâkim ve re'y-i mütevelli ile sağirin mahmudullal olan velisi veyahut vasiyy-i muhtâr veya mansûbu ol akarı bedel-i misli ile ahara ferağ edebilir" demektedir. Gerçekten de Ömer Hilmi Efendi'nin dediği gibi İzzet Mehmed Paşa vakıfları ile ilgili mahkemeye ulaşan kayıtlarda hep bu durumu göreceğiz. ÖMER HİLMİ, a.g.e, s. 64.

kaydedilmişti. Bahsi geçen bu dükkânları vakıftan icareteyn usulü ile kiralayan Manzume Kadın binti Abdullah çocuksuz olarak vefat edince hisseler *icareteyn* usulü gereği vakfa geri döndü. Bu hisseler bir başkasına kiralanmak için *Sûk-ı Sultanî*'de müzayede yapıldı. 19 Ağustos 1822 (Gurre Z 1237) tarihinde yapılan müzayedeyi diğer talibi *keff-i yed* ettiğinden yani müzayededen çekildiğinden hâcegân-ı divân-ı hümâyûndan Ahmed Reşid Bey bin Abdullah 3.700 kuruş muaccele ile kazandı. Bu hisselerin icare-i müeccelesi günlük 7 akçe olarak belirlendi. Bu aylık olarak yaklaşık 210 akçeye tekabül ediyordu. Ahmed Reşid Bey icare-i müecceleyi vakfın cabisine yıllık olarak ödeyecek, binalar için lazım gelen büyük küçük bütün tamirâtı kendi malından muaccelesine mahsuben yapılacak ve arsa üzerine yapılacak bütün binalar vakıf adına yapılmış kabul edilecekti⁸³⁰.

Ahmed Reşid Bey tasarruf haklarını aldıktan bir müddet sonra vefat etti. İcareteyn kanunu gereği tasarruf hakkı hem Hatice Nihavet? Kadın'dan olma çocukları İbrahim Kemaleddin Bey ve Sâriye Hanım'a, hem de Fatıma Kadın binti Abdullah'dan olma Zübeyde ve Aişe Hanımlara intikal etti. Ancak çocukların hepsi küçüktü ve vasiyeleri anneleriydi. Ayrıca adı geçen yerler harap durumdaydı ve gelirleri giderlerine karşılık gelmiyordu. Bu durumda annelerin teklifi ile 15 Nisan 1824 (15 Ş 1239) tarihinde hisselerin *bedel-i misilleriyle* başkasına ferağ edilmesi çocukların haklarında *enfâ'* ve *evlâ* görüldü⁸³¹.

5.2.1.3. Eyüp Saraç İshak Mahallesi'ndeki Menzil

Saraç İshak mahallesindeki 1.500 zira arsalı büyük menzil İzzet Mehmed Paşa Vakfı tarafından satın alınmadan önce Ahmed Efendi'nin tasarrufunda iken, onun vefat etmesi üzerine hisselerin 2/16'sı eşi Ümmü Gülsüm binti Abdullah'a, kalan 14/16 hissesi de oğulları Esseyid Mehmed Necib ve Esseyid Mehmed Esad Efendi'ye intikal etti⁸³².

⁸³⁰ BOA., EV. HMM, Defter No: 7240, s. 5.

⁸³¹ İEMŞS, Defter No: 356, vr. 87.

⁸³² BOA., EV. HMM, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

Mütevelli Kaimmakamı Ahmed Aziz Efendi vakfa akar olmak üzere 7.500 kuruş mukabilinde menzili satın aldı. Aziz Efendi paranın 1.500 kuruşunu vakıftaki nakitten ödedi, kalan 6.000 kuruşu da ev tekrar eski sahipleri tarafından icâreteyn ile kiralanacağından muaccesine mahsup edildi. Vakıf bu durumda 1/5 oranında nakit vererek menzile sahip oluyordu. Ahmed Efendi'nin hanımı ve çocukları aynı şekilde hisseleriyle vakfın kiracısı olmaya devam edeceklerdi. Zaten satış da muhtemelen bu mantık üzere yapılmıştı. Tasarruf sahipleri icâre-i müeccele olarak günlük 3 akçe üzerinden her ay vakıf câbisine 90 akçe ödeme yapacaklardı. Usul gereği tamirat ve her ne bina ederlerse bunlar da kendi mallarından muaccesine mahsuben vakıf için yapılmış sayılacaktı. 24 Ekim 1797 (3 Ca 1212) tarihinde tasarruf sahiplerinin ellerine bu şekilde yeni temessükleri verildi⁸³³.

Daha önce de belirtildiği üzere iki kardeş on altı hissenin on dördüne müşterek olarak sahipti. Esseyid Mehmed Necib Efendi vefat edince tasarruf sahibi olduğu yedi hissesi küçük yaştaki kızı Şerife Emine Hanım'a intikal etti. Yaşı küçük olduğundan kızın vasiyesi olan büyük validesi (babaannesi) Şerife Ümmü Gülsüm Hanım, 10 Haziran 1804 (Gurre Ra 1219) tarihinde *şer'den* verilen "izin hücceti"ne dayanarak torununun 7/14 hissesini yine çocuğun annesi olan Cemile Hanım binti Esseyid Mehmed Efendi'ye ferağ ettikten sonra işlem vakıf defterine kaydedildi⁸³⁴.

Bundan tam iki ay sonra 10 Ağustos 1804 (3 Ca 1219) tarihinde Cemile Hanım sahip olduğu yedi hisseyi kendi rızası ve vakfın câbisinin inhasıyla tarihçi halifesi, aynı zamanda diğer yedi hissenin sahibi, Esseyid Mehmed Esad Efendi'ye ferağ etti. Bu şekilde Mehmed Esad, vefat eden kardeşi Mehmed Necib'in hisseleriyle birlikte 14/16 hisseye sahip oldu⁸³⁵.

Hisselerin tamamını ellerinde bulunduran Esseyid Mehmed Esad Efendi ile annesi Ümmü Gülsüm Hanım, hisselerini 28 Eylül 1807 (25 B 1222) tarihinde Ayşe Hanım binti Abdullah'a 2.500 kuruş *bedel-i alâ tariki'l-*

⁸³³ BOA., EV. HMM, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸³⁴ BOA., EV. HMM, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸³⁵ BOA., EV. HMM, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

istiğlâl ile ferağ ettiler⁸³⁶. Bu ferağ çeşidinde ferağ yapan, ferağ konusu şeyi lehine ferağ yapılan şahıstan kiralamak şartı ile vuku bulan ferağdır⁸³⁷. Muhtemelen tasarruf sahibi Ümmü Gülsüm Ayşe Hanım'dan kredi aldı. Aldığı paraya karşılık bir nevi ipotek olarak borcunu ödeyinceye kadar tasarruf haklarını Ayşe Hanım'a devretti.

Ayşe Hanım bundan tam on yıl sonra 4 Mart 1817 (15 R 1232) tarihinde 2.500 kuruşluk bedel mukabilinde menzilin tasarruf haklarını Ümmü Gülsüm Hanım (2/16) ve Esseyid Mehmed Esad Efendi'ye (14/16) geri iade etti. Bu işlemten dört gün sonra 2/16 hisseye sahip olan Ümmü Gülsüm Hanım vefat edince 16/16 hisse yani hisselerin tamamı *intikâl-i âdî* ile icâreteyn kanunu üzere *tarihçi halifeliğinden maliye kalemi ser halifeliğine* terfi etmiş olan Mehmed Esad'a intikal etti. 8 Mart 1817 (19 R 1232) tarihinde vakıf yönetimi de malum şartlar karşılığında bu intikal işlemine onay verdi⁸³⁸.

Mehmed Esad Efendi annesinin tasarruf haklarının kendisine intikal ettiği gün bütün tasarruf haklarını Ebubekir bin Ali adına bilmediğimiz bir gerekçeyle ferağ etti. Vakıf yönetimi de yeni tasarruf sahibinin her ne bina ederse bunu vakıf adına yapacağını taahhüt etmesinden sonra tasarrufuna izin verdi⁸³⁹.

Menzilin bütün hisselerini elinde bulunduran Ebubekir Efendi bir ay sonra 30 Mart 1817 (12 Ca 1232) tarihinde 1.500 zirânın 748 zirâsını *ifrâzedip* 3 akçelik icare-i müeccelenin yarısı olan 1,5 akçeyi ödemek koşuluyla müderrisinden Seyyid Halil Efendi bin Esseyid Hasan Efendi'ye bıraktı⁸⁴⁰. Burada yeni bir hukuki durumla karşılaşyoruz ki, o da *ifrâz* meselesidir. *İfrâz* hisseleri belirleyip birbirinden ayırmaya denir. İcâreteynli vakıflarda *ifrâz* caizdir. Yani mutasarrıf, vakıf akarın bir kısmını ayırarak başkasına ferağ edebilir⁸⁴¹. Ebubekir Efendi ilginç bir şekilde 1.500 ziranın 750'sini değil de 748 zirânı ifraz etmiştir. Bu tesadüfen yapılmış bir taksim

⁸³⁶ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸³⁷ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 477.

⁸³⁸ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸³⁹ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸⁴⁰ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸⁴¹ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 483.

değildi. Ebubekir 752 zira ve zîr-i zemin mahzen ile sokak kapısını kendi elinde tutmuştu. Herhalde her şeye rağmen dört zirâ bile olsa hak üstünlüğünü elinde tutmak istiyordu. İzni vakfın kaimmakam-ı mütevellisi Mehmed Emin Efendi vermişti. İfrâz işleminden sonra taraflara 8 Nisan 1817 (21 Ca 1232) tarihinde yeni temessükleri verildi⁸⁴².

Bu işlemten üç yıl sonra yarı hisseye sahip Müderris Halil Efendi kendi hissesini 30 Mart 1820 (15 C 1235) tarihinde sarraf taifesinden zimmi Boğos veledine ferağ etti. Bogos da hisselerini 8 Ekim 1822 (21 M 1238) tarihinde esirciler kethüdası Esseyyid Elhac Osman Ağa bin Osman Ağa'ya bıraktı⁸⁴³.

Ebubekir ölünce hisselerinin yarısı oğlu hâcegan-ı divân-ı hümâyûndan mektubî-i sadr-ı âli halifesi Selim Sırrı Efendi'ye, diğer yarısı da kızı Emine Hanım'a *hasbe'l-âde* intikal etti. Ancak Emine Hanım kendi isteğiyle hissesini 29 Aralık 1818 (Gurre Ra 1234) tarihinde *ferağ-ı kat'i mu'tebere* ile kardeşi Selim Sırrı'ya ferağ etti⁸⁴⁴. Burada ilginç olan durum kız ve erkek çocuklarının miras hakkıdır. Normalde kadın ve erkeğe bugün modern hukukta olduğu gibi miras hakları eşit şekilde paylaştırılmazken, Şeyhülislam Zekeriyazade Yahya Efendi zamanında verilen fetva gereğince (v. 1643) icareteyn mutasarrıflarının erkek ve kız evlatlarına eşit olarak intikal hakkı ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır⁸⁴⁵. Bu düzenlemenin sonucu olarak ölen ebeveynlerin tasarruf hakları bütün işlemlerde kız ve erkek evlatlara eşit olarak paylaştırıldı.

Selim Sırrı Efendi de hissesini 1820-1821 (1236) tarihinde yine *ferağ-ı kat'i mu'tebere* ile silahşorandan İbrahim Edhem Ağa bin Elhac Mehmed Ağa'ya ferağ etti. 18 Ocak 1822 (23 R 1237) tarihinde İbrahim Edhem Ağa da kendisine ait hisselerden üçünü uhdesinde bırakıp bir hissesini zevcesi Ayşe Hatun İbnetü Abdullah'a bıraktı. Bir müddet sonra 1822-1823 (1238) tarihinde İbrahim Edhem ve hanımı Ayşe Hatun hisselerini Nefise Hatun binti İbrahim

⁸⁴² BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸⁴³ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸⁴⁴ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸⁴⁵ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 457.

Ağa'ya bırakmasıyla menzil yeniden el değiştirmiş oldu⁸⁴⁶. Eşlerin ya eşit pay sahip olduğu ya da hisselerden birinden eşleri adına feragat ettikleri durumlarla karşılaşırız. Bu tür durumları alacak-borç mantığı ile açıklayabileceğimiz gibi özellikle karı-koca arasındaki feragat olaylarını mehir hakkının verilmesi veya talep edilmesiyle de açıklayabiliriz. Ancak bu söylediklerimiz tamamen ihtimal üzere olup, *intikal* durumları dışında bu tür feragat olaylarının gerekçeleri konusunda belgeler hep suskun kaldı.

Vakfın kiracılarının mesleki kariyerlerinin tarihçi halifesi, hâcegân, mektûbi-i sadr-ı âli, maliye ser halifesi, esirciler kethüdası, müderrisin, silahşoran, sarraf gibi mesleki gruplardan olması onların toplumsal statüleri hakkında fikir yürütmemize aynı zamanda hangi mesleklere sahip insanların ne tür fiziki şartlara sahip evlerde oturdukları konusunda da kanaat sahibi olmamıza yardımcı olmaktadır.

5.2.1.4. Gedik Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul Gedik Paşa Mahallesi'nde bulunan ve 140 ziralık arsa üzerine yapılmış menzile 1,5 akçelik icare-i müeccele ile Ümmühan Hatun binti Osman tasarruf ediyordu. Ancak Ümmühan Hatun'un *bilâ veled* ölmesi üzerine arsa icareteyn usulü gereği tekrar vakfa geri dönmüş, 28 Ocak 1821 (23 R 1236) tarihinde yapılan yeni müzayedeye menzilin yeni sahibi 300 kuruş muaccele ve günlük 1,5 kuruştan ayda 45 kuruş müeccele ile Fatma Hatun binti Abdi Ağa olmuştu⁸⁴⁷. Ayrıca tasarruf sahiplerinin çocuksuz olarak ölüp, malların vakfa rücu etmesi çok seyrek görülen bir durum da değildi. İcareteynin bu şekilde kurula bağlanmış olması vakıfların bütçesine önemli katkılar sağlıyordu.

Fatma Hatun ölünce arsanın tasarruf hakkı 22 Mart 1823 (19 B 1238) tarihinde kızları Hatice ve Ayşe Hatunlara intikâl etti⁸⁴⁸. İki gün sonra yapılan

⁸⁴⁶ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 9,12-13, 32.

⁸⁴⁷ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 10.

⁸⁴⁸ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 10; İntikal hakkı ile ilgili bkz. AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 464-472.

işlemlerle de Ayşe Hatun kendi hissesini kız kardeşi Hatice Hanım'a bırakarak hakından feragat etti 24 Mart 1823 (11 B 1238)⁸⁴⁹.

5.2.1.5. Âşık Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

Âşık Paşa Mahallesi'nde 1.075 zira arsalı bu menzil, kadı eşrafından Derviş Hüseyin Efendi bin Elhac Ali Efendi'nin elindeydi. Menzil 4.000 kuruşa vakfın mütevellisi tarafından satın alındı. Bütün satışlarda olduğu gibi belirlenen fiyatın tamamı verilmeyip 750 kuruşu *nukûd-ı mevkûfeden* ödendi. Ödenen meblağ satış yapılan meblağın yaklaşık 1/6'sına tekabül etmekteydi. Hüseyin Efendi vakfın kiracısı olmaya devam edeceği için, kalan 3.250 kuruş muaccesine mahsuben vakıfta tutuldu. Derviş Hüseyin Efendi menziline günlük 2 akçe üzerinden icare-i müeccele ile oturmaya devam edecek, her ay vakfın cabisine bu kirayı ödemekle mükellef olacaktı. İşlem tamamlandıktan sonra 21 Kasım 1797 (Gurre C 1212) tarihinde Derviş Hüseyin Efendi'ye yeni temessük verildi⁸⁵⁰.

Derviş Hüseyin Efendi menzilin yarı hissesini 6 Nisan 1814 (15 R 1229) tarihinde zevcesi Şerife Zeynep binti Elhac Esseyyid İsmail'e bıraktı⁸⁵¹. Bu örnekte de görüldüğü üzere hisselerin bir kısmının eşlere ferağ edilmesi de sıkça rastladığımız uygulamalardandı.

Daha sonra Hüseyin Efendi ile eşi Şerife Zeynep Hanım 22 Ağustos 1818 (19 L 1233) tarihinde hisselerinden Hamide Hatun binetü Elhac Abdullah adına feragat ettiler. Birkaç yıl sonra menzilin tek sahibi Hamide Hanım 7 Eylül 1823 (Gurre M 1239) tarihinde menzilin yarı hissesini Kapan-ı Dakik (Unkapanı) yazıcılarından Ali Ağa bin Ömer'e, yarı hissesini de Fatıma Hanım binti Abdullah'a ferağ etti⁸⁵². Böylece menzil yirmi yedi yılda üç defa el değiştirmiş oldu. Bir ailenin ortalama tasarruf süresi dokuz yıldır.

⁸⁴⁹ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 10; Tasarruf hakkının ferağı ile ilgili, AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 472-478.

⁸⁵⁰ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 14.

⁸⁵¹ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 14.

⁸⁵² BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 14.

5.2.1.6. Cezeri Kasım Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Cezeri Kasım Paşa Mahallesi'nde 1.150⁸⁵³ ziralık arsa üzerine yapılmış olan menzil, müderrisinden Numan Efendi bin Elhac Mustafa'nın mülküydü. Burası kaimmakam-ı mütevelli Ahmed Aziz Efendi tarafından vakfa akar olması için 24 Eylül 1796 (21 Ra 1211) tarihinde Numan Efendi'den 11.000 kuruşa alınarak 2.500 kuruşu ödendi ve kalan 8.500 kuruşu icare-i muaccelesine mahsuben vakıfta ibka edildi. İcare-i müeccele olarak Numan Efendi günlük 5 akçe üzerinden vakfın cabisine aylık 150 akçe ödeme yapacaktı⁸⁵⁴.

İki yıl sonra 13 Ekim 1798 (3 Ca 1213) tarihinde Numan Efendi menzildeki haklarından hâcegândan Mehmed Said Efendi bin Elhac Salih Efendi adına feragat etti. Mehmed Said Efendi ölünce tasarruf hakkı 8 Haziran 1800 (15 M 1215) tarihinde oğulları hâcegândan ve mektûbi halifesinden Salih Muhlis Efendi, Ahmed Münif Efendi ve Hamdullah Efendilere üç hisse itibarıyla intikal etti. 1/3 hisseye sahip olan Hamdullah Efendi de 29 Mayıs 1801 (16 M 1216 tarihinde hissesinden kardeşi Salih Muhlis Efendi adına feragat etti. Son olarak 21 Kasım 1816 (Gurre M 1232) tarihinde ise Salih Muhlis ile kardeşi Ahmed Münif Efendi'ler Üçüncü Kadın Efendi'nin kahvecibaşısı Hacı Mehmed Ağa ve biraderi Hüseyin Ağa'ya menzilin tasarruf hakkını bıraktılar⁸⁵⁵.

5.2.1.7. Kadıköy'deki Bağ

Kadıköy'de otuz dönümlük bağ ve içindeki menzil Fatıma Mahbube Kadın'ın mülkündeydi. Vakıf, 7 Ekim 1797 (15 R 1212) tarihinde Fatıma Mahbube Kadın'dan 10.000 kuruşa bağı satın almış, bunun 2.500 kuruşu vakıf nakidinden ödemiş, tasarruf hakkı icareteyn yöntemiyle tekrar Fatıma Mahbube'ye bırakılacağından, kalanı icarei muaccelesine mahsup edilmiş, günlük 4 akçe icare-i müeccele üzerinden aylık 120 akçeye tasarruf hakları

⁸⁵³ 7240 numaralı defterde 250 zira yazıyor. Yazım hatası vakfiyeden mi yoksa defterden mi kaynaklanıyor bunu bilemiyoruz.

⁸⁵⁴ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 16.

⁸⁵⁵ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 16.

bırakılmıştı. Fatıma Mahbube bütün tamir sorumluluğu kendinde olmak suretiyle kirasını aydan aya cabiye ödeyecekti⁸⁵⁶. Fatıma Hanıma ödenen meblağ toplam meblağın ¼'üne tekabül etti.

5.2.1.8. Akbıyık Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul Akbıyık Mahallesi'nde bulunan 608 ziralık arsa Akbıyık Camii'nden senede 15 akçe mukataa-i kadime ile kiralanmıştı⁸⁵⁷. 13 Eylül 1823 (7 M 1239) tarihinde günlük iki akçe ile arsa ve üzerindeki menzilin yarımşar hisselerine tasarruf eden Kütahyavi Hacı Mehmed Efendi bin Mahmud ve zevcesi Halime Hatun ölmüşler, bundan dolayı tasarruf hakkı oğulları Abdullah Şefik Molla ve Mehmed Şerif Molla'ya *intikâl-i âdî* ile intikal etmişti. İki kardeş ellerindeki *atik temessükü* kaybettiklerinden yeni bir temessük çıkarılması için vakfa müracaat ettiler ve kendilerine 2 akçelik icâre-i müecceleyi ödemek kaydıyla yeniden temessük verildi. Kardeşler yeni temessükün çıkarılmasından sonra 17 Eylül 1823 (11 M 1239) tarihinde Ruznamçe-i hümayun kalemi halifelerinden Ali Efendi adına haklarından feragat ettiler⁸⁵⁸.

5.2.1.9. Tophane'deki Emlâk

İstanbul Tophane'de Liman Mahallesi'nde arsası Sultan Bayezid Vakfı'ndan senelik 15 akçe ile mukataalı, 852 ziralık arsa üzerinde yapılmış bir kayikhane, üç oda, bir harap hamam, altında bir mahzen ve üç adet dükkân esbak Filibe Kadısı merhum Esseyyid İbrahim Efendi kerimesi Şerife Zeynep Hanım'ın elinde bulunuyordu. Vakfın müteveli kaymakamı Ahmed Aziz Efendi 15 Haziran 1798 (Gurre M 1213) tarihinde zikredilen binaları 10.000 kuruşa satın aldı. Bunun 1.500 kuruşunu vakıf nakidinden ödedi. Kalan 8.500 kuruşu muaccelesine mahsuben vakıfta bırakıldı. Akarlar Şerife Zeynep hanıma günlük 4 akçe icare-i müeccele ile kiralandı.

⁸⁵⁶ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 17.

⁸⁵⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 75.

⁸⁵⁸ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 18.

Şerife Zeynep Hanım binti Seyyid İbrahim Efendi 6 Kasım 1799 (7 C 1214) tarihinde *bedel-i ma'lum makbuz mukabili* kayıkhaneyi Hatice Hanım binti Abdullah'a *alâ tarîkı'l-istiğlâl* ferağ ettiğine dair vakıf defterine şerh verildi. *İstiğlâlen* ferağda kat'î surette tasarruf söz konusu değildir. Borç ödenince geri isteme hakkı doğar⁸⁵⁹.

Hatice Kadın rehin edip elinde tuttuğu kayıkhaneyi önceki sahibi Şerife Zeynep Hanım'a –muhtemelen borcunu ödedikten sonra- ferağ ettikten sonra Şerife Zeynep Hanım da 9 Eylül 1801 (Gurre Ca 1216) tarihinde kayıkhaneenin diğer yarısını *bedel-i makbuz-ı ma'lum* mukabili Kazgani Elhac Mustafa Ağa bin Mehmed'e *ala tarîkı'l-istiğlâl* feragat etti.

Kayıkhane ve dükkânların mutasarrıflarından Mustafa Ağa'nın *vefâen* uhdesinde olan yarım hisse arsayı evvelki sahibi Şerife Zeynep Hanım'a ferağ etti. Ardından Şerife Zeynep Hanım da 11 Ocak 1802 (7 N 1216) tarihinde hisselerin tamamını Mustafa Ağa'ya ferağ etti.

Bu muameleler ağından biz ne anlamalıyız? Şerife Zeynep muhtemelen Hatice Hanım'a borçluydu. Bundan dolayı *istiğlâlen* hissesini Hatice Hanım'a bırakmak zorunda kaldı. Ardından borcunu ödeyince bir nevi ipotek kalkmış oldu ve hisse Şerife Zeynep'e geri döndü. Şerife Zeynep bu defa benzer bir sebepten Mustafa Ağa'ya hissesinin yarısının tasarruf hakkını bırakmak zorunda kaldı. Daha sonra Şerife Zeynep Mustafa Ağa'ya borcunu ödeyerek tasarruf hakkını geri aldı, ya da aralarında bir şekilde anlaşıp tasarruf hakkını almış gibi yapıp kat'î olarak devretti. Buradaki işlemler ağını mevcut bilgiler ışığında tam olarak açıklamak oldukça güçtür.

Mustafa Ağa ölünce tasarruf hakkı kanun üzere beş yetimi Mehmed Necib, Ahmed Nazif, Mehmed Salih, İbrahim Edhem ve kızı Züleyha'ya intikal etti. 8 Eylül 1812 (Gurre N 1227) tarihinde Mehmed Necip Efendi büyük olduğu için asaletle, diğer çocuklar yaşları küçük olduğundan hüccet-i şer'îye ile vasileri olan Mustafa Efendi bin İbrahim vasıtasıyla hisselerini rikâb-ı

⁸⁵⁹ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 478.

hümâyûn kethüdası Mehmed Said Halet Efendi'nin mühürbaşı Mehmed Ağa (3/4) ve eşi Züleyha Hatun'a (1/4) ferağ ettiler⁸⁶⁰.

5.2.1.10. Kadıköy'deki Emlâk

Kadıköy'deki 400 ziralık arsa üzerinde yapılmış olan keresteci dükkânı 1.500 kuruşa Fatıma Mahbube Kadın'dan *bey'i bât-ı sahih* ile vakıf tarafından satın alınarak 500 kuruşu ödendi. Bu dükkân tekrar eski sahibesine icareteyn ile kiralanağından 1.000 kuruşu vakıfta ibkâ edildi⁸⁶¹. Fatıma Kadın muhtemelen vakfın mütevellî kaymakamı Ahmed Aziz Efendi'nin eşi idi. Gedik statüsünde olan bu gayrimenkul –vakfiyede gedik statüsünde olduğu belirtilmemişti- 13 Kasım 1795 (Gurre Ca 1210) tarihinde keresteci esnafından Elhac Mehmed Ağa'ya 600 kuruş verildi. Aylık kirası da 10 kuruş olarak belirlendi. Burada 600 kuruş gedik parasını Fatma Mahbube Kadın alacak, aylık 10 kuruşu da vakıf alacaktı. Fatıma Hanım bu durumda 500 kuruş vakıftan, 600 kuruş da gedik hakkından almış oldu. Dükkânın icap eden küçük tamirleri Mehmed Ağa tarafından yapılacak, eğer büyük tamire ihtiyaç duyulursa vakıf tarafından kendisine yardım edilecekti. 23 Nisan 1797 (25 L 1211) tarihinde Mehmed Ağa *bütün âlât gediğinden* Arap Elhac Hasan Ağa adına feragat etti. 3 Temmuz 1798 (19 M 1213) tarihinde de Hasan Ağa bu gediği terzi veled-i Evanis'e bıraktı⁸⁶².

Yine Kadıköy'de bulunan 1.464 ziralık arsa üzerindeki yoğurthane ve üç tane yanmış dükkân arsaları vakfa akar olması için 5.000 kuruşa *bey'i bât-ı sahih* ile Ayşe Reşide Hanım'dan satın alınmış ve kendisine 2.000 kuruş ödenmişti⁸⁶³. Aynı dükkân 4 Ocak 1797 (5 B 1211) tarihinde 3.000 kuruşu icare-i muaccesine sayılıp, günlük üç akçe üzerinden icare-i müeccele ile kendisine *îcâr ve tefvîz* olundu. Ayşe Reşide Hanım 6 Ocak 1797 (7 B 1211) tarihinde 1.464 zira arsanın 471 zirasını bu arsadan *îfrâz* edip Ruh Efza Kadın

⁸⁶⁰ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 19.

⁸⁶¹ İEMŞS, Defter No: 259, vr. 94.

⁸⁶² BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 20-22,47

⁸⁶³ İEMŞS, Defter No: 259, vr. 93, Tarih 22 Aralık 1796 (21 C 1211).

binti Abdullah'a ferağ etti⁸⁶⁴. Yanmış harap durumdaki bu yerler niçin satın alınmıştı? Alındıysa bile 2.000 kuruş neden ödenmişti? Bu ödeme oran bakımından çok yüksekti. Bu işlem, sanki dükkânları satın alınan kişinin zor durumdan kurtarılmak istenmesi gibi bir izlenim vermektedir.

Kadıköy'de bulunan 80 ziralık arsa üzerine yapılmış çörekçi dükkânı ve aşağıda zikredeceğimiz 225 ziralık arsa üzerine yapılmış mülk hana Fatıma Mahbube Kadın sahipti. Vakıf 2.000 kuruş karşılığında bu han ve çörekçi dükkânını Fatıma Hanım'dan satın aldı ve kendisine 750 kuruş verdi⁸⁶⁵. Ardından da 4 Ocak 1797 (5 B 1211) tarihinde dükkânı tekrar Fatıma Hanım'a kiraladı. Fatıma Hanıma verilmesi gereken 1.250 kuruş, kiranın muaccesine sayılarak vakıfta ibka edildi. Fatıma Hanım ayrıca günlük 2 akçe icare-i müeccele ödemeyi kabul etti⁸⁶⁶.

Yukarıda bahsettiğimiz üzere 225 ziralık arsa üzerine yapılmış sekiz oda bir küçük kapıcı odası ve sokak kapısını müstemil bir küçük mülk hanına Mahbube Fatıma Kadın binti Abdullah mutasarrıftı⁸⁶⁷. O mutasarrıf olduğu arsayı ferağ etme işlemini vekili olan Ömer Ağa bin Mustafa vasıtasıyla çörekçi Seyyid Mehmed Ağa bin Osman Ağa'ya bıraktı. Seyyid Mehmed Ağa 80 ziralık arsalı çörekçi dükkânı ile birlikte bu arsanın tek bir temessükünün çıkarılmasını istedi. Günlük bir akçe olan kirasına bir akçe daha ilave yapılmasını kabul ettiğinden 9 Eylül 1823 (3 M 1239) tarihinde bu istek yerine getirildi. Ardından Mehmed Ağa bu arsanın yarısının kullanım hakkını günlük 1 akçe karşılığında eşine bıraktı⁸⁶⁸.

5.2.1.11. Demirkapı Daye Hatun Mahallesi'ndeki Menzil

Demirkapı'da Daye Hatun Mahallesi'nde bulunan menzil, 5.900 kuruşluk icare-i muaccele ve aylık 90 akçe icare-i müeccele ile 3 Aralık 1795 (21 Ca 1210) tarihinde Ayşe Hatun binti Salih Efendi tarafından kiralandı.

⁸⁶⁴ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 22.

⁸⁶⁵ İEMŞS, Defter No: 259, vr. 94, Tarih 22 Aralık 1796 (21 C 1211).

⁸⁶⁶ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 20-21.

⁸⁶⁷ İEMŞS, Defter No: 259, vr. 93 Tarih 22 Aralık 1796 (21 C 1211).

⁸⁶⁸ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s.20.

Tasarruf sahibi büyük küçük bütün tamir işlerini muaccesine mahsuben vakıf adına yapacaktı⁸⁶⁹.

Ayşe Hanım binti Salih 23 Mayıs 1802 (20 M 1217) tarihinde menzilin yarısını kendi üzerinde diğer yarısını da Esseyid Mehmed bin Elhac Mahmud'un tasarrufuna bıraktı. Menzili müştereken kullanacaklarına dair vakıf defterine kayıt düşüldü⁸⁷⁰.

Ardından Ayşe Hanım binti Salih 6 Ağustos 1807 (Gurre C 1222) tarihinde kendi hissesinden Ayşe Hatun binti Abdullah adına feragat etti. Bundan dört yıl sonra Esseyid Mehmed Efendi vefat edince icareteyn usulü gereği tasarruf hakları küçük yaştaki çocukları Süleyman ve Şerife Ayşe'ye intikal etti. Ancak bina harap olduğu onların da tamire gücü yetmediği için başkasına ferağ edilmesi faydalı görüldüğünden 3 Ekim 1811 (15 N 1226) tarihinde *izn-i hüccet* ile vasiyeleri Ayşe Hatun binti Salih tarafından çocukların annesine yani Ayşe Hatun binti Abdullah'ın tasarrufuna *bedel-i misliyle* izin verildi⁸⁷¹.

Menzilin sahibi haline gelen Ayşe Hatun binti Abdullah 12 Ocak 1813'te (9 M 1228) menzili Ahmed bin Süleyman ve eşi Hatice Hatun binti Osman'a yarımşar hisse halinde ferağ etti. Deftere Ahmed ve Hatice Hatun da çocuksuz olarak öldüklerinden menzilin yeniden vakfın mülkiyetine geri döndüğü şeklinde kayıt düşüldü 10 Mart 1819 (13 Ca 1234)⁸⁷².

5.2.1.13. Nuru Osmaniye'deki Menzil

Nur-ı Osmaniye Mahallesi civarında Servi (Serveri) Mahallesi'nde bulunan 963 zira arsalı bir mülk menzilin arsası yıllık 2.220 akçe mukabilinde Mahmud Paşa vakfından mukataa yöntemi ile kiralanmıştı. Menzil de mülkname ile Yenişehir Fenar Kadısı İbrahim Efendi bin Mehmed Efendi'nin elinde idi. Bu menzil 10.000 kuruşa İbrahim Efendi'den satın alındı. Kendisine vakıf parasından 2.500 kuruş verildi. 13 Ağustos 1797 (19 S 1212) tarihinde

⁸⁶⁹ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 23.

⁸⁷⁰ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 23.

⁸⁷¹ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 23.

⁸⁷² BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 23.

menzil tekrar eski sahibi tarafından kiralandığı için kalan 7500 kuruş menzilin muaccesine mahsuben vakıfta alıkonuldu. Menzilin yarımşar hissesine mutasarrıf olan İbrahim Efendi ile eşi Naile Hatun binti İsmail burayı günlük 10 akçe üzerinden kiraladılar. Vakfın cabisine aydan aya beşer akçe ödeyeceklerdi⁸⁷³.

Menzilin mutasarrıfı Uşaklı İbrahim Efendi vefat edince hissesi küçük yaştaki oğlu İbrahim Sarım Molla'ya intikal etti. Hissenin satışının çocuğun hakkında evlâ olduğu düşünülüşünden, 12 Kasım 1803 (27 B 1218) tarihinde bu hisse vasiyesi durumunda olan validesi Naile Hanım tarafından Mustafa bin Mehmed'e ferağ edildi. Mustafa Efendi'de hissesini dört gün sonra yani 16 Kasım 1803 (Gurre Ş 1218) tarihinde Naile Hanım binti İsmail'e devretti⁸⁷⁴. Buradaki ilişkiler oldukça ilginç! Acaba neden İbrahim Sarım'ın annesi önce hisseyi başkasına ferağ edip sonra kendi üzerine almıştı. Defterdeki kayıtlı bilgiler bu konuda en küçük bir ipucu bile vermekten uzaktır.

21 Şubat 1811 (27 M 1226) tarihinde Naile Hanım hissesini Hoca Agob veledi Evanis'e devretti. O da 14 Eylül 1811 (25 Ş 1226) tarihinde menzili tekrar Naile Hanım'a ferağ etti. Bütün hisseye sahip olan Naile Hanım 21 Kasım 1816 (1 M 1232) tarihinde menzilden Hazret-i Şehriyariden Hafız Mustafa Ağa ve eşi Cemile Hanım adına feragat etti. 21 Eylül 1819 (1 Z 1234) tarihinde Hafız Mustafa yarım hissesini Hoca Agob'a devretti. Cemile Hanım bu yarım hisseyi kullanmaya devam etti 20 Ekim 1819 (1 M 1235)⁸⁷⁵.

Yıllar içinde evin mutasarrıfları değişerek Esseyid Hafız Mustafa Efendi bin Ali ve zevcesi Aişe Hanım binti Ali menzilin yarısının mutasarrıfı oldular. Karı koca 963 zira olan arsaya yeni bir bina yaptırmak için Vartan Veled-ı Bogos ile anlaştılar. Anlaşmaya göre Vartan veled-i Bogos'un, fevkâni iki oda, bir sofa, bir abdesthane, tuvalet, tahtani bir oda, küçük sofa, orta ve sokak kapısını müştemil olarak yaptığı binanın her zirası için 80 kuruş alacağına dair bir mukavele imzalandı. Kalfa bütün masrafları kendi cebinden

⁸⁷³ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 24.

⁸⁷⁴ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 24.

⁸⁷⁵ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 24.

harcayıp daha sonra hane sahiplerinden tahsil edecekti. Nihayetinde kereste, çivi, araç-gereç, cam-çerçeve edevatı, amele ücreti gibi giderler için 15.201 kuruş, nakliye gideri olarak da 600 kuruş olmak üzere toplamda 15.801 kuruşluk –belgede 15.861 kukuruş- masraf yaptı. Bu paranın 13.260 kuruşu kalfaya ödendi. Ancak kalan 2.601 -belgede 2.607 kuruş yazıyor- kuruşu ödemedi. Olay mahkemeye intikal etti. Mahkemede taraflar 2.000 kuruşun ödenmesi hususunda anlaştılar. 2.000 kuruş taksitler halinde aylık 150 kuruştan on üç ay ödenecek, kalan 50 kuruş da on dördüncü ayda ödenerek borç tamamlanacaktı. Kalfa da böylece yaklaşık 600 kuruş alacağından vazgeçmiş oluyordu⁸⁷⁶.

5.2.1.13. Sofular Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul Lahm (Et) Meydanı civarında Sofular Mahallesi'nde bulunan ve 933 zira 10 parmaklık arsa üzerine yapılmış menzil Yeniçeri kalemi hulefasından Esseyid Mustafa Efendi bin Mehmed Emin'den vakfa akar olması için 4 Nisan 1798 (17 L 1212) tarihinde 12.500 kuruşa alındı. 1.500 kuruşu vakıf nakidinden, kalan 11.000 kuruş muaccelesine mahsuben sayıldı. Günlük 3 akçeden de icare-i müeccele ödeyecekti. Kısa bir süre sonra 17 Nisan 1798 (1 Za 1212) tarihinde Mustafa tasarruf hakkını annesi Ayşe Hatun binti Süleyman'a bıraktı. Ayşe Hatun vefat edince tasarruf hakkı tekrar 21 Kasım 1816 (1 M 1232) tarihinde oğlu Mustafa'ya intikal etti⁸⁷⁷.

5.2.1.14. Nefise Hanım Menzili

İstanbul Kaptan İbrahim Paşa Camii civarında Süleymaniye mahallesinde bulunan menzil İzzet Mehmed Paşa'nın eşi Nefise Hatun'a aitti. Ancak arsası Hümaşah Sultan Vakfı'ndan 3.600 akçeye mukataalı idi. 7 Aralık 1797 (17 C 1212) tarihinde 2.785,5 ziralık arsa üzerindeki menzil 25.000 kuruş karşılığında Nefise Hatun'dan alınmış, kendisine vakıf nukudundan 5.000 kuruş takdim edilmiş, kalan 20.000 kuruş ev tekrar Nefise Hatun'a günlük 20 akçe icare-i müeccele ile kiralandığından muaccelesine

⁸⁷⁶ İEMŞS, Defter No: 463, vr. 44, 17 Temmuz 1842 Tarih (8 C 1258).

⁸⁷⁷ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 25.

mahsuben sayılmıştı. Nefise Hatun günlük 20 akçeden aylık 600 akçeyi vakıf cabisine ödeyecekti⁸⁷⁸.

Menzil 29 Mart 1812 (15 Ra 1227) tarihinden önceki bir tarihte Nefise Hanım tarafından Fatıma Hanım'a ferağ edilmiş, ancak yeni sahibi atık temessükü kaybettiğinden yeniden bir temessük düzenlenmişti⁸⁷⁹. Nedense tasarruf hakkını devrettiği kişinin adının yazılacağı yer bu temessükte boş bırakılmıştı. Muhtemelen İzzet Mehmed Paşa Nefise Hatunla birlikte Manisa'da yaşarken evi Fatıma Hanım'a devretmişti. Fatıma Hanım da muhtemelen Yeğeni Salih Paşa'nın annesi ve İzzet Mehmed'in kız kardeşi Fatıma Hanım'dı.

5.2.1.15. Abdülhamid Efendi Menzili

Şehzade Camii yakınlarında Baba Hasan İlmi Mahallesi'nde Abdülhamid Efendi ve annesi Hatice Hatun'dan bilirkişinin tayin ettiği fiyatla satın alınan bu menzil, 1.912,5 ziralık arsa üzerindeydi. Abdülhamid Efendi 13 Aralık 1795 (1 C 1210) tarihinde 1.950 kuruşluk muaccele ve aylık 45 kuruş müeccele ile menzilin yarı hissesinin, annesi de aynı şekilde diğer yarı hissesinin mutasarrıfı oldu. 1805 (1220) tarihinde Abdülhamid Efendi kendi rızası ile hissesinden Ümmü Gülsüm Hanım binti Mustafa adına feragat etti. Diğer hissesine mutasarrıf olan annesi Hatice Hanım binti Abdullah da 30 Mayıs 1805 (1 Ra 1220) tarihinde kendi hissesinden Ümmü Gülsüm Hanım adına feragat etti. Böylece Ümmü Gülsüm aylık 90 akçe müeccele ile menzilin tamamının mutasarrıfı oldu⁸⁸⁰.

Ümmü Gülsüm Hanım da yirmi gün sonra 18 Haziran 1805 (20 Ra 1220) tarihinde menzili Darbhane-i Âmire Nazırı Ebubekir Efendi bin Ali Ağa'ya ferağ etti. İki yıl sonra Ebubekir Efendi menzili Mehmed Necib Efendi bin Abdullah'a 19 Mayıs 1807 (1 Ra 1222), o da menzilin yarı hissesini 9 Temmuz 1807 (3 Ca 1222) tarihinde eşi Şefika Züleyha Hanım binti Mehmed Emin Efendi'ye bıraktı. Onlar da hisselerini 12 gün sonra 21 Temmuz 1807

⁸⁷⁸ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 26.

⁸⁷⁹ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 26.

⁸⁸⁰ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 27.

(15 Ca 1222) tarihinde Papaz oğlu Simon'a ferağ ettiler. 25 Mart 1812 (11 Ra 1227) tarihinde tekrar Mehmed Necib ve Şefika Züleyha'ya dönen menzil, Mehmed Hasib Efendi bin Hasan, Remzi ve Ümmühani Hatun binti Abdullah'a ferağ edildi. Onlar da 4 Mart 1813'te (1 Ra 1228) yani yaklaşık bir yıl sonra menzilin haklarını Hüseyin Rüşdü Efendi bin Fehmi Osman Efendi'ye ferağ ettiler. Hüseyin Rüşdü Efendi menzili yarımşar hisse olarak 15 Mart 1814 (23 Ra 1229) tarihinde Lebabe Hatun ve Behram bin Abdullah'a bıraktı. Behram Ağa da hissesini 1 Haziran 1819 (7 Ş 1234) tarihinde Ahmed Ağa'ya bıraktı⁸⁸¹. Bu menzil nedense çok sık el değiştirmekteydi. Bu durumun sebeplerini açıklayacak veriler maalesef elimizdeki defterde mevcut değildir.

5.2.1.16. Aliye Hanım Menzili

İzzet Mehmed Paşa Vakfı İstanbul Süleymaniye Camii civarında Hoca Gıyaseddin Mahallesi'nde 600 ziralık arsa üzerinde bulunan menzili mahalle sakinlerinden Aliye Hanım'dan almıştı. Menzilin yarısına tasarruf eden Rukiyye Hanım binti Ahmed Ağa hissesini ferağ etmeye 14 Ekim 1810 (15 N 1225) tarihinde Esseyid Emrullah Ağa bin Elhac Hüseyin Ağa'yı hüccet-i şer'ie ile vekil tayin etti. Vekil Emrullah Ağa menzili Züleyha Kadın binti Abdullah'a ferağ etmesine müteveli tarafından izin verildi. Daha önce yarı hissesini elinde bulunduran Züleyha Kadın böylece bütün menzilin mutasarrıfı haline geldi⁸⁸².

5.2.1.17. Mustafa Bey Mahallesi'ndeki Menzil

Mustafa Bey Mahallesi'nde bulunan arsa yıllık 180 akçeyle Elaldı Vakfı'ndan mukataalıydı. 1.555,5 ziralık arsa üzerine yapılmış menzil, 9 Aralık 1797 (9 C 1212) tarihinde Hacı Fatıma Hanım binti Abdurrahman'dan 5.750 kuruşa alınmış, 1.200 kuruşu *nukûd-ı mevkûfeden* verilmiş, kalan 4.550 kuruş, menzil yeniden Fatıma Hanım'a kiralandığından kiranın

⁸⁸¹ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 27.

⁸⁸² BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 28.

muaccesine mahsuben vakıfta bırakılmıştı. Fatıma hanım günlük 3,5 akçe üzerinden aylık 105 akçeyi vakfın cabisine ödemeyi taahhüt ediyordu⁸⁸³.

Fatıma Hanım 5 Mayıs 1816'da (7 C 1231) menzilin tasarruf hakkının $\frac{3}{4}$ 'ünü Bursa Medresesi'nden Mehmed Şakir Efendi bin Hayrullah'a ve $\frac{1}{4}$ 'ünü de eşi Azime Hanım binti Ali'ye bıraktı. Azime Hanım 27 Ocak 1817'de (9 Ra 1232) kocası Mehmed Şakir Efendi adına hissesinden feragat etti⁸⁸⁴.

Mehmed Şakir Efendi geride çocuk bırakmadan ölünce menzil icareteyn usulü gereği tekrar vakfa dönmüş oldu. 20 Mart 1820 (5 C 1235) tarihinde yapılan müzayedeyi kazanan Hacı Feyzullah Ağa bin Musa 3 akçe icareli menzile 7.600 kuruşa *ferağ-ı kat'i mu'tebere* ile tasarrufa hak kazandı⁸⁸⁵. Hacı Feyzullah 18 Nisan 1820 (B 1235) tarihinde evi aynı usulle Elhac Mehmed Ağa bin Osman ve Nevare Kadın binti Abdullah'a bıraktı. Nevare kadın geride çocuk bırakmadan ölünce menzil 23 Aralık 1823 (19 R 1239) tarihinde 2.500 kuruş muaccele ile diğer hisseye sahip olan Elhac Mehmed Ağa'ya bırakıldı. Mehmed Ağa da tamamına tasarruf ettiği menzilin yarı hissesini 30 Aralık 1830 (15 B 1246) tarihinde eşi Ayşe Hatun'a bıraktı⁸⁸⁶. Bu ev ile ilgili işlemlerden vakıf ciddi oranda karlı çıkmıştı. Çünkü evin iki mutasarrıfının da çocuksuz olarak ölmesi iki defa satış işlemi yapma imkânı vermişti.

3 Kasım 1831'de (27 Ca 1247) menzilin yarı hissesinin Hüseyin Ağa bin Musa'ya bırakıldığına dair temessük verildi. Hüseyin Ağa 31 Ekim 1844'te (19 Şevval 1260) sahip olduğu yarı hisselerin çeyreğini Ohrili Terzi Mehmed Ağa'ya diğer kısmını da Mehmed Ağa'nın eşi Çerkez asıllı Nefise Kadın binti Abdullah'a bıraktı⁸⁸⁷.

⁸⁸³ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 30

⁸⁸⁴ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 30

⁸⁸⁵ Bu menzili icareteyn ile kiralayan Feyzullah bin Musa ile ilgili mahkeme vakfın kaimmakamı müderrisinden Mehmed Emin Bey'in İstanbul Samanveren Mahallesi'nde oturduğu menzilde şahitler huzurunda yapıldı. İEMŞS, Defter No: 259, vr. 93, Tarih (22 B 1235).

⁸⁸⁶ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 30.

⁸⁸⁷ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 30.

5.2.1.18. Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Kapan-ı Dakik (Unkapanı) civarında Haraççı Kara Mehmed Mahallesi'nde 395 ziralık arsa üzerindeki menzil Emetullah Hatun'un mülkü idi. Vakfa akar olmak üzere bu menzil 9 Mart 1796 (29 Ş 1210) tarihinde 2.500 kuruşa satın alınmış, 750 kuruşu ödenmiş, kalan 1.750 kuruşu muaccesine mahsuben vakıfta bırakılmıştı. Emetullah Hatun vakfa günlük 2,5 akçe üzerinden icâre-i müeccele ödeyecekti. Emetullah Hatun 24 Aralık 1813'te (1 M 1229) ölünce tasarruf hakkı yarımşar hisse olarak Fatıma Hanım ve Ali Ağa'ya *intikal-ı âdi* ile intikal etti. Fatıma Hanım'da vefat edince tasarruf hakları dört çocuğu Kamile, Adile, Aişe Hanımlar ile Mehmed'e geçti. İntikalden sonra bu çocuklar yarım hisselerini Elhac Hüseyin Ağa bin Hasan'a ferağ ettiler. Elhac Ali Ağa bin Halil'de kendi hissesini 7 Eylül 1823 (1 M 1239) tarihinde vakfın cabisi Veliyyüddin Efendi'nin inhasıyla Elhac Hüseyin Ağa'nın zevcesi Cemile binti Osman'a ferağ etti⁸⁸⁸.

5.2.1.20. Molla Hüsrev Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Şeyh Ebul Vefa civarında Molla Hüsrev Mahallesi'nde 550 ziralık arsa üzerine yapılmış olan bu menzile aylık 60 akçe icâre-i müeccele ile İsmail Kâşif Efendi bin Ömer tasarruf ediyordu. İsmail Kâşif kendi isteği ile eşi Hatice Hatun binti Abdullah'a menzilin yarısını ferağ etti. Her iki tarafın aylık 30'ar akçe icâre-i müeccele ödemesi, gereken tamir işlerinin de muaccesine mahsuben yapılması koşuluyla tasarrufa vakıf tarafından 17 Mayıs 1796 (3 Za 1210) tarihinde izin verildi⁸⁸⁹.

5.2.1.20. Atik Mesih Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

Laleli civarında Atik Mesih Paşa Mahallesi'nde bulunan arsa senelik 240 akçe mukataa ile Kamer Hatun Vakfı'ndan kiralanmıştı. 333 zira arsa üzerinde kurulmuş menzilin mülkü Kethüda-yı sadr-ı âlî hulefasından Elhac Mehmed Nuri Efendi bin Süleyman'ın elindeydi. Menzil Mehmed Nuri

⁸⁸⁸ BOA., EV. HMM, Defter No: 7240, s. 31, 42.

⁸⁸⁹ BOA., EV. HMM, Defter No: 7240, s. 33.

Efendi'den 2.500 kuruşa alınmış, 700 kuruşu vakfın nakidinden ödenmiş, kalan 1.800 kuruşu menzile yeniden Mehmed Nuri Efendi bin Süleyman tarafından kiralandığından icare-i muaccesine mahsuben vakıfta bırakılmıştı. Mehmed Nuri Efendi vakfa aylık 60 kuruş icâre-i müeccele ödemeyi taahhüt ettiğinden 18 Nisan 1806 (29 M 1221) tarihinde eline temessük verildi⁸⁹⁰.

Mehmed Nuri Efendi vefat edince icareteyn usulü gereği hakları oğlu Süleyman ve kızı Aişe'ye geçecekti. Ancak intikal olmadan Aişe de çocuksuz olarak vefat ettiğinden menzilin yarı hissesi tekrar vakfa geri döndü. Yapılan müzayede ile menzilin bu boş kalan yarım hissesi 6 Mart 1812 (21 S 1227) tarihinde ölen Aişe ile aynı ismi taşıyan annesi Aişe Hanım'a 500 kuruş icare-i muaccele ile bırakıldı. Aynı gün oğlu Süleyman da kendi hissesinden annesi Aişe Hanım adına feragat etti. İcareteyn usulü gereği ölen babanın tasarruf hakları sadece çocuklarına geçiyordu. Ancak Aişe Hatun ölen kızının hissesini müzayede, oğlunun hissesini de ferağ yöntemi ile kendi üzerine aldı. Enderun-ı Hümayun ağalarından olan Süleyman Ağa annesi ölünce intikalden sonra menzili 30 Eylül 1814'te (15 L 1229) kendi rızasıyla **mültezim** Elhac Ahmed Ağa'ya ferağ etti⁸⁹¹.

Mültezim Elhac Ahmed Ağa bin Mustafa vefat ettiğinde geride yaşları küçük Mehmed Said ve Hatice ile büyük oğulları Mehmed Rıfat ve Mustafa Kamil Ağalar kalmıştı. İcareteyn kanunu gereği tasarruf hakkı bu çocuklara intikal edecekti. Ancak ortada bir sorun vardı ki, tasarruf olunan ev harap vaziyetteydi ve sicilde yazdığına göre gelir gideri karşılamıyordu. Bu sebeplerden dolayı küçük çocukların vasisi Mustafa Ağa bin Halil 26 Nisan 1824 (26 Ş 1239) tarihinde çocukların yarım hisselerinin başkasına ferağının onlar hakkında faydalı olacağından yetki devri için mahkemeden hüccet-i şer'îye istedi. Buradan anlıyoruz ki bu tür durumlarda çocukların vasisi olmak mahkemeden izin almadan işlem yapabileceği anlamına gelmiyordu. Devlet yetim haklarının korunmasında daha hassas davranıyordu. Vasinin talebi

⁸⁹⁰ BOA., EV. HMM, Defter No: 7240, s. 34.

⁸⁹¹ BOA., EV. HMM, Defter No: 7240, s. 34.

deftere kaydedildi⁸⁹². Yukarıdaki bilgilerden evin tasarruf sahiplerinin kendileri evde oturmadıklarını anlıyoruz. Demek ki, evi bir başkasına kiralıyorlardı. Bu kira bedeli de kendilerinin vakfa ödediklerinden daha yüksek bir ücret olmalıydı.

Neticede menzil bir başkasına ferağ edildi. Çünkü 2 Mart 1829 (25 Ş 1244) tarihinde menzilin sahibi Şam tüccarından Esseyyid Abdülkadir Ağa bin Hüseyin vefat edince tasarruf hakları küçük kızı Şerife Leyla ve büyük oğlu Esseyyid Ahmed Ağa'ya *intikâl-i âdi* ile intikal etti. Küçük kızın *vasi-yi muhtarı* Esseyyid Mehmed Edip Ağa evin harap olduğundan geliri yeterli olmayıp küçük kızın hissesinin defter kassamı tarafından *istirbâh* yoluyla işletilmesinin istekleri olduğunu ifade etti⁸⁹³.

5.2.1.21. Fethiye'deki Menzil

Nişancı Mehmed Paşa civarında Fethiye Mahallesi'nde 876,5 ziralık arsa üzerindeki mülk menzil İsmail Paşa'nın küçük kızı Hatice Hanım'a aitti. Hatice Hanım vefat edince bu mülk devlet tarafından müsadere edilmiş, daha sonra padişah tarafından temlik yoluyla İzzet Mehmed Paşa'ya bırakılmış, ardından da vakfın mülkiyetine dâhil edilmişti. Menzil daha sonra 21 Nisan 1796 (13 L 1210) tarihinde Hatice Hanım'ın hayattaki annesi Azime Hatun'a icareteyn usulü ile kiralandı. Temessükte icare-i muaccele belirtilmemekle birlikte günlük 4 akçe üzerinden icare-i müeccele ödenecekti. Ne var ki Azime Hatun *mecnune* olduğundan sabık Halep kadısı Şeyhzade Hasan Efendi ile eşi Saraylı Fatıma Hatun binti Abdullah'a 11 Kasım 1800 (23 C 1215) tarihinde *ale'l-iştirak* ferağ edilmesi uygun görüldü⁸⁹⁴.

Hasan Efendi daha sonra Kahire Kadısı oldu ve eşi ile birlikte menzili 1804-1805 (1219) tarihinde sarraf Tanfer oğlu Yosib veledi Evanis'e *bey'-i kat'î* ile ferağ ettiler. Tanfer oğlu Yosib veledi Evanis de kendi rızasıyla menzili 1805-1806 (1220) tarihinde hâcegân-ı divan-ı hümâyundan Mehmed Sadık Efendi bin Elhac Hasan Ağa'ya ferağ etti. Mehmed Sadık Efendi de

⁸⁹² İEMŞS, Defter No: 356, vr. 88.

⁸⁹³ İEMŞS, Defter No: 388, vr. 36.

⁸⁹⁴ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 35.

menzili 1807-1808 tarihinde 1.500 kuruş bedelle *istiğlâl* etmeleri için Sarraf Modros veledi Arakil'e bıraktı 1807-1808 (1222)⁸⁹⁵.

5.2.1.22. Hoşkadem Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Şehzade Camii civarında Hoşkadem Mahallesi'nde bulunan 100 zira arsa üzerine yapılmış menzil Nimetullah Hatun binti Mehmed'in mülküydü. 14 Eylül 1796 (11 Ra 1211) tarihinde 800 kuruşa bu menzil Nimetullah Hatun'dan satın alınarak vakfa kazandırıldı. 160 kuruş menzilin sahibesine ödendi. Nimetullah Hanım evde tekrar kiracısı olacağından 640 kuruş icâre-i muaccelesine mahsuben vakıfta bırakıldı. Nimetullah Hanım aylık 30 akçe icâre-i müeccele ödeyecekti. 24 Mart 1799 (17 L 1213) tarihinde ise, Nimetullah Hatun kendi rızasıyla menzilden Halil Ağa bin Mehmed adına feragat etti. Sadece isim benzerliği değilse Halil Ağa muhtemelen Nimetullah Hanım'ın erkek kardeşiydi⁸⁹⁶.

Halil Ağa vefat edince hakları evlatları Esseyyid Mehmed ve Esseyyid Süleyman Efendilere geçti. Kardeşler 11 Temmuz 1816 (15 Ş 1231) tarihinde hisselerinden anneleri Hatice Hanım binti Abdülvehhab adına feragat ettiler. Şerife Hatice Hanım da aynı gün evin tasarruf haklarını Ümmü Gülsüm Hanım'a ferağ etti. Menzilin mutasarrıfı Ümmü Gülsüm Hanım ölünce menzil 8 Şubat 1818 (1 R 1233) tarihinde kızı Kamile Hanım'a intikal etti. Kamile Hanım kendi rızasıyla evini Hatice Hanım'a bıraktı. Hatice Hanım da menzili 12 Temmuz 1824 (15 Za 1824) tarihinde 1.400 kuruş mukabilinde Fatıma Hanım'a *istiğlâl* yoluyla ferağ etti. 9 Aralık 1824'te (17 R 1240) Fatıma Hanım menzilin eski mutasarrıfı Hatice Hanım'dan 1.400 kuruşu alarak evi yeniden eski sahibine teslim etti⁸⁹⁷. Çünkü *istiğlâl* yoluyla yapılan ferağlarda borçlu borcunu ödedikten sonra tasarruf hakkı tekrar sahibine geri dönüyordu.

⁸⁹⁵ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 35.

⁸⁹⁶ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 36.

⁸⁹⁷ BOA., EV. HMMH, Defter No: 7240, s. 36.

5.2.1.23. Laleli Civarında Cafer Ağa Mahallesi'ndeki Menzil

Laleli civarında Cafer Ağa Mahallesi'nde 327,5 ziralık arsa üzerinde yapılmış menzilin $\frac{3}{4}$ hissesine aylık 45 akçe icare-i müeccele ile mutasarrıf olan Hafız Mehmed Emin Efendi bin Ömer öldüğünden hisseleri 9 Mayıs 1807 (1 Ra 1222) tarihinde oğlu Mehmed Esad Efendi'ye intikal etti. Bir hissesi de zevcesi Esmâ Hanım'a aitti⁸⁹⁸.

Mehmed Esad Efendi hisselerini iki gün sonra hâcegân-ı divân-ı hümâyundan Süleyman Hadi Bey bin Elhac Mehmed Emin Recai Efendi'ye ferağ etti. $\frac{3}{4}$ hisseye Süleyman Hadi Bey, $\frac{1}{4}$ hisseye de Esmâ Hanım mutasarrıftı. 8 Ağustos 1808 (15 C 1223) tarihinde Süleyman Hadi Bey binanın taksim edilmesini talep edince Haremeyn Evkafı müfettişleri ile Mimar Ağa menzili keşf ve muayene ettiler. Menzilin tamamı için 2.711,5 kuruş kıymet takdir edildi. Menzilin hisse sayısı dörtten üçe düşürüldü. Dahiliyesi iki hisse ve hariciyesi bir hisse kabul edildi. Hariciyesi Esmâ Hanım'a, dahiliyesi de Süleyman Hadi Bey'e bırakıldı. Daha önce *ifrâz* hükümlerinden bahsetmiştik. Ancak müşterek kullanımda olan bir yerin taksimi farklılık arz ediyordu. Yukarıda uygulamada görüldüğü üzere müşterek tasarruf olunan icâreteynli vakıf mallar, üç şart ile taksim olunabilir. Birincisi, vakıf akarın taksimi mümkün olması için yani taksim edildiğinde ortaklar paylarından faydalanabilmelidirler. İkincisi; vakıf hakkında taksimin yararlı olmasıdır. Üçüncüsü, mütevelliden izin alınmasıdır. Taksim ortakların hepsinin rızasıyla yapılabilir ki, buna kısmet-i rıza denilir. Eğer mümkün olmazsa, ortaklardan birinin talebi üzerine mahkeme de taksimi yapabilir. İcâreteynli vakıflarda her ikisi de caizdir⁸⁹⁹.

Süleyman Hadi Bey 10 Ağustos 1808'de (17 C 1223) hisselerini Emetullah Hatun ve Esmâ Hatun'a ferağ etti. Üç hisseden birine sahip olan Emetullah Hatun ölünce yarımşar hisse kerimleri Esmâ Hanım ve Atike Hanım'a intikal etti. Atike Hanım da vefat edince onun yarım hissesi Süeda

⁸⁹⁸ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 37-38.

⁸⁹⁹ AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 482.

Hanım'a kaldı. Süeda Hanım 30 Nisan 1809 (15 Ra 1224) tarihinde diğer hisselerin sahibi Esmâ Hanım adına hissesinden feragat etti⁹⁰⁰.

Menzilin tamamına sahip olan Esmâ Hanım 18 Ağustos 1809 (7 B 1224) tarihinde yarısını eşi Mustafa Ağa bin Halil'e devretti. Esmâ Hanım çocuksuz olarak ölünce hissesi *mahlul* olduğundan vakfa geri döndü. Bu hisseyi 4000 kuruş muaccele ile eşi Mustafa Ağa bin Halil aldı 9 Ağustos 1812 (Selh B 1227). Mustafa Ağa da yaklaşık bir yıl sonra menzili Hulusi Hasan Efendi bin Hayrullah'a devretti 26 Mayıs 1813 (25 Ca 1228)⁹⁰¹.

Kabz-ı mal Hasan Efendi ölünce menzil evlatları Hüseyin Efendi ile Şerife Emine Hanım'a intikal etti. Şerife Emine Hanım kendisine ait olan 163,5 zira altı parmaklık menzili ifraz ettirdi. Kendisine ait olan hissenin yarısını eşi Mehmed Emin Ağa'ya bıraktı. Aylık 45 akçelik icare-i müeccele de ikiye taksim edildi. Hüseyin Efendi de kendisine ait olan diğer yarım hissenin yarısını 30 Nisan 1824 (1 N 1239) tarihinde annesi Şerife Aişe Hanım binti Esseyid Mehmed Ağa'ya ferağ etti⁹⁰².

5.2.1.24. Saraçhane Başında Dülgeroğlu Mahallesi'ndeki Menzil

İstanbul'da Saraçhane başında Dülgeroğlu Mahallesi'ndeki 332,5 zira arsalı bir mülk menzilin sahibi saraç İsmail Ağa bin Ahmed idi. Menzil 5 Kasım 1797 (15 Ca 1212) tarihinde 3.000 kuruşa satın alındı. İsmail Ağa'ya 600 kuruş ödeme yapıldı. Kalan 2.400 kuruş, menzil yeniden İsmail Ağa tarafından icâreteyn ile kiralandığından icâre-i muaccelesine sayıldı. İsmail Ağa günlük 2 akçe üzerinden bir de icâre-i müeccele ödeyecekti. İsmail Ağa 5 Kasım 1804 (1 Ş 1219) tarihinde menzilin dört hisse itibarıyla üç hissesini Ali Ağa İbn Mehmed'e bir hissesini de Ali Ağa'nın eşi Hatice Kadın binti Abdullah'a ferağ etti. 15 Nisan 1815 (5 Ca 1230) tarihinde de Hatice Kadın hissesinden kocası adına feragat etti⁹⁰³.

⁹⁰⁰ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 37-38.

⁹⁰¹ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 37-38.

⁹⁰² BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 37-38.

⁹⁰³ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 39.

5.2.1.26. Belban Ağa Mahallesi'ndeki Menzil

Belban Ağa Mahallesi'nde bulunan menzilin arsası Kara Hamza Vakfı'ndan 360 akçeye mukataalıydı. 691,5 zira 7 parmaklık arsa üzerine bina edilmiş menzilin, dört hisse üzerinden üç hissesi Saliha Hatun binti Elhac Mehmed Sa'dullah Enveri'nin⁹⁰⁴ bir sehmi eşi Mehmed Raşid Bey'indi. Vakıf bu menzili 7 Temmuz 1796 (1 M 1211) tarihinde Kara Hamza Vakfı'na yıllık 360 akçe mukaa-i zemin ödemek şartıyla 7.600 kuruşa satın aldı. Bunun 1.200 kuruşu icâre-i muacellesine mahsuben vakıfta alıkonulduğu yazıyordu. Eğer geri kalan 6.400 kuruşu ilgililere ödediye –ki ödediğine dair bir bilgi yok- bu vakfın hiç yapmadığı bir şeydi. Genelde 1/3, ¼ ya da 1/5 gibi bir miktarı ödeyip kalanını muaccelesine mahsup ediyordu. Aylık 3 akçe de icare-i müeccele belirlendi⁹⁰⁵.

Saliha Hanım ölünce hisseleri 15 Ekim 1799 (15 Ca 1214) tarihinde evlatları Esmâ Düriye Hanım'a intikal etti. Düriye Hanım'da *bila veled fevt* olunca hissesi satılmak üzere iken Esmâ Sultan'ın araya girmesiyle *bilâ müzâyede* 8 Ağustos 1800 (17 Ra 1215) tarihinde 1.500 kuruşluk muaccele ile Ali Ağa bin Mehmed'e bırakıldı. Ali Ağa aylık 52,5 akçe vakfa icâre-i müeccele ödeyecekti⁹⁰⁶.

Menzilin yarısına mutasarrıf olan Ali Ağa 14 Şubat 1802 (11 L 1216) tarihinde kendi rızasıyla hissesini Mahmud Efendi bin Ali'ye ferağ etti. Ancak daha önce aylık 90 akçe icare-i müeccele olmasına rağmen Mahmud Efendi ve eşi Esmâ Hanım yanlışlıkla 105 akçe ödediklerinden 28 Mayıs 1812 (16 Ca 1227) tarihinde bu durumun düzeltilmesi vakıftan istendi⁹⁰⁷.

Hacegân-ı divân-ı hümayûndan Mahmud Efendi vefat ettiğinde geride Emine ve Esmâ adında iki küçük kız çocuğu bırakmıştı. Kızların hüccet-i

⁹⁰⁴ Osmanlı Vak'anüvisi Sadullah Enveri'nin kızı Saliha Hatun da vakfın icâreteynli kiracıları arasındaydı. Enveri Aslen Trabzonlu'dur. İstanbul'da tahsil gördü ve Babıali'de çalıştı. Haceganlık rütbesine kadar yükseldi, Enveri mahlasını da burada aldı. Vakanüvis, ikinci tezkireci, teşrifatçı gibi vazifelerde bulundu. Dört defa vakanüvisliğe getirildi. Öldüğünde İzzet Mehmed Paşa sadrazamlığa getirileli bir ay bile olmamıştı 7 Kasım 1794. Münir AKTEPE, "Enveri, Sadullah" **DİA**, c. XI, s. 268-269.

⁹⁰⁵ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 40-41.

⁹⁰⁶ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 40-41.

⁹⁰⁷ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 40-41.

şer'iye ile vasileri Mustafa Ağa bin Mustafa idi. Mustafa Ağa 26 Ekim 1824 (3 Ra 1240) tarihinde mahkemeye müracaat edip, babaları öldüğünden tasarruf haklarının çocuklara *âdiyen* intikal ettiğini anlattı. Buraların *bedeli misliyle* ferağ edilip bedelinin defter kassamları tarafından *istirbah* olunmasının çocukların faydasına olacağını söyledi ve bu şekilde izin verilmesinin muradı olduğunu ekledi⁹⁰⁸. Ebeveynleri öldüğünde henüz küçük yaşta bulunan çocuklarla ilgili bu tür taleplere zaman zaman rastlanıyordu. Buradan da anlıyoruz ki, bu şekildeki küçük çocuklarının tasarruf hakları defter kassamları tarafından *istirbah* yöntemiyle işletiliyordu.

5.2.1.26. Demirkapı'daki Menzil

Demirkapı civarında Elvanzade Mahallesi'nde 600 zira arsalı menzil, müştereken hâcegan-ı divân-ı hümayundan İsmail Hulusi Efendi ve eşi Rabia Hanım binti Mehmed Said Efendi'nin mülkünde idi. Bu menzil vakfa akar olmak üzere 30 Mayıs 1797 (3 Z 1211) tarihinde 10.000 kuruşa satın alındı. 3000 kuruşu vakıf nakidinden ödendi. Menzil tekrar İsmail Hulusi ve eşine icâreteyn ile kiralandığından 7.000 kuruş icâre-i muaccelesine mahsuben vakıfta alıkonuldu. Aile vakfa günlük 6 akçeden aylık 180 akçe de icare-i müeccele ödeyecekti⁹⁰⁹. Vakfın 10.000 kuruş fiyat belirlenen eve 3.000 kuruş ödediğine bakılırsa, bu ev oldukça sağlam ve bakımlı olmalıydı.

30 Ağustos 1797'de (7 Ra 1212) İsmail Hulusi kendi hissesini kızı Reşide Hanım'a ferağ etti. Reşide Hanım da ölünce menzilin yarısı kızı Nefise Hanım'a intikal etti. Nefise Hanım'ın hissesi daha sonra 4 Nisan 1812 (21 Ra 1227) tarihinde Aişe binti Ali Bey'e ferağ edildi. Aişe Hanım da vefat edince menzilin yarım hissesi 14 Aralık 1814 (1 M 1230) tarihinde iki evladı Mehmed Bey ve Rabia Hanım'a intikal etti. Mehmed Bey de ölünce ¼ hissesi Mehmed Neşat Bey'in ¾ hissesi de Rabia Hanım'ın oldu⁹¹⁰.

⁹⁰⁸ İEMŞS, Defter No: 372, vr. 23.

⁹⁰⁹ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 45.

⁹¹⁰ BOA., EV. HMH, Defter No: 7240, s. 45.

5.2.1.27. Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mahallesi'ndeki Menzil

Sekbanbaşı İbrahim Ağa Mahallesi'nde 120 ziralık arsa üzerinde bulunan menzil, vakfiyede yer almakla birlikte,⁹¹¹ nedense 7.240 numaralı müsakkafat defterinde bulunmamaktadır. Bu emlâkin kimden ve ne şartlarla satın aldığını bilemiyoruz. Ancak Eylül-Ekim 1824 (Safer 1240) yılına kadar menzile *eşrâf-ı kuzâtdan* İsmail Efendi bin Mehmed tasarruf ediyordu. İsmail Efendi'nin çocuksuz bir şekilde ölümüyle birlikte *Sûk-ı Sultani'de* 25 Eylül-23 Ekim 1824 tarihinde Elhac Hasib Halife tarafından bir müzayede yapıldı. Müzayedeyi 552 kuruşluk muaccele ve eskiden olduğu gibi 40 akçelik müeccele ile *zât-ı ma'rife* olarak tavsif edilen Lebibe binti Mehmed kazandı. 552 kuruşun emlâk için harcanacağına dair kayıt düştü 25 Eylül-23 Ekim 1824⁹¹².

5.2.1.28. Kızıltaş Mahallesi'ndeki Menzil

Kızıltaş Mahallesi'nde 1.008 zira 8 parmaklık arsa üzerine bina edilen bu menzil de vakfiyede olup, 7240 numaralı müsakkafat defterinde kaydedilmediğinden kimden ve ne şekilde satın aldığına dair malumat edinemiyoruz.

Ancak 24 Ekim 1825 (11 Ra 1241) tarihine kadar menzilin sahibi Osman Ağa idi. Osman Ağa vefat edince menzil kızları Aişe ve Zeynep Hatunlara intikal etti. Zeynep Hatun da *bilâ veled* vefat edince hissesi *mahlûl* kaldı. Bu hisse için her zaman olduğu gibi *Sûk-ı Sultânî'de* bir müzayede yapıldı. Müzayedeyi diğer hisseye mutasarrıf *zât-ı ma'rûfe* Aişe Hatun binti Merhum Osman Ağa aylık 90 akçelik icarei müeccele ve 3.000 kuruşluk muaccele ile kazandı⁹¹³. Bu şekilde birçok müzayede diğer hissedarlar tarafından alınmıştı.

⁹¹¹ VGMA, İMPV, Defter No:1624, s. 4

⁹¹² İEMŞS, Defter No: 322, vr. 29.

⁹¹³ İEMŞS, Defter No: 372, vr. 32.

5.2.1.29. Sarı Demirci Mahallesi'ndeki Menzil

Süleymaniye civarında Sarı Demirci Mahallesi'nde bulunan bu menzil vakfa kazandırılmak istendi. Evin tasarruf sahipleri Aişe Hatun binti Ahmed, Mehmed Efendi bin Abdullah, Ömer Efendi bin Mehmed Said, İbrahim Efendi bin Mustafa ve Mehmed Arif Efendi bin Mehmed idi. Bu evin satın alınması sırasında mahkemede geçen bilgiler vakfın tarihi açısından önemli bir noktayı gün yüzüne çıkardı. Şöyle ki, Vakfın Atina'daki çiftlikleri ile diğer bütün gelir kaynakları vakfın müteveffa mütevellisi Mehmed Emin Efendi tarafından padişahın izniyle satılarak *akara tebdil* edildi. Atina'daki bütün emlak bir yük 34.782 kuruşa satılmıştı. Ancak vakfın mütevellisi bu parayı şahsi işlerinde kullanmış, geri ödeneceğine dair zeyil olarak kayıt düşülmüştü. Mehmed Emin Efendi bu parayı ödeyemeden vefat edince beytülmal tarafından borcun bir kısmı terekesinden bir kısmı mirasları vasıtasıyla sarraf Mardros'tan tazmin edilmişti. İşte bu paranın bir kısmıyla mevzubahis menzil vakfa kazandırıldı⁹¹⁴.

1.250 ziralık arsa üzerine yapılmış bu menzil, *bey-i bât* yöntemiyle yukarıdaki sahiplerinden 23 Ağustos 1843 (26 B 1259) tarihinde 40.000 kuruşa satın alındı. Paranın 10.000 kuruşu vakfın Evkâf-ı Hümâyûn hazinesindeki parasından ödenecek, kalan 30.000 kuruş ortaklar tekrar evi kiralayacaklarından dolayı muaccelesine mahsup edilerek vakıfta alıkonulacaktı. Menzilin 1/8 hissesi Aişe Kadın'a, kalanı ise yukarıdaki adı geçen kişilere icar ve tefvîz edilecekti. Aylık icâre-i müeccelesi ise 150 kuruş olacaktı⁹¹⁵.

Menzilin sahipleri yine vakıf yönetiminin akrabalarıydı. Çünkü Aişe Kadın binti Ahmed, Mehmed Arif Efendi bin Mehmed Emin'in annesi idi. Yani önceki müteveli Mehmed Emin'in eşiydi. İki yıl önce alınan bu ev harap bir durumdaydı. Eğer herhangi bir yangın veya bir başka sorun yaşanmadıysa – ki öyle bir şeyde bahsedilmiyor- bu ev harap bir vaziyette alınmıştı. Bu

⁹¹⁴ İEMŞS, Defter No: 372, vr. 50.

⁹¹⁵ İEMŞS, Defter No: 372, vr. 50.

durumda harap bir menzilin satın alınması, tamir ettirilmesi, akrabaları zor durumdan kurtarma operasyonu gibi algılanabilir.

Mütevellinin izniyle menzilin yıkılıp yeniden yapılmasına karar verildi. 125 zira olan menzilin her zirasına 15 kuruştan olmak üzere, 1.875 kuruş enkaz bedeli ve *şart-ı rücu* ile yani yapıldıktan sonra geri iade edilmek kaydıyla Gavril zimmiye verildi. Evin yapım aşamasında kerestesinden çivisine ve amele ücretine kadar tüm sorumluluk Gavril'in üzerindeydi. Gavril, Aişe Hanım'ın emriyle binayı tamamen yıkıp masrafları cebinden karşıladı. Gavril'in inşa ettiği menzil, tahtani ve fevkani dört oda, iki sofa, üç abdesthane ile birlikte tuvalet ve diğer müştemilatı kapsayan, ancak sıvası eksik bir menzildi. Aişe Hanım tarafından Gavril'e 1.875 kuruş enkaz bahasından başka 18.665 kuruş daha verildi. Böylece Gavril'e binanın yıkılıp yeniden yapılması için toplam 20.540 kuruş verilmiş oldu. Ancak bu, hane sahiplerinin iddiasıydı.

Gavril enkaz bahası olarak 1.875 kuruş, akabinde de 16.244,5 kuruş aldığını iddia ediyordu. Ancak bu işlemler resmi olarak tasdik edilmediği için aralarında niza ve ihtilaf çıkmıştı. Aradaki sorun için keşif yapıldı ve 19.120,5 kuruş sahih masraf yapıldığı konusunda mutabık kalındı. Bu şekilde her iki iddia sahibinin dediği de olmamış oldu. 4 Nisan 1844 (15 Ra 1260) tarihinde varılan anlaşmaya göre aile, Gavril'e aylık 50 kuruştan toplamda 1.000 kuruş ödeyecekti. Bu antlaşmayla iki taraf, aralarında niza ve husumet kalmadığını mahkemede tescil ettiler⁹¹⁶. Yukarıda fiziki özellikleri verilen menzil yaklaşık 20.000 kuruşa yapılmıştı. Bu bize dönemin İstanbul'undaki ev fiyatları konusunda bir fikir verebilir.

5.2.1.30. Mustafa Bey Mahallesi'ndeki Menzil

Vakfın Mustafa Bey Mahallesi'nde iki evi mevcuttu. Belgede evin hudut ve fiziki özelliklerinin anlatılmasından imtina edildiği için bu iki evden hangisi olduğunu tespit edemediğimiz için ayrı bir başlık altında değerlendirmek durumunda kaldık.

⁹¹⁶ İEMŞS, Defter No: 479, vr. 23.

Bu menzilin $\frac{1}{4}$ hissesi Hatice Hanım binti Mehmed'e aitti. Hatice Hanım öldüğünde çocukları Esseyid Mehmed Şakir ve Esseyid Feyzullah küçük yaştaydı. Çocukların tasarrufundaki hissenin giderleri gelirlerini karşılamıyordu. Bundan dolayı menzil 30 Ekim 1845 (26 L 1261) tarihinde müzayede yoluyla 2.040 kuruş muaccele ile hisse başkalarına satıldı. Daha önce benzer örneklerde gördüğümüz gibi bu paranın *istirbâh* yoluyla işletilmesi talep ediliyordu⁹¹⁷.

5.2.1.31. Cerrahpaşa'da Elhac Ahmed Paşa Mahallesi'ndeki Menzil

Mahkeme defterinde bu menzilin adresi Ahmed Kethüda Mahallesi Gülnihal sokağında beş numaraydı. Menzilin mutasarrıfı olan Ahmed Sabit Efendi vefat edince tasarruf hakları çocuklarına intikal etti. Ancak menzil yanmış olduğundan intikal ile ilgili sorunlar vardı⁹¹⁸. 26 Ağustos 1886 (29 Z 1306) tarihinde çocukları Sıdika, Fatıma, Halime ve Emine hanımlar arzuhal vererek 743 zira ve aylık 60 akçelik icâre-i müecceleli bu menzilin intikal hakkını aldılar. Ardından Emine Hanım vefat edince onun payı oğlu Mehmed Kazım Efendi'ye geçti⁹¹⁹.

5.2.1.32. Kirmasti Mahallesi'ndeki Menzil

Kirmasti Mahallesi'ndeki menzil 7.240 numaralı defterde mevcut olmamakla birlikte bir mahkemeye konu olunca hakkında malumat sahibi olduk. Bu menzil Mülga Meclis-i Vâlâ azasından Mehmed Nuri Bey'in tasarrufu altındaydı. Ancak menzil zaman içinde ifraz edilerek parçalara bölünmüştü. Aylık 291,5 kuruş icâre-i müeccele alınıyordu. Nuri Bey'in çocuklarının küçük olmaları hasebiyle 5 Mayıs 1902 (26 M 1320) tarihinde bu menzildeki hisselerinin sim mecidiye 20 kuruş hesabıyla 3.769 kuruşa ferağ edilip, parasının *istirbah* yoluyla işletilmesi talep edilmekteydi⁹²⁰.

⁹¹⁷ İEMŞS, Defter No: 489, vr. 28.

⁹¹⁸ İEMŞS, Defter No: 696, vr. 4.

⁹¹⁹ BOA., EV.d/27390, s. 5-6.

⁹²⁰ İEMŞS, Defter No: 733, vr. 50.

5.2.1.33. Kadıköy Cafer Ağa Mahallesi'ndeki Menzil

Bu ev Laleli'deki Cafer Ağa Mahallesi'ndeki menzilden farklıdır. Muhtemelen çok sonraları vakfa dâhil olmuştu. Menzil bahsi geçen mahallede Duvar Dibi Sokağı 20 numarada bulunuyordu. Aylık 190 akçe icare-i müeccele ile Bulgar milletinden Kostaki veled-i Tanaş tarafından tasarruf olunuyordu⁹²¹.

5.2.1.34. Gül? Camii Şerif Mahallesi'ndeki Menzil

224 ziralık bir arsa üzerine 139 zira olarak yapılmış bu menzil vakfa akar olmak üzere Seyyid Mustafa Rifat Bey'den, vakfın müteveli kaymakamı Süleyman Nazif Efendi tarafından 2 Ocak 1847 (14 M 1263) tarihinde 14.000 kuruşa *bey'-i bât* satış yöntemiyle satın alınmıştı. Menzil için 7.000 kuruş vakfın Evkâf-ı Hümâyûn hazinesindeki parasından ödenmiş, kalan 7.000 kuruş muaccesine mahsuben vakıfta bırakılmış, aylık 70 akçe de icâre-i müeccele belirlenmişti⁹²². Böylece ilk defa belirlenen meblağın yarısı ödenerek ev satın alınmış oluyordu.

5.2.1.35. Balıkpazarı'ndaki Dükkân

Vakfın gelir kaynakları arasında gösterilen bu dükkân caminin akaratından olduğu halde imamı Mahmud Efendi bin Hüseyin tarafından dokuz yıldır fuzuli zapt edildiği, imamın dükkânın yarısını kiraya verip yarısında da suculuk yaptığı, vakfın mütevellisi tarafından şikâyet konusu yapılmıştır. Müteveli Mehmed Ali Bey açıkça Mahmud Efendi'nin dükkândan elini çekmesini istemektedir. Dükkân on beş sene öncesi caminin merdiveni altına yapılmış, vazifesine zam olarak buranın işletilmesi hakkı önceki imam Hasan Hüseyin Tahsin Efendi'ye müteveli tarafından verilmişti. Doğal olarak mevcut imam burayı kullanmasının hakkı olduğu iddiasındaydı. Ancak 9

⁹²¹ İEMŞS, Defter No: 737, vr. 3.

⁹²² BOA., EV.d/12886, s. 128-129.

Mayıs 1881 (10 C 1298) tarihinde mahkeme imam efendiden dükkândan el çekmesini istemiş ve durumu vakfın lehine değerlendirmiştir⁹²³.

5.2.2. Safranbolu'daki Gelir Kaynaklarının İşletilmesi

İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu'da vakfettiği dükkân ve bilcümle akarat ne şekilde işletilecekti? Paşa vakfiyesinde; *“Kasaba-i Zağfireranborlu'da vakf eylediğim dekâkîn-i mezbûre ve bi'l-cümle 'akârât-ı sâire-i mezkûre ancak icâre-i vâhide-i misliyyeleriyle tâlibîne icâr olunub bi'l-icâreteyn virilmek kat'an câiz olmaya”* diyerek Safranbolu'daki gelir kaynaklarının *icâre-i vâhide* ile işletileceğini gayet açık bir şekilde ortaya koymuştur⁹²⁴.

Yukarıda vakfiyelerden istifade etmek suretiyle İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu'daki vakıf kaynaklarının neler olduğunu yazmıştık. Ancak vakfiyelerde bu kaynakların sadece fiziki konumları ve ne tür bir kaynak olduğu belirtilmişti. Yıllar içinde bu vakıf kaynakları kimlere ve ne kadar ücretle kiralanmışlardı? Kiracılar kimlerdi? Etnik ve dini kökenleri neydi? Vakfın toplam gelirleri ne kadardı? Bütün bu soruların cevapları ancak muhasebe defterlerinden tespit edilebilmektedir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda vakfa ait 5 tane muhasebe defteri tespit ettik. Bu muhasebe defterlerinin ilki 2113 Numaralı Safranbolu Şer'iy Sicili'ndedir. İkincisi, içinde vakfiyelerin de bulunduğu Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 1624 numaralı defterdedir. Diğer üçü, BOA. EV. HMH tasnifi içinde bulunan 7930, 8082 ve 8178 numaralı müstakil defterlerdeydi. Bu muhasebe defterlerinden yola çıkarak bu kaynakların isimlerinin ne olduğu, ne kadar ücretle kiraya verildikleri ve dini kökenlerinin ne oldukları gibi teknik bilgilerin ayrıntılarını vermeye çalışalım.

Nalbant haneler: Nal veya nalça, öküz, camız, sığır, katır, at ve eşek gibi hayvanların tırnaklarının aşınmasını önlemek için tırnakları altına çakılan demir parçası manasına geldiği gibi, çizme, postal ve ayakkabıların topuk ve

⁹²³ İEMŞS, Defter No: 664, vr. 53.

⁹²⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7.

ayak uçlarının aşınmasını önlemek için altına çakılan demir parçası manasına da gelmektedir⁹²⁵. Bunların üretildikleri yere de nalbant hane denilmektedir. 1804-1805 (1219) tarihli muhasebe defterine göre, vakfın iki nalbant dükkânı mevcuttu. Her ikisinin kiracıları da Müslümandı ve aylık kiralari, birisinin 37, diğeri ise 25 kuruştur⁹²⁶. 1805-1806 (1220) tarihinde nalbant hane sayısı üçe çıktı⁹²⁷. Ancak 1806-1807 (1221) tarihinde nalbant dükkânının kirası 25 kuruştan 20 kuruşa düşürüldü. Nalbant dükkânı sayısı da ikiye indi⁹²⁸. 1809-1810 (1224) tarihinde bir nalbant haneye kiracı bulunamadı⁹²⁹. Böylece nalbant hane teke düşmüş oldu. 1811-1813 (1226-1227) tarihleri arasında nalbant hane sayısı dörde çıktı. En yüksek dükkân kirası 37 en düşüğü ise 15 kuruştur⁹³⁰. 1804-1813 yılları arasında nalbant haneler sayı bakımından inişli çıkışlı bir grafik sergilemişlerdi.

Bakkallar: Bakkallar geçmişten günümüze mahallelinin günlük temel ihtiyaçlarını karşıladığı küçük dükkânlardır. 1804-1805 (1219) tarihli muhasebe defterine göre, vakfın on tane bakkalı vardı. En yüksek kira 35 kuruş en düşüğü ise 6,5 kuruştur⁹³¹. 1805-1806 (1220) tarihinde bakkal sayısı dokuzaya düştü. Bir bakkal dükkânı da kasap dükkânına çevrildi. En düşük bakkal kirası 7 kuruşa yükseldi. En yüksek kira 35 kuruş olarak kaldı⁹³². 1806-1807 (1221) tarihinde bakkal sayısı 14'tü. Bunlardan üç tanesi hisseliydi. Bu durum kiraya da yansdı. En düşük bakkalın kira geliri 2 kuruştur⁹³³. 1809-1810 (1224) yılında bakkalların sayısı on altıya yükseldi. Çünkü yeni ilaveler oluyordu ve bunlardan bir tanesi Salih Paşa'dan alınan ¼ hisseli bakkaldı. Bu muhasebe yılında en yüksek bakkal kirası 24 kuruş olarak görünüyordu⁹³⁴. 1811-1813 (1226-1227) yılında on altı bakkal dükkânı

⁹²⁵ KANKAL, **Türkmen'in Kaidesi Kastamonu**, s. 131.

⁹²⁶ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹²⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

⁹²⁸ BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹²⁹ BOA., EV. HMH.d/8082.

⁹³⁰ BOA., EV. HMH.d/8178.

⁹³¹ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹³² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

⁹³³ BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹³⁴ BOA., EV. HMH.d/8082.

vardı⁹³⁵. Bakkal dükkânlarının kiracılarının tamamı Müslümandı. Bakkal dükkânları sayısının on altı olması nicelik açısından vakıf dükkânları arasında önemli bir yeri olduğunu ve Safranbolu halkının günlük temel ihtiyaçlarının karşılanmasında bu bakkal dükkânlarının önemli bir işlev üstlendiğini söyleyebiliriz. Kira miktarları arasındaki farkı hisseli olup olmamasına, ayrıca şehir içindeki bulunduğu konum ile fiziki büyüklüğüne bağlayabiliriz.

Berberler: İtalyanca'da barba, yani sakal kelimesinden türeyerek, saç ve sakal kesimini yapan meslek sahiplerine barbiere denilmiştir. Bu kelime daha sonra berber ifadesi ile Türkçe'ye dâhil olmuştur. Osmanlı döneminde berberler, hizmet üreten esnaf grupları içerisinde yer alan ve belirli bir uzmanlık gerektiren meslek grubuna girmektedir. Berberlerin mesleki bilgilerini, hırfet düzeni içinde usta-çırak ilişkisi ile öğrendikleri ve esnaf kurallarına bağlı olarak çalıştıkları bilinmektedir. Berberlik sanatında usta olabilmek için adaylar; yamaklık, çıraklık ve kalfalık gibi belirli merhalelerden geçmek durumundaydı. Berberler berber dükkânları dışında, kahvehane ve hamamlarda hatta seyyar olarak da tıraş hizmetleri vermekteydi. Berberlerin kendilerine özgü tek tip giysileri yoktu, ancak genelde bellerine ibrişimden dokunmuş peştamal, ayaklarında ise takunyalar bulunur temiz görünmek için çorap giymezlerdi. Ustalar, ustura biledikleri kayışı bellerine sarmadan tıraşa başlamazlardı. Berber dükkânlarının zemini, yere düşen kılların kolayca süpürülmesi için taş veya tuğla ile döşenirdi⁹³⁶. Berberlerin sadece saç bakım ve temizliği ile meşgul oldukları düşünülmemelidir. Hacamat adı verilen, boynuz ve şişe ile vücudun bir organına kanı topladıktan sonra neşter ve mengene denilen aletle kan alma işlemini de berberler yapardı. Bu suretle pis kanın temizlendiği ve ağrıyan bölgelerin ağrısının giderildiği düşünülürdü. Berberlerin küçük cerrahi müdahale yaptıkları da bilinmektedir. Hatta çoğu Anadolu kasaba ve köyünde, berberlerin diş çektikleri ve bu gün de bu işe devam ettikleri bilinmektedir⁹³⁷.

⁹³⁵ BOA., EV. HMH.d/8178.

⁹³⁶ ÇİFTÇİ, "Osmanlı Döneminde Bursa'da Berberler", **Bursa Araştırmaları**, Sa. 2, s. 16-17.

⁹³⁷ KANKAL, **a.g.e.**, s. 180.

Vakfın 1804-1805 (1219) tarihinde 3 tane berber dükkânı vardı. En düşük kira 10 kuruş en yüksek kira ise 16 kuruştur⁹³⁸. 1805-1806 (1220) muhasebesinde berber adedi konusunda herhangi bir değişiklik yaşanmadı⁹³⁹. 1806-1807 (1221) tarihinde berber sayısı dörttü. Kiracılar değişmiş, en yüksek kira 20 kuruşa çıkmıştı⁹⁴⁰. 1809-1810 (1224) yılında berber sayısı değişmedi⁹⁴¹. 1811-1813 (1226-1227) yılında berber dükkânlarının kiralarda artışlar olmuş en düşük berber kirası 12,5 kuruşa yükselmişti⁹⁴². Vakfın berber kiracıları da bakkallar gibi Müslüman tebaadandılar.

Penbeciler: Penbe kelime olarak pamuk anlamına geliyordu⁹⁴³. Penbecilerde muhtemelen pamuklu kumaşları satan esnaf grubuydu. 1804-1805 (1219) tarihinde beş tane penbeci dükkânı vardı. Dükkân kiralari 8 kuruş ile 25 kuruş arasında değişiyordu⁹⁴⁴. 1805-1806 (1220) tarihinde penbeci dükkânı sayısı altıya çıkmış, ancak iki tanesine kiracı bulunamamıştı. En düşük kira fiyatı ise 10 kuruşa çıktı⁹⁴⁵. 1806-1807 (1221) defterinde beş tane penbeci dükkânı vardı⁹⁴⁶. Yine iki dükkâna kiracı bulunamamıştı. Dükkân sayısındaki azalmayı, defter sayfasının harabiyeti ve eksik parçalarıyla açıklayabiliriz. Maksimum ve minimum fiyatlar açısından ise değişen bir şey yoktu. 1809-1810 (1224) muhasebesinde penbeci dükkânı altıya yükseldi. İki penbeci dükkânı yine kiracısız kalmıştı⁹⁴⁷. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde beş penbeci dükkânı vardı, üç dükkân kiracısız durumdaydı. İki kiracıdan biri 8, diğeri 25 kuruş ödüyordu⁹⁴⁸. Vakfın verilerine göre penbeci esnafı da Müslüman tebaadandı. Genelde her zaman penbeci dükkânlardan bir ikisi *hâlî* yani boş kalmıştı. Bunu belki şehir merkezindeki penbeci dükkânlarının fazlalığı ile açıklayabiliriz.

⁹³⁸ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹³⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

⁹⁴⁰ BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹⁴¹ BOA., EV. HMH.d/8082.

⁹⁴² BOA., EV. HMH.d/8178.

⁹⁴³ YILMAZ, a.g.e, s. 526.

⁹⁴⁴ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹⁴⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

⁹⁴⁶ BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹⁴⁷ BOA., EV. HMH.d/8082.

⁹⁴⁸ BOA., EV. HMH.d/8178.

Attarlar: Eskiden bir çeşit eczacılık yapan, güzel kokular satan, günümüzde ise baharat, şifalı otlar ve çeşitli kurutulmuş gıda maddeleri satan esnafa denir. Aynı zamanda bunlara aktar da denilirdi⁹⁴⁹. Bunlar bu tür ürünleri satmakla kalmazlar, bizzat ilaçları da yaparlardı. Güzel kokular ve güzel koku veren maddeler ile iğne ve iplik de satarlardı. Gerek halk ve gerekse şehirde faaliyet gösteren aşçı esnafı, yemeklere tat ve koku veren baharatı attarlardan temin ederlerdi. Kişniş, sumak, kahve, kına, çemen, nevale şekeri, zencefil, karabiber, kırmızıbiber, tarçın, karanfil, zağferan, susam, kekik, nane, bazı ağaç kökleri ve boyaların attarlar tarafından satıldığı kesindir. Çünkü bunlara narh verilmiştir⁹⁵⁰. 1804- 1805 (1219) muhasebesinde attarların sayısı dörttü. Kiralar da 8-20 kuruş aralığındaydı⁹⁵¹. 1805-1806 (1220) tarihinde sayıları üçe düştü⁹⁵². 1806-1807'de (1221) attar sayısı beşe çıktı⁹⁵³. Kiraların taban ve tavan fiyatlar açısından bir değişiklik yaşanmadı. 1809-1810 (1224) yılında 4 attar kiracısı vardı. En düşük kira 9 kuruşa yükseltildi⁹⁵⁴. 1811-1813 (1226-1227) tarihlerinde 4'er attar dükkânı vardı. Fakat bir dükkâna kiracı bulunamamıştı⁹⁵⁵. Vakfın tüm attar kiracıları da Müslüman tebaadandı.

Bazerganlar: Eskiden Musevi tüccarlar hakkında kullanılan bir tabirdi. Hristiyanlar için “çorbacı” ve “çelebi” denirdi. Daha sonra ticaretle uğraşan tüccarlara bu isim verilir olmuştur. Bazergan kelimesi ticaret işlerinde hilekârlık ve oyunbazlık yapanlar için de kullanılmıştır⁹⁵⁶.

1804-1805 (1219) tarihinde vakfın on tane bazergan dükkânı mevcuttu. Kiralar 4,5 kuruş ile 35 kuruş arasındaydı⁹⁵⁷. 1805-1806 (1220) tarihinde herhangi bir değişiklik olmamıştı⁹⁵⁸. 1806-1807 (1221) tarihli defterde 9 bazergan dükkânı vardı. Kira ücretleri 5 kuruşla 33 kuruş arasında

⁹⁴⁹ YILMAZ, **a.g.e**, s. 44.

⁹⁵⁰ KANKAL, **a.g.e**, s. 176.

⁹⁵¹ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹⁵² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

⁹⁵³ BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹⁵⁴ BOA., EV. HMH.d/8082.

⁹⁵⁵ BOA., EV. HMH.d/8178.

⁹⁵⁶ ÜNAL, **a.g.e**, s. 100.

⁹⁵⁷ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹⁵⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

değişiyordu⁹⁵⁹. 1809-1810 (1224) yılı muhasebesinde yedi tane bazergân mevcuttu ve en düşük kira ücreti 10 kuruşa yükseltilmişti⁹⁶⁰. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde sekiz tane bazergân mevcuttu⁹⁶¹. Bir dükkân kiraya verilememişti. Vakıf kiracıları arasında gayrimüslim bazerganlar da vardı. Bunlar, Kayserili Bali, Kıranköylü Şeytan, Samancioğlu, Kalaycıoğlu ve Acı Nikola'ydı. Genelde on bazergan dükkânından dördü gayrimüslimler tarafından işletiliyordu.

Mutâflar (Muy-tab): Kıldan kebe, kolan, belleme gibi eşya dokuyan esnaftır. Bunlara mutâf ya da mutâfçı da denirdi⁹⁶². Meslekleri keçi kılı ve kıldan çuval ve at takımları dokumak olan mutafların, zahire, deve, kömüş ve peksimet gararı dokudukları ve sattıkları anlaşılmaktadır. Garar dışında, çul, çuval, torba, heğbe, şal, kulaklık, semer abası, keçe, bel keçesi, paybend ve köstek, aşırma, kolan, kuskun, kayasa, reşme bağı, terki bağı, ip sattıkları bilinmektedir⁹⁶³. 1804-1805 (1219) yılında üç tane mutâf dükkânı vardı. Kiralar 5-11 kuruş arasındaydı⁹⁶⁴. Diğer muhasebe kayıtlarında ne kiracılar, ne de fiyatlar değişti. Bütün kiracılar Müslüman tebaadandı.

Kürkçüler: Kürk, yabani hayvanların tüylü derilerinden yapılır ve Osmanlı'da resmi kıyafet olarak giyilirdi. Osmanlı bürokrasisinde bir üst makama terfi edildiğinde veya görevlendirmelere gidildiğinde kişilere kürk giydirilirdi. Kürk imal eden ve bu işi yapan kişilere kürkçü denirdi⁹⁶⁵. Yüksek dereceli devlet memurları dışında, ulema, şehrin ileri gelen eşrafı ve tüccarı, yabancı devlet temsilcileri bulundukları mevki ve maddi durumlarına göre kürk giyerlerdi⁹⁶⁶. 1804-1813 (1219-1227) tarihleri arasındaki bütün muhasebe kayıtlarında vakfın bir tane kürkçü dükkânı vardı ve kirası da 5 kuruştı. Yıllar boyunca dükkânın ne kirası ne de tek kiracısı gayrimüslim

⁹⁵⁹ BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹⁶⁰ BOA., EV. HMH.d/8082.

⁹⁶¹ BOA., EV. HMH.d/8178.

⁹⁶² YILMAZ, **a.g.e.**, s. 464.

⁹⁶³ KANKAL, **a.g.e.**, s. 142.

⁹⁶⁴ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹⁶⁵ YILMAZ, **a.g.e.**, s. 368.

⁹⁶⁶ KANKAL, **a.g.e.**, s. 147.

tebaadan Kıranköylü Yasef değışti⁹⁶⁷. Safranbolu esnafının içinde muhtemelen başka kürkçü esnafları da vardı. Ancak bunu teyit edecek veriler elimizde mevcut değildir.

Terziler: Her ne kadar bizim vakıf muhasebe kayıtlarımızda bu esnaf grubu *terzi* ya da *derzi* olarak geçse de Osmanlılarda terzilere *hayyat* adı veriliyordu. Terzilerin asıl görevi elbise dikmek ve satmaktı. Terziler hususi olarak bir dükkân çalıştırdıkları gibi kendi evlerinde de bu faaliyeti yürütebilirlerdi⁹⁶⁸. Dokunmuş olan bez kumaşlardan gömlek, içlik, mintan, şalvar, entari, zıbın, kaftan, yağmurluk, don, ihram, çakşır, peştamal adı verilen giyeceklerin dikimi terziler tarafından yapılırdı⁹⁶⁹. Saraya kıyafet üretimi yapan “Cemaat-i Hademe-i Hayyâtîn-i Hasa”, Cemaat-i Hademe-i Hayyâtîn-i Hil’at ve Ehl-i Hiref adlı terzi teşkilatları da vardı⁹⁷⁰. Vakfın 1804-1805 (1219) yılında beş tane terzi kiracısı mevcuttu. Kiraları 4,5 kuruşla 8 kuruş arasında değışiyordu. Hepsi de Müslüman tebaadandılar⁹⁷¹. 1805-1806 (1220) yılında en yüksek kira fiyatı 10 kuruş oldu. Sayı bakımından bir değışiklik yaşanmadı⁹⁷². 1806-1807 (1221) tarihinde sadece en yüksek kira tekrar 8 kuruşla indi⁹⁷³. 1809-1810 (1224) yılında terzi dükkânı sayısı altıya çıktı ve en yüksek kira yine 10 kuruşla yükseldi⁹⁷⁴. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde terzi sayısı dörde düştü⁹⁷⁵. Vakıftan dükkân kiralayan terzi esnafının tümü Müslüman tebaadandı. Muhtemelen terzilerin müşterileri, şehirde görev yapan devlet memurları, şehrin ileri gelenleri ile esnaf ve tüccarlarıydı.

Kasaplar: Hububatın dışında, şehri idare edenlerin en büyük meselesi halkın et ihtiyacının karşılanmasıydı. Kasaplar bulundukları yıl boyunca

⁹⁶⁷ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219); VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37; BOA., EV. HMH.d/7930; BOA., EV. HMH.d/8082; BOA., EV. HMH.d/8178.

⁹⁶⁸ Amnon COHEN, **Osmanlı Kudüs’ünde Loncalar**, s. 135-138.

⁹⁶⁹ KANKAL, **a.g.e.**, s. 160.

⁹⁷⁰ Bahattin YAMAN, “16-18. Yüzyıllarda Osmanlı Saray Terzileri Teşkilatı”, XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Ekim 2009, s. 663-670.

⁹⁷¹ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹⁷² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

⁹⁷³ BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹⁷⁴ BOA., EV. HMH.d/8082.

⁹⁷⁵ BOA., EV. HMH.d/8178.

bulundukları yere et, en başta koyun ve keçi eti sağlamakla yükümlü kılınmışlardı. Şehirlerin et ihtiyacı, umumiyetle şehir merkezlerine yakın bulunan konar-göçerlerden temin edilmekteydi. Bu görevin “sabahtan akşama kadar” bütün gün yerine getirilmesi gerekiyordu, dolayısıyla kasaplar bu süre içinde dükkânlarını açık tutarak olası müşterilere, kent sakinlerinin yanı sıra kente uğrayan ziyaretçilere “iyi et” sunmak zorundaydı. Bu görev sadece mesleki ve finansal bir mesele değil, daha çok kamusal bir görevdi. Yerel sakinlere yeterli miktarda et sunmak onlara düşen bir sorumluluktuktu. Kasaplık, özellikle de büyük şehirlerde, büyük sermaye gerektiren ve sonunda da zarar ettiren bir meslekti⁹⁷⁶.

1804-1805 (1219) yılında üç kasap dükkânı vardı ve bir tanesi yarım hisseliydi. En düşük kira 4 kuruş en yüksek kira ise 20 kuruştur⁹⁷⁷. 1805-1806 (1220) yılında dört kasap dükkânı vardı. Bir tanesi de bakkaldan kasaba becayiş yapılmıştı. Demek ki, bu şekilde dükkânlar arası becayiş durumları olabiliyordu. Bir tanesinin kirası 4 kuruş olmakla birlikte –ki yarım hisseydi-diğerleri 20 kuruş ile 25 kuruş aralığındaydı⁹⁷⁸. 1806-1807 (1221) yılında kasap sayısında değişiklik olmamakla birlikte kirası 4 kuruş olan dükkânın kirası nedense 2 kuruşa indirilmişti. Bu arada en yüksek kiralı kasap dükkânının kirası da 30 kuruşa yükselmişti⁹⁷⁹. 1809-1810 (1224) yılında kasap sayısı üçe düştü. 2 kuruşa indirilen kasabın kirası tekrar 4 kuruşa çıkarıldı⁹⁸⁰. 1811-1813 (1226-1227) yılında aynı durum devam etti⁹⁸¹. Kiracıların hepsi de Müslüman tebaadandı.

Duhancılar: Duhan yaprakları kıyılıp içilen ot, tütün demektir. Eskiden tütünden alınan vergiye resm-i duhan, tütün inhisarına da inhisar-ı duhan denilirdi⁹⁸². 1804-1805 (1219) yılında vakfın beş tane duhancı kiracısı vardı. Kiraları 19-25 kuruş aralığındaydı⁹⁸³. 1805-1807 (1220-1221) yıllarında bu

⁹⁷⁶ COHEN, **a.g.e**, s. 10-11; KANKAL, **a.g.e**, s. 173.

⁹⁷⁷ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹⁷⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

⁹⁷⁹ BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹⁸⁰ BOA., EV. HMH.d/8082.

⁹⁸¹ BOA., EV. HMH.d/8178.

⁹⁸² PAKALIN, **a.g.e I**, s. 479.

⁹⁸³ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

durum değişmedi⁹⁸⁴. 1809-1810'da (1224) dükkân sayısı bir arttı, bu dükkân 15 kuruşa kiralandı⁹⁸⁵. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde duhancı dükkânı sayısı sekize yükseldi. En düşük dükkân ise 7 kuruşa kiralandı⁹⁸⁶. Kiracıların hepsi de Müslüman tebaadandı.

Semerciler: Semer, beygir, katır ve eşek gibi binek ve taşıma aracı olarak kullanılan hayvanların sırtına vurulan ve gerek üzerine binenleri rahat ettirmek gerekse hayvanın omurgasına yükün eşit olarak dağıtılmasını ve hayvanın sırtının korunmasını sağlamak amacıyla yapılan bir yastıktır. Bunlardan binek hayvanı atın sırtına vurulanına eyer, eşek ve katır gibi yük hayvanlarınıninkine de semer adı verilmektedir. Semerciler, semerin iskeletini kurmak için marangozlar, arka tokası için demirciler, semeri hayvanın üzerine bağlamak için hayvanın karnından geçirilen ve umumiyetle kalın örgü dokumadan olanına “kolan” ve kayıştan olanına “kayasa” adı verilen karın altı bağı için mutaf veya saraç esnafı, ileri doğru kaymaması için hayvanın arka ayaklarının kaba etleri üzerine geçirilen ve “paldım” veya “kuskun” adı verilen kayış için yine saraç esnafı ile ortaklaşa çalışmaları gerekiyordu. Paldım dokumadan da olabiliyordu ki, bu sefer mutafalara müracaat etmek gerekirdi⁹⁸⁷. Vakfın 1804-1805 (1219) yılında bir tane semerci kiracısı vardı. Kirası da 5 kuruştur⁹⁸⁸. Bu durumda yıllar içinde bir değişim yaşanmadı. Sadece 1809-1810'dan (1224) itibaren kiracı değişti⁹⁸⁹. Bu dükkândan yola çıkarak elbette Safranbolu'daki semerciler esnafı hakkında bir kanaat belirtemeyiz. Ancak Safranbolu çarşısında birçok semerci esnafı bulunduğu tahminini yürütebiliriz.

Keçeciler: Keçe, iplikten dokunmayan, yalnız ıslatılarak dövülmek suretiyle yapılan kalın, kaba kumaştır. Keçeden külah, ayak dolaması ve ayak terliği yapılır. Vakfın muhasebe kayıtlarında keçeci esnafı da sadece bir

⁹⁸⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37; BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹⁸⁵ BOA., EV. HMH.d/8082.

⁹⁸⁶ BOA., EV. HMH.d/8178.

⁹⁸⁷ KANKAL, **a.g.e.**, s. 143-144.

⁹⁸⁸ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹⁸⁹ BOA., EV. HMH.d/8082.

tane oldu. Kirası 15 kuruştı, muhasebe kayıtları boyunca sadece kiracı değişti, başka da değişen bir şey olmadı⁹⁹⁰.

Kahvehaneler: İslam ülkelerinde, 15. Yüzyıl ortalarında bir tarihte kahveyi herkes içmeye başladı. Türklerin genel kabulüne göre kahve tüketiminin geçmişi neredeyse istisnasız Yemen'e kadar götürülür⁹⁹¹. İstanbul'da ilk kahvehaneye 1550'li yıllarda⁹⁹², Kıbrıs'ta ise 1594'te rastlandı⁹⁹³. Ancak Safranbolu'da ilk kahvehanenin ne zaman açıldığına dair elimizde henüz bir veri yoktur. Fakat bildiğimiz bir şey var ki, 1804-1805 (1219) tarihinde vakfın beş tane kahvehane dükkânı vardı. Kiraları da diğer dükkânlara göre yüksek sayılırdı. En düşük kira ücreti 14 kuruş olmakla birlikte, en yüksek kira 70 kuruştı⁹⁹⁴. 1805-1806 (1220) yılında değişen bir şey yoktu⁹⁹⁵. 1806-1807 (1221) yılında 6 kahveci dükkânı vardı. En yüksek kira ücreti 70 kuruştan 60 kuruşa indi. Bir tanesine de kiracı bulunamadı. Diğer birisi 1/8 hisseye sahipti ve kirası da 7 kuruştı⁹⁹⁶. 1809-1810 (1224) yılında kahvehane sayısı sekize çıktı. Yeni kahvehane dükkânları vakfa kazandırıldı. Bunlar ¼ ve 1/8 hisselerine sahipti⁹⁹⁷. 1811-1813 (1226-1227) yıllarında dükkân sayısı açısından bir artış veya eksilme yaşanmamakla birlikte en düşük kira ücreti 2,5 kuruşa indi⁹⁹⁸. Kiracıların tamamı Müslüman tebaadandı. Sadece İzzet Mehmed Paşa Vakıfları'nın sekiz tane kahvehane kiracısı olduğundan yola çıkarak, artık Osmanlı Devleti'nde kahve kullanımının çoktan toplumsal gerçekliğin bir parçası haline geldiğini söyleyebiliriz. Kuvvetle muhtemel vakıf mülkü dışında daha birçok kahveci esnafı Safranbolu'da varlığını sürdürüyordu. Acaba gayrimüslim tebaadan da kahveciler var mıydı? Yoksa gayrimüslimler de Müslümanların çalıştırdığı

⁹⁹⁰ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219); VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37; BOA., EV. HMH.d/7930; BOA., EV. HMH.d/8082; BOA., EV. HMH.d/8178.

⁹⁹¹ Ralph S. HATTOX, **Kahve ve Kahvehaneler**, s. 9-11.

⁹⁹² Ali Efdal ÖZKUL, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Kahve ve Kahvehaneler", **Türk Kahvesi**, s. 241; Ayşe SARAÇGİL, "Kahve'nin İstanbul'a Girişi", **Doğuda Kahve ve Kahvehaneler**, s. 33.

⁹⁹³ ÖZKUL, a.g.m, s. 242.

⁹⁹⁴ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

⁹⁹⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

⁹⁹⁶ BOA., EV. HMH.d/7930.

⁹⁹⁷ BOA., EV. HMH.d/8082.

⁹⁹⁸ BOA., EV. HMH.d/8178.

kahvehanelere mi gidiyorlar? gibi sorular şimdilik cevapsız kalmaktadır. Kahvehanelerin içinde; seyyar kahve ocağı, sıcak su güğümü, kahve ve şeker kutusu, kahve kavanozu, cezve, kahve fincanı ve tabağı, kahve soğutucusu, kahve değirmeni, su küpü, su maşrapası gibi malzemeler bulunurdu⁹⁹⁹.

Koltukçular: Koltukçu diye tabir edilen esnafın tam olarak ne tür bir işletme yeri olduğunu tespit edemiyoruz. Eskiden belirli ve sınırlı şekilde dükkân açılabilirdi. Bunların dışında köşede bucakta açılan dükkânlara koltuk deniliyordu¹⁰⁰⁰. 1804-1805 (1219) yılında vakfın bir tane koltukçu kiracısı vardı. Kirası da 4 kuruştur¹⁰⁰¹. 1805-1806'da (1220) durum değişmedi¹⁰⁰². 1806-1807 (1221) muhasebesinde koltukçu kiracısı yoktu. Çünkü bu muhasebede "Molla oğlu Ali dükkânı bir yıldır halidir" ifadesinden dükkânın boş kaldığını anlıyoruz¹⁰⁰³. 1809-1810'da (1224) Molla Ali dükkânı tekrar 4 kuruştan kiraladı¹⁰⁰⁴. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde hiç gözükmedi¹⁰⁰⁵.

Sabunhane: Sabunhaneler, bitkisel ve hayvansal yağların bazı işlemlere tabi tutularak sabun hale getirildiği yerlerdir¹⁰⁰⁶. Kudüs'teki sabunculardan bahsedilirken "yağı kaynatarak sabun imal eden tüccarlar" diye bahsedilmesi, sabunhanelerde sabunun nasıl yapıldığına dair bizde bir kanaat uyandırmaktadır. Sabun, "kaynatma" denen yöntemle sabun imalathanesinde hazırlanırdı. Kaynatılacak 10 kantarlık her zeytinyağı karışımına alkali, kireç gibi bileşenler katılırdı; bu karışımdan 14 kantar sabun elde edilirdi¹⁰⁰⁷. 1804-1805 (1219) muhasebesinde bir tane sabuncu vardı. İşletmecisi *Sabuncu* adıyla meşhur olmuş bir zimmiydi. Kirası da 50

⁹⁹⁹ Süyeyl ÜNVER, **Kahvehanelerimiz ve Eşyası**".

¹⁰⁰⁰ ÜNAL, **a.g.e**, s. 409,

¹⁰⁰¹ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁰² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰⁰³ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰⁰⁴ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁰⁵ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰⁰⁶ KANKAL, **a.g.e**, s. 106.

¹⁰⁰⁷ COHEN, **a.g.e**, s. 161.

kuruştı¹⁰⁰⁸. 1805-1807 (1220-1221) muhasebelerinde durum değişikliği yaşanmadı¹⁰⁰⁹. 1809-1810 (1224) yılında sabunhane boş kaldı. 1811-1813 (1227-1228) muhasebelerinde ise hiç görünmedi. Peki bu sırada şehrin sabun ihtiyacı nasıl karşılandı? Muhtemelen ya Eflani, Araç, Devrekâni gibi yerlerden karşılanıyordu, ya da Kastamonu'da olduğu gibi, Arap, Girit, İzmir, Edremit, Halep gibi yerlerden bu ihtiyaç karşılanıyordu¹⁰¹⁰.

Kuyumcular: Kuyumculuk Osmanlı dönemindeki en önemli zanaatların başında gelmektedir. “Herkes için mücevherat ve ziynet eşyası altın ve gümüşten yapılır. Bu iş sadakat, doğruluk, dürüstlük ve üstün kabiliyet ister”¹⁰¹¹. Ziynet ve süs eşyalarından başka yine altın, gümüş ve sedef işlemeli bıçak, hançer, kılıç, tüfek, topuz gibi silahlar ile gülabdan, buhurdan, şamdan, hamam taşı, nalın gibi ev eşyaları, ayrıca gerek altın yaldızlı gerekse gümüşten mamul at koşum takımları, kuyumcuların elinden geçiyor olmalıdır¹⁰¹². 1804-1805 (1219) muhasebesinde vakfın iki kuyumcusu mevcuttu. Onlar Papaz zimmi ile Avrat Sive? Oğlu Yasef zimmiydi. Kuyumculardan biri 4,5 diğeri de 8 kuruş kira ödüyordu¹⁰¹³. Esasında bu kiralar, yaptıkları işin mahiyeti göz önünde bulundurulduğunda görece düşük sayılabilir. 1805-1806 (1220) muhasebesinde durum değişmedi¹⁰¹⁴. 1806-1807 (1221) yılında Papaz zimminin kirası 4,5 kuruştan 6 kuruşa çıkarıldı. Ayrıca bu yıl bunlardan başka bir kuyumcu dükkânı da Neccar dükkânıyla becayiş edilmişti¹⁰¹⁵. Demek ki elimizde mevcut olmayan aradaki muhasebe kayıtlarında bir kuyumcu dükkânı daha vardı. 1809-1810 (1224) yılında yine iki kuyumcu dükkânı vardı. Kiracılar açısından bir değişiklik yoktu¹⁰¹⁶. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde Yasef hala kiracı idi. Ancak Papaz zimmiden bir iz yoktu¹⁰¹⁷. Safranbolu'daki vakıf dükkânlarındaki kuyumcu

¹⁰⁰⁸ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁰⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37; BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰¹⁰ KANKAL, **a.g.e**, s. 106.

¹⁰¹¹ COHEN, **a.g.e**, s. 95.

¹⁰¹² KANKAL, **a.g.e**, s. 118.

¹⁰¹³ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰¹⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰¹⁵ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰¹⁶ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰¹⁷ BOA., EV. HMH.d/8178.

esnafının gayrimüslim tebaadan olması bir rastlantı eseri değildir. Çünkü bu tür ticareti Osmanlılarda daha çok gayrimüslimler yapıyordu¹⁰¹⁸.

Saraçlar: Deriden mamul at koşum takımları yapıp satan saraçlar, deri işlemeciliğinin olduğu merkezlerde faaliyet göstermişlerdir. Hemen bütün Anadolu şehir ve kasabalarında bulunan mesleklerden birisi de saraçlık olmuştur. Saraç esnafının eyer, raht, dizgin, üzengi, paldım, kayasa, kolan, kuskun, tasma, çarık kayışı, zahme yular, gem, matara, kırba, kamçı ve teğelti gibi koşum takımlarından addedilen eşyayı yaptıkları anlaşılmaktadır¹⁰¹⁹. 1804-1805 (1219) yılında iki saraç kiracı vardı. Kiraları 5 ve 12 kuruştu¹⁰²⁰. 1805-1806 (1220) yılında durum değişmedi¹⁰²¹. 1806-1807 (1221) muhasebesinde de iki saraç görünüyordu. Ancak birisinin kirası 18 kuruşa çıkmıştı¹⁰²². 1809-1810 (1224) yılında saraç sayısı dörde yükseldi¹⁰²³. 1811-1813 (1227-1228) yılında da dört saraç kiracı vardı. Ancak en yüksek kira 20 kuruşa yükselmişti¹⁰²⁴. Kiracıların hepsi de Müslüman tebaadandı.

Boyacılar: Pamuklu, ipekli, sof ve yünlü her nevi iplik ve ipliklerden elde edilen dokumaların boyandığı yerlere boyahane, bu işleri yapan kişilere de boyacı deniliyordu. Safranbolu'nun bağlı olduğu Kastamonu'da yünlü ve pamuklu dokumacılık, aynı zamanda boyacılık sanatının da gelişmesine ve boyahanelerin kurulmasına imkân vermiştir. Boyama işi daha başlangıçta ipin boyanması şeklinde olduğu gibi, iplik dokunduktan ve kumaş haline geldikten sonra da olabilmekteydi. Bu işi yapanlara "sabbağ" adı verilmekteydi¹⁰²⁵. Yeni dokunmuş bir kumaşın değeri, üretim zincirinin sonraki aşamasından, yani renk katma işleminden geçmesiyle birlikte artardı¹⁰²⁶. 1804-1805 (1219) muhasebesinde vakfın üç tane boyacı dükkânı vardı. Kiraları 8-22 kuruş

¹⁰¹⁸ COHEN, **a.g.e.**, s. 103.

¹⁰¹⁹ KANKAL, **a.g.e.**, s. 140-141.

¹⁰²⁰ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰²¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰²² BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰²³ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰²⁴ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰²⁵ KANKAL, **a.g.e.**, 93,157.

¹⁰²⁶ COHEN, **a.g.e.**, s. 124-125.

arasındaydı¹⁰²⁷. 1811-1813 (1226-1227) yıllarındaki muhasebelere kadar herhangi bir değişim yaşanmadı, 1811-1813 muhasebelerinde boyacı sayısı dörde yükseldi. En yüksek kira fiyatı 30 kuruş oldu¹⁰²⁸. Muhasebe verilerine göre, Safranbolu'daki boyacı esnafının tamamı Müslüman tebaadandı.

Debbağ hane: Debbağ haneler kasapların kesmiş oldukları büyük ve küçükbaş hayvan derilerinin terbiye olunduğu, işlendiği işletmelerdir. Bu işletmeler, etrafa pis koku yaydıklarından, umumiyetle şehrin en dışında, deniz kıyısı veya bir akarsu kenarında bulunurlardı¹⁰²⁹. 1804-1805 (1219) yılında vakfa ait bir tane debbağhane vardı. Kirası da 22 kuruştı¹⁰³⁰. 1805-1807 (1220-1221) muhasebelerinde bir şey değişmedi¹⁰³¹. 10 Ekim 1807 (7 Şaban 1222) tarihinde Salih Paşa'dan alınan müsakkafat içinde bir tane de ¼ hisseli debbağ vardı¹⁰³². 1809-1810 (1224) muhasebesinde bu debbağın kirası 1,5 kuruş olarak görünüyordu¹⁰³³. Nedense 1811-1813 (1226-1227) yıllarında ¼ hisseli iki tane debbağ vardı ve ikisinin de kirası 0,5 kuruştı¹⁰³⁴. Bu hisseli debbağ hanelerde kira fiyatları neden düşmüştü bununla ilgili fikir yürütmek için elimizde yeterli veri yok. Bu debbağların hepsi de Müslüman tebaadandılar.

Kalaycılar: Kalaycılık bakırcılıkla ilgili bir sanat koludur. Geçmişte evlerde kullanılan kazan, leğen, tencere, tava, sini, tepsi, sahan, semaver, tas, maşrapa, güğüm, bakraç, ibrik, şamdan, fanus vb. gibi eşyalar çoğunlukla bakırdan imal edilmekteydi. Kimyasal açıdan, bakırın tuzları vücutta çözülmediğinden toksin meydana getirmekte ve bu haliyle insanların zehirlenerek ölmelerine yol açmaktaydı. Halkın gündelik yemek pişirdiği, yoğurt mayaladığı, hamur yoğurduğu, su içtiği, kahve pişirdiği bu türden kapların, insan sağlığına zarar vermeden kullanılması için, kalaylama denilen işleme tabi tutulması gerekirdi. Bu işlemi yapanlara da kalaycı denilirdi. Bakır

¹⁰²⁷ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰²⁸ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰²⁹ KANKAL, **a.g.e**, s. 99.

¹⁰³⁰ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰³¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37; BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰³² BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰³³ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰³⁴ BOA., EV. HMH.d/8178.

kapların kalaylanması, lehim işlerinde kullanılan ve yumuşak bir metal olan kalay, eritilerek kabın iç kısmına sürülürdü. Kalay pahalı bir metal olduğundan sadece kabın iç kısmına, yani yiyecek içeceklerle temas eden kısmına sürülürdü¹⁰³⁵. Vakfın 1804-1805 (1219) muhasebesinde dört adet kalaycı dükkânı vardı. Kalaycılarının hepsi de zimmi tebaadandı: isimleri Kıranköylü İlye, Aci Dimitri, Kıranköylü Gavrail ve Kıranköylü Uzun *kefereydi*. Kâtip nedense bu muhasebe kayıtlarında gayrimüslim tebaa için genel kullanım olan zimmiyi tercih etmemiş, *kefere* demeyi yeğlemişti. Kiraları ise 25'er kuruştı¹⁰³⁶. 1805-1806 (1220) muhasebesinde Uzun Zimmi görünmüyordu, ama diğer üçü mevcuttu¹⁰³⁷. 1806-1807'de (1221) Gavrail ile Aci Dimitri'nin kiraları 30 kuruşa yükseltildi¹⁰³⁸. 1809-1810'da (1224) 30 kuruşluk kiralar aşağı çekildi ve başlangıçta olduğu gibi 25'er kuruş yapıldı¹⁰³⁹. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde iki kiracının kiraları yeniden 30'ar kuruşa yükseltildi. Ayrıca bu muhasebe kayıtlarında ¼ hisseli bir kalaycı dükkânı daha ortaya çıktı. Kirası 0,5 kuruştı ve dükkâncı Müslüman tebaadandı¹⁰⁴⁰. Safranbolu'daki vakıf verilerine göre kalaycılarının çoğunluğunun gayrimüslim tebaadan olmalarının yanında, Kudüs'teki kalaycılarının ekseriyeti Müslümandı¹⁰⁴¹.

Ekmekçiler: Çeşitli türleriyle ekmek, tarih boyunca toplumların bütün kesimleri için temel yiyecek ve en önemli kalori kaynağı oldu. Braudel'in nitelendirmesiyle ekmek "kalori içeriği bakımından en ucuz gıda maddesi" olma özelliğini hep korudu¹⁰⁴². Tarlalarda üretilen tahıl, fırınlarda ekmek haline gelmeden önce değirmenlerde un haline getiriliyor, ardından da fırınlarda ekmeğe dönüştürülüyordu¹⁰⁴³. Elbette ekmek sadece fırınlarda yapılan bir şey değildi, köylerde ve kırsal yerlerde halk kendi ekmeğini yine

¹⁰³⁵ KANKAL, **a.g.e.**, s. 127-128; COHEN, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁰³⁶ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰³⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰³⁸ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰³⁹ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁴⁰ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰⁴¹ COHEN, **a.g.e.**, s. 111.

¹⁰⁴² COHEN, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁰⁴³ İstanbul değirmenleri ve fırınları ile ilgili bir çalışma için bkz. Salih AYNURAL, **İstanbul Değirmenleri ve Fırınları**.

kendisi yapıyordu. Hatta şehirlerde bile tebaanın çoğunun kendi ekmeğini kendisinin ürettiğini tahmin etmek hiçte zor değil. Vakfın 1804-1805 (1219) muhasebesinde bir tane ekmekçi dükkânı vardı. Kirası 80 kuruştı. En yüksek kiralı dükkân da bu ekmekçi (etmekçi) dükkânıydı¹⁰⁴⁴. 1805-1806 (1220) yılında durum değişmedi¹⁰⁴⁵. 1806-1807'de (1221) vakıf dükkânlarına yeni bir ekmekçi daha eklendi. Ancak o 1/8 hisseli bir dükkândı ve kirası da 12,5 kuruştı¹⁰⁴⁶. 1809-1810 (1224) yılında ¼ hisseli bir ekmekçi dükkânı daha satın alınarak vakıf dükkânlarına ilave edildi. Onun da kirası 12,5 kuruştı¹⁰⁴⁷. 1811-1813 (1226-1227) yıllarında son alınan dükkânın kirası 12,5'tan 10 kuruşa indirildi¹⁰⁴⁸. Bütün ekmekçi esnafı Müslüman tebaadandı. Ayrıca görüldüğü gibi vakıf dükkânları içinde ekmekçi dükkânları zaman içinde bir yükseliş trendi gösterdi.

Helvacılar: Helvacılar gıda maddesi imal eden esnaf grubu içinde yer almaktaydı ve bu esnaf grubu şeker az bulunduğundan, muhtemelen üzüm pekmezi ve balı tatlandırıcı olarak kullanıyordu. Helva çeşitleri içinde, yaprak helva, keten helva, kozlu (cevizli) helva, çubuk helva, tahin helva, köpük helva, leblebili şişe helvası, cevizli şişe helvası, çekme helva, zülbiye helvası gibi helvalar bulunurdu¹⁰⁴⁹. Ancak bu helva çeşitlerinden hangisi ya da hangilerinin Safranbolu'da üretildiğini tespit etmemiz hayli zor görünüyor. Kudüs'te en iyi helva kuru üzümünden yapılırdı, kimi zamanda diğer meyveler kullanılırdı¹⁰⁵⁰. 1804-1805 (1219) yılında vakıf dükkânları içinde bir tane helvacı dükkânı vardı. Kirası da 22 kuruştı¹⁰⁵¹. 1805-1807 (1220-1221) arasında değişen bir durum yoktu¹⁰⁵². Ancak 1809-1813 arasındaki

¹⁰⁴⁴ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁴⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰⁴⁶ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰⁴⁷ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁴⁸ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰⁴⁹ KANKAL, **a.g.e**, s. 175.

¹⁰⁵⁰ COHEN, **a.g.e**, 44.

¹⁰⁵¹ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁵² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37; BOA., EV. HMH.d/7930.

muhasabe kayıtlarında hiçbir helvacı dükkânına rastlanmadı¹⁰⁵³. Tespit ettiğimiz tek helvacı da Müslüman tebaadandı.

Abacılar: Aba, fukara giyeceği olmak üzere kaba ve kalın olarak yünden dokunan kumaş demek olduğu gibi, yakın vakitlere kadar giyilen aba denilen kalın yün kumaştan yapılan üst elbisesi demektir¹⁰⁵⁴. Kudüs'ün soğuk kış ve serin yaz gecelerinde, ayrıca kentin kuzey ve güneyinde uzanan yüksek platoluk ve tepelik yörelerin tamamında tek başına pamuklu elbiseler giymek insanı sıcak tutmaya yetmiyordu. Bunlara bir başka giysi katmanını, yünden elle dokunan abayı da eklemek gerekiyordu¹⁰⁵⁵. Herhalde Safranbolu'daki ihtiyaç Kudüs'tekinden fazla olmalıydı. 1804-1805 (1219) verilerine göre, vakfın iki abacı esnafı vardı. Bunların kiralari 15 ve 16 kuruştur¹⁰⁵⁶. 1805-1806 (1220) muhasebesinde abacılar açısından bir değişiklik yoktu¹⁰⁵⁷, ama 1806-1807 (1221) yılında abacı sayısı bire düşmüştü. Bu dükkânı işleten kişi değişmemişti, nedense kayıta abacı yerine bu defa yemenici yazıyordu. Muhtemelen dükkân işlev değişikliğine gitmişti¹⁰⁵⁸. 1809-1810 (1224) yılında vakfın yeniden bir abacı dükkânı mevcuttu¹⁰⁵⁹. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde abacı dükkânı ismi vardı, ama dükkân boş durumdaydı¹⁰⁶⁰. Abacı esnafı da Müslüman tebaadandı. Safranbolu'daki abacı esnafı elbette ki, vakıftaki abacı esnafı ile sınırlı değildi. Kuvvetle muhtemel Safranbolu'da başka abacı esnafları da bulunuyordu.

Basmacılar: Basma çiçekli çeşitli renk ve desende elbiselik kumaştır. İçi ve yüzü perdahlı olanlara adi basma, içi havlu ve dışı perdahlı olanlara pazen, içi perdahlı dışı havlu olanlara da divitin denirdi¹⁰⁶¹. Herhalde bu işle meşgul olanlara da basmacı deniyordu. 1804-1805 (1219) muhasebesinde iki

¹⁰⁵³ BOA., EV. HMH.d/8082; BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰⁵⁴ PAKALIN, **a.g.e.**, c.1, s. 1.

¹⁰⁵⁵ COHEN, **a.g.e.**, s. 133.

¹⁰⁵⁶ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁵⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰⁵⁸ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰⁵⁹ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁶⁰ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰⁶¹ YILMAZ, **a.g.e.**, s. 58.

basmacı dükkânı vardı, birisi 12, diğeri 20 kuruş kira ödüyordu. Sonraki üç muhasebe yılında bir değişim olmadı¹⁰⁶². 1811-1813 (1226-1227) yıllarında 12 kuruş ödeyen basmacı kayıtlarda yoktu, ancak altı adet *oda basmacı* dükkânı ortaya çıktı. Esasında bu altı adet basmacı dükkânı 1809-1810 yılında çarşı merkezinden geçen nehrin kenarında bulunan Akseki Mahallesi'nde vakıf için inşa edilmiş ve inşa faaliyetleri için 405,5 kuruş masraf yapılmıştı¹⁰⁶³. Bu basmacı dükkânlarından bir tanesi boştu. Diğerleri 5'er kuruştan kiralınmıştı¹⁰⁶⁴. Basmacı esnafı da Müslüman tebaaya mensuptu.

Neccarlar: Dülger ve neccâr kelimeleri doğramacı ve marangoz manasına geldiği gibi, binaların kaba ağaç işlerini yapan kimseler için de kullanılmaktadır. Bu itibarla, bina ustası, mimar manasına gelen "bennâ"larla birlikte çalışırlardı¹⁰⁶⁵. Safranbolu'daki evler de ahşap yapı tekniğine uygun bir şekilde yapıldığı için burada neccârlık ya da dülgerlik mesleğinin gelişmiş olması gerekir. 1804-1805'te (1219) vakfın bir tane neccâr kiracısı vardı. Kirası 15 kuruştur¹⁰⁶⁶. 1805-1806 (1220) yılında durum değişmedi¹⁰⁶⁷. 1806-1807 (1221) yılında bir kuyumcu dükkânı neccârla becayiş edilince neccâr sayısı ikiye çıktı. Kirası da 10 kuruştur¹⁰⁶⁸. Aslında bu değişim hayli ilginç karşılanabilir, çünkü kuyumcu dükkânının marangozdükkânına dönüştürülmesi gerçekten şaşırtıcı bir durumdur. 1809-1810'da (1224) neccâr dükkânı tekrar bire düştü. Kirası da 8 kuruş olarak kayıtlara geçti¹⁰⁶⁹. 1811-1813 (1226-1227) yıllarında neccâr sayısı yeniden ikiye çıktı. Kiraları 8 ve 12 kuruştur¹⁰⁷⁰. Görüldüğü gibi neccâr dükkânı sayı bakımından sürekli inişli çıkışlı bir grafik sergiledi. Bütün neccârlar Müslüman tebaadandı.

¹⁰⁶² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37; BOA., EV. HMH.d/7930; BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁶³ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁶⁴ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰⁶⁵ KANKAL, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁰⁶⁶ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁶⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰⁶⁸ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰⁶⁹ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁷⁰ BOA., EV. HMH.d/8178.

Demirciler: Demircilik Türklerin en eski sanatlarından birisidir. Demir dağının eritilmesi Ergenekon'dan çıkışın temsili olmuş ve her yıl bu temsil demir dövmek suretiyle gerçekleştirilir olmuştur. Demircilik yüzyıllardır insanların vazgeçemeyeceği bir zorunluluk halini almıştır. Belki tüm imparatorlukta olduğu gibi Safranbolu'da da demircilik sanatı ve mesleği oldukça gelişmiş, günümüzde eski gücünü kaybetmiş olsa bile varlığını sürdürmeyi başarabilmiştir. 1804-1805 (1219) yılında vakfın 26 tane demirci dükkânı vardı¹⁰⁷¹. 1805-1807 yılları arasında herhangi bir değişim gözlemlenmedi. Kiracıların bir kısmı 12 kuruş bir kısmı ise 15 kuruş kira ödüyordu. Sadece bir dükkân iki ay boş kaldığından 10 kuruş ödedi¹⁰⁷². Demek ki, demircilerin aylık kiralari 1 kuruşa tekabül ediyordu. 1809-1810 muhasebesine göre 27 demirci dükkânı vardı. Bunlarda iki tanesi boş durumdaydı¹⁰⁷³. 1811-1813 arasında (1226-1227) 27 demirci dükkânı vardı ve hepsi de aktif durumdaydı¹⁰⁷⁴. Muhasebe kayıtlarındaki tüm demirci dükkânlarını işleten esnaf Müslüman tebaadandı¹⁰⁷⁵.

Bıçakçılar: Bıçakçılık mesleği demircilik mesleği ile yakın olmakla birlikte önemli bir farklılık da vardı. Bu aletler özel bir öneme sahipti. Kritik anda kullanıcılarını çıkmazda bırakmamaları açısından, bunların üretimi ve işlenecek metalin seçimi özel bir beceriyi ve uzmanlığı gerektirmekteydi¹⁰⁷⁶. 1804-1805 (1219) yılında vakfın bir tane bıçakçı kiracısı vardı ve 12 kuruş kira veriyordu¹⁰⁷⁷. 1805-1806 (1220) yılında değişen bir şey yoktu¹⁰⁷⁸, ama 1806-1807 (1221) yılında bıçakçı dükkânı boş kaldı¹⁰⁷⁹. Bundan sonraki kayıtlarda ise hiç görünmedi.

¹⁰⁷¹ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁷² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37; BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰⁷³ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁷⁴ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰⁷⁵ Safranbolu'da bu şekilde olmakla beraber, Kudüs'teki demircilerin önemli bir kısmı Hristiyan kökenliydi. Demek ki, meslekler yaşanan coğrafyaya göre değişim gösterebiliyordu. COHEN, **a.g.e.**, s. 106.

¹⁰⁷⁶ COHEN, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁰⁷⁷ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁷⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰⁷⁹ BOA., EV. HMH.d/7930.

Değirmenler: Ekmek vs. unlu mamuller için kullanılan hububatın öğütülerek un haline getirilmesinde yararlanılan değirmenler, kullandıkları enerji türüne göre adlandırılmaktaydı. Bunlar, at değirmenleri, su değirmenleri ve yel değirmenleriydi. At değirmenleri, at gücüyle çalışırdı. Su değirmenleri, akarsu yakınlarında kurulmuş, su gücü ile çalışan değirmenlerdi. Bunlara “âsiyâb” da denilmekteydi. Yel değirmenleri, rüzgâr gücü ile çalışan değirmenlerdi¹⁰⁸⁰. 1804-1805 (1219) yılında Dere Hamamı civarında bulunan değirmenin yarım hissesi vakfa aitti ve bundan 12 kuruş kira geliyordu¹⁰⁸¹. 1805-1806 (1220) yılında bir değişim yaşanmadı¹⁰⁸². 1806-1807 (1221) yılında Salih Paşa’dan bir “âsiyab” yani su değirmeni alındı¹⁰⁸³. 1809-1810’da (1224) yarım değirmeni bir zimmi işletiyordu. Salih Paşa’dan alınan değirmenden de 50 kile karşılığı 300 kuruş alınmıştı¹⁰⁸⁴. 1811-1813 (1226-1227) muhasebesine göre değirmenlerden 250’şer kuruş gelir geldi. Salih Paşa’dan alınan değirmen bir Müslüman olan Hasan Efendi tarafından işletiliyordu¹⁰⁸⁵. Salih Paşa’dan alınan değirmenin kirası bu kadar yüksek olduğuna göre, işletim kapasitesi oldukça büyük olmalıydı.

Hızar: Bu bir su hızarıydı. Ağaçlar su ile çalışan bir makinayla biçiliyordu. 1804-1805 (1219) yılında hızarın kirası 35 kuruştı ve Danaköylü Küçük Ahmed Beşe burayı işletiyordu¹⁰⁸⁶. 1805-1806 (1220) yılında değişen bir şey yoktu¹⁰⁸⁷. Ancak bir yıl sonra 1806-1807 (1221) muhasebesinde hızarın kiracısı değişmiş, yine Danaköylü’ydü¹⁰⁸⁸. 1809-1810’da (1224) hızarın kiracısı yeniden değişti¹⁰⁸⁹. 1811 yılında (1226) bir kira geliri kaydı yoktu, ancak 1813’te (1227) kira geliri 40 kuruş olarak kayda geçti¹⁰⁹⁰.

¹⁰⁸⁰ AYNURAL, a.g.e, s. 85.

¹⁰⁸¹ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁸² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰⁸³ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰⁸⁴ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁸⁵ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰⁸⁶ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁸⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰⁸⁸ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰⁸⁹ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁹⁰ BOA., EV. HMH.d/8178.

Han: Hanlar genellikle yolculuk halindeki insanların konakladıkları yerler olmakla birlikte tüccarların mallarını muhafaza altında tuttıkları bir yer anlamına da gelir. 1804-1805 (1219) muhasebesinde vakfa ait han 12 kuruşa kiralanmıştı¹⁰⁹¹. Han bir sonraki yılın kayıtlarına kervansaray olarak girdi¹⁰⁹². 1806-1807 (1221) muhasebesinde han, bir nalbant hane fişkı olarak kayıtlıydı¹⁰⁹³. 1809-1810 (1224) yılında burası *Handa hâsıl olan fişkı* olarak kayda girdi¹⁰⁹⁴. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde de benzer bir tanımlamayla *hân-ı fişkı* olarak yazıldı ve kirası 8 kuruştı¹⁰⁹⁵. Bundan başka bir de 1806-1807 (1221) yılında satın alınan *han-ı tahtafuruş*, yani “tahta satılan han” vardı. Bu hanın kirası 40 kuruştı¹⁰⁹⁶. Han sonraki muhasebe kayıtlarında da varlığını sürdürdü. Buradan anlıyoruz ki, bu birinci defa zikrettiğimiz han sürekli bir değişim geçirmiş, yıllar içinde farklı amaçlara hizmet etmiştir. İkinci satın alınan han ise, konaklama hizmetinden çok kereste satılan bir yer niteliğindeydi.

Urgancılar: Sofçuluk, pamuklu dokumacılık, çadırcılık ve hallaçlıktan başka, dokumacılık sanatıyla ilişkisi olan bir uğraşı alanı da kendirden urgan imalatıdır. Kendir ekiminin Kastamonu bölgesinde yaygın olduğu göz önüne alınırsa, urgan imalinin sebebi anlaşılmış olur¹⁰⁹⁷. 1809-1810 (1224) muhasebesine kadar mevcut olmayan urgancılar bu muhasebede ortaya çıktı. Bir tane urgancı dükkânı vardı. Kirası da 4 kuruştı¹⁰⁹⁸. Zaten 1811-1813 (1226-1227) yıllarında bu urgancı dükkânına rastlanmadı.

Konak: 10 Ekim 1807’de (7 Ş 1222) görülen muhasebeye göre Hüseyin Efendizade’den “Çolak Osman Konağı” olarak bilinen bir konak satın alınmış ve vakıf gayrimenkulleri arasına girmişti. Bu konak bir yılda 20 kuruş kira geliri getirmişti¹⁰⁹⁹. Nedense 1809-1810 (1224) muhasebesinde bu konak için

¹⁰⁹¹ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹⁰⁹² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

¹⁰⁹³ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰⁹⁴ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁹⁵ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹⁰⁹⁶ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹⁰⁹⁷ KANKAL, **a.g.e**, s. 161.

¹⁰⁹⁸ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹⁰⁹⁹ BOA., EV. HMH.d/7930.

“Salih Paşa’dan alınan Çolak Osman Konağı” ifadesi kullanıldı¹¹⁰⁰. Bu farklılığın nedenini tespit edemedik. Konağın yıllık kira geliri yine 20 kuruştı. 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde konağın kira geliri 20 kuruştan 15 kuruşa geriledi¹¹⁰¹.

Kaza Mahkemesi: Bu kaza mahkemesi de 1809-1810 (1224) muhasebesinde ilk defa görüldü. Mahkeme binası da Salih Paşa’dan alınmıştı. Ayrıca buradan aylık 10 kuruştan 120 kuruş gelir sağlanmıştı¹¹⁰². Bu durum 1811-1813 (1226-1227) muhasebelerinde de değişmedi¹¹⁰³. Ancak kaza mahkemesinin tam olarak nerede bulunduğu, fiziki büyüklüğü ve ne tür odalardan teşekkül ettiği gibi sorulara verilebilecek cevaplar elimizde bulunmamaktadır.

Haffaf ya da Kavaflar: Kastamonu ve çevresinde gelişen sanatlardan birisi de deri işlemeciliğine dayandırdığımız ayakkabıcılık, haffaflık ya da kavaflıktır. Kavaflar kırmızı,sarı ve siyah sahtiyandan çizme, pabuç, başmak, terlik, yemeni ve mest gibi şeyler dikiyorlar ve hammaddeyi debbağlardan satın alıyorlardı¹¹⁰⁴.

1804-1805 (1219) yılında vakfın 101 kavaf dükkânı görünüyordu. Bunların 51 tanesini Müslümanlara kiralıydı ve üç tanesi boş kalmıştı. Her bir dükkân Müslümanlara 5 kuruştan, gayri Müslimlere ise 6 kuruştan kiralandı. Gayri Müslimlere ait kavaf dükkânlarından ise 44 tanesi dolu üç tanesi kiracısız kalmıştı¹¹⁰⁵.

1805-1806 (1220) yılına gelindiğinde, Müslümanlara kiralık durumda olan 51 dükkândan 44 tanesi dolu 7 tanesi ise kiracısız kalmıştı. Gayri Müslimlere tahsis edilen 44 dükkândan da 6 tanesi kiracısız durumdaydı. Yani 38 dükkân çalışıyordu¹¹⁰⁶. Bu durum bir önceki muhasebe yılına göre ayakkabıcı dükkânlarından elde edilen gelirlerde azalma olduğunu

¹¹⁰⁰ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹¹⁰¹ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹¹⁰² BOA., EV. HMH.d/8082.

¹¹⁰³ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹¹⁰⁴ KANKAL, **a.g.e**, s. 145.

¹¹⁰⁵ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219).

¹¹⁰⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37.

göstermektedir. 1806-1807 (1221) tarihine (1221) gelindiğinde işler iyice kötüye gitmiş, Müslümanlara ait ancak 40 dükkâna, Gayri Müslimlere ait ise 23 dükkâna kiracı bulunabilmişti¹¹⁰⁷. 1809-1810 (1224) yılında durum biraz toparlandı, Müslümanların 47, gayri Müslimlerin ise 40 tane çalıştırdığı kavaf dükkânı vardı. Toplam da hala 14 dükkân boş durumdaydı¹¹⁰⁸. 1811-1813 (1226-1227) yıllarında ise durum tersine dönmüş, zimmiler 46 kavaf dükkânı işletirken, Müslümanlar 39 kavaf dükkânı işletir hale gelmişti¹¹⁰⁹.

İzzet Mehmed Paşa vakıflarına ait yüzün üzerinde kavaf dükkânı vardı. Bu meslek dalında müslim ve gayrimüslim esnaf neredeyse birbirine eşit durumdaydı. Sadece vakfın dükkânlarına bakarak bile Safranbolu'da dericilik ve buna bağlı olarak ayakkabıcılık mesleğinin hayli gelişmiş olduğunu varsayabiliriz. Ayrıca burada üretilen mallar herhalde sadece şehir merkezinde alıcı bulmuyor, muhtemelen çevre şehirlere de burada üretilen ayakkabı ve türevleri ihraç ediliyordu.

5.2.3. İzmir'deki Gelir Kaynaklarının İşletilmesi

“Rumhane”, “frenkhane” ve “yahudihane” gibi kavramlar İzmir ve Manisa çevresinde rastladığımız müsakkafât türünden binalardı. Bunlar ya “menzil” olarak tabir ettiğimiz “ev” türü binalardı yahut otel türünden ticari işletmelerdi. Kasap Hızır Mahallesi'nde İzzet Mehmed Paşa Vakfına ait iki tane “Rumhane” bulunuyordu. Turgutlu voyvodası Halil Ağa'nın terekesi¹¹¹⁰ ve Pulad Mehmed Ağa'nın vakfiyelerinde¹¹¹¹ de aynı yerde “rumhane” ve “frenkhane” türünden yerler vardı.

Peki, bu “rumhane”ler vakfa nasıl kazandırılmıştı? Aslında rumhaneler Saruhan Sancağı mütesellimi Kara Osmanzade Hacı Mehmed Ağa'ya aitti. Ancak İzzet Mehmed Paşa, Mehmed Ağa'ya bir mektup yazarak kurduğu vakıflara bağlamak için İzmir'den münasip akar satın almasını istemiş,

¹¹⁰⁷ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹¹⁰⁸ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹¹⁰⁹ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹¹¹⁰ Cahit TELCİ, “Turgutlu Voyvodası Seyfizade Esseyid Halil Ağa'nın 1791 Senesinde Müsadere Edilen Muhallefatı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c. XXII, s. 176-177.

¹¹¹¹ Yuzo NAGATA, **Tarihte Ayanlar**, s. 156-157.

Mehmed Ağa da kendi mülkiyetinde olan iki bab rumhaneyi vakıflar için terk ettiğine dair İzzet Mehmed Paşa'ya 4 Şubat 1796 (25 B 1210) tarihinde kaime göndermişti. Paşa durumdan ziyadesiyle memnun olmuştu¹¹¹².

Bunlar tıpkı Safranbolu'da vakfedilen akarlar gibi *icâre-i vâhide* ile taliplilerine kiralanacaklardı. İcâreteynle kiraya verilmek kesinlikle caiz görülmemişti¹¹¹³. İzmir'deki bu rumhanelerden 1795-1796 (1210), 1796-1797 (1211), 1797-1798 (1212), 1798-1799 (1213) muhasebelerine göre gelmesi gereken miktar yıllık 700 kuruştı. İki tane rumhane olduğuna göre, ortalama her bir rumhanenin yıllık geliri 350 kuruş olmalıydı. 1799 (1213) yılı sonu itibarıyla yapılan muhasebede buradan dört yıl için gelmesi gereken miktar 2.800 kuruştı. Ne var ki, 1.870 kuruş mahallinde kalıp ulaşmamış, vakfın kasasına giren miktar sadece 930 kuruş olmuştu¹¹¹⁴. 1804-1805 (1219), 1805-1806 (1220), 1806-1807 (1221) muhasebe yıllarında Safranbolu'daki gelirler içinde rumhaneler yoktu¹¹¹⁵. 1809-1810 (1224) yılı muhasebesine göre, Sahak Zimmi ve oğlu İbrahim zimminin elindeki iki Rumhane'den 480 kuruş gelmişti¹¹¹⁶. 1811-1813'de (1226-1227) de bu durum değişmedi ve 480'er kuruşluk gelir gelmeye devam etti¹¹¹⁷.

26 Temmuz 1892'de (1 M 1310) Rumhaneyi kiralamaya talip olanlar tamir icap eden bir durum olursa bunu kendi cebinden yapacaklardı. Burası *örfü belde* üzere olup *gediği kendisine* aitti. Bu şekliyle Rumhaneye talip olan Ohannes zimmi veledi Esabi'ye temessük verildi. Her sene 220 kuruşu Zilhicce ayı sonuna kadar vakıf yöneticilerine ulaştıracaktı. Ancak bu bir tane rumhaneye ait olan gelirdi¹¹¹⁸. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, rumhanelerden gelmesi gereken paralar gelmeyince herhalde bir indirime gidilmişti. Ayrıca, İzzet Mehmed Paşa'nın yukarıda da söylediğimiz gibi *icâre-i vâhide* ile işletilmesini istediği bu rumhaneler, zaman içinde *örfü belde* üzere işletilmeye

¹¹¹² BOA., KK, Sadaret Tahrirat Kayıtları, Defter No: 10, s. 140.

¹¹¹³ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7.

¹¹¹⁴ BOA., C. EV/101-5002.

¹¹¹⁵ S.Ş.S, Defter No: 2113, vr. 19a-22a Tarih 1804-1805 (1219); VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35-37; BOA., EV. HMH.d/7930.

¹¹¹⁶ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹¹¹⁷ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹¹¹⁸ BOA., EVHMH 7240, s. 29.

başlanmıştı. Yani vâkıfın istediği şartın dışına çıkmış, hilâf-ı vakfiye olarak işletilmeye başlanmıştı. Bu tasarruf şekli İzmir ve Manisa çevresindeki teamül hukukunun bir sonucuydu ve *örfü belde* veya *paftos* olarak adlandırılmaktaydı. *Gediği kendisinin olup* ifadesinden anlaşılması gereken ise, yerleri arazi sahiplerinin mülkü olarak kalmak ve gedik sahipleri de arazi sahibine takdir olunan kira bedelini vermek şartıyla, arazi üzerinde hakk-ı kararı bulunan bina ve ağaçların mülkiyetini gedik sahibine kazandıran bir tasarruf çeşididir¹¹¹⁹.

5.2.4. Atina'daki Gelir Kaynaklarının İşletilmesi

Vakfın Atina'da bulunan her şeyini bütün tafsilatıyla yukarıda açıklamıştık. Elbette ki, bu kaynaklar çiftlik olduğu için, bu çiftliğin bütün işlerinden sorumlu bir kişinin olması gerekiyordu. Sorumlu kişi de müdür Hacı Hayrullah Efendi'ydi¹¹²⁰. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere bu gelir kaynakları İzzet Mehmed Paşa Vakıflarına her sene mart başında Atina mukataası tarafına ve voyvodasına öşür bedeli olarak yedişer yüz kuruş verilmek şartıyla temlik edilmişti¹¹²¹. Yani vakıf öşür vergilerinden muaf değildi.

Tablo 5.1: Atina'daki Vakıfların 1795-1799 (1210-1213) yılları arasındaki gelir-giderleri

Sıra	Sene	Gelir	Gider	Kalan
1	1210 (1795-1796)	3986	1583,5	2402,5
2	1211 (1796-1797)	10142,5	6602	3540,5
3	1212 (1797-1798)	7132,5	4050	3082,5
4	1213 (1798-1799)	11562,5	4704	6858,5-1464 ¹¹²² =5394,5
	Toplam			14420 kuruş

¹¹¹⁹ AKGÜNDÜZ, a.g.e, s. 519-520.

¹¹²⁰ BOA., EV. HMH.d/7582, Tarih 29 Nisan 1801 (15 Z 1215); BOA., C. EV/101-5002, Tarih 5 Ocak 1802 (1 N 1216).

¹¹²¹ BOA., C. EV/121-6006.

¹¹²² Baha-i kurak olarak gösterilmiştir.

Elde kalan toplam gelir olan 14.420 kuruştan 1795-1797 (1210-1211) seneleri geliri için İbrahim Ağa'ya *bâ pusula inâm* olarak 500 kuruş verilmiş, son olarak elde kalan 13.920 kuruş Hayrullah Ağa tarafından Ahmed Aziz Efendi'ye gönderilmiştir¹¹²³. Bu durumda 1797-1798 (1212) senesindeki kısmi azalmaya rağmen dört yıllık muhasebe döneminde buradan elde edilen gelir miktarı bir yükselme trendi göstermiştir. Esasında Atina'daki kaynaklar 19 Mayıs 1797'de (22 Za 1211) vakfa temlik edildiği halde nasıl olduysa 1796 (1210) yılından itibaren gelirler vakfa dâhil edilmeye başlanmıştır.

1800 (1214) yılında Atina'daki Araklı Çiftliği'nden 545 kile hinta (buğday) ve 182,5 kile şair (arpa) elde edilmiştir¹¹²⁴. Ancak bu gelirler kuruş hesabı üzerinden belirtilmemiştir. 1803 (1217) yılında İstefan Çiftliği'nden 216,5, Araklı Çiftliği'nden 232,5 ve Kasaba Çiftliği'nden 207 kile olmak üzere toplam 656,5 kile hinta (buğday elde edilmiştir. Kısarak çobanlarının yemekliği ve çiftlikler reayasına verilenler çıkarılınca geriye 431,5 kile hinta (buğday) kalmıştır. Şair (arpa) miktarı ise, İstefan'dan 249,5, Araklı'dan 114,5, Kasaba'da 115 kile olmak üzere 479 kiledir. Hayvanlara ve kısarak çobanlarına verilenlerle çiftlikler reayasına verilen tohumlar çıkarılınca geriye 334 kile şair kalmıştır¹¹²⁵. Bu hesaplamalar kile üzerinden yapıldığı ve kuruş hesabı verilmediği için parasal değerini bilmiyoruz.

İzzet Mehmed Paşa'nın Atina'daki mevkûfatının öşür bedelinden muaf olmadığını yukarıda açıklamıştık. Vakıf yönetiminin 1820-1821 (1236) yılına ait bölgenin vergi iltizamını alan mültezime 25.000 kuruş ödemesi gerekiyordu. Ne var ki, vakfın bu kadar parayı ödeyebilecek gücü yoktu. Meselenin hal yoluna konulması için ödeme planı çıkarıldı. Buna göre, müteveli kaymakamı öncelikle mültezime 5.000 kuruş ödeyecek, kalan 20.000 kuruş da üçer aylık iki dilimde 10.000'ar bin kuruş olarak ödenecekti¹¹²⁶. Böylece yaklaşık altı ayda mültezime ödenmesi gereken borç kapatılmış olacaktı.

¹¹²³ BOA., C. EV/101-5002.

¹¹²⁴ BOA., EV. HMH.d/7582, 29 Nisan 1801 (15 Z 1215).

¹¹²⁵ BOA., C. DH/173-8638, Tarih 22 Nisan 1803 (29 Z 1217).

¹¹²⁶ İEMŞS, Defter No: 362, vr. 51, Tarih 22 Mayıs 1822 (1 N 1237).

5.2.4.1. Atina'daki Mevkûfâtın Satışı

Vakıf Atina'daki çiftliklerini, arazilerini, zeytin ağaçlarını, değirmen, bağ vesair gelir kaynaklarını *semen-i misliyle* satmaya karar verdi. Bunun için padişah'tan *irâde-i seniyye* çıkarıldı. Bu işlemlerle zimmi Bedros ilgilenecekti. Eğriboz Muhafızının kethüdası Lütfullah Efendi şahitliğinde Bedros'a vekâlet verildi¹¹²⁷. Esasında bu karardan önce ferman uyarınca oradaki vakıf mallarının ayrıntılı bir dökümü çıkarılmıştı. Bu kayıtların hazırlanması ile ilgili bir gerekçe gösterilmemekle birlikte¹¹²⁸, muhtemelen hazırlığın amacı mevkûfâtın satışı ile ilgiliydi.

Atina'daki bu vakıf emlak *irâde-i seniyye* ile yerine akar alınmak üzere satılarak bir yük¹¹²⁹ 34.782 kuruş, yani 134.782 kuruş gelir elde edilmiştir. Vakfın mütevellisi Mehmed Bey bu parayı kendi harcamaları için kullandığından ve arkasından da borcu ödeyemeden vefat ettiğinden, paranın bir kısmı terekesinden bir kısmı da Sarraf Mardros'tan tahsil edilmiştir¹¹³⁰. Böylece Atina'daki mevkûfat vakfın elinden çıkmıştır. Eğer satış gerçekleşmemiş olsaydı da Yunanistan'ın bağımsızlığı çerçevesinde oradaki vakıf mallar zaten fiili olarak vakfın elinden çıkmış olacaktı.

5.2.5. Vakıf Paralarının İşletilmesi

İzzet Mehmed Paşa vakıflarının gayrimenkullerinin nelerden ibaret olduklarını ve nasıl işletildiklerini yukarıda tafsilatlı olarak anlattık. İzzet Mehmed Paşa bir para vakfı kurmamış, ancak 50.000 kuruş nakdi ayırıp vakfetmiştir. Bu parayı vakfederken de "*nukûd-ı mevkûfe-i mezbûre ile münâsib mahallerde vakf-ı merkum içün akâr...*"¹¹³¹ satın alınmasını istemiştir. İkinci zeyil vakfiyede geçen "*akara tebdil meşruta nukûd-ı*

¹¹²⁷ İEMŞS, Defter No: 388, vr. 86-87, Tarih 7 Temmuz 1830 (16 M 1246).

¹¹²⁸ "sadır olan ferman imtisâlen mütevellisi olduğum cedd-i emcedim sadr-ı esbâk Elhâc İzzet Mehmed Paşa'nın vakf-ı şeriflerinin Atina'da olan çiftlikân ve eşcâr-ı zeytûn ve eşcâr-ı tût ve tarlaları müfredatıdır. BOA., C. EV/548-27682.

¹¹²⁹ "Gerek hazine ve rûznâmçe defterlerinde gerekse diğer maliye ve para ile alakalı kayıtlarda 1 yük akçe 100.000 akçe karşılığı olarak geçmektedir." Ömer İŞBİLİR, "Yük" *DİA*, c. LIV, s. 48.

¹¹³⁰ İEMŞS, Defter No: 476, vr. 50, Tarih 23 Ağustos 1843 (26 B 1259).

¹¹³¹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 101,102, VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 23-24.

*mevkûfem olan 50.000 kuruş*¹¹³² ifadesi daha net bir şekilde bu paranın akar alınması için vakfedildiğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti'nde para vakıfları uygulaması oldukça yaygın olmasına rağmen İzzet Mehmed Paşa niçin bir para vakfı kurmamıştı? Daha önce de belirtildiği üzere o vakıflarında görevli bulunan bir vaiz, vakfiye gereği Cuma günleri Birgivi dersi yapmaktaydı. Yukarıdaki sorunun cevabı zannımızca Birgivi dersi ile yakından alakalıdır. Bundan aşağıda bahsedilecektir.

Para vakıflarının ilk olarak ne zaman çıktığı konusu tam olarak aydınlatılamamış olmakla birlikte¹¹³³, Kanuni döneminde bu meselenin dönemin hukuk bilginleri arasında sert tartışmalara konu olduğu bilinmektedir. Ancak Osmanlı uleması bu konuda mevcut görüşler arasında bir tercihte bulunarak ve bunları belli bir sistematik içinde ele alarak, fıkıh usulünün bir takım prensiplerinden de istifade etmek suretiyle para vakıflarına meşruiyet kazandırmıştır¹¹³⁴. Meseleyi kısaca ifade etmek gerekirse Osmanlı ulemasından Rumeli Kazaskerliği ve Şeyhülislamlık makamlarında bulunmuş olan Çivizade para vakıflarının caiz olmadığına dair kanaat belirtip bunu da emr-i şerif haline getirip kadılara gönderdi. Aslında o zamana kadar özellikle Balkanlarda para vakıfları oldukça yaygındı. Bu durum Balkanlarda büyük bir infial uyandırdı. Konu hakkında Çivizade'ye ve padişaha mektup gönderen Bali Efendi, para vakıflarının yasaklanmasının Balkanlardaki vakıf sisteminin ortadan kalkması anlamına geleceği şeklinde uyarılarda bulundu. Yani bizzat para vakıflarının muhatapları bu uygulamaya karşı çıkmışlardı. Çivizade'nin bu kanaatine başka muhalefet edenler de vardı. Bunlardan biri eski Şeyhülislamlardan Muhyiddin Efendi ve Osmanlı döneminin büyük İslam hukukçusu Ebussuud Efendi'ydi. Yani Çivizade para vakıflarının yasaklanması konusunda yalnız kalmıştı. Ebussuud Efendi ile birlikte para vakıfları yeniden meşruiyet kazanmış oldu. Daha sonraki dönemde Birgivi'nin, *Tarikat-ı Muhammediye* adlı eserinde Çivizade'nin

¹¹³² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 29.

¹¹³³ Sofya Halvetiye tarikatına mensup Sofyalı Şeyh Bali Efendi (ölümü 1552), Rumeli'de para vakıfları sisteminin üç yüz yıldır işlediğini söylemektedir. İsmail KURT, **a.g.e**, s. 15.

¹¹³⁴ Tahsin ÖZCAN, **Para Vakıfları**, s. 28; KURT, **a.g.e**, s. 10-34.

görüşleri doğrultusunda kanaatler belirtmesi uygulamayı değiştirmede, Çivizade'nin başlatmış olduğu uygulama son buldu ve para vakıflarına tekrar cevaz verilerek yaygınlaşması sağlandı¹¹³⁵. Biz burada para vakıflarını teorik olarak yeniden incelemeye tabi tutmayacağız, zira amacımız sadece kısa bir tarihsel perspektif sunmaktır.

İzzet Mehmed Paşa Vakfı nakitlerinin para vakfı statüsünde olmadığını, ayrıca vakıftaki gelir fazlasının işletilebileceğine dair de bir hüküm olmadığı söylenmişti. Ancak ortada bir gerçek var ki, o da vakfın gelir fazlasının vakfın mütevellileri tarafından işletildiğidir. Vakıflarda *asl-ı mâl* adını verdiğimiz sermaye *istiğlal*, *istirbah* ve *murabaha* olunmak suretiyle mütevelliler tarafından işletilmekteydi. Zaten Çivizade ve Birgivi'nin temel itiraz noktaları da bunlardı, çünkü bu şekilde parayı işletme faize açılan bir kapı ya da faizin kendisiydi.

İslam faizi kesin olarak yasaklamıştı. Ne var ki insanlar da borç isteyenlere karşılıksız borç vermek istemediklerinden buna iktisadi sistem içinde bir çözüm bulma zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Osmanlılar bu sıkıntıyı gidermek için birkaç çözüm yöntemi üretmişlerdi. Bunlardan birisi de *muamele-i şer'iye* adı verilen sistemdi. Bu sistemle ihtiyaç sahiplerinin tefecilerin eline düşmemesi, para sahiplerinin ya da vakıfların elindeki nakitlerin erimemesi sağlanmış oluyordu. Bu işlemde doğrudan yasaklanmış olan faiz işleminin neticesine birkaç alt işleme başvurmak suretiyle dolaylı bir şekilde ulaşılmakta, dolayısıyla bir yandan borçlanmak ihtiyacı karşılanmakta, diğer taraftan da esas maksadı verdiği ödünç yoluyla bir gelir elde etmek olan kişi, faiz yasağı nedeniyle doğrudan ulaşamadığı sonuca dolaylı bir yoldan ulaşmaktaydı¹¹³⁶. Bu şer'i muamelede parayı işletme oranları zaman ve zemine göre %10-20 arasında değişiyordu. Osmanlı Devleti uleması bir nevi ihtiyaç sahipleri ve ekonomik olarak darda kalan

¹¹³⁵ Bütün bu tartışmalar için bkz. Tahsin ÖZCAN, **a.g.e**, s. 28-50; KURT, **a.g.e**, s. 10-34; AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 215-222.

¹¹³⁶ Tahsin ÖZCAN, **a.g.e**, s. 54; ÇİFTÇİ, **Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri**, s. 160-161; Para vakıflarından borçlanma işlemi yapılırken düzenlenen bir belgede nelerin bulunduğu ile ilgili bkz. Murat ÇİZAKÇA, **A History Of Philanthropic Foundations**, s. 43-44

insanları tefeci ve faizcilerin elinden kurtarmak için bu sistemi caiz görmek zorunda kalmıştı.

İzzet Mehmed Paşa Vakıflarının kurulduğu 4 Şubat 1796'den tespit edebildiğimiz ilk kredinin verildiği tarih olan 29 Ekim 1892'ye kadar, yaklaşık 94 yıl para işletilme olayına rastlayamadık. Ancak bu tarihten itibaren vakıf yönetimi elindeki fazlayı kredi vermek suretiyle işletmeye başlamıştır. Öncelikle bu kredi işlemlerini tablo haline getirip analiz etmeye çalışalım.

Tablo 5.2: Vakıflardan borç alanlar, kullanılan kredi miktarları ve vade süreleri¹¹³⁷

S.N	Tarih	Borcu Alan	Miktarı	Süresi (sene)
1		Bidayet Mahkemesi müstantik azası Mehmed Halid Bey bin Said	20+12=32 adet yüzlük mecdi altını	5
2	24 Ca 1311	Evkâf-ı Hümâyûn vâridat odası ketebesi Mehmed Halid Bey bin Süleyman	15+9=24 adet yüzlük mecdi altını	5
3	24 Ca 1311	Evkâf-ı Hümâyûn vâridat odası ketebesi Hüseyin Nami Efendi bin İbrahim	10+6=16 adet yüzlük mecdi altını	5
4	10 C 1311	Evkâf-ı Hümâyûn Keşfiye Ketebesi Mehmed Rıza Efendi bin Süleyman	10+6=16 adet yüzlük mecdi altını	5
5	5 C 1311	Evkâf-ı Hümâyûn Beytülmal odası ketebesi Münib Efendi bin Rıza	15+9=24 adet yüzlük mecdi altını	5
6	8 C 1311	Evkâf-ı Hümâyûn Beytülmal Odası ketebesi Hasan Efendi bin Ahmed	20+12=32 adet tam yüzlük mecdi altını	5
7	24 C 1311	Fetvahan-e-i Celile İlamat-ı Şer'iye Muavinlerinden Esbak Galata Kadısı Reşad Efendi bin Emin Efendi	40+24=64 adet tam yüzlük mecdi altını	5
8	24 C 1311	İstanbul Kadısı Şeriatçisi İbrahim Hulusi Efendi bin Ahmed	20+12=32 adet tam yüzlük mecdi altını	5
9	24 C 1311	Evkâf-ı Hümâyûn Masarifat Odası ketebesi Tevfik Bey bin Ali Rıza	15+9=24 adet tam yüzlük mecdi altını	5
10	4 R 1312	Telgraf ve Posta Nezareti Sicil Kalemi ketebesi	20+12= 32 tam yüzlük mecdi altını	5

¹¹³⁷ İEMŞS, Defter No: 705, vr. 26, 28, 32, 35, 36, 69, 70, 73; Defter No: 714, vr. 10, Defter No: 716, vr. 11, vr. 12, 13, 22, 23, 32, 76, 99; Defter No: 721, vr. 70; Defter No: 726, vr. 50, 75, 91; Defter No: 773, vr. 42, 43, 97; Defter No: 799, vr. 243, 304, 306, 338, 377; BOA., EV.d/27638, s. 187-189, 242; BOA., EV.d/28013, s. 106-107; BOA., EV.d/28092, 30-31; BOA., EV.d/30949, s. 83; BOA., EV.d/31385, s. 8.

		Osman Hilmi Efendi bin Receb		
11	2 R 1312	Divân-ı Hümâyûn kapı odası mümeyyizi Mehmed Safvet Bey bin Vahdeti	30+18=48 adet yüzlük mecdi altını	5
12	12 R 1312	Bâb-ı âlî Hariciye Muhasebe Kalemi hulefası Mehmed Şakir bin Mehmed Vasfi	40+24=64 adet yüzlük mecdi altını	5
13	24 R 1312	Enderun Ağalarından ve Zekiye Sultan'ın Müezzınbaşısı Yusuf Bey bin Musa	20+12=32 adet yüzlük mecdi altını	5
14	12 R 1312	Muvakkit Hasan Tahsin Efendi bin İbrahim	35+21=56 adet yüzlük mecdi altını	5
15	25 Ş 1312	Evkâf-ı Hümâyûn Muhasebe-i Umumiye Tahsilat Şubesi Ketebesi Hüseyin Nami bin İbrahim	19 kuruş hesabıyla sim mecdiye 2000+1200= 3200 kuruş	5
16	28 Z 1311	Adliye Nezareti Baş Müddei Umumi Muavinlerinden Ahmed Recai Bey bin Ali	19 kuruş hesabıyla sim mecdiye 1752+1097=2849 kuruş	5
17	17 R 1313	Hazine-i Evkâf Muhasebe Kalemi Muvazene Şubesi Ketebesi Ahmed Cemaleddin Bey bin Merhum Ali Nazım Paşa bin Abdi	Lira-yı Osmani yüz kuruş hesabıyla 1500+900=2400 kuruş	5
18	17 R 1313	Mülkiye Tekaüd Sandığı Muhasebe Kalemi Yevmiye Katibi Vasfi Efendi bin Ömer bin Abdi	Lira-yı Osmani yüz kuruş hesabıyla 3000+1800=4800 kuruş	5
19	21 R 1313	Hazine-i Evkâf-ı Hümâyûn Hukuk Müşavirliği Kalemi Baş Katibi Yusuf Kamil Efendi bin Salih bin Ahmed	Lira-yı Osmani yüz kuruş hesabıyla 3000+1800=4800 kuruş	5
20		Bâb-ı Seraskeri Piyade Dairesi Şubesi Kalemi Ketebesi Elhac Ahmed Bey bin Mustafa bin Hasib	Lira-yı Osmani yüz kuruş hesabıyla 7000+4200=11200 kuruş	5
21	6 C 1314	Ticaret ve Nafia Nezareti Kalemi Ketebesi Esseyid Mehmed Reşid Efendi bin Abdülkeri	Sim Mecdidi 19 kuruş hesabıyla 1700+1020=2720 kuruş	5
22	27 R 1313	Düyûn-ı Umûmiye Mektûbî Kalemi Ser Mehmed Fahreddin Efendi bin merhum Abdi bin Elhac Said	Lira-yı Osmani yüz kuruş hesabıyla 3000+1800=4800 kuruş	5
23	12 Ca 1215	Mehmed ...bin Behcet	Sim Mecdidi 19 kuruş hesabıyla 1000+600=1600	5
24	18 Ra 1316	Mehmed Emin Bey bin Esad	Sim mecdidi 19 kuruş hesabıyla 2000+1200=3200 kuruş	5
25	7 M 1317	Meclis-i İdare Reisi Müteveffa Atıf Bey halilesi Seyyide Habibe Nasiha? Hanım binti Hazım	Sim mecdidi 19 kuruş hesabıyla 7000+4200=11200 kuruş	5
26	2 R 1329	Adliye Nezareti Sicil Kalemi Birinci Halifelerinden Ahmed Kemaleddin Efendi	Sim mecdidi 19 kuruş hesabıyla 3000+720=3720 kuruş	(2)

27	18 M 1330	Üsküdar Mevkii Komiserlerinden Ahmed Remzi Efendi bin Abdullah Efendi	Sim Mecidi 19 kuruş hesabıyla 2000+1200=3200	5
28	9 Ca 1329	Adalar Kazası Mal Müdürü Said ...bin Hasan	Sim Mecidi 19 kuruş hesabıyla 3000+720=3720 kuruş	3
29	10 B 1329	Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi mukayyidi Osman ...Agah	Sim mecidi 19 kuruş hesabıyla 1800+432=2232 kuruş	2
30	14 B 1329	Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nden Kenan Bey bin Ahmed Rifat Efendi	Sim mecidi 19 kuruş hesabıyla 1800+432 kuruş.	3 (2)
31	16 Ş 1329	Dersaadet Postahanesi Seyyar memurlarından Şucaaddin Efendi bin Halid	Sim mecidi 19 kuruş hesabıyla 2000+480 kuruş=2480 kuruş	2
32	7 Za 1329	Mehmed Bey bin Sadeddin Bey	Sim mecidi 19 kuruş hesabıyla 6500+1500(burası boşluk bırakılmış toplamdan anlıyoruz ki 60 kuruş daha var=8060 kuruş	2
33	8 R 1310	Bâb-ı Seraskeri Piyade Dairesi Dördüncü Şube Odası ketebesinden Elhac Ahmed Mekki Bey bin Mustafa	200 tane Osmanlı altını+120 adet Osmanlı altını=320 adet Osmanlı altını	5
34	5 N 1310	Merhum Latif Bey'in zevcesi Zeliha Safvet Hanım binti Abdullah	250 adet yüz bin Osmanlı altını+150 adet=400 adet	5
35	Mart 1324	Evkâf-ı Hümayun'dan Mehmed Gülşen Bey	1500 idane yazılmış.	
36	2 R 1329		2000 verilmiş +720	

Tabloda da görüldüğü üzere İzzet Mehmed Paşa Vakıflarında toplam 36 tane kredi verme işlemi yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz ilk kredi verme işlemi 29 Ekim 1892'de (8 R 1310)¹¹³⁸, son kredi işlemi ise 9 Ocak 1912'de (18 M 1330)¹¹³⁹ gerçekleşmiştir. Kredi verme işlemleri Beytülmal Kassamlığı'nda yapılmıştır.

Genelde vakfiyelerde vakıf paranın muameleye verileceği şahıslarla ilgili olarak söz konusu kişinin mali açıdan aldığı borcu zamanında ödeyecek mali kudrette olması ve borçlunun ödeyememesi durumunda borcu üstlenecek kefil veya satıldığında borcu karşılayacak kıymette bir rehin

¹¹³⁸ BOA., EV.d/27638-98-99.

¹¹³⁹ İEMŞS, Defter No: 773, vr. 97.

karşılığı işlem yapılması istenmektedir¹¹⁴⁰. Bütün kredi veren vakıflarda olduğu gibi İzzet Mehmed Paşa vakfının mütevellileri de kredileri geri alabileceği türden kişi ve meslek gruplarına vermeyi tercih etmişlerdir. Tablodan da rahatça görüleceği üzere vakıftan kredi alan kişiler; Evkâf-ı Hümâyûn, Telgraf ve Posta, Hariciye, Adliye, Ticaret ve Nafia Nezaretleri'nin çalışanlarıydı. Bunun dışında Bidayet Mahkemesi azası, sabık Galata kadısı, İstanbul kadısı, divân-ı hümâyûn kapı odası mümeyyizi, Zekiye Sultan'ın müezzinbaşısı, muvakkit, Mülkiye Tekaüt Sandığı, Bâb-ı Seraskeri, Duyûn-ı Umumiye ve Emniyet Teşkilatı'ndan da kişiler vardı. Vakıftan kredi alanların kimliklerinin ve mesleki kariyerlerinin belli oluşu konu hakkında kanaat belirtmemizi kolaylaştırmaktadır¹¹⁴¹. Kredi kullananların çok büyük bir bölümü devlet memurları ve kâtipleriydi. İçlerinde İstanbul kadılığı gibi çok önemli makamları işgal edenler olmakla birlikte, çoğunluğunu nazırlıkların kâtipleri oluştuyordu. Vakıftan en çok kredi kullananlar, on iki işlemle İzzet Mehmed Paşa Vakıflarının da bağlı bulunduğu Evkâf Nezâreti'nin personeliydi¹¹⁴². Bu durum akla sosyal statü ve mesleki kariyerin borç verilirken önemli olduğunu ve bu şekilde borç vermenin sınırlı şekilde yapıldığını göstermektedir. Vakıftan borç/kredi alanlar dini açıdan sadece Müslümanlardan oluşmaktadır. Belgelerde herhangi bir gayrimüslim borçluya veya kefile rastlanmamaktadır. Buradan gayrimüslimlere borç verilmediği anlamını çıkartmaktan ziyade, herhangi bir talebin gelmediği şeklinde de değerlendirme yapabiliriz.

Vakıftan kredi verilirken cinsiyet açısından da herhangi bir sınırlama olmamakla birlikte, borç alanların kahir ekseriyeti erkektir. İstatistiki olarak kredi alan 36 kişiden 33'ünün erkek, sadece 2 tanesinin kadın olduğunu söyleyebiliriz. Bir tanesinin kimliği hakkında ise bilgi verilmemiştir. Kredi alan iki kadından biri Meclis-i İdare Reisi müteveffa Atıf Bey'in hanımı Seyyide

¹¹⁴⁰ Tahsin ÖZCAN, *a.g.e*, s. 300; ÇİFTÇİ, *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*, s. 172.

¹¹⁴¹ Tahsin Özcan para vakıfları ile ilgili yaptığı çalışmada, incelediği para vakıflarından idanede bulunan kişilerin hangi zümreye mensup olduklarının bilinmemesinin değerlendirme yapmayı zorlaştırdığını belirtmektedir. Tahsin ÖZCAN, *a.g.e*, s. 301.

¹¹⁴² Tablo 5.2.

Habibe Hanım binti Hazım, diğeri de Latif Bey'in Hanımı Zeliha Safvet Hanım binti Abdullah'tır¹¹⁴³.

Vakıftan verilen kredilerin işlem adedi; tam yüzlük mecdiye altını üzerinden 14, sim mecdiye üzerinden 13, Lira-yı Osmani üzerinden 5, Osmanlı altını üzerinden 2 ve çeşidi belirtilmeyen işlem 2 olmak üzere toplam 36'dır¹¹⁴⁴.

Kredi taliplilerine paralar yüz kuruşluk mecdiye altını¹¹⁴⁵, sim mecdiye¹¹⁴⁶, Lira-yı Osmani ve Osmanlı altını olarak verilmiştir.

Vakıf paralarının işletilmesinde uygulanması istenen muamele oranları vakfiyelerde yazılmaktaydı. Ancak İzzet Mehmed Paşa'nın vakfiyelerinde para işletmek amaçlı bir vakıf kurulmadığı için haliyle muamele oranları ile ne kadar süre vadeyle verilmesi gerektiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Oranlar o dönemin teamüllerine ve diğer vakıfların uygulamalarıyla uyum içindedir. Vakıf yönetimi tarafından mecdiye altını türünden 310 adet yüzlük mecdiye altını idane (borç) verilmiş ve 186 mecdiye altını gelir elde edilmiştir. Bu durumda işlemler %12 üzerinden yapılmış oluyordu. Verilen kredilerin geri ödeme süresi beş yıldır. Alınan paralar beş yılın sonunda vakfa iade edilecektir¹¹⁴⁷.

Vakıf mütevellileri tarafından sim mecdiye üzerinden toplam 35.552 kuruş kredi verilmiş, kredilerden de toplam 14.861 kuruş gelir elde edilmiştir.

¹¹⁴³ Tablo 5.2.

¹¹⁴⁴ Tablo 5.2.

¹¹⁴⁵ Mecdide Osmanlı Padişahı Abdülmecid'in tahta çıkışının altıncı yılı dolayısıyla (1844) onun adına basılan altın ve gümüş paraların genel adıdır. Yeni darp edilen altın paralar 11 dirhem 4 kırıat ağırlığında 500 kuruşluk (beş yüzlük/beşibirlik), 2 dirhem ağırlığında 100 kuruşluk (yüzlük) ve cülusun dokuzuncu yılında basılan 5 dirhem 10 kırıat ağırlığında 250 kuruşluk olup bunlara mecdiye deniyordu. Ayrıca 50'lik (yarım) ve 25'lik (çeyrek) altın mecdidiler basılmıştı. "Mecdide, **DiA**, c. 28, Ankara 2003, s. 239; YILMAZ, **a.g.e.**, s. 404

¹¹⁴⁶ Altın mecdidiler yanında yine cülusun altıncı yılında gümüşten 7 dirhem 8 kırıat ayarında 1 mecdiye (20 kuruşluk) ve bunun alt birimleri olarak 3 dirhem 12 kırıat ağırlığında ½ mecdiye (10 kuruşluk), 1 dirhem 14 kırıat ağırlığında ¼ mecdiye (beş kuruşluk) hazırlandı. Özellikle bu gümüş paralar için mecdiye adı genelleşti ve daha sonra basılan bu tür paralara da mecdiye dendi. Gümüş mecdidiler halk arasında "beyaz mecdiye, sim mecdiye" olarak anılmıştı. İlk basımından Abdülmecid'in ölümüne kadar geçen süre zarfında 15.312.329 adet altın, 54.987.960 adet gümüş mecdiye darp edilmiştir. "Mecdide, **DiA**, c. 28, Ankara 2003, s. 239; YILMAZ, **a.g.e.**, s. 404.

¹¹⁴⁷ Tablo 5.2.

Bu kredilerin vade süreleri altın mecdiyeler gibi standart değildir, sim mecdiyeler 2,3 ve 5 yıl arasında değişen vade seçenekleriyle taliplilerine verilmiştir. Ancak bazen belgelerde iki yıllık verilen krediler yanlışlıkla 3 yıl olarak yazılmış, sim mecdiyeler 19 kuruş hesabıyla hesaplanmış ve yıllık %12 üzerinden işlemler gerçekleştirilmiştir¹¹⁴⁸. Sim mecdiye ile borç alanların bir kısmında parayı aldıktan sonra aylık ödemesinin ne kadar olacağı belirtilmiştir¹¹⁴⁹.

Lira-yı Osmani üzerinden yüz kuruş hesabıyla 17.500 kuruş idane (borç) verilmiş, bundan 10.500 kuruş gelir elde edilmiştir. Son olarak Osmanlı altını üzerinden 5 yıllık vade ile 450 altın kredi verilmiş ve bundan da 270 altın kâr elde edilmiştir. Bu da yıllık %12'ye tekabül etmektedir. Ayrıca niteliği belirtilmemiş 3.500 kuruş verilmiş –sim mecdiye mi yoksa Lira-yı Osmani mi belirsiz-, ancak ne kadar vade farkı alındığı belirtilmemiştir¹¹⁵⁰.

Kredi alanlar, eğer kredilerini ödemezler ya da ödeyemezlerse icra dairesi tarafından maaşlarının ¼'ünün kesilerek tahsil edilmesini baştan kabul etmişler¹¹⁵¹ meydana gelecek mahkeme masraflarını da üstlendiklerini belirtmişlerdir¹¹⁵². Hatta bir kredi işleminde borçlunun eğer başka bir borcu nedeniyle ¼ oranında maaşı kesilse bile tekrar aynı işlemin uygulanabileceğine dair hüccetin sonuna not düşülmüştür. Bu durum İzzet Mehmed Paşa vakfının mütevellilerinin borç verme işlemlerinde ne kadar hassas davrandıklarını göstermektedir. Vakıftan alınan borçların ödenememesi durumlarıyla çok az karşılaştık. Bunlardan birisi Adliye Nezareti Baş Müddei Umumi Muavinlerinden Ahmed Recai Bey bin Ali'ydi. Ahmed Recai Bey borcunu ödeyemediğinden yeni bir düzenleme yapılmış ve maaşından aylık düzenli şekilde 100 kuruş kesilmesini bizzat kendi rızasıyla

¹¹⁴⁸ Tablo 5.2.

¹¹⁴⁹ Taksitler 93 kuruş olacaktı. İEMŞS, Defter No: 799, vr.304; bir başkası aylık 155 kuruş İEMŞS, Defter No: 356, vr. 87; bir başkası 104 kuruş İEMŞS, Defter No: 799, vr. 338; bir başkası 336 kuruş ödeyecekti. İEMŞS, Defter No: 799, vr. 377.

¹¹⁵⁰ Tablo 5.2.

¹¹⁵¹ Borçluların borçlarını ödemedikleri takdirde icra dairesi tarafından ¼'ünün kesilmesini baştan kabul ettikleri ile ilgili birçok belge bulunmakla birlikte örnek olması açısından bir tanesi verilmesi yeterli görülmüştür. İEMŞS, Defter No: 773, vr. 42.

¹¹⁵² İEMŞS, Defter No: 799, vr. 243.

kabul etmiştir¹¹⁵³. Çoğunlukta olmamakla birlikte birkaç kredi işleminde kredi kullananların kefilleri dışında bir de tasarrufları altında bulunan menzil, dükkân ve bağ gibi yerlerini rehin olarak bıraktıkları görülmektedir¹¹⁵⁴.

Peki, vakıflardan kredi alanlar kefil olarak kimleri göstermişlerdir? Kefillerde aranan özellikler nelerdir ve mesleki kariyerleri nasıldır? Şimdi bu sorulara cevap aramaya çalışalım. Vakıflardan borç para alanlar güvenilir kefiller bulmak zorundaydılar. Çünkü verilen krediler vakıfların parası olduğu için riske atılamazdı. Belgelere göre kefillerin *“her biri ehl-i servet ve muteber ve kefalet şayan oldukları tasdik olunan kişilerden oluşuyordu*¹¹⁵⁵. Kefiller borçluya kefil olduklarını, *“her birimizbaşka başka kefil-i bi'l-mâl ve zâminler olup ve her birimiz min ciheti'l-kefaleti'l-mezkûre aharın zimmetine lâzım gelen mikdâra dahi kezâlik bi'l-emr ve'l-kabûl kefil-i bi'l-mâl ve zâminiz”* cümlesiyle gösteriyorlardı¹¹⁵⁶. Yani kefiller servet sahibi ve toplumca muteber kabul edilen kişilerden oluşuyordu. Ancak bu da yeterli olmamış olacak ki, kefiller mallarını da kefil olarak göstermişlerdi.

Tablo 5.3: Borçlu-kefil tablosu¹¹⁵⁷

Sıra No	Borçlu	Kefiller
1	Adliye Nezareti bidayet mahkemesi müstantik azası Mehmed Halid Bey bin Said	Adliye kalemi mümeyyizi Ali Bey, birinci ceza baş katibi Hüseyin Hasib Bey, ilamat-ı şer'îye icra veznedarı Hakkı Bey
2	Evkâf-ı hümâyûn varidat odası ketebeşi Mehmed Halid Efendi bin Süleyman	Varidat odası ketebeşi İbrahim Edhem Efendi, aynı odadan Ahmed Efendi bin İzzet, Fuat Efendi bin Tevfik, Hüseyin Nami Efendi bin İbrahim
3	Evkâf-ı hümâyûn varidat odası ketebeşi Hüseyin Nami Efendi bin İbrahim	Varidat odası ketebeşi Âgâh Efendi bin Arif, aynı odadan Mehmed Halid Efendi bin Süleyman, aynı odadan Akif Bey bin Hakkı
4	Evkâf-ı hümâyûn ... keşfiye... ketebeşi Mehmed Rıza Efendi bin Süleyman	Evkâf-ı hümâyûn muhasebe-i amedi ketebeşi Mahir Bey bin Mustafa, tamirat odası ketebeşi Rüşdi Bey bin Mehmed Nuri, Evkâf-ı hümâyûn tahsildarlarından Süleyman Ağa bin Mustafa
5	Evkâf-ı hümâyûn beytülmal odası	Beytülmal odası ketebeşi Hasan Efendi bin Ahmed, Yusuf Efendi bin Halil,

¹¹⁵³ İEMŞS, Defter No: 721, vr. 70.

¹¹⁵⁴ İEMŞS, Defter No: 716, vr. 32; BOA., EV.d/27638, s. 187-189; BOA., EV.d/27638, s. 242.

¹¹⁵⁵ İEMŞS, Defter No: 705, vr. 26.

¹¹⁵⁶ İEMŞS, Defter No: 705, vr. 28.

¹¹⁵⁷ İEMŞS, Defter No: 705, vr. 26, 28, 32, 35, 36, 69, 70, 73, Defter No: 714, vr. 10; Defter No: 716, vr. 11, 12, 13, 22, 23, 32, 76, 99, Defter No: 721, vr. 70, Defter No: 726, vr. 50, 75, 91, Defter No: 773, vr. 42, 43, 97, Defter No: 799, vr. 243, 304, 306, 338, 377; BOA., EV.d/27638, s. 187-189; BOA., EV.d/27638, S. 242-243; BOA., EV.d/28013, s. 106-107; BOA., EV.d/28092, s. 30-31, BOA., EV.d/30949, s. 83; BOA., EV.d/31385, s. 8.

	ketebesı Münib Efendi bin Rıza	aynı odadan ketebe Mustafa Efendi bin Mehmed
6	Evkâf-ı Hümâyûn beytülmal odası ketebesı Hasan Efendi bin Ahmed	Evkâf-ı hümâyûn evrak odası mümeyyizi sanısı Mehmed Beyhan Efendi bin Ahmed, Mehmed Emin Bey bin Nuri, Evkâf-ı hümâyûn münadilerinden Hafız Ömer Efendi bin Ahmed
7	Fetvâhâne-i Celile İllamat-ı şer'ıye muavinlerinden Galata Kadısı esbak Reşad Efendi bin merhum Emin Efendi	Samsun naibi sabık mevaliden Fındıkzade hafidi Hüseyin Neşet Efendi bin Mehmed Refi' , Bâb-ı âlî dahiliye mektubî odası ketebesı Raif Bey bin Said, fetvahaneden Mehmed Refik Efendi bin Elhac Mehmed Tevfik
8	İstanbul kadısı İbrahim Hulusi Efendi bin Ahmed	Yaveri-i hazreti şehriyariden süvari kaimmakamı Mustafa Bey bin Ahmed, Ayasofya camii dersiamlarından Mustafa Efendi bin Mustafa, Elhac İsmail Efendi bin hulusi Efendi
9	Evkâf-ı Hümâyûn masarifat odası ketebesı Mehmed Tevfik Bey bin Ali Rıza	Masarifat odası ketebesı Fuad bey bin Halim (Hilmi), Celal Bey bin Mustafa, Muhyiddin Efendi bin Halim
10	Telgraf ve Posta Nezareti sicil kalemi ketebesı Osman Hilmi Efendi bin Receb	Telgraf nezareti mektubi kalemi ketebesı Ali Efendi bin Şahap, Mustafa Efendi bin Osman, Dersaadet Posta tahrirat ketebesı Mehmed Nuri Efendi bin İsmail
11	Bâb-ı âlî Divân-ı Hümâyûn kapı odası mümeyyizi Mehmed Safvet Bey bin Vahdeti	Posta Emanet memurlarından Arif Bey bin Ahmed, Adliye Nezareti mahkeme-i temyiz ceza dairesi hulefasından Necmeddin Efendi bin Ahmed Muhtar, Evkâf-ı hümâyûn meclis-i idane kalemi hulefasından Mustafa Niyazi Efendi bin İsmail
12	Bâb-ı âlî muhasebe kalemi hulefasından Mehmed Şakir Efendi bin Mehmed Vasfi	Bâb-ı âlî hariciye muhasebe kalemi hulefasından Mahmud Bey bin Vasıf, Abdülaziz Bey bin Ahmed, Şemseddin Bey bin Ahmed
13	Enderun-ı hümâyûn Ağası ve Zekiye Sultan'ın müezzinbaşısı Yusuf Bey bin Musa	Maliye Hazine veznedarlarından Halid Niyazi Bey bin Halid, Hüseyin Efendi bin Abdullah, Kazım Bey bin Kadri Bey
14	Muvakkit Hasan Tahsin Efendi bin İbrahim	Merhume Fatıma Sultan ketebelerinden Ahmed Tevfik Efendi bin Mehmed, yine merhumenin hademelerinden Osman Hilmi Efendi bin Hasan, Evkâf-ı hümâyûn vakıf odacısı Abdullah Ağa bin Yunus
15	Evkâf-ı hümâyûnu muhasebe-i umumiye tahsilat şubesi ketebesı Hüseyin Nami Efendi bin İbrahim	Muhasebe-i umumiye tahsilat şubesi ketebesı Fuad Bey bin Tevfik, Mehmed Bey bin Elhac Hakkı, Yusuf Efendi bin ...
16	Adliye Nezareti Baş müddei umumi muavinlerinden Ahmed Recai Bey bin Ali	Adliye müddei umumi muavinlerinden Talat Bey bin Osman, baş müddei kalemi mümeyyizi Ahmed Necib Bey bin Mehmed Şemseddin aynı odadan Efendi bin Mehmed
17	Hazine-i evkâf muhasebe kalemi muvazene şubesi ketebesı Ahmed Cemaleddin Efendi bin Merhum Nazım Paşa bin Abdi	Her biri aynı kaleminden vezne mukayyidi Mehmed Sadeddin Efendi bin Elhac Feyzi, muvazene şubesi hulefası Ali Rıza Efendi bin Mehmed, muvazene şubesi mümeyyizi Mehmed İhsan
18	Tekaüd Sandığı muhasebe kalemi yevmiye katibi Vasfi Efendi bin Ömer bin Abdi	Adliye nezareti ikinci hukuk mahkemesi zabıt mümeyyizi Osman Efendi bin Tevfik bin Mustafa, tekaüd sandığı ketebesı Mehmed Hasan Efendi bin Osman, mümeyyiz kalemi ketebesı Mustafa Efendi bin Hüseyin
19	Hazine-i Evkaf hukuk müşavirliği baş katibi Yusuf Kamil Efendi bin Salih bin Ahmed	Mehmed Nüzhet Efendi bin Ali, Mahmud Rifat Efendi bin Ahmed, Mustafa Ziyaeddin Efendi bin Osman
20	Bâb-ı Seraskeri piyade dairesi şubesi kalemi ketebesı Elhac Ahmed Bey bin Mustafa bin Hasib	Sahra-yı cedid mahallesi Edhem Efendi sokağındaki bağ ve bahçe bulunan tasarrufundaki menzili borç mukabili olarak gösteriyor.
21	Ticaret ve Nafia Nezareti evrak kalemi ketebesı Esseyyid Mehmed Reşid Efendi bin Abdülkerim	Her biri meclis-i nafia kaleminden Yusuf Kenan Efendi bin Ahmed Mümtaz, Mehmed Ziyaeddin Efendi bin Mustafa Tevfik, Süleyman Mazhar Efendi bin Ali Rıza

22	Duyûn-ı umumiye mektûbî kaleminden Fahreddin Efendi bin merhum Abdi bin Elhac Said	Her biri aynı kalemin ketebeinden Mehmed Efendi bin Abdülkadir, Hüseyin Hüsnü Bey, bin Mehmed Sadık bin Hüseyin, Ali Mazhar Bey bin İsmail bin Elhac Ali Paşa
23	Eyüp'te Polis merkezi Mehmed Behcet	Polis efradından Bin Süleyman, Abdülvahhab Efendi bin Ahmed, müstahdem Behcet Efendi bin Ahmed
24	Mehmed Emin Bey bin Esad	Şura-yı devlet muavinlerinden Cemil Efendi, Temyiz mahkemesi istid'a dairesi katibi Mehmed Reşid Efendi bin Bahaeddin, 3. Belediye dairesi muhasebe kalemi ketebeinden Mehmed Efendi
25	Evkâf-ı hümâyûn Meclis-i İdare Reisi Atıf Bey halilesi Seyyide Habibe Hanım binti Hazım	İstanbul kadılığı bâb naibi Mehmed Efendi, İstanbul kadılığı idare memuru Süleyman Hilmi Efendi, muhasebe kalemi ketebeinden Mustafa Hazım Efendi bin Mehmed
26	Adliye Sicil kalemi birinci halifesi Ahmed Kemaleddin Efendi	Adliye Nezareti sicil kalemi birinci sınıf ketebeinden İbrahim Ümid Efendi bin Rıza, ketebeden Osman Şevket Efendi bin İbrahim, Adliye Nezareti sicil kalemi mümeyyizi Ahmed Edib Efendi bin Ali
27	Üsküdar mevkii komiserlerinden Ahmed Remzi Efendi bin Abdullah	Üsküdar merkezinde komiser İsmail Hakkı Efendi bin Ali, aynı mevkide komiser Mehmed Esad Efendi, Üsküdar Çarşı komiseri Mehmed Ali Efendi
28	Adalar kazası mal müdürü Said Efendi bin Hasan Efendi	Adalar kazası vergi kalemi mümeyyizlerinden Kemal Bey bin Salih, Adalar kazası tahsil memurlarından Refik Efendi, Adalar kazası nüfus memurlarından Bey
29	Şura-yı devlet Tanzimat dairesinden mukayyid Osman	Tanzimat dairesi mukayyid Refik Ahmed Adil Efendi, Şura-yı devlet fihrist kalemi halifesi Mehmed Necmeddin Efendi, Şura-yı devlet birinci sınıf mülahızlarından Mehmed Muhyiddin Efendi
30	Şura-yı devlet Tanzimat dairesi birinci sınıf mülahızlarından Kenan Bey bin Ahmed Rifat Efendi	Mercan mekteb-i idadisi katibi Mustafa Efendi bin Ahmed Efendi, Şura-yı devlet evrak odası halifesi Münir Bey bin Rüşdi Efendi, Adliye Nezareti sicil kalemi ketebeinden Seyyid Abdülmüttalib Efendi bin Zeynelabidin Efendi
31	Dersaadet Postanesi Posta seyyar memurlarından Şucaaddin Efendi bin Halid Efendi	Anadolu ciheti posta seyyar memurlarından Salih Safvet Efendi bin Mehmed Efendi, Dersaadet orta seyyar memurlarından Süleyman Şükri Efendi bin Mehmed Efendi, Dersaadet seyyar memurlarından Salih Safvet Efendi bin Mehmed Efendi
32	Evkâf-ı hümâyûn muhasebesi vilayet kısmı mümeyyiz-i evveli Mehmed Bey bin Sadeddin Efendi	Muhasebe-i vilayet kalemi Arabistan mukayyidi Mehmed Şevket Bey bin Mehmed Ali, Evkâf-ı hümâyûn muhasebecisi vilayet kalemi hulefasından Hüseyin Efendi, aynı kalemden Mehmed Nail Bey bin Nuri Bey
33	Bâb-ı seraskeri piyade dairesi dördüncü şube odası ketebeinden Elhac Ahmed Mekki Bey bin Mustafa	Sahra-yı cedid nizamiye anbarı memuru yüzbaşı Osman Efendi bin Abdurrahman, Bâb-ı seraskeri piyade dairesi dördüncü şubesi odası ketebeinden Ragıb Efendi bin Arif, rüsûmat dairesi odası ketebeinden Memduh Efendi bin Ahmed Mekki Bey
34	Latif Bey zevcesi Zeliha Safvet Hanım binti Abdullah	Maliye hazinesi ketebeinden Mehmed Salih Efendi bin Mehmed Nuri, Şehremaneti sicilli ahval komisyonundan Mehmed Efendi, aynı kalemden Şemsi Bey bin Mehmed (mutasarrıf olduğu ev ve dükkânı kefil gösteriyor)
35	Evkâf-ı hümâyûndan Mehmed Gülşen Bey	

Tablodan da görüleceği üzere her bir borçlu borcu için üç kefil göstermektedir. Nadiren de olsa dört kefile borç işlemleri yapılmıştır. Kefillerin mesleki kariyerlerine de dikkat çekmek gerekirse, kredi kullananların büyük bölümü çalıştığı kurumun, hatta çalıştığı kalemin personelinden kefiller göstermek suretiyle kredi kullanmışlardır. Borçlunun

kendisine kefil olanlarla aynı yerde çalışıyor olması ve kendisine kefil olmayı kabul etmeleri borçlunun güvenilirliğinin bir teminatı niteliğindedir. Kefillerin her birinin devlet memuru oluşları borç veren açısından önemli bir garantidir. Kefillerin kimlerden oluştuğu incelendiğinde başka ilginç durumlarla da karşılaşmaktayız. Mesela Memduh Efendi, babası Elhac Ahmed Mekki Bey'e kefil olmuştur. Ancak Memduh Efendi'nin bir devlet memuru olduğu gerçeğini de gözden uzak tutmamalıyız.

Borçlanmalarda karşılaştığımız durumlardan birisi de iki kişinin karşılıklı olarak birbirlerine kefil olmalarıdır. Bu şekilde iki ayrı borçlanma işleminden birinci işlemde borçlu durumunda olan kişinin ikinci işlemde kefil olarak görülmesidir. Bu durum bize karşılıklı kefalet durumlarının mahkeme ve vakıf yönetimi tarafından kabul edilebildiğini göstermektedir.

5.3. Giderler

Bütün vakfiyelerde olduğu gibi İzzet Mehmed Paşa'nın düzenlediği vakfiyelerde de gelirlerin harcama kalemleri ayrıntılı bir şekilde ifade edilmiştir. Elbette ki, vakıf giderlerinin en önemli kalemini personel giderleri oluşturmaktadır. Bunun dışında bakım ve onarım masrafları, aydınlatma masrafları, hasır masrafları, mübarek aylarda yapılan harcamalar gibi daha birçok masraf kalemi vardır. Biz burada İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu ve İstanbul'daki vakıflarının giderlerini ayrı ayrı göstermeye çalışacağız.

5.3.1. Safranbolu'daki Vakfın Giderleri

5.3.1.1. Personel Giderleri

İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu'daki Vakfı'nda dersiam, vaiz, imam, müezzin, kayyım, bevvab, devirhan, saatçi, kaimmakam-ı müteveli, kâtip, cabi, şeyh, râh-âbî olarak adlandırılan, ama farklı sayılarda personel mevcuttu. Personel giderleri deyince akla külliye birimlerinde çalışan ve hizmet üreten elemanlara ödenen maaşlar gelmektedir. Külliye elemanlarına

ödenen ücretlere mevâcib, vezâif veya cihet denilmektedir. Bu ücretler günlük olarak ve akçe üzerinden hesaplanmaktadır.

Vakfiyelerle personelin hangi *cihet* için ne kadar ücret alacağı tek tek yazılmıştır. Hatta zeyil vakfiyelerle ücretlerde değişikliklere gidilmiş ve yeni görevlendirmeler yapılmıştır. Yıllar içinde personel ücretlerinde çok az değişim yaşanmıştır.

Tablo 5.4: 7396 numaralı ve Şubat Mart 1798 (Ramazan 1212) tarihli muhasebe defterine göre personel giderleri¹¹⁵⁸

Sıra No	Görevin Adı	Yevmiye (akçe)	Ramazaniye (kuruş)
1	Dersiam	30	18
2	Vaiz	30	18
3	İmam-ı evvel	35	18
4	İmam-ı sani	25	18
5	Müezzin-i evvel	16	18
6	Müezzin-i sani	15	18
7	Kayyım-ı evvel	20	18
8	Kayyım-ı sani	20	18
9	Bevvab	20	18
10	Ser-mahfel –i devirhan-ı evvel	12	18
11	Devirhan-ı sani	8	18
12	Devirhan-ı salis	8	18
13	Devirhan-ı rabi	8	18
14	Kaimmakam-ı müteveli	20	40
15	Kâtip ve Câbi	10	18
16	Râh-âbi	10	18
17	Saatçi	15	18
18	Şeyh	18	18

Vakıflarda personel için öngörülen ödemelerin gerçekleşip gerçekleşmediğini, yani personel ücretlerinin ödenip ödenmediğini test edebileceğimiz en önemli kaynaklar muhasebe defterleridir. Muhasebe defterleri aynı zamanda zaman içinde meydana gelen değişimi de gözlemlememize yardım etmektedir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Safranbolu'daki külliye de toplam 18 kişilik bir personel kadrosu mevcuttur ve bu kadro günlük toplam 320 akçe yevmiye almıştır. Yevmiyeler yıllık 960 kuruşa tekabül etmiştir. Ayrıca her bir personele –kaimmakam-ı müteveli

¹¹⁵⁸ BOA., EV. HMM.d 7396.

hariç- Ramazan ayında 18'er kuruş Ramazaniye verilmiştir. Bunun yıllık toplamı ise 346 kuruştur. Bütün personel ücretinin yıllık yekünü ise 1.306 kuruştur. Personel içinde en fazla ücreti *imam-ı evvel* almıştır. Hatta imamın maaşı vakfın yöneticisinden bile fazladır. En düşük ücreti ise devirhanlar almıştır.

Tablo 5.5: 2113 numaralı 1804-1805 (1219) tarihli Safranbolu Şer'iye Sicili'ndeki Muhasebe defterine göre personel giderleri

Sıra No	Görevin Adı	Yevmiye (akçe)	Ramazaniye (kuruş)	Yıllık (kuruş)	Toplam (kuruş)
1	Dersiam	30	18	90	108
2	Vaiz	30	18	90	108
3	İmam-ı evvel	45	18	135	153
4	İmam-ı sani	28	18	84	102
5	Müezzin-i evvel	22	18	66	84
6	Müezzin-i sani	15	18	45	63
7	Kayyım-ı evvel	20	18	60	78
8	Kayyım-ı sani	20	18	60	78
9	Bevvab	20	18	60	78
10	Ser-mahfel -i Devirhan-ı evvel	15	18	45	63
11	Devirhan-ı sani	20	18	60	78
12	Devirhan-ı salis	11	18	33	51
13	Devirhan-ı rabi	11	18	33	51
14	Kaimmakam-ı müteveli	20	40	60	100
15	Kâtip ve Câbi	10	18	30	48
16	Râh-âbi	10	18	30	48
17	Saatçi	19	18+18	57	93
18	Şeyh	18	18	54	72

Tabloya göre, değerlendirme yaptığımızda personel sayısı açısından herhangi bir değişim yaşanmadığını, ancak personelin aldığı ücretlerde değişiklikler olduğunu gözlemlemekteyiz. Tek tek değerlendirmek gerekirse dersiam ve vaizin ücreti değişmemiştir. İmam-ı evvelin yevmiyesi 35 akçeden 45 akçeye, imam-ı sâninin yevmiyesi 25 akçeden 28 akçeye yükselmiştir. Müezzîn-i evvelin yevmiyesi 16 akçeden 22 akçeye yükselirken, müezzîn-i saninin yevmiyesinde herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Kayyım-ı evvel, kayyım-ı sani ve bevâbın yevmiyelerinde de herhangi bir artış görülmemiş ve 20'şer akçe olarak kalmıştır. Devirhan-ı evvelin yevmiyesi 12 akçeden 15 akçeye yükselmiş, devirhan-ı saninin yevmiyesi 8 akçeden 20 akçeye çıkarılmıştır. Devirhan-ı salis ve devirhan-ı rabî'lerin yevmiyelerine de birinci devirhan gibi 3'er akçe artış yapılarak 11 akçeye yükseltilmiştir. Kaimmakam-ı mütevellî, kâtip ve cabî ile şeyh efendinin yevmiyelerinde de bir değişikliğe gidilmemiştir. Saatçinin ise hem yevmiyesinde hem de Ramazaniyesinde değişikliğe gidilmiştir. Yevmiyesine 4 akçe zam yapıldığı gibi personel içinde sadece ona has bir durum olarak iki defa, yani 36 kuruş Ramazaniye ücreti ödenmiştir. Günlük personel ücreti 320 akçeden 364 akçeye, Ramazaniye ücreti 346 kuruştan 364 kuruşa yükselmiştir. Tablo 5.4'te 1.306 kuruş olan toplam personel ücretleri bu tabloyla 1.456 kuruşa çıkmıştır. Bir önceki muhasebe defterine göre artış 150 kuruş olarak gerçekleşmiştir.

1805-1806 (1220) ve 1807-1808 (1222) tarihli muhasebe defterlerinde de personel giderleri açısından bir değişiklik yaşanmamıştır¹¹⁵⁹. 1809-1810 (1224) tarihli muhasebe defterinde Gayza köyünden şehir merkezine getirilen su yollarının bakım ve onarımı için yeni bir râh-âbî görevlendirilmiş, günlük 15 akçeden yıllık 45 kuruş ücret tahakkuk ettirilmiştir. Ancak bu görevliye gayri müslim olduğundan ramazaniye adı altında diğerlerine verilen ücret ödenmemiştir. Bu ilaveyle birlikte toplam personel giderleri 1.501 kuruşa yükselmiştir¹¹⁶⁰. 1811-1813 (1226-1227) yıllarına ait muhasebe tek bir deftere

¹¹⁵⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 37-39; BOA., EV. HMH.d/7957.

¹¹⁶⁰ BOA., EV. HMH.d/8082.

yazılmıştır. Personel ücretleri bakımından hiçbir değişiklik yaşanmadığından iki yılın toplam personel gideri 3.002 kuruş olmuştur¹¹⁶¹.

5.3.1.2. Bakım ve Onarım Giderleri

İslam hukukçuları, harap olan veya haraba yüz tutan vakıf mallarının tamirini, mütevellinin tek başına yapabileceği tasarruflardan olarak kabul etmişlerdir. Tamirin yapılabilmesi için, vâkının konuyla ilgili bir şartının bulunup bulunmaması farketmez¹¹⁶². Ancak buna rağmen vâkif İzzet Mehmed Paşa vakfiyede tamiratla ilgili birtakım şartlar koydurmuştur. Vakfiyeye göre, İzzet Mehmed Paşa'nın Safranbolu'da yaptırdığı cami, çeşme, sebil ve tuvaletlerin tamir işleri, Gayza Köyü'nden Safranbolu merkezine gelen suyolları, bu suyun geçtiği köprüler, kızkardeşi Fatıma Hanım'ın Kalealtı'nda bulunan konağı içindeki çeşme ve suyolu, Aşağı Çarşı'da bulunan çeşme ve suyolu, Bağlar'da Kavaklar'da bulunan Trabzonluoğlu mektebi önünde bulunan çeşme ve suyolu, Tokatlı'dan Safranbolu merkezine akan suyun yolu ve geçtiği köprü, Yeğeni Ali Bey'in Konağı'nda olan çeşme, Pekmez pazarında bulunan çeşme ve suyolu, mezarlık içinde bulunan iki adet yolun kaldırımları, Has Tarla'da bulunan çeşme eğer tamiri icap ederse, müteveli eliyle Safranbolu'daki kaynakların gelirlerinden yaptırılacaktır¹¹⁶³. Daha sonra düzenlenen zeyil vakfiyede de gelir fazlasının 1/3'ünün müteveli elinde vakıf için gerekli masraflar için muhafaza edilmesi istenmiştir¹¹⁶⁴. Ayrıca yapımı sonradan gerçekleştirilen Saat Kulesi ve Safranbolu'da bulunan camiye konulan "Ayar" adı verilen büyük saat de vakıf gelirlerinden tamir edilecektir¹¹⁶⁵. İkinci zeyil vakfiyede de muhasebe görüldükten sonra ortaya çıkan gelir fazlası ile *camî-i şerîf-i mezkûr ve mecrâ-yı âb-ı leziz ve çeşmhâ-yı merkum ve dekâkîn ve akarât-ı sâirenin iktizâ iden ta'mîrât ve termîmâtına ve lede'l-hâce müceddiden binâ ve inşalarına kâimmakâm-ı müteveli marifeti ve mûmâ ileyhim ma'rifet ve*

¹¹⁶¹ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹¹⁶² AKGÜNDÜZ, **Vakıf Müessesesi**, s. 401.

¹¹⁶³ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7-8.

¹¹⁶⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 27.

¹¹⁶⁵ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 116-117.

nezâretleriyle harc ve sarf olunmasını istenmiştir¹¹⁶⁶. Cami ve suyollarında meydana gelecek tamiratın giderleri öncelikle Safranbolu'daki gelirlerden karşılanacak, ancak kifayet etmezse İstanbul'daki gelirlerden karşılanacaktır¹¹⁶⁷. İzzet Mehmed Paşa hem hayratın hem de akarların bakım ve onarımları için gerekli bütün önlemleri almıştır. Çünkü vakıfların kuruluş amaçlarını yerine getirebilmeleri için gelir kaynaklarının kullanılabilir halde olması çok önemlidir.

Vâkıf vakfiyede cami içinin nasıl tefriş edileceğini de en küçük ayrıntısına kadar izah etmiştir. Buna göre, cami minberi merdivenine *âl çuka* satın alınıp serilecek ve bu al çuka beş sene sonunda yenilenecekti. Minber kapısına *a'la perde* alınıp takılacak ve yedi senede bir yenilenecekti. Cami için üç adet Uşaki seccade satın alınıp biri mihraba, biri her hafta hatip için minber bitişiğine, biri de vaiz kürsüsü önüne serilip yedi senede bir defa yenilenecekti. Öncelikle bütün cami içine kaba hasır serilecek, üzerine de *a'la Mısır hasırı* serilecekti. Kış günlerinde de bu Mısır hasırı üzerine *a'la Uşak halısı* serilip on beş senede bir kere yenilenecekti. Cami kapısına *Londra çukasından* büyük perde satın alınıp asılacak ve üç senede bir kere yenilenecekti¹¹⁶⁸.

Vakfiyede öngörülen şartlara göre bu tür harcamalara ilk defa 10 Ekim 1807 (7 Ş 1222) tarihli muhasebe defterinde rastlamaktayız. Vakıflar kurulduktan yaklaşık on iki sene sonra *masârifât-ı gayr-i muayyene* adı altında 182,5 kuruş 4 para harcanmıştı. Bu masraf kalemi bakım ve onarım giderleri olabileceği gibi diğer herhangi bir gider kaleminden de kabul edilebilir¹¹⁶⁹. Bir sonraki tamir ve onarımlar 1809-1810 (1224) yılına aittir. Muhasebe defterinde camii, dükkânlar, evler, kahvehane, âsiyâb, suyolları v.b. tamir ve onarım giderlerinin toplamı 501,5 kuruş olarak gösterilmiştir. Ayrıca he ne kadar bakım ve onarım giderleri içine dâhil edemesek de Safranbolu'nun içinden geçen nehrin/derenin kenarındaki Akseki denilen yere

¹¹⁶⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

¹¹⁶⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

¹¹⁶⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9-10.

¹¹⁶⁹ BOA., EV. HMM.d/7930.

yapılan altı adet basmacı dükkânı inşası için harcanan 405,5 kuruşu da belirtmeliyiz¹¹⁷⁰. 1811 -1813 (1226-1227) yıllarının bakım ve onarım masrafları 2.217,5 kuruş tutmuştur¹¹⁷¹. Haliyle zamanın geçmesine bağlı olarak mevkûfâtın bakım ve onarım giderleri hızlı bir şekilde yükselme eğilimi göstermiştir.

İzzet Mehmed Paşa Vakıfları'nın kuruluşunun üzerinden yaklaşık seksen yıl geçtikten sonra ilk defa 29 Haziran 1872 (Rumi 17 Haziran 1288) tarihinde Safranbolu'daki Süleyman Paşa ve Köprülü Camisiyle birlikte İzzet Mehmed Paşa hayratının tamiri gündeme gelmiştir. Ancak belgenin içeriği herhangi bir ayrıntı vermekten uzaktır¹¹⁷². Bundan dolayı vakfın tamiratıyla ilgili herhangi bir gelişme olup olmadığını tespit edemedik.

İzzet Mehmed Paşa Camii bitişiğindeki çeşmeler, suyolları ve köprüsünün yıkılan yerleri ile ilgili keşif yapıldıktan sonra¹¹⁷³ Şura-yı Devlet Dâhiliye dairesinde bu keşif defteri değerlendirilmeye alınmıştır¹¹⁷⁴. Yapılan değerlendirmede bu tamiratin 31.342,5 kuruşla evkaf muhasebecisi ve vakfın mütevellisinin nezareti altında sağlamlık ve dayanıklılığına dikkat edilmek suretiyle yapılmasına karar verilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere cami, çeşme, sebil ile diğer hayratın ihtiyaç durumunda müteveli tarafından yapılması vakfiyeye karara bağlanmıştır. II. Mahmud ile birlikte vakıflar merkezi yönetimin denetim ve kontrolü altına alındıktan sonra, mülhak vakıfların da tamir işlemleri mazbut vakıflar gibi merkezden yürütülüyordu¹¹⁷⁵.

Aradan yaklaşık on iki yıl geçtikten sonra cami şadırvanı, çeşmeler ve suyollarının tamiri yeniden gündeme gelmiştir. Bunun yeni bir tamir işlemi mi, yoksa on iki sene önce yapılması gündemde olan tamirat meselesi mi olduğunu tespit edemedik. Ancak gerçek şu ki mülhak vakıf statüsündeki

¹¹⁷⁰ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹¹⁷¹ BOA., EV. HMH.d/8178.

¹¹⁷² BOA., BEOAYN, Defter No: 980

¹¹⁷³ 14 Mayıs 1883 (7 B 1300).

¹¹⁷⁴ 17 Mayıs 1883 (10 B 1300).

¹¹⁷⁵ BOA., İrade Şûrâ-yı Devlet, 00068-4006-001; BOA., BEOAYN, Defter No: 1205, s. 93, Tarih 19 Mayıs 1884 (24 B 1301).

İzzet Mehmed Paşa Vakfı hayratından cami şadırvanı, çeşmeler ve suyolları harap durumdadır.

Keşif defterine göre tamirat için mecdi yirmi kuruştan 12.162,5 kuruş masrafla bu sorun halledilebilecekti. Şehremanet hendesehanesinden yazılan yazıdan da anlaşılacağı üzere, vakıf bütün bu tamirat işlemlerini yapacak ödeneğe sahip olmasına ve tamirat için öngörülen miktarın da mahalli rayice uygun olmasına rağmen kimse bu işe talip olmamıştır. Plana göre, bu tamirat işlemleri mahalli evkaf komisyonu ve vakıf mütevellisi tarafından ortaklaşa gerçekleştirilecek, tamiratın bitiminde masrafların vakfın muhasebesine girmesi için mecdi farkı indirilerek kalan 12.503 kuruş 30 para, mecdi 19 kuruş hesabı üzerinden vakfın gelir fazlasından ödenecekti¹¹⁷⁶.

25 Nisan 1900'de (25 Z 1317) bu defa suyolları ve çeşmeler değil de caminin kendisinin tamiri gündeme gelmiştir. Öncelikle keşfi yapılmış, buna göre, mecdi yirmi kuruştan 38.355 kuruş 30 para ile tamirinin mümkün leçeğieceği kararına varılmıştır. Vakfın Evkâf Nezareti'nde gelir fazlasından 49.000 kûsur kuruşu bulunmasına, tamiri için ziyadesiyle yeterli bir miktar olmasına birlikte, talipli çıkmamıştır. Buna rağmen tamirat işinin keşif defterinde öngörülenden daha düşük fiyata tamiri planlanmakta, ayrıca sağlam bir şekilde yapılmasına gayret gösterilmesi istenmektedir. Sonuçta tamirat işinin müteveli, evkaf muhasebecisi ve mahallinde teşkil edilecek bir komisyonla gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Mecdî on dokuz kuruş hesabıyla farkı indirildikten sonra 36.438 kuruşun müteveli elindeki mevcut paradan karşılanması ve vakfın görülecek muhasebesine masraf kaydı olarak girmesi istenmiştir¹¹⁷⁷.

Caminin bir sonraki tamiri bundan 90 yıl sonra 1990 yılında gündeme gelmiştir. Abideler Şubesi Müdürlüğüne verilen bir raporda, camiden çok minarenin durumu masaya yatırılmıştır. Şerefe alt seviyesine yakın gövde

¹¹⁷⁶ BOA., Ş.D, Dosya No: 135, Gömlek No: 52, Tarih 17 Eylül 1895 (27 Ra 1313), BOA., BEO, Dosya No: 693, Gömlek No: 51914, Tarih 14 Ekim 1895 (25 R 1313).

¹¹⁷⁷ BOA., Ş.D, Dosya No: 151, Gömlek No: 13; BOA., İrade Evkâf, Vesika No: 10, Tarih 13 Mayıs 1900 (14 M 1318).

derzlerinde bulunan derzlemelerin taş çürütmesi yapıp değiştirilmesi veya taş ayrıtlarının kırılıp dökülmesi gibi bir sebeple, aslı kesme taş derzi karakterinde olması gerekli bu ayrıtların sonradan müdahaleye uğradığı belirtilmiştir. Deprem vs. gibi sebeplerden dolayı; minare gövde duvarı taşlarında bir iki düşey çatlağa rastlanmış olup, açıklığı fazla olmamakla birlikte bu çatlakların mahiyeti mühim bulunmuştur. Dolayısıyla minarenin zaman içinde statik yönden ara ara tetkik ve takibinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca cami avlu üst kapısı yanında bulunan, özgün fonksiyonunun sebil olduğu kanaatine varılan bir mekânın ise, tadil edilerek dükkân mahiyetinde kullanıldığı dile getirilmiştir.

Kültür Bakanlığı Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, İzzet Mehmed Paşa Camiine ilişkin Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 22 Mayıs 1990 tarih ve 061.67.90 sayılı yazılarını okuyup, eklerini incelenmiş ve yapılan toplantı sonucunda, camiinin onarımlarının yapılabileceğine karar vermiştir¹¹⁷⁸.

Cihat Yılmaz ile birlikte bir dizayner 15 Ekim 1990 tarihinde camiinin iç dizaynının durumu ve neler yapılması gerektiği ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Raporda, 18. Yüzyılda barok stil mimarisinde yapılan kare planlı tek ana kubbeli camide ayrıca kubbeli son cemaat mahallinin olduğu ifade edilmiştir. Caminin çok güzel gölgeli barok tezyinatla tepeden tırnağa dolu olduğu, 1904 yılında¹¹⁷⁹ geçirdiği bir onarımda yer yer tamirat yapıldığı, bunların da mevcuduna uydurulduğu dile getirilmiştir. Yine rapora göre cami içinde ufak dökülmeler vardır. Ayrıca, mahfel, sütun ve duvarları ile kapı mermerleri yağlı boya ile boyalı olduğu, bunun da temizlik maksadıyla yapıldığı ve son cemaat mahallinin daha bozuk durumda olduğu yazılmıştır.

Dizaynerler durumu masaya yatırdıktan sonra neler yapılabileceğine dair bir takım öneriler sunmuşlardır. Buna göre,

¹¹⁷⁸ Kültür Bakanlığı Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 17 Temmuz 1990 ve 122 sayılı kararı.

¹¹⁷⁹ Bizim tespit ettiğimiz tarih 25 Nisan 1900'dür.

1. Mermer pencere söveleri, mahfel sütunları ve kapı mermerleri raspa yapılarak temizlenmeli.

2. Mevcut tezyinata zarar vermeyecek şekilde ufak badana ve sıva tamirlerinin yapılarak eksiklerinin örneğine uygun tamamlanması.

3. Üst mahfelde blah sıva tamiri ve eksiklerinin örneğine uygun tamamlanması.

4. Son cemaat mahallinde sıva tamiri ve eksiklerinin örneğine uygun tamamlanması.

5. Muhdes son cemaat önü kubbeli girişinin mevcut durumunun kapatılarak beyaza boyanması gerekmektedir.

İzzet Mehmed Paşa Camiinin 1990-1991 yılı keşif bedeli 110.000.000 TL'dir. Restoratör İbrahim Dalkılıç onarım sırasında camiin iç kısmında bulunan kalem işlerinde yer yer sıva dökülmelerinden, rutubetten dolayı bozulmalar meydana geldiğini, durumun son cemaat mahallinde daha kötü olduğunu rapor etmiştir. Raporun devamında bozulan ve dökülen sıvaların raspa edileceği, sıva yapıldıktan sonra kalem işleri için gerekli zeminin hazırlanacağı, daha sonra eksik olan kalem işlerinin tamamlanmasına geçileceği ifade edilmiştir.

İzzet Mehmed Paşa Camiinin 1992 yılı onarımı içerisinde yapılmakta olan kalem işleri tamamlanmıştır. Bezemeler ve renklendirilmesi mevcuduna uygun bir şekilde yapılmış olup, kusur ve noksan bulunmamaktadır. Ancak zemin renklendirilmesinde, sol yan cephede yer yer parlamalar bulunmasının sebebi; alçı zemine kuruyup sertleşmemesi için glitalin katılması ve bunun da suda çözünen yapısından dolayı, zemin boyanırken boyaya yer yer karışması sonucudur. Alçı zeminin zamana dayalı olarak suyunu kaybetmesi sonucu glitalinin etkisi kalmayacağından boyada görülen parlamalar da

kaybolacaktır¹¹⁸⁰. Bu durumda 1990 yılında başlayan faaliyetlerin 1993 yılında tamamlandığını söyleyebiliriz.

Vakıf hayratından saat kulesinin ise yapıldıktan sonra 1999'da İl Özel İdaresi ve Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Safranbolu Meslek Yüksek Okulu tarafından restore edilene kadar herhangi bir tamirat yapıldığına dair bir kayda rastlayamadık¹¹⁸¹.

5.3.1.3. Aydınlatma Giderleri

Vakıflara ait yerlerin nasıl ve ne şekilde aydınlatılacağı vakfiyelerde ayrıntılı şekilde izah edilmektedir. O dönemlerde vakıf binalarında aydınlatma aracı olarak kandiller kullanılmakta, kandillerde aydınlatmayı sağlayan malzeme olarak da daha çok balmumu ve zeytinyağı kullanılmaktaydı. Safranbolu'da İzzet Mehmed Paşa camiinin içi, dışı, minaresi, tuvaletleri ve Burun Sandal'da bulunan tekkenin nasıl ve ne şekilde aydınlatılacağı da vakfiyede ayrıntılı şekilde ifade edilmiştir. Buna göre, cami kapısının dışında, yani son cemaat mahallindeki kapının iki tarafında iki kandil bulunacak, bu kandiller yaz-kış her gece akşamdan sabaha kadar yakılacaktı. Yine her yıl Mevlid, Regaib, Miraç ve Berat kandillerinde, ayrıca Ramazan ayının başlangıcından bitişine kadarki otuz gecede akşamdan imsak vaktine, Ramazan ve Kurban bayramı gecelerinde akşamdan sabaha kadar cami minaresinde kandil yakılması için yeteri miktarda zeytinyağı verilecekti. Mihrabın iki tarafına konulacak balmumları için iki adet bakır şamdan satın alınacak, ayrıca her biri için yıllık kırkar vukiyyeden 80 vukiyye balmumu vakıf tarafından verilecekti. Balmumları mübarek gecelerde yakılacaktı¹¹⁸². Bunlardan başka gerek cami ve minarede, gerekse avlu ve tuvaletlerde kandil yakmak için senelik üç yüz vukiyye zeytinyağı vakıftan verilecekti. Bu kandillerin yakılması için de her ay birer vukiyyeden yılda on iki vukiyye

¹¹⁸⁰ Dizayner Cihat Yılmaz'ın Abide Şube Müdürlüğüne yazdığı rapor. Tarih 2 Nisan 1993, Sayı 2975.

¹¹⁸¹ Meltem CANSEVER, **100 Saat Kulesi**, s. 154.

¹¹⁸² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 9-10.

balmumu verilecekti¹¹⁸³. Burun Sandal tekkesinde kandillerin yakılması için her ay üçer vukiyyeden yılda otuz altı vukiyye zeytinyağı vakıf gelirlerinden verilecekti. Burun Sandal tekkesine tahsis edilen *revgan-ı zeyt* ve *şem'-i asel* İstanbul'da vakfın mütevellisi tarafından satın alınıp, *bahası* Atina, İzmir ve İstanbul'da bulunan mevkûfenin gelirlerinden verilip, her sene Şaban ayı girişinde Safranbolu'ya gönderilecek ve kaimmakam-ı mütevelliiye teslim edilecek, o da bu zeytinyağı ve balmumunun sarfına nezaret edecekti¹¹⁸⁴.

Vakfiyede bu şartların konulmasından sonra cami içindeki bakır şamdanlara 80 vukiyye, ayrıca altı adet şamdan için de 12 vukiyye *şem'-i asel* sarfedildi. Ayrıca kandil yakmak için 300 vukiyye zeytinyağı gönderildi. Cami dışında bulunan Burun Sandal tekkesi için de senelik 36 vukiyye zeytinyağı gönderildiğini belgelerle teyit ediyoruz¹¹⁸⁵.

1798-1799 (1213) tarihinde Safranbolu'daki cami ve tekkeye gönderilen balmumu ve zeytinyağının kıymetlerinin 724 kuruş 48 para ve nakliye giderlerinin ise 91 kuruş 9 para, böylece toplam 815 kuruş 57 para olduğunu öğreniyoruz¹¹⁸⁶.

5.3.1.4. Kutsal Gecelerle İlgili Giderler

Vâkıflar sevap kazanmak amacıyla kutsal gecelerde camilerde özel programlar tertip ettirirler, camiin dini görevlileri vakfiyelerde kendilerine şart koşulan görevleri yerine getirirler, mevlid-i şerifler, yasin, tebareke, amme gibi sureler okunur ve sonunda da dualar edilirdi.

Kutsal gecelerde tertip edilecek mevlid programlarının nasıl yapılacağı ve buraya katılan cemaate ne tür ikramlarda bulunacağı İzzet Mehmed Paşa Vakfiyelerinde de yer almıştır. Mevlid programlarında cemaate ikram etmek için alınan yirmi maşrapa, on güğüm, beş büyük maşrapa, dört tombak gülabdan, dört tombak buhurdan mütevellii kaymakamı elinde muhafaza edilecek, bu malzemeler her sene ihtiyaç olduğunda kullanılacak, eğer zayi

¹¹⁸³ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 118-119.

¹¹⁸⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

¹¹⁸⁵ BOA., EV. HMM.d/7396.

¹¹⁸⁶ BOA., C. EV/101-5002.

olursa kaymakamı mütevelliden tazmin edilecekti. Mevlid programında hazır olan cemaate ikram etmek için senelik 80 kuruşluk bal ve 20 kuruşluk gülsuyu olmak üzere toplam 100 kuruş harcanacaktı¹¹⁸⁷. Alınan bal muhtemelen su ile karıştırılıp bal şerbeti yapılacak ve maşrapalarla dağıtılacaktı.

Vakfiyede yazılanlar sözde kalmamış, gerçekten söylendiği gibi Hicri 1219,1220, 1222, 1224, 1226 ve 1227 yıllarında düzenli olarak tertip edilen mevlid-i şeriflerde, bal ve gülsuyu için her yıl toplam 100 kuruş harcandığı muhasebe kayıtlarında yerini almıştır¹¹⁸⁸.

5.3.1.5. Yardım Giderleri

Vakıflar kendi personeli dışında fakir fukara için de bir takım fonlar ayırırlar, vakfın gelirlerinden onların da istifade etmelerine çalışırlardı. İzzet Mehmed Paşa da vakfiyesinde, fakir statüsündeki sâlih ve sâliha kişilere bu fondan pay ayırdı: *“beher sene mâh-ı Ramazân-ı şerîf teşrifinde ğalle-i vakfımdan beheri on sekiz pâre olmak üzere elli altı ‘aded nezr-i Mevlânâ kasaba-i mezbûrede kâimmakâm-ı mütevellî bulunanlar ma’rifetleriyle sâlihîn ve sâlihâtıdan elli altı nefer fakîr ve fakîreye başka başka virûlûb şahs-ı vâhide iki yahûd ziyâde virilmeye.”*¹¹⁸⁹

Vakfiye de belirtildiği üzere, Safranbolu’daki 56 kişiye 18 paradan toplam 25 kuruşun düzenli şekilde verildiğini muhasebe kayıtlarından tespit ediyoruz. Ayrıca vakıf kaynaklarından olan iki manav dükkânından iki çeşmeye ödenek ayrılmıştı. Çeşmelerin mütevellilerinden birine 9 kuruş, diğerine de 12 kuruş veriliyordu¹¹⁹⁰.

¹¹⁸⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33; Kavalalı Mehmed Ali Paşa Külliyesinde de kutsal gecelerde dağıtılacak şerbet için 75 okka şeker, yeterli miktarda güllab ilavesi ile yapılması öngörülmüştü. KIZILTOPRAK, **Taşöz Operasyonu**, s. 101.

¹¹⁸⁸ S.Ş.S Defter No: 2113; VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 39; BOA., EV. HMH.d/7930, EV. HMH.d/8082; EV. HMH.d/ 8178.

¹¹⁸⁹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 8.

¹¹⁹⁰ S.Ş.S Defter No: 2113; VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 39; BOA., EV. HMH.d/7930, EV. HMH.d/8082; EV. HMH.d/ 8178.

5.3.1.6. Diğer Giderler

Vakfiyede kadılar için de; *beher sene muhasebe-i vakf rü'yet olundukda hâkimü'l-vakt imzâsıyla mûmzî defter-i muhâsebe mütevellî-i vakf tarafına îsâl ve teslîm olunub harç-ı muhâsebe olmak üzere hâkim-i mûmâ ileyhe galle-i vakfımdan üç bin akçe virile* diye şart koşulmuştu¹¹⁹¹. Muhasebe defterlerine baktığımızda 1219, 1220, 1222, 1224, 1226-1227 muhasebeleri görülürken kadılara 25 kuruş ödendiğini müşahade ediyoruz¹¹⁹². Zuhurat kabilinden giderlerde çıkabiliyordu. Nitekim bu minvalde 1805-1806 (1220) muhasebe defterinde 255,5 kuruş masraf çıkmıştır¹¹⁹³. Zaman zaman vakıf için yeni dükkânlar inşa edilmiştir. Mesela 1809-1810 (1224) yılında Safranbolu'nun Akseki mahallinde yapılan altı adet basmacı dükkânı için 405,5 kuruş masraf yapılmıştır¹¹⁹⁴.

Vakıflar kurulurken tanzim edilen vakfiyelerle kopyaları için de ödemeler yapılmıştır. Bu çerçevede, üç cild vakfiye yazımı için Şemşir Hafız'a 150 kuruş, bir cild vakfiye sureti için hattat Zühdü Efendi'ye 30 kuruş, bu vakfiyelerin tezyini için mücellid Abdullah Efendi'ye 50 kuruş, vakfiye suretlerinin korunması için defterhane kalemine harç olarak 200 kuruş, Haremeyn kalemine 12 kuruş harcı diğer masraflar kabilinden değerlendirebiliriz¹¹⁹⁵.

¹¹⁹¹ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

¹¹⁹² S.Ş.S Defter No: 2113; VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 39; BOA., EV. HMH.d/7930, EV. HMH.D/8082; EV. HMH.d/ 8178.

¹¹⁹³ VGM, İMPV, Defter No: 1624, s. 39.

¹¹⁹⁴ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹¹⁹⁵ BOA., C. EV/101-5002.

5.3.1.7. Safranbolu'daki Vakfın Gelir-Gider Dengeleri¹¹⁹⁶

Tablo 5.6: Muhasebe defterlerine göre Safranbolu'daki vakfın gelir-gider hesapları

Yıllar	Toplam Gelirler	Toplam Giderler	Personel Giderleri	Bakım Onarım Giderleri	Aydınlatma Giderleri	Gece Kutsal Giderleri	Yardım Giderleri	Diğer Giderler	Fazla
1212		2146 kuruş 57 para	1306		815 kuruş 57 para ¹¹⁹⁷		25		
1219	2427,5 kuruş 12 para	1627	1456			100	46	25	800,5 kuruş
1220	2277,5	1882,5	1456			100	46	280,5	395 kuruş 36 para (önceki yıllardan kalan fazlayla birlikte 1130 kuruş 26 para
1221 ¹¹⁹⁸	2327 kuruş 16 para	2209	1456			100	46	607	1560 kuruş 4 para
1222		1581	1456			100	25		
1224	5687 ¹¹⁹⁹	2579	1501	501,5		100	46	430,5	3108 kuruş
1226-1227	10485,5	5489,5							4995,5 kuruş 12 para

Safranbolu'daki vakfın gelir-gider tablosunu incelediğimizde vakfın genelde fazla verdiğini daha doğrusu gelirlerin arttığını görüyoruz. Peki, bütün giderler karşılandıktan sonra gelir fazlası çıkarsa ne olacaktır? Bu sorunun cevabı farklı tarihlerde düzenlenen vakfiyelere göre değişmektedir. İlk vakfiyede, gelir fazla ortaya çıkarsa Safranbolu'nun münasip yerlerinde vakıf için akar satın alınması istenmişti¹²⁰⁰. Zeyil vakfiyedeki ifadeye göre ilk vakfiyedeki gelir fazlasının 1/3'ü müteveli ve mütevelliyeye, 1/3'ü seviyelerine göre vâkıfın birinci kuşaktan gelen çocuklarına, 1/3'ü de müteveli elinde bulunup vakfın masraflarına harcanacak, masraflardan artan

¹¹⁹⁶ İzmir'deki Rumhanelerin gelirleri de Safranbolu'ya bırakıldığından burada hesaplanmıştır.

¹¹⁹⁷ Bu yıl için ücret belirtilmemiş, sadece vakfiyede belirtildiği üzere vukiye rakamları verilmişti. Biz de bir yıl sonraki ödenen ücretlerden yola çıkarak aynı fiyatı buraya verdik.

¹¹⁹⁸ Bu muhasebe defterinde bazı parçaları eksik olduğundan hesapların sağlamasını yapamadık. Sadece okuduğumuz verilere göre hesapladık.

¹¹⁹⁹ Bu yılın toplam geliri olarak görünen 5687 kuruşun 2431 kuruşu geçen yıldan ilave edildi.

¹²⁰⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 10.

gelir ise gelecek senenin gelirine kaydedilecekti¹²⁰¹. İkinci zeyil vakfiyede ise, tamirat giderlerinden sonra kalan fazla ile *düşdükçe akara tebdil* olunması istenmiştir¹²⁰².

Vakfiyelerdeki şartlara uygun olarak vakfın Safranbolu'daki gelir fazlalarının bir sonraki yılın gelirlerine ilave edildiğini müşahade ediyoruz. H. 1219 tarihli muhasebe defterindeki hesaplara göre bütün giderlerden sonra 805,5 kuruş fazla çıkmıştır. Ancak bu fazlanın nasıl ve nerede saklandığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir¹²⁰³. H. 1220 yılında, önceki yıldan gelen fazla ile birlikte 1.130 kuruş 26 para, müteveli kaymakamı Elhac Mehmed Ağa ve hazır bulunanlarla birlikte mühürlenerek Kazgan Asmazzade Ali Ağa'nın odasında korumaya alınmıştır. Bundan başka 248 kuruşluk da züyuf altını alınarak muhafaza edilmiştir¹²⁰⁴. 10 Ekim 1807 (7 Ş 1222) tarihinde yapılan muhasebeden 1.560 kuruş 4 para fazla verilmiş, bu fazla kaimmakam-ı müteveli, kâtip, cabi ve orada bulunanlarla birlikte mühürlenip, Kazgan Asmazzade Mehmed Ağa'nın odasına konulmuştur¹²⁰⁵.

H. 1224 yılının gelir fazlası olan 3108 kuruş da aynı yerde saklanmıştır¹²⁰⁶. 1226-1227 muhasebe döneminden artan para ise 4.995,5 kuruş 12 paradır¹²⁰⁷. Bütün muhasebe kayıtlarından vakfın Safranbolu'daki gelir fazlasının Kazgan Asmazzadelerde saklandığını öğreniyoruz.

¹²⁰¹ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 126.

¹²⁰² VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 33.

¹²⁰³ S.Ş.S, Defter No: 1213.

¹²⁰⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 39.

¹²⁰⁵ BOA., EV. HMH.d/7930.

¹²⁰⁶ BOA., EV. HMH.d/8082.

¹²⁰⁷ BOA., EV. HMH.d/8178.

5.3.2. İstanbul'daki Vakfın Giderleri

5.3.2.1. Personel Giderleri

Tablo 5.7: 1798 tarih ve BOA EV. HMH 7396 sayılı muhasebe defterine göre İstanbul'daki personel ücretleri

Sıra No	Görevin Adı	Yevmiye (akçe)
1	Şeyh-i Tekye	36
2	İmam	29
3	Müezzin-i evvel	12
4	Müezzin-i sani	10
5	Râh-âbî	5
6	Hazret-i Halid Duagu	15
7	Süleymaniye'de Duagu	10
8	İstanbul'da Müteveli-i Şerif	25
9	Kâtip	15
10	Câbi	10

Tablodan da görüleceği üzere İstanbul'daki vakıf personeli on kişiden teşekkül etmiş ve kendilerine günlük 167 akçe tahakkuk ettirilmiştir. Bu ödemeler aylık 41 kuruş 30 para, yıllık olarak 501 kuruştur. Ayrıca Ramazan'da Şeyh Efendi'ye ödenen 54 kuruşu da ilave ettiğimizde bir yıllık personel gideri toplamda 555 kuruşu bulmuştur¹²⁰⁸.

¹²⁰⁸ BOA., EV. HMH.d/7396.

Tablo 5.8: 28 Ağustos 1799 (26 Ra 1214) tarih ve BOA EV. HMH 7548 numaralı muhasebe defterine göre İstanbul'daki Personel Ücretleri

Sıra No	Görevin Adı	Yevmiye (akçe)
1	Şeyh-i Tekye	36
2	İmam	29
3	Müezzin-i evvel	12
4	Müezzin-i sani	10
5	Râh-âbî	5
6	Hazret-i Halid 3 İmama Duagu	15
7	Süleymaniye Camii Müezzin-i evvele Duagu	10
8	Fatih Camii Müezzin-i evvele Duagu	5
9	Sultan Selim Camii Müezzin-i evvele Duagu	5
10	Hazreti Halid Müezzini evvele	5
11	İstanbul'daki Müteveli	25
12	Katip	15
13	Câbi	10
	Toplam	182

H. 1214 yılında vakıf personeli yeni duagu ilaveleriyle birlikte on üç kişiye çıkmış, bunlara günlük bazda 182 akçe, yıllık olarak 546 kuruş, şeyhe verilen 54 kuruş ramazaniye ile birlikte toplam personel ücreti 600 kuruş olmuştur¹²⁰⁹. Böylece üçüncü vakfiyede ihdas edilen yeni görevlerle birlikte vakfın personel giderleri yükü 45 kuruş daha artmıştır.

Mevcut muhasebe kayıtlarından hareketle Safranbolu ve İstanbul'daki personel giderlerini karşılaştırmak gerekirse, daha önce de bahsettiğimiz gibi Safranbolu'daki yıllık personel giderlerinin 1.501, İstanbul'dakilerin 600 kuruş

¹²⁰⁹ BOA., EV. HMH.d/7548.

olduğunu göz önüne alırsak, Safranbolu'daki vakfın personel giderlerinin İstanbul'dakine nazaran iki buçuk kat fazla olduğunu görürüz.

5.3.2.2. Bakım ve Onarım Giderleri

İzzet Mehmed Paşa'nın Eyüp Servi Mahallesi'nde bulunan tekkesinin bazı mahalleri tamire muhtaç hale gelmiş, 22 Ekim 1881 (28 Za 1298) tarihinde şehremaneti tarafından gerçekleştirilen keşif bedeli altın yüz kuruş hesabıyla 13.500 kuruş olarak hesaplanmıştır. Buranın tamirat işini Taşçı Mehmed Usta ile Hacı Hristo üstlenmiştir. Vakfın evkaf hazinesinde 160.000 kuruş kadar mevcudu olduğundan tamirle ilgili herhangi bir sorun yoktur¹²¹⁰.

Bundan dört yıl sonrasına ait, 4 Ağustos 1885 (22 Şevval 1302) tarihli bir belgeye göre, dergâh hala tamir edilmemişti. Çünkü burada namaz kılındığından ve yakında cami bulunmadığından bahisle dergâhın tamiri isteniyordu. On yıl sonrasında da durum değişmemişti, ancak bu defa keşif işlemleri yapılmış, tamir için mecdi hesabıyla 60.000 kuruşa gereksinim duyulduğu ifade edilmişti¹²¹¹. İzzet Paşa Dergâhı, camii ve minaresinin tamirini üstlenen Anastas kalfa tamiri yarıda bırakıp bir daha inşaat alanına uğramamış, dergâh post-nişini 11 Mayıs 1898 (20 Z 1315) tarihinde Evkaf Nezaretine durumu bir arzuhal ile bildirmişti¹²¹².

Bundan on yıl sonra dergâhın kurşunlarıyla bazı yerlerinin tamirine ihtiyaç duyulmuştur. 10 Şubat 1908 (7 M 1326) tarihinde yapılan keşif sonucuna göre, kurşunların tamir masrafı 836 kuruş, diğer mahallerinin tamir masrafı ise 8.841 kuruş tutarındaydı, ancak tamirata kimse talip olmamıştı. Bundan dolayı kurşunların tamirat işinin Evkâf Nezareti'nin kurşun

¹²¹⁰ BOA., İrade Şûrâ-yı Devlet/00056-3167; BOA., BEOAYN, Defter No: 1199, Tarih 8 Mart 1881 (7 R 1298); Şûrâ-yı Devlet, Dosya No: 103, Gömlek No: 67, Tarih 22 Ekim 1881 (28 Za 1298).

¹²¹¹ BOA., Ş.D, Dosya No: 136, Gömlek No: 84, Tarih 22 B 1313; BOA., İrade Evkâf, Vesika No: 10, Tarih 9 Ş 1313; BOA., BEOAYN, Defter No: 1583; BOA., BEO, Dosya No: 736, Gömlek No. 55149.

¹²¹² BOA., BEO, Dosya No: 1125, Gömlek No: 84344.

müteahhidi tarafından, diğer tamirat işlerinin de tamirat memuru marifetiyle emaneten iki kalemde 9677 kuruşa yapılması karara bağlanmıştır¹²¹³.

Bu tekkenin yakın zamanlardaki durumu hakkında bilgi vermeye çalışalım. Mimar Yeşim Bay tarafından 2004 yılında yapılan restorasyon projesine göre, İzzet Mehmed Paşa Tekkesi –belgelerde Vezir Tekke olarak da geçmektedir- bugün Düğmeciler Mahallesi'nde Eyüp Sultan Bulvarı'ndan Demirkapı'ya çıkarken kuzey yönünde, bulvarın paralelinde bulunan Vezir Tekke Caddesi üzerinde 355 ada (eski 180 ada), 19 parselde yer almaktadır. Yapı, moloz taşla örülmüş, iki sıralı tuğla bantlarla takviye edilmiş almaşık duvarlardan meydana gelen bir bodrum katı ile bunun üzerine oturan ahşap duvarlı ve kırma çatılı bir esas kattan oluşmuştur¹²¹⁴. Zemin kat kargirdir. Bahçenin en yüksek kota sahip olan kuzey kesiminden, her iki yanında birer pencerenin yer aldığı geniş bir kapı ile selamlığı kuzey-güney doğrultusunda kateden bir sofaya geçilmektedir. Bu sofa adeta üstü kapalı bir merkezi avlu niteliğindedir. Şöyle ki, doğusunda yan yana eş ebatta üç mekân, batısında aynı durumda iki mekân, güneyinde ise cami-tevhidhane yer almaktadır. Bütün bölümler birer kapı ile sofaya açılmaktadır. Doğuda bulunan üç mekânın derviş odaları olduğunu tahmin edilmektedir. Batıdaki mekânlardan birisi şeyh odası, diğeri ise, meydan odası olmalıdır. Tevhidhane dikdörtgen bir yapıya sahiptir. Güney duvarının tam ortasında mihrap nişi görülmektedir. Bodrum katının mutfak, taamhane ve kısmen ardiye olarak kullanıldığını tahmin edilmektedir. Tekkede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamaktadır. Cami-tevhidhane tavanının ortasında bir göbek ve mihrabın içinde kalem işi ile meydana getirilmiş ortada kandil ve iki yanda kordonlar ile tutturulmuş perde motiflerinden başka dikkat çeken bir şey yoktur¹²¹⁵.

260 m²'lik bir taban alanına sahip olan tekke, ağaçlarla kaplı geniş bir bahçenin içindedir. Bahçenin Vezir tekke caddesi girişinin sağ tarafında,

¹²¹³ BOA., İrade Evkâf, Vesika 3.

¹²¹⁴ Yeşim BAY, **Eyüp Vezir Tekke Restorasyon Projesi**, s. 34; Mehmet Mermi HASKAN, **Eyüp Tarihi I**, s. 58.

¹²¹⁵ M. Baha TANMAN, **İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri**, c. III, s. 549-552; HASKAN, **a.g.e.**, c. I, s. 58.

ikişer sıralı tuğla bantlarla hatıllanmış düzgün kesme taşlı kargir duvarlardan oluşan, üzeri tuğladan yapılmış beşik tonoz ile örtülü bir su haznesi bulunmaktadır. Su haznesinin doğu cephesinde boruları sökülmüş 3 adet abdest musluğu vardır. Bahçe girişinin sol tarafında, şeyh evinin kuzey doğusunda Şeyh Ömer Efendi'nin makam türbesi olduğu bilinmektedir. Kargir olan bu türbe 1940'lı yıllarda ortadan kalkmıştır. Türbenin bulunduğu bu yer günümüzde demir parmaklıklarla çevrili bir haziredir. Hazirenin içinde beş adet kabir bulunmaktadır. Dördünün şahideleri kabirlerden birinin üzerine atılmış olup sadece kaideleri mevcuttur¹²¹⁶.

2006 yılında tekkenin bulunduğu mahalli ziyarete gittiğimizde buradaki mezar taşlarından çektiğimiz fotoğraflardan, mezar taşlarının 1798/1799 (1213) yılında vefat eden Aşçı Derviş Abdülaziz, 9 Kasım 1833 (25 C 1249) yılında vefat eden Şerife Saide, 1853/1854 (1270) yılında vefat eden Nakşibendi tarikatı dervişi Salih bin Memiş ve Müezzın Derviş Hasan¹²¹⁷, a ait olduğunu tespit ettik¹²¹⁸.

Tekkenin cami-tevhidhanesi birçok benzerleri gibi 1925'ten sonra metruk kalmış, selamlık kısmı ise mesken olarak kullanılmıştır. Bu arada harem bölümü de muhtemelen bakımsızlıktan harap olarak ortadan kalkmıştır. Zamanla harap olan tevhidhane 1980 kışı içinde fırtınalı bir havada çökmüştür¹²¹⁹. Batı yönünde selamlık ile tevhidhanesinin arasındaki girintide bulunan minareden ise günümüze sadece düzgün kesme taşlarla örülmüş kaidesi kalmıştır¹²²⁰.

1995 yılına kadar tekkenin selamlık kısmı Vakıflar tarafından kiraya verilerek konut olarak kullanılmıştır. Bu tarihten sonra kiracılar çıkarılmış, zaten bakımsız olan bina boş kalmasının ardından geçen bir sene içinde iyice harap duruma gelmiştir. 1997 yılında binada çıkan yangın sebebiyle ahşap selamlık kısmı da hemen hemen yok olmuştur. Ekim 2004 tarihinde

¹²¹⁶ BAY, **a.g.t.**, s. 34; HASKAN, **a.g.e.**, c. I, s. 58.

¹²¹⁷ Ölüm tarihi yazan kısım yoktur.

¹²¹⁸ Bir mezar taşını da okuyamadık.

¹²¹⁹ M. Baha TANMAN, **a.g.t.**, c. III, s. 549-552.

¹²²⁰ BAY, **a.g.t.**, s. 38.

mahallelilerin yoğun şikâyetleri sebebiyle belediye, düşmek üzere olan ahşap kısımları ortadan kaldırmış ve binanın içindeki çöpleri temizlemiştir. Tekke günümüzde kargir bodrum kat duvarlarından ibaret¹²²¹ iken bu tekke İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yeniden inşa edilmiştir.

Vezir tekkesi, 15 Ocak 1977 gün ve 9591 sayılı G.E.E, VE A.Y.K kararı ile korunması gerekli eski eser olarak tescil edilmiştir. 1979 yılında tasdik edilmiş Eyüp Kazası 1/500 Mevzi İmar Planı'nda tekke binası ve bahçesindeki su haznesi eski eser olarak işlenmiştir. Tekkenin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne aittir¹²²².

İzzet Paşa Tekkesi, cami-tevhidhanenin yarım daire kemerli uzun pencereleri ile ampir üslubundan bazı izler taşıyorsa da, geçen yüzyılın ikinci yarısında, her türlü üslup endişesinden azade olarak [yeniden] inşa edilmiş, fonksiyonel planlı ve sade görünümlü ahşap tekkelerin bütün özelliklerini aksettirmektedir. Bu tekkeyi çağdaşları içinde değişik kılan ve ayrıca Türk mimarisinin gelişmesi açısından kıymetini arttıran husus, yukarıda da değinildiği üzere üstü kapalı merkezi avlu niteliğindeki sofasıdır. Selçuklu çağında medreselere ve bazı tarikat yapılarına, erken Osmanlı çağında da zaviyeli camilere uygulanmış olan şema, zaman ve malzeme faktörlerine bağlı olarak çok değişmiş bir biçimde bu 19. Yüzyıl tekkesinde karşımıza çıkmaktadır. Aynı şeyler Türk sivil mimari geleneğindeki sofalı evler için de söylenebilir. Burada tarikat mimarisi ile ev mimarisi arasındaki yakınlık bir daha su yüzüne çıkmaktadır¹²²³.

Safranbolu'daki hayır eserleri günümüze kadar varlığını sürdürmesine rağmen, Eyüp'teki tekke ve cami niçin bu vaziyete düşmüştür? Eyüp'teki yapının varlığını sürdürememesindeki en önemli faktörün 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılması hakkındaki kanun olduğu kanaatindeyiz. Bu kanunla tekkelerin faaliyeti sonlandırılmış, bu hayrat esasta camiden ziyade tekke vazifesi gördüğü için de kendisi gibi birçok yapıyla birlikte yok olmaya

¹²²¹ BAY, a.g.t, s. 38.

¹²²² BAY, a.g.t, s. 38.

¹²²³ TANMAN, a.g.t, c. III, s. 551.

yüz tutmuştur. Ayrıca dördüncü bölümde incelendiği üzere tekkedeki şeyhlerin birbirleriyle kavgaları, İstanbul'da yaşanan deprem de bu yapının varlığını sürdürmesindeki zayıflatıcı etkenlerden olmuştur.

5.3.2.3. Aydınlatma Giderleri

Eyüp'teki tekke ve cami için tahsis edilen aydınlatma malzemeleri de vakfiyelerde yer almıştır. Buna göre; Eyüp'teki tekke içinde inşa edilen cami mihrabının iki yanında bulunan kandilleri yakmak için Ramazan ayı girişinde 10'ar vukiyyeden 20 vukiyye şem'i asel verilecekti. Ayrıca tekke ve cami içindeki kandilleri yakmak için aylık 5'er vukiyyeden yıllık 60 vukiyye zeytinyağı verilecekti¹²²⁴. Gerçekten vakfiyede yer aldığı gibi belirtilen miktarlardaki balmumu ile zeytinyağı aydınlatma giderleri için Eyüp'teki tekkeye verilmiştir¹²²⁵. 1798-1799 (1213) yılında Eyüp'teki hangahın aydınlatma giderleri 6,5 kuruş 33 paraydı. Safranbolu'daki cami ve tekkenin aydınlatma giderlerinin 815 kuruş 57 para olduğunu göz önüne aldığımızda ikisi arasındaki farkın ne kadar büyük olduğunu görürüz.

5.3.2.4. Yardım Giderleri

İzzet Mehmed Paşa zeyil vakfiyede Eyüp'teki tekkede bulunan dervişlere Ramazan ayı girişinde taamiye (yemeklik) olarak yedi defada on sekiz kuruştan 126 kuruş verilmesini istemiştir¹²²⁶. Vakfiyede belirtilen şartların gereği yerine getirilmiş ve düzenli olarak buradaki dervişlere 126 kuruş verilmiştir¹²²⁷. Ayrıca Bâb-ı âli'den dervişlere aylık 94 kuruş 10 para tahakkuk ettirilmiştir.

Ömer Rızai Efendi padişaha yazdığı bir arzında tekkede yaşayan fukara ve dervişlerle buraya gelip giden misafirler için kifayet edecek miktarda erz (pirinç) verilmesini istemiş, şeyhin bu talebi yerinde görülerek 31 Ocak 1796

¹²²⁴ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 123.

¹²²⁵ BOA., EV. HMH.d/7396.

¹²²⁶ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 123; Bu durum sadece İzzet Mehmed Paşa vakfına has bir durum değildi. Büyük sermayeye sahip vakıflar, fakirlerin yemek yedikleri imaretleri finanse ederlerdi. ÇİFTÇİ, **Bursa'da Vakıfların Sosyal ve Ekonomik İşlevleri**, s. 143.

¹²²⁷ BOA., EV. HMH.d/7396, 7548; BOA., C. EV/101-5002.

(21 B 1210) tarihli bir fermanla Filibe Mukataa'sından tekkeye senelik 79 keyl pirinç verilmiştir¹²²⁸. 21 Ocak 1834 (10 N 1249) tarihli bir belgeye göre tekkeye günlük 1 vukiyye 100 dirhem pirinç Kilar-ı Amire'den veriliyordu¹²²⁹.

Ayrıca Eyüp'teki tekkeye kurban bayramı için üç tane *a'la* koyun verilmesi vakfiyede şart koşulmuştu¹²³⁰. Muhasebe defterleri, vâkıfın vakfiyedeki şartlarının yerine getirildiğini doğrulamaktadır.¹²³¹ Bu üç baş *a'lâ* koyunun vakfa maliyeti 20 kuruştur¹²³². Bunlardan başka İzzet Mehmed Paşa Tekkesi ile Üsküdar'da Şeyh Selim Tekkesi fukarasına günlük üçer vukiyye *lahm-i ganem* yani koyun eti kasap başı tarafından verilecekti¹²³³. Bu talep için de her iki tekkenin şeyhleri sultana arzda bulunmuşlar ve talepleri uygun görülmüştür.

5.3.2.5. Mukataa-i Zemin Giderleri

Vakfın mukaata-i zemin adı altında bir gider kalemi daha vardı. Daha önce mevzu bahis olduğu üzere İzzet Mehmed Paşa'nın vakıf için satın aldığı menzillerin bir kısmının arsaları başka vakıflara aitti. Bu şekildeki vakıf arsalara sahip olan vakıfların üzerine yapılan binalar ve dikilen ağaçlar mukataalı vakıflarla ilgili kanun gereği vakfın değil kişilerin mülkiyetine aitti. Bu mülklerin sahipleri evlerini sattıklarında, satın alan şahıslar haliyle arsanın sahibi olan vakfa arsa için kira bedeli ödemeye devam ediyorlardı. Vakfın da bu statüdeki evlerinin zemin kiralari için ödemeler yapıyordu. İzzet Mehmed Paşa Vakfı'nın Mukataa-i zemin giderleri 1210 yılında 49,5 kuruş 16 para, 1211 yılında 108,5 kuruş 3 para, 1212 yılında 147 kuruş 5 para, 1213 yılında 158,5 kuruş 50 para idi. Dört yılın toplam mukataa-i zemin giderleri 463,5 kuruş 14 para tutarındaydı. 28 Ağustos 1799 (26 Ra 1214) tarihli muhasebe

¹²²⁸ BOA., C. EV/54-2660.

¹²²⁹ BOA., C. EV/530-26.764, Tarih 21 Ocak 1834 (10 N 1249).

¹²³⁰ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 123.

¹²³¹ BOA., EV. HMH.d, Defter No: 7396, 7548; BOA., C. EV/101-5002.

¹²³² BOA., C. EV/101-5002.

¹²³³ BOA., C. SM/129-6484, Tarih 2 Şubat 1800 (7 N 1214).

defterine göre, İstanbul’da bulunan menzillerden bu durumda olanlara vakıf gelirlerinden tabloda gösterildiği şekilde ödemeler yapılmıştır¹²³⁴.

Tablo 5.9: Vakfın yıllık mukataa-i zemin giderleri

S.N	Vakıf Adı	Ödenen kira (akçe)
1	Hatice Sultan ve Hümaşah Vakfına	7920
2	Hümaşah Vakfına	3600
3	Mahmud Paşa Vakfına	2220
4	Kara Hamza Vakfına	360
5	Mimaristan Vakfına	720
6	Kamer Hatun Vakfına	240
7	Elaldı Hatun Vakfına	180
8	Akbıyık Vakfına	15
9	İbrahim Paşa Vakfına	1800
10	Hasan Kethüda Vakfına	2000
11	Yekun	19.055

Vakfa sürekli yeni kaynaklar ilave edildiğinden bu rakam değişmekle beraber 1799 (1214) yılından itibaren vakfın mukataa zemin giderleri kuruş üzerinden yıllık 158, 5 kuruş tutarındaydı.

¹²³⁴ BOA., C. EV/101-5002.

5.3.2.6. İstanbul'daki Gelir Gider Dengeleri

Tablo 5.10: İstanbul'daki Vakfın gelir gider dengeleri

Yıllar	Toplam Gelirler	Atına Gelirler	İstanbul Gelirler	Rumhane ¹²³⁵ Gelir	Toplam Giderler	Personel Giderleri	Aydınlatma Giderleri	Yardım Giderleri ¹²³⁶	Mukataa-i Zemin Giderleri	Gelir Gider Farkı
1210	3227,5 kuruş 37 akçe	2402,5	125,5 kuruş 37 akçe	700	57,5 kuruş 16 akçe	8 kuruş			49,5 kuruş 16 akçe	3178 kuruş
1211	634,5 kuruş 55 akçe	540,5	94 kuruş 55 akçe	700	141,5 kuruş 3 akçe	33 kuruş			108,5 kuruş 3 akçe	4493 kuruş
1212	4365,5 kuruş 42 akçe	3082,5	583 kuruş 42 akçe	700	848,5 kuruş 50 akçe	555	20 vukiyye balmumu 60 vukiyye zeytinyağı	146 kuruş	147,5 kuruş 5 akçe	3517 kuruş 92 akçe
1213	6765,5 kuruş 42 akçe	5394,5	671 kuruş 42 akçe	700 ¹²³⁷	838,5 kuruş 5 akçe	534 kuruş		146 kuruş	158,5 kuruş 5 akçe	5927 kuruş 38 akçe
1214					904,5 kuruş 35 akçe	600	20 vukiyye balmumu 60 vukiyye zeytinyağı	146 kuruş	158,5 kuruş 35 akçe	

Tabloda açıkça görüldüğü üzere vakfın İstanbul'daki gelirleri giderlerinden oldukça fazla olup, vakıf her yıl artan bir şekilde fazla vermektedir. Son tahlilde İzzet Mehmed Paşa Vakıflarının hem Safranbolu hem de Eyüp'teki gelirlerinin giderlerinin çok önünde gittiğini ve vakıfların ekonomik olarak büyük bir rahatlık içinde olduğunu söyleyebiliriz.

¹²³⁵ Daha sonraki yıllarda İzmir'deki Rumhanelerin gelirleri Safranbolu'daki muhasebe defterlerinde yazılmaya başlanmıştır.

¹²³⁶ 1210-1213 yılları arasındaki toplam mukataa-i zemin giderleri 463,5 kuruş 14 akçe olmuştur.

¹²³⁷ 1210-1213 yılları arasında toplam 2800 kuruştan 1870 kuruşu mahallinde kalıp İstanbul'a ulaşmamıştı. Sadece 930 kuruşu İstanbul'a ulaşmıştı. (C. EV/101-5002)

5.3.3. Balık Pazarı'ndaki Caminin Bakım ve Onarımı

19 Ekim 1820 (11 M 1236) tarihli bir belgede geçen; "...vâkıf-ı müşârün ileyhin binâ ve ihyâsına muvaffak olduğu Mahmiye-i İstanbul'da Hızır? Ebvâbından Balıkpazarı kapısı hâricinde İskele nezdinde vâki câmiî şerif..." ifadesinden İzzet Mehmed Paşa'nın Eyüp'teki tekke ve cami dışında Balıkpazarı'nda da bir cami yaptırdığını öğreniyoruz. Bahçekapısı yakınlarında bulunan bu cami Mehmed Said Camii olarak da anılıyordu¹²³⁸. Ancak bu cami ile ilgili İzzet Mehmed Paşa vakfiyelerinin hiçbirinde herhangi bir malumat olmadığı için veya hususen bu camiye ait bir vakfiye varsa da o da elimizde olmadığından çok fazla ayrıntıya sahip değiliz. Bundan dolayı bu camii ayrı bir başlık altına almaktan ziyade burada incelemeyi daha uygun bulduk.

İzzet Mehmed Paşa'nın Balıkpazarı'ndaki bu cami bir kaza sonucu yanmış ve vakıf malından 8.797,5 kuruş harcanmak suretiyle yeniden inşa ettirilmiştir¹²³⁹.

Yirmi yedi yıl sonra cami yangın ya da başka bir afetle yeniden hasar görmüş, 7.126 kuruş masrafla tamir edilmiştir. Burada keşif harici olarak kaldırım yenilemesi de yapılmıştır. Ayrıca kerestenin fiyatının artışı dolayısıyla yapılan masraf, keşif bedelinden 1.173 kuruş fazla çıkmıştır. Masrafların 7.000 kuruşu evkâf hazinesinden ödenmiş, 12 Aralık 1847 (3 M 1264) tarihli bir iradeyle kalan 126 kuruşun da ödenmesi istenmiştir¹²⁴⁰.

Aksilikler Balıkpazarı Camiinin peşini bırakmamış, yaklaşık on yıl sonra cami yeniden yandığından inşasına lüzum görülmüş, ancak bu defa yarı kargir olarak yapılması planlanmıştır. Yapılan keşif sonucu ortaya 1 yük 7.000 kuruş masraf çıkarılmıştır. Bu defa tamiratın *mahlulat-ı muaccelatından ve sâireden* karşılanması ve bahar mevsiminde Karanfil Kalfa'ya yaptırılması planlanmıştır¹²⁴¹.

¹²³⁸ VGMA, Hüküm, Defter No: 966, s. 56.

¹²³⁹ İEMŞS, Defter No: 349, vr. 18, 19 Ekim 1820 (11 M 1236).

¹²⁴⁰ BOA., İrade Dahiliye, No: 00162.

¹²⁴¹ BOA., İrade Meclis-i Vâlâ, No: 412-17952 18 Aralık 1858 (11 Ca 1275).

Bu inşa faaliyetinin üzerinden yirmi yıl geçtikten sonra Balıkpazarı camiinin bazı yerlerinin tamirine yeniden ihtiyaç duyulmuştur. Keşif işlemleri Şehremaneti tarafından yapılan caminin tamiri, Evkâf-ı Hümayun hazinesi adına, 1.800 kuruşla Taşçı Mehmed Usta ile Hacı Hristo tarafından yapılacaktı 22 Ekim 1881 (28 Za 1298-10 Teşrin-i evvel 1297)¹²⁴². Ayrıca tamirat işleri 1297 (1880-1881) yılı bütçesinden yapılacaktı¹²⁴³.

Balıkpazarı Camii 60 yılda tam dört kez büyük onarımdan geçti. Bu durum bakım ve onarım giderlerinin vakıf bütçesini nasıl sıkıntıya soktuğunun açık bir göstergesidir. İzzet Mehmed Paşa kurmuş olduğu hayır müesseseleri için ciddi miktarlarda gelir kaynağı tahsis etmemiş olsaydı, en azından o dönem için bu eserlerin ayakta kalabilmesi mümkün olmayacaktı.

Balıkpazarı Camii 1940'lı yıllara kadar ayakta kalmış, Eminönü'nde Yeni Cami'nin etrafının istimlak edilerek açılması sırasında çevresini yoğun bir biçimde saran dükkânlar arasında ortaya çıkmıştır. Bir süre öylece bırakılmış, bir süre sonra da yıktırılıp tamamen ortadan kaldırılmıştır¹²⁴⁴.

¹²⁴² BOA., İrâde Şûrâ-yı Devlet, No: 00056-3167; BOA., BEOAYN, Defter No: 1199, Tarih 6 Şubat 1881 (7 Ra 1298).

¹²⁴³ BOA., Ş.D, Dosya No: 103, Gömlek No: 67.

¹²⁴⁴ EYİCE, **Eski İstanbul'dan Notlar**, s. 132-133.

6. KİTAP VAKFI

Kütüphaneler ve kitap vakıfları Osmanlı Devleti vakıfları içinde önemli bir yere sahiptir. Osmanlılarda ilk medrese Orhan Gazi zamanında İznik'te açılmış ve başına da Davud-ı Kayseri getirilmişti. Bu medresede bir kütüphane olduğuna dair bilgiler olmamakla beraber, burada eğitim öğretim faaliyetleri yürütüldüğüne göre medresede bir takım kitapların bulunması akla yatkındır. Medreselerin yaygınlaşması ile birlikte buraların kitap ihtiyacının karşılanması sorunu, kitap vakıflarının yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'da yaptırdığı dört medreseye dört kütüphane kurdurmuş, daha sonra bunları Fatih Camii'nde bir araya toplayarak merkezi bir kütüphane haline getirmiştir¹²⁴⁵. II. Mehmed'den sonra gerek diğer padişahlar, gerekse diğer devlet adamlarının inşa ettirdikleri medreselerde kütüphaneler oluşturulmuştur.

XVII. yüzyılın başlarında büyük medrese kütüphaneleri, sonuna doğru ise hususi kütüphaneler ortaya çıkmaya başlamıştır¹²⁴⁶. XVIII. yüzyıla gelindiğinde, neredeyse bütün büyük vakıfların birer müstakil kütüphanesi mevcuttu. Müstakil kütüphanelerin ilk örneğinin Köprülü Kütüphanesi olduğu kabul edilmektedir¹²⁴⁷.

Lale Devri'nden itibaren hususi kütüphaneler yavaş yavaş yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Devrin padişahı III. Ahmed'in yaptırdığı kütüphane, sadece saray mensuplarının kullanımına tahsis edilmişti¹²⁴⁸. III. Ahmed'in

¹²⁴⁵ İsmail ERUNSAL, "Kütüphane", **DİA**, c. XXVII, s. 24.

¹²⁴⁶ ERUNSAL, **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**, s. 62; ERUNSAL, a.g.m, s. 26.

¹²⁴⁷ Aslında bu kütüphane Köprülü Mehmed Paşa'nın sağlığında tamamlanamamış, oğlu Fazıl Ahmed Paşa, babasının yaptırdığı külliye'yi tamamlamak için bu kütüphaneyi yaptırmıştır. Fazıl Ahmed Paşa'nın kütüphaneye 465 ve Mehmed Asım Bey'in 350 kitap ilaveleriyle kütüphanedeki kitap sayısı 2375'e yükselmiştir. Bu kütüphane vakfiye şartları gereği, Çarşamba, Cuma ve Pazar günleri gün doğumundan ikinci vaktine kadar açık kalacaktır. Kütüphanede ödünç kitap verilecek kişilerin güvenilir olmasına dikkat edilmesinin yanı sıra, alan kişinin kitabın karşılığını ödeyebilecek bir malını rehin bırakması veya mal sahibi birini kefil göstermesi istenmektedir. Kitaplar öncelikle üç ay, ihtiyaç duyulması halinde altı ay kişilerde kalabilecekti. Bu bilgiler bize o dönemde kütüphanelerden istifade edilmesinin usul ve esasları hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. SAĞIR, **a.g.t**, s. 222; ERUNSAL, **a.g.e**, s. 62; Yahya Mahmud SAATİ, **a.g.e**, s. 140.

¹²⁴⁸ Tahir Harimi BALCIOĞLU, **Tarihi Medeniyette Kütüphaneler**, s. 471.

damadı ve sadrazamı Şehit Ali Paşa ile Nevşehirli Damat İbrahim Paşa da hususi bir kütüphane yaptırdı¹²⁴⁹. Sultan I. Mahmud'un ve sadrazamı Hekim Ali Paşa'nın müstakil birer kütüphane yaptırmaları¹²⁵⁰, bunun bir gelenek haline dönüşmeye başladığını göstermektedir. I. Mahmud'un 1740 yılında açtırdığı Ayasofya Kütüphanesi¹²⁵¹, gerek mimarisi gerekse de zengin koleksiyonu ve geniş kadrosuyla dikkat çekmekteydi. Bunu Âşir Efendi ve Âtîf Efendi kütüphaneleri takip etti. 1755 yılında açılan Nuru Osmaniye Kütüphanesi daha açılışında 5031 ciltlik büyük bir koleksiyona sahip bulunuyordu¹²⁵².

I. Abdülhamit'in sadrazamı ve aynı zamanda İzzet Mehmed Paşa'nın kayınpederi Halil Hamit Paşa da memleketi Isparta ve Burdur'da birer kütüphane yaptırarak, Damat İbrahim Paşa'dan sonra bu geleneği İstanbul'dan Anadolu'ya taşımıştır¹²⁵³. Bütün bu verilere dayanarak, XVIII. yüzyılın Osmanlı kültür dünyası için hususi kütüphaneler devri olduğunu söyleyebiliriz.

6.1. Kitap Vakfı'nın Kuruluşu

Aslında kitap vakfı, para vakıfları gibi tartışmalı bir konudur. Kitap vakfı istisnai olarak vakfına cevaz verilmiş menkullerdendir¹²⁵⁴. Ancak burada konunun hukuki mahiyetini tartışacak değiliz.

Bir sadrazam olarak İzzet Mehmed Paşa'nın hem hususi bir kitapçısının bulunması hem de Safranbolu'da bir kitap vakfı kurması, onun entelektüel kişiliği hakkında fikir vermektedir.

¹²⁴⁹ Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de yaptırdığı kütüphane için bkz. Hacer Sibel ÜNALAN, **Anadolu'daki Türk Kütüphaneleri**, s. 95-106.

¹²⁵⁰ BALCIOĞLU, **a.g.e.**, s. 474.

¹²⁵¹ Günay KUT, "Sultan I. Mahmud Kütüphanesi (Ayasofya Kütüphanesi)", **Osmanlı Devleti'nde Bilim Kültür ve Kütüphaneler**, s. 99-123; HARİMLİ, **a.g.e.**, s. 473.

¹²⁵² Bu bilgiler ERUNSAL, **a.g.e.**, s. 68-109'dan özetlenmiştir. Ayrıca, yine ERUNSAL, **a.g.m.**, s. 27.

¹²⁵³ ERUNSAL, **a.g.e.**, s. 68-109.

¹²⁵⁴ SAATİ, **a.g.e.**, s. 35; AKGÜNDÜZ, "Osmanlı Hukukunda Vakfın Konusunu Teşkil Eden Mallar ve Kitap Vakfı", **Osmanlı Devleti'nde Bilim Kültür ve Kütüphaneler**, s. 63-77.

İzzet Mehmed Paşa Kitap Vakfı'nın kuruluşu, İstanbul'da sadrazam sarayında kurulan mahkemede, geçici müteveli Matbah-ı Âmire Emini Ahmed Aziz Efendi'ye teslim edilmesiyle 20 Aralık 1797 (1 B 1212) tarihinde gerçekleşmiş ve vakfiye ile kayıt altına alınmıştır¹²⁵⁵. Başbakanlık Arşivi'nde yaptığımız araştırmalar sonucu tespit ettiğimiz BOA. EV. HMH/7392 numaralı defter, bir vakfiye defteridir. Bu defterin kapağında “*Sadr-ı âlî el-Hâc İzzet Mehmed Paşa Hazretlerinin vakıf kitapları defteridir sene 1212*” yazmaktadır. Defter Besmele ile başlamakta, sonra Allah'a hamd ü senâ cümleleri ile devam etmekte, peygamberlere dua cümleleri bulunmakta ve peygamberimizin “rûz-ı cezâ”da ehli İslâm'a şefaati olması temennisi ile dua kısmı tamamlanmaktadır. Bundan sonra İzzet Mehmet Paşa hakkında uzun bir elkâb cümlesi yer almaktadır¹²⁵⁶.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz defter dışında, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde de bir defter bulunmaktadır¹²⁵⁷. Ayrıca elimizde İSAM Kütüphanesi 017. 195612 SAF. K 026434 numarada kayıtlı “Safranbolu Kütüphanesi Yazma ve Basma Eserler Listesi” mevcuttur. Bu liste 12 sayfadan müteşekkildir ve daktilo ile yazılmıştır.

¹²⁵⁵ Mehmed Behçet, İzzet Mehmed Paşa Camiinin yapılış tarihinden hareketle kitap vakfının 1211 yılında olduğunu söylemektedir. Ancak vakfiye tarihi kesin olduğuna göre onun tahmini yanlıştır. Mehmed BEHCET, **Kastamonu Âsâr-ı Kadîmesi**, s. 102.

¹²⁵⁶ “Sadâret-i uzmâ ve revnak-ı efzâ-yı eyvân-ı vekâlet-kübrâ vekîl-i mutlak nâfizi'l-ahkâmî's-sultânî vezîr-i a'zâm âsafi'l-makâm-ı cihân-bânî kehfî'l-fukarâ mülâzi'z-zuafâ nâzîmî'l-nizâmî'l-âlem ve sebeb-i istirâhat-i benî âdem bahr-i züharcâh u celâlet sahâb-i midrâr-ı inâyet ve semâhat sâhibü'l-hâyrât ve'l-hasenât râğibü'l-müberrâtî'l-âliyyât devletlü inâyetlü atûfetlü merhametlü el-Hâc İzzet Mehmed Paşa yesserâllahü mâ yurîd ve mâ yeşâ hazretleri.” BOA, EV.HMH, Defter No: 7392.

¹²⁵⁷ Sadi Bayram 4-6 Mayıs 1999'da Safranbolu'da düzenlenen I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumunda “Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa Vakfiyesi ve Kütüphanesi” adlı bir tebliğ sunmuş, tebliğde, bu fihristte bulunan kitapların cinslerine göre toplam adetleri verilmeyle yetinilmiş herhangi bir ayrıntıya yer girilmemiştir. Tebliğin sonuna da VGMA'daki orijinal fihristin fotokopisi ve çalınan kitaplarla ilgili tutanaklar eklenmiştir. Osmanlı Arşivi'ndeki defterde vakıf kitaplarının isimleri, -bazen- yazarları ile cilt sayıları mevcut iken, VGMA'daki fihristte farklı olarak kitapların sayfa sayıları ile kitapların hangi hat çeşidi ile yazıldığı da eklenmiştir. VGMA'daki fihristin girişinde verilen tarih 26 Şubat 1842'dir (15 M 1258). İzzet Mehmet Paşa 9 Eylül 1812'de (2 N 1227) öldüğüne göre, bu fihrist onun ölümünden sonra tanzim edilmiştir.

6.2. Kütüphanenin Muhtevası

Kütüphanede, Mushaf-ı şerif, tefsir, hadis usulü, hadis-i şerif, fıkıh usulü, fıkıh, akâid, kıraat ilmi, tasavvuf, lügat, tıp, vaz'iyye, tarih, hikmet, istiâre, âdâb, meâni, mantık, nahiv ve sarf kategorilerinde kitaplar bulunmaktadır.

6.2.1. Kitap Çeşitleri

Biz bu kitapları öncelikle BOA. EV. HMM/7392'ye göre tablolastırıp, Sadi Bayram'ın yayınladığı fihristle mukayese yapacağız.

Kur'ân-ı Kerimler

Gerek vakfiyede, gerekse VGMA'daki fihristte ilk sırayı Mushaflar almaktadır.

Tablo 6.1: Mushaf-ı Şerifler

S. N		Hat Çeşidi	Cilt adedi
1	Mushaf-ı Şerif-i Kebir	Hatt-ı Rûmi	3
2	Mushaf-ı Şerif Kit'a-i Sağır	Hatt-ı Rûmi	5
3	Mushaf-ı Şerif-i Kebir	Hatt-Acem Farsî	1
4	Mushaf-ı Şerif-i Kebir	Hatt-ı Acem	1
5	Mushaf-ı Şerif-i Kebir	-	1
	Toplam		11

Yukarıdaki tabloda 11 adet Mushaf-ı şerif bulunurken, VGMA'daki fihristte 19 adet Mushaf vardır. O halde bu aradaki 8 adet fark nereden gelmektedir? Bunlar sonradan kütüphaneye hayır sahipleri tarafından vakfedilen Mushaflardır. Bunlardan kebir Rumî hat ile yazılmış olan Mushaflar; merhum Hacı Balta-zâde Hacı İsmail Ağa ve merhum Hacı Abdullah Efendi tarafından, sağır hat ile yazılmış olan Mushaf Kürkcü-zâde

Hacı Osman Ağa tarafından bağışlanmıştır. Ayrıca, Muslu Beyoğlu Hacı Mehmed Ağa, Emir Hoca-zâde Hacı Mehmed Beyefendi, Hacı Sare Hanım¹²⁵⁸ ve Hacı Fatıma Hanımda kütüphaneye Mushaf bağışında bulunmuşlardır. Ancak bir Mushaf'ı vakfeden kişi fihristte yazmasına rağmen çok silik olduğu için okunamamıştır.

“Kastamonu Âsâr-ı Kâdimesi” kitabının yazarı Mehmed Behcet, İzzet Mehmed Paşa kütüphanesinde yaptığı incelemede, Fârisi ve Acem hattı ile yazılmış iki Mushaf'a dikkat çekmiştir. Mehmed Behcet, “bu Mushaf-ı şerifleri câmiin bânisi olan İzzet Mehmed Paşa, vaktiyle İran sefâretinde bulunduğu sırada tedârik ve bi'l-âhere vakf eylemiştir” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Ancak İzzet Mehmed Paşa, İran sefaretinde görev yapmamıştır. Bununla birlikte onun sadaret dönemi, İran'da Zend Hanedanının yıkılışı ve Kaçar Hanedanı'nın kuruluşuna denk geldiği, arada mektuplaşmalar, elçilerin gidip gelmeleri gibi durumlar gerçekleştiği için belki bu Kur'anlar, hediye kabilinden kendisine verilmiş olabilir. Mushaflar el yazması olup, birisinin Farsça tercümesi vardır diğeri ise tercümesiz şekildedir. Her iki kitabın kapları mükemmel bir sanat eseri niteliğindedir. Mushaflar 50 cm uzunluğunda, 32 cm eninde ve 7,5 cm kalınlığındadır. Her nüshası yaldızlı ve çeşit çeşit ince nakışlarla tezyin edilmiştir. Cildin iç taraflarında her iki yönünde ve içinde “Ayet-el Kürsi” nakışlıdır. Cildin mıklebinde “İnnallahe ve melâiketehû yusallûne ale'n-nebiyy Yâ eyyühellezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslime sadakallâhu'l-aliyyi'l-azîm” ayeti¹²⁵⁹ yazılıdır. Mushaf'ta mavi, pembe, kırmızı, yeşil, haki renklerle ince ve girift birçok nakış ve tezyinat vardır. Kur'an-ı Kerim'in sayfaları, ince on sekiz adet iç içe çizginin içindedir. Sayfalar kalın eski kâğıttandır. Satırlar nesih hattıyla yazılmıştır. Satır ve kelime aralıkları, secde, hizb ve diğer işaret yerleri çok kıymetli bir şekilde tezhip edilmiş ve birçok çiçek yapılmıştır. Mehmed Behcet'e göre, Mushafın özellikle ilk sayfaları öyle güzel tezyin edilmiş ki, kalem bunu tarif etmekten aciz kalır. İlk iki sayfada Vakıa suresinin 79 ve 80. Ayetleri yazılıdır. İkinci sayfanın ortasında İsra suresinin 88. Ayeti yazılıdır. Son iki sayfasında

¹²⁵⁸ Sare Hanım Salih Paşa'nın kız kardeşidir.

¹²⁵⁹ Kur'an-ı Kerim, Ahzab Sûresi 56. Ayet.

Farsça bir kaside vardır. Mehmed Behçet'e göre, her iki Mushaf da aynı kalemden çıkmıştır. Tercümeli Mushaf'ta, tercüme kelime kelime yapılmış olup, Fatiha suresi hariç bütün Mushaf tercüme edilmiştir. Ancak her iki Mushaf'ın hangi tarihte ve kimin tarafından yazıldığı, ayrıca bezemelerinin kim tarafından yapıldığına dair bir bilgi yoktur. Kıymet olarak binlerce lira değerinde olan ve manen paha biçilemeyecek olan bu iki nefis sanat eseri, kilitli bir şekilde caminin minberi yanında güvenli bir yerde saklı bulunmaktadır¹²⁶⁰. Bu kitapların akıbeti "Vakıf Kitapların Serencamı" alt başlığında anlatılacaktır.

Tefsir Kitapları

Kitap listesinin ikinci sırasında tefsir kitapları bulunmaktadır. Tefsir Kur'an-ı Kerim'in mana bakımından izahıdır.

Tablo 6.2: Tefsir Kitapları

S. N		Cilt Sayısı
1	Tefsîr-i Beyzâvî	2
2	Tefsîr-i Beyzâvî	2
3	Tefsîr-i Keşşâf	1
4	Tefsîr-i Ebu's-Suûd	1
5	Tefsîr-i Celâleyn	1
6	Tefsîr-i Beğavî	2
7	Tefsîr-i Hâzin	1
8	Tefsîr-i Rûhu'l-Beyân Hakkı Efendi	3
9	Terceme-i Tefsîr-i Tibyân	1
10	Tefsîr-i Münâsebât-ı Bekâ'î	4
11	Terceme-i Tefsîr-i Ebu'l-Leys	1
12	Tefsîr-i Fâtiha-i Şerif Molla Fenâri	1
13	Şeyh-zâde Aliyyü'l-Beyzâvî	3
14	Sâdikî Aliyyü'l-Beyzâvî	1
15	Usam Ali Sûretü'n-Nebei	1

¹²⁶⁰ BEHCET, a.g.e, s. 102-105; Yazıcıoğlu, **Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar**, s. 50-54.

16	İ'râb-ı Kur'ân Lâbî'l-Bekâ	1
17	Tertîb-i Zibâ	1
18	Tertîb-i Zibâ Çeteci Paşa	1
19	Şerh-i Besmele Hâdimî	1
20	Tefsîr-i Kebîr Fahreddin Râzi	7
	TOPLAM	39

Yukarıdaki tabloda 39 cilt, ancak VGMA'daki fihristte 41 cilt tefsir kitabı mevcuttur. VGMA fihristindeki bu iki kitap; Kadı Beyzavi tefsiri ile Hadimi'nin Yasin, Fetih, Vâkıa ve Rahman surelerinin şerhidir. Hâdimi Şerhi Said Efendi-zâde merhum Said Efendi, Beyzavi tefsiri Esseyyid İbrahim Efendi tarafından bağışlanmıştır.

VGMA fihristindeki Sa'di Çelebi'nin "Aliyyü'l-Beyzâvî"sine düşülen derkenarda, bu kitabın adının İzzet Mehmed Paşa tarafından gönderilen listede olduğu, ancak kendisinin mevcut olmadığı yazılıdır. Ayrıca VGMA fihristinden tefsir kitaplarının, talik, nesih, Arap hatları ile yazılmış olduğunu öğreniyoruz.

Hadis Usulü ve Hadis Kitapları

Hadis, Peygamber Efendimizin farklı zaman ve zeminlerdede söylediği sözlere denilmektedir. Vakfiyede hadis usulü ve hadis kitapları ayrı kategoride yazılmıştır.

Tablo 6.3: Hadis Usulü Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Şerh-i Nuhbe İbn Hacer ve Gayrihim	1
2	Mecmûa-i Usûl-i Hadis-i Şerif ve Gayrihim	1
	Toplam	2

Hadis Usulü kitapları açısından vakfiyedeki kitap sayısı ile VGMA'daki fihrist arasında bir farklılık yoktur. Kitaplar talik hatla yazılmıştır.

Tablo 6.4: Hadis-i Şerif Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Buhâri-i Şerif	1
2	Müslim-i Şerif	1
3	Şifâ-i Şerif	5
4	Mesâbih-i Şerif	1
5	Sünen-i İbn Mâce	1
6	Sünen-i Tirmizî	2
7	Câmiü's-Sağır	1
8	Ziyâdât-i Câmiü's-Sağır	1
9	Şemâil-i Şerif	2
10	Meşârik-ı Şerif	2
11	Şerh-i Şifâ-i Şerif Aliyyü'l-Kâri	1
12	Terceme-i Şifâ-i Şerif Hanif Efendi	1
13	Kastallani Aliyyü'l-Buhâri	2
14	İbn Ebî Hamza Aliyyü'l-Buhâri	1
15	Şerh-i Mişkât Li-Aliyyü'l Kâri	1
16	Resâil Aliyyü'l Kâri	1
17	Mevzûât Aliyyü'l Kâri	1
18	Şerh-i Mesâbih Musannifin	1
19	Şerh-i Câmiü's-Sağır Menâvi-i Kebir	3
20	Şerh-i Buhâri Kirmânî	1
21	Şerh-i Hadis-i Erbaîn	1
22	Şerh-i Hisnu'l-Huseyn Aliyyü'l Kâri	1
23	Hâşiye-i Şerh-i Meşârik	1
24	Yenâbî-i Ale'l-Mesâbih	1
25	Ezkâr-ı Nevevî	2
26	Cilâü'l-Kulûb	1
27	Hülâsati'l-Esânîd Fî İlmi'l-Hadîs	1
28	Cem'ü'l-Ehâdis Birgivi Efendi	2

29	Tuhfetü'l-Vâizîn Sinân Efendi	1
30	Hizb-i A'zam ve Resâil	1
31	Şeriatü'l-İslam	1
32	Fethü'l-Mübîn Şerhü'l-Erbaîn	1
33	Terceme-i Şifâi'l-Mü'min	1
34	Terceme-i Delâil Kıbrısî	1
35	Şerh-i Delâil Fâsî	1
36	Fezâilü'l-A'mâl	1
37	Bustânü'l-Ârifîn	1
38	Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ Ahmedî'l-Bûnî	1
39	Tebyîzi'l-Mehârim	1
40	Hasâisü'n-Nebî	1
41	Arâyis Mine'l-Mecâlis Mev'iza	1
42	Mecâlis-i Rûmî	2
43	Cilâi'l-Kulûb Şerh-i Ziyâ	2
44	Şerh-i Meşârik İbn Melek	1
	TOPLAM	58

Yukarıdaki tabloda 58 cild, VGMA fihristinde, 63 cilt kitap yer almaktadır. VGMA fihristindeki 5 kitap kütüphaneye sonradan bağışlanmıştır. Sonradan eklenen kitapların yanına düşülen derkenarlar okunamayacak kadar silik olduğu için maalesef kitapların kimler tarafından kütüphaneye vakfedildiğini tespit edemedik. Sonradan vakfedilen kitapların isimleri ise şöyle: **1.** Meclis-i Şerif-i Halef **2.** Mesâbih-i Beğavi Şerh-i bin Melek **3.** Hadîs-i Erbaîn **4.** Meşârik-ı Şerif Şerh-i İbn Melek **5.** Şeriatü Şerh-i Seyyid Ali-zâde. Hadis-i Şerif kitaplarında kullanılan hatlara gelince bunlar; Arap, nesih, talik hatlar ile yazılmış, bazı kitaplarda ise nesih-talik gibi karışık hatlar kullanılmıştır.

Fıkıh Usulü ve Fıkıh Kitapları

Fıkıh, İslam'ın ferdi ve içtimai hayata dair ameli hükümlerini inceleyen bilim dalı olarak tanımlanabilir¹²⁶¹. Vakfiyede fıkıh usulü ve fıkıh kitapları ayrı ayrı tasnif edilmiştir.

Tablo 6.5: Usûl-i Fıkıh Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Tevzîh	3
2	Telvîh ale't-Tevzîh	2
3	Hasan Çelebi Ale't-Telvîh	1
4	Hâşiye Telvîh	1
5	Menâr ve Usûl-i Hadis ve Gayrihim	1
6	Azmi Ale'l-Menâr	1
7	İbn-i Melek Ale'l-Menâr	1
8	Metn-i Mir'at	1
9	Muhtasar Minhâ Seyyidî	1
10	Sa'deddîn Ale'l-Muhtasari'l-Müntehâ	1
	TOPLAM	13

Gerek tablomuzda gerekse Bayram'ın fihristinde fıkıh usulü kitaplarının yekûnu 13 cilttir. Sonradan fıkıh usulü ile ilgili kütüphaneye herhangi bir kitap vakfedilmemiştir. Bu kitaplar da talik, nesih ve Arap hatlarıyla yazılmıştır.

Tablo 6.6: Fıkıh Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Dürer	3
2	Azmi Ale'd-Dürer	1
3	Vânî Aled-Dürer	1
4	Mültekâ'l-Ebhur	4
5	Tenvîrû'l-Ebsâr	1
6	Reddî'l-Muhtâr	1

¹²⁶¹ Hayrettin KARAMAN, "Fıkıh", **DİA**, c. XIII, s. 1.

7	Hidâye	1
8	Nihâye Ale'l-Hidâye	5
9	Tergîbü'l-Lübeyb Ale'l-Hidaye	1
10	Fetavâ-yı Ali Efendi	2
11	Fetavâ-yı Behçe	1
12	Fetavâ-yı Ankaravî	1
13	Mecmûa-i Fetavâ ve Kanûn	1
14	Fetavâ-yı Yahya Efendi	1
15	Fetavâ-yı Bezzâziyye	1
16	Haleb-i Sağîr	4
17	Haleb-i Kebîr	2
18	Şerh-i Siyer-i Kebîr	1
19	İbn Emîrî'l-Hâc Ali Minyeti'l-Musallî	1
20	Eşbâh-ı Nezâir	1
21	Kudûri	1
22	Şerhi'l-Kudûri	1
23	Sa'di Ale'l-İkmâl	1
24	Şerh-i Mecmaa'l-Bahreyn	1
25	Sadrü's-Şerîa	1
26	Levâzimü'l-Kudât ve Hükkâm	1
27	Kâunnâme-i Cedîd	1
28	Minyetü'l-Müftî	1
29	Muîni'l-Müftî	1
30	Mecmûa-i Ahkâm-i Cenâiz	1
31	Ferâiz-i Seyyidî	1
32	Ferâiz-i Seyyidî	1
33	Şerh-i Sirâciyye İbn-i Kemâl	1
34	Menâsik-i Hac	1
35	Muaddel Esselavât ve Gayrihim	1
36	Sirâci'l-Musallî ve Gayrihim	1
37	Miftâhü's-Saâde	1
38	Mahzeni'l-Fikh	1
39	Şifâi'l-Âlâm Ale'd-Dürer	1
	TOPLAM	53

Tablomuzda 53 cilt, VGMA fihristinde ise; 60 cilt fıkıh kitabı bulunmaktadır. Tablomuzla VGMA fihristi arasındaki kitap farkı 7'dir.

Bu yedi kitap kütüphaneye daha sonraları hayır sahipleri tarafından vakfedilmiştir. Bunlardan Haleb-i Sağîr, Saîd Efendi-zâde merhum Esad Efendi; Kenzü'd-Dekâyık, merhum Abdi Hocaefendi; Sirâciyye ve Gayrihim yine Saîd Efendi-zâde Esad Efendi; Mu'tâdü's-Salavât Şerhi Perşembe Müftüsü tarafından vakfedilmiştir. Fetavâ-yı Ebu's-Suûd, Mülteka'l-Ebhur, Mültekâ Şerhi Dâmâdı kitaplarını vakfedenlerin isimleri derkenar çok silik olduğu için okunamamıştır. Kitaplarda talik, nesih, Arap ve muhtelif hatlar kullanılmıştır.

Akâid Kitapları

Akâid, İslam dinindeki temel kaideler ve inanılması gereken esaslar bütünü olarak tanımlanabilir.

Tablo 6.7: Akâid Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Şerhi'l-Mevâkif	1
2	Şerh-i Akâyid	3
4	Hayâlî Alâ Şerhi'l-Akâyid	2
5	Kul Ahmed Ale'l-Hayâl	1
6	Nâsiruddîn ve Sulhiddîn Alâ Şerhi'l-Akâyid	1
7	Ramazan Efendi Alâ Şerhi'l-Akâyid	1
8	Mevlânâ-zâde Alâ Şerhi'l-Akâyid	1
9	Hâşiye Bahr Alâ Şerhi'l-Akâyid	1
10	Behiştî ve Kul Ahmed Ale'l-Hayâl	1
11	Molla-zâde Ale'l-Hayâl	1
12	Tarîkat-ı Muhammediye	4
13	Kenzü'r-Rumûz Alâ Tarîkat-ı Muhammediye	1
14	Terceme-i Tarîkat-ı Lebâbâ Tâğî	1
15	Şerh-i Fikh-ı Ekber Aliyyü'l-Kârî	3
16	Terceme-i Fikh-ı Ekber	1
17	Tezhîbî'l-Kelâm ve Gayrihim	1
18	Havâş-ı İsbât-ı Vâcib	1
19	Hanefiyye-i ve İsbât-ı Vâcib	1
20	Menâhic-i Ârif Efendi	1
21	Zübdetü'l-Kelâm	1
22	Birgivî Risâlesi	1
23	Şerh-i Birgivî	1

24	Şerh-i Emâlî Aliyyü'l-Kârî	1
25	Gayetü'l-Merâm Alâ Bahri'l-Kelâm	1
26	Şerh-i Ta'limü'l-Müteallim	1
27	Mecmûa-i İsbât-ı Vâcib	1
28	Muhammediye'l-Hâdimî	1
	TOPLAM	35

Tablomuzda 35 cilt akâid kitabı mevcuttur. VGMA fihristinde ise, 39 cilt kitap mevcuttur. Sonradan kütüphaneye 4 adet akâid kitabı daha vakfedilmiştir. Bunlardan; Tarikat-ı Muhammediye, Said Efendi-zâde merhum Esad Efendi tarafından kütüphaneye kazandırılmıştır. Ancak, Amentü Risalesi, Birgivî Şerhi ve Birgivî Risâlesi'nin kimler tarafından vakfedildiğini derkenardaki yazıların silikliğinden okuyamadık. Akâid kitaplarında da nesih, talik, Arap gibi muhtelif hatlar kullanılmıştır. Ayrıca akâid kitapları içinde iki adet de basma kitap mevcuttur.

Kıraat Kitapları

Kıraat sözlükte okumak, tilavet, telaffuz etmek anlamında kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in okunuş keyfiyeti, kıraat âlimlerine nispet edilen okuyuşlara ve bunlarla ilgili ilim dalına da kıraat ilmi denilmektedir¹²⁶².

Tablo 6.8: İlm-i Kıraat Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Şerh-i Cezerî	1
2	Tahbîr-i Tesyîr	1
3	Risâle-i İlm-i Kıraat	1
4	İfâde-i Min Kıraati'l-Erbâa	1
	TOPLAM	4

¹²⁶² Abdülhamit BİRİŞİK, "Kıraat", **DİA**, c. XXV, s. 426.

İlm-i Kıraat kitaplarının sayısı 4 adettir. Bu durum VGMA fihristinde de böyledir. Sonradan kütüphaneye kıraat ile ilgili herhangi bir kitap vakfedilmemiştir. Kıraat kitaplarının hepsi de nesih hattı ile kaleme alınmıştır.

Tasavvuf Kitapları

Tasavvuf, İslam'ın zahir ve batın hükümleri çerçevesinde yaşanan manevi ve deruni hayat tarzı olarak tanımlanabilir.

Tablo 6.9: Tasavvuf Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Mesnevi-i Şerif	1
2	Tercüme-i Nefhâtü'l-İns	1
3	Şerh-i Ayn-i İlm Aliyyü'l-Kâfî	2
4	Metn-i Ayn-i İlm	1
5	Nakd-i Hâtiz	1
6	Eşşeyh İlâhi Kuddise Sırrahû Şerh-i Miftâhü'l-Gayb	1
	TOPLAM	7

Tasavvuf kitapları ile ilgili tablomuz ile VGMA fihristi arasında bir fark yoktur. Kütüphaneye sonradan tasavvuf kitabı vakfedilmemiştir. Tasavvuf kitaplarında talik, nesih, Arap hatları kullanılmıştır.

Lügat Kitapları

Tablo 6.10: Lügat Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Lügat-ı Ahterî Kebîr	1
2	Câmiu'l-Müfredât Eş-şeyh Murâd	1
3	Ta'rîfât-ı Seyyidî	1
4	Lügat-ı Kâmûsi	1

5	Mecmûa-i Hafîd	1
6	Lûgat-i Ni'metullâh	1
7	Lûgat-i Vankulu	2
8	Külliyyât-ı Ebu'l-Bekâ	1
	TOPLAM	9

Lûgat kitapları açısından VGMA fihristi ile tablomuz arasında herhangi bir fark yoktur. Kullanılan hatlar; nesih, taliktir. Vankulu Lûgatı'nın basma olduğu VGMA fihristinde yazılıdır. Bu lûgat 1727 yılında İbrahim Müteferrika tarafından kurulan ilk Osmanlı matbaasında basılan kitaptır.

Tıp Kitapları

Tablo 6.11: Tıp Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Gâyeti'l-Beyân	1
2	Şerh-i Mûciz Aksarâyî	1
3	Şerh-i Fusûl Bakrât	1
4	İrşâd-ı Fi't-Tıb	1
	TOPLAM	4

Tıp kitapları açısından da tablo ile VGMA fihristi arasında herhangi bir fark yoktur. Kitaplarda; nesih, talik ve Arap hatları kullanılmıştır.

Vaz'iyye Kitabı

Tablo 6.12: Vaz'iyye Kitabı

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Vaz'iyye-i İsâmi	1

	TOPLAM	1
--	--------	---

Arap dili ile ilgili bir konudur. Bu konuda bir adet kitap vardır ve talik hatla kaleme alınmıştır. Yazarı Ebu İshak İsamüddin İbrahim bin Muhammed bin Arabşah İsferayini'dir.

Tarih Kitapları

Tablo 6.13: Tarih Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Tarih-i Nâimâ	2
2	Târih-i Râşid	2
3	Târih-i Hoca	1
4	Usâmi Kütüb	1
5	Terceme-i Târih-i Lâri	2
6	Tâ'birnâme	1
7	Şakâik-i Nû'mâniye	1
8	Kitâbü'l-Beyzere	1
9	Hayvatü'l-Hayvânî'l-Kübrâ	1
10	Cild-i Evvel Sûdî Ale'l-Hâfız	1
11	Cifri'l-Kebîr Eş-Şeyh Ekber	1
12	Gülistân	1
13	Kitâb-ı Eflâtuniyye ve Resâil	1
14	Terceme-i Müfidi'l-Ulûm	1
15	Siyer ü Yesi	1
16	Şerh-i Bustân Sûdî	1

17	Şerh-i Kaside-i Bürde	1
18	Şeyh-zâde Ali Kaside-i Bürde	2
19	Sûdi Ale'l-Hâfız	1
	Toplam	23

Tablomuzda tarih kategorisinde 19 değişik kitap vardır; bazı kitaplar birden fazla cilt olduğu için 23 cilde ulaşmıştır. VGMA fihristinde ise, 23 değişik kitap 27 cilt olarak yer almaktadır. Aradaki farkları tek tek açıklayalım: Münîb Efendi Tercemesi Siyer-i Kebir, Fazâilî'l-Cihâd ve Gülşen-i Maârif'tir. Listedeki derkenarlar çok silik olduğu için okunamamıştır; bu nedenle kitapların kütüphaneye kimler tarafından vakfedildiğini tespit edemedik. Kitaplarda kullanılan hatlar; nesih, talik, Arap ve muhtelif hatlardır. Nâimâ, Râşid Münib Efendi Tercemesi olan Siyer-i Kebir ve Gülşen-i Maârif kitapları basma kitaplardır. Burada bir konuyu açıklığa kavuşturmak gerekir. Yukarıdaki listede verdiğimiz kitapların hepsinin tarih kitabı olduğunu söylememiz mümkün değildir. Bunlardan bazıları edebiyat kitaplarıdır. Herhalde listeler hazırlanırken edebiyat için ayrı bir başlık konulmadığı için tarih ve edebiyat kitapları aynı kategoride değerlendirilmiştir. Sadece Bostan ve Gülistan'ın tarih değil de edebiyat kitabı olduğunu söylememiz bile sanırım yeterlidir.

Hikmet Kitapları

Hikmet din ve felsefe alanında kullanılan bir kavramdır. Seyyid Şerif Cürcânî'nin tanımıyla, "insanın gücü ölçüsünde nesnelerin mahiyet ve hakikatini bilmesidir"¹²⁶³.

¹²⁶³ İlhan KUTLUER, "Hikmet", **DİA**, c. XVII, s. 503.

Tablo 6.14: Hikmet Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Kâdı Mîr	1
2	Lâî Ale'l-Kâdı Mîr	1
3	Kürdî Ale'l-Lâî	1
4	Mübârekşâh Ali Hikmetî'l-Ayn	1
	Toplam	4

Hikmet kitapları her ikisinde de aynı, listeler arasında herhangi bir fark yoktur. Hikmet kitaplarının hepsi de talik hatla yazılmıştır.

İstiare Kitapları

İstiare bir mecaz türü ve edebi bir sanattır.

Tablo 6.15: İstiâre Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Kâsım Leysî Ale'l-İstiâre	1
2	Hasan Zibârî Ale'l-İsâmî'l-İstiâre	1
	Toplam	2

Tablomuzda 2 adet istiare bulunurken VGMA listesinde 3 kitap vardır. Bayram'ın listesindeki üçüncü kitap; İsam Efendi'nin, Vaz'iyye Şerhi ve İstiare Şerhi'dir. Listedeki derkenardan bu kitabın Bulaklı Ahmed Efendi tarafından kütüphaneye kazandırıldığını öğreniyoruz. Üç kitapta talik hatla kaleme alınmıştır.

Âdâb Kitapları

Âdâb, toplum ve fertlerin yaşayış ve karşılıklı münasebetlerine genel ve ortak bir tarzda hâkim olan ve aksine davranışların yerine göre ayıp, terbiyesizlik, edepsizlik sayılarak kınandığı ahlaki ve içtimai kurallar bütününe denir¹²⁶⁴.

Tablo 6.16: Âdâb Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Kara Halil Alâ Taşköprü	1
2	Şeyhü'l-İslâm ve Gayrihim Alâ Mîr-i Âdâb	1
3	Âdâb-ı Mîrî Üzerine Ahmed Efendi	1
4	Takrîr-i Kavânîn	1
5	Tertîb-i Ulûm Saçaklı-zâde	1
6	Velediye Eslimiye ve Gayrihim	1
7	Âdâb Veleddiyesi ve Gayrihim	1
8	Âdâb-ı Mîrî ve Gayrihim	1
9	Kefevî Ale'l-Hüseyniye	1
	Toplam	9

VGMA fihristi ile bizim tablomuz arasında bir fark yoktur. Âdâb kitapları; talik, nesih, muhtelif hatlarla yazılmıştır.

Meânî Kitapları

Meânî kelimesi mananın çoğuludur. Meânî, belâgatin, sözün yerinde olma şartlarını, sözü duruma ve yere göre uyarlama ilkelerini inceleyen dalına denilmektedir¹²⁶⁵.

¹²⁶⁴ Abdülaziz BAYINDIR, “Âdâb”, **DİA**, c. I, s. 334.

¹²⁶⁵ İsmail DURMUŞ, “Meânî”, **DİA**, c. XXVIII, s. 204.

Tablo 6.17: Meânî Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Telhîs	2
2	Mutavvel	2
3	Mutavvel Hâşiyesi Hasan Çelebi	1
4	Muhtasar Meânî	6
5	Musannifin Ale'l-Mutavvel	1
6	Seyyid Ale'l-Mutavvel	1
7	Kâsım İbâdi Ale'l-Mutavvel	1
8	Kâsım İbâdi Ale'l-Muhtasar	1
9	Hitâbi Ale'l-Muhtasar	1
10	Miftâh	1
11	Musannifin Ale'l-Miftâh	1
12	Seyyid Şerif Ale'l-Miftâh	1
13	Hâşiye-i Miftâh Kemal Paşa-zâde	1
	Toplam	20

Bizim tablomuz ile VGMA fihristi arasında bir kitap fark vardır. O kitap da Mutavvel Hâşiyesi Seyyid Şerif'tir. Bu kitap, Bulaklı Ahmed Efendi tarafından kütüphaneye vakfedilmiştir. Listedeki Muhtasar Meânî'lerden birisine düşülen derkenarda; “iş bu Muhtasar Meânî dahi kezâlik defter-i mürselde mestûr olub sandık-ı mezkûrda zuhûr itmemiş idiğü” şeklinde bir yazı vardır. Buradan anlaşılan şudur ki; İstanbul'da vakıf kitapları listesi hazırlanmış, listelerle kitaplar sandık ile beraber Safranbolu'daki kütüphaneye gönderilmiş, ancak listede olan Muhtasar Meânilerden birisi sandıktan çıkmamıştır. Sandıktan çıkmayan bu kitabın yerine Mütevellî Mehmed Bey bir tane meânî kitabı koymuştur.

Mantık Kitapları

Mantık, felsefenin doğru düşünmenin usul ve kurallarından bahseden koludur.

Tablo 6.18: Mantık Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Sa'deddin Ale's-Şemsiyye	1
2	Hubeysî Ale't-Tehzîb	1
3	Müstecî-zâde Ale'l-Muhyiddîn	1
4	Kara Davud Ale't-Tasavvurât	1
5	Kul Ahmed Maa Fenârî	1
6	Tasavvurât Seyyidî	1
7	Tehzîb Celâl	1
8	Tasdîkât	1
9	Sâlikûnî Ale't-Tasdîkât	1
10	Seyyid Şerif Ale't-Tasdîkât	1
11	Fenârî Üzerine Bürhân	1
12	Tasavvurât ve Tasdîkât ve Gayrihim	1
13	Seyyid Şerif Ale't-Tasavvurât	1
14	Mu'ni't-Tullâb ve Gayrihim	1
15	Tehzîb-i Celâl Maa Mîr	1
16	Husmekelâni	1
17	Fenârî Maa Husmekânî	1
	Toplam	17

VGMA fihristi ile bizim tablomuz arasında kitap sayısı açısından bir fark yoktur. Tablomuzun 9. sırasındaki kitapta “Sâlikûnî”ismi VGMA’daki fihristte“Sâlikûti”olarak geçmektedir. Ayrıca 16. sıradaki “Husmekelâni” ismi 17. sırada “Husmekânî” olarak geçmektedir. Ancak VGMA fihristinde bu isim her iki satırda da “Husmekâti” olarak geçmektedir.

Nahiv Kitapları

Arapça gramerinin söz dizimi kuralları ile i'rab bölümünü kapsayan ilim dalına nahiv denilmektedir.

Tablo 6.19: Nahiv Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Mi'râb-ı İzhâr Abdullah Efendi	1
2	Molla Câmi	3
3	İmtihânî'l-Ezkiyâ	1
4	Şerhi'l-Feyy Suyûti	1
5	Emâli Ale'l-Kâfiye	1
6	Kâşife'l-Kınâ' Kavâid-i İ'râb	1
7	Hindî Ale'l-Kâfiye	1
8	Muharrem Efendi Ale'l-Câmi	1
9	Usâm Ale'l-Câmi	1
10	Şerh-i Kâfiye-i Acem	1
11	Hall-i Meâkîd Alâ Kavâid-i İ'râb	1
12	Şerh-i Kâfiye Hubeysî	1
13	Şerh-i Mesâbîh Muhammed İsfirânî	1
14	Mufasssal Zamahşeri	1
15	Dinkoz Ale'l-Merâh	1
16	Kâfiyeci Alâ Kavâid-i İ'râb	1
17	Kâfiye	1
18	Nahiv Cümlesi	1
19	Adalı Ale'l-İzhâr	1
20	İfsâh Ale'l-Kâfiye	1
	Toplam	22

Bizim tablomuzda toplam 22 cilt kitap bulunmaktadır. VGMA fihristinde ise 24 kitap bulunmaktadır; ancak, yanlışlıkla 25 olarak yazılmıştır. Bu iki kitap; Muharrem Efendi Ale'l-Câmi ile İzhâr-ı Şerh-i Netâyic'dir. Her iki kitap da; Said Efendi merhumun oğlu Esad Efendi tarafından kütüphaneye vakfedilmiştir.

VGMA fihristinde nahiv kitaplarının yekûnunun bulunduğu yere düşülen bir nottan öğrendiğimize göre; (H. 1272) senesinde, Aşir-zâde merhum Eyyüb Sabri Efendi'nin biraderleri Hacı Mehmed ve Hacı Yusuf Ağaların kütüphaneye vakfettikleri kitaplar şu şekildedir. Lügat-ı Vankulu 2 cilt, Mültekâ Şerhi Dâmâd 1 cilt, Mültekâ tercemesi Mevkûfât 2 cilt, Haleb-i Sağîr

1 cilt, Kâfiye Şerhi Muharrem 1 cilt, Kavâid-i İ'râb 1 cilt, Kavâid Mecmuâsı 1 cilt, Basma Nahiv 1 cilt, Maksûd Şerhi Rûh-ı Şurûh 1 cilt, Nahiv 1 cilttir.

Sarf Kitapları

Dilbilgisi, gramer anlamlarına gelmektedir.

Tablo 6.20: Sarf Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Kâfiye-i Şerh Keşfi'l-İnâye	1
2	Seyyid Abdullah Ale's-Şâfiye	1
3	Çâr-perdî Ale's-Şâfiye	1
4	Matlûb Ale'l-Maksûd ve Gayrihim	1
5	Rûh-ı Şurûh Ale'l-Maksûd	1
	Toplam	5

Bizim tablomuzda 5 adet sarf kitabı bulunurken VGMA fihristinde 7 adet sarf kitabı bulunmaktadır. Bu iki kitaptan Şâfiye, Bulaklı Ahmed Efendi tarafından; Sarf Cümlesi ise, Esad Efendi'nin pederi Said Efendi tarafından kütüphaneye vakfedilmiştir.

İzzet Mehmed Paşa Kitap Vakfını kurarken tanzim ettirdiği vakfiyede aslında önce 327 kitabı vakfetmiş, ardından bunlara 11 kitap daha ilave ederek kitap sayısını 338'e çıkarmıştı. VGMA'daki fihristten anlıyoruz ki, zaman içinde vakfa bazı kişiler tarafından da yeni kitaplar vakfedilmek suretiyle kitap sayısında sürekli bir artış yaşanmıştır.

6.3. Kütüphaneye İlave Bağışlar

VGMA'daki fihrist, sadece asıl kitap listesi ile derkenarlara not düşülerek ilave edilmesinden ibaret değildir. Listenin devamında yeni

vakfedilen kitapların kimler tarafından vakfedildiklerine dair bilgiler de mevcuttur.

Sıra No	Kitap Adı	
1	Kısas-ı Enbiya	Hacı Fatıma Hanım
2	Molla Fenari Cami-i İcareteyn	Safranbolu Kaymakamı Esad Efendi
3	Altıparmak Tarihi	Emir Hocaşade Hacı Beyefendi
4	Üstüvani Kitabı	Hacı Beyefendi'nin karısı Şerife Hanım
5	3 çeşit kitap	Mütevelli Emir Hocaşade Mehmed Bey
6	Tuhfetü'l-Mülük (Nesih)	Şerife Hanım
7	Mufasssalu'z-Zemahşeri (Talik)	Şerife Hanım
8	Birgivi Risalesi	Şerife Hanım
9	Birgivi Şerhi	Şerife Hanım
10	Birgivi Şerh-i Akdağlı	Mütevelli satın almıştır
11	Muharrem Efendi'nin II. Cildi	Mütevelli satın almıştır
12	Hizb-i A'zam	Hacı Sare Hanım
13	-	Hacı Sare Hanım
14	Basma ...Kaza Kitabı	Mütevelli satın almıştır
15	Mülhime Kitabı	Mütevelli satın almıştır
16	-	Mütevelli satın almıştır
17	Muhtar Kitabı	Mütevelli satın almıştır
18	Şerh-i Mecmaa'l-Bahreyn	Mütevelli satın almıştır
19	İzzi Şerhi	Mütevelli satın almıştır
20	Divân-ı Rahmi	Mütevelli satın almıştır
21	Saatname	Mütevelli satın almıştır
22	Ferâiz-i Seyyidi	Mütevelli satın almıştır
23	Dürrü'l-Muhtar Haşiyesi	Mütevelli satın almıştır

24	Taşbasma Muhammediye	Mütevelli satın almıştır
----	----------------------	--------------------------

Tablodaki kitaplar 18 Kasım 1849 ile 24 Şubat 1853 arasında kütüphaneye bağış ya da satın alma yoluyla kazandırılmıştır. Bu şekilde kütüphaneye kazandırılan kitap sayısı 30'dur. Kitapları bağışlayanlar İzzet Mehmed Paşa'nın akrabalarıdır.

Bütün bunlardan başka 22 Nisan 1852 (1 B 1268) tarihinde Medine Kurrâsı Hacı Efendi tarafından İzzet Mehmed Paşa kütüphanesine kategorik olarak çok sayıda kitap vakfedilmiştir. Bu kitapları kategorisine göre tablolar halinde verelim:

Tablo 6.21: Tefsir Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Tefsîr-i Kadı Beyzâvî	1
2	Tefsîr-i Celâleyn	1
3	Tefsîr-i Zamahşerî Alâ Sure-i Bakara	1
4	Sure-i Nebe Haşiyesi	1
5	Tefsîr-i Tıbyân	1
	Toplam	5

Tablo 6.22: Kıraat Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	 Maa Gayrih	1
2	Kitâbü'l-Enhân	1
3	Dürre Maa Gayrih	1
4	Vücûhu'l-Kur'ân	1
5	Şerh-i Cezerî Aliyyü'l-Kârî	1
6	Tayfurî	1

7	Şerh-i Der Yetîm Maa Tecvîd-i Edâiye?	3
8	Tecvîd-i Mağnisa	1
	Toplam	10

Tablo 6.23: Hadis Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Mesâbîh Şerhi	1
2	Delâil-i Şerh-i Kara Davud	1
3	Şifâ-i Şerîf	1
4	Meşarık Şerh	1
5	Hadîs-i Erbaîn Şerh	1
6	Hadîs-i Erbaîn Esfûrî	1
7	Tebyîn-i Mehârim	1
8	Câmiu'l-lzhâr	1
9	Meclis-i Şerîf	1
10	Zübdetü'l-Vâizîn	1
11	Tenbîhü'l-Gâfilîn	1
12	Cilâu'l-Kulûb Şerh	1
13	Şeria Şerhi	1
	Toplam	13

Tablo 6.24: Akaid Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Şerh-i Akaid	1
2	Kara Kemal Hayâlî? Haşiyesi	1
3	Tarikat-i Muhammediye	1
4	Tarikat Şerh-i Receb Efendi	1
5	Tarikat	1
6	Fıkhu'l-Ekber Maa Gayrih	1
7	 Risâlesi	1
8	Birgivi Şerh-i ...	1
9	Birgivi Şerh-i Konevî	1
10	Birgivi Şerh-i	1
11	Birgivi Şerh-i Konevî	1
12	Şerh-i Ta'lim-i Mûteallim	1

13	Dürr-i Yektâ	1
14	Dürr-i Yektâ	1
15	Üstüvânî	1
	Toplam	15

Tablo 6.25: fıkıh kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Hidâye	1
2		1
3	Mülteka'l-Ebhûr	1
4	Mültekâ Şerh-i	1
5	Kuddûri Şerh-i	1
6	Haleb-i Sağır	1
7	Halebi Haşiyesi Cild-i Evvel	1
8	Haleb-i Haşiyesi Cild-i Sâni	1
9	Tebyîn-i Merâm	1
10	Kavâid-i	1
11	 Üsküb	1
12	Fetâva-yı Ebussuud	1
13		1
14	Sadrî'ş-Şerîa Haşiyesi Yakup Paşa	1
15	Fevâid-i Latîfe Mine'l-Ferâiz Limen Hac	1
16	Ferâiz Cerîdesi	1
17	Minhâci'l-Âbidîn	1
18	Menâkib-ı İmâm-ı A'zam Maa Gayrih	1
19	Menâsiki'l-Hâc	1
20	Ferâiz-i Seyyidî	1
21	Ferâiz Şerh	1
22	Mecma'a'l-Fetvâ	1
23	Nikâye Şerh-i Vikâye	1

24	Kânûn-nâme	1
25	Tuhfetü'l-Mülûk Şerh	1
	Toplam	25

Tablo 6.26: Lûgat Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Lûgat-ı Ahterî	1
2	Lûgat-i Vankulu Cild-i Evvel	1
3	Lûgat-i Vankulu Cild-i Sâni	1
4	Ta'rîfât-ı Seyyid	1
	TOPLAM	4

Tablo 6.27: Mantık Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Tasavvurât ve Tasdikât	1
2	Tasavvurât-ı Sitte	1
3	Selekûtî Ale't-Tasavvurât	1
4	Usâm Ale't-Tasdîkât	1
5	Şerh-i Şemsiyye	1
6	Haşiye Fenârî	1
7	İsagocî Maa Gayrih	1
8		1
9	İmâd Ale't-Tasavvurât	1
10	Tasavvurât	1
11	Haşiye Selekûnî Ale't-Tasdîkât	1

12	Seyyid Şerif Ale't-Tasdikât	1
	Toplam	12

Tablo 6.28: Meani Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Muhtasar Meani	1
2	Hatâi Ale'l-Muhtasar	1
3	Telhis	1
	Toplam	3

Tablo 6.29: Nahiv Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Molla Cami	1
2	Molla Cami	1
3	Usâm Ale'l-Cami	1
4	Vâfiye Şerh-i Kâfiye	1
5	Kâfiye Mu'rib	1
6	İzhâr Şerh	1
7	İzhar-i Mu'rib	1
8		1
	Toplam	8

Tablo 6.30: Sarf Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1	Maksud Şerh	1
2	Şerh-i Merh	1
3	İzzi Şerh-i Taftazâni	1
4	Dede Cöngi	1

5	Esâs-ı Binâ	1
6	Emsile Şerh	1
	Toplam	6

Tablo 6.31: Edebiyat Kitapları

Sıra No		Cilt Sayısı
1		1
2	Hülâsatî'l-Bürhân Fî Tâatî's-Sultân	1
3	Fevâid Mecmuâsı	1
4	Tabirname	1
	Toplam	4

Hacı Kurra Efendi tarafından İzzet Mehmed Paşa kütüphanesine tefsir, kıraat, hadis, akaid, fıkıh, lügat, mantık, meani, nahiv, sarf ve edebiyat kategorilerinde toplam 105 kitap vakfedilmiştir.

VGMA'daki fihristin sonunda kitaplarla ilgili bir yekûn oluşturulmaya çalışılmıştır. Buna göre, İzzet Mehmed Paşa Kitap Vakfiyesi'ndeki kitapların sayısı 337, Mushafların sayısı 11, Hayır sahiplerinin vakfettiği Mushaflar 8, yine hayır sahiplerinin vakfettikleri kitaplar 40, mütevellinin vakıf malından satın aldığı kitaplar 16, sonradan hayır sahiplerinin vakfettiği kitaplar 12, El-hac Kurra Efendi'nin vakfettiği kitaplar 105, vakıf malından satın alınan ve Mazlum Oğlu'nun ve Müfti Efendi'nin vakfı 2, Hafız-ı Kütüb Mustafa Asım Efendi vakfı 9, pederi Ali Efendi vakfı 21 olmak üzere kitaplar toplam 562'ye ulaşmıştı.

Son olarak VGMA'daki fihriste bir Mushaf'ın Emir Hocaşade El-Hac Mehmed Ağa tarafından vakfedildiği kaydedilmiştir. Bu Mushaf Trabzonluoğlu Mektebinde bulunacağından¹²⁶⁶ 11 Nisan 1853 (1 B 1269) tarihinde mektebin

¹²⁶⁶ Fihriste düşülen notta bu mektebin İzzet Mehmed Paşa vakıflarından olduğu yazılıdır. Ancak vakfiyede Trabzonluoğlu Mektebi ve önünde bulunan çeşmenin vakıf gelirlerinden

muallimine teslim edilmiştir. Ancak muallim her sene sayım zamanı Mushaf'ı İzzet Mehmed Paşa Camii'ne getirecek, kontrol edildikten sonra yine kendisine iade edilecekti. Bu Mushaf büyük çocuklara verilecek, eğer zayi olursa mektep mualliminden tazmin edilecekti.

Türkiye Diyanet Vakfı'nın İSAM Kütüphanesi'nde 017. 195612 SAF. K'da kayıtlı, 1994 yılında “**Safranbolu Kütüphanesi Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi**” adlı listede 718 adet kitap kayıtlıdır. Bu da bize gösteriyor ki, İzzet Mehmed Paşa Kütüphanesine gerek satın alma, gerekse hayır sahipleri tarafından vakfedilmek suretiyle yeni kitaplar kazandırılmıştır. Yani kütüphane kurulduğunda itibaren durağan değil, dinamik bir yapıya sahiptir.

Vakfedilen bu kitaplar Cami içindeki kütüphanede muhafaza edilecekti. İlim tahsil eden talebeler kitaplardan kütüphanede “mütalaa” ve “istinsah” suretiyle istifade edebileceklerdi. Kitapların kütüphaneden dışarı çıkarılmamasına özen gösterilecek, kitapların korunması ve idaresi içinse bir Hafız-ı Kütüb tayin edilecekti¹²⁶⁷. Kitaplar her sene Hicri Muharrem ayı girişinde kaimmakam-ı mütevellî nezaretinde sayılacak, eğer eksik çıkarsa Hafız-ı Kütüb'den tazmin edilecekti. Hafız-ı Kütüblük görevi Safranbolu'daki birinci imama verilmişti. İmam-ı evvel hafız-ı kütüblük için günlük 10 akçe, bu kitapların ve Kur'an cüzlerinin korunması için ise 5 akçe olmak üzere toplam 15 akçe alacaktı¹²⁶⁸.

6.4. Vakıf Kitapların Serencamı

Kültürümüzün Safranbolu'da bulunan bu çok değerli eserleri hakkında inceleme ve araştırma yapmak isteyenlerin faydalanabilmesi için 1978 yılında Safranbolu Belediyesi'nin başlattığı girişimlerle bir kütüphane açılması kararlaştırılmıştı. Bu eserlerin incelenmesi ve kataloğunun hazırlanmasıyla ilgili de Kültür Bakanlığı Süleymaniye Kütüphanesi Eski Eserler Uzmanı

tamir edileceği yazılıydı. Yoksa mektep vakfın hayratı değildi. VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 7.

¹²⁶⁷ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 106-107; BOA., EV.HMH/7392.

¹²⁶⁸ VGMA, İMPV, Defter No: 641, s. 106-107.

Ahmet Bulut ve fahri olarak Safranbolu emekli nüfus müdürü Mustafa Al görevlendirilmişti. Ahmet Bulut beş aylık bir çalışma sonucunda çalışmalarını tamamlamıştı. Eserlerle ilgili değerlendirmesinde, özellikle 15 ve 17. Yüzyıllarda yazılmış Kur'an-ı Kerimlerin gerek tezyinat ve gerekse yazı şekilleri bakımında paha biçilmez olduklarını ve bu Kur'an-ı Kerimlerden bir tanesinin 5 kilo geldiğini belirtmişti. Belediye Başkanı Kızıltan Ulukavak ise, bu eserlerin mülkiyeti Belediye'ye ait¹²⁶⁹ ve çok uzun yıllardan beri ibadete kapatılmış olan Kazdağlıoğlu Camii'nde sergileneceğini, buranın eski el yazması eserler kütüphanesi olarak yeni bir işlev kazanacağını söylemişti. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun yardımları sayesinde teşhir camekânları, dolapları ve benzeri ihtiyaç maddeleri İstanbul'dan temin edilmişti. Ahmet Bulut'un yaptığı çalışmalarla ilgili bir katalogun iki ay içinde tamamlanacak, bu katalog Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu tarafından da bastırılacaktı¹²⁷⁰.

1995 yılına gelindiğinde kitapların sayısı 2059'a çıkmıştı. Ancak bu kitapların hepsinin İzzet Mehmed Paşa Kitap Vakfı ile alakalı olmadığını söylemeliyiz. Bunlara Safranbolu'daki diğer yazma ve basma eserler de dâhildir. 1994 yılında hazırlanan listeyle 1995 yılında hazırlanan liste arasında bu kadar fark olması meselenin hayli karışık bir durumda olduğunu göstermektedir. Ne var ki son sayıma göre, bu kitaplardan 693'ü yazma, 1088'i basma olmak üzere 1781 idi. Safranbolu Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nden 18 Haziran 1995 yılında 94 adet yazma, 97 adedi basma olmak üzere 278 eser çalındı. Bu kitaplardan iki tanesi Kars'ta ele geçirilmiş, zanlılar bu kitapları Yeşilköy Hava Alanı yakınlarında bulunan bir çöplükte bulduklarını iddia etmişlerdir! Maalesef kültür tarihimizden koparılan bu eserler muhtemelen yurt dışına kaçırılmış olup, İnterpol tarafında aranmaktadır¹²⁷¹. Aslında bu kitapların pek güvende olmadığını Safranbolu

¹²⁶⁹ Esasında bu cami Müezzinoğlu Nuri İşitan varislerine aitti. Varisler camiyi Belediye'ye kütüphane yapılmak üzere hibe etmişlerdi. **Türkiye'de Mimarlık Değerlerinin Korunmasında İlk Adımlar Safranbolu 1975-1980**, Der: Aytekin KUŞ, s. 319-322.

¹²⁷⁰ **Türkiye'de Mimarlık Değerlerinin Korunmasında İlk Adımlar Safranbolu 1975-1980**, Der: Aytekin KUŞ, s. 319-322.

¹²⁷¹ BAYRAM, a.g.m, s. 62.

gezisi sırasındaki notlarını 31 Ekim 1976 Milliyet Magazin’de yayınlayan Zeynep Oral da haber vermişti¹²⁷².

Safranbolu’nun sel baskınına uğraması, kitapların daha sonra konulduğu Köprülü Mehmed Paşa muvakkithanesinin fazla rutubet altında kalması, eski eserleri muhafaza edecek başka bir mekânın bulunamaması, kitapların rutubetten birbirine yapışacağı, havalandırılması ve patolojik tamirat gerekmesi gibi sebeplerle kitaplar, 11-13 Kasım 1998 tarihlerinde iki özel eskortlu sefer yapılmak suretiyle Ankara’da Türk Vakıf Araştırma Merkezi’ne götürülmüştür¹²⁷³. Kitaplar şu anda Vakıflar Genel Müdürlüğü’nde bulunmaktadır.

¹²⁷² “... hemen ardından İzzet Mehmed Paşa Camisi’ne girip buradaki el yazması birbirinden değerli 200-300 yıllık kitapları görün. Görün, çünkü birkaç yıl sonra bu kitaplar hala var olacak mı, olmayacak mı, belli değil. Safranbolu’nun müzesi, kütüphanesi yok ya, Allah’tan Şemsettin Akyol gibi iyi niyetlileri var. Kendini gönüllü olarak bu kitapları korumaya, temizlemeye, her bahar güneşe serip tek tek havalandırmaya vermiş. Şu anda gerek onun, gerek tüm Safranboluluların tek derdi, (Tanrı geçinden versin) “Ya Şemsettin Akyol ölürse bu kitaplar ne olacak?”. **Türkiye’de Mimarlık Değerlerinin Korunmasında İlk Adımlar Safranbolu 1975-1980**, Der: Aytekin KUŞ, s. 185, 186.

¹²⁷³ BAYRAM, a.g.m, s. 62.

7. MANİSA'DAKİ VAKIFLARI

İzzet Mehmed Paşa'nın sadareten azledildikten sonra önce Sakız Adası'na, oradan da talebi doğrultusunda mukataalarının bulunduğu Manisa'ya sürgün edildiğini daha önce mevzu bahis etmiştik. O Manisa'ya geldikten sonra Küçük Cami, Yiğitbaşı Dergâhı ve on bir çeşmeye su getiren, su ve çeşme vakıflarını kurdu. İzzet Mehmed Paşa'nın Manisa'da kurduğu vakıfları Safranbolu ve İstanbul'dakilerden ayırmamızın temel gerekçesi kronolojik değil, bunların yönetim ve gelir kaynağı açısından birbirinden tamamen olmasından kaynaklanmaktadır.

7.1. Küçük Cami Vakfı

İzzet Mehmed Paşa'nın Manisa'da kurduğu ilk vakıf Dere Mahallesi'nde bulunan Küçük Cami Vakfı'dır. Anlaşılan o ki, burası -tıpkı Eyüp'teki gibi- cami ve Nakşibendi zaviyesinden oluşmaktadır. Paşa Küçük Cami yanındaki boş ve atıl durumdaki arsayı vakıf için satın almıştır¹²⁷⁴.

O Küçük Cami ve Nakşibendi Zaviyesi için satın aldığı 143 zira ölçüsündeki bu arsa üzerine bir adet çörekçi ve börekçi fırını inşa ettirmiş, sonra sarayında kurulan mahkemede düzenlenen vakfiyeyle de, çörekçi ve börekçi fırınıni özel mülkünden ayırıp 25 Eylül 1805 (1 B 1220) tarihinde vakfın mütevellisi ve şeyhi olan Halil Niyazi Efendi'ye teslim etmiştir. Vakfiye şartlarına göre bu dükkân, taliplilerine "icâre-i misliye-i mu'tadesi" ile kiralanacak, kira gelirinden caminin hatip ve imamına 6'şar akçe yevmiye verilecekti. Cami içine ve harimine konulan kandiller için de ayrı ayrı günlük 6'şar akçe zeytinyağı masrafı verilecekti. Paşa cami bitişiğine bir de çeşme inşa ettirdi. Bu çeşme ve suyolunun tamir ve onarımı için de günlük 10'ar akçe müteveli elinde muhafaza edilecek, gerektiğinde müteveli marifetiyle

¹²⁷⁴ MSS, Defter No: 239, Tarih 1 Temmuz 1805 (3 R 1220), s. 78-79.

tamir ettirilecekti. Mütevellî de vakıf gelirlerinden günlük 6 akçe tevliyet ücreti alacak ve tevliyet de vakıfta şeyh olanlara meşrûta olacaktı¹²⁷⁵.

Vakfiyede belirtildiği üzere İzzet Mehmed, vakfın tevliyet hakkını dergâhın şeylerine şart etmiştir. Vâkıf Şeyh Efendi'ye Küçük Cami Vakfı'nın imamet vazifesinin de verilmesini istemiştir. Bu çerçevede, 6'şar akçeden günlük 12 akçelik tevliyet ve imamet vazifesinin Esseyyid Eşşeyh Halil Niyazi Efendi'ye verilmesini padişaha arz etmiş¹²⁷⁶, 25 Mart 1806'da (5 M 1221) padişahın verdiği berat ile Esseyyid Eşşeyh Halil Niyazi Efendi'ye her iki vazifenin de verilmesi kararlaştırılmıştır¹²⁷⁷.

Küçük Cami Vakfı'nın ilk hatibi ise Esseyyid Mehmed Nazım bin Mehmed Esad'dır. O geride çocuk bırakmadan ölünce, 10 Mart 1811 (14 S 1226) tarihinde verilen bir hatt-ı hümayûnla yerine Elhac Hafız Ahmed bin Abdullah tevcih edilmiştir¹²⁷⁸.

7.2. Yiğitbaşı Dergâhı Vakfı¹²⁷⁹

İzzet Mehmed, Küçük Cami ve Nakşibendi Zaviyesi Vakfı'ndan sonra 11 Mart 1807 (1 M 1222) tarihinde bu defa Halveti Dergâhı Vakfı kurmuştur. Bu dergâh Seydi Hoca Mahallesi'nde bulunan meşâyih-ı halvetiyede post-nişin olan Eşşeyh Ali Efendi'ye aitti. İzzet Mehmed, kendi oturduğu sarayda kurulan mahkemede "kutbu'l-ârifîn" Eşşeyh Ali Efendi'yi önce tescil sonra da gerçek mütevellisi yaptı. Manisa'da Danişmend Mahallesi'nde bulunan "iki bab fevkani, bir bab tahtani, bir kenef, meyve ağaçları, bir avluyu müştamil" mülk menziline bu dergâh için vakfetti. Menzil, mütevellî tarafından "icâre-i mu'tâde-i misliyesiyle" taliplilerine kiralanacaktı. Geliri, tekke fukarasının

¹²⁷⁵ MSS, Defter No: 239, s. 101-102; VGMA, İMPV, Defter No: 1624, s. 35; BOA., C. EV/102-5075; İbrahim GÖKÇEN, **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar II**, s. 88-89; M. Çağatay ULUÇAY, **Sancaktan Saraya**, s. 536; Kamil SU, "Sadrazam İzzet Mehmed Paşa ve Hayırları", Notlar, bu notları bana fotokopi olarak Aytekin Kuş vermiştir.

¹²⁷⁶ BOA., C. EV/102-5075.

¹²⁷⁷ BOA., C. EV/44-2159.

¹²⁷⁸ MSS, Defter No: 244, s. 39.

¹²⁷⁹ Bu dergâh Seyit Hoca Mahallesi'ndedir. Reisü'l-evliya Yiğitbaşı Ahmet tarafından yaptırılmıştı. "Yiğitbaşı Ahmet Şemsettin Marmaravi, Akhisar kazasına bağlı Gölarmara'da doğmuştur. Alaeddin Uşşâkî'den feyiz almıştır. Tarikat-ı Halvetiye'nin Ahmediye şubesinin kurucusudur. İstanbul'dan irşad maksadıyla Manisa'ya gelmiş, orada H. 910 tarihinde vefat ederek kendi ismiyle anılan dergâha defnedilmiştir. ULUÇAY, **Manisa Tarihi**, s. 124.

taamiyelerine, tekkede bulunan Şeyh Hazretlerinin türbesindeki kandil ile tekke içinde bulunan kandillerin yakılması için kullanılacak olan zeytinyağına ve tekkenin bakım ve onarımına harcanacaktı. Paşa, tevliyeti ise tekkenin şeyhlerine şart koşturmuştur. Vakfiyede vakfın teslim edildiği şeyh Efendi'nin müteveffa olduğundan bahsedildiğine bakılırsa, vakfın kuruluşu ile deftere kaydedildiği zaman aralığında Şeyh Efendi'nin vefat ettiği söylenebilir¹²⁸⁰.

7.3. Vakıf Suyu ve Çeşmeleri

İzzet Mehmed Paşa'nın Manisa'da kurduğu üçüncü vakıf bir su vakfı niteliğindedir. İzzet Mehmed Paşa'nın oturduğu evden saray olarak bahsedildiği dikkate alınırsa müstemilatının çok olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu durumda onun önemli miktarda kapı halkı bulunmalıdır. Buna bağlı olarak mahallenin mevcut su ve çeşmelerinin kapasitesinin ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu varsayılabilir. Bundan dolayı o, aşağıda ayrıntılarını vereceğimiz bir kaynak suyu bulunduğu mahalle getirmiştir. Çevredeki çeşmeleri de satın almıştır. Bu sulardan sadece kendisi ve kapı halkı değil, orada ikamet edenler de faydalanacaktır.

İzzet Mehmed Paşa, kurduğu su ve çeşme vakıflarının mütevellisi olarak Nessâc esnafının Ahi Babası Caferzade Elhac Mustafa Efendi'yi tayin etmiştir. Su ve çeşme giderleri için; Dere Mahallesi'ndeki çeşmenin yanındaki katmerci dükkânını, Karagöz Çarşısı'nda inşa ettirdiği birbirine bitişik ekmekçi fırını ile yoğurtçu, keresteci ve bozacı dükkânlarını, Bezzâzlar Çarşısı'ndaki bezzâz dükkânını vakfetmiştir. Ayrıca Derviş Ağa Mahallesi'nde bulunan fevkani ve tahtani odalar ile sofa, meyve ağaçları ve bir avluyu müstemil mülkü olan Rumhanesini bu su vakfına gelir kaynağı olarak kaydettirmiştir¹²⁸¹.

Vakfedilen bu akarlar "örf-i belde" üzere gediklerine kiralanacak, tamir ve bakım masrafları onlara ait olacak, yıllık gelirinden müteveli olanlara günlük altı akçe verilecekti. Dere Mahallesi'nde bulunan Küçük Cami

¹²⁸⁰ MSŞ, Defter No: 241, s. 201-202; GÖKÇEN, **a.g.e.**, c. II, s. 91.

¹²⁸¹ MSŞ, Defter No: 243, s. 86-90; GÖKÇEN, **a.g.e.**, c. II, s. 91-92; SU, **a.g.n.**

bitişğinde bulunan hücrelerde oturup (muhtemelen tek kubbeli Kabak Tekkesi adı verilen kargir mescit) cemaate beş vakit namaz kıldırان imama 5, kandiller için gerekli olan zeytinyağı bahası bahası olarak da 4 kuruş olmak üzere toplam 9 kuruş verilecekti. Bu kişi “bilâ berat” hizmet ettikçe vazife alacaktı. Hizmetini terk ederse “bir akçe verilmeye”cekti. Hitabet vazifesi ise berat ile olacak, hatip olanlar 6 akçe vazife alacaktı¹²⁸².

Vâkîf, Ak Mescit’te bulunan bağ kapısındaki maksemnden Ebe Kuyusu Mahallesi’ndeki mescit yakınlarında bulunan çeşme, buranın altında bulunan Baba Kuyusu Mahallesi’ndeki mescidin yakınında bulunan çeşme, Çıkırıkçı Tekkesi yakınındaki çeşme, Karaköy’de Lonca karşısında bulunan çeşme, suyun geldiği yerler ile sair yerleri Karahisar Mahallesi sakinlerinden hücceti şer’iye ile satın almıştır. Küçük Cami yakınındaki çeşmeye getirdiği tatlı suyun suyolları ve diğer mahallerinin tamirat ihtiyacı ortaya çıktığında adı geçen mahallelerin ihtiyar ve mutemetleri bu vakfın hasbi nezaretini yürüteceklerdi. Tamir ve bakım işleri ise mütevellî eliyle yürütülecekti. Her sene muharrem’in başından zilhiccenin sonuna kadar nazırlar ve mütevellî “akd-i meclis-i cem’iyyet” ile hesabı görecekler, vazifeler ve tamir masrafları ödendikten sonra, “meclis-i cem’iyyet” mütevelliden aldığı vakıf fazlası ile bir “sanduka” tedarik edip bu sandukaya, gelir fazlası, vakıf defteri ve vakıfla ilgili her türlü evrakı koyacaklardı. Tamirat ortaya çıktığında mütevellide akçe bulunmazsa bütün nazırlar ve mütevellî sandıktan akçe alıp sarf edeceklerdi¹²⁸³.

İzzet Mehmed Paşa gelir fazlası ile ilgili vakfiyeye çok nadir olarak rastlanabilecek bir şart eklemiştir. Buna göre, eğer gelir fazlası masrafların üzerinde olursa;

“... adet-i belde” üzere “irbâh ve istirbâh olunmaya velev şer’i şerife tatbik ile olsun hülle-i şeriye diyerek ilzâm-ı rıbh ile ahz-ı ribâyâ kat’an ve kat’iyyen ric’at ve rızâm olmamağla zinhâr ve zinhâr emvâli vakfımdan bir ferde bir akçe ikrâz

¹²⁸² MSS, Defter No: 243, s. 86-90. GÖKÇEN, a.g.e, s. 91-92; SU, a.g.n.

¹²⁸³ MSS, Defter No: 243, s. 86-90; GÖKÇEN, a.g.e, s. 91-92; SU, a.g.n.

olunmayub fazla-i mecma'dan müteveli ve nüzzâr-ı mûmâ ileyhim marifetiyle menâzil ve dekâkin iştirâ olunub vakf-ı mezkûre zam ve ilhâk oluna..."caktı¹²⁸⁴.

Yani İzzet Mehmed Paşa "muâmele-i şer'iyye" yoluyla bile olsa, paraların işletilmesine asla rıza göstermemişti. O gelir fazlası olacak olursa bununla vakıf için yeni menzıl ve dükkânlar satın alınmasını istemiştir. İzzet Mehmed Paşa'nın kurduğu diğer vakıflarda da "para vakfı" yoktur. Belki de o Ebussuud Efendi'nin vermiş olduğu fetvaya rağmen "muamele-i şer'iye" konusunda ikna olmamıştı. Beşinci bölümde incelediğimiz üzere vakıfların kuruluşundan uzun yıllar geçtikten sonra vakıf mütevellileri "muamele-i şer'iyye" yoluyla vakıf fazlalarını işletmişlerdir. Vakfiyelerde böyle bir şart olmamasına rağmen, bu yola sapılması vakıf lehine bir durum olduğundan olsa gerek, bir sorun teşkil etmemiştir.

Vakfiye şartlarına göre, suyun membaından Bağkapısı'nda bulunan makseme ve maksemden Demirkapı'da yaptırdığı "zülvecheyn" çeşmesine, Ermeniyân-ı Süfla Mahallesi'denki dört adet çeşmelere¹²⁸⁵, Papasoğlu menzilinde yapılan çeşmeye getirdiği suların mecraları, Demirkapı ve Ermeniyan mahallelerindeki Ermeni Milleti sakinleri, bu Ermeni mahallesindeki çeşmelerden başka Ehl-i İslam mahalleleri içindeki beş adet çeşmelere mahsus suyollarının zikredilen maksemden aşağı masraf gerektikçe vakıf fazlasından sarf olunacaktı. Zikredilen Bağ'dan akan tatlı suyun fazlası da Ebe Kuyusu ve Baba Kuyusu karşısında bulunan dört adet çeşmeye verilecekti¹²⁸⁶.

Vakfın kiracıları vârisiz olarak vefat ederse gedikleri yeniden müteveli ve nazırlar marifetiyle "semen-i misliyle" yani değeri üzerinden taliplilerine satılacak, geliri de vakfın gelirlerine ilave edilecekti. Bu musakkafâtların ferağ

¹²⁸⁴ MSS, Defter No: 243, s. 86-90.

¹²⁸⁵ Bu çeşmelerden birinin üzerinde;

Sadr-ı esbâk hazreti İzzet vezir-i niksâl
Sa'y idüb bu hayrı icraya li-vech-i zü'l-celâl
Hoş dedi târihini Lütî gelip bir ehl-i hâl
Âfiyet olsun için bu ayn-i tâhirden zülâl; GÖKÇEN, **a.g.e.**, c. II, s. 91-92; SU, **a.g.n.**

¹²⁸⁶ MSS, Defter No: 243, s. 86-90; SU, **a.g.n.**

ve intikali gerekirse “harc-ı semen” adıyla “resm-i âdî” olarak 100 kuruşta 5 kuruş alınıp hizmet karşılığı olarak vakfın mütevellisine verilecekti¹²⁸⁷.

Vakfın mütevellisi vefat ettiğinde veyahut azli icap ettiğinde vakfiyeler, vakfa ait defterler ve evraklar nazırlar tarafından alınacak, onlar içlerinden mutemed birisini müteveli seçip vakfa ait defter ve evrak ona teslim edeceklerdi. Başka mahalle ve beldelerden birisi kesinlikle müteveli yapılmayacaktı. Tevliyet nazırlar içinden “aslah” ve “elyak” olanına şart edilmiştir. Toplam getirilen su vakfedilen on bir çeşmeye akıtılacak, bu sudan bir başkasına veya başka bir mahalleye “bir katre su verilmeye”cekti. Eğer müteveli, vakfın su fazlasını herhangi bir bahane ile başkasına vermeye cesaret ederse nazırlar mütevelliyi azledebilme yetkisine sahip olacaklardı. Vakfın tağyir, tebdil, teksir, taklil, naks ve tahvili vâkıfın tasarrufunda olacaktı¹²⁸⁸.

Vakfedilen su, “Sendiraz Yaylağı üstünde Kiraz Alanı” adlı mevkide bulunan tatlı suyun kaynağından gelip, çeşmelere dağılmaktaydı. Bu suyun tamirat ve bakımlarının toplamı Ermeni tebaanın taahhütleri gereği kendi mallarından yaptırılacağı vakfiyede belirtilmişti. Ancak İzzet Mehmed Paşa vakfın tebdil, tağyir, taklil, teksir yetkilerine dayanarak şartları değiştirmiştir. Buna göre Kiraz Alanındaki suyun membaından Bağ Kuyusu’ndaki makseme gelinceye kadarki bölümde tamirat gerektiğinde vakfın mütevellisi, nazırları, mahalle ihtiyarları, mutemed kimselerin nezaretindeki ¼ hissesi vakıf fazlasından, ¾ hissesi ise, Ermeniyân tarafından tamir ettirileceği şeklinde değiştirilmiştir. Maksemin tamirat sorumluluğu ise, kasrın mutasarrıflarına bırakılmıştı¹²⁸⁹.

İzzet Mehmed Paşa’nın buraya taşınması, çeşme ve suyollarının yapılması, yeni dükkânların inşa ettirilmesi gibi faaliyetler yakın çevreye bir canlılık ve hareketlilik kazandırmış olmakla birlikte, aynı zamanda bölgeye hizmet de getirmiş oluyordu.

¹²⁸⁷ MSS, Defter No: 243, s. 86-90; SU, **a.g.n.**

¹²⁸⁸ MSS, Defter No: 243, s. 86-90, Tarih 6 Mayıs-4 Haziran 1810 (R 1225); SU, **a.g.n.**

¹²⁸⁹ MSS, Defter No: 243, s. 106, Tarih 28 Temmuz 1810 (25 C 1225).

7.3.1. Çeşmelerin Muhasebesi¹²⁹⁰

Manisa'daki çeşme vakıflarının 31 Mayıs 1832 ile 6 Nisan 1837 (1248-1252) tarihleri arasındaki beş yıllık muhasebesi 3 Ağustos 1837 (1 Ca 1253) tarihinde İzmir Muaccelat Nazırı Osman Ferid Efendi ile Vakıfların “bâ mürâsele-i şer’iye” mütevellisi olan Hafız Mehmed Ali Efendi tarafından görülmüştür.

Tablo 7.1: Çeşme vakıflarının 1832-1837 (1248-1252) yıllarına ait gelir tablosu

Sıra No	Dükkânın Cinsi	Kira Müddeti (yıl)	Kira Geliri (kr)
1	Keresteci	5	750
2	Helvacı	5	720
3	Kahveci	5	420
4	Börekçi	5	180
5	Ekmekçi	5	900
6	Marokoğlu	5	120
7	Rumhane	5	250
8	Bezzâz	5	120
9	Uncu	5	480
	TOPLAM	5	3940

Tablodan da görüleceği üzere 5 yılda dokuz parça dükkândan çeşme vakıflarına 3.940 kuruş gelir kazandırılmıştır.

¹²⁹⁰ BOA., EV.d/9695.

Tablo 7.2: Çeşme Vakıflarının 1832-1837 (1248-1252) yıllarına ait gider tablosu

Sıra No	Giderin Cinsi	Giderin Müddeti (yıl)	Miktarı (kr)
1	Mütevelli	5	220
2	Tekke'nin imam vazifesi ve yağ masrafı	5	540
3	Su Yolcu Ücreti	5	600
4	Su Yolları Tamirâtı	5	2520,5
	Toplam	5	3885,5

Çeşme vakıflarının (açıkça yazılmamış olmakla Küçük Cami Vakfı dâhil) beş yıllık gideri 3.885,5 kuruş olmuştur. Gelir-gider arasındaki fark sadece 54,5 kuruş çıktı. Bunlardan başka maaş yazım kalemi için 2 kuruş 28 akçe, muhasebe harcı için 21 akçeyi de çıkardığımızda vakıf fazlası olarak sadece 51 kuruş 11 akçe para kalmıştır. Kısaca buradaki muhaseye göre gelir ve giderler arasında bir denge vardır.

SONUÇ

Bu çalışmada XIII. Yüzyılın sonlarında sadaret makamında bulunmuş İzzet Mehmed Paşa'nın Vakıfları incelenmek istenmiştir. Çalışmanın odak noktası vakıfları olmakla birlikte, dokuz yıl vezaret, dört yıl da sadaret makamında bulunmuş bir devlet adamının hayatı görmezlikten gelinemezdi. İşte bu nedenle Paşa'nın hayatı bir bölüme sığdırılarak vakıfları üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Çalışmanın asıl kaynaklarını arşiv malzemeleri oluşturmuştur.

Çalışmada özet olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: İzzet Mehmed'in siyasi kariyer basamaklarını aşmasında askeri zümreye mensup bir aileden gelmiş olmasının ciddi bir katkısı vardır. Çünkü dedesi ve babası sarayda kahveci başı olarak görev yapmış, amcası Benli Mustafa Paşa da kaptan-ı deryalık görevleri icra etmiştir. Paşa daha sonra Karavezir Mehmed Paşa'nın himayesinde ilerlemiştir. Ayrıca kayınpederi Halil Hamid Paşa sadrazamlık makamına çıkmıştır. Halil Hamid Paşa'nın ölümünden sonra çok güç durumda kalmış olmasına rağmen, o kaotik ortamın içinden sıyrılarak bir yıl içinde vezirliğe yükselebilmiş olması İstanbul'daki dengeleri çok iyi kavradığını göstermektedir.

Vezirliğe yükseltildikten sonra bir yıl içinde, Hanya, Diyarbakır, İçel, Bender ve Anabolu olmak üzere beş farklı yerde görev yapmıştır. Bir valinin bir yıl içinde beş farklı yerde göreve atanmış olması ve görev yerlerinin kısa süreler içinde değiştirilmesi, devlet sistemi içinde çok anlaşılır bir durum olmadığı gibi devletin vaziyeti açısından da hayra alamet bir durum değildir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, İzzet Mehmed Paşa bu görev yerlerinin birçoğunda fiili olarak görev yapmamıştır. Çünkü kendisine defaatle emirler yazılmasına ve görev yerine gitmesi söylenmesine rağmen, bu emirleri yerine getirmemiştir. Eğer bu nevi şahsına münhasır bir durum değilse –ki zannetmiyoruz- merkez, valilerine söz geçiremiyor demektir.

İzzet Mehmed Paşa, iki yılı geçkin bir süre Cidde Valiliği yaptıktan sonra, devam eden Osmanlı-Rus-Avusturya harplerinde Boğaz Hisarı

Muhafızlığı ve Silistre Seraskerliği görevlerini yürütmüştür. Sadaretten önceki en önemli durağı Mısır valiliği olmuştur. Mısır valiliğinde yapılan görev değişikliği zamanlamasında merkezin yaptığı hata iki valiyi birbirine düşürmüş, zaten Çerkez kökenli beylerle ciddi sorunlar yaşanan Mısır'da, halef-selef valilerin birbirine düşmesi sorunların daha da kronikleşmesine sebep olmuştur. Bu da Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın geri püskürttüğü ve Said bölgesinde yaşamaya mahkûm ettiği Memluk kökenli İbrahim ve Murat beylerin Kahire'yi ele geçirmesine zemin hazırlamıştır. Mısır'da İbrahim ve Murat beylerle yaptığı savaşı kaybeden İzzet Mehmed Paşa'nın bir nevi gölge vali olarak kaldığı, söz ve otoritesinin yok mesabesinde olduğu, ancak *idare-i maslahatçı* bir yaklaşımla –ki yapabileceği daha fazlası değildi- durumu kurtarmaya çalıştığı söylenebilir.

Toplam dokuz yıllık vezirlik tecrübesinin sonunda sadrazamlık makamına getirilen İzzet Mehmed Paşa'dan beklenti oldukça yüksektir. Saçını sakalını devlet hizmetlerinde ağartmış, ancak III. Selim'in, imparatorluğu yenileme faaliyetlerinde ona ayak uydurabilecek enerji, kuvvet ve dirayetten yoksun olduğu düşünülen Melek Mehmed Paşa'nın yerine bu göreve getirilmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarında Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlar nedeniyle dağıtılamayan askeri personelin mevâcibleri onun devrinde düzenli bir şekilde dağıtılmış, ayrıca önceki yıllara ait mevâcib ödemeleri yapılmıştır. Bunu söylerken elbette ki, taşradaki askeri personelin mevâciblerinin de tam ve zamanında ödendiğini iddia etmiyoruz.

İzzet Mehmed Paşa'nın sadaretinde yaşanan en önemli sorunlardan birisi yangınlardır. Onun döneminde biri Edirne'de altısı İstanbul'da olmak üzere yedi yangın çıkmıştır. Bu yangınlar özellikle payitahta zor anlar yaşatmış ve devletin belini bük müştür. Devlet aklı yaşanan bu sorunlara çözüm aramış, 1727 yılında kurulmuş olan Tulumbacılar Ocağı'nın çalışma usul ve esasları ile ilgili yapısal düzenlemelere gidilmiştir. Ayrıca İzzet Mehmed Paşa'nın emriyle İstanbul'da Laleli, Bayezid, Süleymaniye, Nûr-ı Osmaniye ve Bahçekapı'daki Vâlide Sultan camileri gibi büyük camilerin avlularına yapılan havuzlara derin borularla su getirilmiş, içleri de muhtemel

yangınlar için suyla doldurulmuştur. Hatta bu konuda başarı elde edildiğinden aynı yöntem kiliselere bile uygulanmıştır.

İzzet Mehmed mesaisinin önemli bir kısmını “Dağlı” meselesine ayırmak zorunda kalmıştır. Devlet birçok vezirini bu bölgeye kaydırmasına, çok ciddi kaynaklar akıtmasına, “Hacı Manav” ve “Sinab” gibi eşkıyanın önde gelenlerini izale etmesine, hatta belki binlerce eşkıya başını İstanbul’a göndermesine rağmen, sorunun gerçek boyutlarını göremediği ya da çözüm üretmediği için meseleyi hal yoluna koyamamıştır. Öyle ki İzzet Mehmed Paşa sadareten alındıktan sonra “dağlı meselesi” on dört yıla yakın daha devam etmiştir. Belgeler çok açık ve net bir şekilde padişah dâhil herkesin sonuca odaklandığını, meselenin sebeplerini ortadan kaldırmaya dönük çalışmalar yapmadıklarını göstermektedir.

Paşa’nın mesai sarfettiği bir başka sorun, yine dağlı sorunu ile iç içe olan Pazvandoğlu sorunudur. Kaptan’ı Derya Hüseyin Paşa’yı yaklaşık 80.000 kişilik bir orduyla Vidin bölgesine göndermesine rağmen bu mesele hal yoluna koyulamadığı gibi devleti dış tehditlere karşı daha açık hale getirmiştir. Nihayetinde 1798 yazında Napolyon’un Mısır’ı işgali İzzet Mehmed Paşa’nın azline sebep olmuştur.

Bu çalışma biyografik bir çalışma olmadığı ve esasında İzzet Mehmed Paşa’nın vakıflarına odaklandığı için, imparatorluğu yenileştirme faaliyetlerinde onun ne nispette etkin görev aldığını ortaya koyabilecek evsafa değildir.

İzzet Mehmed’in vezaret ve sadaret döneminde önemli maddi kazanımları olduğu muhakkaktır. Bu maddi kazançların vakıf yapılmadığı takdirde müsadere yoluyla elinden çıkması kaçınılmazdır. Bu durum onu da selefleri gibi vakıf yapmaya yöneltmiştir.

Vakıf kaynaklarının ve hayratın yoğunlaştığı iki şehir Safranbolu ve İstanbul’dur. Safranbolu’ya yaptırdığı hayır eserleri tüm Safranbolu halkının hizmetinde olmuştur. Vakıf yoluyla Safranbolu’nun manevi imarını gerçekleştirmiştir. Böylece memleketindeki toplumsal beklentiyi karşılamış,

bu şekilde meşruiyetini de pekiştirmiştir. Safranbolu'da vakfın mülkiyetinde olan iki yüzü aşkın dükkân şehrin ticari hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Vakıf personelinin önemli bir kısmını kendi yakınlarından seçerek onların da gönlünü kazanmıştır. Gerek vakıf personeli, gerekse kiracıları içinde gayrimüslimlerin bulunması toplumsal kaynaşmaya hizmet etmiştir. Ölen personelin yerine en liyakatlisinin atanması gerekirken aynı görevin birden fazla kişiye bırakılması personel kadrolarının büyümesine ve kişi başına düşen yevmiyenin azalmasına neden olmuştur.

İzzet Mehmed Paşa Eyüp'te kurduğu Tekke'ye de çok ciddi kaynaklar aktarmıştır. Ancak, Eyüp'teki hayrat Safranbolu'dakiler kadar şanslı olmamıştır. Yunanistan'daki kaynakların elden çıkarılması, İstanbul'da yaşanan yangınlar ve deprem, yöneticiler arasındaki çekişme ve davalar, tekkedeki şeyhlerin birbirine düşmesi, yönetim ile tekkedeki vakıf personeli arasındaki davalar, yanlış personel rejimi politikaları ve atamayı gerçekleştiren kurumların yaşanabilecek olumsuzlukları öngörememesi gibi sebepler İstanbul'daki tekkenin varlığını ciddi şekilde tehdit etmiştir. Buranın bir tekke oluşu, Cumhuriyet döneminde tekke ve zaviyelerin kapatılmasına dair kanunun çıkmış olması da bütün bunlara ivme kazandırmıştır.

Vakfa ait İstanbul'daki evler çeşitli yöntemlerle satın alınmıştır. Evlerin fiyatları bilirkişilerce tayin edilmiştir. Satın alınan evler yine aynı kişilere icareteyn sistemi ile kiraya verilmiştir. Çünkü vakfiyelerde bununla ilgili şart konulmuştur. Neden icareteyn sisteminin tercih edildiği ise iki şekilde açıklanabilir: birinci ihtimale göre, evin sahibi ekonomik olarak güç durumdaydı. Ciddi bir krediye ihtiyaç duyuyordu. Vakfın da parası vardı. Bu alışverişte kişi krediye sahip oluyor, vakıf da kendisine gelir getirecek bir kaynağa sahip olmuş oluyordu. Ayrıca bu normal bir kiralama yöntemi olmadığından, çocuksuz ölüm gerçekleşmediği durumlarda varislere intikal ve başkasına ferağ edebilme hakları olduğundan taraflar açısından oldukça kârlı bir durumdu. İkinci ihtimal de en azından bir kısmı için göz ardı edilemez. O da şudur: Satın alınan evlerin sahiplerinin bir kısmı İzzet Mehmed'in akrabalarıydı. Evler harap durumdaydı. Mal sahipleri bunları tamir

edebilecek güçten yoksundu. Ya da daha mantıklı hareket edilebilirdi. Evi vakfa sattılar, belli oranda para aldılar. Evini satanlara verilen para evin gerçek değerinin belli bir oranıydı.

İcareteynle evlere tasarruf eden hissedarların önemli bir kısmı kadınlardır. Kadınların tasarruf sahibi olmasında ölen kişinin kız ve erkek çocuklarının eşit pay sahibi olmasının etkili olmuştur. Ayrıca kadınlar bizzat müzayede yoluyla da para vererek tasarruf sahibi olmuşlardır. Çocuksuz olarak öldüklerinde –ki bu durumla hiç de azımsanamayacak kadar karşılaştık- hisseler vakfa dönmüştür. Bu durum yeni müzayedelere kapı açtığından vakıf böyle durumlarda önemli kazançlar sağlamıştır. İcareteynle kiralanan evlerde sadece tasarruf sahipleri oturmamış, evleri bir başkasına kiralayarak kendileri için bir gelir kaynağı olarak görmüşlerdir. Tasarruf sahiplerinin geride kalan küçük yetimlerinin hakları ise hukuk yoluyla çok ciddi şekilde korunmuştur. Tasarruf sahipleri güç durumda kaldıklarında aldıkları borçlar nedeniyle evlerini ipotek ettirmişler, geçici olarak –borç ödeninceye kadar- tasarruf yetkilerini devretmişlerdir.

Vakfın Atina'daki kaynakları zirai ağırlıklı olduğu için oradan elde edilen buğday ve arpa satılıp gelir elde edilmiştir. Ancak zeytinliklerden elde edilen gelirler hakkında veri olmadığı için herhangi bir analiz yapılamamıştır.

Elimizdeki muhasebe defterlerinden hareketle ilk zamanlar gerek İstanbul'daki gerekse Safranbolu'daki vakfların gelirleri giderlerinden fazla olmuş, giderleri karşılama konusunda bir sıkıntıyla karşılaşılmamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda devletin içinde bulunduğu genel buhranla alakalı olarak İzzet Mehmed Paşa Vakıfları da mali darboğaza düşmüştür.

İzzet Mehmed dindar birisidir. Safranbolu'da Halveti, Eyüp'te Nakşibendî, Manisa'da Nakşibendî ve Halveti tekkelerine vakıf desteği sağladığına bakılırsa tasavvufa yakın ilgi duymaktadır. İzzet Mehmed Paşa para vakfı kurmamıştır. Ancak Manisa'daki vakfiyede, gelir fazlalarının borç verme yöntemi ile işletilmemesi, hatta muamele-i şer'îye yoluna dahi gidilmemesi şeklinde kesin bir ifadeye yer verdiğiine bakılırsa, Paşa'nın bu

tercihini tesadüfî yapmadığı, bilinçli bir tercih yaparak para vakfı kurmadığı anlaşılmaktadır. Ancak vakfın kuruluşu üzerinde seksen yıl geçtikten sonra sadece İstanbul'daki vakfa ait gelir fazlası mütevelliler tarafından borç verme yoluyla işletilmiş, vakıf ekonomisine ciddi katkılar sağlanmıştır.

İzzet Mehmed saat kulesini vakıf yapma uygulaması ile yenilikçiliğini, hususi bir vakıf kütüphanesi kurmakla da entelektüel yapısını ortaya koydu. Mısır'da valiyken hususi bir kitapçısı olduğunu tespit etmemiz bu görüşümüzü fazlasıyla pekiştirecek bir delildir.

Hayırseverlik ruh ve geleneğini saklı tutmak kaydıyla İzzet Mehmed Paşa da çok iyi biliyordu ki sadareten azledildikten sonra bu kadar mülkiyeti müsadereden kurtaramazdı. Gerçek şu ki, Paşa İstanbul ve Safranbolu'daki mülklerini vakfetmek suretiyle fevkalade güçlü bir vakıf tesis etmiş, hem vakıf kültürünü devam ettirmiş, hem de vakfettiği mülklerinin miri tarafından zapt edilmesini, yani müsaderesini önlemeye çalışmıştır.

İzzet Mehmed Paşa'nın hayatı ve vakıfları hakkında şimdiye kadar çok az şey bilinmekteydi. Bu çalışmayla onun hayatına bir kapı aralanmış ve vakıfları ise bütün boyutlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

EKLER

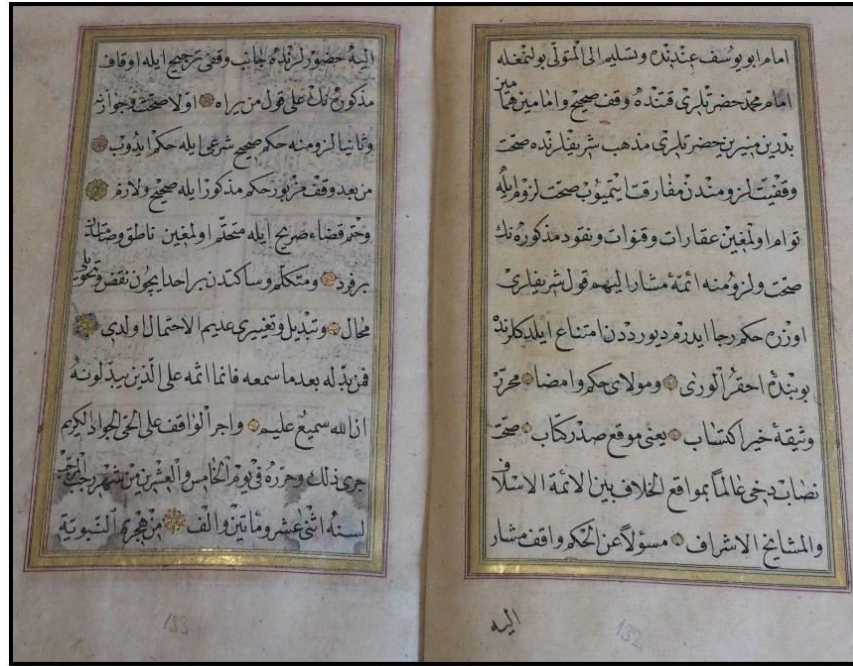
Resim 1: Safranbolu'da İzzet Mehmed Paşa Camii içindeki saat ve şamdan

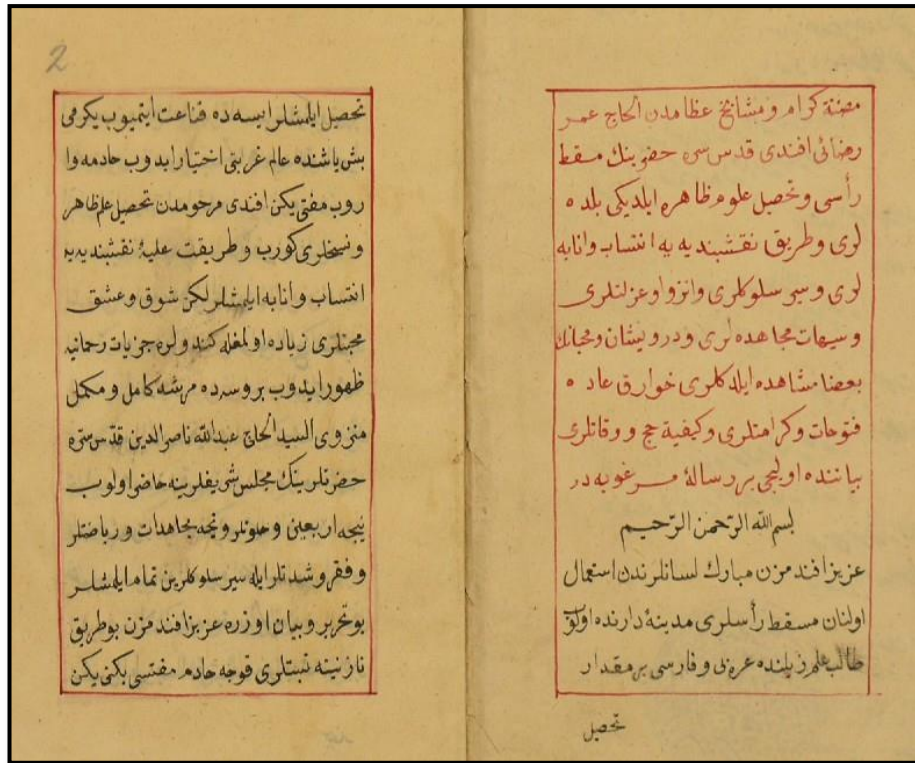
Resim 2: Safranbolu'daki Cami mihrabı ve şamdanı

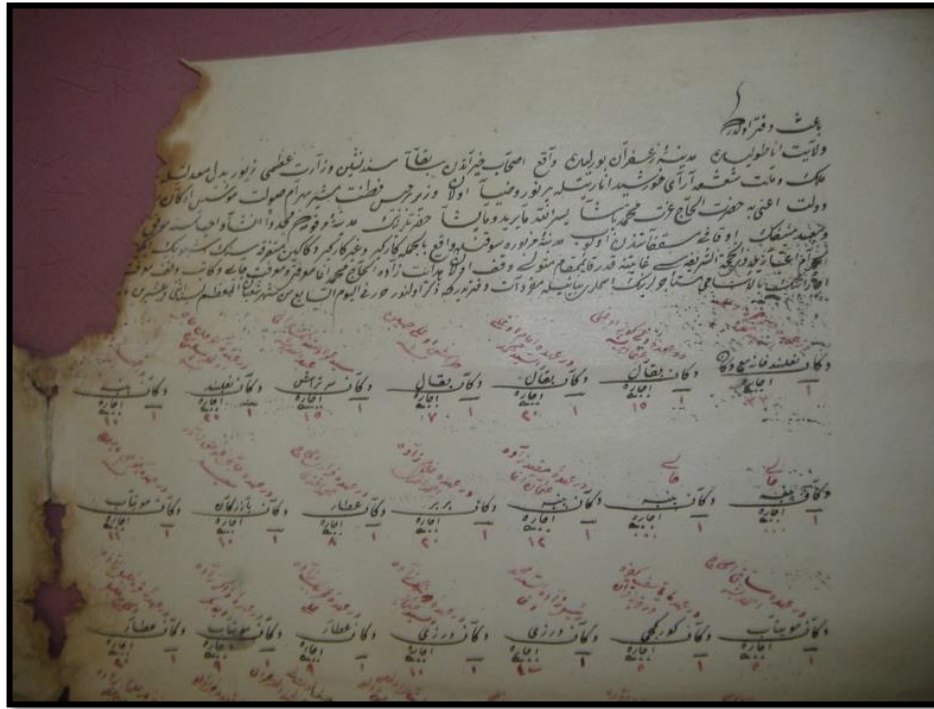
Resim 3: V.G.M'deki 641 No'lu vakfiyenin kapağı

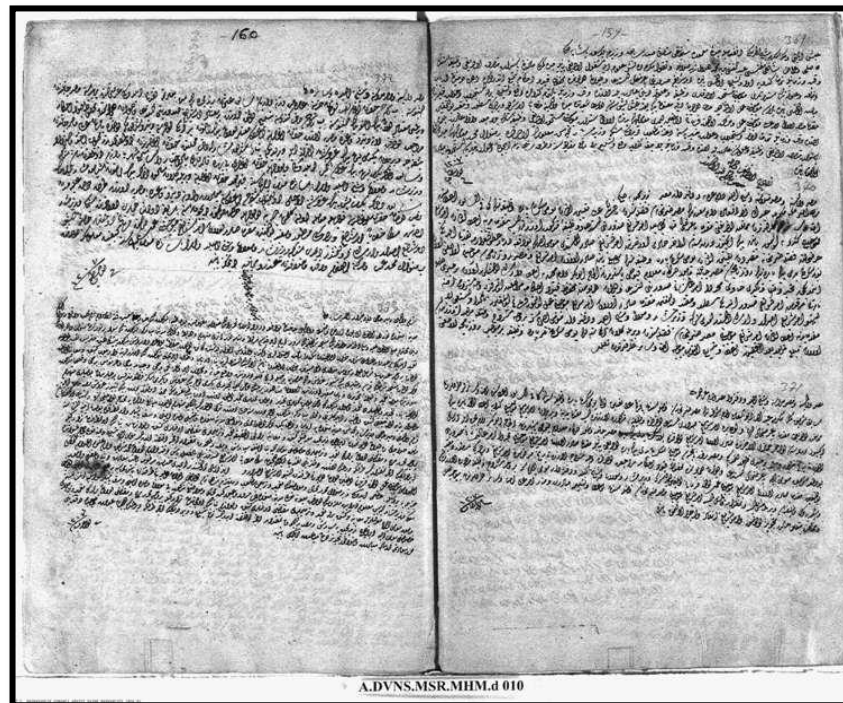
Resim 4: V.G.M'deki 641 nolu vakfiyeye ait bir sahife

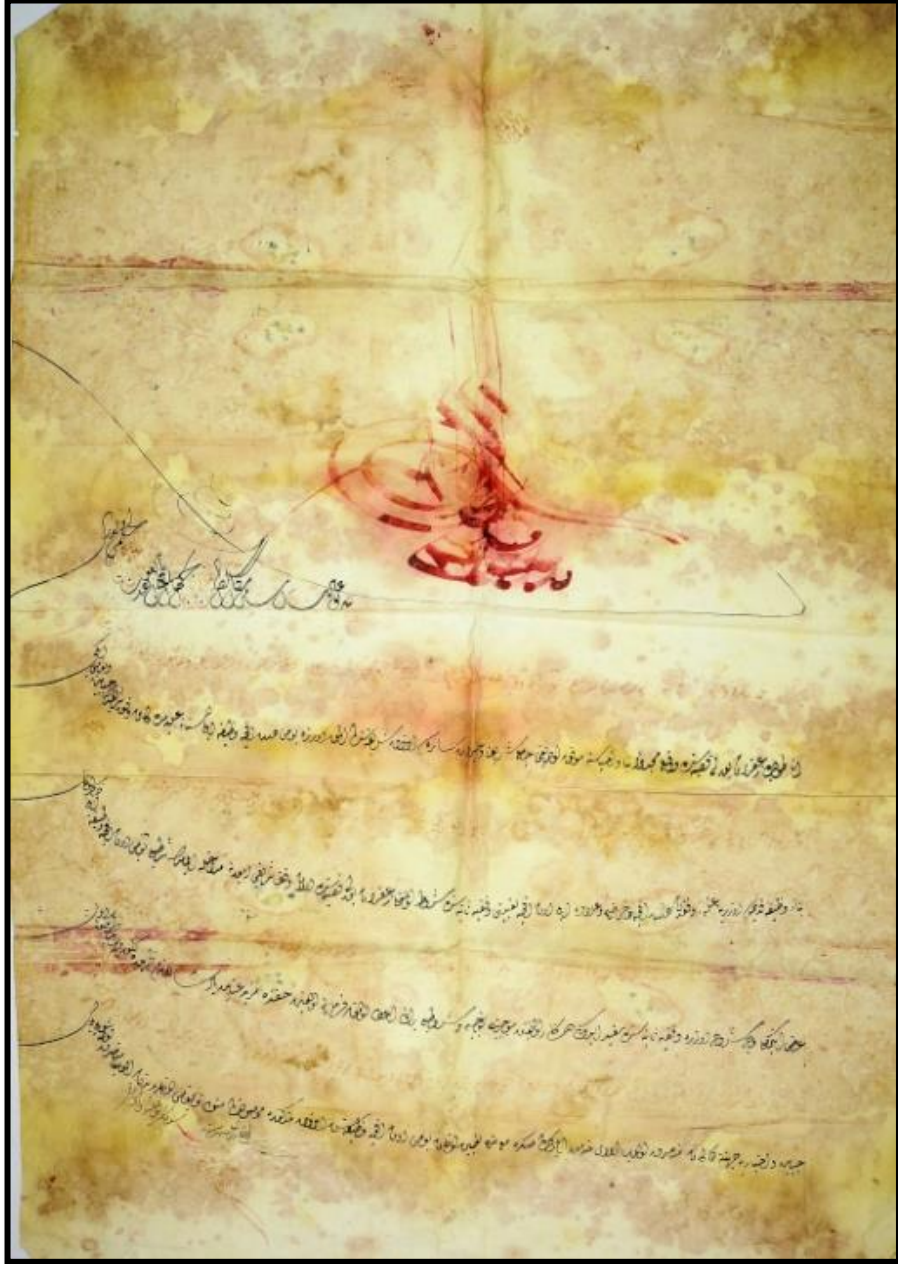
Resim 6: Millet Kütüphanesi'nde Ömer Rızai Efendi'nin hayatını anlatan risalenin ilk sayfası

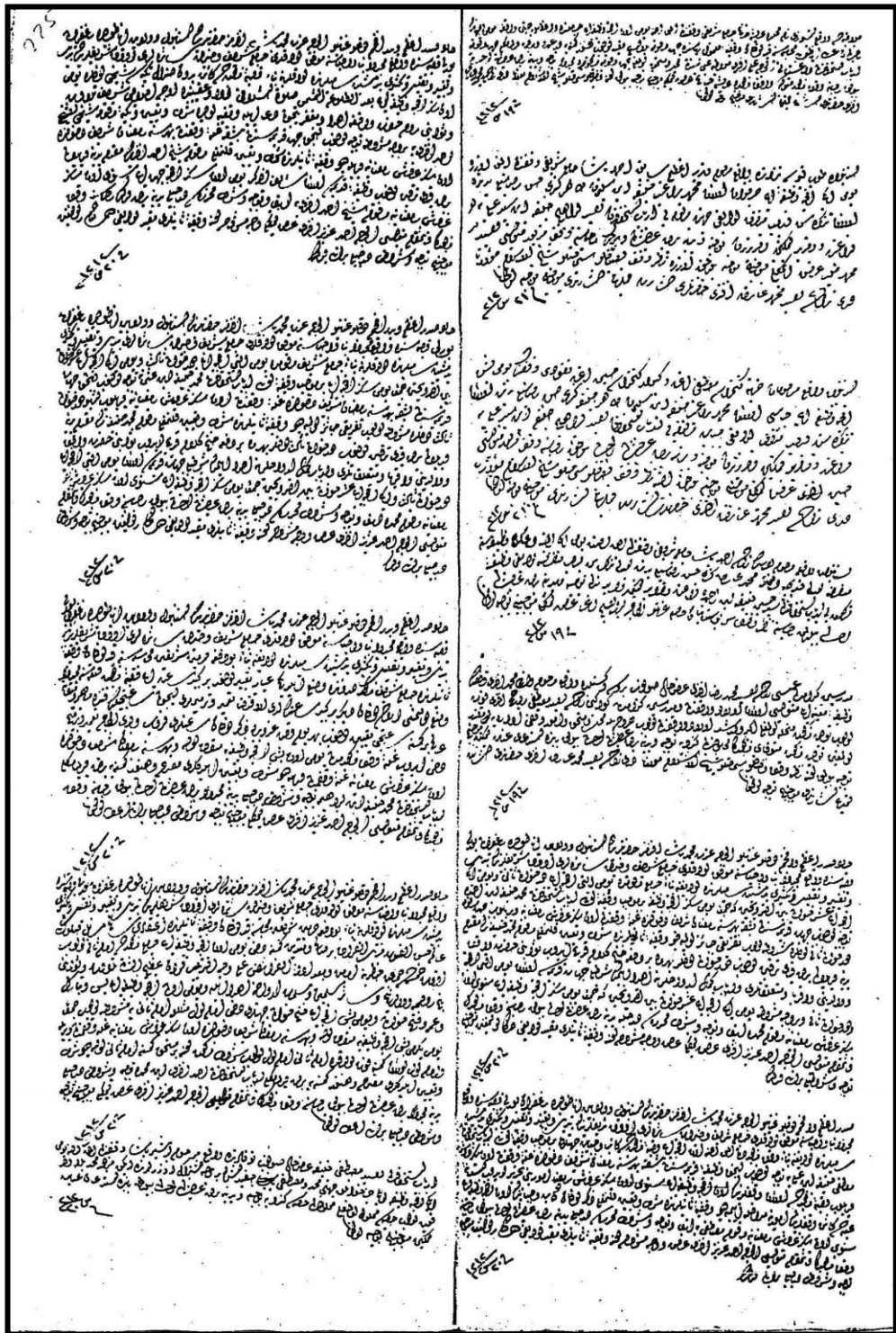
Resim 5: Vakfın muhasebe defterinden bir parça

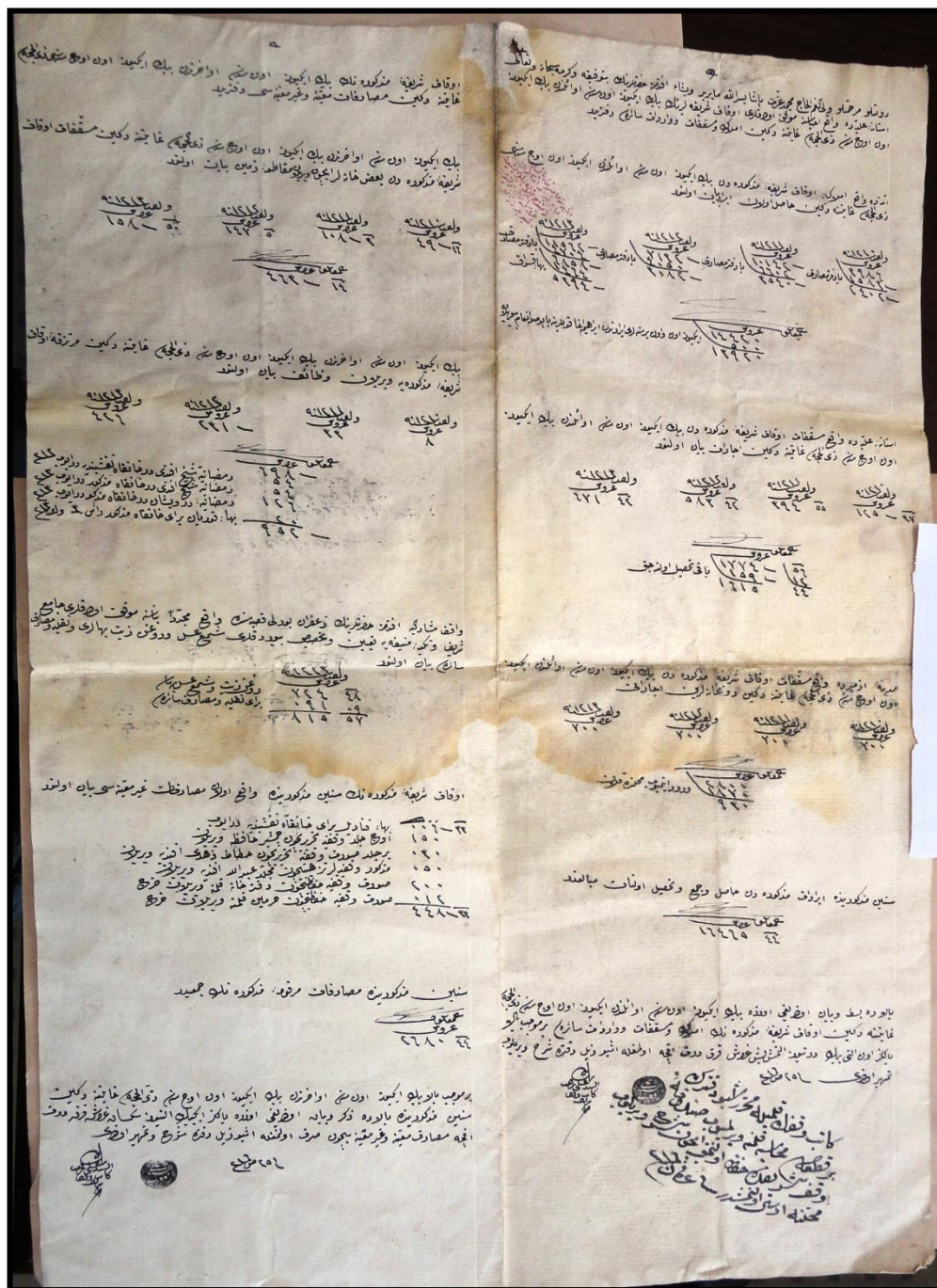
Resim 7: Mısır Mühimme Defteri'nden bir sayfa

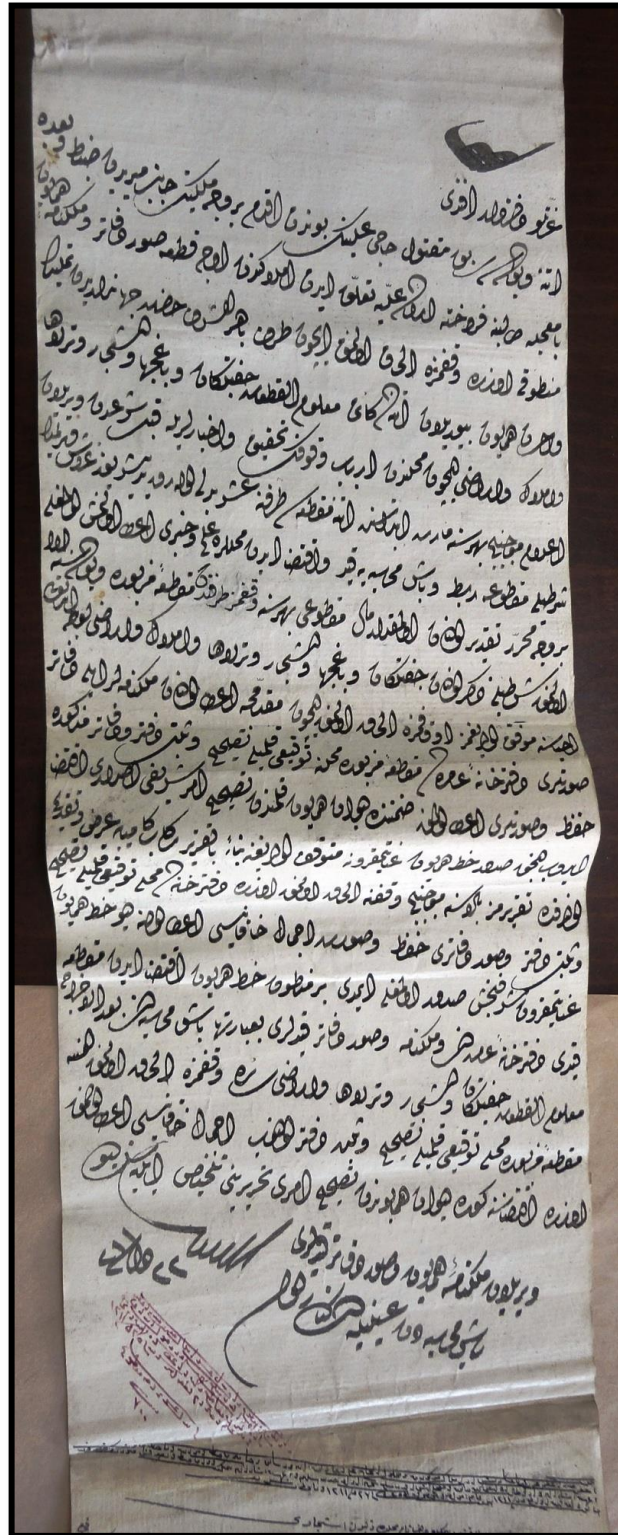
Resim 8: İstanbul'daki vakıfların cibayeti için nişan-ı hümâyûn

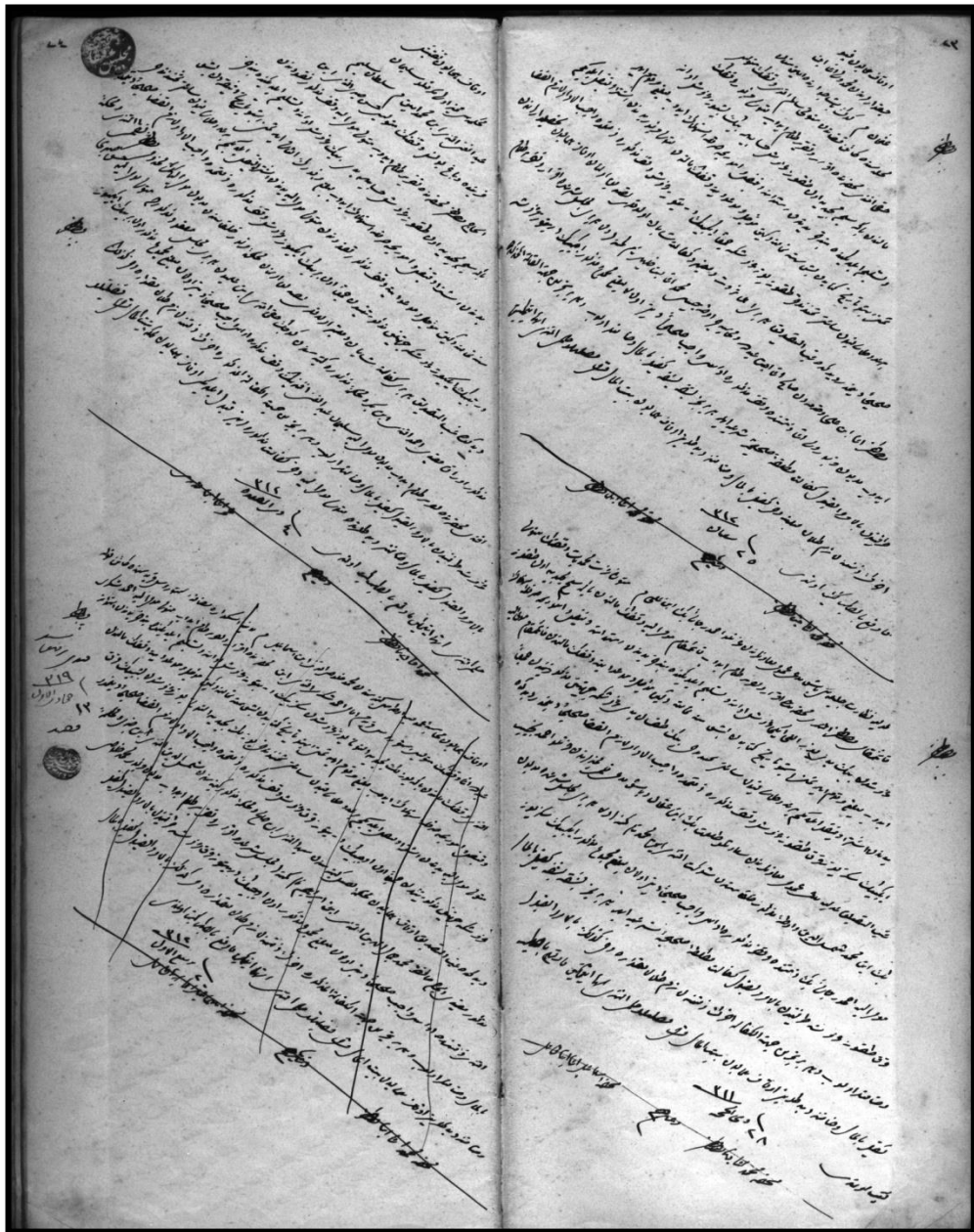
Resim 9: BOA'da ADVNSRSK'da vakıf personel atamasına ait bir sayfa

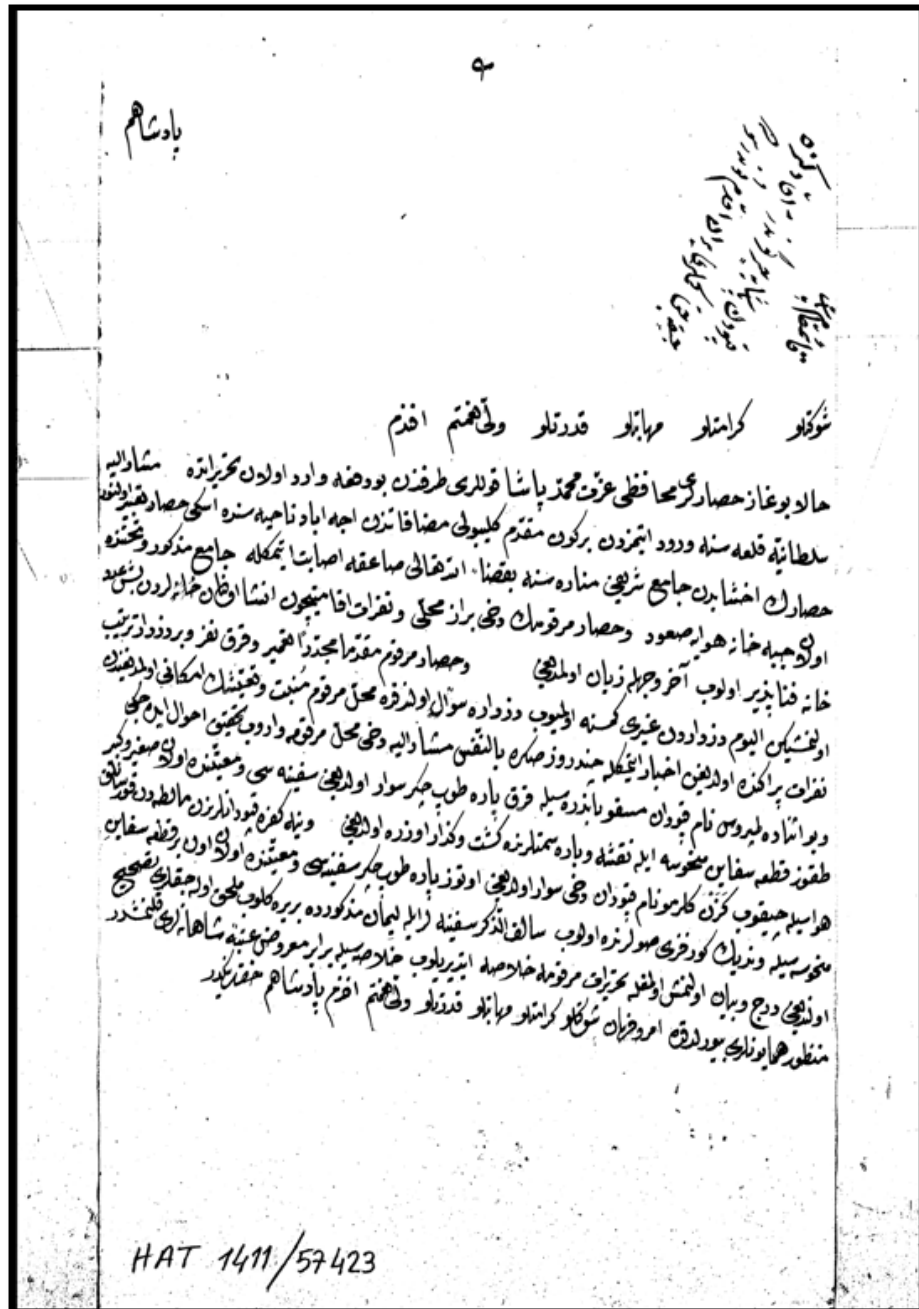
Resim 10: Vakıfların muhasebesine dair

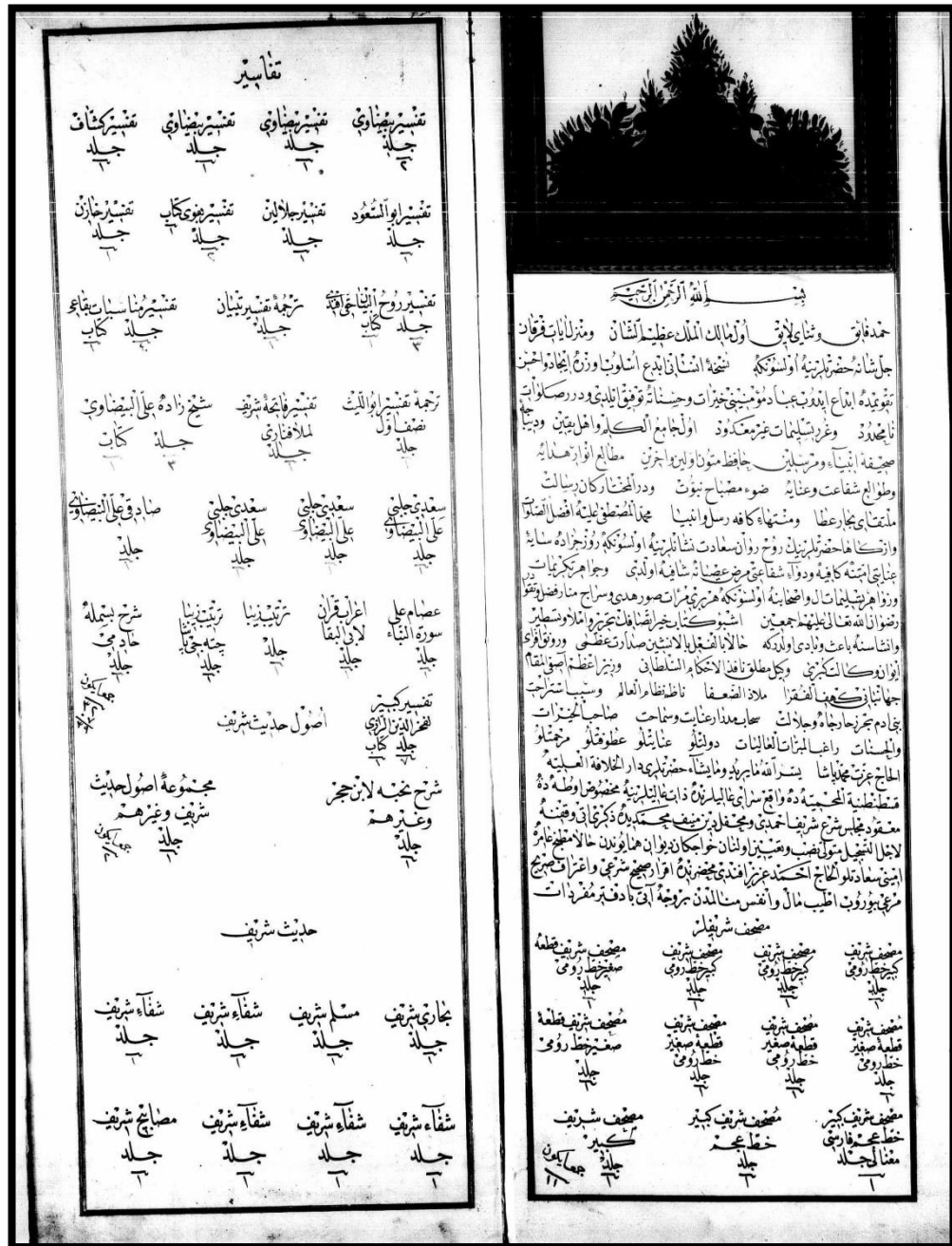
Resim 11: Atina'daki kaynakların İzzet Mehmed Paşa Vakıflarına temlik edilmesi

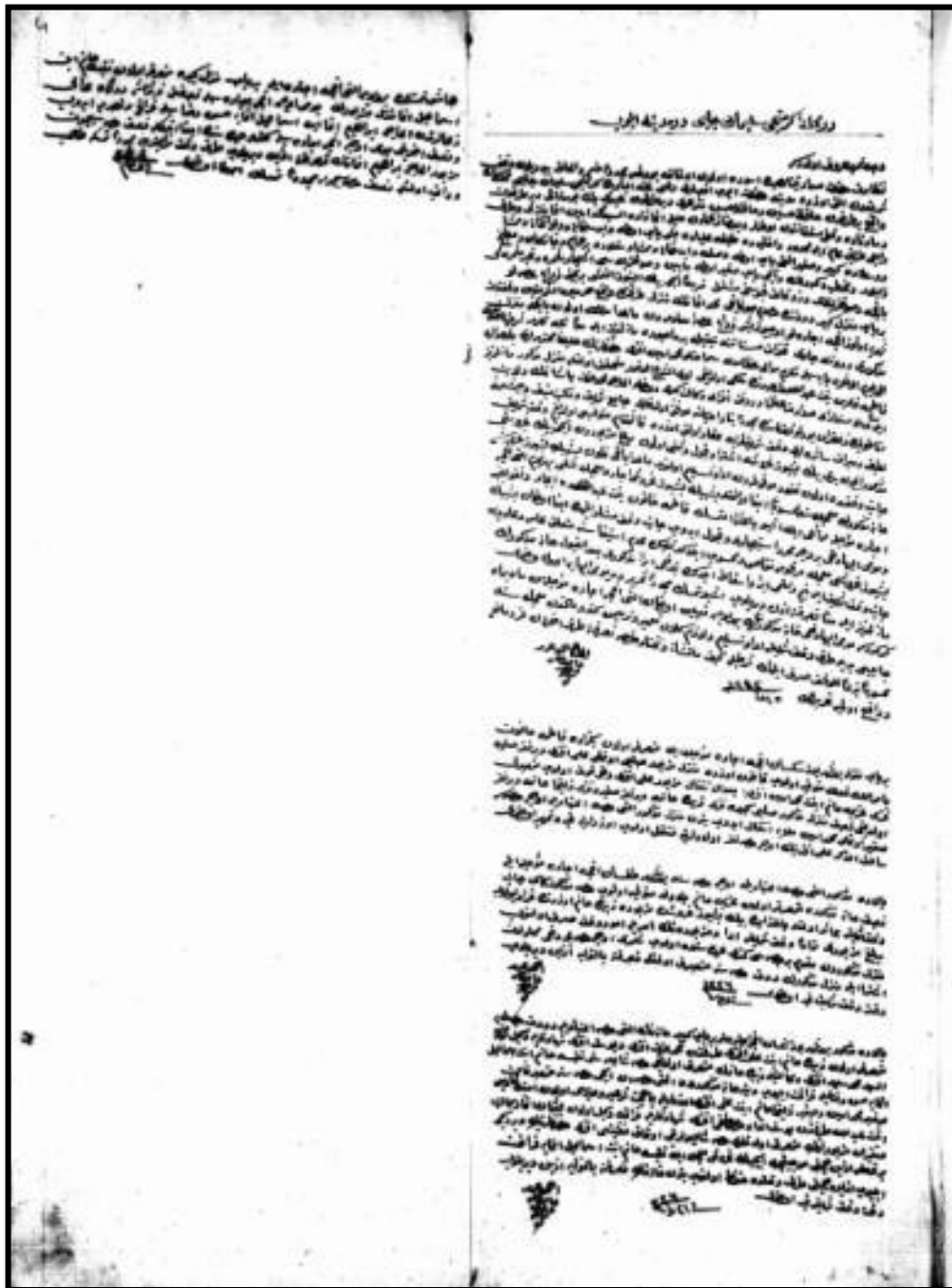
Resim 12: Evkaf Mahkemesi'nden bir sahife

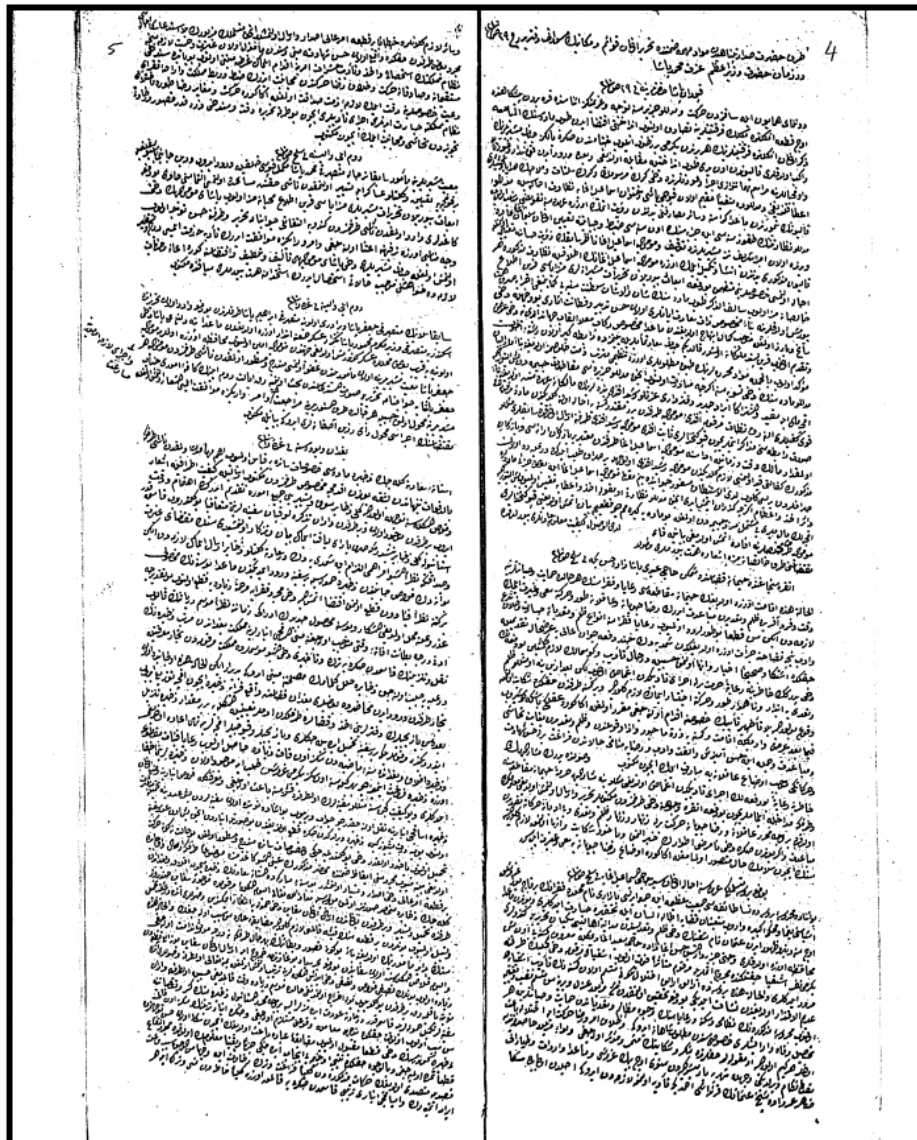
Resim 13: İzzet Mehmed Paşa'nın Boğaz Hisarları muhafızlığına dair bir belge

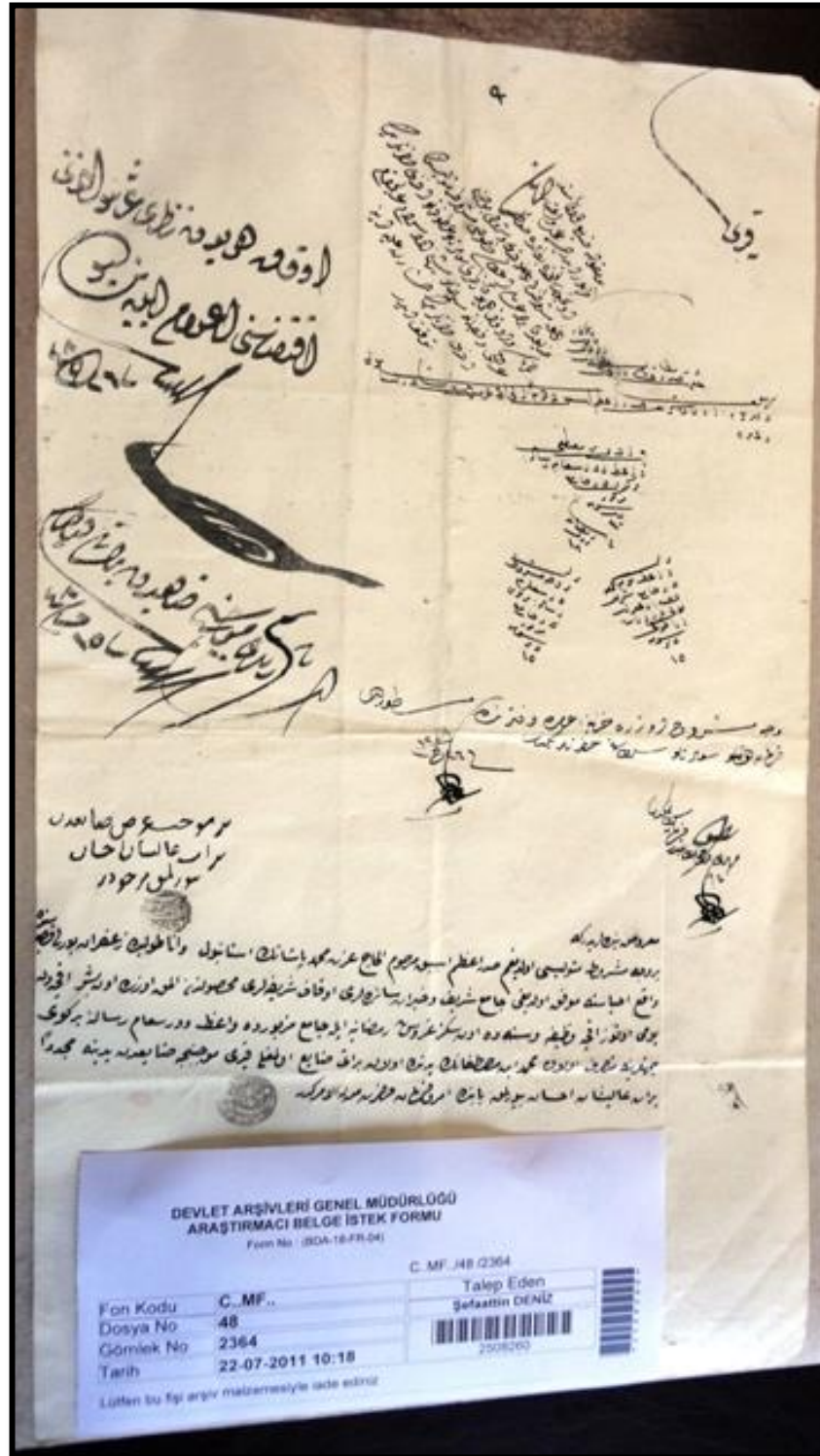
Resim 16: Vakıf kitapların vakfiyesi

Resim 17:BOA 7240 numaralı defterden bir sayfa

Resim 18: Kamil Kepeci tasnifinde İzzet Mehmed Paşa dönemine ait yazışmalar

Resim 19: İzzet Mehmed Paşa vakıflarına ait bir tevcihat kaydı

Resim 20: Eyüp'te İzzet Mehmed Paşa Tekkesinin restore edilmiş hali

Resim 21: Safranbolu'da İzzet Mehmed Paşa Camii yakınındaki demirciler çarşısı

Resim 22: Eyüp'teki tekkenin su haznesi

Resim 23: Eyüp'teki tekkeden bir görünüş

Resim 24: Eyüp'teki tekkenin giriş kapısı

Resim 25: Eyüp'teki tekkenin içinden bir görünüm

Resim 26: Eyüp'teki tekkenin üst katından bir görünüm

Resim 27: Eyüp'teki Tekkenin üst katından bir görünüm

Resim 28: Tekke'nin odalarından biri

Resim 29: Tekke'nin üst kata çıkışı

Resim 30: Nuru Osmaniye Camii

Resim 31: Safranbolu'da İzzet Mehmed Paşa Camii'nden bir görünüm

Resim 32: Safranbolu'daki cami avlusuna giriş kapısı

Resim 33: Kaleden camiin görünüşü

Resim 34. İzzet Mehmed Paşa vakıflarından Safranbolu saat kulesi

Resim 35: Son cemaat mahallinden camiye girişteki kitabe

Resim 36: Camiye girişteki ikinci kitabe

Resim 37:Manisa'dan getirilip Safranbolu'daki camiin avlusuna yerleştirilen Paşa'nın mezar taşı

Resim 38: İzzet Mehmed Paşa'nın Gayza Köyü'nden getirttiği su

Resim 39: Köprüden bir başka görünüm

Resim 40: Köprüden bir başka görünüm

Resim 41: Safranbolu'da demirciler çarşısında esnaflar loncası

Resim 42: Safranbolu demirciler arşıısı

Resim 43: Safranbolu demirciler arşıısı

Resim 44: Safranbolu'daki camiin etrafındaki bakırcılar ve kalaycılar arşıısı

Resim 45: Safranbolu müzesinde bulunan İzzet Mehmed Paşa'nın mevlid törenleri için aldırıldığı kaplar

Resim 46: Safranbolu müzesinde bulunan mevlid törenleri için alınan kaplar

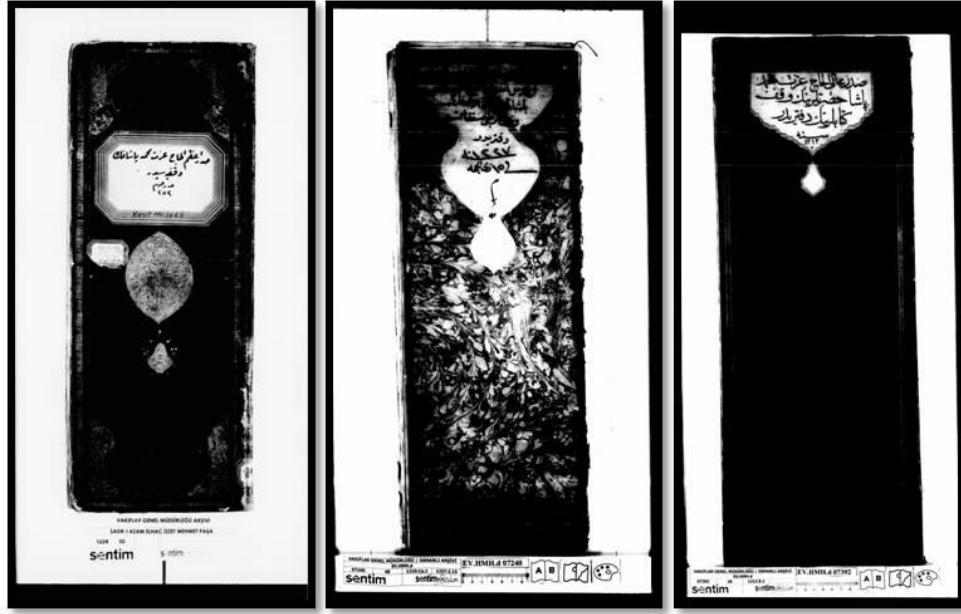
Resim 47: Müzede bulunan ve mevlid için alınan kaplardan

Resim 48: Eyüp'teki tekkenin bahçesinde bulunan mezar taşları

Resim 49: Eyüp'teki tekkenin bahçesinde bulunan mezar taşları

Resim 50: İzzet Mehmed Paşa vakıfları ile ilgili çeşitli defterlerin kapak sayfaları

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

V.G.M, Abide ve Yapı İşleri Dairesi, Dosya No: 67.09.01

Atik Esas Defter No: 107

Hüküm Defteri: 966

Şahsiyet Kaydı Defter No: 129, 204

Vakfiye Defterleri (İMPV): 641, 1624, 1962

Başbakanlık Arşivi Defterleri

Bâb-ı Âli Evrak Odası Ayniyat Defterleri (BEO.AYN.d): 980; 983-96; 1199-139; 1205-93; 1583

Bâb-ı ÂsafîDîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Ruûs Kalemî Defterleri, (A.DVNS.RSK.d): Defter No: 117 Sayfa No: 166, 167, 172, 173, 236, 237, 360, 361, 362, 363, 368, 369, 538, 539; Defter No: 120 Sayfa No: 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231; Defter No: 121: Sayfa No: 170, 171, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 284, 285; Defter No: 123 Sayfa No: 194, 195; Defter No: 124 Sayfa No: 124, 125; Defter No: 155 Sayfa No: 147-148

Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Muhallefât Defteri (D.BŞM.MHF.d) 82-72

Evkâf Defterleri (EV.d): 9695; 12886 (128, 129, 130,131); 13837 (1-2); 21437; 27390 (5,6); 27638(98, 99, 187, 188, 189, 242, 243); 28013 (106, 107); 28092 (30, 31); 28369 (138,139); 29358 (73, 74); 30156 (245, 246, 247, 266, 267); 30949 (83); 31385 (8); 31664 (230, 231)

Evkâf-ı Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d): 7392; 7396; 7240; 7548; 7930; 7957; 8082; 8178

Kamil Kepeci Sadaret Mektubî Kalemi Defterleri (KK): 10, 11, 12

Mühimme-i Mısır Defter No: 10 Hüküm No: 431, 432, 434, 435

Başbakanlık Arşivi Belgeleri

Ali Emiri III. Selim, (AE.SLM.III): 1529, 2100, 2103, 5446, 9933, 9937, 12451, 13355, 21230, 22346

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO): 148-11086, 693-51914, 736-55149, 1125-84344, 1489-111647, 1730-129709, 1900-142471, 2350-176735, 2263-169-719, 3248-243567,

Cevdet Adliye (C. ADL): 19-1151

Cevdet Askeriye (C. AS): 20-1332; 494-20622; 956-41562; 957-41623; 979-42681; 1021-44769.

Cevdet Belediye (C. BLD): 47/2317; 79-3906.

Cevdet Dâhiliye (C. DH): 23-1126; 41-2025; 42-2083; 45-2243; 48-2372; 52-2580; 55-2740; 57-2841; 102-5086; 145-7242; 155-7723, 7724; 173-8638; 227-11310; 278-13889; 347-17326; 348-17354

Cevdet Evkaf (C. EV): 30-1473; 44-2159; 51-2549, 2550; 54-2660; 66-3281; 67-3334; 75-3736; 101-5002; 102-5075; 121-6006; 124-6155; 131-6536; 140-6960; 270-13287, 13797; 410; 530-26764; 548-27682; 555-28011.

Cevdet Hariciye (C. HR): 32-1581

Cevdet Maarif (C. MF): 37-1843; 48-2364; 60-2962; 95-4733.

Cevdet Maliye (C. ML): 69-3166; 94-4208; 430-17435; 549-22552, 22575; 571-23378

Cevdet Nafia (C. NF): 37-1819

Cevdet Saray (C. SM): 129-6484;

Dâhiliye Nezareti Emniyet Umum Müdürlüğü Tahrirat Kalemi
(DH.EUM.THR): 48-22

Hatt-ı Hümayûn (HAT): 94-3833C; 178-7912; 181-8203; 183-8433;
184-8573; 186-8777; 192-9386; 201-10264,10317; 202-10452; 203-10477;
206-10819; 209-11208; 212-11499; 220-12184; 236-13134A; 257-14740,
14756; 483-23704; 538-26524; 646-31688; 672-32883; 963-41255; 1399-
56283; 1400-56376; 1402-56662; 1411-57423; 1413-57596; 1435-58995,
59000; 1441-59211, 1456-6; 1510-40; 1582-92

İrâde Dâhiliye: 9-401; 162-8436

İrâde Meclis-i Vala: 412-17952

İrâdeŞûrâ-yı Devlet: 56-3167; 68-4006;

İrâdeEvkâf: 3; 10

Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri (A.MKT) 14-27

Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devâir Yazışmaları(A.MKT. NZD)
67-39, 72-20.

Şûrâ-yı Devlet (Ş.D): 103-67; 135-52; 136-84; 151-13

Şer'îye Sicilleri

İstanbul EvkâfHümayûn Mahkemesi Şer'îye Sicilleri: (İEMŞS): 259, 310, 322,
335, 349, 356, 362, 372, 388, 397, 463, 469, 470, 473, 476, 478, 479, 489,
606, 664, 684, 691, 693, 696, 705, 714, 716, 721, 724, 726, 733, 737, 738,
771, 773, 775, 777, 778, 779, 794, 797 ve 799

Safranbolu Şer'îye Sicilleri (SŞS): 2113

Manisa Şer'îye Sicilleri (MŞS): 237, 239, 240, 241, 243, 244

KİTAPLAR

ABUL-MAGD, Zeinab A (2008) **Empire and its Discontents: Modernity and Subaltern Revolt in upper Egypt 1700-1920**, Georgetown University Yayınlanmamış Doktora Tezi, Washington, DC.

Abd al-Rahmân al-Jabarti's History of Egypt, c. I-II, Edited by Thomas Philipp & Moshe Perlmann,

ABDÜLKADİROĞLU, A-ÖZSOY, Ü.A (2000), **Safranbolu Meşhurları**, Anıl Matbaası, Ankara.

ACAR, Mustafa (2002), **XVII. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Dönemi Başlarında Yapılmış olan Safranbolu (Âb-ı Hayat) Çeşmeleri**, Gazi Kitabevi, Ankara.

ACAR, Mustafa (2006), **Kastamonu Vilayet Salmelerinde Safranbolu Kazası**, Safranbolu Belediyesi Kültür Hizmeti Yayınları, İstanbul Matbaacılık, İstanbul.

ACUN, Hakkı (2011), **Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

AHMED CEVDET (1312-1895), **Tarih-i Cevdet**, c. VI-VII, Matbaa-i Osmaniye, Dersaadet.

AĞAOĞLU, Sami (2003), **Van Merkez Sancağı'nda Vakıflar**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

AHMED CAVİD (1992), **Hadîka-i Vekâyi'**, Haz. Adnan BAYCAR, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

AHMED VASİF (1994), **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâiku'l-Ahbâr**, Haz. Mücteba İLGÜREL, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

AKBAYAR, Nuri (2003), **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (1996), **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

AKSAN, Virginia (1997), **Ahmed Resmi Efendi**, Çev. Özden ARIKAN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

AKSAN, Virginia (2007), **Ottoman Wars 1700-1870**, Longman.

ALİ HAYDAR (H. 1340), **Tertîbü's-sunûf Fî Ahkâmi'l-vukûf**, Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul.

ALKAN, Mustafa (2004), **Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde Adana Sancağı Vakıflarının Analizi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

ARIKAN, V. Sema (1993), **III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ATALAR, Münir (1991), **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

AYNURAL, Salih (2001), **İstanbul Değirmenleri ve Fırınları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

AYVANSARAYİ HÜSEYİN EFENDİ, ALİ SATI EFENDİ (2001), **Hadikatü'l-Cevâmi'**, Haz. Ahmed Nezir GALİTEKİN, İşaret Yayınları, İstanbul.

BALCIOĞLU, Tahir Harimi (1931), **Tarihi Medeniyette Kütüphaneler**, Vilayet Matbaası, Balıkesir.

BALIK, İbrahim (2001), **Anadolu Selçukluları'nda Eğitim –Vakfiyeler Çerçevesinde-**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet (2008), **İstanbul Cehennemi**, Kapı Yayınları, İstanbul.

BAŞOL, Samettin (2008), **Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

BAY, Yeşim (2004), **Eyüp Vezir Tekkesi Restorasyon Projesi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

BERKİ, Ali Himmet (1946), **Vakıflar**, Aydınlık Kitabevi, İstanbul.

BERKİ, Ali Himmet (1966), **İstilah ve Tabirler**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları Ankara.

BİZBİRLİK, Alpay (2002), **16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliği'nde Vakıflar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

BÖLÜKBAŞI, Ömerül Faruk (2013), **Darbhâne-i Âmire**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

CABİ ÖMER (2003), **Câbi Tarihi**, c.I-II, Haz. Mehmet Ali BEYHAN, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

CANSEVER, Meltem (2009), **Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Saat Kulesi**, NTV Yayınları, İstanbul.

COHEN, Amnon (2003), **Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar**, Çev. Nurettin ELHÜSEYNİ-ZEKERİYA KURŞUN, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ÇINAR, Ali Osman (1999), **Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

ÇİFTÇİ, Cafer (2004), **Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri**, Gaye Kitabevi, Bursa.

ÇİZAKÇA, Murat (2000), **A History Of Philanthropic Foundations**, Boğaziçi University Press, İstanbul.

DANİŞMEND, İsmail Hami (1971), **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. IV-V, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1980), **Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara.

ÖZKAYA, Yücel (1983), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.

DEMİREL, Ömer (2000), **Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ERTEM, Adnan (1997), **Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

ERUNSAL, İsmail E. (1991), **Türk Kütüphaneleri Tarihi II**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

EYİCE, Semavi (2009), **Eski İstanbul'dan Notlar**, Küre Yayınları, İstanbul.

FAROQHI, Suraiya (1993), **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev. Neyyir KALAYCIOĞLU, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

FLEİSCHER, Cornell H (1996), **Tarihçi Mustafa Âlî**, Çev. Ayla ORTAÇ, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

GÖÇER, Kenan (2012), **Sosyo-Ekonomik Yönleriyle Bezmi Âlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastanesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

GÖKÇEN, İbrahim (1950), **Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar**, c. II, CHP Manisa Halkevi Yayınları, Manisa.

GÜLER, Mustafa (2002), **Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları XVI-XVII. Yüzyıllar**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul.

GÜLER, Mustafa (2013), **Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması**, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

GÜLTEKİN, R. Eser (2001), **Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi**, Kültür Bak. Yay. Ankara.

GÜRAN, Tefvik (2006), **Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

GÜRBÜZ, Adnan (1993), **Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

HASKAN, Mehmet Mermi (1993), **Eyüp Tarihi**, Türkiye Turing Turizm İşletmeciliği Vakfı, c. I-II, İstanbul.

HENNİGAN, Peter Charles (2004), **The Birth Of A Legal Institution**, Brill, Leiden-Boston.

HASOL, Doğan (1975), **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, Yem Yayın, İstanbul.

HATTOX, Ralph S (1996), **Kahve ve Kahvehaneler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ (1998), **Telhisü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osman**, Haz. Sevim İLGÜREL, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İNAL, İbnül Emin Mahmud Kemal (1957), **Son Hattatlar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

İNALCIK, Halil (2000), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600**, Eren Yayıncılık, İstanbul.

İNALCIK, Halil (2003), **Şair ve Patron**, Doğu-Batı Yayınları, Ankara.

İNALCIK, Halil (2011), **Has-Bahçede 'Ays u Tarab: Nedîmler Şairler Mutribler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

KANKAL, Ahmet (2004), **Türkmen'in Kaidesi Kastamonu: XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı**, Zafer Matbaası, Ankara.

Karabük İl Yıllığı 1999, Karabük Valiliği İl Kültür Müdürlüğü 1999.

KARAL, Enver Ziya (1939), **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KARAL, Enver Ziya (1988), **Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları**, TTK Yayınları, Ankara 1988.

KAZICI, Ziya (2003), **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, Bilge Yayıncılık, İstanbul.

KELEŞ, Hamza (1996), **Vakfiyelerine Göre Yozgat Vakıfları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

KIZILTOPRAK, Süleyman (2010a), **Mısır'da İngiliz İşgali**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KIZILTOPRAK, Süleyman (2010b), **Mısır'da Osmanlı'nın Son Yüzyılı, Tarih Bilincinde Buluşanlar Derneği**, İstanbul.

KIZILTOPRAK, Süleyman (2011), **II. Abdülhamid Han'ın Dış Politikası ve Taşöz Operasyonu**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.

KOYUNOĞLU, H. Hüseyin (2002), **Sosyal Politika Açısından Vakıflar**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

KÖÇ, Ahmet (2009), **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ümera Vakıfları ve Kentsel Gelişim**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

KUCUR, Sadi S (1993), **Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu Devri Vakıfları**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

KURT, İsmail (1996), **Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat**, Ensar Neşriyat, İstanbul.

KURZ, Otto (2005), **Sultan İçin Bir Saat**, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul.

LOWRY, Heath W (2011), **Hersekzâde Ahmed Paşa: An Ottoman Statesman's Career & Pious Endowments (Hersekzade Ahmed Paşa'nın Hayatı ve Kurduğu Vakıflar)**, Bahçeşehir University Press, İstanbul.

MARSOT, Afaf Lutfi Al Sayyid (2010), **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**, Çev. Gül Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

MEHMED BEHCET (1341-1922), **Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi**, Maarif Vekâleti Hars Dairesi, Ankara.

MEHMED BEHCET (1998), **Kastamonu Âsâr-ı Kadimesi**, Haz. Musa S. CİHANGİR, Kastamonu Valiliği İl Özel İdaresi Yayınları, Kastamonu.

MEHMED SÜREYYA (1996), **Sicill-i Osmani**, c. I-VI, Haz. Nuri AKBAYAR, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

MEHMED ŞEMSEDDİN (1997), **Bursa Dergâhları Yadigar-ı Şemsi**, c. I-II, Haz. Mustafa KARA-KADİR ATLANSOY, Uludağ Yayınları, Bursa.

MOHAMED, Laroussi (2009), **19. Yüzyıl ile 20. Yüzyılın İlk Yarısında Tunus'ta Vakıflar**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

MUSTAFA NURİ PAŞA (1979), **Netâyicü'l-Vukûât**, c. III-IV, Haz. Neşet ÇAĞATAY, TTK Yayınları, Ankara.

M. SADIK VİCDANİ (1995), **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye**, Haz. İrfan GÜNDÜZ, Enderun Kitabevi, İstanbul.

NAGATA, Yuzo (1997), **Tarihte Ayanlar: Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

NAÎMÂ MUSTAFA (2007), **Tarih-i Naîmâ**, Haz. Mehmet İPŞİRLİ, c. III, TTK Yayınları, Ankara.

OĞUZ, Muhammed İhsan, **Hazreti Şaban-ı Veli ve Mustafa Çerkeşi**, Oğuz Yayınları, İstanbul 1995.

ORHONLU, Cengiz (1996), **Habeş Eyaleti**, TTK Yayınları, Ankara.

OSMANZADE HÜSEYİN VASSAF (2006), **Sefine-i Evliya**, c. I-V, Haz. Mehmet AKKUŞ-ALİ YILMAZ, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

OSMANZADE TAİB AHMED (1271-1969), **Hadikatü'l-Vüzera**, İstanbul-Freiburg.

ÖMER HİLMİ (1977), **İthaf-ül-Ahlâf fî Ahkâm-il-Evkâf**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

ÖNGÜL, Ali (2003), **Sultan III. Osman'ın Vakfiyesi**, Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı, Manisa.

ÖZCAN, Tahsin (2003), **Osmanlı Para Vakıfları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif (1983), **Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif (1995a), **Elmalılı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

ÖZTÜRK, Nazif (1995b), **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. I-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

PAY, Salih (1996), **Bursa İvaz Paşa Külliyesi**, Eği-San Yayınları, Bursa.

RAYMOND, Andre (1995), **Osmanlı Döneminde Arap Kentleri**, Çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

SAATİ, Yahya Mahmud (1387), **Vakf ve Gostereş-i Kitâbhâne der Cihân-ı İslâm**, Tercüme: Hüseyin Sabri, Bünyâd-ı Pejûheşhâ-yı İslâmî, Meşhed.

SAĞIR, Yusuf (2005), **Vakfiyesine Göre Köprülü Mehmed Paşa Vakıfları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

SAĞIR, Yusuf (2012), **Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Vakıfları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

SARICAOĞLU, Fikret (2001), **Sultan I. Abdülhamid**, Tarih ve Tabiat Vakfı, İstanbul.

SHAW, Stanford J (1962), **OttomanEgypt 1517-1798**, Princeton UniverstyPress.

SHAW, Stanford J (2008), **Sultan III. Selim**, Çev. Hür GÜLDÜ, Kapı Yayınları, İstanbul.

SERTOĞLU, Midhat (1986), **Osmanlı Tarih Lügatı**, Enderun Kitabevi, İstanbul.

SERTOĞLU, Midhat (2011), **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, c. V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

SİNGER, Amy (2004), **Osmanlı'da Hayırseverlik**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ŞENOCAK, LucienneThys (2009), **Hatice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler**, Kitap Yayınevi, İstanbul.

TANMAN, M. Baha (1990), **İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

TAŞMAN, Gönül (1963), **1720-1839 Yılları Arasında İstanbul İtfaiye Teşkilatı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul.

TOPRAK, SeydiVakkas (2011), **Nuri Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

TUNÇÖZGÜR, Ünsal (1999), **Dünü ve Bugünü İle Safranbolu**, Meteksan Anonim Şirketi, Ankara.

TURĞUT, Vedat (2011), **Bilecik Bölgesi Örneğinde 16. Yüzyılda Vakıflar ve Şehirleşme**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

ULUÇAY, Çağatay (1935), **Manisa Tarihi**, Manisa Halkevi Yayınları, Manisa.

ULUÇAY, Çağatay (2012), **Sancaktan Saraya**, Haz. M. Sabri KOZ-HAŞİM ŞAHİN, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

UNAN, Fahri (2003), **Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi**, TTK Yayınları, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1956), **Osmanlı Tarihi**, c. IV/1, TTK Basımevi, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), **Kapıkulu Ocakları**, c. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (2010), **Osmanlı Tarihinden Portreler I**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ÜNAL, Mehmet Ali (2011), **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

ÜNVER, Süheyl (1986), **Kahvehanelerimiz ve Eşyası**, Ankara Sanat Yayınları, Ankara.

WINTER, Michael (1992), **Egyptian Society Under Ottoman Rule, 1517-1798**, Routledge, London and New York.

YAZICIOĞLU, Hulusi (1998), **Safranbolu Tarihine Ait Belgeler ve Kaynaklar**, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, Safranbolu.

YAZICIOĞLU, Hulusi (2001), **Küçük Osmanlının Öyküsü Safranbolu Tarihi**, Şa-to Türkiyat, İstanbul.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin (2003), **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, TTK Yayınları, Ankara.

YILDIZ, Kenan (2012), **1660 Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

YILDIZ, Murat (2011a), **Amcazade Hüseyin Paşa Vakfı**, Bayrak Yayınları, İstanbul.

YILDIZ, Murat (2011b), **Bostancı Ocağı**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.

YILDIZ, Murat (2012), **Amca Hasan Ağa Vakfı**, Rağbet Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Fehmi (2010), **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Gökkubbe Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Yasin (2008), **Kanuni Vakfiyesi ve Süleymaniye Külliyesi**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

YÜCER, Hür Mahmut (2003), **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, İnsan Yayınları, İstanbul.

YÜKSEL, Hasan (1998), **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü 1585-1683**, Dilek Matbaası, Sivas.

Ansiklopedi Maddeleri, Makaleler ve Kitap Bölümleri

ACUN, Hakkı (2008), "Saat Kulesi", **DİA**, c. XXXV, İstanbul, s. 325-326.

AFYONCU, Erhan (2004), "Mevâcib", **DİA**, c. XXIX, Ankara, s. 418-420.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (1999), "Osmanlı Hukukunda Vakfın Konusunu Teşkil Eden Mallar ve Kitap Vakfı", **Osmanlı Devleti'nde Bilim Kültür ve Kütüphaneler**, Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, Ankara, s. 63-77.

AKTEPE, Münir (1995), "Enverî, Sâdullah", **DİA**, c. XI, İstanbul, s. 268-270.

AMBRASEYS, N.N-CARALİNE FINKEL (2001), "1500-1800 Döneminde Balkanların Depremselliği Üzerine Yayımlanmış Osmanlı Arşiv Bilgileri", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler**, Editör: Editör: EbizabethZachariadou, Çev. Gül Çağalı GÜVEN-SAADET ÖZTÜRK, İstanbul, s. 99-120.

ATEŞ, İbrahim (1985), "Ölüm Ya da Ölümsüzlüğe Göç", **V.D**, Sa. XIX, Ankara, s. 11.

ATEŞ, İbrahim (1983) "Vakfiyelerde Dua ve Beddualar", **V.D**, Sa. XVII, Önder Matbaası, Sistem Ofset Matbaası, Ankara, s. 5-54.

BARDAKOĞLU, Ali (1995), "Ferağ", **DİA**, c. XII, İstanbul, s. 351-354.

BARKAN, Ömer Lütfi (1977), “Çiftlik”, **İA**, c. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 392-397.

BAYINDIR, Abdülaziz (1988), “Âdâb”, **DİA**, c. I, İstanbul, s. 334.

BAYRAM, Sadi (2003), “Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa Vakfiyesi ve Kütüphanesi”, **I. Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 49-62.

BAYSUN, Cavid (1979), “Musadere”, **İA**, c. VIII, MEB, s. 669-673.

BERKİ, Ali Himmet (1962), “Hukuki ve İctimai Bakımından Vakıf”, **V.D**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Sa. V, Ankara, s. 9-13.

BERKİ, Ali Himmet, (1965)“Vakıfların Hukuk ve Tarih Bakımından Kıymeti”, **V.D**, Sa. VI, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Baha Matbaası, İstanbul, s. 5-7.

BERKİ, Ali Himmet (1965), “Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişâfı ve Tekâmülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faydalar”, **V.D**, Sa. VI, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Baha Matbaası, İstanbul, s. 9-13.

BERKİ, Şakir (1962), “Vakfın Lüzumu Faydaları ve Vakfı Teşvik”, **V.D**, Sa. V, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s. 19-21.

BERKİ, Şakir (1965), “Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler”, **V.D**, Sa. VI, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Baha Matbaası İstanbul, s. 85-91.

BEYDİLLİ, Kemal (1997), “Halil Hamid Paşa”, **DİA**, c. 15, İstanbul, s. 316-318.

BİRİŞİK, Abdülhamit (2002), “Kıraat”, **DİA**, c. XXV, Ankara, s. 426-433.

CİRİT, Hasan (2012), “Vaaz”, **DİA**, c. XLII, İstanbul, s. 404-407.

ÇİFTÇİ, Cafer (2003), “Osmanlı Döneminde Bursa’da Berberler”, **Bursa Araştırmaları**, Sa. 2, Bursa, s. 16-17.

DENİZ, Şefaattin (2007), “2113 Numaralı Safranbolu Şer’iye Siciline Göre İzzet Mehmed Paşa Vakfı ve Safranbolu Ticari Hayatına Yansımaları”, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu**, KTU Matbaası, Trabzon, s. 333-346.

DENİZ, Şefaattin (2008), “Eyüp’te Bir Vakıf: Safranbolulu İzzet Mehmed Paşa Vakıfları”, **X. Eyüp Sultan Sempozyumu**, Eyüp Belediyesi Yayınları, İstanbul, s. 340-353.

DENİZ, Şefaattin (2011), “İzzet Mehmed Paşa Vakfına Ait Bir Eser: Safranbolu Saat Kulesi”, **Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu**, Safranbolu 2011, s. 31-39.

DİA (2003), "Mecidiye", **DİA**, c. XXVIII, Ankara, s. 239.

DURMUŞ, İsmail (2003), "Meânî", **DİA**, c. XXVIII, Ankara, s. 204.

EMECEN, Feridun (1989), "Ali Bey, Bulutkapan", **DİA**, c. II, İstanbul, s. 383-384.

EMECEN, Feridun (2003), "Taraklıborlu'dan Safranbolu'ya", **I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 15-22.

ERUNSAL, İsmail (2003), "Kütüphane", **DİA**, c. XXVII, Ankara, s. 11-32.

GÖYÜNÇ, Nejat (1991), "Anadolu" **DİA**, c. III, İstanbul, s. 106.

GÜNERİ, Hasan (1976), "Vakıf İşletmeleri", **V.D**, Sa. XI, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları Gaye Matbaası, Ankara, s. 25-47.

İLGÜREL, Mücteba (2002), "Köprülü Mehmed Paşa", **DİA**, c. XXVI, Ankara, s. 258-260.

İPŞİRLİ, Mehmet (1992), "Câbi", **DİA**, c. VI, İstanbul, s. 529-530.

İPŞİRLİ, Mehmet (1994), "Dersiam", **DİA**, c. IX, İstanbul, s. 185-186.

İŞBİLİR, Ömer (2013), "Yük", **DİA**, c. LIV, İstanbul, s. 46-48.

KARAMAN, Hayrettin (1996), "Fıkıh", **DİA**, c. XIII, İstanbul, s. 1-14.

KAYAOĞLU İsmet (1976), "Vakfın Menşei Hakkında Görüşler", **V.D**, Sa. XI, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları Gaye Matbaası Ankara, s. 51.

KILIÇ, Orhan (2010), "Osmanlı Devleti'nde Hac Emirliği Müessesesi: Mısır Örneği", **EgyptDuringTheOttomanEra 26-30 November 2007 Cairo**, İrcica Yayınları, İstanbul, s. 137-180.

KIZILTOPRAK, Süleyman (2011), Zeynep Hanım Vakfı ve İstanbul Mısır İlişkilerindeki Rolü", **Nil Kıyısından Boğaziçi'ne Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın İstanbul'daki İzleri**, İstanbul Araştırmaları Vakfı, İstanbul, s. 114-127.

KÖPRÜLÜ, Fuad, (1974), "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", **V.D**, Sa. II, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, s. 1-35.

KRAMERS, J. H (1997), "Mısır", **İA**, c. VIII, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, s. 217-270.

- KUNT, İ. Metin (1994), "The Waqf as an Instrument of Public Policy: Notes on the Köprülü Family Endowments" in **Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage**, Editör: Colin Heywood and Colin Imber, Isis Press, İstanbul.
- KUNTER, Halim Baki, (1938), "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd" **V.D**, Sa. I, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara, s. 103-129.
- KUT, Günay (1999), "Sultan I. Mahmud Kütüphanesi (Ayasofya Kütüphanesi)", **Osmanlı Devleti'nde Bilim Kültür ve Kütüphaneler**, Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, Ankara, s. 99-123
- KUTLUER, İlhan (1998), "Hikmet", **DİA**, c. XVII, İstanbul, s. 503-511.
- KUZUCU, Kemalettin (1999), "Osmanlı Başkentinde Büyük Yangınlar ve Toplumsal Etkileri, **Osmanlı**, c. V, s. 687-699.
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri (2006), "Müezzin", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, s. 491-496.
- MARTAL, Abdullah (2010), "Suyolcu", **DİA**, c. XXXVIII, İstanbul, s. 1-2.
- McGOVAN, Bruce (2004), "Âyanlar Çağı", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, c. II, Eren Yayınları, İstanbul, s. 761-884.
- ÖZCAN, Abdülkadir (1998) "Hüseyin Efendi, Cinci Hoca", **DİA**, c. XVIII, İstanbul, s. 541-543
- ÖZCAN, Abdülkadir (2001), "İzzet Mehmed Paşa-Safranbolulu" **DİA**, c. XXIII, İstanbul, s. 560-561.
- ÖZCAN, Abdülkadir (2003), "Safranbolulu Üç Şahsiyet", **I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 117-119
- ÖZDAMAR, Mustafa (1985), "Vakfetmek"; **V.D**, Sa. XIX, Ankara, s. 5-10.
- ÖZKUL, Ali Efdal (2011), "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Kahve ve Kahvehaneler", **Türk Kahvesi Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 241
- ÖZMEL, İsmail (2002), "Kayyım", **DİA**, c. XXV, Ankara, s. 107-108.
- RUBEN, Walter (1974), "Budist Vakıfları Hakkında", **V.D**, Sa. II, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Edebiyat Fakültesi Matbaası, Ankara, s. 173-183.
- SARAÇGİL, Ayşe (1999), "Kahve'nin İstanbul'a Girişi", **Doğuda Kahve ve Kahvehaneler**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 33.

SELÇUK, Furuzan (1965), "Vakıflar Başlangıcından 18. Yüzyılın Sonuna Kadar", **V.D**, Sa. VI, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı Baha Matbaası, İstanbul, s. 21-29.

SÖZEN, Metin (2003), "Safranbolu ve Anıtları Konusunda Kısa Bilgiler", **Türkiye'de Mimarlık Değerlerinin Korunmasında İlk Adımlar**, Der. Aytekin KUŞ, Safranbolu Kaymakamlığı Hizmet Birliği Yayınları, s. 75-82.

SU, Kamil, "Sadrazam İzzet Mehmed Paşa ve Hayırları", Notlar.

ŞEKER, Mehmet (2004), "Osmanlılarda Mevlid Törenleri", **DİA**, c. XXIX, Ankara, s. 479-480.

TELCİ, Cahit (2007), "Turgutlu Voyvodası Seyfizade Esseyid Halil Ağa'nın 1791 Senesinde Müsadere Edilen Muhallefatı"; **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c. XXII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Temmuz, s. 176-177.

ULUKAVAK, Kızıltan, (2003) "Kentın Tarihi ve Mimari Değerleri", **Türkiye'de Mimarlık Değerlerinin Korunmasında İlk Adımlar**, Der. Aytekin KUŞ, Safranbolu Kaymakamlığı Hizmet Birliği Yayınları, s. 41-46.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (2006) "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", **V.D**, Sa. IX, Tıpkı Basım PYS Vakıf Sistem Matbaası, Ankara, s. 13-37.

ÜNAL, Mehmet Ali (1987), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sa. 49, s. 95-111.

VOGT, Jean (2001), "Osmanlı Topraklarında Tarih Boyunca Depremsellik", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler**, Editör: Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Çağalı GÜVEN-SAADET ÖZTÜRK, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 13-58.

YAMAN, Bahattin (2010), "16-18. Yüzyıllarda Osmanlı Saray Terzileri Teşkilatı", XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 14-16 Ekim 2009, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul, s. 663-670.

YEDİYILDIZ, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", **V.D**, Sa. XIV, Ankara 1982, s. 9.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin (1983), "Vakıf İstılahları Lügatçesi", **V.D**, Sa. XVII, Önder Matbaası Ankara, s. 55-60.

YÜCER, Hür Mahmut (2003), "Menakıb-ı Ömer Rızaî Efendi Darendeî ve Eyüp Vezir Tekkesi", **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf**, c. IV, Sa. XI, Ankara, s. 241-258.

ÖZGEÇMİŞ

1972 Yılında Safranbolu'nun Ovacuma kasabasında doğdu. İlk ve Ortaokulu Safranbolu'da, Liseyi Karabük'te okudu. 1994 yılında girdiği Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünü 1998 yılında "Alemdar Mustafa Paşa" konulu tezle bitirdi. Aynı yıl Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Ana Bilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans eğitimini 2002 Yılında "Osmanlı Devleti'nde Padişah ve Bâb-ı Âli Arasında İktidar Mücadelesi 1808–1908" konulu tezle tamamladı. Kayseri, Kırıkkale ve Kdz. Ereğli'de Tarih Öğretmenliği yaptı. 2008 yılında üstün zekâlı ve üstün yetenekli çocuklara eğitim verilen İstanbul Bilim ve Sanat Merkezi'ne atandı. 2008-2013 arası bu kurumda çalıştı. 2013 yılında kendi isteği ile Beşiktaş Bilim ve Sanat Merkezi'ne atandı. Halen bu kurumda çalışmaktadır.